

Prof. Univ. Dr.
TUDOREL BADEA BUTOI

PSIHOLOGIE JUDICIARĂ

TRATAT UNIVERSITAR

-teorie și practică-

asist. univ. IOANA-TEODORA BUTOI
– avocat apărător –

conf. univ. TUDOREL BUTOI
– psih. dr. expert criminalist –

352.586 ✓

TRATAT UNIVERSITAR DE PSIHOLOGIE JUDICIARĂ – teorie și practică –

„Readucând în realitatea demersului către adevăr personalitatea umană implicată în drama judiciară cu toate atributele care o definesc: libertate, demnitate, inviolabilitate, prezumție de nevinovăție etc., psihologia modernă impune dreptului o serie de exigențe fără îndeplinirea cărora actul de justiție rămâne un exercițiu steril, tehnicist, lipsit de credibilitate și forță, erodat continuu de propria-i ineficiență și căzând în desuetudine...”

psih. dr. Tudorel BUTOI

04 MAR 2004

CUPRINS

B.C.U. „M. EMINESCU” IAȘI

În loc de prefață: opinii ale unor specialiști	13
Introducere	16

Cap. I – Repere orientative ale definirii psihologiei judiciare pe terenul dreptului

1.1. Scurt istoric	21
1.1.1. Analiza asupra evoluției școlii românești de psihologie judiciară	21
1.1.2. Stadiul psihologiei judiciare în plan mondial	23
1.2. Argumente privind necesitatea studiului psihologiei judiciare în contextul problematicei dreptului	26
1.3. Exigențele psihologiei judiciare față de actul de justiție. Definiția psihologiei judiciare ...	28
1.4. Obiectul psihologiei judiciare și conexiunile interdisciplinare	30
1.4.1. Conexiunile psihologiei judiciare cu psihologia generală, cu psihologia socială și cu alte ramuri ale psihologiei	32
1.4.2. Conexiunile psihologiei judiciare cu diferite ramuri ale științelor juridice	35

Cap. II – Actul infracțional din perspectivă exploratorie (Exemplificări pe cazuistică specifică crimelor cu mobil sexual)

2.1. Actul infracțional din perspectivă exploratorie („scena crimei” – perspectiva psihologică asupra interpretării comportamentelor umane cu finalitate criminogenă – personalitatea făptuitorului și amprenta psihocomportamentală – „profilul crimei”) – „Serial killers“ ...	37
2.2. Componenta psihologică: motivul și rațiunea de a ucide (perspectiva psihologiei judiciare) ...	40
2.3. Determinarea motivației	40
2.4. Infracționii organizați (cei care își premeditează acțiunea) și infracționii neorganizați (cei care nu-și premeditează acțiunea)	41
2.5. Infracțiunea premeditată (predilect finalizată de psihopatul sexual)	41
2.6. Infracțiunea nepremeditată (predilect finalizată de psihotici)	41
2.7. Clasificări	44
2.8. Violența interpersonală	44
2.9. Atacul cu viol și/sau sodomia	44
2.10. Devianța orientată către atac	45
2.11. Crima în serie	45

Cap. III – Personalitatea infractorului (Particularități tipologice. Factori conjuncturali – Situație declanșatoare – Cuplul penal „victimă-agresor” – Trecerea la act)

3.1. Concepte, tipologii, particularități	49
3.2. Conceptul de personalitate în psihologia judiciară	53

3.3. Componentele personalității	57
3.4. Trăsăturile personalității	58
3.5. Tipuri de personalitate	59
3.5.1. Tipologia lui C. G. Jung	59
3.5.2. Valoarea tipologiilor	60
3.6. Personalitatea infractorului recidivist	60
3.7. Particularitățile psihologice ale diferitelor categorii de infractori	62
3.8. Cuplul penal victimă-agresor (identificarea agresorilor și autoprotecția victimală)	65
3.8.1. Psihologia victimei – sursă orientativă în conturarea de versiuni, ipoteze și cerc de bănuiri ..	65
3.8.2. Strategii preventive și de contracarare a victimizării	67

Cap. IV – Exigențele psihologiei judicative din perspectiva personalității martorului și forței probante a mărturiei

4.1. Instituția martorului și a mărturiei	72
4.1.1. Martorul și mărturia din perspectiva principiului aflării adevărului în procesul judiciar ..	72
4.1.2. Considerații juridice vizând forța probantă a mărturiei	73
4.1.3. Considerații psihologice vizând martorul în demersul judiciar (jurământul de martor; comentariu psihologic)	76
4.2. Eveniment judiciar. Eveniment testimonial. Mărturia – proces psihologic	78
4.2.1. Recepția senzorială a evenimentului judiciar	78
4.2.2. Decodificarea evenimentului judiciar. Interpretare. Atribuire de sens	90
4.2.3. Memorarea evenimentului judiciar. Stocarea informației în raport cu dinamica uitării ...	91
4.2.4. Redarea – reactualizarea evenimentului judiciar. Evenimentul testimonial	95
4.3. Perspectiva magistratului asupra aprecierii forței probante a mărturiei	101
4.3.1. Izvorul mărturiei din punct de vedere al sursei	101
4.3.2. Mărturia din perspectiva legăturii martorului cu pricina și cu părțile în proces	103
4.4. Repere particulare vizând mărturia și martorul	108
4.4.1. Martorul persoană minoră. Aspecte psihologice ale etiologiei minciunii în comportamentul juvenil	108
4.4.2. Psihologia martorului minor	109
4.4.3. Probleme tactice cu privire la ascultarea minorilor	110
4.4.4. Mărturia între bună și rea-credință	117
4.4.4.1. Martorul de bună-credință. Consecințele disfuncționale din perspectiva factorilor psihologici (Iluziile. Martorul în eroare. Martorul mincinos)	117
4.4.4.2. Protecția martorilor – perspective juridice și psiho-sociale	124
4.4.4.2.1. Martorul între vulnerabilitate și protecție. Cazuistica exemplificativă comentată	124
4.4.4.2.2. Protecția martorului – exigența complexă a justiției contemporane	125
4.4.4.2.3. Colaborarea internațională în materia protecției martorilor	127
4.4.5. Mărturia din perspectiva structurii caracteriale a martorului și a mediului de proveniență. Mentalități. Cutume. Obiceiuri	128
4.4.6. Mărturia și concordanța conținuturilor	132
4.4.7. Mărturia și contradictorialitatea conținuturilor	135
4.4.8. Reguli și procedee tactice aplicate în ascultarea martorilor. Strategii și atitudini în identificarea și contracararea martorului de rea-credință	139
4.4.9. Raționamente (deducții/inducții). Analogii. Interpretări asupra conținutului mărturiei	142

Cap. V – Psihologia interogatoriului judiciar – Ancheta (personalitatea umană în raporturi de opozabilitate și confruntare)

5.1. Noțiuni introductive – distincții și conotații asupra interogatoriului judiciar din perspectiva adunării dovezilor (urmărirea penală din perspectivă psihologică)	148
5.2. Investigarea personalității din unghiul observației comportamentului expresiv	155
5.3. Problematica psihologică a relației anchetator – anchetat	162
5.3.1. Contactul interpersonal în biroul de anchetă judiciară	163
5.3.2. Comunicarea non-verbală – reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate și confruntare	166
5.3.3. Reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate și confruntare ...	168
5.4. Etape și strategii de interogare a învinutului sau inculpatului	169
5.4.1. Etapele ascultării învinutului sau inculpatului	169
5.4.2. Strategii de interogare a învinutului sau inculpatului (bănuțului)	171
5.5. Sondarea sentimentului de vinovăție	179
5.6. Elemente explicative privind procesele psihologice post-infracționale	181
5.7. Elemente de psihologie a infractorului din perspectiva tipologiilor umane. Contracararea atitudinilor de rezistență la interogatoriu	183
5.8. Coordonatele psihologice ale recunoașterii comiterii faptei. De la refuzul recunoașterii la mărturisire	184
5.9. Aspecte psihologice privind calitățile personale ale anchetatorului	191
5.9.1. Calitățile psiho-intelectuale și moral-afective ale anchetatorului	192
5.10. Intima convingere	198
5.11. Modele de conduită și tipuri de anchetatori	199

Cap. VI – Simptomatologia comportamentului simulat – aparent – inaparent pe terenul duplicității – detecția matricei infracționale – tehnica „lie detector“

Secțiunea I – Comportamentul infracțional din perspectivă psihologică

6.1.1. Considerații de psihologie judiciară asupra vinovăției ca atitudine psihică și realitate juridică	203
6.1.2. Matricea infracțională (culpabilizatoare). Matricea morală din perspectiva contradictorialității	204
6.1.3. Comportamentul infracțional din perspectiva reperelor sale psihologice	205
6.1.3.1. Dinamica secvențelor comportamentale	205
6.1.3.2. Etiologia suportului psihologic	207
6.1.4. Matricea morală	209

Secțiunea II – Comportamentul simulat – indici și indicatori orientativi în selecția cercului de bănuți –

6.2.1. Noțiuni și definiții asupra comportamentului simulat	210
6.2.2. Exprimarea aspectului inaparent în comportamentul simulat	211
6.2.3. Indicatorii verbali, motori și fiziologici ai conduitei simulate în expresia aparentă (semnificația și sensul stimulilor declanșatori de emoție)	212
6.2.3.1. Indicatorii fiziologici, semnificația și sensul stimulilor declanșatori de emoție în simulare	213
6.2.3.2. Mijloace psihologice de detectare a tensiunii psihice cuprinse în chestionare și teste de personalitate	214

Secțiunea III – Detectarea științifică a conduitelor duplicitare (simulate, mincinoase) Utilizarea tehnicii „lie detector” – poligraf

6.3.1. Scurt istoric și evoluție în materie	215
6.3.2. Fundamentul științific al constatării stresului psihologic	217
6.3.3. Mijloace tehnice de exprimare	223
6.3.4. Caracteristici care pun în evidență emoția determinată de disimularea adevărului	224
6.3.5. Etapele examinării	228
6.3.6. Constatări tehnico-științifice ce se pot efectua	232
6.3.7. Detectia comportamentelor simulate privită din perspectiva legislației române în vigoare ..	259

Secțiunea IV – Concluzii cu caracter practic-aplicativ

6.4.1. Apartenența mijloacelor de detecție a stresului emoțional	262
6.4.2. Locul și momentul utilizării	262
6.4.3. Forța probantă	262
6.4.4. Exigențele tehnicii	262
6.4.5. Raportul de constatare tehnico-științifică	263
6.4.6. Statutul legal	263

Cap. VII – Psihologia judecății

(Psihologia contradictorialității din perspectiva aflării adevărului)

Secțiunea I – Duelul judiciar

7.1.1. Instituția judecății din perspectiva duelului judiciar	266
7.1.1.1. Instituția judecății	266
7.1.1.2. Implicațiile psihologice ale duelului judiciar	270
7.1.1.3. Considerații psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-à-vis de principiul contradictorialității în judecarea pricinii	270
7.1.1.4. Considerații psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-à-vis de principiul nemijlocirii în judecarea pricinii	271
7.1.1.5. Implicații psihologice privind imparțialitatea și echilibrul pe care-l dă judecătorul aprecierii probelor	272
7.1.2. Problematika raportului apărare-acuzare (Psihologia acuzatorului public. Psihologia avocatului)	273
7.1.3. Testarea intersubiectivă – expresie a raționamentului juridic al judecătorului	279
7.1.4. Prevențiunea specială și prevențiunea generală ca efect al duelului judiciar	280

Secțiunea II – Psihologia intimei convingeri (De la interogatoriul la luarea hotărârii)

7.2.1. Intima convingere – realitate mentală, cognitiv-afectivă, energizată volitiv	282
7.2.1.1. Definiții. Considerații	282
7.2.2. Evaluarea și coroborarea probelor în procesul formării convingerii intime ca trăire psihică de nezdruncinat	285
7.2.2.1. Declarațiile învinuitului sau ale inculpatului	285
7.2.2.2. Declarațiile părții vătămate	286
7.2.2.3. Declarațiile martorului	286
7.2.2.4. Înscrisurile	286
7.2.2.5. Înregistrările audio sau video	287
7.2.2.6. Fotografiile	287

7.2.2.7. Constatările tehnico-științifice	287
7.2.2.8. Constatările medico-legale	288
7.2.2.9. Expertizele	288
7.2.2.10. Mijloacele materiale de probă	288
7.2.3. Garanții psihologice și de personalitate ale intimei convingeri (Exigențe morale, exigențe profesionale, exigențe legale)	289
7.2.4. Problematika psihologică a deliberării și opiniei separate	289
7.2.4.1. Deliberarea	289
7.2.4.2. Opinia separată (profesionalism, curaj, echilibru psihic)	290

Secțiunea III – Psihologia magistratului (Repere psihologice, exigențe psihointellectuale și moral-afective)

7.3.1. Comentarii juridice și socio-psihologice asupra actelor normative care reglează implicarea judecătorului ca personalitate în actul de justiție	291
7.3.2. Considerații socio-juridice cu privire la implicația judecătorului în stadiul actual al societății românești	292
7.3.3. Exigențe morale, juridice și social-etice impuse de „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii”	294
7.3.4. Profilul psiho-intelectual și moral-afectiv al magistratului	294
7.3.4.1. Integritatea funcțiilor senzoriale	294
7.3.4.2. Gândirea	294
7.3.4.3. Memoria	295
7.3.4.4. Capacitatea înțelegerii psihologice (empatia)	295
7.3.4.5. Clarviziunea	296
7.3.4.6. Echilibrul. Toleranța	296
7.3.4.7. Lipsa prejudecăților, a antipatiei sau simpatiei pentru justițiabili	297
7.3.4.8. Buna-credință	297
7.3.5. Conotații psihologice asupra deliberării în pronunțarea sentinței	298

Secțiunea IV – Avocatul – Personalitatea în templul justiției (coordonate psihologice)

A. Considerații generale

7.4.1. Talent și vocație în arta avocatului. Comentarii asupra conceptului de talent	303
7.4.2. Inteligența în arta avocatului. Avocatul ca om de știință	304
7.4.3. Avocatul artist	305
7.4.4. Avocatul profesionist al vocației	306
7.4.5. Moral și imoral pe terenul apărării	306
7.4.6. Personalitatea avocatului-profesionist și strateg	307

B. Psihologia apărării – Metode psihologice utilizate de avocat

7.4.7. Persuasiune. Sugestie. Transparență	308
7.4.8. Comunicarea în raporturile interpersonale (manipulare mentală)	310
7.4.9. Influențarea convingerii intime. Procedee: argumentarea și persuasiunea	311
7.4.10. Pledoaria. Comentarii psihologice. Talent, inspirație, improvizație	313

Cap. VIII – Eroarea judiciară. Mecanisme psihologice

8.1. Punerea problemei	321
8.2. Erori judiciare – scurt istoric	322
8.3. Problematika erorii judiciare în drept. Problematika psihologică a intimei convingeri	323

8.4. Surse de distorsiune psihologică implicate în erorile judiciare	328
8.5. Izvoare și surse de eroare în demersul judiciar	332
8.5.1. Motivul probațiunii ca sursă de eroare. Expertiza criminalistică (posibilități, limite, surse de eroare)	332
8.5.2. Motivul cercetării judecătorești ca sursă de eroare (instanța vis-à-vis de eroarea judiciară)	338

Cap. IX – Probleme juridice și psihologice privind detenția penitenciară

Secțiunea I – Făptuitorul din perspectiva mediului privativ de libertate

9.1.1. Noțiuni generale. Puncte de vedere și accepțiuni asupra pedepsei prin privarea de libertate ...	342
9.1.2. Reglementări internaționale privind tratamentul infractorilor	342
9.1.3. Consecințele sociopsihologice ale privării de libertate	344
9.1.4. Mediul închis (închisoarea)	344
9.1.5. Problematika deținutului	345
9.1.6. Potențialul patogen al mediului privativ	345
9.1.7. Principiul deschiderii mediului privativ	346
9.1.8. Tratamentul diferențiat în mediul privativ	346
9.1.9. Etichetarea socială	346
9.1.10. Paradoxul penitenciar	347
9.1.11. Psihologia individului care a săvârșit infracțiunea	347
9.1.12. Factorii implicați în determinarea comportamentului infractorului	348
9.1.13. Personalitatea infractorului	348
9.1.14. Caracteristici ale personalității și modificările sale pe parcursul executării pedepsei cu închisoarea	349
9.1.15. Tipologia infractorului	349
9.1.16. Problematika recidivei și factorii care influențează recidiva	350
9.1.17. Personalitatea infractorului recidivist	351
9.1.18. Pedepse și sancțiuni	351
9.1.19. Aplicarea și executarea pedepsei închisorii	351

Secțiunea II – Fenomene psihosociologice ale mediului privativ de libertate

9.2.1. Șocul depunerii (încarcerării)	353
9.2.2. Percepția deținutului asupra pedepsei și a mediului privativ	353
9.2.3. Fenomenul de prizonizare și deprizonizare	354
9.2.4. Ierarhia și statutul	354
9.2.5. Agresivitatea și violența	355
9.2.6. Frustrarea	356
9.2.7. Problema frustrare-agresiune	357
9.2.8. Teritorialitatea	357
9.2.9. Stresul	358
9.2.10. Violența colectivă	359
9.2.11. Panica	360
9.2.12. Automutilările. Refuzuri de hrană. Tatuașele	361
9.2.13. Tulburări psihice	362
9.2.14. Suicidul	363
9.2.15. Homosexualitatea	364
9.2.16. Zvonul	365
9.2.17. Grup. Relații interumane	366

Secțiunea III – Considerații și interpretări juridice asupra recidivei ca instituție de drept penal

9.3.1. Tratatamentul penal al recidivei	370
9.3.2. Unele particularități psihologice ale infractorului recidivist	370
9.3.3. Problematika psihologică a recidivei	371
9.3.4. Aspecte psihologice determinante pentru delinquența și recidiva minorilor	373
9.3.5. Deținuți adulți recidiviști în închisoare	376

Secțiunea IV – Modelarea personalității umane în închisoare

9.4.1. Posibilități de diagnoză a periculozității unor deținuți	376
9.4.2. Educatorul în mediul penitenciar	378
9.4.3. Relația de ajutor în mediul penitenciar	379
9.4.4. Opiniile deținuților privind mesajul educativ	382
9.4.5. Probleme specifice ale performanțelor și creativității în munca deținuților	383

Secțiunea V – Noi direcții de cercetare

9.5.1. Noi direcții în perfecționarea regimului pedepselor. Sistemul probațiunii în România ...	401
9.5.2. Scurtă prezentare a instituției probațiunii	402
9.5.3. Probațiunea în România	403
9.5.4. Activitatea practică în programele experimentale	404
9.5.5. Implicațiile legislative și administrative ale constituirii unui serviciu de probațiune și reabilitare socială în domeniul justiției penale în România	406

Cap. X – Conduite dizarmonice din perspectiva expertului psiholog și a psihologiei judiciare

10.1. Problematika simulării – disimulării	409
10.2. Problematika psihologică a conduitelor autodistructive (actul suicidar)	411
10.3. Problematika psihologică a conduitelor heteroagresive (conduite agresive)	412
10.4. Problematika psihologică a disfuncționalității principalelor procese și funcții psihice ...	416
10.5. Efectele produselor psihofarmacologiei în tratamentele psihopatologice	420
10.5.1. Expertiza medico-legală psihiatrică	420
10.5.2. Influența personalității asupra actului infracțional	421
10.6. Investigația psihologică	422
10.6.1. Posibilități, limite și obiective ale investigației psihologice pe terenul psihologiei judiciare	424
10.7. Instrumentar de psihodiagnoză – testul standardizat	426
10.7.1. Metoda Rorschach	426
10.7.2. Testul Szondi	427
10.7.3. Testul Lüscher	429
10.7.4. M. M. P. I.	431
10.7.5. T. A. T.	432
10.7.6. Testul Rosenzweig	433
10.8. Investigația psihologică în expertiza și psihologia judiciară	434
10.8.1. Scop și deziderat în expertiza psihiatrică	434
10.8.2. Considerații psihologice asupra problematicei discernământului	437
10.8.3. Aportul instrumental de investigație psihologică în expertiza psihiatrică	438
10.8.4. Examinări paraclinice în expertiza psihiatrică	439
10.8.5. Cercetări asupra potențialului delinquent în incidența judiciară	440

Cap. XI – Problematica psihologică a actului de administrație publică

11.1. Justiția administrației publice din perspectivă psihologică	443
11.1.1. Considerații psihologice asupra implicației funcționarului public în înfăptuirea actului de justiție	443
11.1.2. Reglementări juridice și psihologice privind conduita profesională a organelor de urmărire și cercetare penală	444
11.2. Perspectiva psihologică asupra comportamentului reprezentanților autorităților de stat	447
11.2.1. Laturi structurale ale personalității umane	447
11.2.2. Personalitatea și comportamentul uman	449
11.2.3. Metode utilizate în investigarea fenomenelor psihice	451
11.2.4. Comportamentul normal și comportamentul deviant	454
11.3. Factori psihologici implicați în relația interpersonală cetățean – funcționar public	460
11.3.1. Timiditate. Afectivitate. Agresivitate	460
11.3.2. Determinanți psihologici ținând de temperament	461
11.3.3. Determinanți psihologici ținând de caracter	462
11.3.4. Aspecte psihologice particulare ale contactului dintre funcționarul public și publice (grupuri sau mulțimi)	462
11.4. Concluzii	463
Considerații finale	465

În loc de prefață: Opinii ale unor specialiști

Fără îndoială că așa cum ne-a obișnuit, prin publicarea „Tratatului universitar de psihologie judiciară”, domnul dr. Tudor Butoi, face încă o dată dovada atașamentului său față de catedra universitară.

Scriș în coautorat cu d-ra asist. univ. Ioana-Teodora Butoi, tratatul acoperă un gol acut resimțit încă în componența interdisciplinarității dreptului cu psihologia.

De data aceasta, abordarea problematicii este cvasiexhaustivă ca întindere și de strictă specialitate ca profunzime.

Abordarea clasică, act infracțional – mărturie – anchetă – judecată etc., este în această lucrare pretențios nuanțată din perspectiva actului infracțional ca provocare exploratorie, iar duelul judiciar zăbovește cu seriozitate asupra psihologiei apărării (problematică până acum inexistentă în literatura de specialitate), fără a mai vorbi de personalitatea criminală abordată complex în relația exploratorie cu mediul habitatual și circumstanțele favorizante.

Tratatul este, din punctul nostru de vedere, o reușită și, dincolo de toate, un exercițiu benefic studenților în drept și nu numai lor. Odată cu apariția tratatului, aprofundarea psihologiei judiciare în programele facultăților de drept, capătă, iată, un reper solid apt să contribuie la componenta informativ-formativă și de cultură profesională a magistratului în statul de drept.

Felicităm autorii și-i asigurăm de întreaga noastră colegialitate și prietenie.

Prof. dr. Viorel Ciobanu
Decan al Facultății de Drept

Din perspectiva unei îndelungate practici, dar și a omului de catedră, consider apariția „Tratatului de psihologie judiciară” o reușită remarcabilă.

Sintează a tot ceea ce s-a scris în psihologia românească din perspectivă juridică¹, abordare modernă a celor mai recente cercetări ale domeniului², cât și o inedită și curajoasă perspectivă originală, tratatul se impune prin profesionalism și rigoare.

1. Autorii valorifică prin prelucrări personale, scurte extrase și citate selective, o serie de materiale scrise în coautorat (operă comună și, după caz, colectivă) cu distinși specialiști în materie: Tiberiu Bogdan, Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghia, precum și elaborate individual de somități ale ariei de referință: Emilian Stancu, Aurel Ciopraga, Zevedei Barbu, Petre Pandrea, Vintilă Dongoroz, Alexandru Roșca și alții nominalizați în convenitele referințe de text.

2. Autorii valorifică prin prelucrări personale, scurte extrase și citate selective, o serie de contribuții ale unor autori străini cu preocupări directe sau conexe psihologiei judiciare Myra y Lopez – Spania; Stanley Brodsky, Vernon J. Geberth, Robert K. Ressler, Pierce Brooks, John Reid, Fred Inbau – S.U.A.; Francesco Bruno, Gaetano de Leo, G. Gulotta, F. Ferracuti, U. Fornari, Adeline Cavedon, M. G. Calyolari, M. C. Biscione – Italia și alții nominalizați în convenitele referințe de text.

Aprofundarea studiului „psihologiei umane implicată în drama judiciară” (de la actul infracțional la depoziția testimonială, de la interogatoriu la judecată, conduită simulată sau erori judiciare) prilejuiește descoperirea unui demers riguros și exigent cu o excepțională forță pragmatic-aplicativă. Recomand lucrarea prioritar studenților la drept, dar fără rezerve, în egală măsură, și magistraților consacrați, corpului apărătorilor, medicilor legiști, experților criminaliști și tuturor celor care slujesc cu devotament echilibrul balanței justiției.

Prof. univ. dr. Gheorghe Diaconescu
Decan al Facultății de Drept „Spiru Haret”

„Tratatul universitar de psihologie judiciară” se înscrie în peisajul editorial specific elaborărilor creatoare ale cadrelor universitare, corpului de specialiști și cercetătorilor care desfășoară o prestație intelectuală de înaltă ținută în familia generoasă a celor care alcătuiesc componenta umană a Universității „Spiru Haret”.

Fără a exagera câtuși de puțin, tratatul este o lucrare de referință, impunându-se atât prin profunzimea de idei, cât și prin complexitatea și întinderea abordărilor de probleme.

Dimensiunea demersului descriptiv-demonstrativ este dublată de o excepțională conotație aplicativ-pragmatică, autorii reușind valorificarea unei documentații reale (vezi T. Butoi – arhiva personală) selecționată din cazuistica complexă a cărei soluționare, în calitate de expert psiholog criminalist, a fost preocuparea dlui dr. Tudorel Butoi aproape treizeci de ani.

Dincolo de toate acestea, „Tratatul universitar de psihologie judiciară” apare într-un moment oportun, acum când emulația specifică pieței concurențiale impune apariția în programele de învățământ a unor discipline fascinante, care intercon condiționează juridicul: logica, psihologia, sociologia, retorica etc., apte să garanteze condiția profesională solidă a magistratului statului de drept, personalitate complexă în templul justiției și fin psiholog.

Iată de ce, o dată cu aceste câteva „gânduri de început”, salut apariția excelentului tratat, felicit autorii și le doresc studenților, viitori magistrați, un studiu temeinic, o lectură plăcută și, fără îndoială, utilă.

Conf. univ. dr. Petre Buneci
Prodecan al Facultății de Drept – Universitatea „Spiru Haret”

„Tratatul de psihologie judiciară” ce ni se înfățișează astăzi într-o admirabilă complexitate, reprezintă, tocmai prin această evidență tangibilă, o invitație la studiu adresată magistraților³.

Psihologia judiciară, această știință explorată îndelung, constituie obiectul preocupărilor de studiu și în cadrul Institutului Național al Magistraturii, această clinică judiciară creată pentru viitorii magistrați, al căror interes pentru știința amintită a fost amplu suscitât, de-a lungul timpului, și de măiestria și profesionalismul cu care unul dintre autorii tratatului de azi, profesorul doctor Tudor Butoi și-a cucerit auditoriul.

3. Prezentele opinii aparțin actualității trecute, când distinsele noastre colegi îndeplineau onorantele funcții pentru care semnează. Autorii găsesc necesar să aprecieze realitatea conform căreia, azi psihologia judiciară continuă să se impună prin realism și fascinație în paleta atâtor discipline interesante predate de valorosul corp profesoral al I.N.M. Oamenii trec, vremurile trec, provocările cărora psihologia judiciară le răspunde, rămân...

Iată de ce, în dublă calitate de judecători și experți la Institut, recomandăm, cu toată convingerea, această lucrare cursanților Institutului, în strădaniile și eforturile noastre conjugate de a deplasa limitele cunoașterii comportamentului ființei umane cât mai departe, ca o garanție a succesului în această complexă și responsabilă meserie.

Prezentarea tratatului și a calităților sale ar putea fi mult mai amplă. Aflându-ne însă în fața unui cuvânt introductiv, ne limităm la a adresa calde felicitări autorilor, lăsând pe seama cititorilor plăcerea și privilegiul lecturării și al aprecierii lui.

Georgeta Nicolae
Ex-director I.N.M.

Florica Bejinariu
Ex-director Adjunct I.N.M.

Introducere

Demers către o psihologie judiciară operațională, realistă, pragmatic-aplicativă

Se împlinesc, iată, zece ani de când adunându-se fărâma cu fărâma dintr-un trist și nedrept exil aflător în aria unor discipline, de altfel generoase: criminalistica (tactică), psihologia generală, criminologia, medicina legală, dreptul procesual penal etc., psihologia judiciară revine ca disciplină distinctă – și nu exagerăm cu nimic dacă afirmăm –, ca specialitate pe terenul dreptului.

Predată la din ce în ce mai multe facultăți de științe juridice și de psihologie, nelipsită ca modul distinct în aria de pregătire polițienească, penitenciară, detectivistică, magistratură etc., psihologia judiciară conferă noi valențe algoritmului căutării adevărului pe terenul dreptului.

Autorii prezentului tratat găsesc necesară acum o regândire și redimensionare a disciplinei din perspectiva atât a experiențelor acumulate în predarea și seminarizarea studenților, dar mai ales, din perspectiva noilor provocări pe care practica aplicației psihologiei judiciare în soluționarea cauzelor concrete le reclamă⁴.

Demersul nostru nu este ușor, căci, a alege între psihologizarea juridicului sau juridicizarea psihologicului (ambele variante fiind existente ca tentații la autorii prezentului tratat, din perspectiva practicienilor pe terenul aflării adevărului – avocat apărător și, respectiv, psiholog criminalist), am decis a răspunde prin opțiunea alegerii căii de mijloc dictată de abordarea operațională realistă pragmatic-aplicativă.

Tratatul de față va păstra psihologicul sau va accentua juridicul în mod nuanțat, atât cât să poată servi ca înțelegere și soluționare de către studenți și magistrați a speței în planul realului.

Dorim ca atât studenții noștri, cât și magistrații consacrați (cu toți interesați nu de o psihologie narativ-descriptivă, ci de o specialitate operațională spectaculoasă prin soluții pragmatice și eficiență în sprijinul juridicului) să găsească în prezenta lucrare repere de permanent pragmatism. **Cu alte cuvinte, informația să genereze simultan algoritmul soluției.**

Această atitudine este dictată de viață, de prezent, dar mai ales de provocările viitorului și, nu mai puțin, este rezultatul propriilor reflexii autocritice și experiențe, al dialogului cu studenții și practicienii domeniului atât din țară, cât și din străinătate. Dezideratul viitorului obligă la a ști (informație), dar în egală măsură la a ști să faci și la a ști cum să faci (soluție) – pragmatism eficiență.

4. În acest sens, cu excepția valorificării unor scurte extrase și citate selective din opera comună sau, după caz, colectivă: N. Mitrofan, V. Zdrengea, T. Butoi – *Psihologia judiciară*, Ed. Șansa, București, 1992, autorii revăd critic întregul demers decriptiv-demonstrativ al acestei prime lucrări de referință.

Pe de altă parte, formația de practicieni cu grade universitare a autorilor nu putea să nu încline în această direcție demersul aplicativ-pragmatic al lucrării, dar dincolo de toate a contat dezideratul statuării psihologiei judiciare pe terenul eficienței imediate realismului și credibilului.

În mod concret, prezentul tratat renunță⁵ la abordări exclusiv teoretice și speculații, teorii, puncte de vedere și accepțiuni (exemplificativ, asupra etiologiei actului infracțional), câtă vreme acestea rămân în demersul lor destul de contradictorii și discutabile sub raport științific.

Vom prefera analizele de caz, discuțiile pe spețe reale și dezbaterile seminariilor, redimensionând câmpul psihologic către valențele concretului vis-à-vis de actul infracțional pus în discuție: viol, tâlhărie, omor etc., al soluțiilor juridice și, în egală măsură, cu privire la protagoniști: autori, coautori, complici, victime etc.

Similar, ne interesează mai puțin, de exemplu, tipologiile și caracterizarea infractorilor (în funcție de criteriile utilizate acestea fiind, de asemenea, discutabile și nu o dată confuze) accentuând asupra comportamentului criminal în situația reală a câmpului faptei, cu alte cuvinte „tipologia infractorului în context”: personalitate – habitat conjunctural – act infracțional. Exemplificativ: pe studentul în științe juridice îl interesează mai puțin și nu-l vor ajuta cu nimic în munca de zi cu zi (magistrat, polițist, judecător etc.) teoriile asupra agresivității⁶, explicațiile și justificările asupra conceptelor și definițiilor în materie, câtă vreme ele nu se sprijină pe analize de caz și nu relevă pericolozitatea latentă și potențialul agresiv manifest al infractorului X sau Y, din perspectiva modului său de a reacționa, fie în arest sau detenție, fie în libertate supravegheată, fie într-un nou habitat conjunctural, potențat de factori provocatori după liberare etc.

În același sens, victima și victimologia (din punctul nostru de vedere) rămâne o captivantă incursiune criminologică (mai degrabă) câtă vreme nu oferă soluții dintr-o perspectivă mai realistă, concretă (credem noi) a abordării „cuplului penal victimă – agresor”, singura aptă să ofere practicienilor informații în câmpul reținerii, de exemplu, a unor circumstanțe agravante sau atenuante, a dozării ulterioare a pedepsei, a evidențierii rolului provocator, neglijent, inițiator al victimei în polarizarea atenției de către viitorul făptuitor (toate, desigur, în interesante și complexe analize de caz).

Deși dureroase, o serie de renunțări ne-au fost dictate și de acuratețea obiectului psihologiei judiciare, aceasta neputându-și permite acceptarea tratării, de exemplu, a delicvenței juvenile, câtă vreme această realitate se revendică mai degrabă criminologiei sau sociopsihologiei devianței.

Similar stau lucrurile și în referirea la contribuțiile vizând măsurarea potențialului delicvențial care, mai degrabă, își găsește locul pe terenul expertizei medico-legale psihiatrice sau în contextul unui curs de psihodiagnostic.

În ceea ce privește detecția comportamentului simulat, autorii de față consideră că familiarizarea studenților și a magistraților exclusiv cu metodologia tehnicii poligraf în sens clasic american⁷, le este acestora suficientă⁸.

5. Discutabile sub aspectul pragmatismului imediat și mai ales sub aspectul apartenenței lor câmpului de aplicație al psihologiei judiciare, o serie de contribuții valoroase vor regăsi studenții interesați în Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghea, Butoi Tudorel – Psihologia judiciară, Ed. Șansa, București, 1992 – prima lucrare de referință în materie.

6. Programă încărcată a studenților la Drept ne face să fim extrem de exigenți asupra problematizărilor vizate, acordând prioritate elementelor pragmatic-instrumentale minime. A acorda prioritate nu înseamnă a minimaliza alte domenii și contribuții. Credem, însă, că ele își găsesc acoperirea în cursuri de masterate, doctorate, module de pregătire profesională specifică etc., unde, de altfel, la un al nivel, ne vom regăsi în fața foștilor noștri studenți.

7. Vezi metodologia redutabilei școli americane în materie: John Reid, Fred Inaba – Truth and deception – (lie detector) – The polygraph Technique, Baltimore, 1966 – citat selectiv.

8. Studenții interesați de profundarea materiei vor putea studia: Zdrenghea Voicu, Butoi Tudorel – Investigația psihologică a comportamentului simulat, Serv. Editorial M. I., București, 1991; Voicu Zdrenghea, Butor Tudorel – Biodetecția judiciară, Serv. Editorial M. I., București, 1992 – primele lucrări în materie, în spațiul juridico-psihologic românesc.

Renunțând, așadar, la o serie de interesante abordări în câmpul psihobiociberneticii (biodetecției) etc., și a unei terminologii speculative, pe cât de inteligent și interdisciplinar construită, pe atât de inutilă în câmp pragmatic aplicativ, ne vom opri exclusiv asupra clarificării aspectelor funcțional metodologice ale tehnicii poligraf (când și cum se dispune, când și cum se valorifică, forța probantă, posibilități, limite, vulnerabilitate etc.), detaliile interpretării diagramelor, prelucrării acestora și punerii concluziilor fiind totalmente în sfera de interese a specialiștilor avizați — experții psihologi criminaliști.

Pe de altă parte, tratatul de față introduce o serie de noutăți și perspective de abordare inedite care izvorăsc din necesități practice și care reclamă soluții imediate în câmpul aplicativ juridic.

Este tratată, așadar, pentru prima dată argumentat și imperativ în literatura psihologică de specialitate necesitatea prezenței în echipa de cercetare a expertului psiholog, atât cu ocazia explicării „scenei crimei“, cât și ulterior, de-a lungul urmăririi penale cu ocazia creionării profilului psihologic al făptuitorului — „profiling“ — a elaborării ipotezelor și versiunilor rezonabile, credibile, apte identificării făptuitorilor și anticipării viitoarelor lor acte infracționale, similar procedurilor americană, engleză și italiană în materie (vezi „serial killers“), amprenta psihocomportamentală, tipul criminal, profiler crime etc., — analize de caz.

O altă noutate a tratatului este **interogatoriul judiciar** abordat aplicativ-pragmatic, strategie cu strategie, soluție cu soluție, în funcție de materialul cauzei, forța probantă a coroborării incriminatorii, structura psihocomportamentală și caracterul persoanelor incluse în cercurile de bănuiri — analize de caz.

Studentii și magistrații se familiarizează cu dificultățile climatului de opozabilitate și confruntare presupus de interogatoriu, sunt avertizați asupra mizei și riscului unui atare demers și asimilează strategii moderne de interogare care exclud violența și coerciția de orice fel. În această direcție, la seminarii și cursuri se va insistat pe **specificul interogatoriului de tip psihanalitic** ca reper modern, ca strategie și tactică a viitorului — analize de caz.

Din perspectiva **judecății** și, în genere, a actului de justiție, autorii tratatului îi avertizează deja pe studenți asupra disfuncțiilor existente pe parcursul duelului judiciar apărare — acuzare (evidențiindu-se strategiile și rolul apărătorului ca personalitate distinctă în templul justiției), dar și ulterior, pe parcursul coroborării și aprecierii probelor, a deliberării, a convingerii intime, a opiniei separate și pronunțării sentinței.

Un loc distinct ca exercițiu practic-aplicativ îl deține în tratat **eroarea judiciară**. Autorii tratatului consideră eroarea judiciară ca pe un nefericit, tragic, dar excelent experiment natural. Reluarea întregii afaceri, odată cu descoperirea adevăratei stări de fapt și drept, precum și cu identificarea adevăratului făptuitor, va prilejui studenților ocazia ca (după „darea filmului înapoi“ și îndreptarea erorii judiciare) în analizele de caz specifice seminariilor, să evidențieze toate negliobiile, disfuncțiile și impotențele în plan tehnic, tactic, juridic, dar, mai ales, psihologice, repunându-se în discuție o serie de grave disfuncții și mecanisme psihologice perturbatoare (mecanismele uitării, iluziile, unghiul de deviere, memoria lacunară, mecanismele sugestiei, teama, alterările în contextul senzorio-perceptiv, psihologia complicităților și solidarităților criminale, mărturia între bună și rea-credință, simularea — disimularea etc.), dar și disfuncțiile etapelor următoare.

Familiarizarea studenților în drept cu câteva realități extrem de complexe care le vor reclama implicarea ulterioară în calitate de profesioniști (procurori, judecători, notari, avocați, poliști, detectivi etc.) a inspirat autorii prezentului tratat să aducă în câmpul psihologiei

judiciare și alte module realiste vizând: psihologia detenției, psihologia actului de administrație publică și, în sfârșit, psihologia și psihopatologia principalelor procese psihice.

* * *

Credem că, pe de o parte, păstrarea reperelor fundamentale ale demersului discursiv aplicativ centrat în exclusivitate asupra obiectului psihologiei judiciare și a diferențierilor interdisciplinare specifice, respectiv: actul infracțional din perspectivă exploratorie, mărtor și mărturie, interogatoriu, comportament simulat, judecată – eroare judiciară, privare de libertate – detenție, administrația publică, psihopatologia principalelor procese și funcții psihice, iar pe de altă parte, abordarea pragmatic-aplicativă a soluțiilor în materie, va permite psihologiei judiciare să parcurgă saltul imperios necesar de la disciplină (conotații teoretice) la specialitate (conotații pragmatic-aplicative), răspunzând provocărilor exigente și permanente ale dezideratelor dreptului, printr-un demers aplicativ, credibil, argumentat științific și validat public, pe terenul fascinant al aflării adevărului.

Asist. univ. Ioana Teodora Butoi

– avocat apărător –

Conf. univ. Tudorel B. Butoi

– psiholog dr. expert criminalist –

CAP. I – Repere orientative ale definirii psihologiei judiciare pe terenul dreptului

1.1. Scurt istoric	21
1.1.1. Analiza asupra evoluției școlii românești de psihologie judiciară	21
1.1.2. Stadiul psihologiei judiciare în plan mondial	23
1.2. Argumente privind necesitatea studiului psihologiei judiciare în contextul problematicii dreptului	26
1.3. Exigențele psihologiei judiciare față de actul de justiție. Definiția psihologiei judiciare	28
1.4. Obiectul psihologiei judiciare și conexiunile interdisciplinare	30
1.4.1. Conexiunile psihologiei judiciare cu psihologia generală, cu psihologia socială și cu alte ramuri ale psihologiei	32
1.4.2. Conexiunile psihologiei judiciare cu diferite ramuri ale științelor juridice	35

Considerații introductive¹

.....Înainte de a fi existat raporturile de drept, între oameni s-au dezvoltat raporturi naturale, cu conținut și motivație psihologică, interesele părților fiind determinate de motivații și scopuri, energizate de mobilizarea voinței fizice și psihice a agenților de drept, precedate sub aspect cognitiv de mai mult sau mai puțin complexe procese de deliberare sub aspectul prevederii și anticipării urmărilor...”

.....Psihologia judiciară are ca obiect studierea nuanțată și aprofundată a ființei umane implicată în drama judiciară, în scopul obținerii cunoștințelor și evidențierii legităților psihologice, apte să fundamenteze interpretarea corectă a conduitei umane cu finalitate judiciară sau criminogenă...”

1.1. SCURT ISTORIC

1.1.1. Analiza asupra evoluției școlii românești de psihologie judiciară

Școala românească de psihologie judiciară își are începuturile în eforturile deosebit de serioase ale unor psihologi experimentalisti (Ștefănescu Goangă, Alexandru Roșca – psihologia martorului; Zevedei Barbu – psihologia onestității; Tiberiu Bogdan – psihologia martorului și problematica psihologică a detenției), toate acestea în lumina și sub influența rezultatelor experimentale obținute de unii cercetători din Europa și S.U.A. (Wundt – psihofiziologie experimentală; Alfred Binet care ține un ciclu de 16 lecții la Universitatea București; William Stern – psihologia martorului; Eduard Claparede – capacitatea testimonială etc.).

Din cercetările lui A. Roșca

Cam în direcția cercetărilor lui W. Stern și F. List, merg și experimentele efectuate de A. Roșca la Cluj, în 1933².

1. Vezi opera comună N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – Psihologia judiciară, Ed. Șansa, București, 1992 – selectiv, scurte extrase cpt. I operă colectivă.

2. „Iată cum s-au petrecut faptele: în timp ce făceam o serie de experimente cu studenții (medicină, an I), intră în sala de curs un individ (necunoscut studenților) și cere microscopul care se găsea pe masă, pentru profesorul P. La riposta mea că avem și noi nevoie de microscop, spune că-l va aduce imediat. Îi dau microscopul și pleacă. Aștept câteva minute. Văzând că individul în chestiune nu venea cu microscopul, rog pe un coleg care mă asista la experiență, să meargă să vadă ce este. După câteva minute, colegul vine și mă anunță că individul care a luat microscopul nu a fost trimis de nimeni și că a dispărut cu microscopul. Studenții aud această afirmație și îi informează și eu că microscopul a fost furat, ceea ce produce o surprindere generală. Ca o consecință a acestui fapt, anunț suspendarea experiențelor și îi rog pe studenți să nu plece, dat fiind că s-a furat un bun public, până ce nu va da fiecare o declarație în care să se înscrie faptul așa cum s-a întâmplat și să dea semnalmente celui care a furat microscopul, pentru a-i putea da mai ușor de urmă”.

Interogatoriul scriptic al celor 106 de subiecți a dat un procent de fidelitate de 82-86%. Aplicând aceluiași subiecți, însă, și metoda prezentării unui tablou (metoda Stern), A. Roșca obține un coeficient de fidelitate de 90%, ceea ce îl determină să adopte mai departe în cercetare această metodă. Privind conținutul depozizițiilor, un procentaj de fidelitate de 90% și peste, s-a obținut la datele despre persoane, animale, obiecte și relații spațiale; o fidelitate mijlocie între 80-90% s-a obținut la calități și acțiuni și, în fine, fidelitate scăzută la întrebările privind culoarea, numele și semnalmente. (A. Roșca – Psihologia martorului, Ed. Institutului de Psihologie al Universității din Cluj, 1934).

A. Roșca, în opoziție cu W. Stern, constată că cei ce apreciază bine mărimile mari, tind să aprecieze la fel de bine și pe cele mici. În schimb, cercetările lui Roșca converg cu cele ale lui W. Stern arătând superficialitatea depoziției prin relatare liberă față de interogatoriu.

Unele cercetări ale lui T. Bogdan

O personalitate distinctă pe terenul psihologiei judiciare, cu studii și cercetări predilect asupra martorului și mărturie, este, fără îndoială, profesorul T. Bogdan, peste 40 de ani nelipsit de la catedră, cu excepționale cursuri audiate în aule permanent pline de magistrați și polițiști³.

Studiul actual al psihologiei judiciare

Din păcate, în dezvoltarea acestei discipline a existat o regretabilă discontinuitate, factorii politici exprimându-și rezerva în raport cu domeniul psihologiei în general. Dată fiind această situație, în fiecare din domeniile de aplicabilitate ale psihologiei s-au realizat și unele performanțe, dar, totodată, s-au soldat și numeroase nerealizări. Cu privire la psihologia judiciară putem menționa ca aspecte pozitive următoarele:

- dată fiind absoluta necesitate a cunoașterii particularităților psihice ale persoanelor implicate în activitatea judiciară, studiul disciplinei s-a impus în cadrul catedrelor de criminalistică ale fostelor școli de miliție și ale facultăților de drept (tactica ascultării învinutului și inculpatului, a martorului, elementele psihologice ale anchetei judiciare etc.);

- interesul deosebit al unor cercetători din cadrul Institutului de Psihologie al Academiei (de exemplu, dr. I. Ciofu) pentru studiul asupra comportamentului simulat, detecția și evidențierea acestuia în parametrii psihofiziologici, a condus la studii experimentale finalizate cu concluzii interesante pentru psihologia judiciară;

- dat fiind interesul Institutului de Criminalistică⁴ de a soluționa cauzele complexe rămase nesoluționate (crime comise cu mod de operare deosebit, dispariții de persoane, tâlhării și violuri cu moartea victimelor etc.), s-a apelat la investigarea comportamentelor simulate, prin tehnicile de biodetecție („lie detector”), psihologii fiind specializați în acest sens.

În prezent, orizonturile psihologiei judiciare sunt mult mai favorabile⁵ unui pronostic pozitiv, dată fiind integrarea disciplinei cu statut de sine stătător în programele facultăților de psihologie și drept, situație ce concurează cu o acută nevoie de specialiști psihologi în poliție și magistratură. Din această perspectivă, ne apare ca firească realizarea următoarele deziderate:

3. În 1955, T. Bogdan și-a imaginat în Halele Obor un experiment în care, într-o aglomerație, un individ (actor de teatru instruit special) plătindu-i cumpărăturile cu o bancnotă de 25 lei, pretinde rest de la 100 de lei. Această pretenție vizibil nefondată, a fost urmată de vii discuții și chiar un început de violență, căreia organele de ordine i-au pus capăt, invitând pe toți participanții (fără agresor) să depună depoziții ca martori ai conflictului. Toată lumea, cu excepția actorului „agresor”, a fost în totală necunoaștință de cauză, scena întreagă fiind filmată cu ajutorul unor teleobiective din puncte camuflate, iar partea sonoră fiind înregistrată pe bandă de magnetofon de către doi asistenți care stăteau în apropierea actorului. De asemenea, depozițiile martorilor au fost și ele înregistrate pe bandă de magnetofon, audierile efectuându-se prin metoda relatării spontane, prin interogare și întocmirea unui proces-verbal obișnuit, la diferite intervale de timp după „infrațiune”.

Rezultatul acestui experiment a demonstrat că, prin relatarea spontană și interogarea obișnuită, s-a putut reconstitui (prin „mozaicare”) întreaga realitate obiectivă. De asemenea, s-au obținut date prețioase cu privire la subiectivitatea perceptivă, atât la nivel auditiv, cât și la cel vizual, demonstrându-se practic superioritatea recepției umane față de înregistrarea mecanică. Evident că această superioritate se referă la utilitatea practică, nu și la exactitatea „fotografică”. (T. Bogdan – *Psihologia judiciară*, București, 1957).

4. Este cazul de a aminti aici meritele regretatului gr. dr. Ion Anghelescu, directorul Institutului de Criminalistică sub coordonarea căruia, criminalistica românească a evoluat îndrăzneț și competitiv.

5. Psihologia judiciară se predă ca materie de examen în programa „auditorilor de justiție”, studenți ai Institutului Național de Magistratură, structura cursului insistând pe o bibliografie strictă.

- admiterea „expertizei psihologice judiciare“ legiferată, ca obligatorie în cauzele cu minori și ale autorilor unor infracțiuni grave cu mod de operare deosebit, după cum este cazul;
- crearea „Asociației de Psihologie Judiciară“ din cadrul magistraturii române;
- înființarea specializărilor postuniversitare și a doctoratelor în psihologie judiciară.

1.1.2. Stadiul psihologiei judiciare în plan mondial

Alfred Binet (1897) a atras atenția asupra dificultăților pe care le întâmpinăm atunci când trebuie să descriem exact un obiect, și a dovedit experimental că, de pildă, în cadrul unei interogări se pot strecura erori în relatare, pe măsură ce punem întrebări foarte exacte⁶. Întrebările, cu cât sunt mai exacte, cu atât conțin mai multe elemente de sugestie și, ca atare, pot influența asupra veridicității relatărilor. Cu aceste două idei esențiale, A. Binet a fundamentat, de fapt, psihologia judiciară și a dat un impuls unor cercetări științifice menite să scoată din empirie un teren de activitate atât de important cum este **psihologia mărturiilor**. În baza cercetărilor sale, Binet formulează două legi, în aparență paradoxale; arătând că: „o amintire poate fi foarte precisă și totodată completamente falsă“ și „exactitatea unei amintiri nu este proporțională cu forța ei de reactualizare“.

Nu mult după publicarea rezultatelor obținute de A. Binet, în Germania, psihologul W. Stern⁷ și colaboratorii lui întreprind alte investigații asupra mărturiei. Într-una din încercările sale experimentale, Stern a expus în fața subiecților 3 tablouri, timp de 45 de secunde. După 14 zile, respectiv 21 de zile, subiecții trebuiau să relateze în scris asupra conținutului celor văzute. Din analiza rezultatelor obținute în această serie de experimente, W. Stern trage următoarele concluzii:

- exactitatea amintirilor nu este o regulă, ci o excepție;
- uitarea, la bărbați, este mai accentuată, decât la femei;
- amintirile femeilor, de cele mai multe ori, sunt inexacte.

T. Bogdan consideră că experimentele lui Stern, cu toată valoarea lor, sunt foarte departe de o simulare a realității. Mărturia este un proces complex, prin esență dinamic, și nu se poate „simula“ prin imagini statice, expuse în condițiile unei receptibilități (vizibilități) optime. Meritul acestor cercetări este, totuși, mare, deoarece arată care sunt limitele mărturiilor, chiar și în aceste condiții optime, și, pe de altă parte, atrage atenția asupra diferențelor individuale, precum și asupra diferențelor datorate sexului, care pot intra în joc în procesul formării mărturiilor.

W. Stern mai are meritul de a fi stabilit felurile de întrebări care puse martorului, includ un grad mai mare sau mai mic de sugestibilitate⁸. Astfel, Stern arată că o întrebare **determinativă** (de ex.: „Ce culoare avea haina agresorului?“) sau o întrebare **complet disjunctivă** (de ex.: „Agresorul avea haina pe el sau nu?“) nu sunt în sine prea sugestive, câtă vreme întrebările **incomplet disjunctive** (de ex.: „Haina agresorului a fost neagră sau albastră?“), arată clar că anchetatorul susține existența hainei și, deci, această întrebare este puternic sugestivă.

Deosebit de sugestive se dovedesc a fi alte două tipuri de întrebări, recomandându-se insistent evitarea lor: întrebări de tip **expectativ-pozitive** (de ex.: „Nu-i așa că agresorul avea pe el o haină neagră?“), întrebări de tip **expectativ-negative** (de ex.: „Nu-i așa că agresorul nu avea nici haină pe el?“).

6. A. Binet – *La description d'un objet*, în „*Annee Psychol*“, vol. IV, pag. 296-332; *La suggestibilité*, Paris, Schleicher, 1906; *La science du temoignage*, în „*Annee Psychol*“, vol. XI, 1905, pag. 120-137 (apud Bogdan, T., – *Probleme de psihologie judiciară*, Ed. Științifică, București, 1973, pag. 147-148).

7. Stern, W. – *Aussagestudium*, în vol. „*Beitrage für die Psychologie der Aussage*“, 1903 (apud Bogdan, T., op. cit. pag. 148-151).

8. Studenții vor consulta excelenta lucrare elaborată de prof. dr. P. Bieltz – *Logica juridică*, Ed. Pro Transilvania, București, 1998, pag. 169-378.

În S.U.A., psihologia judiciară joacă un rol important în sistemul activității judiciare, parcurgând un drum lung între Antropologia criminală și Psihologia științifică¹³. Primele încercări de aplicare a psihologiei în justiție sunt legate de numele lui H. Munsterberg, la începutul sec. XIX. Cartea lui „On the Witness Stand“ (1907) a identificat mulți factori psihologici care influențează percepția și retenția martorilor. Activitatea lui Munsterberg a constituit un cadru de referință pentru investigațiile majore asupra mărturiei.

Când W. Healy a înființat Institutul Tânărului Psihopat (1909), clinica psihologică și-a extins acțiunile și asupra unor activități judiciare. De exemplu, acest institut oferea consultații judecătorului de la Juvenile Court of Chicago, făcea recomandări și oferea tratamente tinerilor aflați sub jurisdicția curții. De asemenea, Healy s-a ocupat de fiziologia emoției, patologia socială, problemele generale ale neonestității și neadaptării (Healy, 1915; Healy, Bronner, Baylor, Murphy, 1929).

În timpul primului război mondial, psihologii au fost foarte mult solicitați și implicați inclusiv în agențiile judiciare. Astfel, când a fost înființat primul program de calificare în închisoare, în 1918, în New Jersey, psihologii l-au dezvoltat și l-au controlat pretutindeni. La începutul sec. XX, psihanaliza a fost tot mai mult utilizată ca bază pentru înțelegerea și tratarea comportamentelor deviate. Astfel, în lucrarea „The Criminal, the Judge and the Public“ (1931), Alexander și Staub interpretează criminalitatea prin intermediul principiilor psihanalitice.

În continuare, aplicarea psihologiei în studiul infractorilor a urmat mai multe direcții. Printre cele mai importante dezvoltări pot fi menționate:

- cercetări organizate longitudinal asupra caracteristicilor infractorului și recidivismului ulterior (Glueck și Glueck, 1933);
- intensive studii de caz ale infractorilor (Karpman, 1933);
- integrarea cunoștințelor profesionale despre psihologie și infractori (Linder și Seliger, 1947);
- cum se poate face față „stigmatului“ de psiholog ce lucrează în agențiile judiciare (Corsini, 1945; Corsini și Miller, 1954).

Actualmente, după cum arată Brodsky, psihologia judiciară este confruntată cu două întrebări fundamentale: **În ce măsură psihologii identifică problemele judiciare ca intrând în sfera lor de interes? Care este rolul și contribuția activității psihologice, comparativ cu alte discipline, în sistemul activităților judiciare?**

În ceea ce privește școala americană de psihologie judiciară, aceasta se regăsește în tot ceea ce înseamnă prevenirea și răspundă anticrimă, începând cu politici manageriale și selecție de personal în poliție și terminând cu metodologia de identificare a criminalilor în serie. De altfel, interogatoriile și dezbaterile din procesele americane (duelul judiciar între apărare – acuzare) sunt oglinda elocventă a încărcăturii psihologice specifice raporturilor de contradictorialitate necesare aflării adevărului. De altfel, și demersul tratatului de față, aproape în majoritate, face referire la autorii americani citați în extenso.

1.2. Argumente privind necesitatea studiului psihologiei judiciare în contextul problematicei dreptului

Fundamentarea prezenței psihologiei judiciare pe terenul dreptului este demonstrată de faptul că înainte de a fi existat raporturile de drept, în societate au evoluat raporturi naturale, interumane, cu conținut și motivație psihologică, interesele părților fiind determinate de motivații și scopuri, energizate de mobilizarea voinței fizice și psihice a agenților de drept, precedate sub aspect cognitiv de mai mult sau mai puțin complexe procese de deliberare sub aspectul prevederii și anticipării urmărilor.

În sens exemplificativ ne vom opri asupra instituției cardinale a raporturilor de drept și anume **voința** (a cărei sorginte primordial psihologică este dincolo de orice comentariu). Actele juridice din toate timpurile sunt rezultatul voinței juridice – „înțelegeri” – a agenților de drept (persoane fizice, persoane juridice), în literatura juridică străină plecându-se de la principiul libertății contractuale în sensul ei cel mai general. Voința juridică s-a bazat pe conceptul de libertate și inițiativă individuală a agentului juridic.

Agentul juridic pentru a-și exprima libertatea contractuală are garantată exprimarea voinței libere, manifestă prin producerea de efecte juridice care, evident, se bazează pe conceptul psihologic de voință în toată amplitudinea sa psihologică. De fapt, voința juridică este considerată, în întreg sistemul de drept, ca o categorie cardinală sau perenă de care depinde evoluția întregii ordini juridice și include o corelare între voințele private la nivelul domeniului privat și voința colectivă la nivelul instituției statale și al societății civile. În cazul statului de drept, echilibrul între individ și societate are la bază tot efectul voinței juridice în accepțiunea sa de consens.

Dacă vrem să ne reprezentăm exact forța voinței juridice este suficient să reflectăm asupra spectaculoaselor rezultate obținute recent în dreptul internațional: unificarea Germaniei și pulverizarea zidului Berlinului, consensul între state și puteri cu interese altminteri deosebite, voința juridică reconciliind interesele statelor respective și oglindindu-se în acte de drept internațional.

Toate aceste considerații reflectă dimensiunea psihologică a dreptului, insuficient cercetată atât la noi, cât și pe plan internațional.

Voința juridică exprimată în acte juridice consensuale de formă autentică (scrisă), trebuie să se manifeste în afara oricăror vicii de consimțământ. Problema este de a ști dacă realmente voința exprimată în actele juridice este neviciată, dacă voința liber exprimată este conformă cu cea internă.

În ultimă instanță, a decide dacă un act este valabil din punctul de vedere al exprimării voinței sale, înseamnă o analiză psihologică introspectivă. Metodele utilizate în prezent sunt relative cu privire la aceste aspecte, sistemul probator clasic neputând realiza întotdeauna acest obiect fundamental. Teama rezultă din existența actelor juridice simulate, vânzări deghizate, care, după experiența ilicită, pot constitui convenții secrete și convenții aparente față de terți. De aici rezultă faptul că dimensiunea psihologică în dreptul civil vis-à-vis de categoria juridică și psihologică a voinței este o problemă de esență. Soluția este utilizarea mijloacelor moderne de detecție a comportamentului simulat în cauzele civile, declarații ale părților contractante în afaceri comerciale, mărturii depuse în cauze civile etc. Numai așa părțile contractante pot să-și tatoneze reciproc acordurile, corespondențele între voința liber exprimată și voința internă.

În ce privește **vinovăția**, noțiune indiscutabil psihologică, distinsul prof. univ. dr. Constantin Mitrache, subliniază următoarele: „vinovăția există când fapta care prezintă pericol social este săvârșită cu intenție sau din culpă”¹⁴, evidențiind în continuare subtile diferențieri, primordial psihologice¹⁵ și, evident, cu ulterioare efecte sub aspect juridic, după cum urmează:

1. – fapta este săvârșită cu intenție când infractorul:

- a) prevede rezultatul faptei sale, urmărind producerea lui prin săvârșirea acelei fapte (intenție directă);
- b) prevede rezultatul faptei sale și deși nu-l urmărește, acceptă posibilitatea producerii lui (intenție indirectă);

14. C-țin Mitrache – Drept penal român – partea generală, Ed. Șansa, București 1995, pag. 12.

15. În seminarii se vor studia cauze complexe soluționate definitiv. Din declarațiile inculpaților se vor evidenția elementele care conduc către conturarea vinovățiilor sub forma intenției și culpei – vezi cazul Valache – omor, și cazul Andrieș Marta Isabella – omor prin împușcare. (T. Butoi – arhiva personală).

2. – fapta este săvârșită din culpă când infractorul:

- a) prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce (ușurința);
- b) nu prevede rezultatul faptei sale, deși trebuia și putea să-l prevadă (neglijența);

3. – intenția depășită (praeterintenția) – formă mixtă: intenția și culpa reunite – săvârșirea unei fapte cu intenție și producerea unui rezultat mai grav decât cel urmărit și acceptat de făptuitor prin săvârșirea faptei, rezultat ce i se impută acestuia sub forma culpei, deoarece nu l-a prevăzut, deși trebuia și putea să-l prevadă. Esențială este împrejurarea că făptuitorul săvârșește o faptă urmărind un anumit rezultat, dar care rezultat se amplifică devenind mai grav și realizând conținutul unei alte infracțiuni (ex. lovituri cauzatoare de moarte – art. 183 C. pen.), ori o variantă agravantă a infracțiunii inițiale (ex. tâlhăria cu moartea victimei – art. 211 C. pen.).

Vinovăția, din punct de vedere psihologic, este o **atitudine rezultantă a interacțiunii conștiinței cu voința (factorul cognitiv și volitiv)**. Voința – pentru a exista – cere o atitudine conștientă în sensul că făptuitorul își dă seama, are reprezentarea acțiunilor sau inacțiunilor sale, al rezultatului acestora (ca urmare socialmente periculoasă în raport cu valorile ocrotite de lege) și săvârșite cu voință, aceste acțiuni mobilizându-i energia fizică și psihică în sensul realizării rezultatelor urmărite.

În esență, voința de a săvârși fapta este determinată numai după reprezentarea în conștiința făptuitorului a urmărilor socialmente periculoase ale fapt. (N. A. – Vinovăția nu poate exista, cu alte cuvinte, la săvârșirea unei fapte dacă făptuitorul nu a voit această faptă – constrângere – ori nu a putut avea reprezentarea rezultatului din cauze neimputabile lui – lipsa discernământului).

Similar, în încheieri, rechizitorii, pledoarii, sentințe etc., abundă noțiuni psihologice: minor-minorat, responsabilitate-iresponsabilitate, agresivitate, afect, duplicitate-simulare-minciună, atenție, raționament, memorie, temperament, convingere intimă, prevedere, deliberare, mobil, scop, voință, conștiință etc., fără a mai vorbi despre faptul că în însăși esența lor o serie de instituții procesual penale sunt intrinsece psihologicului: confruntarea, percheziția, reconstituirea, experimentul judiciar, interogatoriul (ancheta, audierea etc.), motiv pentru care, o dată mai mult, magistratul este ținut să aprofundeze terenul psihologiei judiciare¹⁶.

1.3. Exigențele psihologiei judiciare față de actul de justiție (definiția psihologiei judiciare)

Actul de justiție nu poate fi înțeles și acceptat în afara dezideratului principeps care guvernează intenția legiuitorului, și anume: „aflarea adevărului”¹⁷. Numai așa poate fi garantat scopul procesului penal: „constatarea la timp și în mod complet a faptelor care constituie infracțiuni (N. A. – putându-se evita ghilotina, nu o dată ireparabilă a erorilor judiciare), astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinătății sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală”¹⁸.

16. În seminarii, studenții vor face analiza pe text, aprofundând conotațiile realităților psihologice și contextul juridic în care spețele au fost soluționate (vezi T. Butoi – arh. pers.).

17. C. pr. pen. Titlul I, Cap. I, art. 3 – „...trebuie să se asigure aflarea adevărului cu privire la faptele și împrejurările cauzei, precum și cu privire la persoana făptuitorului”.

18. C. pr. pen., Titlul I, Cap. I, art. 1 – „...procesul penal are ca scop constatarea la timp și în mod complet a faptelor care constituie infracțiuni”.

Este limpede, aşadar că, înfăptuirea actului de dreptate, în efortul eforării realităţii infracţionale sub aspectul său material obiectiv (fapta), se adresează nu unor concepte abstracte, ci unor realităţi concrete, aflate prin excelenţă pe terenul psihologiei judiciare: „persoana făptuitorului din perspectiva laturii sale subiective – vinovăţia”. Din această perspectivă, psihologia judiciară impune o serie de exigenţe fără îndeplinirea cărora actul de justiţie rămâne un exerciţiu steril, tehnicist, lipsit de credibilitate şi forţă, erodat continuu de propria-i ineficienţă şi căzând în desuetitudine.

Magistratul mileniului trei, motivat de simţul datoriei dusă până la capăt, nu poate fi decât un jurist competent şi, totodată, un fin psiholog. În arsenalul ştiinţifico-tehnic al pregătirii sale, informaţiile pendinte ariei de aplicabilitate a psihologiei judiciare vor avea, aşadar, o prioritate absolută.

De altfel, în generozitatea sa ca ştiinţă şi practică, psihologia judiciară se adresează tuturor categoriilor de specialişti care participă la înfăptuirea justiţiei şi ale căror hotărâri produc un impact asupra destinului oamenilor aflaţi sub incidenţa legii.

Din această perspectivă, psihologia judiciară se defineşte drept „disciplină distinctă, cu un pronunţat caracter pragmatic, informativ-formativ şi de cultură profesională a magistratului în statul de drept, care are ca obiect studiarea nuanţată şi aprofundată a fiinţei umane (persoana) implicată în drama judiciară, în scopul obţinerii cunoştinţelor şi evidenţierii legităţilor psihologice, apte să fundamenteze interpretarea corectă a conduitelor umane cu finalitate judiciară sau crimonogenă”¹⁹.

Impactul psihologiei judiciare asupra demersului actului de dreptate este resimţit pe mai multe direcţii majore:

- a) Pe de o parte, îl ajută pe magistrat la înţelegerea aprofundată şi nuanţată a individului uman (autor; victimă, martor etc.), participant al dramei judiciare şi, pe de altă parte, îi oferă un ajutor imediat, avertizându-l asupra propriilor sale limite caracterial-psihologice şi atitudinal-aptitudinale, exersându-i autocontrolul şi oferindu-i, totodată, acele strategii tehnice şi mijloace cu ajutorul cărora aceste limite pot fi depăşite;
- b) De asemenea, face ca magistratul să înţeleagă omul în complexitatea sa, prin sublinierea faptului că în viaţa psihică aplicarea legilor cauzalităţii mecanice este o eroare²⁰, comportamentul uman atât cel conformist, cât şi cel deviant – în lumina ştiinţei actuale – neputând fi înţeles decât în termeni probabilistici subordonaţi teoriei sistemelor²¹ în viziunea psihocibernetică;
- c) Având deci de judecat omul, magistratul trebuie să-l privească din perspectiva persoanei, care în mod obişnuit acţionează raţional, de multe ori automat, nu o dată însă şi iraţional, justiţia în evoluţia ei tinzând prin intervenţie preventiv-ofensivă eficace să reducă şi să îngreudească din ce în ce mai mult potenţialul de iraţionalitate crimonogenă al fiinţei umane;
- d) Psihologia judiciară îi atrage magistratului atenţia asupra faptului că:
 - a înţelege persoana umană²² înseamnă a recunoaşte inegalitatea înzestrării native a indivizilor, recunoscând faptul că încă din codificarea genetică, oamenii nu sunt

19. V. Zdrenghia, N. Mitrofan, T. Butor – Psihologia judiciară, Ed. Şansa, Bucureşti, 1992, pag. 3.

20. T. Bogdan – Probleme de psihologie judiciară, Ed. Ştiinţifică – Colecţia Psyche, Bucureşti, 1973, pag. 9.

21. T. Odobleja – Psihologia consonantistă, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, pag. 500.

22. Studenţii vor aprofunda rapoartele de constatare tehnico-ştiinţifică şi expertizele psihologice realizate din dispoziţia organelor de cercetare penală cu privire la profilul personalităţii autorilor unor infracţiuni grave sau ale unor martori care au influenţat hotărâtor cercetările vis-à-vis, de asemenea, de personalitatea unor categorii speciale de victime – provocatoare, neglijente, minore etc. (vezi T. Butor – arh. pers.).

cu toții la fel de permeabili actului de educație și învățare (interiorizare și conformare a normei juridice) – limite individuale;

- înțelegerea omului trebuie să însemne și recunoașterea inegalității și a neomogenității mediilor sociale de proveniență, medii care au virtutea de a exercita presiuni diferite, cantitative și calitative, asupra tipurilor individuale cu necesități psihologice și motivații diferite pentru fiecare caz în parte;
- înțelegerea omului înseamnă și faptul că prin înzestrarea nativă și prin valorificarea sau nevalorificarea potențialelor educaționale, fiecare individ are o anumită rezistență față de tentații²³, ceea ce trece dincolo de aceste limite constituind volens-nolens, măcar parțial, o culpabilitate tacită a societății.
- înțelegerea omului înseamnă și cunoașterea faptului că la omul normal mintal, atitudinile antisociale sunt, în general, reversibile. Studiarea căilor de realizare a acestei reversibilități, elaborarea creatoare a noi sisteme mai rapide și mai eficiente de reversibilitate înseamnă a abandona căile cu precădere punitive, angajând strategii extrapunitive și esențialmente constructiv-terapeutice²⁴.

e) Interpretând conduitele umane în raporturile interpersonale specifice actului de justiție, magistratul este înarmat cu informațiile referitoare la legitățile psihologice vizând cunoașterea cât mai exactă a personalității și sensibilității umane, a actului senzorio-perceptiv, a reprezentărilor memoriei, capacităților mental-cognitive și a potențialului afectiv-emoțional exercitându-și competențele la nivelul exigențelor actuale fără a fi pândit tot timpul de riscul unor inadmisibile erori.

f) În final, dobândind solide cunoștințe de psihologie, magistratul implicat în actul de dreptate, mai ales în cazurile complexe, grave, va ști când și cum să apeleze la serviciile cabinetelor de psihologie judiciară și a specialiștilor psihologi²⁵, din ce în ce mai prezenți în criminalistica modernă²⁶, în vederea valorificării unor rapoarte de expertiză sau constatări tehnico-științifice specifice psihologiei judiciare.

1.4. Obiectul psihologiei judiciare și conexiunile interdisciplinare

Coordonatele majore care definesc preocupările și conturează obiectul psihologiei judiciare se profilează a fi următoarele:

A. Definirea domeniului de referință, din perspectiva:

a) preocupărilor teoretice:

- de a-și organiza și îmbunătăți aparatul teoretico-conceptual cu care operează și, pe de altă parte, de a asigura funcționalitatea acestui construct;
- de a elabora modele teoretico-explicative privind etiologia unor fenomene psihice care se ocupă în mod preponderent;

23. Vezi concepția lui Jean Pinatel – Ecuajia personală în trecerea la act.

24. Vezi conceptele de „probațiune” la reeducare – metodele „art-terapiei” și „psihodramei” în retușarea personalității deținutului.

25. C. pr. pen., Titlul III, Cpt. III, Sect. IX, art. 112 – „...este necesară lămurirea urgentă a unor fapte sau împrejurări ale cauzei, organul de urmărire penală poate folosi cunoștințele unui specialist”.

26. Vezi tehnica „lie dector” și sistemul „psihocrim” (în consens cu preocupările americane – „serial crime”, italiene „scena del crimen”, „modus operandi”). Revista de psihocriminalistică an II, nr. 3, Fondatiunea Alecu Bagdat, Rm. Sărat, 1999, pag. 25/65.

- de a urmări validarea unor modele conceptuale teoretico-explicative, elaborate de psihologia generală și psihologia socială în urma testării acestora pe terenul specific activității judiciare;
- de a oferi informații în vederea susținerii unor modele științifice elaborate de psihologia generală și psihologia socială;

b) preocupărilor practic-aplicative:

- de a-și elabora o metodologie specifică de cercetare-investigare a realității psihice din domeniul judiciar;
- de a surprinde și evidenția prin intermediul cercetării concrete, legități și regularități specifice fenomenelor psihice din domeniul de studiu;
- de a oferi organelor judiciare informații pertinente și utile privitoare la realitatea psihică în sistemul judiciar;
- de a ajuta efectiv organele judiciare în a stabili adevărul și a aplica legea. În acest sens, psihologia judiciară are un rol important în a contribui la evitarea comiterii unor erori judiciare datorate unor cauze psihologice;
- de a contribui la elaborarea unor programe recuperative și de a testa eficiența acestor programe în cadrul instituțiilor sociale specifice;
- de a contribui prin mijloace specifice la organizarea unor programe de acțiune socială preventivă;
- de a oferi asistență psihologică²⁷ concretizată în expertizele de specialitate oferite atât organelor judiciare pe parcursul procesului penal, cât și infractorilor atât pe perioada detenției, cât și în perioada post-detențională.

B. Analiza psihologică a actului infracțional – algoritmul infracțional – din perspectivă exploratorie („scena crimei” – perspectiva psihologică asupra interpretării comportamentelor umane cu finalitate criminogenă – personalitatea făptuitorului și amprenta sa psihocomportamentală – „profiling crime”).

C. Problematika psihologică a mărturiei și martorului – abordare complexă care debutează reliefând premisele psihologice ale mărturiei, legile recepției senzoriale în formarea depozițiilor testimoniale, limitele psihofiziologice ale sensibilității, influența factorilor obiectivi și subiectivi în procesele perceptive, calitățile proceselor de memorare oglindite în potențialele de reproducere și recunoaștere, aprecierea mărturiei în raport cu personalitatea și interesele martorului în cauză, precum și problematica bunei-credințe.

D. Analiza psihologică a interogatoriului judiciar, din perspectiva relației interpersonale de tip special care opune parametrul ecuației anchetat-anchetator, pleacă de la psihologia infractorului, evidențiind ample aspecte psihocomportamentale și de contact interpersonal, oglindite în atitudini și forme de manifestare ale conduitei (sincere sau

27. Unii autori subliniază faptul că precizarea obiectivelor psihologiei judiciare trebuie să se facă ținându-se seama, în primul rând, de cei ce vor beneficia și vor utiliza efectiv cunoștințele și rezultatele cercetării în acest domeniu. Astfel, în opinia lui Stanley Brodsky, *Psychologist in the Criminal Justice System*, (Univ. of Illinois, Press, 1973, pag. 16), cunoștințele de psihologie judiciară sunt adresate atât celor ce administrează justiția (vezi Gaetano De Leo – *Manuale di psicologia giuridica*, Ed. U.L.E.D., Milano, 1995), și care utilizează și beneficiază de serviciile psihologice, cât și psihologilor care au mai puțin tangență cu agențiile judiciare. În acest sens, rolurile și activitățile psihologiei judiciare sunt foarte largi și foarte variate: **Care sunt factorii determinanți ai comportamentului infracțional? Cum sunt mecanismele psihologice și psihosociale implicate în activitatea infracțională? Care sunt mecanismele recidivei? Care sunt caracteristicile personalității criminale? Care este eficiența modalităților frustrant-punitivo-recuperatorii?** etc.

simulate) persoanei care face obiectul interrogatoriului judiciar. Din această perspectivă sunt abordate inclusiv limitele anchetatorului și magistratului, tributare structurilor lor temperamentale-caracteriale, ilustrând existența diferitelor tipologii și conduite care pot apare pe parcursul anchetei judiciare și îndemnând, totodată, la serioase reflecții și atitudini de autocontrol.

E. **Domeniul investigării erorii judiciare**²⁸, care insistă asupra declicului etiologic și asupra mecanismelor complexe implicate în eroarea judiciară (disfuncții psihologice în prelucrarea și interpretarea elementelor probațiunii, în formarea mărturiei judiciare, în derularea duelului judiciar, în deliberarea completului și sentinței etc.).

F. **Psihologia judecății** pe coordonatele a patru mai direcții: **duelul judiciar**²⁹ (acuzare, apărare, testare intersubiectivă etc.), **psihologia intimei convingeri** (evaluarea și coroborarea probelor, psihologia deliberării, opinia separată etc.), **personalitatea magistratului** (integritatea senzorio-perceptivă, gândirea, capacitatea empatică, intuiția, buna-credință etc.) și **psihologia apărării din perspectiva apărătorului**.

G. **Comportamentul simulat** – indicii orientativi asupra credibilității rezonabile vizând sentimentul de vinovăție, detectarea științifică a conduitelor simulate.

H. **Psihologia detenției penitenciare**, consecințele psihologice ale privării de libertate – frustrarea penitenciară – comportamente generate de izolarea penitenciară, tipologii și caracteristici ale deținutului încarcerat, perspective moderne asupra retușării personalității și reinsertiei sociale.

I. **Conduitele dizarmonice din perspectiva expertului psiholog și a psihologiei judiciare**. Domeniu deosebit de complex care debutează cu simularea și care, după investigarea principalelor disfuncții ale proceselor și funcțiilor psihice, reiterează norma de pericolozitate a conduitelor hetero- și autodistructive din perspectiva instituției discernământului și responsabilității.

J. **Problematica psihologică a actului de administrație publică** pune funcționarul statului în slujba cetățeanului și a intereselor sale private. Ecuația raportului funcționar-cetățean vizează o realitate extrem de complexă începând de la doleanțele petiționarului simplu, până la psihologia mulțimilor. Sunt trecute în revistă implicații psihologice cu un înalt grad de reciprocitate și finalitate sub aspect judiciar.

1.4.1. Conexiunile psihologiei judiciare cu psihologia generală, cu psihologia socială și cu alte ramuri ale psihologiei

Faptul că adâncirea cunoașterii unor domenii științifice reclamă interdisciplinaritatea, nu mai este de mult o noutate. La granița dintre științe există domenii conexe interdisciplinare care-și „întind mâna“, împrumutându-și metodologii, cunoștințe și instrumentar în vederea conturării de noi adevăruri care, devenind ulterior certitudini, vor consta ca „pământ destelenit“ și vor fi reclamate puțin câte puțin ca științe independente. Exemplificativ, în studiul lumii vii, în domeniul tangent biologiei și chimiei, a luat naștere biochimia cu resursa ei deosebit de spectaculară, genetica. Similar, în domeniul tangent psihologiei generale și dreptului (științelor juridice) a luat naștere psihologia judiciară.

28. La seminarii se vor face analize de spețe în care varii disfuncții au condus la grave erori judiciare (vezi T. Butoi – arh. pers. – Cazul „Anca“).

29. La seminarii se va face analiza unor rechizitorii și, respectiv, a unor pledoarii în cauze celebre (vezi T. Budo – arh. pers. – Cazul „Mihalea“).

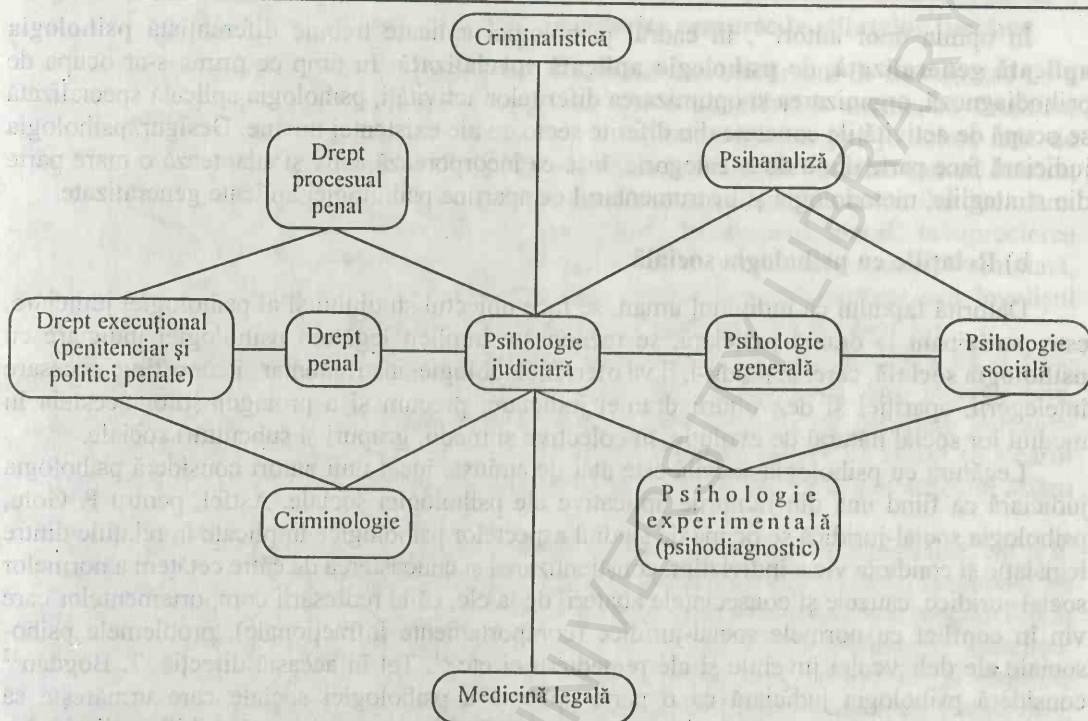

Fig. 1 – Relațiile psihologiei judiciare cu alte ramuri ale psihologiei și unele științe juridice

a) Relațiile cu psihologia generală

Psihologia judiciară, definită ca disciplină formativ-aplicativă și de cultură profesională a magistratului în statul de drept, al cărei obiect îl constituie studiul și înțelegerea aprofundată și nuanțată a personalității individului uman implicat în procesul judiciar, are legături de subordonare și intercondiționare reciprocă în primul rând cu **psihologia generală**, de la care împrumută și aplică metode de abordare a domeniului, cunoștințe asupra unor legi psihologice și instrumente de investigație cu arie de largă aplicabilitate, constituind, dintr-un anumit punct de vedere, un domeniu experimental al psihologiei și al dreptului.

Studiind legile fenomenelor psihice, psihologia generală oferă o bază solidă pentru rezolvarea problemelor practice, specifice din cadrul sistemului activităților judiciare și, invers, încercând să ajute la soluționarea unor probleme practice prin ramura sa aplicativă, psihologia judiciară, își poate extrage și fundamenta, din punct de vedere științific, adevărurile sale mai generale cu caracter de lege. Psihologia generală studiază general-umanul din psihic, ca reflectare în omul individual a planului general-social, alcătuit din ceea ce este comun întregii istorii a existenței umane. De aceea, perspectiva de abordare a psihicului uman este mai abstractă și mai generală. Ea oferă însă aparatul conceptual și metodologic pentru disciplinele aplicative, deci și pentru psihologia judiciară, care, la rândul ei, este adaptată specificului preocupărilor proprii ale acestora.

Psihologia judiciară verifică o serie de informații asupra legităților evidențiate de psihologia generală într-un compartiment distinct al existenței umane și, totodată, furnizează noi informații, evidențiază noi aspecte cu caracter de legitate specifice domeniului, în urma cercetărilor și investigațiilor efectuate.

În opinia unor autori³⁰, în cadrul psihologiei aplicate trebuie diferențiată **psihologia aplicată generalizată**, de **psihologia aplicată specializată**. În timp ce prima s-ar ocupa de psihodiagnoză, organizarea și optimizarea diferitelor activități, psihologia aplicată specializată se ocupă de activitățile concrete din diferite sectoare ale existenței umane. Desigur, psihologia judiciară face parte din a doua categorie, însă ea încorporează activ și adaptează o mare parte din strategiile, metodologia și instrumentarul ce aparține psihologiei aplicate generalizate.

b) Relațiile cu psihologia socială

Datorită faptului că individul uman, se face obiectul studiului și al psihologiei judiciare, este participant la drama judiciară, se recunoaște implicit legătura psihologiei judiciare cu **psihologia socială**, care, la rândul-i, îi va oferi metodologie, instrumentar și cunoștințe necesare înțelegerii, apariției și dezvoltării dramei judiciare, precum și a protagoniștilor acesteia în mediul lor social natural de evoluție, în colective și medii, grupuri și subculturi sociale.

Legătura cu psihologia socială este atât de strânsă, încât unii autori consideră psihologia judiciară ca fiind una din ramurile aplicative ale psihologiei sociale. Astfel, pentru P. Golu, psihologia social-juridică se ocupă de studiul aspectelor psihologice implicate în relațiile dintre legislație și conduita vie a indivizilor, conștientizarea și cunoașterea de către cetățeni a normelor social-juridice, cauzele și consecințele abaterii de la ele, căile redresării comportamentelor care vin în conflict cu normele social-juridice (comportamente infracționale), problemele psihosociale ale delincvenței juvenile și ale remedierii ei etc.³¹. Tot în această direcție, T. Bogdan³² consideră psihologia judiciară ca o parte aplicată a psihologiei sociale care urmărește să descopere acele mijloace psihologice care pot contribui la o mai adecvată stabilire științifică a adevărului material, deci la o mai echitabilă administrare a justiției.

Desigur, fără a neglija raporturile cu psihologia generală, psihologia judiciară este, într-adevăr, foarte strâns legată de psihologia socială care, studiind planul particular-social din construcția omului, se caracterizează printr-o abordare mai concretă a omului, urmărind efecte individuale și de grup ale unor determinări concret-istorice³³. Pentru psihologia judiciară explicația psihosocială, bazată pe considerarea individului uman în contextul interacțiunilor sale cu grupurile de apartenență, cu alte persoane, cu normele social-morale și social-juridice cu valoare reglatorie pentru conduita sa, se dovedește a fi deosebit de utilă pentru organizarea demersurilor sale teoretice și practice.

c) Relațiile psihologiei judiciare cu alte ramuri ale psihologiei

Fără îndoială că, în organizarea demersului său teoretic și practic, psihologia judiciară se va adresa și altor ramuri ale psihologiei, cum ar fi: **psihodiagnosticul** și **psihologia diferențială**, care oferă date asupra tipologiilor și a diferențelor interindividuale. **Psihologia experimentală** oferă, de asemenea, date deosebit de interesante referitoare la instrumentarul investigativ ce poate ajuta la abordarea diferitelor componente ale personalității subiecților, în vederea, mai ales, a evaluării conduitelor simulate și a posibilelor dezechilibre ce se pot finaliza criminogen. Trebuie subliniat ajutorul oferit de psihologia experimentală prin expresia ei psihofiziologică, la evaluarea funcționalității analizatorilor atât de mult discutați în faza senzorio-perceptivă a mărturiei, cât și pentru biodetecția comportamentului simulat.

30. P. Popescu-Neveanu – **Dicționar de psihologie**, Ed. Albatros, București, 1978, pag. 577.

31. P. Golu – **Psihologie socială**, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1974, pag. 35.

32. T. Bogdan – *op. cit.*, pag. 30.

33. P. Golu – *op. cit.*, pag. 25.

1.4.2. Conexiunile psihologiei judiciare cu diferite ramuri ale științelor juridice

Legătura psihologiei judiciare cu **știința dreptului** este reclamată de necesitatea de a oferi dreptului un instrumentar al interpretării corecte a conduitelor umane cu finalitate criminogenă. Din acest punct de vedere, dreptul îi limitează psihologiei judiciare aria de extensie, strict la conduita umană analizată din perspectiva normelor juridice (autor, martor, persoană bănuită, conduită simulată etc.) și a soluționării sub just temei a pricinilor judiciare. Astfel, cunoștințele de psihologie judiciară contribuie, în **dreptul penal**, la aprecierea elementelor de culpă, vinovăție, intenție, prevedere, stare emoțională, conduită simulată, responsabilitate etc. și, în genere, prin transparența către subiectivul existent sub învelișul normei juridice, ajută la o bună dozare a pedepselor și o justă încadrare a faptelor.

Legăturile **procedurii penale** cu psihologia judiciară se regăsesc în aceea că o serie întreagă de activități, cum ar fi: confruntarea, percheziția, prezentarea spre recunoaștere, ascultarea etc., nu pot fi eficiente decât în măsura în care organele de cercetare vor avea cunoștințele psihologice necesare cunoașterii corecte a conduitelor umane, în raport cu a căror interpretare și obiectivare, actul procedural să aibă maximum de eficiență sub aspectul aflării adevărului.

Relația cu **criminalistica** este biunivocă, regăsindu-se atât în aspectele teoretice, cât și în cele practice ale ambelor discipline. În acest sens, cercetarea la fața locului, reclamată de criminalistică, prilejuiește o risipă de elemente psihologice asupra interpretării și obiectivării în câmpul faptei a rezultatelor conduitei autorului. Numai cunoscând psihologie judiciară, criminaliștii vor putea trage concluzii juste cu privire la intențiile, motivațiile și acțiunile autorilor și victimelor acestora, anticipându-se conduitele de simulare, disimulare, victimizare, eludare a identificării, fabricare de alibiuri etc., toate acestea apte să ofere indicii de descoperire a autorilor și probării vinovăției acestora. În ceea ce privește tactica criminalistică, numai dacă ne referim la vasta și complexa activitate de ascultare a învinutului, este clară necesitatea cunoașterii întregului registru al potențialului psihologic al individului uman (învinuit, martor, victimă, organ judiciar, părți, experți etc.) implicați în drama judiciară.

Psihologia judiciară menține, de asemenea, legături strânse cu **criminologia**, aceasta din urmă având sub lupă în mod expres conduita infractogenă din punct de vedere al genezei și trecerii de la potențial la act criminogen ca fenomen sociopsihologic. La rândul ei, psihologia judiciară oferă cu generozitate criminologiei date și legități, instrumentar și metodologie, susținându-i cu tărie eforturile de sanogeneză și ecologie morală.

Psihologia judiciară are legături de interdisciplinaritate și cu **medicina legală**, căreia-i oferă tabloul psihocomportamental și caracterial al personalității umane ca infractor, ilustrând în mod nuanțat motivațiile, tendințele, potențialul intelectual, acțional, coeficientul de agresivitate, structura temperamentală și echilibrul emoțional în vederea circumstanțierii conduitelor autorului din punct de vedere psihologic și, ulterior, psihiatric, în legătură cu necesitatea juridică a stabilirii gradului de responsabilitate penală³⁴.

34. Arsenalul psihologic obiectivat în instrumentarul de investigație a personalității: Lücher Szondy, Rorshach – tehnici proiective – sunt indispensabile concluziilor expertizei medico-legale psihiatrice.

CAP. II – Actul infracțional din perspectivă exploratorie

– Exemplificări pe cazuistica specifică crimelor cu mobil sexual –

2.1. Actul infracțional din perspectivă explorator („scena crimei” – perspectiva psihologică asupra interpretării comportamentelor umane cu finalitate criminogenă – personalitatea făptuitorului și amprenta psihocomportamentală – „profiling crime”) – „Serial killers”	37
2.2. Componenta psihologică: motivul și rațiunea de a ucide (perspectiva psihologiei judiciare)	40
2.3. Determinarea motivației	40
2.4. Infractorii organizați (cei care își premeditează acțiunea) și infractorii neorganizați (cei care nu-și premeditează acțiunea)	41
2.5. Infracțiunea premeditată (predilect finalizată de psihopatul sexual)	41
2.6. Infracțiunea nepremeditată (predilect finalizată de psihotici)	41
2.7. Clasificări	44
2.8. Violența interpersonală	44
2.9. Atacul cu viol și/sau sodomia	44
2.10. Devianța orientată către atac	45
2.11. Crima în serie	45

Actul infracțional din perspectivă exploratorie

– Exemplificări pe cazuistica specifică crimelor cu mobil sexual –

„...Expertului psiholog îi revine sarcina de a-și imagina și reproduce filmul crimei în dinamica sa, schițând nu numai profilul psihocomportamental al făptuitorului, dar și anticipând, totodată, viitoarea sa mișcare...”

„Psihologul criminalist își depășește, întotdeauna, epoca; el apare ici-colo în structurile judiciare și polițienești de la noi și de aiurea, face ceea ce trebuie să facă pentru timpul, locul și momentul hărăzit, apoi dispare meteoric, lăsând în urma sa amintirea unor intuiții de laser, și, pe măsură ce timpul trece, devine legendă”.

2.1. Actul infracțional din perspectivă exploratorie („scena crimei” – perspectiva psihologică asupra interpretării comportamentelor umane cu finalitate criminogenă – personalitatea făptuitorului și amprenta psihocomportamentală – „profiling crime”) – „Serial killers”

Dincolo de identificarea și prelucrarea urmelor materiale descoperite în câmpul faptei – preocupare ce intră predilect în sfera criminalisticii – suntem de părere că eforturile „anticrim” ale mileniului trei vor fi orientate către „interpretarea comportamentelor umane cu finalitate criminogenă”.

Dacă „câmpul faptei” – expresie consacrată în criminalistica clasică – conduce către materialitatea obiectuală a urmelor clasice apte să permită conturarea probațiunii și identificarea autorilor, noile concepte între care: „scena crimei”, „scena del crimen” sau în alt sens „profiling crime”, provoacă în direcția acceptării unei realități dinamice în derulare, a secvențelor comportamentale, forțând componenta psihologică a omului legii (procuror, judecător de instrucție, organ de urmărire penală etc.) să interpreteze motivațiile, intențiile, habitudinile, raționamentele, logica, sensul, organizarea conduitelor criminogene, în ideea conturării profilului psihologic, „amprenta comportamentală” aptă schițării unei galerii de potențiale portrete ale personalității pretabililor incluși în cercurile de bănuși.

Profesionistul investigator – expertul psiholog – este chemat ca, în virtutea celor sus-menționate:

- 1) să reproducă prin propria-i imaginație împrejurările și acțiunile derulate de făptuitor, oferind organelor de urmărire penală „filmul crimei în dinamica sa”;
- 2) să-și imagineze profilul făptuitorului, oferind organelor de urmărire penală, „amprenta sa psihocomportamentală”;
- 3) să anticipeze „comportamentul următor pretabil” contracarând pentru viitor „mișcările” autorului prin intuirea versiunilor optime cu grad rezonabil de credibilitate în identificarea acestuia¹.

1. Toate aceste deziderate vor fi satisfăcute la dispunerea lor de către organele de urmărire penală, fiind materializate în rapoarte de constatare tehnico-științifică semnate de specialistul psiholog – expert criminalist. Studenții vor studia și vor purta discuții la seminarii asupra unor astfel de mijloace de probă: rapoarte de constatare tehnico-științifică și expertize, utilizate în spețe complexe (vezi T. Butoi – arhiva personală).

Toate acestea fac obiectul psihologiei judiciare din perspectiva impactului interdisciplinarității sale cu criminalistica clasică, pe coordonatele unei idei îndrăznețe: „**psihocriminalistica**“.

Din aceste considerente, actul infracțional ca expresie dinamică a comportamentelor criminogene suferă impactul interpretării sale din perspectivă **psihoeexploratorie**.

Literatura de specialitate în sens clasic, de exemplu pentru omoruri, a evidențiat o grilă de exigențe căreia trebuie să-i răspundă investigarea științifică a acestui gen de infracțiune:

1. Ce s-a petrecut la locul faptei și care sunt motivele crimei?

- sens juridic – încadrarea juridică a faptei (viol, omor, suicid etc.);
- sens psihologic (satisfacție sexuală, suprimarea vieții, însușirea bunului, răzbunare, premeditare, jaf, interes material etc.)

2. Omorul s-a comis pe locul unde s-a găsit cadavru?

- sens criminalistic (interpretarea urmelor traseologice și dinamice);

3. Cine este ucis?

- sens juridic;
- sens criminalistic (identitatea victimei).

4. Când a fost comisă crima?

- sens criminalistic (verificarea eventualului alibi);
- sens medicol-legal (modificări cadaverice etc.).

5. În ce fel s-a comis crima?

- sens juridic;
- sens psihologic (sub aspectul laturii subiective: intenție, culpă, legitimă apărare etc.).

6. Criminalul a luat măsuri pentru ascunderea omorului și în ce constau aceste măsuri?

- sens psihologic (profilul psihologic al autorului, experiența infracțională, duplicitatea, inteligența, simularea etc.).

7. Crima a fost comisă de o singură persoană sau de mai multe?

- sens juridic (autorat, coautorat, complicitate etc.);
- sens medico-legal (numărul și felul leziunilor, raportul de cauzalitate leziune – arma de apărare sau atac, rezistența victimei, dinamica și dispunerea leziunilor etc.).

8. Care sunt căile de acces ale criminalilor în câmpul faptei, în ce mod au părăsit câmpul faptei, cât timp au rămas acolo și ce acțiuni au săvârșit?

- sens criminalistic (interpretări dinamice și traseologice);
- sens psihologic (siguranța, precipitarea, logica comportamentelor în derularea scenei crimei).

9. Cine este făptuitorul?

- sens juridic (stabilirea răspunderii și a pedepsei);
- sens criminalistic (identificarea autorului).

10. Care sunt experiențele pozitive și limitele investigației științifice desprinse din soluționarea cauzei?

- sens juridic;
- sens criminalistic;
- sens psihologic (interpretarea modului de operare; ex.: dacă este vorba de un criminal în serie?).

O problemă deosebită în perspectiva viitorului va fi, fără îndoială, abordarea psihoexploratorie a „scenei crimei” în cazurile care presupun investigarea omuciderilor de natură sexuală².

2. Sub aspect criminalistic și medico-legal, vezi lucrarea L.t.cmd. (rez.) Vernon J. Geberth – **Investigarea omuciderilor de natură sexuală**, din care se desprind aspecte deosebit de interesante – cităm integral – „investigarea omuciderilor de natură sexuală implică proceduri elementare întrebuițate și în alte cazuri de omor; totuși, un număr suplimentar de investigații trebuie făcute în aceste cazuri particulare. Aceste investigații depind atât de circumstanțele incidentului, precum și de tipul de activități observate la locul crimei. De exemplu, în investigațiile omorului de natură sexuală, motivul infracțiunii poate să nu fie întotdeauna la fel de clar ca în cazul omorului în scop de jaf sau al omorului organizat (premeditat) de tip „lovitură”.

Anchetatorii experimentați în cazul omorurilor, sunt conștienți de faptul că omuciderile de natură sexuală pot implica atât victime homosexuale, cât și heterosexuale, la fel copiii și adulții pot fi implicați, ambele categorii ca victime sau agresori. De asemenea, motivele pot include un număr de posibilități ce merg de la violența interpersonală și viol cu omor, până la perversiuni sexuale și crime în serie.

Un omor este clasificat ca „omor de natură sexuală”, atunci când sunt observate dovezi de activitate sexuală la locul crimei sau pe corpul victimei. Acestea includ: tipul de haine sau lipsa lor; evidențierea de lichid seminal pe lângă sau în corp; evidența leziunilor sexuale; poziționarea „sexualizată” a corpului; dovezi ale substituției activității sexuale ca: masturbare, fantezie erotică sau ritualism. Multiple înjunghieri și tăieturi ale corpului, precum și plăgi tăiate la nivelul abdomenului victimei sunt, de asemenea, sugestive cu privire la motivația sexuală.

Prezența lichidului seminal în vagin, gură sau rect, precum și sperma descoperită pe exteriorul corpului sau pe haine sunt importante în determinarea tipului de activitate sexuală care a avut loc.

O cercetare atentă trebuie, întotdeauna, făcută asupra zonei înconjurătoare colului crimei, în vederea descoperirii de dovezi a activității sexuale sau a fanteziilor sado-masochiste. Astfel de dovezi pot apărea sub formă de cărți pornografice, reviste, filme video sau fotografii găsite la locul crimei, ce descriu victima implicată în activități sexuale sau mesaje scrise lăsate de agresor, deopotrivă la locul crimei sau pe corpul victimei: măști, frânghii, harnașamenturi, bandă adezivă, „jucării” sexuale, lubrefianți și alte lucruri asociate în mod normal cu activitatea sexuală.

Omorul poate avea implicații sexuale chiar și fără dovezi evidente sau observabile ale actului sexual sau activității sexuale, ca în omorurile psihotice, unde motivele nu sunt ușor decelabile. Dacă corpul este al unei femei sau al unui copil dezbrăcat sau parțial îmbrăcat, anchetatorii ar trebui să-l considere ca un posibil caz de crimă de natură sexuală.

Investigarea locului crimei:

Un criminalist pregătit, va examina locul crimei cu un dublu scop. Primul obiectiv este documentarea completă asupra evenimentelor prin intermediul fotografiilor (alb-negru și color) și/sau al filmării video al întregului loc al crimei. Al doilea obiectiv este să se asigure că a avut loc o cercetare atentă și completă pentru oricare detaliu ce ar putea să furnizeze un indiciu atât cu privire la crimă, cât și la identitatea criminalului, prin identificarea și colectarea probelor după cum urmează:

– proba lichidului seminal trebuie colectată cât de curând posibil înainte de a fi distrusă sau pierdută. Petele de sânge, salivă și păr (incluzând pieptănarea părului pubian), trebuie obținută la locul crimei; probele ambalate corespunzător sunt trimise la laborator;

– urmele probelor găsite pe victimă/sau pe hainele victimei trebuie colectate;

– vânătăile și semnele victimei, incluzând prezența leziunilor sadice, trebuie notate;

– corpul victimei trebuie examinat pentru a găsi urme de mușcăături. Se vor colecta și nota:

a) saliva de pe urma de mușcătură în vederea determinării grupei sanguine. Se vor folosi bețișoare sterile cu vată de bumbac 100% îmbibate cu apă distilată. **Important:** Se va lua o probă de control (etalon) de pe o altă zonă a corpului (lipsită de urme de mușcăături);

b) se va fotografia mușcătură. Se va folosi un aparat de fotografiat 1x1 (modelul folosit pentru amprentare) și se vor lua atât fotografii alb-negru, cât și color. Se va utiliza un etalon de măsură în fotografie și se va obține un reper anatomic;

c) se va lua un mulaj (dacă este posibil) folosind materiale dentare.

– locul crimei trebuie examinat pentru a determina dacă a avut loc o luptă. Prezența hainelor sfâșiate, nasturi lipsă, fășii textile, semne pe pământ sau pe podea și stropi de sânge, toate trebuie fotografiate, documentate și colectate ca probe;

– anchetatorul va colabora cu medicul-legist și se va asigura că eșantioanele de probe sunt luate de pe corp (ex.: păr din diferite zone ale corpului). În plus, spălătura vaginală, precum și cea anală, nazală și orală vor trebui cerute de la medicul patolog pentru evaluarea și examinare serologică;

– fragmentele din unghiile degetelor de la mâini vor trebui obținute în vederea analizei pentru a determina probele de sânge, piele sau păr provenite de la agresor;

– dacă vreun suspect este reținut, hainele lui trebuie luate în vederea examinării pentru probe fizice. Fiecare probă va trebui ambalată într-un ambalaj separat. Corpul suspectului va trebui examinat în vederea descoperirii de zgârieturi de unghii, mușcăături sau alte indicații ale unei lupte violente. În plus, probe de sânge și păr vor trebui obținute (asigurați-vă că aceste probe sunt obținute legal).

2.2. Componenta psihologică: motivul și rațiunea de a ucide (perspectiva psihologiei judiciare)

O bună înțelegere a comportamentului uman³ și a naturii sexualității umane este o condiție prealabilă, importantă pentru anchetatorul criminalist ce trebuie perfecționată. Aceasta, împreună cu experiența practică, asigură faptul că analiza adecvată a crimelor de natură sexuală poate fi inteligent urmărită.

Componentele comportamentului sexual se pot împărți în trei segmente elementare: **biologic (instinctiv)**, **fiziologic (funcțional)** și **emoțional (mental)**. Componenta emoțională sau mentală este cea mai puternică dintre cele trei segmente. Ar putea fi o presupunere logică aceea că „**mintea controlează actul**“, în sensul că mintea dictează ce este și ce nu este excitant pentru un individ. Aceasta poate fi un considerent important când se analizează ce s-a întâmplat la locul crimei de natură sexuală.

Sexul este, de asemenea, un act senzitiv, implicând toate cele cinci simțuri: pipăit, văz, auz, miros și gust. Fiecare simț este implicat într-un grad diferit de la individ la individ, care asociază un mesaj sexual semnificativ la un anumit simț. De exemplu: vederea unei femei îmbrăcată sumar poate fi excitantă pentru cineva, sau mirosul atunci când este legat de un anume parfum plăcut poate fi stimulul ce influențează excitarea unei alte persoane. Acestea sunt răspunsurile perfect corespunzătoare, legate de sexualitatea umană atunci când mintea este stimulată de informații senzoriale semnificative. Oricum, când stimularea este dusă la extrem și un individ devine obsedat, cu simțurile exacerbate, începe să apară o deviație. Din această atracție nesănătoasă poate rezulta o acțiune corespunzătoare în afara fanteziei, incluzând omuciderea.

De asemenea, oamenii care sunt inhibați sexual pot avea expresii sexuale neconvenționale, care pot fi periculoase. Aceste răspunsuri sunt cunoscute ca **parafilia** („paraphilias“ – o atracție până la deviație). Exemple de activitate sexuală neconvențională sunt: voayorismul, exhibiționismul, travestismul și fetișismul, care, în general, sunt considerate dăunătoare. Exemple de parafilia considerate periculoase sunt: sadismul, masochismul, sado-masochismul, pedofilia și necrofilia. Dacă o activitate este considerată sau nu periculoasă, substituția activității sexuale și a activităților de natură psihosexuală se pot evidenția chiar ele însele la anumite scene ale crimei de natură sexuală și trebuie luate în considerare în determinarea motivației.

2.3. Determinarea motivației

Un aspect extrem de important al investigării omorurilor este determinarea motivului uciderii.

Omuciderile de natură sexuală – incluzând violul cu omor și uciderea – implică atât sodomia anală, cât și orală, la fel ca și alte acte de perversiune sexuală. Victimele, de obicei, sunt femei și copii mici, iar ucigașul este, de obicei, bărbat.

Omuciderile de natură homosexuală sunt chiar obișnuite și implică victime bărbați uciși de alți bărbați, sau victime femei implicate într-un fel de relație de lesbianism și sunt ucise de alte femei. Adesea, aceste cazuri implică metode sadice și bizare.

În mod cert sunt întrebări preliminare pe care un anchetator trebuie să le pună când examinează locul crimei: „Ce s-a întâmplat?“, „De ce s-a întâmplat?“ și „Cine ar fi putut să o facă?“

Examinarea locului crimei cu scopul de a identifica și interpreta anumite detalii ce pot servi ca indicii asupra tipului de personalitate implicată, este o tehnică excelentă în determinarea profilului mental a tipului de persoană care ar fi putut comite crima. În mod cert sunt legături între aspectul psihologic al criminalului și indiciile psihologice dezvăluite de locul crimei.

3. Perspectiva psihoexploratorie ca procedeu de investigație (redată aici prin exemplificarea omorurilor cu mobil sexual) este o strategie modernă aplicabilă soluționării versiunilor viabile și în alte direcții: sinucidere vero, ștergerea și disimularea urmelor pentru a ascunde omoruri veritabile, omor deghizat în sinucidere etc.

Cercetările efectuate de Grupul de Studii Comportamentale din cadrul FBI (Behavioral Science Unit) în domeniul omorurilor de natură sexuală, au dezvăluit o remarcabilă consecvență în cadrul tipului de persoane ce comit anumite acte. Deși există o gamă largă de diferențe între infractorii care comit acte similare, acești infractori au, de asemenea, similarități și trăsături comune.

2.4. Infractorii organizați (cei care își premeditează acțiunea) și infractorii neorganizați (cei care nu-și premeditează acțiunea)

Delimitarea între organizat (premeditat) și neorganizat (nepremeditat), elaborată de Grupul de Studii Comportamentale din cadrul FBI, este o descriere a tipologiilor criminale. Informația prezentată aici, așa cum este ea legată de fenomenul infracțiunilor premeditate și nepremeditate, este bazată pe studii și cercetări ale Grupului de Studii Comportamentale, interviuri personale cu agentul supervisor Robert K. Ressler și cu alți membri implicați în acest proiect, precum și pe experiențele personale de criminalist practician ale lui Vernon J. Geberth.

2.5. Infracțiunea premeditată (predilect finalizată de psihopatul sexual)

Infractorul care își premeditează crima are, de obicei, inteligența peste medie, este metodic și viclean, iar crimele lui sunt bine gândite și cu atenție planuite. Este probabil, genul de persoană care are mașina bine întreținută. Crima este de obicei comisă în afara zonei unde locuiește sau lucrează, autorul dând dovadă de mobilitate și călătorește mai mulți kilometri decât o persoană obișnuită.

Fantezia și ritualul sunt importante pentru acest tip de personalitate. Victimele sunt oameni pe care el îi consideră tipul „corect“, pe care el îi poate controla (fie prin manipulare sau dominare), de obicei străini, cu care are ceva trăsături comune.

Infractorul este considerat sociabil și folosește abilitățile verbale pentru a-și manipula victimele și a prelua controlul asupra lor. El este pe deplin conștient de gravitatea criminală a actului său și este încrezător în abilitățile sale în confruntarea cu ancheta poliției. Probabil că urmărește reportajele de știri privind crima și frecvent poate lua un obiect personal al victimei, pe care îl poate folosi pentru a re trăi evenimentul sau pentru a-și continua fantezia. El este excitat de cruzimea actului său și poate declanșa torturarea victimei. Controlul sexual asupra victimei joacă un rol important în scenariul său. El evită să lase dovezi în urma sa și, de obicei, își aduce propria armă.

Cadavrul este, de cele mai multe ori, mutat de la locul crimei. Autorul face probabil acest lucru pentru a lua „peste picior“ poliția sau pentru a preveni descoperirea lui prin transportarea într-un loc unde poate fi bine ascuns.

2.6. Infracțiunea nepremeditată (predilect finalizată de psihotici)

Infractorul care nu își premeditează crima are de obicei, inteligența sub medie, singuratic, necăsătorit, trăiește fie singur, fie cu o rudă, în imediata vecinătate a locului crimei. El are dificultăți în a stabili relații interpersonale și este descris ca un inadapdat social. (Vezi Rîmaru Ion și Ursache Ion, structuri inhibate, nesociabile, introvertite, cu acumulări tensionale în sfera pulsional-sexuală și raptusuri violente exteriorizate biociclice: viol și jaf cu moartea victimelor).

Infractorul acționează impulsiv sub stres și, de obicei, va selecta o victimă din propria lui zonă geografică. El nu posedă un vehicul și evită oamenii, în general. Este, de obicei, descris ca un incompetent din punct de vedere sexual și nu are relații sexuale în adevăratul sens al cuvântului. Locul crimei va fi dezorganizat.

Infractorul care nu premeditează crima utilizează stilul de atac „fulger”, luându-și victima prin surprindere. Această acțiune este spontană, agresorul acționând brusc în afara fanteziei sale nu are un „plan de joc”, nu se gândește că poate fi prins⁴.

Agresorul dezorganizat, de obicei, își depersonalizează victima prin mutilare facială sau o rănește în exces. Alte acte sexuale sadice sunt îndeplinite după moartea victimei. Mutilarea organelor sexuale, a rectului, a sânilor femeilor, a gâtului, a gâtuleului și a feselor este făcută deoarece aceste părți au o puternică semnificație sexuală pentru el. Acolo poate fi o dovadă a eviscerării, amputării și/sau vampirism.

Locul morții și locul crimei coincid, în general, și de obicei nu există nici o încercare de a ascunde cadavrul. Dacă cadavrul a fost mutilat, este posibil ca el să poziționeze cadavrul într-o manieră specială care are semnificație pentru el. Arma crimei este adeseori lăsată la locul faptei.

Comportamentul uman, deși imprevizibil, este de multe ori repetitiv. Anumite acțiuni desfășurate la locul crimei de anumite tipuri de personalități vor fi repetate și în alte cazuri de omor investigate.

O investigare criminalistică se poate dovedi a fi o bună strategie investigativă în cazurile care relevă unele tipuri de personalitate aberantă. Centrul Național pentru Analiza Crimei Violente (National Center For The Analysis Of Violent Crime), cu sediul la Academia FBI în Quantico, Virginia, poate furniza suport legal autorităților, cum ar fi: analize sau alte servicii ce pot fi utile în anumite tipuri de crime.

Un anchetator criminalist, prin experiența și analiza cazurilor similare, poate atinge un nivel de cunoștințe pe care îl poate aplica în fiecare investigare. Natura actului și tipul de persoană care ar fi putut să comită un anumit tip de act sunt elemente importante în scenariul „Cine ar fi putut să o facă?”. Oricum, trebuie ținut minte că „lucrurile nu sunt întotdeauna ceea ce par a fi”. Motivația din spatele actului este un considerent important. **A fost o ceartă între îndrăgostiți? Sau este un agresor psihotic, în care caz, câteodată, crima pare să fie lipsită de motivație sau bizară? Ori omuciderea este opera unui psihopat, cu implicații sadice și impulsive?**

Nimeni nu acționează fără motivație. Potrivit dr. James Brussel – psihiatru criminalist – „chiar și actele unui nebun au un oarecare tip de logică. Aceasta este o metodă pentru nebunia lor. O logică și chiar o rațiune ascunsă există în spatele a ceea ce el a făcut sau cum a făcut, oricât de sălbatic, bizar sau complet lipsit de motiv ar părea să fie”. Provocarea investigativă a anchetatorului este descoperirea acestei logici perverse și aparent irațională și aplicarea acestei informații în caz.

Identificarea victimei este crucială în determinarea victimizării. **„Cine este decedatul?”.**

Investigarea „background”-ului victimei (a trecutului, a grupului social din care face parte, a stilului de viață, și a cercului de prieteni etc.), de multe ori va dezvălui posibila motivație a ucigașului. Examinarea oricăror relații, cunoștințe și factori de risc pot furniza un indiciu la scenariul „Cine ar fi putut să o facă?”. De exemplu: **Cu cine trăia victima? Cine a fost ultimul în compania victimei? Face impresia că victima îl cunoștea pe atacant? Care este statutul social curent al victimei? De ce a fost selectată această victimă în mod deosebit? Face impresia că, crima este „crimă cu autor necunoscut”? A avut decedatul o ocupație cu risc mare (prostituată)? A fost victimă fugară sau autostopist? Sau, a fost victima un lucrător întârziat, de exemplu chelneriță sau muncitor în service care era nevoit să călătorească singur în noapte?**

4. Vezi psihopatul sexual, criminal în serie Ursache Ion, care a acționat în perioada 1970-1972, în zona Brașov-Predeal (3 omoruri și 5 tentative) – comportament primitiv, animalic: pândă, urmărirea victimelor pe cărări izolate, atac brusc, sugrumare, târârea victimelor, viol și jaf (vezi T. Butoi – arh. pers.).

Orice tip de întrebări similare trebuie puse și răspunsurile depind de scenariul prezent la locul crimei. Păstrați-vă mintea deschisă; nu trageți concluzii pripite, în special când ele sunt legate de comportamentul uman și sexualitatea umană.

PROFILUL PSIHOCOMPORTAMENTAL CARACTERISTIC AL CRIMINALULUI ORGANIZAT ȘI AL CELUI NEORGANIZAT

<i>Organizat</i>	<i>Neorganizat</i>
Scor ridicat al inteligenței	Scor scăzut al inteligenței
Competență socială	Inadecvat social
Calificare profesională	Necalificat
Competență sexuală	Incompetent sexual
Statul social ridicat	Statut social scăzut
Loc de muncă stabil (tatăl)	Fără loc de muncă (tatăl)
Educație inconseventă în copilărie	Educație dură în copilărie
Tip controlat în timpul comiterii faptei	Tip anxios
Consum de alcool	Consum minim de alcool
Stres situațional (agitație)	Stres situațional minim
Trăiește cu un partener	Trăiește singur
Mobilitate mare (mașină bună)	Trăiește sau lucrează în apropierea locului crimei
Urmărește crima (în presă)	Interes minim față de eveniment
Își poate schimba locul de muncă/orașul	Schimbare semnificativă de comportament (abuz de droguri/alcool, religiozitate)

DIFERENȚE PSIHOCOMPORTAMENTALE ÎNTRE CRIMINALUL ORGANIZAT ȘI CEL NEORGANIZAT

(perspectiva modului de operare – ecuația interpersonală în cuplul penal victimă-agresor)

<i>Organizat</i>	<i>Neorganizat</i>
Plănuiește atacul	Atac spontan
Victima/locul este necunoscut	Victima/locul este cunoscut
Personalizează victima	Depersonalizează victima
Controlează conversația	Conversație minimă
Locul crimei reflectă pierderea controlului	Locul crimei este neîngrijit, întâmplător
Caută victime docile	Victima este aleasă brusc, cu violență
Constrânge victima	Constrângere minimă
Viol agresiv înainte de moartea victimei	Actul sexual după moartea victimei
Cadavrul este ascuns	Cadavrul este lăsat la vedere
Arma/urme absente	Arma & urme prezente
Transportă cadavrul	Cadavrul rămâne la locul crimei

2.7. Clasificări

Bazându-se pe experiența sa de detectiv criminalist, Vernon J. Geberth împarte crimele de natură sexuală în patru categorii distincte:

- **Violența interpersonală orientată către dispute și atacuri;**
- **Viol și/sau sodomie orientate către atac;**
- **Devianță sexuală orientată către atac; crimă generată de impulsul sexual;**
- **Crime în serie.**

2.8. Violența interpersonală

Cel mai comun tip de crimă de natură sexuală este acela generat de violența interpersonală. Acestea includ soți/soții, bărbați/femei, prieteni/prietene, prietene/prietene, prieteni/prieteni, și chiar rude de sânge. Crimele pot, de asemenea, implica și o a treia persoană, cum ar fi un iubit/iubită părăsit.

Moartea poate să nu apară ca fiind motivată de sex, dar după examinarea circumstanțelor, a elementelor de furie, ură, supărare sau răzbunare, se poate releva adevărata motivație. De exemplu: poliția poate fi chemată într-un loc unde un bărbat sau o femeie este găsită complet îmbrăcată și împușcată în cap în stilul „execuție”. La început, această moarte va apărea a fi altceva decât o crimă legată de sex. Pe măsură ce se verifică „background”-ul și relațiile victimei, o nouă posibilitate se poate prezenta.

De multe ori o soluție simplă sau motivată este întunecată de ceea ce i s-a făcut cadavrului sau de felul cum a fost schimbată scena crimei. Ceea ce poate apărea că este opera unui psihopat, de multe ori se dovedește a fi acțiunea unui amant înfuriat sau soț care, sub circumstanțe emoționale, încearcă să distrugă victima prin depersonalizarea cadavrului, mutilare facială, și/sau multiple tăieturi și înjunghieri, unele dintre ele putând fi făcute post-mortem.

2.9. Atacul cu viol și/sau sodomia

Astfel de omoruri de natură sexuală pot fi înfăptuite pentru înfrângerea victimei și/sau mai mult pentru un atac sexual. Infractorul poate fi homosexual sau heterosexual și intenția poate fi viol sau sodomie forțată. Intenția făptașului este atacul sexual și nu crima.

Aceste cazuri pot fi extrem de brutale; moartea, de obicei, rezultată în urma înfrângerii rezistenței victimei de către agresor, în cazul violului, sodomiei sau atacului homosexual⁵. Victima poate fi sufocată sau strangulată prin astuparea gurii și nasului, fiind ținută strâns, cu scopul de a înăbuși țipetele victimei, cauzând asfixia. Leziunile cauzate de forță brută pot fi prezente când ucigașul a încercat să-și bată victima pentru a o supune. În plus față de brutalitatea atacului, o victimă poate muri din cauza șocului sau a altei traume. Acest lucru se poate evidenția în cazul copiilor sau persoanelor vârstnice. În unele cazuri, moartea poate fi provocată intenționat. Aceasta, în special, când ucigașul îi este cunoscut victimei.

Aceste tipuri de cazuri, de obicei, au fost precedate de delictе „obișnuite” (voayorism, exhibiționism, telefoane obscene) sau alte delictе sexuale incluzând violuri sau sodomii, în care victima nu a fost ucisă. Calea investigației ar trebui, în primul rând, să stabilească dacă au fost sau nu au fost și alte cazuri care să implice un mod de operare asemănător. Acțiunea

5. În seminarii se vor aprofunda cu studenții particularitățile psihologice ale omorurilor comise între homosexuali, respectiv efectele catharsisului agresiv provocat de gelozie (vezi Caz „Dr. Dan Constantinescu” – ucis de cei doi parteneri cu 17 lovituri de cuțit; Caz „Mihalea” – peste 27 lovituri etc. – T. Butoi – arhiv. pers.).

ar trebui să se concentreze pe această pistă a investigației și pe cercetarea dosarelor pentru delikte similare comise în trecut de cineva, recent eliberat din închisoare.

2.10. Devianța orientată către atac

Crima născută din dorințele sexuale orientate către atacul deviant și sadic se distinge față de alte omoruri de natură sexuală prin implicarea mutilării. Cei mai mulți ucigași, potrivit studiilor făcute de FBI, nu pot participa la acțiuni sexuale cu victimele lor (cum ar fi penetrarea penisului). În schimb, ei se vor masturba asupra victimei și se vor angaja în mutilare post-mortem, cum ar fi: îndepărtarea sânilor femeilor, atac post-mortem asupra organelor genitale (masculine și feminine), introducerea de obiecte în cavitățile trupului victimelor lor și posibila antropofagie (consumul de carne umană).

Ucigașul, care de obicei acționează sub inspirație de moment, este obsedat de un fel de fantezie perversă. În mintea lui el și-a plănuit actul și are „controlul complet”. Oricum, când se ivește posibilitatea, ucigașul care, în general, este o personalitate dezorganizată, fie intră în panică, fie devine atât de implicat în fantezia lui încât scapă din vedere faptul că lasă urme. De exemplu: cadavrul este de obicei lăsat la locul atacului, unde poate fi urme de sânge mănjit pe cadavru (ceea ce înseamnă că poate fi sânge și pe ucigaș), urme de masturbare (care pot furniza grupa sanguină a suspectului), urme de anvelope de mașină sau urme de pași, obiecte personale ale ucigașului lăsate în urmă, și poate chiar amprente digitale lăsate la locul crimei⁶.

De multe ori, el ia o „amintire” de la victima lui, de obicei un obiect personal sau chiar o parte din corpul victimei, care are o semnificație sexuală pentru el, cum ar fi un sân. În unele cazuri, criminalul se va întoarce la locul crimei, fie să re trăiască evenimentul, fie să mutileze mai departe, cadavrul.

2.11. Crima în serie

Crima în serie reprezintă uciderea de victime dispartate în timp, de la zile la săptămâni sau luni, între ele. Aceste pauze de timp între omoruri sunt denumite și ca perioade de „calmare”⁷.

A fost exercitat mult interes asupra fenomenului de crime în serie, și un număr de articole și cărți sunt disponibile acum pe marginea acestui subiect. Recentul mini-serial NBC „Străinul Precaut” (The Deliberate Stranger) a fost bazat pe exploatarea deviației lui Ted Bundy, un ucigaș în serie condamnat, care își așteaptă pedeapsa cu moartea în Florida.

În terminologia psihiatrică, un criminal în serie poate fi clasificat fie ca psihotic sau psihopatic, depinzând de informațiile examinate ca și de faptele crimei. Din experiența lui Vernon J. Geberth, totuși, criminalul este rareori psihotic. Ei sunt de obicei psihopați sexuali care au o criminalitate profundă și sunt, în mod cert, în legătură cu realitatea.

În cazul unui ucigaș psihotic, acesta poate sugera că el ucide din cauză că psihoza lui îl împinge să ucidă, iar în cazul unui ucigaș psihopat, în special un criminal în serie, Vernon J. Geberth sugerează pe baza studiilor FBI și a experienței personale, că el ucide pentru că îi place să ucidă.

Criminalii în serie au fost descriși ca inteligenți, fermecători, șmecheri, încântători și, în general, arătoși. Ei sunt indivizi mobili, capabili să călătorească kilometri întregi în căutarea

6. Vezi dublul sasinat – cazul „Gladiola”, Galați, 1988. Studenții vor aprofunda la seminarii analiza de caz excelent efectuată de col. dr. Culcea Dumitru (T. Butoi – arhiv. pers.).

7. Excelent demonstrată de comportamentul biociclic al psihopatului sexual Rîmaru Ion, criminal în serie (5 omoruri și 7 tentative).

victimei „potrivite“, care să fie vulnerabilă și ușor de controlat. Victimele lor pot fi femei, copii, vagabonzi, homosexuali și prostituate.

Criminalii în serie sunt extrem de manipulativi și sunt deseori capabili să „vorbească“ victimelor lor, mai ales pe terenul lor, descris ca „zona de confort“: un loc unde ei își pot controla victimele. De multe ori ei folosesc un truc ca să rămână singuri cu victimele lor, își perfecționează continuu acest truc și au o iscusință stranie în recunoașterea potențialelor victime⁸.

Un criminal în serie, în ciuda aparențelor exterioare, este un individ nesigur. El nu are nici o putere până nu are victima sub controlul său. El se simte în siguranță în acea superioritate temporală.

Mulți criminali în serie au o fascinație pentru procedurile poliției: unii chiar au lucrat ca ofițeri de poliție sau gardieni publici și își folosesc această experiență ca să evite identificarea. Ei sunt cunoscuți ca niște obișnuiți ai poliției și trag cu urechea la conversațiile de pe marginea cazului. Unii dintre ei chiar s-au strecurat singuri în investigație.

Unii criminali în serie se întorc la locul crimei sau la locul unde a fost descoperit cadavrul, fie ca să evalueze investigația, fie ca să tachineze poliția cu indicii suplimentare.

Aceștia se bucură de publicitatea crimelor lor din același motiv. Ei urmăresc probabil îndeaproape evenimentele în ziare și au acea satisfacție conștientă că au învins poliția⁹.

Crimele în serie sunt considerate de unii psihologi ca reprezentând ultima extensie a violenței. Din punct de vedere rațional, crimele în serie sunt acte complet iraționale. Totuși, criminalul în serie simte o mare plăcere în exercitarea puterii și a controlului asupra victimei, incluzând puterea vieții și a morții, actul sexual fiind secundar. El este excitat de cruzimea actului său și, frecvent, va tortura victima până la moarte. Criminalul poate înregistra pe casete, tipetele de durere ale victimei sale, pe care le poate folosi pentru a-și spori fantezia atunci când nu are o victimă „cu care să se joace“, sau poate folosi aceste înregistrări pentru a teroriza viitoarele victime. Orice mutilare a victimei va fi făcută fie ca să șocheze autoritățile, fie ca să facă neidentificabile rămășițele cadavrului.

Cu toate că mulți criminali în serie au fost cunoscuți că au întreținut relații sexuale normale cu o femeie inițial în viața lor, ei chiar nu au nici un fel de relații satisfăcătoare cu cineva. Ei sunt într-o stare de automulțumire până la un punct, de unde nimic nu mai contează¹⁰. Mulți criminali în serie au declarat că au fost abuzați în copilărie, de obicei, de mamă sau de un părinte/bunic. Mulți agresori au declarat că sub influența alcoolului sau a drogurilor, în timpul crimelor, au trăit stări ireale, fără a putea percepe gravitatea și cruzimea actelor lor, și fără a putea avea o explicație logică a faptelor lor. Mulți agresori au fost identificați sub influența alcoolului și drogurilor, în momentul crimei, ceea ce are tendința de a le exacerba fanteziile sadice¹¹.

8. Notă T. Butoi – „Acest «potențial cameleon» a fost ilustrat excelent de criminalii pe care i-am investigat în decursul anilor. Puia Iosif «Hary» – criminal în serie (folosea drept truc îndeletnicirea de vrăjitor, specialist în științe oculte), Pascu Nicolae și Stroe Adrian (ambii criminali în serie – câte trei victime), foloseau drept prilej cursele taxi-party, atrăgând femei singure, la ore târzii din noapte“. (La seminarii se studiază documentația integrală a cazurilor – arhiv. pers. autor).

9. Presa a fost citită cu asiduitate de către asasinii lui Ioan Luchian Mihalea (Păun Ion și Gavril Florea); în funcție de cele aflate distrugând corpurile delict. (Vezi rechizitorii – arhiv. pers. autor).

10. Trombițaș Francisc (fost căsătorit, apoi văduv), autor a 5 omoruri cu mobil sexual, comise de-a lungul a 8 ani de zile într-un mediu relativ restrâns – comunitate sătească, zonă de deal, munte –, cioban primitiv fără instrucție și educație, tensionat pulsional sexual, răspunde biociclic dicteului criminal, faptele fiind favorizate de consumul de alcool. Atașul criminal, viol și sugrumare (fără jaf) este precedat de componente ale comportamentului animalic: pândă pe cărări singuratic, surprinderea femeilor în locuri izolate (apariție bruscă și atac surpriză) – vezi VI. Alexandrescu, Vânătorii de ucigași – Rev. „Pentru Patrie“ nr. 1/2000, Ed. M. I. pag. 21.

11. Vezi Trombițaș Francisc, op. cit.

Omuciderile unui criminal în serie au tendința să crească pe măsură ce trece timpul. Apare evident faptul că ei trebuie să ucidă mult mai des pentru a-și satisface plăcerea pe care o obțin săvârșind acest act. Mulți criminali în serie au fost prinși accidental, pe măsură ce deveneau mai îndrăzneți în urmărirea lor și mai indiferenți față de risc. Acest tip de criminal nu se oprește niciodată din ucis, până nu este prins și încarcerat în închisoare pe viață. Nu există nici un tratament pentru a vindeca un psihopat sexual sadic care devine un criminal în serie¹².

Anchetatorii criminaliști confrunțați cu omoruri de natură sexuală ar trebui să se preocupe, în primul rând, de tehnica de documentare și conservare a probelor, înainte de a păși mai departe în ipotezele complicate ce le prezintă fiecare caz. În sinteză reținem, așadar, că sunt patru categorii distincte de crime de natură sexuală:

- violența interpersonală legată de dispute și atacuri;
- atacul legat de violență și/sau sodomie;
- uciderea legată de porniri și dorințe sexuale;
- crime în serie.

La fiecare tip se aplică o anumită strategie legală, folosindu-se un număr de practici investigative. Toate patru sunt supuse unui set standard de tehnici de investigație, incluzând analiza profilului și analiza computerizată a agresiunilor similare. Oricum, în fiecare din aceste categorii există elemente de sexualitate umană și de deviație sexuală. Scopul este de a identifica motivația și apoi a căuta să se realizeze investigația folosind fiecare mijloc disponibil. Aceasta se poate întinde de la analiza criminalistică sofisticată furnizată de Centrul Național de Analiză a Crimelor Violente (National Center For The Analysis of Violent Crimes), până la o simplă culegere de date din cartierul unde a avut loc crima – experiența FBI/S.U.A.

În orice caz, nu sunt soluții simple, nici proceduri standard sau explicații care să justifice motivația pentru o persoană care comite un omor de natură sexuală.

12. N. A. T. Butoi: „Părerile pe care o împărtășesc integral, opinii pentru pedeapsa capitală, singura care poate echilibra pericolozitatea și riscul evidențiat de criminalii în serie”. – Psihanaliza crimei, Ed. Șansa, București, 1997.

Cap. III – Personalitatea infractorului (Particularități tipologice, factori conjuncturali, situația declanșatoare – trecerea la act – Cuplul penal victimă-agresor)

3.1. Concepte, tipologii, particularități	49
3.2. Conceptul de personalitate în psihologia judiciară	53
3.3. Componentele personalității	57
3.4. Trăsăturile personalității	58
3.5. Tipuri de personalitate	59
3.5.1. Tipologia lui C. G. Jung	59
3.5.2. Valoarea tipologiilor	60
3.6. Personalitatea infractorului recidivist	60
3.7. Particularitățile psihologice ale diferitelor categorii de infractori	62
3.8. Cuplul penal victimă-agresor (identificarea agresorilor și autoprotecția victimală) ...	65
3.8.1. Psihologia victimei – sursă orientativă în conturarea de versiuni, ipoteze și cerc de bănuți	65
3.8.2. Strategii preventive și de contracarare a victimizării	67

Personalitate – habitat conjunctural – act infracțional¹

(Cuplul penal victimă-agresor)

„...Având de judecat omul, magistratul trebuie să-l privească din perspectiva persoanei, care în mod obișnuit acționează rațional, de multe ori automat, nu o dată, însă, și irațional, justiția în evoluția ei tinzând, prin intervenție preventiv-ofensivă eficientă, să reducă și să îngrădească din ce în ce mai mult potențialul de iraționalitate criminogenă a ființei umane...”

3.1. Concepte, tipologii, particularități

Diagnosticarea cât mai corectă a profilului psihocomportamental al infractorilor², evidențierea cât mai exactă a cauzelor care au determinat comportamentul lor antisocial constituie cerințe esențiale pentru conturarea programelor terapeutic-recuperative din cadrul instituțiilor corecționale.

Cercetarea complexă a fenomenului infracțional, sub toate aspectele sale, deschide largi perspective explicației științifice a mecanismelor și factorilor cu rol favorizant, permițând o fundamentare realistă a măsurilor generale și speciale orientate către prevenirea și combaterea manifestărilor antisociale.

Cercetările moderne consacrate psihologiei actului infracțional sunt în mod constant pluridisciplinare. O analiză strict psihologică a actului infracțional, constă în analiza modului în care personalitatea infractorului (inteligența, afectivitatea, motivația și voința) se manifestă în pregătirea, săvârșirea și în atitudinea postinfracțională.

Personalitatea infractorului este fondul pe care trebuie să se încrucișeze, în cadrul duelului judiciar, funcțiile acuzării și apărării pentru că, în ultimă instanță, pedeapsa este impusă infractorului, iar efectele sale sunt condiționate de această personalitate. Elementele pozitive ale personalității vor putea conduce spre o pedeapsă mai ușoară, pe când cele negative vor trebui înfrânte printr-o pedeapsă mai aspră. Există și situații în care pedepsele sunt insuficiente, acestea generând, de obicei, fenomenul recidivei sau al obișnuinței infracționale, cărora societatea nu le-a găsit remedii propice.

Conceptul de personalitate este esențial pentru o justiție ce se fundamentează pe adevăr, știință și dreptate, în care primează ideea de recuperare socială a infractorului. De aceea justiția își racordează activitatea la serviciile psihologiei judiciare.

1. Vezi opera comună N. Mitrofan, V. Zdrenghia, T. Butoi – Psihologia judiciară, Ed. Șansa, București, 1992 – scurte extrase, selectiv, opera colectivă cpt. II – prelucrări personale.

2. Buș, I. – Psihologie judiciară, Presa Universitară Cluj, 1997 – Excelente observații ale practicianului.

Factorii psihologici nu acționează direct, nemijlocit și univoc asupra individului, ci prin filtrul particularităților sale individuale, specificități ale căror rădăcini se află în mică măsură în elementele înăscute ale personalității și în cea mai mare măsură în antecedentele sale, în istoria personală. Toate acestea îi determină un anumit tip de comportament disfuncțional, un anumit mod de a acționa și reacționa în spațiul psihologic, în modul de a rezolva situațiile conflictuale care apar mereu în acest spațiu.

Infractorul se prezintă ca o personalitate deformată, ceea ce îi permite comiterea unor acțiuni atipice cu caracter antisocial sau disocial.

Infractorul apare ca un individ cu o insuficientă maturizare socială, cu deficiențe de integrare socială, care intră în conflict cu cerințele sistemului valorico-normativ și cultural al societății în care trăiește. Pe această bază se încearcă să fie puse în evidență atât personalitatea infractorului, cât și mecanismele interne (mobiluri, motivații, scopuri) care declanșează trecerea la actul infracțional ca atare (Banciu, 1992).

Studiindu-se diferite categorii de infractori sub aspectul particularităților psihologice, s-a reușit să se stabilească anumite caracteristici comune care se regăsesc la majoritatea celor care încalcă în mod frecvent legea:

Instabilitatea emotiv-acțională. Datorită experienței negative, a educației deficitare primite în familie, a deprinderilor și practicilor antisociale însușite, infractorul este un individ instabil din punct de vedere emotiv-acțional, un element care în reacțiile sale trădează discontinuitatea, salturi nemotivate de la o extremă la alta, inconstanță în reacții față de stimuli. Această instabilitate este o trăsătură esențială a personalității dizarmonic structurată a infractorului adult sau minor, o latură unde traumatizarea personalității se evidențiază mai bine decât pe planul componentei cognitive. Instabilitatea emotivă face parte din stările de dereglare a afectivității infractorilor care se caracterizează prin: lipsa unei autonomii afective, insuficienta dezvoltare a autocontrolului afectiv, slaba dezvoltare a emoțiilor și sentimentelor superioare, îndeosebi a celor morale etc. Toate acestea duc la lipsa unei capacități de autoevaluare și de evaluare adecvată, la lipsa de obiectivitate față de sine și față de alții.

Inadaptarea socială. Este evident că orice infractor este un inadaptat din punct de vedere social. Inadaptării, cei greu educabili, de unde se recrutează întotdeauna devianții, sunt elemente a căror educație s-a realizat în condiții neprielnice și în mod nesatisfăcător. Anamnezele făcute infractorilor arată că, în majoritatea cazurilor, aceștia provin din familii dezorganizate (părinți decedați, divorțați, infractori, alcoolici), unde nu există condiții, priceperea sau preocuparea necesară educării copiilor. Acolo unde nivelul socio-cultural al părinților nu este suficient de ridicat, unde nu se dă atenția cuvenită normelor regimului zilnic, se pun implicit bazele unei inadaptări sociale. Atitudinile antisociale care rezultă din influența necorespunzătoare a mediului duc la înrădăcinarea unor deprinderi negative care, în diferite ocazii nefavorabile, pot fi actualizate, conducând la devianță și apoi la infracțiune.

Acțiunea infracțională reprezintă, etiologic, un simptom de inadaptare, iar comportamentul este o reacție atipică.

Sensibilitatea deosebită. Anumiți excitanți din mediul ambiant exercită asupra lor o stimulare spre acțiune cu mult mai mare ca asupra omului obișnuit, ceea ce conferă un caracter atipic reacțiilor acestora. Pe infractor îl caracterizează lipsa unui sistem de inhibiții, elaborat pe linie socială. Atingerea intereselor personale, indiferent de consecințe, duce la mobilizarea excesivă a resurselor fizice și psihice.

Duplicitatea comportamentului. Conștient de caracterul socialmente distructiv al actului infracțional, infractorul lucrează în taină, observă, plănuiește și execută totul ferit de ochii oamenilor, în general, și ai autorităților, în special. Reprezentând o dominantă puternică a personalității, duplicitatea infractorului este a doua lui natură, care nu se maschează numai

în perioada în care comite fapta infracțională, ci tot timpul. El joacă rolul omului corect, cinstit, al omului cu preocupări de o altă natură decât cele ale „specialității” infracționale. Acest „joc” artificial îi denaturează actele și faptele cotidiene; făcându-l ușor depistabil pentru un bun observator. Necesitatea tănuirii, a „vieții duble”, îi formează infractorului deprinderi care îl izolează tot mai mult de societate, de aspectul normal al vieții.

Imaturitatea intelectuală. Aceasta constă în incapacitatea infractorului de a prevedea pe termen lung consecințele acțiunii sale antisociale. Există ipoteza că infractorul este strict limitat la prezent, acordând o mică importanță viitorului. Arbutnot (1987) concluzionează faptul că acesta este centrat pe prezent și nu discriminează cert delicvența de nondelicvență.

Imaturitatea intelectuală nu se suprapune cu rata scăzută a coeficientului de inteligență (IQ), ci înseamnă o capacitate redusă de a stabili un raport rațional între pierderi și câștiguri în proiectarea și efectuarea unui act infracțional, trecerea la comiterea infracțiunii efectuându-se în condițiile unei prudențe minime față de pragurile de toleranță a conduitelor în fapt (Bogdan și colab., 1983).

Imaturitatea afectivă. Constă în decalajul persistent între procesele cognitive și afective, în favoarea celor din urmă. Datorită dezechilibrului psiho-afectiv, imaturitatea afectivă duce la o rigiditate psihică, la reacții disproporționate, predominând principiul plăcerii în raport cu cel al realității. Imaturul afectiv recurge la comportamente infantile (accese de plâns, crize etc.) pentru obținerea unor plăceri imediate, minore și uneori nesemnificative. Nu are o atitudine consecventă față de problemele reale și importante, este lipsit de o poziție critică și autocritică autentică, este nerealist, instabil emoțional. Imaturitatea afectivă asociată cu imaturitatea intelectuală predispozează infractorul la manifestări și comportamente antisociale cu urmări deosebit de grave.

Frustrarea. Este o stare emoțională resimțită de infractor atunci când este privat de unele drepturi, recompense, satisfacții etc., care consideră că i se cuvin sau când în calea obținerii acestor drepturi se interpun obstacole. Frustrarea este resimțită în plan afectiv-cognitiv ca o stare de criză (o stare critică, de tensiune) care dezorganizează, pentru momentul dat, activitatea instanței corticale de comandă a acțiunilor, generând simultan surescitarea subcorticală.

Infractorii reacționează diferențiat la situațiile frustrante, de la abținere (toleranță la frustrare) și amânare a satisfacției până la un comportament agresiv. Cei puternic frustrați au tendința să-și piardă pe moment autocontrolul acționând haotic, inconstant, atipic, agresiv și violent, cu urmări antisociale grave.

Complexul de inferioritate. Este o stare pe care infractorul o resimte ca un sentiment de insuficiență, de incapacitate personală. Complexul de inferioritate apare în urma unor deficiențe, infirmități reale sau imaginare fiind potențate și de către disprețul, dezaprobarea tacită sau experimentată a celorlalți.

Complexul de inferioritate incită adesea la comportamente compensatorii, iar în cazul infractorilor la comportamente de tip inferior orientate antisocial.

J. Pinatel (1971) arată că la majoritatea marilor delincvenți există un nucleu al personalității ale cărui elemente componente sunt: egocentrismul, labilitatea, agresivitatea și indiferența afectivă.

Egocentrismul reprezintă tendința individului de a raporta totul la el însuși; el și numai el se află în centrul tuturor lucrurilor și situațiilor. Atunci când nu-și realizează scopurile propuse devine invidios și susceptibil, dominator și chiar despot. Egocentricul nu este capabil să vadă dincolo de propriile dorințe, scopuri, interese. Este un individ care nu este capabil să recunoască superioritatea și succesele celorlalți, se crede permanent persecutat, consideră că are întotdeauna și în toate situațiile dreptate. Își minimizează defectele și

insuccesele, își maximizează calitățile și succesele, iar atunci când greșește, în loc să-și reconsidere poziția, atacă cu virulență.

Labilitatea este trăsătura personalității care semnifică fluctuația emotivității, capriciozitatea și, ca atare, o accentuată deschidere spre influențe, acțiunile individului fiind astfel imprevizibile. Instabilitatea emoțională presupune o insuficientă maturizare afectivă, individul fiind robul influențelor și sugestiilor, neputând să-și inhibe pornirile și dorințele în fața pericolului public și a sancțiunii penale.

Agresivitatea apare atunci când individul este împiedicat să-și satisfacă dorințele și se manifestă printr-un comportament violent și distructiv. Cele mai cunoscute forme de agresivitate sunt: autoagresivitatea și heteroagresivitatea. Autoagresivitatea constă în îndreptarea comportamentului agresiv spre propria persoană, exprimându-se prin automutilări, tentative de sinucidere sau chiar sinucidere. Heteroagresivitatea presupune canalizarea violenței spre alții, manifestându-se prin forme multiple, cum ar fi: omuciderea, tâlhăria, violul, tentativa de omor, vătămarea corporală etc.

J. Pinatel mai evidențiază două forme distincte ale agresivității: ocazională și profesională. Agresivitatea ocazională se caracterizează prin spontaneitate și violență, fiind mai des întâlnită în crimele pasionale. Agresivitatea profesională se caracterizează printr-un comportament violent, durabil, care se relevă ca o constantă a personalității infractorului, acesta manifestându-se agresiv în mod deliberat, conștient.

Indiferența afectivă — este strâns legată de egocentrism și mai poartă numele de insensibilitate morală. Ea se caracterizează prin incapacitatea infractorului de a înțelege durerile și nevoile celorlalți, prin satisfacția resimțită față de durerile altora. Indiferența afectivă redă în fond stările de inhibare și dezorganizare emoțională. Această latură a personalității infractorului se formează de la vârste timpurii, fiind una din principalele carențe ale procesului socializării, un rol important deținându-l în acest plan funcționarea defectuoasă a structurii familiale, precum și stilul educațional adoptat în cadrul acestei microstructuri. De obicei, infractorul nu este conștient de propria-i stare de inhibare emoțională, ceea ce explică atât calmul cât și sângele rece cu care sunt comise o serie de infracțiuni de o violență extremă. Legătura strânsă dintre indiferența afectivă și egocentrism constă în faptul că infractorului îi este străin sentimentul vinovăției, al culpabilității.

Aceste componente ale personalității infractoare se pot întâlni și la celelalte persoane (neinfractori), însă la acestea nu sunt elemente dominante ale personalității, nu au consistența și frecvența întâlnită la infractori, nu sunt orientate spre infracționalitate.

Ca urmare a orientării axiologice, a sistemului de valori pe care îl posedă, infractorul este incapabil din punct de vedere psihic să desfășoare o muncă socială susținută. Această incapacitate este dublată de disprețul față de muncă, de atitudinea negativă față de cei ce desfășoară o activitate organizată, productivă. Nu se poate spune însă că această atitudine, că această incapacitate fizică este generată de deficiențe ale voinței. Procesele volitive funcționează la ei în mod normal, conținutul lor se îndreaptă spre acțiuni conflictuale în raport cu societatea, spre acțiuni antisociale. Dezgustul față de muncă, lipsa unor preocupări susținute care să dea un scop mai consistent vieții, provoacă la ei o stare de continuă neliniște, de nemulțumire de sine, o continuă stare de irascibilitate. Această neliniște alimentează tendința, elaborată în cursul vieții lor, spre vagabondaj și aventuri, ceea ce le convine foarte mult deoarece le favorizează activitatea infracțională. Faptul că în decursul activităților, infractorii își constituie un stil specific de lucru, poate sugera uneori sărăcie de idei sau lipsa imaginației creatoare, dar în același timp mai probabil o specializare superioară, fapt ce contrazice teoria despre inteligența nativă, specifică a infractorilor. Analizând modul lor de lucru, ajungem să recunoaștem că este vorba, în cea mai mare parte a cazurilor, de idei simple,

cu mici variații pe același motiv fundamental. Cu toate acestea, măiestria lor poate oglindi uneori ingeniozitate, inventivitate, fantezie, precum și o dexteritate deosebită ce se dobândește pe baza unui antrenament îndelungat.

Trăind în conflict cu societatea și acționând mereu împotriva ei, prin succesele obținute în activitatea infracțională devin încrezuți, orgolioși, supraapreciindu-se și ajungând la manifestări de vanitate, adeseori puerile. Infractorul se simte mereu în continuă apărare legitimă față de societatea care refuză să îi ofere de bună voie ceea ce capriciul lui de moment pretinde. Elementul lui vital și în același timp și o trăsătură fundamentală a caracterului său este minciuna.

Lipsa unui microclimat afectiv, eschivarea de constrângeri social-morale, lipsa unor valori etice către care să tindă, îl fac pe infractor indiferent față de viitor, îi împrumută o atitudine de totală nepăsare față de propria-i soartă. Din acest motiv aparentul curaj de care dă dovadă, reprezintă de fapt insensibilitate, indiferență în urma tensiunii continue, în urma obișnuinței de a fi mereu în pericol. Egoismul înăbușă complet orice urmă de compasiune, și ca urmare poate duce la acte de mare cruzime. Se remarcă sentimentalismul ieftin al infractorului, care are o forță mobilizatoare majoră, constituind resortul care îl împinge spre acțiune.

Profilul psihocomportamental al infractorului a fost prezentat la modul general, cuprinzând acele elemente care se pot desprinde din analiza trăsăturilor fundamentale ale unui număr mare de infractori. Imaginea prezentată este mai degrabă una statistică, ea permite un număr nesfârșit de excepții, un joc mare de deplasări cauzate fie de elemente temperamentale-caracteriale, fie de exercitarea unei specialități infracționale deosebite. Ponderea cu care apar aceste caracteristici diferă foarte mult de la un infractor la altul, în funcție și de genul de infracțiune pe care îl realizează.

Luând în considerare unicitatea oricărui act infracțional, a individualității și personalității distincte a oricărui infractor, nu este lipsită de interes urmărirea și surprinderea unor particularități psihologice ale infractorilor de diverse „specialități“.

3.2. Conceptul de personalitate în psihologia judiciară

Cercetările moderne consacrate psihologiei actului infracțional sunt în mod constant pluridisciplinare și nu bidisciplinare, așa cum s-ar putea crede din enunțurile unor lucrări cu această tematică, care utilizează termenul de „**psihosociologie a comportamentului deviant**“. În realitate există mai degrabă o tendință de cercetare de „tip sinergic“ a infracțiunii, atunci când se pune în discuție geneza ei sau, altfel spus, când se determină „**criminogeneza**“.

O analiză strict psihologică a actului infracțional, fundamentată exclusiv pe cerințele determinării conținutului juridic al infracțiunii, constă în analiza modului în care în pregătirea, săvârșirea și atitudinea post-infracțională se manifestă psihicul autorului, elementele sale: inteligența, afectivitatea și voința.

Dacă o asemenea analiză este indispensabilă pentru stabilirea responsabilității (cu cele două elemente ale sale: discernământul și libertatea) și a culpabilității în formele sale curente de manifestare (intenția în variantele sale sau culpa, de asemenea, în variantele sale), ea nu mai este suficientă pentru criminogeneza și funcțiile sale principale: cunoașterea cauzelor criminalității în general și în mod individual pentru fiecare infracțiune; organizarea socială a prevenirii infracțiunilor; individualizarea pedepsei; tratamentul în penitenciar și tratamentul post-execuțional.

Acestea sunt principalele motive pentru care și în psihologia judiciară ca și în criminologie se operează cu conceptul de personalitate, concept care obligă la abordări de tip sinergic, transdisciplinar.

Referindu-ne la un autor român, profesorul Virgil Dragomirescu, deși cercetează problemele comportamentului deviant sub genericul „**psihosociologia comportamentului deviant**”³ el încearcă, cum de fapt și mărturisește, o abordare de „sinteză”, de fapt o abordare cu pronunțat caracter sinergic⁴. Că este așa rezultă din faptul că în fiecare capitol al lucrării sale, autorul își respectă afirmația din introducere în care spune: „Argumentarea observațiilor și concluziilor noastre, în ansamblu, am făcut-o prin prezentarea rezultatelor cercetărilor personale pentru fiecare din problemele tratate și la fiecare capitol în parte, urmărind în permanență scopu aplicativ al acestor observații în special pentru expertiza largă (psiho-socio-medico-judiciară precum și în cercetarea bio-medicală, sociologică și criminologică”⁵. „Pe baza acestor rezultate am realizat în final o sinteză privind implicațiile complexe ale comportamentului deviant încercând discutarea motivației în psihosociogeneza conduitelor deviante”⁶.

Premisele cercetării comportamentului deviant sunt psihologice atât la nivel substanțial pentru că se cercetează personalitatea infractorului, cât și la nivel metodologic, pentru că se utilizează testele psihologice⁷.

Personalitatea infractorului este studiată din perspectivă sinergică implicând:

- a) **cercetarea clinică** pentru reconstituirea antecedentelor personale și patologice ale subiectului (aici intră și excluderea simulării prin testul de biodetecție);
- b) **examinările paraclinice** având ca rol principal probarea și obiectivarea diagnosticului clinic, precum și de aprofundare a etiopatogeniei unor tulburări (aici intră ample investigații de laborator, radiologice, electroencefalografice etc.);
- c) **investigările biogenetice** având ca premisă rolul factorilor ereditari în structurarea personalității, iar ca scop identificarea concretă a factorilor de ereditate;
- d) **interpretarea neurofiziopatologică** pentru explorarea cauzalității manifestărilor agresive de comportament cu răsunet antisocial, legate de condițiile biopsihologice care le exacerbează sau declanșează;
- e) **cercetarea sociologică** care are două obiective: în primul rând, pentru reconstituirea structurii personalității delincventului și a modului în care au fost soluționate și, în al doilea rând, pentru orientarea asupra posibilităților de reechilibrare și reinsertie socială;
- f) **rezolvarea medico-legală**, adică furnizarea datelor medicale obiective pe baza cărora se concluzionează asupra stării de imputabilitate (conștiință, discernământ).

O asemenea abordare a studierii comportamentelor deviante va permite:

- 1) **Aprecierea corectă asupra stării psihice a personalității deviante**, prin precizarea diagnosticului și excluderea simulării sub toate formele în care aceasta se poate manifesta (biodetecția este, prin urmare, esențială);
- 2) **Determinarea trăsăturilor esențiale ale personalității analizate din perspectiva sinergetică;**

3. Dragomirescu, V. – **Psihosociologia comportamentului deviant**, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

4. Dragomirescu, V. – **op. cit.**, pag. 9.

5. **Idem**, pag. 8.

6. **Idem**, pag. 8.

7. **Idem**, pag. 151-220.

- 3) Natura și evoluția tulburărilor care au însoțit sau precedat săvârșirea actului deviant și dacă acesta prezintă riscul de cronicizare sau agravare;
- 4) Aprecieri asupra pericolozității trăsăturilor de personalitate și a tulburărilor de comportament care au precedat sau însoțit comportamentul deviant.

Exactitatea acestor concluzii va permite evitarea unor erori judiciare care s-ar putea plasa în sfera ireparabilului cum ar fi, de pildă, aplicarea unor măsuri punitive în locul unor măsuri medicale sau invers.

De aceea, conceptul de personalitate este esențial pentru o justiție ce se fundamentează pe adevăr, știință și dreptate, în care primează ideea de recuperare socială a delincventului.

Din perspectiva considerațiilor de mai sus, credem că vor putea fi înțelese mai bine definițiile pe care diferiți cercetători (psihologi, medici, criminologi, sociologi), angajați nemijlocit în practica pluridisciplinară a analizei comportamentelor deviante, le dau conceptului de personalitate în legătură cu criminogeneza și psihodiagnosticul comportamentelor deviante, pentru demonstrarea obiectivă a cauzelor și condițiilor determinante, precum și a circumstanțelor bio-psiho-patologice, în situații concrete de ordin social, care motivează declanșarea conduitelor deviante.

Din punct de vedere juridic, actul infracțional este rezultatul comportării negative a ființei umane responsabile, în raport cu cerințele normelor penale pozitive. În orice definiție dată infracțiunii – definiție legală sau doctrinară – vom surprinde aceste condiții minime ce se cer unui act antisocial pentru a fi considerat infracțiune.

Psihologia judiciară nu poate însă opera, pur și simplu, cu conceptul juridic al infracțiunii și nici justiția modernă nu poate judeca și soluționa cauze penale în această manieră. De aceea, justiția își racordează activitatea apelând la serviciile psihologiei judiciare în cvasitotalitatea problemelor sale; în speță fiind vorba de actul infracțional, la autorul acestuia, la personalitatea sa înțeleasă ca **sinteză a tuturor elementelor care concură la conformația mintală a unui subiect căruia îi dă o fizionomie proprie, specifică.** „Această conformație rezultă din nenumăratele particularități ale constituției sale psihofiziologice, ale componentelor sale instinctiv-afective, ele însele alimentate de aferențele senzitivo-senzoriale și cenestezice, a modului său de a reacționa, de amprente lăsate, de toate experimentele trăite, care au jalonat istoria sa individuală”⁸.

Personalității i se dau și alte definiții între care menționăm:

– Prin personalitate trebuie să înțelegem mai degrabă un larg câmp de investigații asupra ființei umane concepute ca un întreg (Eusenck). Este punctul de vedere al unui medic confruntat cu o bogată cazuistică în domeniul psihodiagnosticului comportamentului deviant, care a lăsat deschisă problema conceptului personalității, subordonând-o posibilităților de creștere a cunoașterii în funcție de perfecționarea metodelor de investigație a ființei umane.

– Personalitatea se caracterizează prin următoarele trăsături: **unitatea și identitatea sa**, care realizează un tot coerent, organizat și rezistent; **vitalitatea** ca ansamblu însuflețit, ierarhizat, a cărei existență este condiționată de oscilațiile sale endogene și de stimulii exteriori la care răspunde și reacționează; **conștientizarea** ca proces prin care individul își făurește reprezentarea mentală a tuturor activităților sale fiziologice și psihice; **raporturile individului cu mediul ambiant** și reacțiile la mediu în vederea reglării comportamentului (Porot și Kam Merer).

– Personalitatea se prezintă sub forma unei piramide biotipologice a cărei bază este formată de ereditate, cele patru suprafețe fiind formate din amprenta morfologică, de

temperament, caracter și inteligență, vârful piramidei constituind sinteza globală a personalității (Pende).

— Personalitatea și mediul formează o totalitate funcțională, iar atunci când unul dintre aceste elemente se schimbă, se modifică și această totalitate funcțională (Klineberg).

O amplă teorie asupra personalității criminale a creat Jean Pinatel, care consideră că în comportamentul criminal „trecerea la act” constituie elementul decisiv. Condițiile trecerii la act sunt comandate, la delincvenții care comit acte grave, de un nucleu al personalității ale cărui componente sunt: egocentrismul, labilitatea, agresivitatea și indiferența afectivă. Nucleul personalității criminale este o structură dinamică; este reunirea și asocierea componentelor amintite, dintre care nici una în sine nu este anormală. J. Pinatel pune un accent deosebit asupra faptului că nucleul personalității criminale nu este un dat, ci o rezultată.

J. Pinatel subliniază foarte hotărât, că ceea ce numește el „personalitate criminală” nu este un tip antropologic, vreo variantă a speciei umane. Departe de a avea vreo legătură cu criminalul înăscut al pozitivistilor italieni din secolul al XIX-lea, „personalitatea criminală pinateliană — așa cum arată el — este un model de care analiza criminologică se servește în cercetările sale. Este un instrument clinic, o unealtă de lucru, un concept operațional. Este un sistem de referință, o construcție abstractă care se substituie unei realități subiective”.

Ideile avansate de J. Pinatel duc în mod firesc la concluzia că: „în circumstanțe excepționale, orice om poate deveni delincvent”. Dacă așa stau lucrurile, se pune întrebarea unde vede Pinatel diferența între delincvent și nedelincvent? Răspunsul îl dă singur. Diferența dinre nedelincvenți și delincvenți trebuie căutată în „pragul delicvențial”, în sensul că unii dintre nedelincvenți au nevoie de evenimente, de presiuni grave pentru a le provoca o reacție delicvențială, alții trec la act dintr-o incitație exterioară foarte ușoară. Spre deosebire de aceștia, delincventul format — în opoziție cu nedelincventul — nu așteaptă ivirea unei ocazii propice, unei incitații exterioare, ci provoacă el însuși ocaziile în care apoi operează.

În ultimă analiză — arată mai departe Pinatel — ceea ce permite cert distingerea nedelincventului de delincvent, dar chiar și a delincvenților între ei, este aptitudinea mai mult sau mai puțin pronunțată de trecere la act. „Criminologia fundamentală este știința trecerii la actul delictuos și nimic altceva” — conchide Pinatel.

Subliniind apoi că personalitatea este inseparabilă nu numai de organism, dar și de mediu, Pinatel constată că în criminologie este esențial să se studieze personalitatea în situație. Există situații specifice sau periculoase în care ocazie nu trebuie să fie căutată. Actul criminal care rezultă dintr-o situație specifică constituie răspunsul (reacția) unei personalități la această situație. Dar există situații nespecifice sau amorfe în care ocazia trebuie să fie căutată. În asemenea cazuri, personalitatea este aceea care domină situația, iar actul criminal ce rezultă de aici este o consecință directă a activității personalității respective. Din această scurtă analiză rezultă că factorii de mediu influențează atât formarea personalităților, cât și a situațiilor. Aceasta înseamnă — conchide Pinatel — „că mediul poate fi criminogen nu numai prin multiplicarea ocaziilor de a comite crime, ci, în egală măsură, și prin faptul că ușurează structurarea personalităților criminale”.

Demonstrațiile logice pe care le folosește Pinatel — bazate pe o experiență clinică de decenii — constituie cele mai bune argumente moderne cu ajutorul cărora se poate combate nativismul în criminogeneză. Analizând în continuare comportamentul infracțional, Pinatel arată că infractorul nu este reținut în săvârșirea actului său de oprobiu social, deoarece este labil, incapabil să se organizeze pe termen lung, tot așa cum este în stare să depășească obstacolele care apar în calea acțiunii lui criminale, întrucât el este dinamic și eminamente agresiv. În același timp, el reușește să depășească și versiunea față de acte odioase, căci

indiferent afectiv nu-i pasă de nimeni, nu nutrește sentimente de simpatie față de nimeni și în consecință, poate comite orice crimă.

3.3. Componentele personalității

„Sistemul personalității”, așa cum îl învederează definițiile prezentate, este lipsit de transparență, astfel încât el nu poate fi cunoscut decât prin investigații complexe. Elementele sale constitutive, atât cele simple cât și cele complexe se află într-un sistem de legături multiplu determinate, astfel încât fenomenul personalității este dificil de cunoscut și reclamă utilizarea unor mijloace științifice deosebit de sensibile pentru a efectua o analiză eficientă.

Analiza este posibilă datorită proprietății personalității de a se proiecta în lumea exterioară prin impulsuri, atitudini, conflicte, ceea ce fundamentează și face posibil întregul sistem al științelor comportamentale, inclusiv al psihologiei judiciare.

În analiza personalității, în literatura de specialitate și în practica de investigare pluridisciplinară, se disting două planuri de analiză: **planul componentelor personalității și planul tipurilor de personalitate.**

Vom analiza personalitatea din perspectiva acestor două planuri:

a) Componentele biopsihologice

Componentele biologice ale personalității cuprind toată zestrea nativă a individului, indiferent dacă unele caracteristici se regăsesc și la predecesori (caracteristici ereditari) sau nu (caracteristici înnăscute). În determinarea comportamentului și mai cu seamă a celui deviant, calitățile sau deficiențele majore ale organismului, caracteristicile temperamentale, precum și constelația aptitudinală a individului constituie forțe adesea determinante.

1.a. Calitățile și deficiențele majore ale organismului, cele vizibile, își pun amprenta în mod hotărât asupra personalității. Oamenii cu un organism bine structurat, dublat și de o înfățișare atrăgătoare au o siguranță de sine, comportamentul lor fiind, în mare parte, determinat în mod avantajos de constituția lor fericită. În opoziție cu aceștia, o capacitate redusă de rezistență la greutăți fizice sau deficiențe senzoriale ori locomotorii influențează negativ formarea personalității. Sentimentul de inferioritate generat de structura mică sau de disfuncții organice, potențate și prin disprețul tacit sau exprimat de cei din jur, adesea incită la comportamente compensatorii – „viteja” lui Napoleon pare să fie ilustrativă – care nu o dată pot duce la comportamente deviante. Sentimentul inferiorității – cunoscut în literatură mai ales după lucrarea psihologului vienez Alfred Adler: „Studiul inferiorității organelor și compensația lor în activitate” (1917) – este una din caracteristicile cele mai generale ale infractorilor, fapt asupra căruia vom insista pe parcursul lucrării.

1.b. Temperamentul constă în acele caracteristici formale care se referă la modul cum se desfășoară viața psihică a individului. Termenul românesc cel mai apropiat este „fire”. Astfel, vorbim de fire lentă, fire iute, apoi de oameni la care stările afective sunt durabile sau mai puțin durabile, de ușurința sau dificultatea de a se comuta de la o stare psihică (afectivă) la alta etc.

1.c. Înzestrarea aptitudinală a personalității se referă la abilitatea naturală de a dobândi cunoștințe ori îndemânări de ordin general sau special. Inteligența, de pildă, este considerată ca fiind o aptitudine generală, câtă vreme îndemânarea constituie o aptitudine specială. Impactul factorilor sociali asupra aptitudinilor înnăscute este ușor de demonstrat. Oricât de „talentat”, de înzestrat nativ pentru muzică ar fi cineva, nu poate atinge niveluri superioare fără studii de specialitate. Pe de altă parte, nici un desenator, chiar de geniu, nu va deveni un „bun” falsificator de bancnote sau diplome, dacă aptitudinile lui nu vor fi susținute de atitudini

antisociale puternice (relația aptitudinii-atitudinii). Îndeosebi pe acest plan se evidențiază nu numai complexitatea personalității, ci și contradictorialitatea ei. O caracteristică superioară pozitivă – mare talent la desen – devine socialmente negativă prin manifestarea ei pe un tărâm prohibit de societate. Falsificatorii de tablouri fac parte dintre acele talente corupte pe care câștigul ușor le atrage. Tot astfel, inteligența (aptitudine generală), dacă nu este asociată cu onestitatea (atitudinea socială pozitivă), poate să evolueze în direcția formării unei personalități de escroc, șantajist sau de delapidator.

b) Componente sociale

Componentele sociale se referă la efectele acțiunii unor agenți de natură socio-culturală (mediu social, fenomenul învățării ca substrat și mecanism al educației spontane și instituționalizate) traduse în structuri achiziționate (caracter, atitudini), care, pe măsura consolidării lor, devin forțe motrice, chiar motive care modelează comportamentul.

Componente biologice se dezvoltă și acționează în condițiile existenței și ale acțiunii concomitente ale componentelor sociale. Deci, dezvoltarea personalității se realizează în timp, prin interacțiunea celor două blocuri mari de componente. Dacă pe just motiv putem vorbi de o devenire permanentă a personalității, tot așa și criminogeneza trebuie să fie privită ca un proces de durată în care factorii biologici individuali sunt întrepesuiți cu cei sociali, ceea ce împrumută fenomenului infracțional nu numai multicauzalitatea, dar și polimorfia specifică.

Prin caracter se înțelege ansamblul trăsăturilor esențiale și calitativ specifice care se exprimă în activitatea omului în mod relativ stabil și permanent. Activitatea individului însă, se mulează pe „modele” socio-culturale de comportare și, pe măsură ce se interiorizează, sunt trăite sub formă de atitudini față de alți oameni, față de muncă și activitate în general, precum și în atitudinea față de sine însuși. Dacă prin atitudine vom înțelege maniera de a se comporta într-o situație, atunci devine clar că atitudinea față de alții și față de sine constituie acele fundamente ale caracterului care determină, în mare măsură, fie formarea unei personalități echilibrate (om sociabil, activ, exigent față de sine), fie formarea unei personalități deviate (bănuitor, distant și nepăsător față de alții, cu o mare doză de egoism).

3.4. Trăsăturile personalității

Trăsăturile personalității sunt considerate ca fiind variabile. Trăsăturile sunt ale personalității și nu ale comportamentului. Comportamentul poate fi privit numai ca indicator al trăsăturii, căci comportamentul adesea poate fi vizibil, dar trăsătura niciodată. De pildă, asistând la un meci de box și observând că un pugilist luptă până la epuizare (comportament), ajungem la concluzia că el este persistent (trăsătură). Tot așa, când cineva, într-o societate monopolizează toată conversația (comportament), noi conchidem că este vorbăreț (trăsătură). H. J. Eysenck menționează că trăsătura este ceva ce se manifestă la individ într-un mare număr de situații.

Trăsătura este o tendință de reacție largă și relativ permanentă. Putem vorbi de trăsături ale cunoașterii (acuitate perceptivă, gândire superficială etc.), trăsături ale afectivității (ușor emoționabil, sentimente profunde etc.), trăsături temperamentale (lent, iute, alert etc.), trăsături dinamice care se referă la modul de acțiune și de decizie, dar și la motivații și interes etc.

Trăsăturile de personalitate evoluează în cursul vieții individului, deoarece el este în permanentă interacțiune cu mediul social și cu cel fizic, în continuă transformare. În cadrul acestei interacțiuni, ca și în urma retroacțiunii (de la comportament înapoi spre trăsături, ereditate, atitudine etc.) pot apărea și trăsături noi sau se accentuează cele formate anterior. Oricare ar fi natura trăsăturilor, ele au o evoluție într-un ritm lent; schimbările radicale,

dramatice, profunde ale personalității sunt relativ rare, ele sunt doar excepții care, obișnuit, se produc în condiții cu totul ieșite din comun.

Ar fi greșit să credem că alcătuind o listă de 30-40 de trăsături, noi de fapt am caracterizat un individ. Personalitatea nu este numai suma trăsăturilor, fie ele caracteristice și relativ stabile, ci este o constelație specifică a trăsăturilor, între care una sau câteva dobândesc un caracter dominant, subordonându-le pe celelalte, formând deci o textură specifică, individuală, unică. Cunoașterea reală a personalității, în ultimă analiză, presupune cunoașterea dominantei (dominantelor) specifice și sistemul de subordonare – față de dominantă(e) – a celorlalte trăsături.

3.5. Tipuri de personalitate

Încă din cele mai vechi timpuri s-a observat că există clase de indivizi care au unele caracteristici comune sau grupuri de astfel de caracteristici, fie pe latura intereselor, a modului de gândire, fie pe cea a temperamentului, a constituției lor fizice etc. Indivizii din respectiva clasă – în funcție de caracteristica aleasă – aparțin aceluiași tip. Așa, de pildă, dacă un grup de indivizi se caracterizează prin persistență, rigiditate, subiectivitate, timiditate, iritabilitate, spunem că acești indivizi aparțin tipului introvertit. Tipul este deci o noțiune supraordonată noțiunii de trăsătură. După unii autori (R. Stagner, 1961; H. J. Eysenck, 1970), personalitatea este organizată ierarhic pe patru niveluri: nivelul reacțiilor (răspunsurilor) specifice, nivelul reacțiilor de deprindere (habituale), nivelul reacțiilor de trăsătură și, în fine, nivelul superior de reacție tipologică.

Cu alte cuvinte, tipul este un stil superior de organizare a personalității. Pornind de la ideea că temperamentul este componenta de bază a personalității – fără a fi exprimat în mod explicit acest pretins adevăr – încă din antichitate, Hipocrat (care a trăit în secolul V î.e.n.), a ales drept criteriu al tipologiei sale predominanța uneia din „cele patru humori ale organismului” uman (sânge, bila neagră, bila galbenă, flegma), stipulând, în consecință, existența a patru tipuri temperamentale fundamentale: sangvinic, melancolic, coleric, flegmatic. Termenii aceștia sunt răspândiți și azi. În limbajul cotidian, afirmă G. W. Allport, coleric înseamnă irascibil, sangvinicul este considerat optimist, melancolicul – trist, iar flegmaticul – apatic.

3.5.1. Tipologia lui C. G. Jung

Avându-se exclusiv pe criterii de natură psihologică, C. G. Jung consideră că există două tipuri extreme: cel introvertit și cel extravertit, între care se plasează tipul intermediar (ambivert), având caracteristici din ambele tipuri extreme.

După concepția lui C. G. Jung, există două orientări majore ale personalității, și anume: fie că avem de-a face cu un om care se orientează cu precădere spre lumea externă, lumea obiectivă (atitudine extravertită), fie că orientarea persoanei merge mai degrabă spre interior, spre lumea subiectivă (atitudine introvertită). Ambele atitudini se regăsesc la fiecare individ, dar în mod obișnuit una din ele este dominantă și conștientă, câtă vreme cealaltă este subordonată și inconștientă.

Extravertitul tipic este sociabil, îi plac petrecerile, are mulți prieteni, mereu simte nevoia să aibă cu cine vorbească, nu-i place nici lectura solitară, nici studiul individual. Mereu tânjește după companie veselă, îi place să riște, acționează sub inspirația momentului, și, în general, în mod impulsiv. Îi plac glumele și păcălelile, mereu este gata de ripostă, nu-și face griji, este deschis, prietenos, optimist, râsul (și veselia) constituie elementul lui. Tot timpul este activ,

ține spre agresivitate și-și pierde cumpătul ușor. Sentimentele sale nu sunt sub un control riguros, iar în genere extravertitul nu este întotdeauna o persoană demnă de încredere.

Introvertitul tipic este o persoană liniștită, retrasă, care prețuiește mai mult cărțile decât oamenii. Față de oameni, cu excepția câtorva prieteni intimi, este foarte rezervat. Își face planuri de viitor și nu-i place să acționeze sub impulsul momentului. Ține să ia totul în serios și duce o viață ordonată. Își controlează foarte strâns sentimentele, prea rar se comportă în mod agresiv și nu-și pierde ușor cumpătul. Deși înclinat spre pesimism, introvertitul, în general, este un om de încredere care pune mare preț pe valorile etice.

3.5.2. Valoarea tipologiilor

Tipologiile la care ne-am referit, ca și alte feluri de tipologii care au fost elaborate de-a lungul vremii, au în comun faptul că nu reușesc să cuprindă toată varietatea personalităților umane. Dacă luăm, de pildă, categoriile lui C. G. Jung, ele nu pot fi gândite altfel decât că extravertitul „pur” și introvertitul „pur” s-ar afla la polii opuși ai unui continuum, unde însă – statistic vorbind – ar ocupa majoritatea spațiului, tipul ambivert. Tipul intermediar, în orice sistem tipologic, ocupă un loc de frunte, ceea ce aparent ar invalida tipologiile în general⁹, „...există grupe de indivizi la care comportamentul criminal derivă din cauze totalmente diferite... așa se pare că ucigașii – cel puțin cei din Europa – ar fi mai mult introvertiți; totuși, poate la asasinii profesioniști să fie altfel...”. După cum se vede, nici chiar un tipolog de talia lui H. J. Eysenck nu ajunge la rezultate concludente în această problemă.).

Fără îndoială, nu vom găsi nicăieri vreun „tip pur”, în nici un cadru de referință, în nici un sistem tipologic. Aceasta cu atât mai mult cu cât însăși ideea de tip este o abstracție, este un construct mintal, care corespunde mai degrabă necesităților noastre logice de a „ordona” fenomene naturale care, prin esența lor, nu sunt „ordonate”. În această viziune evident că nu vom căuta tipologii perfecte, ci jaloane, sindromuri, ale căror configurații ne pot orienta în cunoașterea, măcar și superficială a unor indivizi implicați poate în vreo infracțiune.

3.6. Personalitatea infractorului recidivist

Interesante idei în materia recidivei dezvoltă Eysenck¹⁰.

Problema psihologică pe care Eysenck vrea s-o lămurească pe acest plan este cea a „paradoxului criminal”. De ce infractorul – și mai cu seamă recidivistul – comite actele sale când știe că în cele din urmă va fi pedepsit?

Întrebarea este, cu atât mai justificată, cu cât Eysenck, alături de mulți psihologi, consideră că omul este o ființă eminentement orientată spre hedonism și, cu toate acestea, nu evită faptele care îl duc în ultimă analiză la cele mai mari neplăceri.

În explicarea acestui paradox, Eysenck se referă la „legea secvenței temporale” stabilită de psihologul american O. H. Mawrer, după care: „un anumit act (infracțional) uman este determinat nu numai de consecințele lui, cât și de apariția în timp a respectivelor consecințe”. Cu alte cuvinte „când o acțiune are două consecințe, una premială (pozitivă) și alta de sancțiune (negativă), ambele consecințe fiind (teoretic) egale cu pondere

9. Acest adevăr rezultă și din constatările lui H. J. Eysenck, care, în ultima sa lucrare (1977), arată că: „...practic, toți criminalii fac parte din categoria extravertiților” și că „acest tip de indivizi se caracterizează printr-un nivel slab de excitație a cortexului cerebral, fenomen care împiedică la ei formarea normală a reflexelor condiționate... deci extravertiții, în general, prin slăbiciunea innăscută a aptitudinii lor de a fi condiționați (deci educați socialmente – n.a.), au toate șansele să nu reziste la tentații și astfel să adopte, dacă nu neapărat un comportament criminal, cel puțin un comportament antisocial...”.

10. Tiberiu Bogdan – Probleme de psihologie judiciară, Ed. Științifică, București, 1973, pag. 80-81.

(echitabile), atunci situația (conflictuală) se rezolvă în funcție de consecința probabilă cea mai apropiată (ca apariție în timp).

În cazul unui act infracțional, consecința imediată este premial pozitivă, în sensul că dă o satisfacție imediată morală sau materială, câtă vreme sancțiunea legală este mai îndepărtată în timp și comportă un grad de incertitudine¹¹.

Studiul multirecidiviștilor arată o conjugare de deficiențe individuale și sociale (E. Johanson, 1974), cu cumul de deficiențe sanitare, biologice și intelectuale și o lungă istorie de excluderi și respingeri sociale ce îi fac „marginali” față de comunitatea în care trăiesc (J. Selosse și alții, 1974). În cazul delincvenților, deci, trecerea la actul infracțional este o activare a mecanismelor psihosociale ca reacție la excluderea și respingerea pe care o suferă (N. Maillioux, 1971). Neacceptarea, respingerea socială, după cum am arătat mai sus, este un motiv puternic de acțiune și, în această conjunctură, evident, comportamentul va fi direcționat antisocial. Impactul va fi cu atât mai violent cu cât subiectul va fi mai puternic convins că agentul frustrator a acționat cu intenție (Willard W. Hartup, 1977).

Urmărind să stabilească principalele caracteristici psihologice de personalitate ale unor „criminali înrăiți” (hardened criminals), deținuți la un penitenciar din S.U.A., F. W. Warbunton și alții (1967) au utilizat teste de personalitate U. I. (Universal Index) în baza cărora au putut stabili nu numai existența unor factori de personalitate care disting delincventul de nedelincvent, ci și unele constelații de factori specifici. Astfel, față de ceilalți, delincvenții arată o tendință marcantă de a „merge cu banda”, dau semne de neadaptare, sunt vanitoși și egocentrici etc. Egocentrismul – prin care se înțelege incapacitatea de a ține cont de sentimentele, gândurile și interesele altora (M. J. Chandler, 1977) – este o caracteristică fundamentală a infractorului din obișnuință, relevată de toți autorii care au cercetat problemele psihologice ale infractorilor. M. J. Chandler subliniază că un mare număr de comportamente deviante sunt asociate cu o persistentă gândire egocentrică. De asemenea, se mai poate stabili că, gândirea egocentrică obișnuită, este însoțită de o slabă capacitate de adaptare socială. Rezultatele testărilor mai arată că egocentrismul primește greu dezaprobarea, câtă vreme aprobarea îl stimulează pozitiv.

Alături de egocentrismul marcat, personalitatea delincventului mai este caracterizată și printr-o imaturitate persistentă. Însăși actele antisociale sunt semne evidente ale unei imaturități, ale faptului că infractorul este imatur, fie pe plan intelectual, fie pe plan afectiv.

Multă vreme s-a crezut, cu deosebire sub influența lombrosienilor, că infractorul (prin obișnuință) este un individ total inferior sub aspect intelectual. E. de Greef (1894), utilizând metoda Vermeylen, a studiat un eșantion de 126 hoți, 105 bătauși, 80 de criminali sexuali, 34 escroci și 80 de asasini, sub aspectul unor trăsături intelectuale (atenție, memorie de fixare, capacitate asociativă, înțelegere, judecată, destoinicie și capacitate de a face combinații). La acest eșantion, asasinii și escrocii în general sunt la nivelul oamenilor obișnuiți (normali), câtă vreme restul infractorilor se amplasează sub linia normalului la „înțelegere” și „judecată”.

Imaturitatea intelectuală nu trebuie înțeleasă ca fiind identică cu un coeficient de inteligență (I. Q.) scăzut. Imaturitatea intelectuală înseamnă capacitatea redusă de a stabili un raport rațional dintre pierderi și câștiguri în proiectarea și efectuarea unui act infracțional. Această latură a personalității deviantului a fost studiată de P. Coslin (1976). El arată că în trecerea la actul deviant infractorul trebuie să cântărească bine câștigurile și sancțiunile scontate, să ia în considerație și pragurile de toleranță socială și numai în baza unor asemenea socoteli acceptă sau nu riscul acțiunii. Cei care sunt mai apti să estimeze toate probabilitățile

11. Cu toate că această „lege” nu este altceva decât o generalizare a unei observații de natură empirică și, cu toate că, în fond, ea nu explică fenomenul, ci doar îl descrie în formă generalizată, totuși, practic, această constatare este greu de contrazis, cu atât mai mult cu cât pe un plan și mai general, această „lege” face parte integrantă din teoria învățării (legea efectului).

par să manifeste mai multă prudență decât alții. dar este de notat că din cei care trec la act nu toți dau dovadă de aceeași înțelegere a conjuncturilor.

Într-o lucrare datată 1955, Harold Lindner susține că înțelegerea și tratarea „criminozei” (a crimei reale) constă într-o apreciere corectă a „motivelor predispozante”, care îl directivează pe individ spre un comportament criminal, pe de o parte, iar pe de altă parte, spre „factorii (ambientali) de precipitare” ce inspiră și declanșează crime, oferind mijloacele prin care ea se perpetuează. Criminoza apare atunci – spune mai departe Harold Lindner – când motivațiile predispozante sunt „aprinse” de factorii (ambientali) precipitanți. În aceste condiții, comportamentul criminal este o încercare a individului de a se relaxa prin rezolvarea tensiunii interne și restabilirea echilibrului inițial.

În concepția lui Harold Lindner motivele predispozante includ dorința excesivă după anume feluri de gratificație (bani, sex etc.), o ostilitate exagerată față de orice persoană care refuză vreun fel de gratificație, o teamă excesivă de a părea slab și insuficient de bărbat etc. Date fiind asemenea stări, situația (ambientală), precipitantă joacă rolul de trăgaci și explozia se produce. Privit în acest fel, actul criminal nu este altceva decât o încercare de a restabili echilibrul inițial (homeostaza). Fără doar și poate, un asemenea comportament exprimă multă miopie, căci, în ultimă analiză, actul criminal în sine duce la altă formă de dezechilibru: teama de pedeapsă și necesitatea urgentă de a construi o formă de defensivă. Astfel, actul criminal duce spre un cerc vicios, pe care însă criminalul nu-l poate prevedea. În cele din urmă și această analiză comportamentală duce la concluzia unei imaturități intelectuale, la constatarea incapacității criminalului prin obișnuință de a prevedea pe termen lung consecințele acțiunii sale antisociale.

În 1970, un binecunoscut cercetător italian, Giacomo Canepa, publica rezultatele investigațiilor sale în care arăta existența unor relații esențiale între comportamentul antisocial și delictual și unele trăsături psihologice ale personalității. Este vorba – arăta Canepa – de următoarele elemente:

- impulsivitate mărită, la 68% dintre delincvenții examinați;
- indiferență afectivă, la 27%;
- egocentrism, la 41%;
- agresivitate, la 72%;
- tendințe de opoziție, la 46%;
- scepticism, la 50%.

Pe lângă aceste caracteristici, examinările efectuate de-a lungul anilor de Canepa asupra recidiviștilor și altor categorii de infractori cu tendințe de a comite acte antisociale deosebit de grave, au relevat:

- tendința de a percepe realitatea într-un mod neobișnuit și deformat, în sensul de a considera că toți cei din jur sunt dușmani, nimeni nu oferă ajutor și că în viață totul se petrece conform legilor „bafei” sau „ghinionului”;
- prezența unor manifestări de indecizie și incertitudine interioară;
- profunda dificultate de autoreprezentare, lipsa de capacitate de a se vedea pe sine în mod realist, la care se adaugă și strădania de a se ascunde propria personalitate.

3.7. Particularitățile psihologice ale diferitelor categorii de infractori

Încercările de clasificare și portretizare a infractorilor prezintă importanță din punct de vedere atât teoretic, cât și din punct de vedere practic. Teoretic, deoarece ajută la elaborarea unor modele explicative privind modul de structurare a personalității infractorilor și, totodată, la evidențierea unor aspecte privind formarea și evoluția unor asemenea structuri în timp.

Practic, deoarece ajută la organizarea unor acțiuni sociale preventive și la elaborarea unor programe de recuperare și reinserție socială.

Cunoașterea cât mai exactă a profilului personalității infractorului permite, în primul rând, organizarea unui program diferențiat și individualizat de reeducare, recuperare și reinserție socială. În al doilea rând, cunoașterea acestui profil este profitabilă organelor judiciare în finalizarea intenției lor de stabilire a adevărului și de soluționare legală a cauzelor.

Prezentăm în continuare particularitățile psihologice ale diferitelor categorii de infractori:

Cerșetorul – formează un clan deosebit în lumea infractorilor. Acesta este în posesia unor elemente ale artei dramatice, acționând prin intermediul rolului jucat verbal, prin mimica și costumația adecvată. Cei ce ajung la măiestrie în cerșetorie, știu să utilizeze metode cu totul deosebite (modularea vocii, mimica, invocarea unor mari necazuri) pentru a atrage atenția trecătorilor și a obține mila lor. Unii își adaptează rolul după sezon, clientelă, cartier, oraș. Eventualele infirmități sunt subliniate cu grijă și apar fie etalate ostentativ, fie abia discret sugerate, nuanțate. Acest tip de infractor profită fără jenă de orice sentiment sau interes al publicului, fiind totodată bun cunoscător empiric în sesizarea și exploatarea trăsăturilor psihologice ale celor de la care cerșesc. Cerșetorii sunt organizați în adevărate rețele¹².

Hoțul – săvârșește cea mai primitivă acțiune infracțională. Acțiunea în sine constă din mișcări relativ simple: întinderea mâinii, apucarea obiectului, atragerea lui spre infractor, camuflarea și transportarea obiectului într-un loc ascuns. Caracteristic furtului este modul discret al sustragerii obiectului și apoi îndepărtarea grăbită de la locul infracțiunii, ascunderea de acei care l-ar putea urmări. Hoțul lucrează mai mult cu mâna și cu corpul, dar acest lucru se referă numai la acțiunea în sine, deoarece pregătirea unui furt cere o activitate mentală minuțioasă, deosebit de laborioasă. Caracterul predominant fizic al acțiunii presupune din partea lui un antrenament deosebit. Dexteritatea lui caracteristică, mobilitatea fizică, rapiditatea mișcărilor sunt rezultatele în primul rând ale exercițiului și, numai în al doilea rând, sunt favorizate și de unele predispoziții native (mobilitatea proceselor nervoase fundamentale, nivelul de dezvoltare a analizatorilor). Automizarea unor mișcări specifice, declanșate de stimulii specifici, în urma unui exercițiu îndelungat, nuanțat și perfecționat îi fac pe unii hoți „să fure fără să vrea“.

Hoțul are un spirit de observație bine dezvoltat, orientare promptă la situația dată și organizarea imediată a unui plan de acțiune bazat pe elemente concrete și prezente. Mijloacele lui de operare, deși unele ingenioase, se bucură totuși de puțină variabilitate. Sistemul de a acționa într-o situație sau alta, în general, se împrumută prin imitație, sau în cazul elaborării proprii devine frecvent, și de multe ori aplicat în situații inadecvate, ceea ce favorizează descoperirea lui. Ca și ceilalți infractori, nici hoțul nu are o gândire cu calități deosebite, deoarece ea este limitată la preocupările lui specifice. În ceea ce privește voința și personalitatea, hoțul lucrează după „șabloane și rețete“ puțin variabile, sunt ușuratici, lipsiți de acele calități ale voinței ce au sens etico-social. Înclinația spre risc este deosebit de mare, fapt pentru care de multe ori ei mizează pe elemente cu extrem de puține șanse de reușită. Reacția tipică este debarasarea de obiectul furat și fuga. Acesta nu se apără și nu opune rezistență, numai în cazul când este atacat fizic. Coincidența unor factori externi cu nereușita acțiunii, îl face să fie superstițios, uneori chiar mistic¹³.

Spărgătorul – se conturează tipic ca personalitate, prin operarea în bandă și prin utilizarea forței ca mijloc de apărare în caz de surprindere. Spărgătorul, în special cel modern, posedă temeinice cunoștințe de ordin tehnic. Deoarece comiterea actului infracțional presupune acțiuni complexe, de securitate individuală, spărgătorii se recrutează din rândul

12. La seminarii se va insista pe particularitățile modului de operare a acestei „industrii“ – cerșetoria – starostele de cerșetori, gazdele, plasatorii. (Vezi cerșetoria ca problemă socială – T. Butoi – arhiv. pers.).

13. Se va insista la seminarii pe particularitățile diferitelor moduri de operare ale hoților și spărgătorilor, începând cu hoții de buzunare, „șuții“, „springarii“ etc., și terminând cu „escaladatorii“, „balconarii“, spărgătorii de zid etc. (vezi T. Butoi – arhiv. pers.).

celor mai evoluți infractori. Ei au nevoie pe lângă iscusință (inteligenta practică) necesară executării unei spargerii și de unele calități deosebite, ca de exemplu calm, aprecierea corectă a situației, curaj, „sânge rece”. Utilizând violența în apărare, spărgătorii, se apropie de tâlhari, iar prin faptul că tind să-și însușească bunuri, de hoți.

Tâlharul – întreaga sa activitate infracțională se caracterizează prin violență, susținută de o constituție fizică, somatică adecvată. Ca particularități specifice dobândite în cursul activității infracționale, putem aminti o motricitate sporită față de normal, hotărâre și îndrăzneală în timpul operării, de multe ori cruzime, deși tâlharul recurge la asasinat numai în caz de nevoie și mai mult în scop defensiv. Se manifestă violent, odată planul fiind elaborat nu-și mai poate suspenda sau amâna cu ușurință acțiunea infracțională¹⁴.

Infractorul intelectual – escroc, falsificatorul, șantajistul. Exercițierea pe scară profesională a unor asemenea acțiuni infracționale presupune, din punct de vedere psihologic, necesitatea unor mijloace intelectuale mai deosebite. La aceștia, forța fizică este mai puțin importantă, în general fizicul trece pe un plan secundar și joacă un rol de decor care facilitează în unele cazuri (escrocherii) săvârșirea infracțiunii. În afară de unele „ustensile” de importanță minoră, infractorii intelectuali își comit acțiunile în mod preponderent pe cale verbală. De aici rezultă două particularități esențiale: un debit verbal adaptat rolului și adecvat scopului urmărit, accesibil victimei. Principala armă de atac a infractorului intelectual este minciuna. Escroci și șantajisti se caracterizează, în special, printr-o elasticitate a gândirii, prin posibilitatea de a descoperi rapid slăbiciunile victimei și prin soluții rapide care duc la eschivarea și ieșirea din încurcătură¹⁵.

Asasinul – este cel mai odios și cel mai nociv infractor. Acesta manifestă irascibilitate, impulsivitate și agresivitate crescută. Este egocentric, dominator, având o capacitate de raționalizare scăzută, instabil și superficial în contactul afectiv, ceea ce îl face să se angajeze în situații conflictuale, reacționând violent. Comiterea infracțiunii devine posibilă datorită intrării individului într-un mediu care oferă situații conflictuale, de la care el nu știe sau nu poate să se sustragă.

După motivul asasinatului (obținerea unor avantaje materiale, ură, răzbunare, fanatism etc.) și gradul de violență cu care infractorul săvârșeste asasinatul, putem să ne dăm seama dacă avem de-a face sau nu cu un infractor normal. În cazul asasinilor normali nu este vorba de o plăcere sadică, ci de o relaxare după o mare tensiune, în urma rezolvării unei situații conflictuale pe calea asasinatului. Este deci o aparentă satisfacție momentană după actul săvârșit. Situația conflictuală în care se află asasinul este dublată de un temperament impulsiv, de o motricitate mărită, care se exteriorizează prin violență de ordin fizic. Asasinul este insensibil la durerile fizice ale altora și de aceea este lipsit de compasiune față de ceilalți. Această insensibilitate nu este înăscută, ci se câștigă ca urmare a modului de viață dusă în condiții de vicisitudini fizice și psihice (T. Bogdan, 1973)¹⁶.

Infractorul recidivist – psihologic se caracterizează prin:

- imaturitate intelectuală;
- impulsivitate mărită, agresivitate;
- indiferență afectivă;
- egocentrism;
- tendință de opoziție;
- scepticism;
- rezistență scăzută față de stimuli.

14. La seminarii se studiază cauza „7T” – 2 omoruri și 7 tâlhării, în casă peste persoane în vârstă – grupare de 3 tâlhari din Roșiori de Vede care acționau pe raza Capitalei – psihologie și portret al autorilor (vezi T. Butoi – arhiv. pers.).

15. Se exemplifică prin cazuri reale din arhiv. pers. T. Butoi – vânzări fictive de case, valută falsă, maradona în casă etc.

16. Exemplificare prin cazul „Vădănescu” și cazul „Pârvueț” – tripli asasini (T. Butoi – arhiv. pers.).

Infractorii recidiviști au tendința de a percepe realitatea într-un mod neobișnuit și deformat, având impresia că nimeni nu le oferă ajutor și că în viață totul se petrece conform legilor „baftei” sau „ghinionului”. Aceștia le este caracteristică prezența unor manifestări de indecizie și incertitudine interioară, dificultate de autoreprezentare, tendința de a-și ascunde propria personalitate.

Succesul obținut la prima infracțiune, acționează drept stimul pentru alte situații infracționale asemănătoare. Primește greu dezaprobarea, câtă vreme aprobarea îl stimulează pozitiv. Un indiciu deosebit de relevant periculozității persoanei infractorului îl constituie atitudinea sa din trecut față de exigențele legii penale. De aceea, individualizând pedeapsa, instanța nu poate face abstracție de lipsa sau de existența unor antecedente penale, chiar dacă a intervenit amnistia, grațierea sau chiar reabilitarea.

Infractorul de profesie (de carieră) – este format și socializat în direcția comiterii infracțiunii. Reprezintă ultimul grad de inadaptare socială prin faptul că unica lui sursă de existență o constituie infracțiunea. Obiectul principal al activităților sale infracționale îl constituie câștigurile financiare și el nu se implică în comiterea unor infracțiuni cu violență, în afară de cazul în care violența este „specialitatea” sa (tâlharul). De obicei debutează în calitate de copil delincent, având originea în păturile de jos ale societății.

Infractorul de profesie își formează deprinderi și abilități tehnice de înalt specialist, este capabil să-și planifice activitățile, să-și aleagă victimele și să-și îndeplinească planul de comitere a infracțiunii în așa fel încât să evite depistarea ei. El planifică acțiunea infracțională mult mai amplu decât o face infractorul obișnuit, ocazional.

În general, este pregătit pentru arest și judecată, fiind mereu în expectativă petrecerii unei anumite perioade în penitenciar, considerând aceasta ca făcând parte din viața sa. Aici, intrând în contact cu alți infractori, are posibilitatea de a învăța noi metode de comitere a infracțiunilor, participând la un adevărat schimb de experiență, profesorii lui făcând parte din categoria infractorilor profesioniști vârstnici. De asemenea, ca rezultat al infracțiunii, el poate avea bani puși de o parte pentru cheltuieli de judecată și pentru perioada post-detenție.

Psihologic, la el afectul atinge o formă pasională pronunțată, iar acțiunea este profund dirijată de gândire.

Infractorul se deosebește de ceilalți oameni, din punct de vedere psihologic, nu printr-o funcționare deosebită a proceselor sale psihice, ci prin faptul că acțiunile lui au un conținut antisocial. Aptitudinile lui specifice, elaborate în urma unei practici îndelungate, care îl ridică în unele privințe deasupra omului normal, nu-i determină acțiunea infracțională fără un teren propice, reprezentat de mediul social. Cunoașterea particularităților psihice ale infractorului ne duce la explicarea comportamentului, la posibilitatea depistării și reeducării acestuia. Alături de factorii interni, psihoindividuali, un rol important în structura dizarmonică a personalității infractorului îl au și factorii externi, de mediu.

La infractori, comportamentul agresiv, antisocial, este în mare măsură învățat, dobândit în contextul împrejurărilor de viață, disfuncționale din punct de vedere psihosocial.

3.8. Cuplul penal victimă-agresor (identificarea agresorilor și autoprotecția victimală)

3.8.1. Psihologia victimei – sursă orientativă în conturarea de versiuni, ipoteze și cerc de bănuiri¹⁷

Din punct de vedere strict juridic, precizarea statutului celor doi membri ai cuplului se face atât în baza stabilirii inițiativei în a comite o faptă antisocială, cât și în baza efectelor

17. Nicolae Mitrofan – cpt. Victima și victimologie, pag. 100-105 din opera comună: N. Mitrofan, V. Zdrenghia, T. Butoi – Psihologia judiciară, Ed. Șansa, București, 1992.

acesteia. Persoana ucisă, vătămată corporal, violată etc., apare în calitate de victimă, iar cea care a ucis, a vătămat corporal sau a violat, apare în calitate de infractor.

Deși există și cazuri în care între infractor și victimă nu a existat nici un fel de legătură anterioară, considerăm că, privind din perspectivă strict psihologică, nici o victimă nu poate fi absolvită integral de o anumită răspundere legată de actul infracțional. Victima unui viol într-un parc în timpul nopții, poartă vina ignorării pericolelor posibile atunci când încearcă să se plimbe singură prin parc la ore târzii. Poștașul cu bani mulți asupra sa nu se asigură deloc și este atacat în scop de jaf. Victima unui atac nocturn la domiciliu se poate face vinovată de „publicitatea” exagerată privind achiziționarea unor bunuri de valoare.

Chiar și în cazul unor minori, victime ale unor infracțiuni, un anumit grad de vinovăție aparține părinților sau persoanelor ce-i au în pază juridică (cadre didactice, personal de îngrijire etc.).

În cazul în care, între victimă și infractor există anumite legături anterioare, plecându-se de la cunoașterea victimei (modul său de viață, preferințe, obiceiuri, trăsături psihomorale și psihocomportamentale) se poate „reconstitui” fizionomia particulară a relaționării interpersonale infractor-victimă și, în felul acesta, se poate identifica cel ce a comis fapta criminală.

Această situație este valabilă pentru cazul în care victima este o persoană decedată. În cazul în care victima nu decedează, apare problema măsurii în care ea este dispusă, voluntar sau involuntar, să-l demaște pe infractor. Dacă teama de reacțiile acestuia este extrem de mare, este posibil să evite complet a-l demasca sau este posibil să încerce să găsească alte „explicații” sau pur și simplu să nege comiterea infracțiunii. În toate aceste cazuri, modul de reacție al victimei, psihologia ei vor „informa” asupra unor caracteristici psihice și comportamentale ale infractorului. Din marea varietate a datelor de interes pentru cunoașterea victimelor, T. Bogdan a făcut o selecție a celor pe care le-a apreciat ca având o semnificație deosebită în procesul identificării autorilor, și anume¹⁸:

- datele referitoare la determinarea naturii juridice a cazului pentru a stabili dacă în speță este vorba de un omor, sinucidere ori moarte accidentală;
- datele privind stabilirea celui mai plauzibil mobil al săvârșirii infracțiunii;
- datele relative la precizarea circumstanțelor esențiale ale evenimentului (de loc, timp, mod de comitere, surprinderea victimei ori acceptarea pătrunderii autorilor în locuință), alte împrejurări semnificative (tentative de alarmare sau de apărare a victimelor);
- datele care definesc personalitatea victimei, în principal, cele privind concepția și modul de viață, materializarea la nivelul de cultură și educație, atitudini, calități temperamentale și caracteriale, credințe și obiceiuri, anumite tabieturi, dorințe nesatisfăcute, starea de echilibru psihic ori manifestarea unor tendințe spre agresivitate, izolare socială ori depresiune, anumite tare sau vicii ascunse (jocuri de noroc, consum excesiv de alcool, relații extraconjugale ori de inversiune sau perversiune sexuală);
- cercul de relații al victimei (de familie, rudenie, vecinătate, de serviciu, de distracție) mediile și locurile sau localurile publice frecventate. De o importanță deosebită în acest sens sunt precizarea naturii relațiilor victimei (de amicitie, dușmănie, indiferență) și, mai ales, identificarea și conturarea tuturor stărilor tensionale ori conflictuale mai vechi sau apărute recent (neînțelegeri familiale, conflicte pentru moștenire, motive de răzbunare sau gelozie etc.), precum și a celor care privesc legături cu persoane bănuite de comiterea faptei sau cu cercuri afaceriste ori de infractori, care ar putea sugera preocuparea victimei pentru obținerea unor venituri pe căi ilicite;

- informațiile privind mișcarea în timp și spațiu a victimei cu accent deosebit pe perioada imediată a evenimentului care pot avea relevanță deosebită;
- datele privind bunurile deținute de victimă, mai ales a celor de valoare și cele privind dispariția unora dintre acestea ori a unor documente;
- informațiile privind antecedentele morale, medicale, penale și contravenționale ale victimei.

Desigur există foarte multe variante posibile ale relației infractor-victimă, în special în cazul infracțiunilor cu violență. Având în vedere poziția și situația victimei după comiterea infracțiunii, putem diferenția mai multe variante posibile, precum:

- a) victime dispărute, sesizarea fiind făcută de persoane cunoscute și, nu de puține ori, chiar de către infractor, cum ar fi cazul soțului ucigaș;
- b) victime ce nu supraviețuiesc agresiunii (decedate) care „oferă”, în principal, informații asupra infractoului, plecând de la modul în care a procedat acesta (în ce loc, cu cruzime sau fără, încercând sau nu să acopere urmele, jefuind sau nu victima etc.);
- c) victime ce supraviețuiesc agresiunii, dar nu pot identifica infractorul din motive obiective (fapta s-a comis pe întuneric, infractorul era mascat, victima a fost mai înainte legată la ochi, prin surprindere etc.). În asemenea cazuri, victima poate oferi informații în legătură cu unele caracteristici fizice sau psihice ale infractorului (eventual vocea, aspecte vestimentare – haină aspră sau lucioasă, nervozitate, precipitare etc.);
- d) victime ce supraviețuiesc agresiunii și care cunosc infractorul, însă nu-l denunță din motive ce țin de teama de răzbunare a acestuia (de exemplu: victima cunoaște amenințarea infractorului că, în cazul în care va fi denunțat, se va răzbuna pe copii);
- e) victime care supraviețuiesc agresiunii, care cunosc infractorul, dar pe care însă nu-l denunță din motive ce țin de viața lor particulară (de exemplu: agresorul este concubinul victimei căsătorite);
- f) victime care supraviețuiesc agresiunii, care cunosc infractorul, dar care, în loc să-l denunțe, încearcă să ofere alte explicații, inclusiv autoacuzându-se, protejându-l deliberat pe infractor (este cazul, desigur mai rar, a victimei care, în acest fel, consideră că oferă „dovezi de dragoste” infractorului pe care-l iubește);
- g) victime care supraviețuiesc agresiunii și care, deși cunosc infractoul adevărat, acuză o altă persoană pe care vrea să se răzbune;
- h) victime care supraviețuiesc agresiunii, care cunosc infractorul, însă, profitând de situație, încearcă să pună în seama altuia și fapte pe care nu le-a comis (de exemplu: reclamă dispariția unor lucruri de valoare sau bani pe care în mod real infractorul – care s-a rezumat numai la violarea ei – nu și le-a însușit);
- i) care profită de o anumită situație, reclamând o „infracțiune” comisă asupra sa cu intenția de a sancționa o persoană sau de a profita de pe urma ei (de exemplu: simularea voluntară și regizarea corespunzătoare pentru a transforma o relație sexuală în viol).

Desigur, practica judiciară este mult mai complexă, ceea ce face ca eforturile noastre de sistematizare să nu-i corespundă întru totul.

3.8.2. Strategii preventive și de contracarare a victimizării

Ideal ar fi ca, într-o societate liberă, echilibrată, armonioasă, să nu existe nici un fel de pericol de victimizare, fiecare individ fiind pe deplin securizat că niciodată și nicăieri nu-l

pândește vreo primejdie, indiferent de statutul său social, profesional, economic, pe linia vârstei, sexului etc.

Din nefericire, însă, fiecare societate se confruntă cu fenomenul infracțional care, cel puțin în ultimul timp, manifestă o accentuată tendință de creștere. Din punct de vedere psihologic și psihosocial, creșterea ratei criminalității determină intensificarea sentimentului de insecuritate resimțit în general de către indivizi dar, mai ales, de către cei care prezintă un mai mare risc victimal sau un grad mai mare de vulnerabilitate victimală (copii, femei, persoane în vârstă, handicapați). Uneori, instinctiv sau deliberat, unele persoane își iau măsuri de prevedere pentru a evita orice risc de victimizare (asigurarea intrărilor în locuințe și imobile, evitarea locurilor periculoase, evitarea companiilor dubioase, evitarea reclamei și publicității legate de anumite bunuri și câștiguri de valoare etc.). Cu toate acestea, în realitate măsurile de autoprotecție sunt total insuficiente în raport cu riscul victimal. Motivele sunt multiple și diverse, cele mai multe fiind de natură psihologică și psihosocială:

- a) consumul de alcool ce determină dezinhibarea conduitei și limitarea posibilităților de anticipare a consecințelor unor acțiuni;
- b) infatuarea, aroganța, exacerbarea eului, trăsături care conduc la supraestimarea imaginii de sine și a posibilităților proprii fizice și mentale; asemenea persoane, prin contrast, subvaluează pericolul și devin, adesea, victime ale diferitelor tipuri de agresiune;
- c) neglijența și indiferența, trăsături care conduc la ignorarea totală, de cele mai multe ori involuntară, a pericolelor de victimizare. Asemenea persoane nu dau importanță măsurilor de asigurare (lasă sau uită ușile deschise, bunuri expuse etc.), nu manifestă grijă în raport cu sine sau cu alții (lasă copiii nesupravegheați în totalitate);
- d) credulitatea sau nivelul de influențare, trăsături care permit infractorului stimularea și atragerea unei persoane în acțiuni victimizante (cazul infractorului escroc ce promite, în schimbul unei mari sume de bani, să-i facă un serviciu de mare valoare; sau, în cazul fetei care, dând crezare promisiunilor făcute de a primi lucruri de valoare, devine victima unui viol colectiv);
- e) stările de izolare, frustrație și complexare ce pot fi abil exploatare de către infractori;
- f) nivelul modest sau redus al capacităților psihointelectuale, care limitează foarte mult posibilitățile persoanei de a înțelege și decodifica intențiile infractorului potențial;
- g) nivelul de tulburare și dezorganizare psihică (forme delirante, halucinatorii etc.) pot, de asemenea, să fie speculate de către infractori.

Așadar, măsurile ce se pot lua și care trebuie să fie luate în vederea evitării riscurilor victimale pot fi clasificate în:

- a) măsuri de protecție socială;
- b) măsuri de autoprotecție.

a) Măsurile de protecție socială revin în special organelor judiciare responsabile socialmente cu prevenirea infracțiunilor, sancționarea infractorilor și pedepsirea lor. Existența organelor judiciare, a normelor juridico-penale, a sistemului de judecată și pedepsirea făptașilor, inhibă în mare măsură reactivitatea infracțională potențială. Acțiunile de pază, de anticipare și prevenire a infracțiunilor, ale organelor de poliție, promptitudinea și eficiența lor în descoperirea infractorilor, aplicarea corectă a normelor de drept penal în raport cu situația

specifică diferitelor infracțiuni sunt, direct sau indirect, măsuri sociale de protecție împotriva victimizării.

Așa cum afirma Wrightsman¹⁹, deținerea infractorilor deosebit de periculoși în instituțiile speciale, asigură un nivel mai înalt de securizare psihologică a cetățenilor.

b) Măsurile de autoprotecție sunt cele ce revin în sarcina persoanelor particulare, care, de fapt, sunt și trebuie să fie rodul unor influențe organizate în vederea evitării riscului victimal și al victimizării.

Examinând prevenirea într-o accepțiune restrânsă la identificarea și predicția victimelor potențiale, care sunt susceptibile, prin conduita lor, să favorizeze, mai mult sau mai puțin săvârșirea unor infracțiuni, T. Bogdan²⁰ propune ca acesta să urmărească obiectivele mai importante:

- educarea moral-juridică a cetățenilor pe baza cunoașterii legilor și a formării convingerilor necesare respectării lor neabătute;
- pregătirea antiinfracțională a populației pentru a cunoaște normele de conviețuire socială, cerințele comportamentale generale de evitare a situațiilor ori circumstanțelor în care cetățenii ar putea deveni victime ale unor infracțiuni;
- sfătuirea și îndrumarea individuală a cetățenilor privind conduita ce se recomandă a fi urmată – în cazuri concret determinate – pentru a împiedica evoluția negativă a unor stări de lucruri și ajungerea lor în poziție de victime;
- identificarea din timp a unor victime potențiale – îndeosebi prin posibilitățile de cunoaștere ale organelor judiciare – și promovarea unor măsuri de protecție sau autoprotecție a acestora.

De altfel, în ceea ce privește prevenirea și evitarea riscului victimizării, unii autori au încercat să formuleze o serie de recomandări integrate în diferite strategii, programe, tactici etc.²¹. Astfel, **strategiile evitării**, după Furstenberg (1972)²² sunt acțiunile indivizilor care au scopul de a limita expunerea lor în raport cu persoanele periculoase sau cu situațiile amenințătoare. De exemplu: evitarea introducerii străinilor în casă noaptea, ignorarea pietonilor ce încearcă să angajeze o conversație, mai ales în locurile retrase.

Tacticlele de depășire a situațiilor de risc, arată Skogan și Maxfield (1981)²³, sunt folosite pentru a minimiza pericolul de victimizare, când expunerea la risc este de neevitat. De exemplu: plimbarea în compania altora și evitarea plimbărilor singulare, evitarea implicării neînarmate în anumite situații periculoase.

Prevenirea crimei prin proiectarea mediului înconjurător accentuează asupra importanței creării „spațiului de apărare” (Newmann, 1972)²⁴, prin „îngreunarea atingerii țintelor” (îmbunătățirea mijloacelor de închidere și asigurarea a intrărilor și ieșirilor, înălțarea gardurilor și menținerea supravegherii). Acțiunile de reducere a riscului sunt fie individuale, fie colective (în colaborare cu alte persoane).

Toate aceste strategii și tactici, însă, nu pot fi evaluate cu ușurință privind eficacitatea lor, deoarece este dificil de identificat situațiile particulare în care ele ar putea preveni acțiunile

19. S. L. Wrightsman – *Psychology and the Legal System*, Brooks/Cole Publishing Company Monterey, California, 1987.

20. T. Bogdan – *op. cit.*, pag. 174.

21. A. Karmen – *op. cit.*, pag. 97-98.

22. F. Furstenberg – *Fear of crime and its effect on citizen behaviour*, în Biderman, A. (Eds.), *Crime and Justice*, New York: Justice Institute, pag. 52-65.

23. W. Skogan, M. Maxfield – *Coping with crime: Individual and neighborhood reactions*, Beverly Hills, CA: Sage, 1981.

24. O. Newmann, – *Defensible space: People and design in the violent city*, London: Architectural Press, 1972.

victimizante. Anumite strategii de reducere a riscului pot fi eficiente până la un nivel clar observabil, dar care nu pot fi prompt cuantificabile²⁵. Un bun exemplu îl oferă ratele scăzute ale victimizării femeilor în raport cu bărbații sau a persoanelor în vârstă față de cei mai tineri. Această situație poate fi explicată prin faptul că atât femeile și persoanele în vârstă, includ strategii de prevenire a riscului în cadrul stilului lor de viață. De exemplu: un bărbat tânăr care bea noaptea într-un local mărginaș pare ceva normal față de cazul unei femei sau a unui bărbat neînsoțit.

La fel se poate explica și situația femeilor divorțate, separate sau nemăritate care prezintă rate mult mai mari de victimizare decât femeile măritate. Acestea din urmă, grație îndatoririlor preponderent orientate către familie, precum și prezenței companiei sociale, sunt expuse mult mai puțin riscului de victimizare.

CAP. IV – Exigențele psihologiei judiciare din perspectiva personalității martorului și forței probante a mărturiei

4.1. Instituția martorului și a mărturiei	72
4.1.1. Martorul și mărturia din perspectiva principiului aflării adevărului în procesul judiciar	72
4.1.2. Considerații juridice vizând forța probantă a mărturiei	73
4.1.3. Considerații psihologice vizând martorul în demersul judiciar (jurământul de martor; comentariu psihologic)	76
4.2. Eveniment judiciar. Eveniment testimonial. Mărturia – proces psihologic	78
4.2.1. Recepția senzorială a evenimentului judiciar	78
4.2.2. Decodificarea evenimentului judiciar. Interpretare. Atribuire de sens	90
4.2.3. Memorarea evenimentului judiciar. Stocarea informației în raport cu dinamica uitării	91
4.2.4. Redarea – reactualizarea evenimentului judiciar. Evenimentul testimonial ...	95
4.3. Perspectiva magistratului asupra aprecierii forței probante a mărturiei	101
4.3.1. Izvorul mărturiei din punct de vedere al sursei	101
4.3.2. Mărturia din perspectiva legăturii martorului cu pricina și cu părțile în proces ..	103
4.4. Repere particulare vizând mărturia și martorul	108
4.4.1. Martorul persoană minoră. Aspecte psihologice ale etiologiei minciunii în comportamentul juvenil	108
4.4.2 Psihologia martorului minor	109
4.4.3. Probleme tactice cu privire la ascultarea minorilor	110
4.4.4 Mărturia între bună și rea-credință	117
4.4.4.1. Martorul de bună-credință. Consecințele disfuncționale din perspectiva factorilor psihologici (Iluziile. Martorul în eroare. Martorul mincinos) ..	117
4.4.4.2. Protecția martorilor – perspective juridice și psiho-sociale	124
4.4.4.2.1. Martorul între vulnerabilitate și protecție. Cazuistica exemplificativă comentată	124
4.4.4.2.2. Protecția martorului – exigența complexă a justiției contemporană	125
4.4.4.2.3. Colaborarea internațională în materia protecției martorilor ..	127
4.4.5. Mărturia din perspectiva structurii caracteriale a martorului și a mediului de proveniență. Mentalități. Cutume. Obiceiuri	128
4.4.6. Mărturia și concordanța conținuturilor	132
4.4.7. Mărturia și contradictorialitatea conținuturilor	135
4.4.8. Reguli și procedee tactice aplicate în ascultarea martorilor. Strategii și atitudini în identificarea și contracaraarea martorului de rea-credință	139
4.4.9. Raționamente (deducții/inducții). Analogii. Interpretări asupra conținutului mărturiei	142

Exigențele psihologiei judiciare din perspectiva personalității martorului și forței probante a mărturiei¹

„...Relativitatea mărturiei, carențele totale sau parțiale, precum și erorile pe care le-a generat au reprezentat disfuncții și imperfecțiuni care, punându-i sub semnul întrebării forța probantă, au atras atenția că pe cât de veche și de des uzitată este, pe atât de fiabilă și subiectivă pare a fi...”

„...Iată de ce această probă nu va putea fi infailibilă atâta timp cât emană de la subiectul cunoscător, centrându-se pe capacitatea omului de percepție, memorare și recunoaștere, prezumată fiindu-i buna credință...”

4.1. Instituția martorului și a mărturiei

4.1.1. Martorul și mărturia din perspectiva principiului aflării adevărului în procesul judiciar.

Adevărul nu poate fi cunoscut. El este doar o parte din noi pe care într-o anumită situație, o considerăm adevărată. „Deci adevărul se află la bunul plac al omului, această trestie se clatină în bătaia vântului”².

Adevărul se pierde în filozofie, uitând de realitatea care aduce mii de adevăruri, unele care se contrazic, altele converg, încât ceea ce a fost inițial, nu mai este la fel.

Din filozofie, trecând în justiție, adevărul reprezintă una din bazele acestei instituții. Când spunem justiție, spunem adevăr, dreptate.

Codul de procedură penală prevede în art. 3, principiul aflării adevărului: „În desfășurarea procesului penal trebuie să se asigure aflarea adevărului cu privire la faptele și împrejurările cauzei, precum și cu privire la persoana făptuitorului”.

Ce înseamnă a afla adevărul din perspectiva procesului penal? Privit din această postură, adevărul reprezintă o cale de a descoperi existența unei cauze, a unei fapte sau inexistența lor, forma vinovăției, mobilul, scopul, persoana care a realizat această faptă.

A afla adevărul în cauza penală înseamnă a realiza o concordanță deplină între situația de fapt, așa cum s-a petrecut aceasta în materialitatea ei și concluziile la care a ajuns organul judiciar cu privire la împrejurările respective³.

Aflarea adevărului trebuie realizată în concordanță cu condițiile prevăzute de lege, astfel încât prevederea art. 3 să nu depășească legalitatea și cadrul impus de acesta. Nu se poate realiza orice, mai ales în cadrul justiției, în numele adevărului, deoarece de multe ori acest adevăr nu este același pentru toți. Totodată „aflarea adevărului poate fi împiedicată de implicațiile a numeroase dispoziții legale care reglementează anumite instituții procesuale”⁴.

1. Vezi opera comună: N. Mitrofan, V. Zdrengea, T. Butoi – Psihologia judiciară, Ed. Șansa, Burești, 1994 – din contribuția lect. univ. avocat Zdrengea Voicu, cpt. IV (selectiv), scurte extrase și prelucrări personale.

2. M. Heidegger – Repere pe drumul gândirii, Ed. Politică, București, 1988, pag. 144.

3. N. Volonciu – Tratat de procedură penală – partea generală, vol. I, pag. 90, Ed. Paideia, București, 1996.

4. Idem, pag. 90.

Un exemplu în acest sens îl constituie „unele îngrădiri ale oficialității în cazul neintroducerii plângerii prealabile, a retragerii acesteia sau a împăcării părților, poate zădărnici eforturile organului judiciar de a afla adevărul”⁵.

Aflarea adevărului reprezintă un principiu al procesului penal, întâlnit în toate legislațiile moderne.

Concepției că orice act de justiție nu se poate fundamenta decât pe o reflectare exactă și adevărată a împrejurărilor de fapt ale cauzei, rezidă în adagiul „res iudicata pro veritate habetur”, care consființește prezumția că orice hotărâre judecătorească definitivă stabilește adevărul fiind echivalentul fidel al acestuia⁶.

Codul de procedură penală iugoslav, în art. 9 menționează că organele de stat participante la procesul penal sunt obligate să constate realitatea faptelor care au importanță la promovarea unei soluții legale. În mod identic, această reglementare este prevăzută și în art. 12 C. p. p. bulgar.

Aflarea adevărului nu reprezintă doar un principiu care a fost introdus în lege, doar pentru a avea semnificația de legislație modernă, ridicată la standardele europene, ci a dus și la instaurarea unui sistem de garanții care guvernează legea procesuală penală. Una din aceste garanții se referă la acordarea pentru părți a dreptului ca, în tot cursul procesului penal să dovedească împrejurările care duc la aflarea adevărului; dispoziția prevede că părțile pot propune probe, orice fel de probe (inclusiv probe cu martori) și cere administrarea lor în tot cursul procesului penal, așa cum rezultă din prevederile art. 67 C. p. p.

Declarațiile martorilor reprezintă unul dintre cele mai vechi mijloace de probațiune și mai folosite în cadrul procesului judiciar. Ascultarea unei persoane în calitate de martor, care are cunoștință despre o anumită faptă sau o împrejurare vizând un fapt juridic sau cauza penală, aflarea unei informații obținută prin mărturie au ca scop aflarea adevărului.

Martorul și mărturia, deși reprezintă un mijloc de a afla adevărul, vor fi supuși falsității, minciunii, înșelăciunii, amăgirii, iluziilor, pentru că toate aceste forme de adevăr sunt specifice omului.

Rolul determinant îl are organul judiciar de a înlătura tot zidul ridicat în jurul celor adevărate pentru a le afla, ca apoi cei care judecă pe baza lor să facă dreptate. Iată cum în căutarea adevărului se îmbină atât elemente de tactică criminalistică, cât și de psihologie judiciară.

Conform art. 78 C. p.p., martorul este „persoana care are cunoștință despre vreo faptă sau despre vreo împrejurare de natură să servească la aflarea adevărului în procesul penal poate fi ascultată în calitate de martor”.

În vederea aflării adevărului, atunci când se urmărește obținerea unei mărturii în deplină concordanță cu celelalte și cu reala desfășurare a faptelor, când ascultarea martorilor impune folosirea unor metode tactice și psihologice, nu se vor folosi forme de violență nici fizică, nici psihică; se va realiza un cadru adecvat ascultării martorilor care au o anumită relație cu învinuitul/inculpatul și anume: rude, soț, copil.

4.1.2. Considerații juridice vizând forța probantă a mărturiei

În procesul mereu schimbător al dreptului, în căutarea celor mai bune forme de aplicare și desfășurare a legilor, în permanenta schimbare a conduitei umane și a evoluției omului, mărturia a dobândit în aceste perioade, statute diferite, începând de la importanța și necesitatea care i se acordă în perioada de început a dreptului ca apoi să devină „regina probelor”, urmând apoi scara normală a evoluției, adică decăderea.

5. Idem, pag. 90.

6. Idem, pag. 91.

Deși adulată, totuși cei care i-au găsit o serie de imperfecțiuni au fost legiuitorii romani. De-a lungul timpului, proba cu martori, implicit mărturia, a fost apreciată în diferite moduri și în același timp i-a fost contestată valoarea probantă. Acest lucru nu trebuie să provoace confuzie deoarece caracterul contradictoriu al mărturiei rezidă din natura ei.

Procesul penal, în special, reprezintă cadrul unor contradicții care urmând etapele impuse de lege vor duce la aflarea adevărului, astfel că nu putem discuta despre proba cu martori ca despre un mijloc cert, fără contradicții, fără incertitudini. Ar fi chiar împotriva naturii umane, proba având ca obiect principal luarea depozițiilor acelor persoane care, direct sau indirect, au luat parte la săvârșirea unei fapte aflată sub incidența legii penale.

Mărturisirea — „proba probelor” — sub forma verbală sau scrisă, când se numea „instrument” sau „chirographa”, s-a impus treptat în țările din apusul Europei, devenind baza anchetei polițiste sau a instrucției judiciare.

Din acest moment, aproape în toate afacerile criminale, anchetarea inculpaților și a martorilor — proba testimonială, începea prin întocmirea „procesului-verbal de interogatoriu”, continuând cu adunarea tuturor depozițiilor înregistrate. Deși recunoașterea (mărturisirea) — spontană sau provocarea prin abilitatea anchetatorilor nu putea fi considerată utilă, dacă nu era confirmată prin mărturisirile obținute ulterior.

În această perioadă, numărul martorilor era convingător, mergându-se pe principiul „testis unus, testis multus” adică un singur martor nu era considerat ca fiind o dovadă suficientă. Astăzi, deși proba nu mai are aceeași valoare, totuși, un singur martor rămâne o dovadă infailibilă⁷.

Relativitatea mărturiei, carența totală sau parțială, precum și erorile care au luat naștere au reprezentat imperfecțiuni ale acestei probe și, în același timp, o problemă pentru specialiști.

Erorile care apar, intenționate sau nu, ale martorilor de rea-credință, erorile inconștiente care se ivesc în stadiul aducerii aminte, atunci când se sugerează martorului să încerce să reconstituie mental scena la care a asistat, au dovedit că problema mărturiei este delicată.

S-au efectuat o serie de experiențe pe diferiți subiecți, cărora li s-a cerut să relateze cu ce era îmbrăcată o persoană care a trecut prin camera în care se aflau. Rezultatele sunt diferite și de cele mai multe ori, necorespunzătoare⁸, neconcludente, dovedind imperfecțiunea probei, relativitatea ei și imposibilitatea de a fi perfectă și infailibilă. Așadar, trebuie să avem în vedere un singur lucru — această probă are ca punct central omul, cuvintele sale, ceea ce a văzut.

Este știut că fiecare om percepe mediul corespunzător în mod diferit, în funcție de posibilitățile sale fizice și psihice, evident că nu toți vor putea relata o anumită situație în același fel.

Iată cum această probă nu va putea fi infailibilă, atâta timp cât se concentrează pe capacitatea omului de percepție, memorare și recunoaștere.

Psihologi, medici, juriști (A. Binet, W. Stern, E. Altavilla, Al. Roșca, T. Bogdan) realizând experiențe, adunând date și informații, dând naștere la o importantă ramură a psihologiei judiciare — psihologia mărturiei — au pus în vedere atât utilitatea probei cu martori în vederea verificării, a evaluării mărturiei în procesul penal, dar și relativitatea depozițiilor martorilor.

Cercetările efectuate de A. Binet, cel care a fundamentat, de fapt, psihologia judiciară, l-au condus la elaborarea a două teorii, în aparență paradoxale:

7. Ex.: La un proces se prezintă șase martori, între aceștia cinci martori de bună-credință pot depune declarații identice, dar care nu reflectă realitatea. Al șaselea poate face o declarație diferită, dar ea să fie într-adevăr conformă cu realitatea.

Conform normelor de drept din această perioadă, erau luate în considerare declarațiile celor cinci martori, fără a se recurge la verificarea realității.

8. P. Ștefănescu — În slujba vieții și a adevărului, Ed. Medicală, 1981, pag. 64-65.

În prima teorie, A. Binet evidențiază că: „o mărturie poate fi precisă și totodată completamente falsă”, iar în cea de a doua: „exactitatea unei amintiri nu este proporțională cu forța de revenire”.

Binet considera fenomenul memorat ca fiind fundamental în cercetarea problemelor mărturiei⁹.

În Germania, la puțin timp după publicarea cercetărilor lui Binet, psihologul W. Stern și colaboratorii lui întreprind alte investigații asupra mărturiei. După o serie de încercări experimentale, Stern a concluzionat:

- a) exactitatea amintirilor nu este o regulă, ci o excepție;
- b) uitarea la bărbați este mai accentuată decât la femei;
- c) amintirile femeilor de cele mai multe ori sunt inexacte.

Ca orice experiment și acesta a fost supus criticii afirmându-se că experimentele sale sunt foarte departe de o simulare a realității. Mărturia este un proces complex, dinamic și nu se poate „simula” prin imagini statice, expuse în condițiile unei vizibilități optime.

Dar totodată, aceste experiențe atrag atenția asupra limitelor mărturiei, diferențelor individuale, datorate sexului.

În 1906, profesorul Ed. Claparede inițiază o serie de cercetări asupra problemei mărturiei, ocupându-se în special de problema memoriei involuntare și cea a recunoașterii.

Concluzionând, acesta reține că:

- a) în mărturie nu este important numai să reții, ci să-ți dai seama exact de ceea ce ai reținut;
- b) valoarea mărturiei nu este în raport cu numărul martorilor, căci adesea o infimă minoritate poate avea dreptate față de majoritatea imensă¹⁰.

Martorilor li s-au dat diferite denumiri printre care cea mai semnificativă este cea amintită de J. Bentham, martorii sunt „ochii și urechile justiției”, iar în ceea ce privește mărturia, s-a ajuns la concluzii destul de diferite, și anume: „O mărturie poate fi precisă și totodată completamente falsă”, „o mărturie pe deplin fidelă constituie excepția, nu regula”¹¹.

Toate aceste aprecieri au dus la concluzia lui Aurel Ciopraga că declarațiile martorilor au un caracter relativ, iar proba testimonială este aparent fragilă, uneori înșelătoare și cu valoare destul de aleatorie¹².

Mărturia este relativă la fel ca și adevărul. S-a spus că „esența adevărului este libertatea”, dar „a considera libertatea ca esență a adevărului nu înseamnă a lăsa adevărul la bunul plac al omului”¹³.

Mărturia este lăsată la libera apreciere a organelor judiciare, ce constituie în sistemul probelor posibilitatea organelor judiciare de a-și întemeia intima convingere pe una dintre dispozițiile martorilor, pe când celelalte probe nu fac ele însele dovada, spre exemplu art. 60 și art. 75 privind declarațiile învinutului sau ale inculpatului și respectiv ale celorlalte părți din proces, dacă nu sunt coroborate cu alte probe.

Mărturia, care prin ea însăși produce forța probantă, trebuie examinată atât în raport cu persoana, cu sursa din care provine, cu faptul la care se referă, cu datele și informațiile furnizate, deci cu depoziția.

9. T. Bogdan – Probleme de psihologie judiciară, Ed. Științifică, pag. 147-148.

10. Idem, pag. 147-148.

11. W. Stern – Aussagestudium – lucrare menționată de T. Bogdan.

12. Al. Ciopraga – Evaluarea probei testimoniale în procesul penal, Ed. Junimea, Iași, 1979.

13. M. Heidegger – op. cit.

S-a afirmat că mărturia are o valoare aleatorie, că depozițiile martorilor sunt alterate de relativitate. Cauzele?

1. Imperfecțiunea organelor de simț ale omului;
2. Procese psihice distorsionate;
3. Convingerea quasi-generală sau formarea unor opinii specifice organelor judiciare;
4. Particularitățile psihologice ale organului judiciar.

Știind care sunt limitele mărturiei, cunoscând procedeele de ascultare ale martorilor și tacticile criminalistice adecvate, procurorul și judecătorul pot să rezolve două dintre problemele esențiale, strâns legate de aprecierea declarațiilor martorilor, de evaluare a forței lor probante:

- stabilirea sincerității martorului, a bunei sale credințe;
- măsura în care depozițiile corespund realității obiective¹⁴.

Forța probantă a mărturiei este dată de faptul că această probă este folosită în toate ramurile dreptului, atât dreptul public, cât și cel privat, și nu fără motiv a fost numită „regina probelor”.

În dreptul familiei, mărturia, proba cu martori reprezintă una dintre probele pe care părțile le cer în vederea rezolvării cauzelor.

Deși părerile sunt împărțite în ceea ce privește valoarea probei cu martori, deși mărturia, depoziția martorilor dă naștere la o serie de dificultăți; ea este utilizată în rezolvarea cazurilor pentru că înainte de acte, de alte mijloace, de persoanele care participă la săvârșirea unei fapte direct sau indirect, voluntar sau involuntar, reprezintă posibilitatea de a afla adevărul mult mai repede, chiar dacă el va fi ascuns într-un noian de neadevăruri. Pentru înlăturarea acestor dificultăți s-au născut metodele psihologice ale mărturiei, metodele de tactică criminalistă, toate pentru a combate căile prin care infractorul, persoanele care au legătură cu fapta, martorul de rea-credință, încearcă să devieze organul judiciar în aflarea adevărului.

Forța probantă este dată de utilizarea mărturiei, a probei cu martori în procesul judiciar.

4.1.3. Considerații psihologice vizând martorul în demersul judiciar (jurământul de martor; comentariu psihologic)

Persoana care se constituie ca martor într-un proces are anumite obligații morale care se nasc din cunoașterea împrejurărilor, a persoanelor care iau parte la proces în calitate de învinuit (inculpat), parte civilă, parte vătămată sau responsabilă civilmente. Aceste obligații morale cărora li se adaugă și cele juridice determină o anumită reacție a persoanelor – martori – în sensul că unele vor acorda o importanță exagerată, altele vor minimaliza această calitate. Aceste obligații vor plana asupra unor oameni care au o moralitate mai mult sau mai puțin evidentă, o apreciere a justiției la un diferit nivel.

Dacă unele persoane impozante în viața normală, au calitate de martor, ele vor păși în fața instanței fără a fi intimidat de cadrul solemn al Tribunalului, în aparență vor păstra o atitudine fermă, lipsită de teamă, altele vor păși umile, cu capul plecat de parcă procesul este al lor și nu al altuia, dar poți avea surpriza să vezi și persoane care iau totul în glumă, ca pe un alt loc de distracție, de parcă instanța ar fi ceva banal și de nerespectat.

Poți vedea teamă, nesiguranță, toate marcate de aroganță, comportament indecent față de cadrul solemn în care se desfășoară procesul, lipsă de respect.

După ce ai depus jurământul, ți se va atrage atenția că dacă nu vei spune adevărul, săvârșești infracțiunea de „mărturie mincinoasă”.

Momentul depunerii jurământului constituie un moment psihologic extrem de important¹⁵ cu repercusiuni asupra persoanei-martor, legalmente obligată să declare adevărul.

Momentul psihologic al depunerii jurământului îndeplinește multiple funcțiuni, între care:

- **funcțiunea informațional-cognitivă**, în sensul că martorului i se transmite să spună adevărul și să nu ascundă nimic din ceea ce știe, prin aceasta indicându-se limitele legale ale mărturiei;
- **funcțiunea de avertizare – prevenire**, în sensul că neîndeplinirea obligației legalmente datorată este susceptibilă de pedeapsa corespunzătoare săvârșirii infracțiunii de mărturie mincinoasă;
- **funcțiunea axiologică**, în sensul că prin jurământ, martorului i se cere să se refere la împrejurările cu valoare de adevăr pe care le știe;
- **funcțiunea juridică**, în sensul că jurământul leagă pe martor de cauza în care aceasta a depus mărturia, că în calitate de participant la săvârșirea adevărului, martorul va fi ținut să răspundă penal pentru relatările sale de rea-credință care conduc la inculparea sau disculparea nedreaptă a unor persoane implicate într-o cauză penală sau la obligarea în absolvirea de răspundere civilă, administrativă, contravențională, ori disciplinară a unei persoane implicate într-o cauză de această natură¹⁶.

Aici intervine un factor relativ – **religia**. Omul simplu, cu frica lui Dumnezeu, crede; pentru el jurământul religios într-un cadru solemn – sala de judecată – reprezintă un impact asupra psihicului său. Iată cum efectele psihologice ale jurământului sunt condiționate de nivelul educației, gradul de pregătire, trăsăturile caracteriale.

În dreptul roman, cel care era vinovat sau nevinovat, martorul care spunea adevărul sau nu, erau supuși unor teste „divine”. Erau loviți, arși, li se provocau anumite răni, iar în cazul în care spuneau adevărul sau nu săvârșiseră fapta, Dumnezeu era acolo sus și vedea. Rana se vindeca repede și astfel nevinovăția, dreapta era făcută. În caz contrar, totul se agrava și omul putea să moară, era deci vinovat.

Referirea la divinitate din formula jurământului, se schimbă în funcție de credința religioasă a martorului (art. 85, alin. 3).

Martorul fără confesiune va depune următorul jurământ: „Jur pe onoare și conștiință că voi spune adevărul și că nu voi ascunde nimic din ceea ce știu” (art. 85, alin. 4).

Martorul care din motive de conștiință sau confesiune nu depune jurământul, va rosti în fața instanței următoarea formulă: „Mă oblig că voi spune adevărul și că nu voi ascunde nimic din ceea ce știu” (art. 85, alin. 5).

Situațiile la care se referă alin. 3, 4 și 5 se rețin de organul judiciar pe baza afirmațiilor făcute de martor.

În vechiul Cod de procedură penală, Carol al II-lea, în conformitate cu prevederile art. 135, jurământul era astfel alcătuit încât textul său putea fi întrebuițat de toți martorii,

15. Ești martor și crezi că este ceva ușor. Pășești în față, știind că ai avocatul în spate sau nu. Teama este acolo. De undeva o voce îți spune să te apropii, să predai actul de identitate grefierului și să-ți spui numele. Vocea se materializează, vezi un chip tânăr, între două vârste, alb, bătrân, bărbat sau femeie. Și poate îți este frică. Mototoleşti o sapea, o pălărie, o poșetă, te dai un pas înapoi, aștepti și auzi: „Puneți mâna pe Biblie, vă rog, și spuneți după mine: Jur că voi spune adevărul și că nu voi ascunde nimic din ceea ce știu. Așa să-mi ajute Dumnezeu”.

Cu vocea slabă repeți cuvintele sau mormăi, președinta instanței este nevoită să le repete pentru ca tu – martorul – să le spui cum trebuie. Grea treabă!

În fața ei se află un crucifix, o Biblie. Pot ele trezi sentimentul datoriei, nevoia de a spune adevărul măcar în ultimul ceas?

16. N. Mitrofan, V. Zdrengea, T. Butoi – Psihologia judiciară, Ed. Șansa, București, 1994, pag. 107-108.

indiferent de religie¹⁷. Formula jurământului era divizată în două părți: o parte laică și una religioasă. Astfel: „Jur pe sfânta cruce și înaintea lui Dumnezeu (partea religioasă) că voi spune adevărul, numai adevărul și că nu voi ascunde nimic din ceea ce știu (partea laică)“.

Textul indică în mod expres că martorii aparținând unei confesiuni religioase necunoscute de statul român, depun jurământul în formula indicată, modificată în partea religioasă în raport cu credința lor. Codul prevedea și ipoteza când cei ce urmau să depună jurământul nu aveau nici o confesiune, ei declarând că vor spune adevărul pe „onoare și conștiință“.

În ceea ce privește surdomuții și muții, C.p.p. a prevăzut depunerea jurământului în scris pentru cunoscătorii de carte, iar în caz contrar, prin semne cu ajutorul unui interpret¹⁸.

Cadrul de solemnitate este asigurat de prezența Bibliei și a crucifixului, martorul repetă cuvintele după președintele instanței, cu mâna pe Biblie, în picioare, în fața instanței, într-o atitudine de respect și sobrietate.

O altă prevedere cu aspect psihologic vizează depunerea mărturiei la cabinetul judecătorului de instrucție care se face fără prestare de jurământ. Prevederea urmărește să creeze posibilitatea pentru martorii care, sub impresia infracțiunii recent comisă, au făcut anumite declarații, să revină la noua depunere, în fața instanței de judecată, fără a comite delictul de jurământ fals.

Prin introducerea art. 85 în C.p.p., jurământul a devenit obligatoriu în fața instrucției penale¹⁹.

Prin reintroducerea jurământului religios în cazul depunerii mărturiei s-a urmărit impactul religios pe care îl poate trezi în psihicul uman, teama, frica de Dumnezeu. Dreptatea considerată un atribut al Divinității, realizată de oameni în numele ei, a reprezentat încă din vechime un instrument de putere, de stăpânire și de manipulare a masei de oameni fără știință. Tainele justiției nu erau dezvăluite oricui, exista un cerc de persoane, format din oameni bogați, influenți și transmise din tată în fiu. Mai târziu și ceilalți au avut acces la ele pe parcursul dezvoltării drepturilor care se nașteau.

După depunerea jurământului sau după rostirea formulei prevăzute în alin. 5, art. 85 C.p.p., se va pune în vedere martorului că, dacă nu va spune adevărul, săvârșește infracțiunea de mărturie mincinoasă.

Toate acestea vor fi menționate în declarația scrisă.

Minorul care nu a împlinit 14 ani nu depune jurământ; i se atrage însă atenția să spună adevărul.

4.2. Eveniment judiciar. Element testimonial. Mărturia – proces psihologic

4.2.1. Recepția senzorială a evenimentului judiciar

S-a apreciat că forța probantă a mărturiei, veridicitatea declarațiilor unui martor nu pot fi apreciate la reala lor valoare dacă cei care realizează și conduc cercetările nu cunosc mecanismele psihologice care stau la baza mărturiei.

Din perspectiva psihologiei judiciare, mărturia este rezultatul unui proces de observare și memorare involuntară a unui fapt juridic urmat de reproducerea acestuia într-o formă orală sau scrisă, în fața organelor de urmărire penală sau a instanțelor de judecată²⁰.

17. Idem, pag. 110.

18. Idem, pag. 110.

19. Idem, pag. 110.

20. E. Stancu – *Criminalistica*, Ed. Actami, 1995, pag. 56.

Mărturia este un proces de cunoaștere a realității obiective structurat pe patru faze, și anume²¹:

- recepția (percepția) informațiilor;
- prelucrarea lor logică;
- memorarea;
- reproducerea/ recunoașterea / reactivarea.

Mărturia – proces sau act de cunoaștere a realității – depinde de capacitatea fiecărei persoane de a recepta faptele, de a le prelucra în funcție de subiectivismul și selectivitatea sa psihică, de a le memora, de capacitatea sa de a reține și memora doar acele elemente necesare și importante, deci esențialul și, nu în ultimul rând, aptitudinea sa de a le reda.

Martorul vine în contact cu obiectele și fenomenele lumii exterioare prin intermediul simțurilor sale, iar acestea acționând asupra organelor de simț dau naștere la procese psihice cunoscute sub numele de senzații și percepții.

Căci înainte de a deveni un fapt memorat și apoi redat, evenimentul este senzația, percepția a ceea ce a existat, a simțit sau a auzit o anumită persoană.

Recepția senzorială a unor evenimente este prima etapă a formării mărturiei, fiind un proces psihic de cunoaștere²².

Noțiunea de percepție este utilizată într-un sens mai larg, cuprinzând atât senzația cât și percepția propriu-zisă și cu acest „lato sensu” este utilizată și-n psihologia mărturiei, desemnându-se, de fapt, primul moment al formării depozitiilor martorilor.

Nu orice stimul va da naștere unor senzații, această capacitate fiind legată de pragurile senzațiilor în care există o limită minimă și una maximă a senzațiilor, dar această delimitare va fi afectată de sensibilitatea fiecărei persoane.

Senzația este cea mai simplă formă de reflectare senzorială a însușirilor izolate, ale obiectelor sau ale persoanelor, prin intermediul unuia dintre organele noastre de simț²³.

Percepția este consecința unei reflectări mai complexe care conduce la conștientizare, la identificarea obiectelor și fenomenelor.

Apariția senzațiilor și apoi a percepției este în funcție de intensitatea stimulilor care acționează asupra analizatorilor. Prin analizator se înțelege sistemul organismului uman alcătuit din organele de simț, căile nervoase de transmitere și centrii corespunzători de pe scoarța cerebrală.

Aprecierea mărturiei se va face în funcție de existența acestor senzații care pot fi: cutanate (tactile, termice, algice), olfactive și gustative.

Senzațiile tactile joacă un rol important, rezultat al stimulării receptorilor cutanați, fiind determinate de deformarea, de distorsionarea pielii ca efect al presiunii. La aprecierea mărturiei întemeiată pe senzațiile tactile, interesează determinarea cât mai exactă a suprafeței corpului care a venit în contact cu diferite obiecte, știindu-se că cele mai sensibile zone unde acuitatea tactilă este intensă sunt: vârful degetelor, suprafața limbii, buzele, cea mai scăzută acuitate fiind în cazul pielii de pe spate.

Persoanele lipsite de vedere sunt capabile să recunoască, să descrie însușiri dintre cele mai variate ale obiectelor datorită dezvoltării altor simțuri în locul celui pierdut.

21. Vezi schița formării mărturiei – vezi T. Butoi – arhiv. pers.

22. Al. Roșca – Psihologie generală, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1975, pag. 237.

23. E. Stancu – op. cit., pag. 57.

Persoanele normale, dar care desfășoară o anumită activitate pot avea anumite simțuri mai dezvoltate decât altele datorită dezvoltării altor simțuri în locul celui pierdut, datorită mediului în care lucrează: morari, șlefuitori etc.

Totodată, percepția tactilă poate fi falsă datorându-se limitelor obiective ale acestui receptor, dar și unor cauze de ordin subiectiv — **iluzia**. **Iluzia reprezintă o percepție eronată a unui obiect sau fenomen ce determină o imagine deformată, denaturată, dar nu integral falsă a realității, care se datorează suprapunerii peste un sistem consolidat de legături noi care au elemente comune cu primul**²⁴.

Fig. 2 — Iluzia Titchener.

Cercurile A și E sunt de dimensiuni egale; se apreciază vizual că A este mai mare decât B datorită contextului în care sunt plasate.

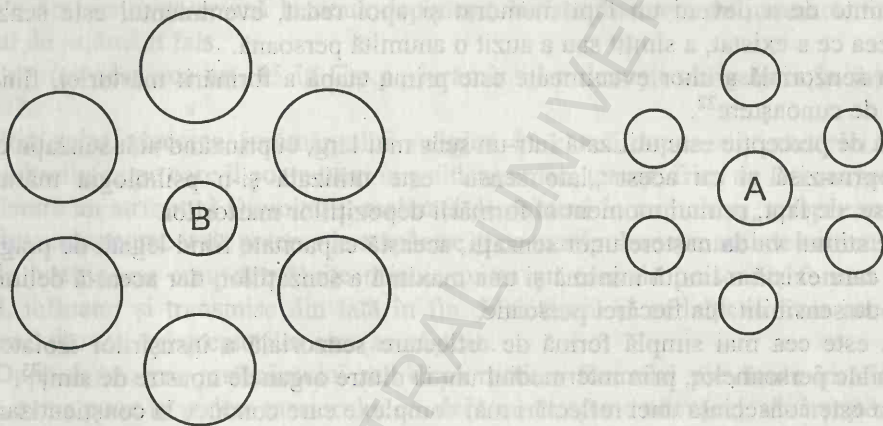
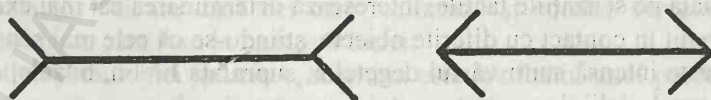

Fig. 3 — Iluzia Müller-Lyer

Cele două segmente orizontale sunt egale, dar sunt percepute inegale datorită poziției diferite a unghiurilor care le închid.

24. Al. Ciopraga — Evaluarea probei testimoniale în procesul penal, Ed. Junimea, Iași, 1979, pag. 21. La seminarii se va exemplifica studenților cazuistica iluziilor cuprinse în „Tratatul de psihologie experimentală” — Al. Roșca și arhiva personală — T. Butoi.

Fig. 4 – Iluzia Hering

Înălțimea și baza figurii sunt egale, dar percepute ca inegale datorită supraestimării înălțimii în contextul dat.

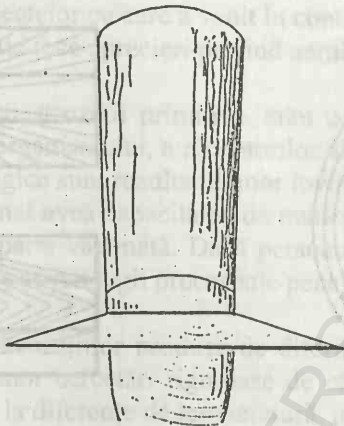
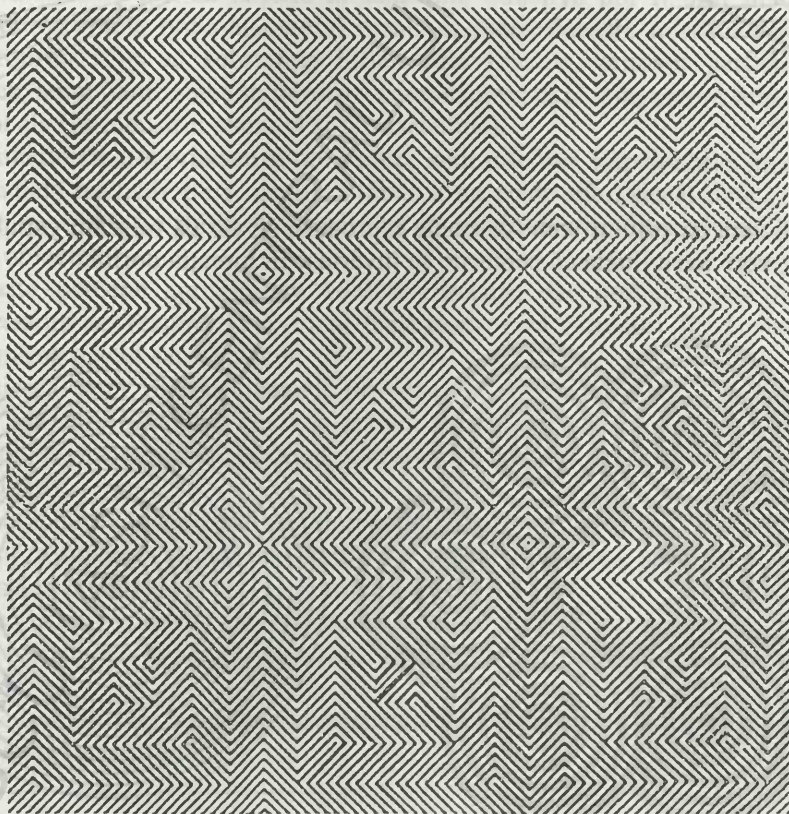
Fig. 5 Mișcare iluzorie percepută la vederea unei figuri statice.
(După Cl. Morgan – R. King, 1975)

Fig. 6

Iluzii optico-geometrice care se datorează forței de distorsionare a contextului în cazul dreptelor paralele sau al pătratului înscris într-un număr de cercuri concentrice.

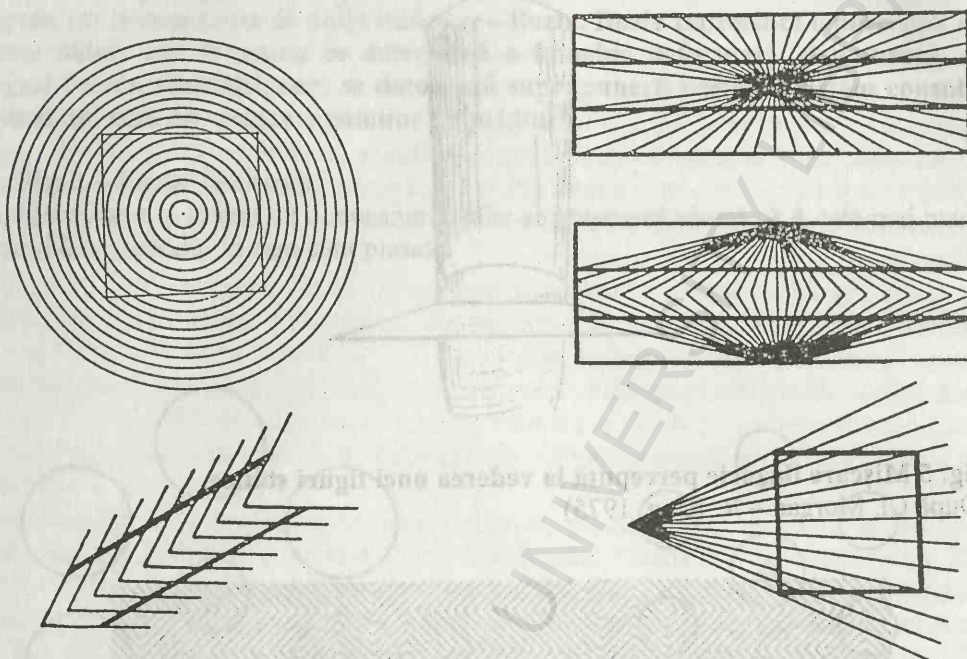
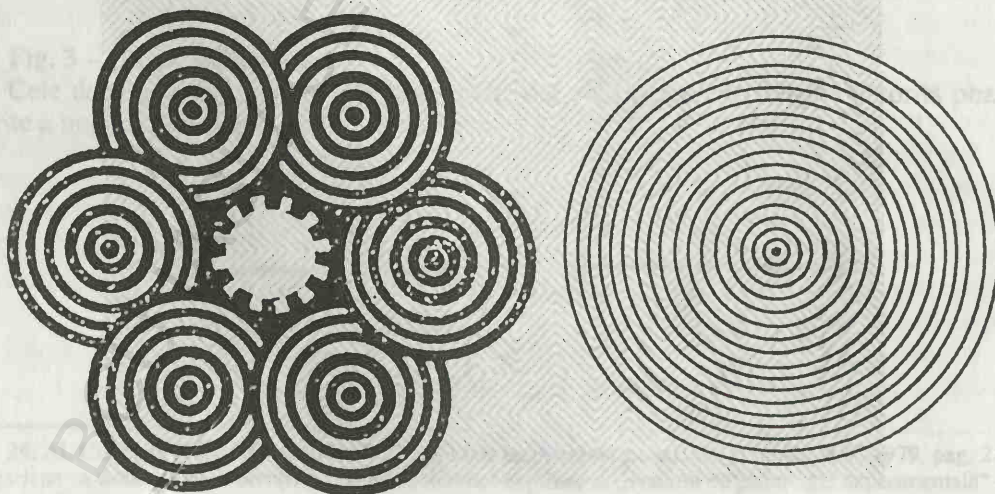

Fig. 7

Este suficient să privim atent desenele reproduse și, fie că mișcăm capul fie că rotim încet figurile, vom avea iluzia că cercurile se învârtesc în direcția dorită.

Un alt rol îl joacă senzațiile termice care însumează atât senzații de cald, cât și de rece. Această categorie de senzații poate interveni în formarea mărturiei în cazul infracțiunilor săvârșite și însoțite de stimuli adecvați – stimuli termici. Martorul este chemat să facă aprecieri privind temperatura obiectelor cu care a venit în contact, iar când stimularea termică se produce la distanță, atunci poate face aprecieri privind aerul ambiant, intensitatea sursei de căldură sau de frig.

A treia categorie de senzații, senzații primitive, sunt cele algice sau de durere, fiind consecința vătămării țesuturilor organismului, a receptorilor algici.

În cazul în care senzațiile algice sunt rezultatul unor loviri, vătămări aplicate cu intenție, cel care le-a suferit încetează a mai avea capacitatea de martor și se poate considera victimă a infracțiunii, fiind ascultată ca parte vătămată. Dacă persoana nu dorește o altă calitate, ar putea fi ascultată ca martor, dacă potrivit legii procesuale penale românești nu se constituie ca parte civilă sau parte vătămată.

Mărturia obținută în urma senzațiilor produse de diferite obiecte și fenomene asupra simțurilor umane va fi supusă unor cercetări riguroase de către organul judiciar, deoarece modul de a simți, pipăi, a rezista la diferențe de temperatură, precum și la durere, diferă de la organism la organism.

Senzațiile osmice constituie rezultatul stimulării receptorilor olfactivi situați în partea superioară a cavității nazale de către substanțe aflate în stare gazoasă sau sub formă de vapori²⁵.

Acești stimuli care pot da naștere la senzațiile olfactive pot fi utili în descoperirea infracțiunilor de incendiu, unde analizorul osmic ar putea deosebi mirosul caracteristic al incendiului propriu-zis și al substanței inflamabile folosite, mirosul particular al unor substanțe toxice, stupefiante sau alte mirosuri care însoțesc explozia, natura mirosurilor unor medii profesionale (în industria chimică și farmaceutică).

Informațiile dobândite prin senzațiile osmice sunt informale, impalpabile, inconstante, iar mărturia întemeiată exclusiv pe senzațiile olfactive nu poate oferi decât date despre natura obiectului, dar nu oferă posibilitatea localizării în spațiu a stimulilor și nici identificarea persoanelor și obiectelor.

Omul poate percepe aproximativ 10.000 mirosuri, dar limbajul este foarte redus, exprimarea acestora se rezumă la termeni care însumează mirosuri fundamentale sau la aprecierea de miros plăcut sau neplăcut.

La aprecierea unei mărturii bazată pe senzații olfactive se va lua în considerare fenomenul de adaptare olfactivă. Dacă la primul contact cu un anumit miros acesta poate produce o anumită reacție, după un timp senzația nu mai este simțită cu aceeași acuitate, datorită acomodării.

Organul judiciar va putea verifica, întrebând martorul despre durata de timp petrecută în mediul odorant respectiv, știindu-se faptul că pentru revenirea și restabilirea senzației olfactive este necesar un repaus de 1-3 minute.

Senzațiile gustative constituie o altă sursă a mărturiei, fiind produse de însușiri chimice ale substanțelor dizolvate în salivă sau soluții apoase care stimulează receptorii gustativi pe papilele linguale²⁶.

Capacitatea omului de a percepe asemenea senzații se reduce la un număr de patru, și anume: dulce, amar, acru, sărat.

25. Idem, pag. 24.

26. Idem, pag. 26.

Utilitatea acestor senzații se găsește în posibilitatea identificării cazurilor de otrăvire sau de intoxicație alimentară intenționată sau din culpă.

În aceste două situații trebuie să deosebim dacă este vorba de otrăvire ce constituie activitatea prin care se înfăptuiește latura obiectivă a infracțiunii sau reprezintă mijlocul prin care se realizează sinuciderea sau doar încercarea de sinucidere, și de asemenea dacă a survenit sau nu moartea²⁷.

În cazul în care a survenit moartea, ca rezultat al sinuciderii sau al infracțiunii, pot apare situații în care este necesară obținerea unor informații de la cei prezenți privind gusturile specifice ale substanțelor ingerate.

În cazul în care moartea nu a survenit datorită ingerării unei cantități insuficiente de otravă, a precarității mijlocului folosit, infracțiunea a rămas în faza tentativei; victima nu va mai fi ascultată ca martor, ci în calitate de parte vătămată.

Nu în toate cazurile va fi posibilă identificarea substanței ingerate, deoarece modul de administrare fiind diferit poate produce anumite obișnuințe sau nu poate fi depistat din cauza dozei prea mari sau prin includerea substanței respective în alimente sau băutură.

Avantajele oferite de aceste senzații sunt minime datorită relativității mijloacelor obiective de control a sensibilității gustative, dar și naturii umane, lor adăugându-li-se și o serie de factori de distorsiune (bruija) determinată de legitățile generale ale senzorialității, dintre care:

- a) **modul de organizare a informațiilor la nivelul cortexului**, care se constituie în structuri și configurații permițând martorului să perceapă întregul înaintea părților componente (Ex.: un martor poate relata despre o mașină că era de culoare deschisă, altul indică marca sau numărul de circulație);
- b) **constanța percepției**, fenomen care determină o anumită „corectare” a imaginii percepute;
- c) **fenomenul de iluzie**, care conduce la percepții eronate, prin deformarea subiectivă a realității (Ex.: o persoană poate fi apreciată mai scundă sau mai înaltă după cum s-a aflat într-un grup de indivizi mai scunzi sau mai înalți);
- d) **fenomenul de experiență**, pregătire la recepționarea unor stimuli, filtrându-i pe alții;
- e) **efectul „halo”**, fenomen care ne determină să extindem, necritic, un detaliu asupra întregului (Ex.: cazul escrocilor care datorită înfățișării distinse și exprimării corecte sunt crezuți cu ușurință, iar o persoană onestă, dar cu o înfățișare mai puțin agreabilă, nu²⁸).

O altă sursă a mărturiei o constituie recepția auditivă. Senzațiile auditive constituie rezultatul acțiunii undelor sonore asupra receptorilor auditivi, care vor putea fi înregistrate doar dacă se găsesc la frecvența cuprinsă între aproximativ 20 și 20 000 cili pe secundă²⁹. Mecanismul senzațiilor auditive nu poate fi înțeles fără cunoașterea celor trei însușiri fundamentale ale undelor sonore și anume: înălțimea, intensitatea și timbrul. În ceea ce privește înălțimea sunetului, la un om normal, virtual martor într-o pricină penală, pragul sau limita inferioară a auzului este de aproximativ 20 duble vibrații pe secundă, iar pragul sau limita superioară de aproximativ 20 000 vibrații pe secundă. Sunetele cele mai bine percepute sunt cele aflate cu frecvența între 1000 și 3000 de vibrații pe secundă. Percepția intensității sonore poate fi influențată de raportul dintre distanță, sursa sonoră și organul receptor, de condițiile atmosferice, de natura mediului în care se propagă undele sonore.

27. Idem, pag. 26-27.

28. E. Stancu – op. cit., pag. 57-58.

29. Al. Ciopraga – op. cit., pag. 28.

În ceea ce privește a treia însușire, timpul, acesta atribuie sunetului un caracter individual aflându-se în relație cu posibilitatea identificării undelor sonore pe baza senzațiilor auditive în funcție de capacitatea fiecărui om. Deseori, în depozițiile martorilor se regăsește cerința redării cuvintelor frazelor, sunetelor sau chiar a discuției pe care aceasta a perceput-o involuntar sau voluntar, uneori chiar a vocii dacă martorul prezintă un handicap fizic (lipsă a vederii), știindu-se faptul că lipsa unui organ de simț duce la acuitatea celorlalte sau fără a exista acest handicap, la recunoașterea vocii pe baza unei anumite particularități sau defect de vorbire.

Caracterul individual al vocii este dat de ansamblul însușirilor sale și anume: înălțimea tonului, a volumului, a tipului de rezonanță, a timbrului.

Dacă martorului i se cere să reproducă fidel cuvinte, termeni, expresii, numere, cifre rostite pe care acesta le-a perceput în diferite împrejurări, pentru că astfel prin intermediul mărturiei se verifică acele situații în care cuvintele, termenii, expresiile reprezintă însăși activitatea materială prin care se realizează latura obiectivă a infracțiunii.

În această categorie se vor înscrie infracțiunile săvârșite prin cuvinte scrise sau pe cale orală, și anume: insulta (art. 205), calomnia (art. 206), deoarece prin stabilirea exactă a cuvintelor se poate afla identitatea adevărului și a participanților, de determinarea lor depinde și stabilirea unor împrejurări esențiale ale comiterii infracțiunii, dar mai ales existența infracțiunii poate fi condiționată de exacta stabilire a acestora.

Martorul poate reda cuvinte care și-au lăsat amprenta asupra memoriei sale, poate face rezumatul la ceea ce a auzit. Dar în ceea ce privește fidelitatea mărturiei, având ca obiect reproducerea sensului general al unei convorbiri, discuții, organul judiciar trebuie să aibă în vedere influențele care se exercită, apoi procesele de memorare și reproducere pot fi alterate de diferiți factori – timp, uitare.

Un potențial martor poată să perceapă distanța sursei sonore și a organului receptor, se află într-un raport direct cu intensitatea sau tăria (forța) fenomenului sonor, dar și-n cazul percepției sunetelor de la o anumită distanță trebuie să se țină cont de factorii perturbatori: vântul, și anume, dacă undele sonore sunt perturbate în direcția în care se află cel care aude, intensitatea acestora nu se reduce proporțional cu distanța parcursă și apare astfel tendința de a le localiza într-un punct apropiat în spațiu, dar sursa acestora este situată într-un punct îndepărtat, iar când sunt percepute în sens invers, există posibilitatea de a nu fi auzite sau dacă sunt, vor fi localizate la o distanță îndepărtată în spațiu de sursa sonoră.

Un alt factor este ecoul – un obstacol care se interpune între sursa sonoră și organul receptor, la o distanță de cel puțin 17 m. Organul auditiv al omului este capabil să perceapă distinct două sunete numai dacă intervalul de timp ce le separă este superior valorii de 0,1 secunde, dacă va fi inferior acestei valori, atunci organul auditiv al omului va percepe două sunete simultan.

Reverberația – este fenomenul caracteristic spațiilor închise prin care sunetele sunt prelungite și amplificate imediat după ce au fost emise, datorită unor reflexii multiple și succesive pe pereții și obstacolele aceluia mediu³⁰.

Avându-se în vedere toți factorii care pot perturba senzațiile auditive, organul judiciar poate aprecia corect dacă mărturia poate sau nu să fie luată în considerare, doar pe informațiile obținute auditiv. La acestea se adaugă și faptul că persoana – martor care poate compărea în fața organului judiciar este atât om normal, dotat sub raportul funcționării organului auditiv, sau un om care prezintă deficiențe funcționale la nivelul organului de simț, cât și o persoană

30. Idem, pag. 41.

31. Idem, pag. 46.

a cărei sensibilitate auditivă depășește nivelul comun, martorul excepțional înzestrat³¹. În această categorie vor intra persoanele care lucrează într-un anumit mediu care au auzul „exersat”, și anume: mecanici, vânători, medici terapeuți, muzicieni.

Scăderea sensibilității la tonuri joase (datorită înaintării în vârstă sau prestării unei munci în mediu zgomotos), lipsa auzului sau verificarea acestei aptitudini poate fi supusă verificării de către medicul specialist pentru a se constata cauzele, știindu-se faptul că omul cu auz normal deosebește vorba șoptită de la distanța de 6 m, vocea de conversație de la cel mult 25 m.

Mărturia cu sursa constituită de senzațiile vizuale, reprezintă mărturia tip, cel mai des întâlnită, acest lucru se datorează și necesității reconstituirii cât mai fidel a configurației locului în care s-a săvârșit infracțiunea.

Ochiul uman funcționează ca o cameră fotografică. Logic, ar trebui ca obiectele lumii exterioare să fie reflectate după legile opticii, adică cristalinul ocular fiind ca o lentilă convexă, obiectele ar trebui să fie inversate și să fie oglindite în funcție de distanță: cele apropiate să pară mai mari, cele mai îndepărtate mai mici, însă la ființele umane pe traiectoria dintre retină și cortex are loc „corectarea imaginii”, astfel încât obiectele sunt „neinversate”³².

Este un fenomen psihofiziologic care contrazice legile opticii și poartă numele de constanta percepției.

În analiza mărturiei este necesar să se constate dacă martorul este obișnuit cu obiectele, locul sau persoana la care se referă depoziția sa, deoarece de gradul de obișnuință, se va manifesta la el fenomenul de constantă a percepției, în funcție de aceasta în mod involuntar va distorsiona realitatea, omițând sau adăugând informații³³.

În sistemul acestor senzații umane, cele vizuale ocupă un loc important deoarece ele dau exact imaginea completă a lumii înconjurătoare, acest lucru și pentru că, cu ajutorul culorilor, a mișcării, ochiul uman poate percepe diferite forme care iau anumite înfățișări comune sau inedite pentru el și implicit pentru persoana umană.

Lumea pe care o percepe ochiul uman se subdivide în acromatică și cromatică. Culorile alb și negru, precum și cele care fac trecerea între ele se numesc acromatice, și celelalte cromatice.

Omul ca persoană, ca potențial martor, nu va avea aceste simțuri dispersate; ele se vor interacționa, lucrând în același timp, astfel că imaginea percepută, informația obținută va fi unitară.

Sub influența sunetului va crește sensibilitatea ochiului la culorile verde, albastru și violet, și va scăde la galben, roșu și orange. Sensibilitatea ochiului va depinde și de alți factori, și anume: în amurg culoarea verde apare mai strălucitoare, cea roșie-violet este percepută ca o culoare neagră, iar culoarea verde-albastră este mult mai luminoasă³⁴.

Adaptarea la întuneric se petrece trecând brusc dintr-un mediu luminat la întuneric, când ochiul nu percepe nimic pentru ca apoi să intervină obișnuința. În ceea ce privește adaptarea la lumină are loc prin trecerea de la un mediu întunecat la lumină de mare intensitate când ochii ne dor cu apariția ebulsării, ca apoi să se acomodeze.

Astfel, la producerea unui fapt petrecut seara târziu, într-un mediu întunecat sau slab luminat, martorii atrași de strigătul victimei unei infracțiuni de tâlhărie, tentativă de omor, se pot recruta din rândul vecinilor, a celor aflați în locuințele alăturate sau a locului săvârșirii faptei care și-au părăsit preocupările obișnuite, dar și din rândul celor aflați întâmplător pe stradă. În cazul martorilor care se aflau pe stradă în apropierea locului săvârșirii faptei, depozițiile lor vor fi mai ample pentru că au putut percepe de la o distanță mai mică și în

32. N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – Psihologia judiciară, Ed. Șansa, București, pag. 118.

33. Idem, pag. 118.

34. C. Aionitoaie, T. Butoi, E. Stancu, I. Marcu ș.a. – Tratat de tactică și criminalistică, Ed. Carpați, pag. 125.

întreaga lor desfășurare evenimentele, dar și pentru că vederea lor era acomodată condițiilor de luminat³⁵. Dacă martorilor aflați în locuințele alăturate li se cere să descrie vestimentația infractorului, aceștia trecând brusc de la un mediu luminat la unul mai puțin luminat sau întunecat vor relata că infractorul era îmbrăcat cu un costum negru, dar în realitate era albastru.

Organele judiciare nu trebuie să ignore amănuntele care pot părea nesemnificative, dar care în contextul săvârșirii unei infracțiuni sunt esențiale. Amănuntele pot privi atât vestimentația, dar este știut că la un fapt petrecut pe stradă, un loc public, mărturiile vor abunda în detalii, unele controversate, altele lipsite de sens, sau obiectul cu care s-au produs vătămările, mai ales în condiții slab iluminate sau întunecate. Totodată, nu pot fi ignorate viciile de cromorecepție care cuprind acromatopsiile (se caracterizează prin incapacitatea ochiului de a distinge alte culori decât nuanțele dintre alb și negru) și discromotopsiile (incapacitatea de a distinge bine anumite culori – cecitate pentru anumite culori).

Din studiile efectuate s-a concluzionat că frecvența este de 4% la bărbați și 0,7% la femei; un loc prim îl ocupă daltonismul (incapacitatea de a distinge culorile roșu și verde). La cel care distinge greu roșu (propanopia) se va observa confundarea cu brun-închis, portocaliul cu verdele galben închis, violetul cu albastrul, iar cel care nu deosebește verdele (deuteranopia), roșu viu cu brunul clar, portocaliul cu verdele galben luminos, purpuriul cu albastrul-verzui³⁶.

O altă problemă este ridicată de perceperea relațiilor speciale pentru că în ascultarea martorilor se urmărește obținerea unor date privind mărimea, forma, adâncimea, orientarea în spațiu, localizarea auditivă sau vizuală, la ele adăugându-se și factorii perturbatori, experiența, oboseala, starea de emotivitate, condițiile meteorologice și de vizibilitate.

Pentru o corectă apreciere a declarațiilor martorilor, organul judiciar trebuie să țină seama de factorii care pot influența perceperea distanțelor, dar și de metodele folosite de martori pentru aflarea lor. Un rol important îl joacă experiența în determinarea distanței – conducătorii auto. Dacă distanța până la un anumit obiect poate fi determinată avându-se în vedere mărimea acestuia, în ceea ce privește percepția și aprecierea mărimii are loc un proces invers, deoarece mărimea unui obiect depinde de măsura celorlalte obiecte care se găsesc în jurul său.

Astfel: o persoană de statură mijlocie va apărea înaltă alături de o persoană de statură mică, iar aceasta mult mai mică decât este în realitate, la toate acestea se adaugă și culoarea obiectului pentru că obiectele de culoare neagră par mai mici decât cele de culoare albă, deși au aceeași mărime. Obiectele de culoare albă, galbenă și roșie se văd de la o distanță mai mare și lasă impresia că sunt mai aproape decât în realitate.

Perceperea timpului reprezintă un proces complex și constă în reflectarea duratei obiective a unui fenomen, a vitezei și succesiunii sale. Evenimentele percepute sunt păstrate în memorie sub forma reprezentărilor, erorile apărând datorită ștergerii din memorie a anumitor reprezentări. Restabilirea în memoria martorului a reprezentărilor șterse poate fi obținută printr-o corectă determinare a succesiunii evenimentului perceput anterior. Sarcina organului judiciar este de a formula de asemenea manieră întrebările, încât să ajute martorul să-și amintească faptele sau împrejurările uitate, ținând seama de ocupația sau profesia acestuia.

Experimentele au dovedit că după un antrenament îndelungat anumite persoane pot să determine timpul cu o precizie exactă. Spre exemplu: sportivii după un anumit antrenament, pot aprecia timpul până la ordinul sutimilor de secundă.

Perceperea timpului poate fi influențată și de cantitatea fenomenelor care s-au produs într-un interval de timp și de conținutul lor. Astfel, perioadele de timp „pline” trec foarte repede, care de regulă sunt subapreciate, iar perioadele „goale” trec încet, încât vor fi supraapreciate. De aici

35. Al. Ciopraga – op.cit., pag. 54.

36. Idem, pag. 58.

și starea emoțională din momentul percepției are efect direct asupra aprecierii timpului, așteptarea unui eveniment plăcut „lungeste” timpul, pe când un eveniment neplăcut îl „scurtează”³⁷.

În cadrul aprecierii timpului, generalizând și extrapolând la toate categoriile de infracțiuni, se pot distinge anumite etape legate de situarea în timp a unor evenimente, fapte. Ele sunt, de fapt, situații tipice:

- localizarea în timp a faptei săvârșite, a altor acțiuni legate de infracțiuni;
- durata în timp a infracțiunii, a altor activități și succesiunea în timp;
- raportul de antecedentă și de subsecvență a unor fapte, acțiuni, succesiunea în timp a unor împrejurări având legătură cu infracțiunea sau faptele acestea;
- ritmul, viteza de desfășurare a unor fapte³⁸.

Localizarea în timp a infracțiunii, a faptei săvârșite, a altor activități reprezintă o cerință a principiului aflării adevărului.

În cazul în care intervalul de timp situat între momentul percepției și cel al reproducerii este relativ scurt – moment care coincide cu descoperirea infracțiunii, identificarea faptuitorului și începerea procesului penal – martorul apt din punct de vedere al însușirilor de percepție, de memorare și în același timp dornic să ajute, nu va avea dificultăți la redarea informațiilor stocate, la aprecierea corectă a limitelor de timp în care s-a situat infracțiunea și a celorlalte activități.

În cazul în care intervalul de timp este mai mare – un număr de doi ani – când se va declanșa procesul penal, și se va descoperi faptuitorul, atunci se va constata că martorul se va confrunta cu neputința localizării exacte în timp a faptei, a evenimentelor. La acestea se adaugă și monotonia faptelor cotidiene, a unor condiții precare exterioare.

Un rol important îl joacă organele judiciare care nu trebuie să dezvolte un rol pasiv, trebuie să facă corelații, să localizeze anumite date care pot duce la identificarea faptuitorului. Organul judiciar cunoscând personalitatea martorului, a preocupărilor, a aptitudinilor sale, poate readuce în memoria sa prin corelații, deducții, faptele pe care acesta le credea uitate.

În temeiul acestui rol pe care-l joacă, organul judiciar nu trebuie să aibă o atitudine sugestivă, impunând martorului corelațiile și deducțiile sale, ci doar prin întrebări să aducă în memoria martorului acele fapte care au importanță.

Reversul medaliei, adică acel martor capabil să redea faptele cu exactitate și precizate bine în timp, nu trebuie să ducă la concluzia că este de rea-credință, dar spusele sale trebuie atent verificate într-o deplină concordanță între ceea ce afirmă cu atâta exactitate și evenimentele sau modul care l-au determinat să le rețină precis.

Majoritatea infracțiunilor nu au existența condiționată de durata în timp a activității materiale prin care se realizează latura obiectivă, dar existența altor infracțiuni este condiționată de durata în timp a activității materiale deoarece absența acesteia determină inexistența infracțiunii sub aspect penal.

Durata în timp a activității materiale este întâlnită la infracțiunea continuă (art. 189 – Lipsirea de libertate în mod ilegal; art. 241 – Portul ilegal de decorații sau semne distinctive) – unde, pentru a exista infracțiune este necesar activitatea să se desfășoare pe o anumită perioadă de timp, la intervale de timp în baza aceleiași hotărâri. Evaluarea duratei de timp a acțiunii sau inacțiunii acestor infracțiuni nu se poate realiza prin orice mijloc de probă, dar în cadrul acestora proba testimonială deține un loc important.

În această privință cercetările psihologice au evidențiat tendința martorului – cel care în condițiile infracțiunii a perceput faptele a căror durată trebuie să o evalueze sau cel care în alte condiții a perceput asemenea fapte – de a supraevalua duratele scurte de timp și de a subevalua duratele lungi.

37. Tratat de tactică criminalistică – Colectiv – pag. 126-127.

38. Al. Ciopraga – op.cit., pag. 74-75.

Percepția poate fi influențată și de factori obiectivi (stări, situații contextuale percepției, independente de cel care percepe, care se pot reprezenta într-un sens sau altul percepției) și subiectivi (stări, situații legate de condiția psihofiziologică și de personalitatea celui ce percepe, care se pot răsfrânge în mod favorabil sau defavorabil asupra percepției). În această situație atât martorul cât și mărturia pot fi influențate de acești factori deoarece aprecierea mărturiei de către organele judiciare nu poate fi desprinsă de condițiile în care s-a format.

Un rol important în procesul percepției îi revine și atenției, fenomen psihic intim legat de percepție, în absența căreia mărturia este de neconceput, atribuind acesteia vigoare și plenitudine³⁹.

În actul mărturiei se regăsește atât atenția voluntară (intenționată), cât și cea involuntară (neintenționată), dar specific martorilor este atenția involuntară, care va fi mobilizată de o serie de factori interni și externi. Factorii externi infracțiunii și făptuitorului trebuie să aibă capacitatea de a atrage atenția, de a se detașa de fenomenele, particularitățile obiectelor de a trezi atenția martorului, ca: lumina foarte puternică, culorile vii, mirosurile persistente și puternice, sunete și zgomote stridente care involuntar vor reține atenția martorului. La toate acestea se adaugă schimbările și ajustările deliberate sau nu, ce apar în înfățișarea unei persoane, obiectele care nu au caracter de nouitate, de inedit.

Un alt aspect privește atenția de expectanță, anticipativă, care în cadrul mărturiei poate avea atât aspecte pozitive cât și negative. Așteptarea pregătește organismul pentru a reacționa și a recepționa un stimul la un eveniment iminent deoarece ceea ce este așteptat ca posibilitate de producere este perceput mult mai repede și cu mai multă precizie având efecte pozitive asupra cantității, cât și calității evenimentului perceput.

Efectele negative rezultă din discordanța dintre așteptare și situația în fapt. Ele constau în false identificări când stimulul sau evenimentul așteptat se substituie percepției reale⁴⁰.

Numai că cel pregătit să perceapă un anumit miros, sunet sau zgomot este tentat să atribuie mirosul, sunetul, zgomotul stimulului așteptat (stimul anticipat) să se producă (iluzie de calitate)⁴¹.

În evaluarea martorului și a mărturiei trebuie să se țină seama și de alte două tipuri de atenție, și anume:

- **tipul static** – când mărturia va prezenta grade egale de fidelitate pe tot parcursul actului perceptiv;
- **tipul dinamic** – mărturia va conține informații mai exacte asupra faptelor petrecute la un scurt interval de timp de la declanșarea fenomenului spre care și-a îndreptat atenția.

Din analiza acestora se impun două concluzii în evaluarea mărturiei și tactica ascultării martorilor:

1. dacă martorul nu reușește să furnizeze informații cu privire la pricină în întreaga sa desfășurare, nu înseamnă neapărat că este de rea-credință;

2. când la producerea unui fapt au asistat mai multe persoane este indicat a fi ascultați cât mai mulți martori pentru a se putea, în felul acesta, reproduce întreg tabloul infracțiunii⁴².

39. Al. Ciopraga – op. cit., pag. 99.

40. Ex.: Martorul la o discuție pe un ton de ceartă între două persoane ce amenință să degereze într-un schimb de violență, fiind pregătit (montat – atenție expectată) asupra a ceea ce este de presupus că se va petrece (stimul anticipat) în raport cu cei a căror atenție a fost involuntar atrasă de tipătul victimei, va percepe faptul din momentul incipient (viteza de percepție), mai exact (precizia percepției) atât sub aspectul însușirilor, cât și cantitative ale evenimentului.

41. Al. Ciopraga – op. cit., pag. 104-105.

42. Idem, pag. 108.

Ascultarea martorilor evidențiază o altă însușire a atenției, și anume distribuția, prin care se înțelege posibilitatea efectuării simultane a două activități.

Efectuarea simultană a mai multor activități este posibilă dacă cel puțin una dintre ele are caracterul de obișnuință, de stereotip, caracter care se deosebește în urma unei îndelungi exersări. Acest gen de atenție distributivă este întâlnită la șoferii profesioniști. Dar nu va fi regăsită la două activități care necesită prin natura lor o atenție totală – șoferul începător.

Există posibilitatea ca preocuparea în realizarea unei activități să fie doar un pretext în spatele căruia se poate ascunde din diferite motive intenția martorului de a se sustrage de la obligația de a depune mărturie.

O altă însușire a atenției este stabilitatea, adică menținerea timp îndelungat a orientării și concentrării asupra aceluiași fapt, dar mai ales asupra aceluiași fapt care au o desfășurare pe o perioadă mai îndelungată.

În anumite cazuri atenția poate reprezenta ea însuși obiectul probațiunii, mai ales la faptele săvârșite din culpă – modalitatea culpa simplă, greșeala, neglijența, al căror rezultat ar fi putut fi prevăzut de făptuitor dacă ar fi depus toate diligențele necesare activității pe care se desfășura și care le necesită⁴³.

Vigoarea și rigurozitatea atenției pot fi marcate de o serie de factori obiectivi și subiectivi în care s-a format mărturia și anume: stare fizică a martorului, surmenaj, oboseală fizică și psihică, diminuare a funcțiilor psihice cu repercusiuni asupra atenției, implicit mărturiei la care se adaugă trăirile sufletești, sentimentele sau consumul de alcool, droguri etc.

Efectele negative ale acestor agenți nu întotdeauna duc la eliminarea atenției deoarece există situații în care datorită atracției exercitată de eveniment asupra martorului acesta va fi atras, concentrându-și atenția, solicitând un efort voluntar mai intens, astfel încât efectele distractive ale atenției vor fi diminuate⁴⁴.

4.2.2. Decodificarea evenimentului judiciar. Interpretare. Atribuire de sens

Lucrurile, obiectele, tot ceea ce ne înconjoară devin parte intrinsecă a vieții noastre. Între momentul perceptiv al mărturiei și cel al reproducerii în fața organelor judiciare a faptelor percepute, se interpune momentul conservării, al păstrării pentru o anumită perioadă a informațiilor dobândite – deci memorarea – forma de reflectare a experienței acumulate și funcție a creierului. Din momentul percepției – a existenței informației – și până la reactualizarea lor există un alt moment și anume decodarea sau prelucrarea informațiilor.

Aparatul nostru senzorial nu receptează imaginea lucrurilor și fenomenelor, ci doar lumini, sunete, mirosuri, care numai la nivelul cortical, în scoarța cerebrală, vor fi integrate în ansambluri și vor fi prelucrate și decodate.

Fenomenul este asemănător cu ceea ce se întâmplă când vorbim la telefon. Prin emițător sunt emise sunete care sunt transformate în impulsuri electromagnetice și transmise spre receptor. Aceste semnale sunt apoi recompuse în cuvinte care, făcând parte dintr-un limbaj cunoscut de persoana de la celălalt capăt al firului – se structurează după sens, conferind un conținut inteligibil mesajului original transmis.

Uneori, pe canalul de transmisie apar „zgomote”, astfel încât comunicarea devine lacunară într-un grad mai mare sau mai mic, dar acest lucru nu va împiedica comunicarea, interlocutorii completând logic și semantic eventualele pierderi ale cuvintelor.

Datorită activismului psihic, în conștiința noastră apar senzuri întregi, logic/semantic structurate cu toate că ele nu sunt stocate memorial, ci parțial provin din reconstituiri.

43. Idem, pag. 110.

44. Idem, pag. 112.

Informațiile emise, recepționate integral sau parțial sunt decodate, se structurează logic/semantic, dobândind un sens. Sensul este fixat în cuvânt și este purtător de cuvânt. Persoane adulte și normale, nu percepem decât lucrurile denumite, adică nu vedem un obiect de o anumită formă, mărime, culoare ci vom vedea „masa“, „scaunul“, „omul“ etc. Legătura dintre obiecte, fenomene, situații și grupajul de sunete prin care se exprimă – cuvântul – sunt învățate, sunt achiziții postnatale, ceea ce facilitează receptarea evenimentelor.

Decodarea informațiilor efectuată, găsirea și selectarea cuvântului potrivit nu constituie punctul final al procesului de prelucrare. Fiecare cuvânt este purtător de sens, acest sens este apropiat la toți cunoscătorii aceluia limbaj – un anume dialect. Depășind această particularitate, cuvintele nu desemnează numai obiecte, stări, fenomene, ele au și conotații colective⁴⁵. Descoperirea unor asemenea semnificații, care se pot referi la un punct nodal al cazului se va face cu mult tact și abilitate. Cunoașterea conotațiilor de către ofițerul de poliție este importantă în descifrarea cuvintelor, în sesizarea momentelor pe care le exprimă un martor în depozițiile sale. Martorii pot fi recrutați din orice mediu. Este știut faptul că infractorii folosesc un anumit jargon – în care utilizează timpul prezent.

În procesul de decodare se conștientizează calitățile spațio-temporale și se estimează valoarea lucrurilor, ființelor, deplasarea lor. În acest moment apar o serie de distorsiuni involuntare, deoarece reflectarea timpului, a spațiului și a vitezei se efectuează prin interacțiunea mai multor organe de simț, fapt care potențează relativitatea lor. Însă, alături de informațiile receptate senzorial, timpul și spațiul se reflectă în psihicul nostru și prin procesele gândirii, deoarece la om participă la orice fenomen de reflectare într-o mai mică sau mai mare măsură.

În cadrul depozițiilor martorilor aprecierea corectă a timpului, a distanțelor, a vitezei este decisivă pentru că în funcție de asemenea aprecieri depinde încadrarea juridică a actului infracțional. Orice supraapreciere sau subapreciere poate schimba esențial situația creată.

Juristul german H. Gross (1907) arată că există o metodă simplă de a verifica un martor asupra posibilității sale de apreciere a timpului sau a spațiului⁴⁶.

4.2.3. Memorarea evenimentului judiciar – Stocarea informației în raport cu dinamica uitării –

Mărturia – actul final – implică trei momente, și anume: percepția, memoria și reproducerea.

Privit din perspectiva practicii judiciare, acest proces psihic care nu se identifică cu mărturia, este relevant în măsura în care cel care a perceput nemijlocit și involuntar, de regulă, fapte și împrejurări legate de comiterea unei infracțiuni este capabil să le reproducă fără a le denatura.

Pentru organul judiciar un interes deosebit îl are fidelitatea mărturiei care poate fi apreciată prin cunoașterea mecanismelor fiziologice și legităților generale care guvernează memoria voluntară, dar mai ales pe cea involuntară⁴⁷. Totodată, organul judiciar trebuie să aibă în vedere că memorarea este influențată de diverși factori – starea emoțională, interesul, ocupația, gradul de înțelegere a fenomenului perceput, și altele, care se exprimă diferențial în raport cu vârsta persoanei ascultate în calitate de martor.

45. Ex.1: Cuvântul „bețiv“ exprimă atât un individ văzut adesea în stare de ebrietate, dar poate exprima și disprețul față de asemenea persoane.

Ex.2: „Gara“ – exprimă atât locul unde vin și pleacă trenurile, dar specific acestui loc este gălăgia, acel „du-te-vino“, dezordinea sau, dacă aici s-au petrecut diferite lucruri – un accident, despărțirea de un anumit lucru sau o persoană, în asemenea situații cuvântul dobândește calități afectogene, capabile să introducă elemente distorsionate discret.

46. Ex.: Astfel, în camera de audiere, anchetatorul poate să-i ceară martorului să aprecieze scurgerea unui anumit interval de timp fără a se uita la ceas sau să se pronunțe asupra proporțiilor camerei, distanța de la geam la blocul din față etc. asemenea testări pot fi relevante pentru organul judiciar în privința informațiilor oferite de martor asupra distanțelor timpului (N. Mitrofan, V. Zdrengea, T. Butoi – Psihologia judiciară, Ed. Șansa, 1994, pag. 121-123).

47. Al. Ciopraga – op.cit., pag. 113.

Din perspectivă psihologică, memorarea reprezintă ansamblul procedeeleor de întipărire (memorare), păstrare, recunoaștere a experienței dobândite anterior⁴⁸.
Procesul de memorare cuprinde trei faze:

- a) de achiziție (memorare);
- b) de reținere, de păstrare;
- c) de reactivare, reactualizare;

și se caracterizează prin:

- Selectivitate, adică ceea ce o persoană umană memorează mai repede, va fi durabil, uitat mai greu, însemnând că acele evenimente au o anumită semnificație;
- Caracter activ – ilustrează legătura dintre memorie, conținut și condițiile activităților omului și mijloacele utilizate pentru realizarea finalității dorite;
- Caracter inteligibil – evidențiază legătura dintre procesele de întipărire, conservare, evocare și gândire.

Între memorare (întipărire) și păstrare (conservare) nu va exista o identificare a însușirilor de a întipări și conserva faptele percepute care sunt variabile, diferind de la o persoană la alta.

Martorul care percepe și își fixează în mod lent informațiile care îi parvin mai ales de la participarea unor cazuri complexe cu o succesiune rapidă și într-un interval de timp scurt, va percepe lacunar, iar memorarea și conservarea vor fi și ele deficitare.

Martorul care percepe și memorează cu ușurință, dacă faptele percepute și memorate se consumă într-un interval scurt de timp, și dacă va fi ascultat imediat, va fi capabil să facă o depoziție exactă; dar, după un interval mai lung de timp, depoziția acestui martor va tinde să devină lacunară și inexactă⁴⁹.

La început se șterg din memorie detaliile neesențiale; apoi vor fi vizate aspectele esențiale, pentru ca, în final, să intervină procesul uitării, motiv pentru care trebuie avut în vedere factorul timp, mai ales atunci când se procedează la ascultarea martorului⁵⁰.

Caracteristic pentru mărturie este memorarea involuntară, în sensul că cel mai adesea, faptele sunt reținute de oameni în mare măsură involuntar și neintenționat.

Dar în funcție de tipul de memorie a martorului se întâlnesc martorii cu o memorie dominant vizuală, auditivă, afectivă sau având o memorare mecanică sau logică, după cum este prezentă sau absentă înțelegerea materialului informativ receptat. Totodată, memorarea poate fi voluntară sau involuntară potrivit atitudinii interesului manifestat de martor în reținerea aspectelor percepute⁵¹.

Memorarea voluntară presupune prelucrarea și ordonarea informațiilor, martorul deliberat evocă, repetă pentru sine sau pentru alții fapte percepute, supune unui examen critic impresiile dobândite, face însemnări, notează anumite date, și toate acestea pentru a face mărturia cât mai exactă și mai completă.

Memorarea involuntară nu presupune existența scopului, ci intenția de a memora, dar nu prezintă nici o activitate pasivă, mecanică a informațiilor dobândite. Omul nu poate reține toată experiența anterioară, pot lipsi din cadrul percepției și al memorării chiar elemente familiare. Ea atribuie mărturiei un caracter lacunar, deformat și imprecis, iar eficiența acesteia este dată de două legități, și anume:

48. Idem, pag. 114.

49. Idem, pag. 116-117.

50. Tratat de tactică criminalistică, pag. 128.

51. E. Stancu – op.cit., pag. 64.

- semnificația pe care o prezintă faptele percepute în raport cu experiența anterioară a subiectului;
- eficiența mărturiei involuntare este condiționată de factori emoționali ce stau la baza ei, interese, aptitudini, stări emoționale.

Va exista o distincție între depozițiile martorilor care au ca obiect fapte, evenimente legate direct de evenimentul produs (infracțiune – fapta săvârșită) la care martorul a participat și pe care le-a perceput nemijlocit – acționând atât memorarea voluntară, cât și involuntară – și depozițiile martorilor cu obiectul format atât din păreri, convingeri care realizează profilul moral al învinutului, inculpatului sau alte persoane – acționând doar memorarea voluntară.

Memorarea plastic-intuitivă presupune capacitatea subiectului de a-și întipări și conserva în memorie reprezentările concrete ale faptelor și obiectelor percepute anterior. Două din formele acestea, și anume memorarea vizuală și auditivă prezintă importanță pentru că marea majoritate a aspectelor legate de o infracțiune, care sunt mai bine percepute, este formată din imagini, sunete, zgomote percepute prin intermediul analizatorilor vizuali și auditivi.

La tipul vizual, accentul se pune pe capacitatea de a reține imaginile, figurile, iar la cel auditiv, capacitatea de a reține și reda fidel sunete și zgomote⁵².

În funcție de durata stocării se poate vorbi de **memorie de scurtă durată, de durată medie și de lungă durată.**

Aproape de un secol se cunoaște (J. Jacobs, 1897) că durata stocării variază în funcție de: tipul material care se reține (material verbal, cifre, figuri, obiecte), vârsta, capacitatea intelectuală.

În cazul în care conținutul memorial este de minimă importanță putem vorbi de **memorie de scurtă durată (short term memory) sau memorie primară** întâlnită la reținerea unui număr de telefon nesemnificativ sau sumele parțiale la o adunare. Această instanță memorială nu poate conține mai mult de 6-8 elemente (la omul adult normal), cum ar fi cele 6-7 numere de telefon și acestea vor fi stocate 20-30 secunde. Dacă în acest răstimp intervine o recepție, conținutul va fi transmis memoriei de lungă durată sau celei de durată medie.

I.M.L. Hunter a remarcat că stocarea în memoria de scurtă durată se efectuează în condițiile concurenței mai multor serii de informații, astfel că se poate spune că memoria de scurtă durată filtrează și selectează informațiile.

După părerea unor autori ca W. Kintsch (1970), R.C. Atkinson, R. M. Schiffrin (1971), imaginile din lumea exterioară, adică intrările de informații sunt stocate temporal chiar sub formă ionică, vreme de câteva semnale în registrul senzorial sau în memoria senzorială, de unde vor fi transmise memoriei de scurtă durată primare, fiindcă aceasta este considerată ca memorie activă. În memoria de lungă durată sau secundară nu se stochează informațiile codate decât dacă au fost repetate. În ceea ce privește martorul și mărturia, informațiile pătrund în sistem prin canalele senzoriale și sunt stocate pentru o vreme foarte scurtă în memoria de scurtă durată.

O parte din informații care se scurg în memoria de scurtă durată (primară) se vor transmite în memoria de durată relativ lungă sau în memoria de lungă durată (secundară), de unde ele vor fi recuperate prin utilizarea unor strategii (C. Morgan, R. King, 1975). Această utilizare se referă la „căutarea” în memorie, la eforturile depuse când știm că acele anumite nume ne stau „pe vârful limbii” (fenomenul Trebuie-05 după J.A.C. Brown, D. McNeil – 1966), iar „traducerea în comportamente” înseamnă transformarea conținuturilor memorate – căutate și găsite – în declarația verbală sau scriptică.

Interesul pentru o anumită categorie de fapte facilitează repetarea, și deci stocarea lor. Când cineva este vizat că va trebui să raporteze cele văzute, urmărește atent desfășurarea acțiunii, reușind să rețină ceea ce i s-a cerut (ex. un cercetaș militar trimis în misiune).

Conștiința sarcinii mărește atât capacitatea de receptare până la nivelul optim, cât și stocarea informațiilor a căror recuperare devine facilă, numai că asemenea situații se găsesc în cadrul mărturiei, cu precizarea că o persoană care urmărește desfășurarea unor fapte sau evenimente realizează faptul că este un potențial martor⁵³.

Informațiile care pot fi percepute sunt nelimitate, ele putând proveni din diverse medii, domenii, astfel încât capacitatea de memorare ar fi în plină activitate, neavând nici un moment de relaxare și de sortare a datelor, lucru care ar duce la clacare. Ca și asupra celorlalte organe de simț „veghează” anumiți factori care reglementează procesul de receptare și stocare, acționând prin înlăturarea acelor informații ce constituie un surplus. Asupra memoriei acționează „uitarea”, ce constituie reversul păstrării și se manifestă sub forma neputinței reconstituirii unor date memorate, ori în imposibilitatea recunoașterii unor evenimente trăite la o nouă confruntare cu acestea ori reproducerea sau recunoașterea lor eronată⁵⁴.

Timpul reprezintă un factor decisiv care reacționează asupra memoriei ca un agent „purificator” al informațiilor. Uitarea atrage după sine pierderea detaliilor, amănuntelor, nuanțelor a căror reactivare devine anevoioasă și chiar imposibilă. Uitarea – condiție a memoriei – elimină tot ceea ce este secundar, ce îngreunează capacitatea de reținere, lăsând loc arhitecturii generale, structurii întregului.

Asupra memoriei se repercutează tonul afectiv, însușirile emoționale ale informațiilor deosebite. Este mai greu să uităm acele sentimente care s-au format ca rezultat al unor fapte plăcute, care au trezit un ecou în sufletul nostru. Se consideră că experiența pozitivă agreabilă se repercutează într-un sens univoc, întotdeauna favorizând memorarea, în schimb faptele care au declanșat sentimente de repulsie, penibile, dezagreabile, vor fi împinse spre uitare, refutate cu multă ușurință⁵⁵.

Este mult mai ușor să uităm aceste fapte decât să încercăm să trăim cu ele. Psihologic, o persoană care a trăit o experiență penibilă având ca obiect persoana ei va tinde să se apere, să-și reprime acele sentimente născute în urma experienței. Își va refuza amintirile spunând că nu-și amintește nimic sau că a uitat totul. O astfel de persoană – potențial martor – poate fi victima unei infracțiuni, o altă persoană va încerca să nu vorbească despre ceea ce s-a petrecut, negând sau spunând că totul este uitat. Timpul și uitarea nu pot afecta aceste fapte, cu cât ele vor fi refutate, împinse undeva în adâncul subconștientului, cu atât ele vor exista și vor fi mai puternice.

Timpul scurs din momentul fixării constituie o cauză firească a uitării și cu cât intervalul de timp este mai mare, cu atât erodarea informațiilor percepute este mai evidentă. Interesul pentru memorarea celor percepute sau impresia produsă de evenimentul la care persoana a fost martoră pot marca trecerea în uitare sau reținerea evenimentului. Temperamentul martorului poate influența curba uitării în asociație cu vârsta persoanei în cauză. Uitarea nu înseamnă „golirea memoriei de orice evenimente”, deoarece chiar și o memorie slabă „poate avea capacitatea de a reține ceva ce a perceput cândva, mai ales dacă stimulii au fost puternici”⁵⁶.

În ceea ce privește experimentele care s-au efectuat pentru a se constata care este procentul de fidelitate a mărturiei în cazul apariției „uitării”, adică a trecerii timpului, s-a constatat (Marie Borst, Ed. Abramowski) că timpul se repercutează defavorabil asupra întinderii mărturiei, dar sub influența aceluiași factor, fidelitatea mărturiei sporește. Trecerea timpului poate avea și influențe pozitive, astfel la repetarea depozitiilor la a opta zi din momentul percepției, acestea s-

53. N. Mitrofan, V. Zdrengea, T. Butoi – op. cit., pag. 121-125.

54. Al. Ciopraga – op. cit., pag. 130.

55. Al. Ciopraga – op. cit., pag. 131-132.

56. Tratat de tactică criminalistică, pag. 64-65.

au ameliorat simțitor, deoarece acele elemente uitate au putut fi reamintite, erorile strecurate au fost corectate și, de asemenea, noi detalii au completat spațiile lacunare.

Criminalistul și psihologul polonez Pawel Horoszowski constata că reproducerea este mai deplină după trecerea a două-trei zile în raport cu depozițiile ce succed imediat percepției mai ales în cazul infracțiunilor, a căror producere este de natură a provoca celor care le-au perceput anumite stări afective.

Caracterul de completare după o primă relatare, ameliorarea reproducerii amânată în raport cu reproducerea imediată este cunoscută astăzi sub numele de reminiscență. Acest fenomen își face simțită prezența într-o proporție de 65%, în cazul materialului inteligibil, mai frecvent în cazul materialului rezultat din expunerea liberă a unui conținut inteligibil decât al reproducerii sale textuale.

Alți factori care pot influența reminiscența sunt: atitudinea, interesul subiecților în raport cu materialul memorat, vârsta acestora (fenomenul este mai frecvent la copii, la adulți se manifestă în proporție de 30%).

Ca o constatare, dar neavând o valoare absolută, ce poate constitui un criteriu de evaluare a mărturiei în raport cu momentul în care este obținută – un anumit timp, de ordinul zilelor, socotit din momentul percepției – mărturia prezintă o valoare ridicată, după care, un interval de timp – ale cărui limite anevoie pot fi precizate datorită factorilor care intervin – valoarea mărturiei diferă sensibil într-o măsură aprioric nedeterminabilă pe de o parte în raport cu însușirile celui ce compare în fața organului judiciar în calitate de martor și pe de altă parte în raport cu natura și caracterul informațiilor memorate⁵⁷.

4.2.4. Redarea – reactualizarea evenimentului judiciar. Elementul testimonial

Redarea – reactualizarea – reproducerea reprezintă ultimul moment al formării mărturiei. Este momentul în care, cel care a perceput desfășurarea faptelor compare în fața organelor judiciare în calitate de martor. Reproducerea este un fenomen destul de complex care nu se face mecanic, ci în strânsă legătură cu procesul de gândire. Reproducerea lumii care ne înconjoară, a experiențelor dobândite anterior ca și proiectarea în viitor nu sunt posibile fără reprezentări. Dacă perceperea poate avea loc numai în prezența obiectelor sau fenomenelor, reprezentările sunt posibile și în absența acestora. Reprezentările sunt strâns legate de particularitățile individuale ale fiecărei persoane, formarea și desăvârșirea lor fiind influențate considerabil de activitatea desfășurată de fiecare individ. Totodată, la una și aceeași persoană reprezentările se pot „exprima” în mod deosebit, adică cele vizuale pot fi exacte și stabile, pe când cele auditive sunt inexacte și au caracter de instabilitate⁵⁸.

În mărturie, modalitatea principală de transmitere a informațiilor, modul comun de obținere a depozițiilor îl constituie reproducerea orală, care în procesul judiciar îmbracă **forma relatării (evocării, narării) libere, spontane a faptelor percepute**, precum și forma răspunsurilor la întrebările adresate de organul judiciar – **interogatoriul**.

Reproducerea poate îmbrăca **forma depoziției scrise personal de către martor**. Reproducerea fidelă a faptelor este condiționată atât de fidelitatea percepției și a memoriei, dar și de capacitatea de verbalizare, de modalitatea de exprimare a informațiilor.

Momentul reproducerii este puternic marcat de emotivitatea sporită a martorului provocată de mediu, de ambianța în care are loc comunicarea faptelor, ce se va repercuta în mod inhibitor asupra capacității de exprimare. Martorul animat de dorința de a ajuta organul judiciar la soluționarea cauzei, ar fi tentat să atribuie mărturiei sale o imagine supradimensională.

Dacă în mersul urmăririi penale, în timpul audierii penale care are loc în cabinetul organului de cercetare penală în prezența numai a acestuia sau a procurorului, între acesta și

57. Al. Ciopraga – op. cit., pag. 137-138.

58. Tratat de tactică criminalistică, pag. 128.

martor se realizează acel contact psihologic, cadru propice ce anihilează efectele negative de tensiuni emoționale ce se pot reprezenta asupra mărturiei, atunci în cursul judecății, ambianța fiind schimbată, ea se va răsfrânge în mod pozitiv asupra capacității de reproducere a faptelor.

În cursul judecății bazată pe principiile contradictorialității și publicității dezbaterilor, sfera persoanelor participante este lărgită, deoarece vor intra în scenă inculpatul, partea vătămată, partea civilă și responsabilă civilmente, ceilalți martori, procurorul, apărătorii, iar martorul va trebui să răspundă la întrebările puse de aceștia, numai că interesele și pozițiile procesuale sunt distincte. La toți aceștia se adaugă și prezența publicului – influențând psihicul martorului în sensul că îl va determina să fie reținut, să-și cântărească cuvintele. Toate acestea conduc la o reacție frapantă, deseori, a martorului și anume, se poate observa diferența dintre depozițiile obținute în cursul judecății și celelalte date în cursul urmăririi penale.

Un alt element perturbator al depozițiilor martorilor fie că este obținut sub forma relatării libere, fie că sub forma interogatoriului, este **sugestia**, de această dată venită din partea organului judiciar. Influența ei este puternic resimțită dacă percepția evenimentului a fost lacunară, faptele au fost slab memorate sau martorul este supus unor influențe exterioare.

Din această cauză pentru a se feri martorul de posibile influențe, întrebările sunt puse de organul de cercetare penală și procuror în faza urmăririi penale și de președintele completului de judecată în faza judecății. Aceștia vor pune întrebările adresate părților și le vor cenzura pe cele adresate de părți, apărător sau procuror. Vor fi evitate întrebările „tendențios sugestive” (acelea care într-o formă mai mult sau mai puțin disimulată, fie insinuează, fie provoacă un anumit răspuns scontat și dorit de cel care efectuează ascultarea sau grăbesc libertatea de exprimare a martorului, astfel încât martorul afirmă nu ceea ce a perceput, ci ceea ce i s-a sugerat). Organul judiciar trebuie să evite pe cât posibil folosirea unor întrebări tendențios sugestive deoarece prin adresarea lor se urmărește obținerea unor anumite răspunsuri despre care se știe că nu reflectă realitatea⁵⁹.

Astfel François Gorphe stabilește în funcție de ordinea sugestibilității, modalități de a adresa o întrebare⁶⁰.

59. Al. Ciopraga – op. cit., pat. 145-146.

60. În cazul în care un martor urmează să fie chestionat dacă o anumită fetiță purta o pălărie și ce culoare avea, se poate folosi una din întrebări care relevă o sugestibilitate crescândă:

1. Întrebarea determinativă cu pronume interogativ:

„Cum era îmbrăcată?”

„Ce culoare avea pălăria?”

2. Întrebare incomplet disjunctivă:

„Purta fetița o pălărie sau nu?”

3. Întrebare „da – nu”:

„Purta ea o pălărie?”

„Pălăria era de culoare roz?”

4. Întrebarea expectativă – „da”:

„Pălăria era poate de culoare roz?”

5. Întrebare expectativă – „nu”:

„Pălăria nu era poate de culoare roz?”

6. Întrebare complet disjunctivă:

„Pălăria era de culoare roz sau albastră?”

7. Întrebare ipotetică sau implicativă:

„Care este culoarea pălăriei?”

Primele două întrebări nu sunt periculoase. Prima evită orice sugestie. Sugestia este implicată într-o măsură redusă în întrebarea „da-nu”. Răspunsul „da” este mai frecvent decât cel negativ, iar pericolul sporește la întrebările „da sau nu” – întrebări expectative sau de așteptare, deoarece forma lor lasă să se întrevadă ce răspuns se așteaptă. Mai periculoase sunt întrebările disjunctive incomplet când există siguranța că alte posibilități sunt excluse. Întrebările implicative, prin excelență sugestive, sunt cele mai periculoase deoarece de aici rezultă presupunerea că martorul are cunoștință despre o anumită stare de lucruri, fără să fie întrebat mai înainte, dacă fetița purta o pălărie și dacă martorul o văzuse.

Rezistența la sugestie este dependentă de o serie de factori care privesc personalitatea martorului și anume un rol important îl joacă vârsta. Copiii, tinerii sunt mai ușor influențabili, vârstnicii mai greu cad victima întrebărilor cu un vădit caracter tendențios și mai ales acelor întrebări al căror caracter sugestiv este ascuns, insidios⁶¹.

Sugestibilitatea martorului poate distorsiona cele două forme de reactivări: recunoașterea și reproducerea. Aceasta poate fi temporară (în stare de boală, de intoxicație alcoolică, sub influența consumului de droguri, în somnul hipnotic) sau o caracteristică de durată. Totodată, la acestea se mai adaugă o formă care poate fi numită „sugestibilitate de statut” întâlnită la oamenii cu un nivel socio-cultural scăzut. Aici se întâlnește un fenomen de complezență față de autorități prin care se înțelege orice persoană care în ochii subiectului ar putea să aibă vreun ascendent asupra lui și se intercalează cu o sugestibilitate aparentă sau evidentă a întrebărilor, totuși logic între interacțiunea dintre autoritate și subiectul dependent, deci sugestiv. Acest fenomen apare mai puțin în relatarea spontană, verbală, neîntreruptă, decât la interogatoriu. Pentru aceste rațiuni folosirea ambelor forme de informare atât a relatării spontane neîntrerupte, cât și a interogatoriului se recomandă în situația în care mărturia este decisivă.

În privința capacității de mobilizare se poate spune că reprezintă o capacitate esențială, fiind vorba de transpunerea în registrul verbal al unor evenimente care se derulează ori s-au derulat în fața martorului care le-a perceput în mod intuitiv. Această capacitate de verbalizare depinde de la martor la martor, iar un anchetator experimentat știe că oamenii care vorbesc rar, reținut, cu economie de cuvinte, dar exprimând esențialul, sunt foarte rari.

Un martor, chiar dacă este imparțial și dezinteresat față de un eveniment la care a participat sau față de protagoniștii implicați, nu se poate debarasa de unele atitudini ale sale. Aceste atitudini făcând parte din componentele sociale ale personalității, constituie seturi scurte de dispoziții, intense opinii sau scopuri care implică o anumită așteptare, dar și o reacție adecvată⁶².

Reproducerea este influențată de mai mulți factori ca imaginația, gândirea, limbajul, atenția. Imaginația joacă un rol deosebit în activitatea creativă a oamenilor. Cu ocazia ascultării unui martori refac adesea involuntar anumite momente ale evenimentului cu ajutorul reprezentărilor. Gândirea descoperă raporturile și legăturile, trăsăturile și esența fenomenelor sau obiectelor, fiind strâns legată de activitatea pe care o desfășoară fiecare individ în procesul muncii.

Pe parcursul ascultării, martorul trebuie să fie lăsat să relateze liber – nealterat – evenimentul pe care l-a perceput, deci nu cum l-ar aprecia prin operațiile gândirii, care „completează” perceperea inițială. Martorul trebuie să fie prevenit să declare numai ceea ce a perceput nu și ce crede, ce gândește despre evenimentul respectiv.

Martorul poate în relatarea sa să introducă involuntar elemente percepute care aparțin unui alt eveniment căruia i-a fost martor. Organul judiciar anterior ascultării trebuie să atragă atenția martorului asupra posibilității de confruntare a anumitor aspecte ale evenimentului în cauza cu părți componente asemănătoare altor evenimente. Limbajul și gândirea se intercondiționează reciproc. În cazul martorilor, unde se pune problema unor trăiri nemijlocite sau nu, a unor aspecte abstracte, în timpul ascultării acestora, cea mai adecvată formă de exprimare e cea orală.

Atenția relevă o caracteristică a celorlalte procese psihice, joacă un rol prim în formarea declarațiilor martorilor. Orientarea atenției depinde atât de subiect cât și de obiect. Privită din acest punct de vedere, depozitia martorului care declară că nu a văzut nimic, că n-a observat fenomenul pe lângă care poate a trecut, este sinceră și veridică. Atenția poate fi voluntară sau involuntară și se caracterizează prin anumite componente: stabilitate (durata în timp în care poate fi reținută), mobilitate (pot fi urmărite alternativ diferite evenimente în cursul aceleiași activități), grad de concentrare (intensitatea legăturii cu anumite împrejurări sau obiecte, fiind

61. Idem, pag. 148-149.

62. N. Mitrofan, V. Zdrenghia, T. Butoi – op. cit., pag. 128-129.

de fapt focarul în care se concentrează conștient întreaga activitate psihică a omului), distribuție și volum⁶³.

Ca și în celelalte etape ale formării mărturiei, unde se pot întâlni diferiți factori perturbatori și reproducerea este supusă unor asemenea factori printre care se numără eroarea, alte denaturări, distorsiuni datorate situațiilor ce preced momentului comunicării, având ca efect o degradare, o deviere de la forma inițială a informațiilor. Denaturările, deci erorile, cuprind toate posibilitățile umane bazate pe simțuri de a înregistra informațiile.

Psihologic, eroarea este explicabilă, deoarece opinia se naște din atitudine, iar atitudine formată, provoacă fenomene de așteptare. De aici se naște iluzia că au văzut ceva, care de fapt, este ceea ce au vrut să vadă.

O altă distorsionare este dată de „fenomenul repetiției”. Astfel „martorul ocular” își exersează depoziția prin repetarea evenimentului primului venit la fața locului, curioșilor care se strâng, colegilor de serviciu, vecinilor sau organelor judiciare. Astfel că materialul inițial se rotunjește, la acest lucru contribuie și întrebările curioșilor, ale celorlalți, rezultând o structurare logică a evenimentelor, la completarea lor, încât se va ajunge la un rezultat total diferit – mărturia finală devine o simplă versiune a realității⁶⁴.

Reproducerea poate apărea fie sub forma **relatării spontane** a faptelor și prezintă avantajul că martorul va evoca numai acele fapte sau împrejurări care s-au conservat nealterat în memorie, pe care și le amintește cu ușurință, dar prezintă și dezavantajul că întinderea informațiilor este redusă, lucru care se poate datora atât unor reale dificultăți de reamintire, cât și ignorării martorului a unor aspecte importante. Dar și sub forma **interogatoriului**, care va succeda relatarea liberă. Se constată o extensie a mărturiei datorită interogatoriului care are un efect stimulator asupra memoriei, făcând posibilă evocarea unor împrejurări care păreau uitate. Cu toate acestea interogatoriul, deși înlătură sentimentul de nesiguranță, de incertitudine, reticențele, prezintă și un coeficient ridicat de eroare. Interogatoriul împinge martorul până la limita extremă a amintirii sale, deseori forțând memoria se repercutează defavorabil asupra mărturiei chiar și atunci când nu cuprinde întrebări sugestive. În cazul în care va cuprinde și aceste întrebări, deliberat sau involuntar atunci mărturia va fi alterată, deoarece sugestia constituie o sursă a erorii. La interogarea unui martor de rea-credință, acesta va putea din întrebările puse să-și dea seama de tactica adoptată de organul judiciar, de probele de care dispune și sub diferite pretexte va refuza să răspundă sau va da răspunsuri inexacte⁶⁵.

În subsidiar, reproducerea poate apărea sub **forma scrisă** – declarația consemnată personal de martor, la care se va apela numai în condiții improprii în care se va desfășura reproducerea, ce pot afecta capacitatea de reproducere orală a martorului. În alte cazuri, declarația scrisă este impusă de considerentele de ordin tactic. În cazurile în care există o legătură de rudenie, de prietenie, existând posibilitatea retractării declarației, sau anumite influențe, este indicat să se recurgă la forma scrisă.

Ca și celelalte etape ale mărturiei și **reproducerea** este supusă erorilor ce se pot datora diferitelor cauze: denaturări prin audite, prin omisiune, prin substituie, prin transformare. Pericolul acestor denaturări constă în faptul că pot fi înălnite și în depozițiile martorului de bună credință, care în mod involuntar denaturează realitatea, convins fiind că depoziția sa este conformă adevărului⁶⁶. (Vezi efectul iluziilor).

63. Al. Ciopraga – Tratat de tactică criminalistică, pag. 129-130.

64. N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – op. cit., pag. 130.

65. Al. Binet în „La science du temoignage annee psychologique” constata: „Dacă voiți mărturii abundente, interogați. Dacă voiți însă mărturii fidele, nu vă încredeți în interogatoriu”.

66. Al. Ciopraga – „Evaluarea probei testimoniale în procesul penal”, Ed. Junimea, 1979, pag. 149-156.

Reproducerea faptelor, împrejurărilor poate fi influențată în mare măsură și de atitudinea martorului față de anchetator. Există oameni care sunt expuși să fie influențați de simpatii și antipatii și care acționează adesea sub impulsul acestor efecte.

Reactivarea – sub cele două forme reproducerea și recunoașterea – are loc în condițiile forțării memoriei. La toate acestea se mai poate adăuga schimbarea de rol ce contribuie la distorsionări regretabile, precum și presiunile din partea publicului.

În cazul schimbării de rol – fenomen psihosocial – unii martori de condiții modeste ce au trăit în anonim, datorită unui eveniment la care au participat incidental, simt că au devenit „cineva”, că pot influența cursul evenimentelor. Atitudinea lor va mări dorința lor de a fi de folos, de a servi cauza cu mai mult elan, drept urmare vor evita orice răspuns negativ, vor fi de acord cu orice și prin aceste manifestări vor produce grave distorsionări⁶⁷.

Cea de-a doua etapă a reactualizării – **recunoașterea** – reprezintă o modalitate secundară de comunicare a informațiilor. Recunoașterea este realizată de organele de urmărire penală în cadrul căreia persoanele și obiectele având o identitate necunoscută sunt înfățișate martorului cu scopul de ale identifica, adică dacă au fost percepute în condițiile săvârșirii infracțiunii, sau în situații anterioare sau ulterioare acestuia. Fiind un procedeu tactic, se încearcă reactualizarea acelor informații mai slab consolidate sau temporar reținute sau pierdute în neant. În cadrul mărturiei, recunoașterea se va face în condițiile contactului repetat cu persoanele și obiectele care se înfățișează în confruntarea cu imaginea percepută și stocată de către persoanele care au venit în legătură cu aceste obiecte sau de persoane în condițiile săvârșirii infracțiunii sau anterior acesteia.

Recunoașterea este precisă, când impresiile percepute de la persoane, privind obiectele cu care martorul vine în contact se identifică, se suprapun sau coincid în mare parte cu cele anterioare. Este **imprecisă** când se constată diferite deosebiri. Martorul, în primul moment are sentimentul de „dăjă vu”, neputând localiza o persoană, un obiect, în timp și spațiu⁶⁸.

F. Gorphe constata că recunoașterea unei persoane de către martor poate să se efectueze după unele ezitări, ezitare (incertitudine aparentă) care nu trebuie considerată ca semn a unei erori. Este o reacție normală care inspiră încredere⁶⁹.

Recunoașterea persoanelor, psihologic, se face pe baza imaginilor vizuale și auditive – mers, voce, vorbire, semnalmente individuale ale persoanei care vizează talia persoanei, conformația corpului, trăsăturile și expresia feței, culoarea părului, pigmentația pielii; dar cea mai mare individualizare este dată de disfuncționalitățile anatomice, lipsa unui membru, ticurile, mersul caracteristic, la care se adaugă descrierea hainelor, a privirii, a înfățișării faciale.

Pe baza acestor date furnizate de martori, se poate realiza portretul persoanei căutate, ce va fi identificat în catalogul cu diferiți indivizi – infractori⁷⁰. Nu trebuie însă ca aceste date să fie considerate ca infailibile, deoarece obiectele auxiliare – îmbrăcămintea exotică, anumite ticuri pot reprezenta doar accesorii pentru a induce în eroare. Recunoașterea bazată numai pe talie, înălțime, conformație poate duce la alte false identificări. Adeseori informațiile sunt supraapreciate sau subapreciate⁷¹.

67. N. Mitrofan, V. Zdrenghia, T. Butoi – op. cit., p. 130-136.

68. Al. Ciopraga – op. cit., p. 160-163.

69. N. Mitrofan, V. Zdrenghia, T. Butoi – op. cit., p. 133.

70. În cadrul seminariilor, studenții se vor familiariza cu procedura și tehnica portretului-robot. (Vezi cauze complexe – T. Butoi - arhiv. pers.).

71. Într-un caz celebru, amintit de Y. Eminescu în „Procese celebre”, intitulat „Procesul curierului din Lyon” – reprezintă un caz clasic de eroare judiciară – a fost condamnat Joseph Lesurques în locul lui Dubosq: ... „Lesurques va fi condamnat în locul lui Dubosq pentru că acesta purta o perucă blondă apropiată de coloritul lui Lesurques, ceea ce a dus în eroare martorii care nu au făcut diferența, bazându-se pe recunoașterea persoanelor după culoarea părului”.

Recunoașterea persoanei după voce și vorbire este uzitată în anumite cazuri practice, dar va fi tributară condițiilor săvârșirii infracțiunii. Recunoașterea persoanei după miros este utilă mai ales dacă infractorul are un numit miros caracteristic care rămâne impregnat în memoria martorului și care poate să-l miroasă⁷².

Recunoașterea cadavrelor se bazează pe trăsături statice, unde rolul important îl joacă trăsăturile feței, talia, constituția, anumite semne particulare – cicatrici, semne din naștere, tatuaje, intervenții chirurgicale și stomatologice. Dificultatea va rezulta din poziția nefirească a corpului – orizontală – expresia, fizionomia mult modificată. Instalarea rigidității și a lividității caracteristice care va duce la „căderea” mușchilor, imobilitate, toate conferă o altă impresie, schimbând-o pe cea pe care o avem despre persoana aflată în viață.

La toate acestea se adaugă leziunile, mediul în care a stat corpul (în stare de submersie), intervalul de timp scurs de la încetarea din viață și până în momentul descoperirii, a recunoașterii sau metodele folosite de infractor pentru a îngreuna descoperirea cadavrelor. Toate acestea pot fi înlăturate dacă înainte de a se supune recunoașterii, cadavrelor i se aplică tehnica preconizată de Mina Minovici – „toaleta cadavrelor”, prin care se va încerca să se redea corpului un aspect cât mai apropiat de cel avut în timpul vieții. Un element asupra căruia se va insista și care are un rol important este expresia feței caracterizată foarte bine de ochi.

Falsele recunoașteri sunt rezultatul influențării martorului de condiții în care a intrat în contact cu cadavrul. Gustave Le Bon în „Psychologie des foules”, amintește de un caz de falsă recunoaștere a cadavrelor unui copil de către propria mamă și alte persoane apropiate, datorită unei cicatrice pe frunte pe care o prezenta atât cadavrul, cât și copilul⁷³.

Recunoașterea după fotografii este modalitatea frecvent folosită în cercetările judiciare pentru identificarea atât a martorilor cât și a cadavrelor. Principalul dezavantaj prezentat de această modalitate îl constituie faptul că vedem imaginea statică a persoanei care nu poate fi înlocuită cu cea vie.

Martorii sunt confrunțați cu o serie de **fotografii de identificare** aflate în evidența organelor operative. Acestea redau în profil și frontal, persoana, lăsând să se vadă toate particularitățile, la o scară obligatorie de 1/7 din mărimea naturală.

A doua categorie formată din **fotografii artistice** ce prezintă neajunsul că o serie de semne particulare, alte particularități nu vor apărea datorită retușului obligatoriu în fotografia comercială.

A treia categorie – **cele executate de amatori**.

Recunoașterea unei anumite persoane, a unui obiect se va face prin prezentarea acestora într-un cadru comun cu persoane de aceeași înălțime, talie, să nu existe un contrast izbitor care poate influența martorul. Însă la toate acestea se va adăuga și capacitatea de descriere a martorului și exactitatea recunoașterii. Astfel, martorul poate descrie corect însușirile persoanelor și ale obiectelor cu care a intrat în contact, dar acestea să nu fie esențiale pentru descoperirea infracțiunii, fiind comune unui număr larg de persoane. Sau cea de a doua posibilitate – martorul convins că a reținut tot ce era esențial, face o descriere detaliată și totuși constată că nu poate recunoaște obiectul, deoarece este diferit de ceea ce a perceput.

Martorul nu reușește să descrie persoana sau obiectul, deci descrierea sa este inexactă. Neputința martorului nu trebuie să constituie indiciul unei erori. Este ceea ce se spune: „Dacă o văd, o recunosc”. Capacitatea de a descrie nu se suprapune capacității de recunoaștere⁷⁴.

72. N. Mitrofan, V. Zdrengea, T. Butoi – op. cit., pag. 134.

73. Al. Ciopraga – op. cit., p. 171.

74. Idem, pag. 179.

Toate aceste etape în care mărturia se formează cu avantajele și dezavantajele lor, prezintă interes și constituie o importantă sursă de descoperire a infractorului și poate până la descoperirea altor metode, rămân totuși singurele modalități, chiar dacă pot crea și o falsă recunoaștere, de descoperire a celor care încalcă legea.

De la formarea mărturiei – ca proces psihologic, ca o operație logică, până la martor, la găsirea metodelor de a-l „face să vorbească” și apoi prinderea infractorului, aducerea acestuia în justiție și judecarea sa este o cale anevoioasă pe care se pot intersecta interese, sentimente ce pot clătina balanța aflării adevărului.

Dacă, până acum martorul a fost cel care a văzut, a auzit, ceea ce s-a petrecut și toate aceste evenimente s-au format ca operații ale gândirii, depinzând în mare măsură de condițiile de mediu, de gradul de cultură al persoanei – martor, de conștiința sa, el fiind singurul care știe mai multe decât organele operative, de acum înainte, după aflarea infracțiunii pe scena ei vor intra și alte persoane cu alte roluri care trebuie să aducă la suprafață cele petrecute.

Va cădea cortina peste o scenă, pentru a ne muta atenția pe o alta, unde activitatea de descoperire, de aflare este mai intensă.

4.3. Perspectiva magistratului asupra aprecierii forței probante a mărturiei

4.3.1. Izvorul mărturiei din punct de vedere al sursei

Din punct de vedere al mijlocirii faptelor aduse la cunoștința organelor judiciare și sursa – izvorul, punctul de plecare al mărturiei – se poate vorbi atât în literatura cât și în practica juridică despre mărturia nemijlocită/mijlocită, imediată/indicată, derivată, „din auzite”, din „zvon public”.

Sursa mărturiei nemijlocite este constituită de percepția imediată, originară a faptelor și împrejurărilor de fapt legate de infracțiune sau de fapțiitor sau sunt dobândite personal de martor – ex propriis sensibus. La mărturia nemijlocită, între sursa din care provin și sunt transmise informațiile și martorul care le percepe și le dezvăluie nu se interpun verigi intermediare. Percepția nemijlocită implică prezența martorului în timpul și la locul producerii faptelor. Mărturia va avea această însușire ori de câte ori martorul s-a aflat în situația de a fi putut percepe direct, chiar dacă temporal nu a perceput faptele concomitent sau dacă spațial s-a aflat la o anumită distanță de locul producerii lor.

Izvorul mărturiei mijlocite este o sursă mediată derivată, deoarece martorul indirect furnizează informații nu asupra unor fapte și împrejurări percepute din sursa originară, ci o sursă mediată, derivată – ex auditu alieno. Între sursa primară și cea prin intermediul căreia faptele sunt aduse la cunoștința organelor judiciare se interpun verigi intermediare. Aceste verigi intermediare pot fi una din părți (ex auditu partis), martori proprii (ex auditu alieno) – acele persoane care au perceput direct, prin propriile simțuri faptele și împrejurările legate de infracțiune și fapțiitor. Punctul de plecare al acestei mărturii este mereu determinant, precis individualizat și, de regulă, poate fi confruntat, verificat, cu sursa, elementul primar de informare. La această mărturie imediată se apelează atunci când fie există o împiedicare absolută de a se obține informații din sursa primară (ex.: încetarea din viață a părții sau a martorului ocular de la care martorul indirect deține informații), fie este o împiedicare vremelnică (ex.: imposibilitatea temporară de a asculta un martor propriu-zis).

Izvorul mărturiei „din auzite” / „din zvon public” sau „după cum spune lumea”, derivă dintr-o sursă nedeterminată și indeteminabilă, constând în simple referiri ale martorului la fapte auzite, la zvonuri de o anumită notorietate a cărei proveniență nu poate fi precizată.

Între sursa originară și cea prin mijlocirea căreia faptele sunt aduse la cunoștința organelor judiciare se interpun o serie de verigi, de elemente intermediare. Din acest punct de

vedere o asemenea mărturie este cu atât mai nesigură cu cât numărul de verigi intermediare este mai mare. Această mărturie este supusă unui proces de denaturare în care se constată mai întâi o comprimare a zvonului pe măsură ce acesta circulă pentru a putea fi mai ușor de povestit, apoi o accentuare a unor impresii, detalii în jurul cărora se organizează întreaga poveste și, în sfârșit, asimilarea, prelucrarea informațiilor în raport cu deprinderile, interesele, sentimentele celui care primește informația.

Condiția esențială și singura acceptată pentru ca o persoană să dobândească calitatea de martor în procesul penal o constituie deținerea unor informații despre vreo faptă sau împrejurare care pot servi la stabilirea și aflarea adevărului. În această situație, pot fi martori persoanele care direct sau indirect cunosc astfel de împrejurări.

Mărturia mediată este supusă unor reguli particulare de verificare și apreciere. Fidelitatea mărturiei mediate se află într-un raport invers proporțional cu numărul verigilor ce separă percepția inițială de martor ca subiect cunoscător prin mijlocirea cărui faptele au ajuns la cunoștința organelor judiciare. Valoarea ei fiind subordonată cunoașterii sursei din care provine, de aceea se explică de ce mărturia de plecare nu poate fi individualizată deoarece întemeindu-se pe un zvon, pe opinii mai mult sau mai puțin răspândite, încetează de a mai fi directă și va fi înlăturată.

În procesul de confruntare a informațiilor provenite din sursa inițială cu cele provenite din sursa derivată se poate constata existența unei depline concordanțe între acestea, dar și o neconcordanță asupra unor elemente care, considerându-se lipsite de importanță, nu au fost comunicate martorului.

Concordanța dintre sursa derivată și cea inițială dovedește că martorul mediat a reținut exact informațiile primite pe când absența unor elemente sau comunicarea inexactă își găsește explicația în selecția operată, în informațiile percepute, omisiunea voită a unor laturi, deci transmiterea orală numai a acelor informații considerate de sursă ca fiind esențiale.

Neconcordanța informațiilor poate fi consecința unei denaturări involuntare a informațiilor atunci când acestea, deși fidel transmise, au suportat distorsionări datorită unor cauze subiective, nemijlocit legate de personalitatea martorului mediat: prelucrarea și interpretarea denaturată a informațiilor, raționalmente subiective sau a unor cauze voluntare care rezidă din persoana martorului derivat (relația avută cu cel pentru care urmează să depună mărturie sau raportul dintre el și organul judiciar – anchetatorul) sau datorită relei sale credințe denaturând în mod deliberat faptele.

Alteori, cauza nepotrivirii informațiilor din sursa primară cu cele din cea derivată este rezultatul faptului că martorul ocular, învinuitul, inculpatul, partea vătămată în special, furnizează organului judiciar informații false, iar martorul mediat, informații exacte, situație în care este necesară cunoașterea motivelor care produc asemenea neconcordanțe.

În cazul în care mărturia mediată nu poate fi confruntată cu sursa inițială (cel de la care martorul indirect deține informațiile a încetat din viață sau nu poate fi găsit), poate fi reținută sub o dublă condiție, și anume:

- persoana martorului să inspire deplină încredere;
- mărturia nemijlocită să fie confirmată de ansamblul probelor existente în cauză.

Cunoașterea sursei mărturiei reprezintă o cale de a afla informații reale și necesare pentru aflarea cauzei. Nu de puține ori cei care lansau „zvonurile“, dădeau detalii despre victimă, faptă, împrejurările în care acestea s-au petrecut, erau adevărații autori. A cerceta fiecare verigă pentru a ajunge la izvorul mărturiei necesită timp, se impune cunoașterea unor anumite categorii de oameni care te pot îndruma și oferi informațiile necesare, iar rezultatele pot fi negative sau pozitive, pot „face lumină“ sau „te afundă“. Toată această activitate revine anchetatorului –

procuror sau organ de poliție, care trebuie să navigheze printr-o mare de informații, de zvonuri, de persoane care declară acele lucruri compatibile cu persoana lor și situația avută.

4.3.2. Mărturia din perspectiva legăturii martorului cu pricina și cu părțile în proces

Martorul trebuie privit în raport cu poziția pe care o ocupă în complexa împletire a relațiilor și faptelor care constituie obiectul litigios, în raport cu dispozițiile sale afective datorate împrejurărilor legate de cauză, adică situația reală a martorului față de pricină și față de ceilalți participanți în procesul penal.

Prima latură a acestei probleme – legătura și atitudinea martorului față de pricină – reprezintă un moment important în ceea ce privește interesul material sau moral al acestuia pentru ca pricina să fie soluționată într-un anumit fel, deoarece interesul material sau moral poate determina o anumită nesinceritate sau parțialitate care se va reflecta și în mărturie.

Cea de-a doua latură – legătura cu părțile în proces – vizează poziția subiectivă a martorului față de inculpat, învinuit, partea vătămată, partea civilă, partea responsabilă civilmente – adică acele raporturi de rudenie, amicitie, dușmănie, afecțiune, răzbunare, teamă, sentimente de antipatie sau simpatie.

În baza art. 78 C.p.p., martorul este persoana care are cunoștințe despre noua împrejurare de natură să servească la aflarea adevărului în procesul penal, adică este o persoană neinteresată în soluționarea într-un anumit fel a procesului. În cazul în care participarea sa la procesul penal este de natură să servească la aflarea adevărului, din necesitatea de a aduce la cunoștința organului judiciar săvârșirea unei fapte, date și împrejurări legate de acesta, pe care de cele mai multe ori le-a perceput accidental, atunci persoana respectivă – apare în calitate de martor care nu are vreun interes propriu de apărare. Dar în cazul în care participarea sa are în vedere apărarea unui interes propriu atunci persoana respectivă încetează de a mai fi martor și va avea calitatea procesuală necesară apărării intereselor în cauză, și anume, aceea de parte, iar informațiile pe care le deține vor fi reținute și vor constitui mijloace de probă, declarație de parte în proces și apreciate prin prisma poziției avute în proces.

Această situație a rezultat din incompatibilitatea între calitatea de parte în proces și calitatea de martor, deoarece va exista o prezumție de nesinceritate. Pentru a înlătura această consecință negativă, art. 82 C.p.p. instituie incompatibilitatea între martor și parte în proces, oferind totodată persoanei vătămate un drept de opțiune între poziția de parte civilă, parte vătămată și martor în proces. În această situație nu se va putea face abstracție, de faptul că persoana vătămată, deși a ales calitatea de martor, i s-a cauzat un prejudiciu material sau moral prin săvârșirea infracțiunii, deci mărturia sa va avea un grad de părtinire.

Depoziția sa va fi supusă unor elemente de deformare, chiar dacă persoana este de bunăcredință, deoarece percepția și memorarea se desfășoară pe un fond afectiv emoțional, lucru care va determina o memorare lacunară. La toate acestea se adaugă și tendința de exagerare, specifică psihologiei victimei⁷⁵.

O altă situație care ar putea să creeze o prezumție de interesare materială sau morală în rezolvarea cauzei, este cea dată de suprapunerea celor două calități – martor și soț, sau raport de rudenie cu învinuitul sau inculpatul sau cu celelalte părți. În acest scop, C.p.p. prevede în art. 84 – „Întrebări prealabile” – ca martorul să fie supus la un șir de întrebări privind identitatea sa, ocupația și adresa, apoi întrebările trebuie să vizeze relația de rudenie cu învinuitul sau inculpatul sau cu oricare altă parte și, dacă a suferit sau nu vreo pagubă de pe urma săvârșirii infracțiunii.

75. Al. Ciopraga – op. cit., pag. 191-194.

În situația în care este rudă apropiată cu învinuitul/inculpatul sau cu o parte în proces, acesta va fi absolvit de obligația de a depune mărturie. Este însă o excepție relativă, deoarece rudele sau soțul pot depune mărturie rămânând la latitudinea lor dacă-și manifestă acest drept sau nu. Această posibilitate de alegere, acordată soțului și rudelor apropiate a fost instituită dintr-o îndoită explicație – în primul rând există această legătură sentimentală care determină o conduită subiectivă și, în al doilea rând, motivele de suspiciune legitimă care rezultă dintr-o atitudine de particularitate ce poate fi manifestată de aceste persoane, derivând din prima latură a explicației⁷⁶.

Organul legislativ a acordat această posibilitate pentru a scuti persoanele aflate într-o asemenea situație de alegere între sentimente firești și datoria de a spune adevărul. Rudele apropiate în accepțiunea C. p. sunt ascendenții și descendenții, frații și surorile, copiii acestora, precum și persoanele devenite prin înfiere potrivit legii astfel de rude (art. 149). Și în cazul în care rudele apropiate, precum și cele mai îndepărtate depun mărturie, va opera prezumția de parțialitate (părtinire). Așadar, martorului din una din cele două categorii, poziția sa de imparțialitate va fi în același timp amenințată⁷⁷.

În viziunea acestora – părinți/soț – persoanele care au săvârșit o faptă prevăzută de legea penală – vor apărea ca niște persoane corecte, incapabile de a săvârși o asemenea faptă. Astfel, în depoziția părinților, fiul urmărit pentru comportări huliganice, este descris ca un copil simpatice, plin de umor, căruia, ca tuturor de vârsta sa, îi place să se distreze, iar fapta comisă este considerată ca o copilărie, glumă nevinovată. Soția dispărută, pentru soțul care o iubește, va fi reprezentată ca o persoană deosebită din punct de vedere fizic, mult mai tânără, elegantă⁷⁸.

O altă posibilitate de perturbare a mărturiei poate veni din situația reală în lanțul împrejurărilor cauzei, al raporturilor în care se află cu ceilalți participanți în proces, al poziției sale subiective față de cei care au o anumită calitate în proces. În acest punct interesează personalitatea martorului din punctul de vedere al relațiilor cu ceilalți, cu părțile în proces⁷⁹.

Se știe că martorul poate fi o persoană necunoscută, o persoană care accidental s-a aflat în locul săvârșirii unei fapte, dar poate fi o persoană cunoscută învinuitului/inculpatului și celorlalte părți în proces. Aflat în această situație organul judiciar se poate confrunta cu o situație dificilă. Datorită diferitelor raporturi: de colegialitate, de serviciu, de amicitie, mărturia martorului ca și poziția sa față de fapta săvârșită vor putea suferi anumite modificări. Se pot ivi sentimente de compasiune față de învinuit/inculpat, care va fi tras la răspundere pe baza depoziției sale, sau sentimente de ură, antipatie sau simpatie. Oricare sentiment nutrit de martor față de una dintre părțile în proces se va repercuta asupra mărturiei.

Sentimentul de simpatie care intră în categoria sentimentelor generoase, se sustrage involuntar cenzurii martorilor, dar poate deforma mărturia, prin ceea ce simte martorul, fie datorită raporturilor anterioare dintre el și părți sau ivite spontan în momentul intrării în contact în cursul procesului penal. De obicei acest sentiment se va îndrepta spre victima infracțiunii, decât spre cel care a săvârșit-o⁸⁰.

Față de învinuit/inculpat, martorul, deși blamează fapta acestuia, va încerca un sentiment de compasiune. Sentiment care poate lua naștere din unele informații pe care martorul le dobândește cu privire la situația familială grea și nu dorește ca mărturia sa să contribuie la condamnarea acestuia, socotind fapta sa ca o consecință a unui concurs nefavorabil de împrejurări. Dar această atitudine va avea repercusiunile sale. Astfel, acele împrejurări care îl

76. Idem, pag. 194.

77. Idem, pag. 195.

78. Idem, pag. 195.

79. Idem, pag. 196.

80. Idem, pag. 197.

acuză pe învinuit/inculpat se vor estompa, iar dacă au existat circumstanțe atenuante, vor căpăta contur și vor deveni hotărâtoare⁸¹.

De cele mai multe ori, sentimentele de simpatie, compasiune se îndreaptă asupra victimei – persoana vătămată. Însă sentimentele sunt mult mai amplificate deoarece la suferințele produse de săvârșirea infracțiunii pe care persoana vătămată le-a suferit, se adaugă și cele pe care trebuie să le suporte în cursul procesului penal. Martorul va depune astfel, o mărturie defavorabilă învinuitului/inculpatului, deci parțială, subiectivă, deoarece acesta se poate identifica cu victima și atunci toate acestea i s-ar fi putut întâmpla lui. Așadar, există posibilitatea de identificare cu victima, lucru care se va oglindi în depoziție.

Dar la capătul celălalt se află **sentimentele negative**, de obicei, antipatie, ură față de una din părți, în special împotriva celui care a săvârșit o faptă de lege penală. Drept consecință, mărturia unui asemenea martor va oglindi o „îngroșare“, o accentuare a suferințelor celui vătămat, se va exagera și condamna fapta învinuitului/inculpatului.

Un alt sentiment perturbator este **pasiunea**. Realitatea este percepută sub imperiul acestei forme – dragostea – deformat. Respectivul va vrea să vadă doar ceea ce-i convine, ajustând toate datele pentru a le potrivi imaginii iubite.

Opusul acestui sentiment este **gelozia, ura, invidia**. Dacă mărturia celui stăpânit de sentimentul de dragoste oglindește atitudinea martorului fiind, deci, decelabilă pentru organul judiciar și mai puțin periculoasă pentru justiție, mărturia bazată pe ură, invidie, ce reprezintă o armă a răzbunării este mai greu de detectat. Sentimentele de ură, răzbunare față de una dintre părți, un membru al familiei, pot fi reprimite, pot apărea sub diferite manifestări. Martorul poate trece sub tăcere sau în mod deliberat denaturează împrejurări care erau în favoarea învinuitului/inculpatului.

Poate exista și un **sentiment de teamă, frică**, ce poate fi provocat de împrejurări interne sau externe. Cazul tipic îl reprezintă amenințarea martorului cu producerea unui rău, fie asupra propriei sale persoane, fie asupra unei persoane dragi. Răzbunarea învinuitului sau inculpatului are drept consecință producerea unui sentiment de teamă asupra psihicului martorului care va face o depoziție nesinceră. Victimele acestor temeri sunt, în general, femeile și copiii.

În cazul unor învinuiți/inculpați, cunoscuți ca persoane foarte periculoase, martorii sunt foarte greu de recrutat, deoarece sub imperiul fricii, aceștia se sustrag de la obligația de a depune mărturie. Alteori temerea care duce la mărturie falsă își are rădăcini interne, datorându-se raporturilor în care se află martorul cu pricina în care urmează să depună mărturie.

Tăcerea, prezentarea falsă sau îndreptarea bănuielilor către o persoană nevinovată se pot produce datorită posibilității ca martorul să fie implicat ca învinuit/inculpat în cauză sau temerii de a fi tras la răspundere penală pentru o faptă comisă anterior, dar nedescoperită⁸².

Persoanele care se bucură în societate de o anumită prestanță, și care, din diferite motive se pot afla într-un loc compromițător în compania unor persoane îndoielnice, pot, de asemenea, fi prezente la producerea unei infracțiuni, aceasta determinând afișarea, în fața organelor judiciare, a unei atitudini de negare a cunoașterii faptelor⁸³.

81. Idem, pag. 197-198.

82. Idem, pag. 200.

83. Al. Ciopraga citându-l pe E. Locard, da, ca exemplu, cazul unei femei martoră la săvârșirea unui omor petrecut într-un loc rău famat. Din locul în care se găsea aceasta a perceput fapta în întregime; imediat după săvârșirea faptei, în fața unui ofițer de poliție și apoi a prefectului a făcut o depoziție detaliată asupra împrejurării comiterii omorului. În fața judecătorului de instrucție și a curții cu juri a retractat depoziția deoarece prezența în acel loc a unei femei de condiție bună ar fi fost inexplicabilă. (Al. Ciopraga – op. cit., pag. 201).

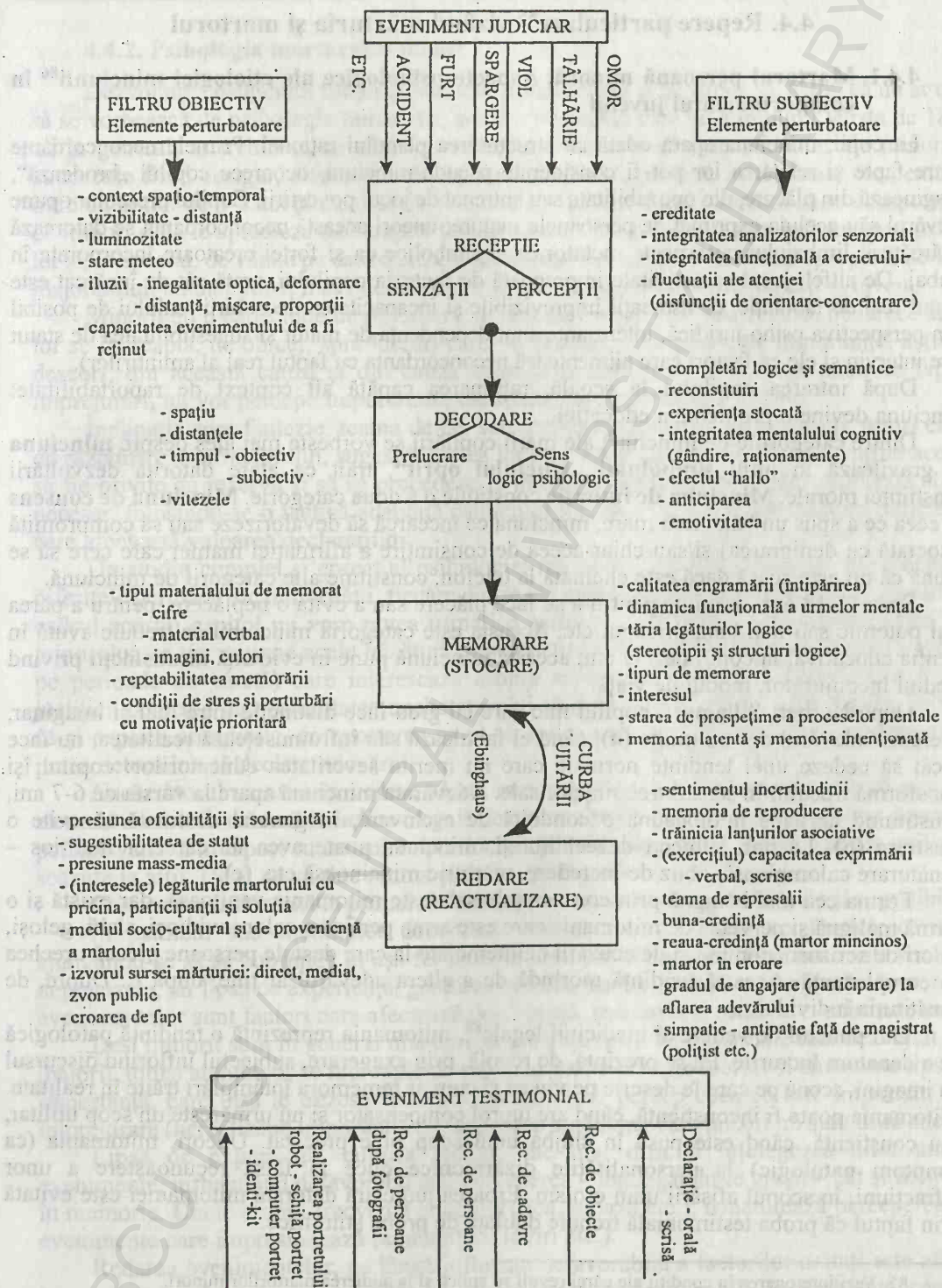
Se mai pot adăuga raporturile de prietenie, profesionale, simplele raporturi care pot determina o mărturie nesinceră, din dorința de a nu deteriora bunele relații avute, până la momentul comiterii faptei, cu învinuitul/inculpatul; sau trăsăturile personalității celui care compare în calitate de martor – amor propriu, vanitate. Mărturia acestuia este ușor detectabilă ca fiind nesinceră, deoarece va avea în centru personalitatea martorului.

Calitatea de martor implică și anumite obligații, și anume, de a se înfățișa în fața organului judiciar ori de câte ori este chemat. Din acest motiv, martorul, pentru a se elibera de această obligație, poate trece sub tăcere anumite fapte, evenimente legate de săvârșirea infracțiunii⁸⁴.

Credibilitatea și atitudinea martorului vor fi subordonate personalității acestuia. Un om care și-a conturat personalitatea, care are reprezentarea clară a binelui și răului, care se poate judeca obiectiv, va putea să-și impună o anumită conduită față de săvârșirea unei infracțiuni. Deși pot să depună mărturie chiar dacă vor fi prezumate de parțialitate, aceste persoane vor putea să se detașeze de sentimentele născute odată cu producerea infracțiunii, reușind să-și înfrângă resentimentele și să declare adevărul.

Deși ne aflăm în cursa contra cronometru de aflare a adevărului, aceste persoane, singurele capabile să spună adevărul așa cum s-a petrecut, pot aduce anumite modificări la depozițiile anterioare, retractări totale sau parțiale, vizibile în unele declarații, încât îngreunează aflarea adevărului, dar avându-se mereu speranța în conștiința omului pentru dreptate, se va persevera, deoarece aceste persoane pot fi aduse pe drumul cel drept. Este, bineînțeles, sarcina anchetatorilor pentru a „trezi” în conștiința lor spiritul de dreptate, dorința de a ajuta și de a afla adevărul.

84. Idem, pag. 200-203.

SCHEMA FORMĂRII MĂRTURIEI

Tiberiu Bogdan - Ioana Teodora Butoi (prelucrări personale și completări)

4.4. Repere particulare⁸⁵ vizând mărturia și martorul

4.4.1. Martorul persoană minoră. Aspecte psihologice ale etiologiei minciunii⁸⁶ în comportamentul juvenil

La copii, minciuna apare odată cu structurarea planului rațional. Primele neconcordanțe dintre fapte și relatarea lor pot fi considerate pseudo-minciuni, deoarece copilul „brodează”, imaginează din plăcere, din opozabilitate sau antrenat de jocul povestirii. Copilul preșcolar opune adevărul său aceluia exprimat de persoanele mature; uneori această neconcordanță se datorează încărcăturii limbajului cu aspecte metaforice și simbolice ca și forței creatoare încorporate în limbaj. De altfel, jocul ca activitate impregnată de fantezia copilului, arată cât de încărcat este planul real de fabulație, de asociații imprevizibile și incapacitatea deosebirii realului de posibil (din perspectiva psiho-juridică, interesante sunt dependența de matur și sugestibilitatea de statut care intervin și ele ca factori care alimentează neconcordanța cu faptul real al amintirilor).

După intrarea copilului la școală, raționarea capătă alt context de raportabilitate: minciuna devine o problemă a educației.

Dintre categoriile de minciună ale mării copilării se vorbește mai ales despre **minciuna** ce gravitează în jurul simbolului „fructului oprit”, trăit ca atare datorită dezvoltării conștiinței morale. **Minciuna de imitație** constituie o a doua categorie. **Minciuna de consens** cu ceea ce a spus un băiat mai mare, minciuna ce încearcă să devalorizeze sau să compromită (asociată cu denigrarea) și/sau chiar aceea de consimțire a afirmației mamei care cere să se spună că nu este acasă dacă este chemată la telefon, constituie alte categorii de minciună.

Spre 11-13 ani, se minte pentru a se face plăcere sau a evita o neplăcere, pentru a părea mai puternic sau mai bun, priceput etc. Aceasta este categoria minciunii ce trebuie avută în atenția educativă; la copiii de 7-9 ani, această minciună pune în evidență insatisfacții privind mediul înconjurător, modul de viață.

După Norbert Sillamy⁸⁷, copilul mic care cu greu face distincție între real și imaginar, alterează adevărul dar nu minte (a); când el fabulează sau înfrumusețează realitatea, nu face decât să cedeze unei tendințe normale care nu merita severitatea educatorilor: copilul își transformă trecutul în sensul trebuințelor sale. Adevărata minciună apare la vârsta de 6-7 ani, constituind aproape întotdeauna o conduită de eschivare, în general destinată să evite o muștrare (b). La unii subiecți dezechilibrați, minciuna poate avea un caracter malițios — denaturare calomnioasă, abuz de încredere, mărturie mincinoasă etc. (c).

Forma cea mai benignă prin consecințele sale este mitomania vanitoasă, dar există și o formă malignă și perversă de mitomanie care este arma perfidă a celor invidioși, slabi, geloși, autori de scrisori anonime și de acuzații neîntemeiate la care destule persoane pleacă urechea cu complezență. Această tendință morbidă de a altera adevărul ar ține, după E. Dupre, de constituția individului.

Din punctul de vedere al medicinei legale⁸⁸, mitomania reprezintă o tendință patologică de a denatura lucrurile. Ea se prezintă, de regulă, prin exagerare, subiectul înflorind discursul cu imagini, scene pe care le descrie pe viu ca și cum ar rememora întâmplări trăite în realitate. Mitomania poate fi inconștientă, când are un rol compensator și nu urmărește un scop utilitar, sau conștientă, când este pusă în slujba unui scop bine precizat. Uneori, mitomania (ca simptom patologic) la personalitățile dizarmonice duce la falsa recunoaștere a unor infracțiuni, în scopul afișării unui eroism. Eroarea judiciară datorată mitomaniei este evitată prin faptul că proba testimonială trebuie dublată de probe științifice.

85. Vezi interogarea în condiții ale cărei reguli se aplică și la audierea martorilor minori.

86. Ursula Șchiopu și colab. Dicționar enciclopedic de psihologie, Ed. Babel, București, 1996, pag. 453-454.

87. Norbert Sillamy — Dicționar de psihologie, Larousse, Ed. Univers Enciclopedic, 1996, pag. 198.

88. T. Ciornea și colab. — Medicina legală — definiții și interpretări, Ed. Junimea, 1988, pag. 322.

4.4.2. Psihologia martorului minor

Dezvoltarea psihicului ființei umane este condiționată și de vârsta sa, astfel că nu ar trebui să se vorbească de psihologia minorului, adică a persoanei care nu a împlinit vârsta de 18 ani, ci, în general, ar trebui să se aibă în vedere raportarea la diverse perioade ale minorității, cunoscute fiind desigur, diferențele de dezvoltarea fizică, psihică, intelectuală etc., existente între un minor de 4-5 ani și un altul de 17 ani. Deci, anchetatorul va trebui să se comporte față de minori și să le aprecieze declarațiile ținând seama de toți factorii care influențează psihicul lor și, în special, de vârsta pe care o au. Cu cât minorul va avea o vârstă mai apropiată de vârsta majoratului, cu atât vor fi mai mici deosebirile datorate acestor particularități și invers.

Minorii au o capacitate de percepere și de redare a faptelor mai redusă, deoarece atenția lor se îndreaptă, de obicei, spre lucruri care, în general, sunt lipsite de importanță, astfel că, deseori, din această cauză și din cauza capacității reduse de a înțelege anumite fapte și împrejurări, nu vor percepe importantul, esențialul care interesează justiția.

Înclinația spre fantezie, teama de cei sub îngrijirea cărora se află (părinți, tutori etc.) și de răzbunare a infractorului, sugestibilitatea lor etc., toate acestea fac ca declarațiile acestora să fie privite cu rezervă și să se procedeze la interogarea lor numai atunci când este absolut necesar, folosindu-se o tactică adaptată psihicului lor, de natură a putea înlătura deficiențele care afectează valoarea declarațiilor.

Un studiu complet și corect al psihologiei minorului ar trebui, desigur, să se ocupe cu diferitele perioade ale minorității, fiecare dintre ele având trăsături diferite de ale celorlalte. În cadrul acestui capitol nu vom putea urmări o astfel de dezvoltare a problemei psihologiei minorului, se vor expune acele trăsături caracteristice psihologiei minorului în general (și nu pe perioade de vârstă) care interesează asupra aspectelor sub care acesta apare înaintea justiției, pentru a da posibilitatea anchetatorului să cunoască mai bine psihologia minorului, să-și explice atitudinile, comportarea sa și să aplice cele mai potrivite procedee pentru a-l putea determina să declare adevărul.

Anchetatorul va avea în vedere vârsta minorului, în primul rând, cu toate că nici acest element nu este în măsură să indice o egală dezvoltare psihică la toți minorii; starea dezvoltării psihice variază în raport cu instruirea și educația primită, care pot fi mai ridicate la unii și mai scăzute la alții. Deci, se va ține seama și de acești factori.

Ceea ce caracterizează în primul rând minorul, este înclinația spre fantezie și sugestibilitate.

În psihicul său incomplet dezvoltat, realitatea și ficțiunea se împletesc, uneori ajungându-se să se confunde în așa fel încât nu mai pot fi separate. Noțiunile sale sunt vagi, neprecizate, iar lipsa de experiență, gândirea nematurizată și neînțelegerea justă a lucrurilor și evenimentelor sunt factori care afectează perceperea, memoria și redarea evenimentelor.

Deși minorii sunt în general mai curioși și cu un spirit de observație mai dezvoltat decât majorii, totuși atenția lor se îndreaptă de cele mai multe ori spre lucruri și amănunte lipsite de importanță, care însă le trezesc interesul, astfel că nu percep ceea ce este important într-o împrejurare (nerealizând importanța ei), ci percep amănunte care uneori nu sunt utile anchetei.

Lipsa de experiență, cultura redusă, fac mai dificilă înțelegerea unor anumite evenimente, influențând defavorabil atât perceperea – înțelegându-le greșit – cât și fixarea lor în memorie. Unele emoții frecvente la copii (frica, groaza etc.), denaturează perceperea unor evenimente care impresionează (amenințări, loviri etc.).

Redarea evenimentelor, pe lângă influența defavorabilă a factorilor arătați este afectată în mare măsură de sugestibilitatea și emotivitatea lor explicabilă în ambianța specifică justiției, de teama de necunoscut, de împrejurarea că minorii trec cu ușurință de la o stare psihică la alta, se irită ușor.

Toși acești factori influențează declarațiile minorilor, care se conturează astfel în raport cu vârsta, cu gradul de dezvoltare fizică, psihică și intelectuală, inteligența, capacitatea de percepere, de înțelegere a evenimentelor, de memorare și de redare, sugestibilitatea, înclinația spre fantezie. Aprecierea declarațiilor (în lumina acestor atitudini) se va face distinct, de la caz la caz, în funcție de persoana de la care emana.

Sunt situații când minorii, chiar copii, memorează și redau exact evenimentele la care au asistat, cu o sinceritate exemplară. În practică s-a constatat că aceste cazuri formează excepția, deci este util a se examina cu multă atenție declarațiilor lor, prin prisma celor arătate mai sus.

Teama de a nu fi descoperit și sancționat îl determină pe **minorul infractor** să aibă o atitudine de neîncredere și ostilitate față de organele de justiție.

Lipsa conștiinței vinovăției pentru anumite infracțiuni, pe care uneori minorul dat fiind cultura, vârsta, experiența, nu le consideră ca atare (furtul de fructe sau alimente de mică cantitate, neplata biletului de tren) îl determină a se considera nedreptățit.

Minorul recidivist, fiind nevoit să se conducă singur în viață, are un spirit practic foarte dezvoltat, precocitate, perfidie, neîncredere și atitudine defensivă permanentă față de semenii și, mai ales, față de justiție, precum și tendință de simulare. E de remarcat că, în general, are o atitudine de respect față de superioritatea fizică, intelectuală, morală, care îl determină la schimbarea atitudinii de neîncredere, devenind mai sincer, mai bun. Anchetatorul va trebui să rețină acest fapt.

Minorul victimă a unei infracțiuni are, în general, aceleași trăsături ca și majorul, cu tendința de a exagera mai mult faptele a căror victimă a fost, atât din cauza emoției, friicii care i-au alterat perceperea, cât și din interesul de a obține avantaje materiale și de a se răzbuna pe infractor. Sugestibilitatea și teama îl fac deseori instrumentul celor sub a căror autoritate se află și care uneori încearcă să profite în urma infracțiunii a cărei victimă a fost minorul.

Martorul minor are aceleași trăsături psihice caracteristice care influențează declarațiile sale. Tendința spre fantezie și sugestibilitate sunt cei mai importanți factori care determină neîncrederea, deseori justificată, în declarațiile sale.

4.4.3. Probleme tactice cu privire la ascultarea minorilor

A. Dispoziții legale: probleme procesuale în legătură cu ascultarea minorilor⁸⁹

Pentru realizarea reglementărilor din dreptul penal cu privire la minoritate, a fost necesar să se înființeze pe linia procesual penală o procedură specială cu privire la minorii care, într-un fel sau altul, iau contact cu organele însărcinate cu înfăptuirea justiției. Această procedură se justifică prin faptul că minorul nu are maturitatea psihică, dezvoltarea intelectuală și experiența necesară pentru folosirea eficientă a drepturilor procesuale acordate de lege⁹⁰.

89. Gh. Nistoreanu și colab. – **Drept procesual penal**, Ed. Europa Nova, București, 1996, pag. 314.

90. Sistemul legislativ și practica judiciară a Marii Britanii cu privire la martorul minor (Considerații juridice privind admiterea declarațiilor minorilor ca probe în justiție) conform „Criminal Justice and Behavior”, S.U.A., vol. 23, nr. 2, iunie 1996, pag. 48-61.

Proverbul englez care spune că „pe copii trebuie să-i yezi la tribunal, nu să-i și auzi” nu a fost niciodată aplicat în Curțile de Justiție din Scoția, unde, în mod tradițional, copiii au fost acceptați ca martori. Vom face o scurtă trecere în revistă a preocupărilor recente privind capacitatea copiilor de a apărea în instanță ca martori, prevederile procesuale scoțiene referitoare la mărturiile depuse de copii în cauze civile și penale, iar în final vor fi expuse concluziile unui program de cercetare psihologică, legat de problema chemării în instanță a copiilor, program realizat de „Scotish Home and Health” (Departamentul Scoțian al Sănătății și Internelor).

Până acum, copiii erau chemați ca martori în instanțele penale scoțiene și supuși audierilor și confruntărilor cu părțile, în fața curții, la fel ca și adulții (ei fiind considerați „martori competenți”). Pentru unii dintre copii, această experiență era destul de dificilă și stresantă, mai ales în cazurile de abuz sexual. Juriștii scoțieni au rămas insensibili la aceste probe. Cu mai mult de 50 de ani în urmă, un avocat nota: „nu numai avocatul dar și ceilalți care au legătură cu cazul sunt afectați de această situație. Este ca și cum ar conspira Curtea, pentru a traumatiza copilul din nou”. Această opinie pare a se fi adresat unor urechi surde, pentru că la 30 de ani, după afirmația lui Crawford, aceeași problemă se discută din nou în Comitetul Thompson de pe lângă Departamentul Scoțian al Sănătății și Internelor și al Biroului Coroanei. În 1975, acest organism analiza dacă este necesară chemarea în instanță, ca

Minorul (definit în antiteză cu majorul de către art. 8, alin. 2 din Decretul nr. 31/1954 privitor la persoana fizică și persoana juridică: „Persoana devine majoră la împlinirea vârstei de 18 ani”), indiferent de calitatea sa procesuală, beneficiază de o anumită ocrotire în desfășurarea activităților procesuale. Astfel, „minorul nu poate fi ascultat ca martor. Până la

martori, a copiilor, victime ale unor abuzuri sexuale. Comitetul concluzionează că „deși procedura actuală nu este cea mai adecvată pentru copii, care sunt supuși în mod inevitabil unui stres suplimentar, cauzat de evenimentul depunerii mărturiei, nu există încă o alternativă procedurală acceptabilă, care să satisfacă interesele justiției și să fie imparțială față de părți”.

Cu alte cuvinte, deocamdată nu se schimbă nimic în procedurile legale. Au mai trecut 10 ani până ce problema aceasta a copiilor să fie abordată mai serios în Marea Britanie, când mass-media au început să facă publice preocupările psihologilor și a celor de la asistența socială față de procedurile ce implicau chemarea în instanță a copiilor, mai ales în cazurile de abuz sexual.

În Anglia și țara Galilor situația era deja mai proastă decât în Scoția. Unele cazuri de abuz erau imposibil de urmărit penal, deoarece instanțele nu erau pregătite să audieze ca martori copiii, decât dacă aceștia aveau cel puțin 7-8 ani. Copiii mai mici erau chemați ca „martori incompetenți”, situație care a determinat un avocat englez să considere această regulă, procedura „Charta de molestare copii”.

La sfârșitul anilor '80, unele țări au început să revizuiască procedurile legale de audiere în instanță a copiilor, iar psihologii din Australia, Canada, SUA și din principalele state europene, au studiat problemele comune apărute, căutând posibile soluții.

În 1985, Royal Scottish Society for the Prevention of Cruelty to Children (Societatea regală scoțiană pentru prevenirea cruzimii față de copii) s-a arătat îngrijorată de situația în care sunt puși copiii atunci când apar în instanță și a organizat o conferință la Edinburgh, cu titlul „Copilul, victimă a procesului legal?”.

Inițiativa a fost bine primită de către avocați, polițiști, psihologi, activiști sociali, dar nu se poate afirma că a existat o unitate de opinii. Un alt magistrat scoțian, Lordul McCluskey, a afirmat că nu are dovezi clare cum că s-ar traumatiza copiii în instanță, iar stresul manifestat de aceștia în fața Curții este unul de factură normală, întâlnit la toate persoanele aflate în această situație.

Din fericire, problema nu a fost abandonată. În anul 1986, psihologul Universității Aberdeen a fost însărcinat de către „Scottish Home and Health Departament” să întocmească un studiu referitor la copiii chemați ca martori în diverse cauze penale sau civile. Doi ani mai târziu, „Scottish Low Commission” (Comisia Scoțiană de Drept) a întocmit o lucrare despre copiii aduși ca martori și despre alte categorii vulnerabile ca martori. S-a hotărât întocmirea unui studiu pentru descoperirea unor alternative de depunere a mărturiilor, urmând modelul celor folosite de Statele Unite ale Americii. În Raportul următor, în anul 1990, „Scottish Low Commission” a recomandat schimbarea procedurilor de audiere a minorilor și alte îmbunătățiri ale modului de executare a acestor proceduri.

A. Cadrul legal

Nu a fost fixată niciodată o limită minimă de vârstă pentru admiterea unor copii ca martori în curțile de justiție din Scoția. Codurile de procedură din sec. XIX amintesc de un caz din 1838, în care a fost adus în instanță pentru a depune mărturie, un copil de 3 ani. Cauza judecată la Înalta Curte din Edinburgh era legată de un furt de haine. Fetița era de dreptul îngrozită când s-a văzut în fața judecătorilor îmbrăcați în robe roșii și purtând peruci albe pe cap. În aceste condiții nici măcar n-a putut scoate o vorbă.

În Dreptul Scoțian, o persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni nu poate fi condamnată în baza mărturiei unui singur martor. Deci, declarația unei fete de 3 ani ar fi trebuit să fie corelată cu altele, luate de la alți martori, înainte ca acuzatul să poată fi condamnat. Legea nu prevede că aceste declarații trebuie să aparțină neapărat unor adulți care să sprijine (sau nu) spusele copilului.

Această prevedere legală a suferit o mică modificare. Un copil, de regulă minor sub 14 ani, este considerat prea tânăr pentru a depune mărturie, excepție făcând cazurile în care curtea consideră copilul capabil să depună mărturie, în sensul că acesta înțelege natura noțiunii de adevăr sau minciună și își asumă obligația de a spune numai adevărul despre ceea ce este întrebat. Judecătorul poate audia alte surse din care să-și dea seama dacă minorul este sau nu un martor competent.

B) Procedurile legale

Cazurile în care sunt implicați ca martori copiii, sunt, de regulă, acelea în care minorii sunt ori acuzați ori victime (cum ar fi cazurile de abuz sexual sau de altă natură).

Instrumentarea acestor cazuri necesită prevederea unor măsuri speciale. Din 1971, când a intrat în vigoare „Legea privind asistența socială”, copiii nu mai sunt audiați direct în instanță. Ei sunt preluați de un organism special care se ocupă de mărturiile lor, organism numit „Children's Hearing”. Sistemul „Children's Hearings” se folosește în interesul copilului, cu acceptul acestuia sau al părinților. Dacă se demonstrează necesitatea depunerii mărturiei, copiii pot fi chemați la „Children's Hearings”. Motivele ce determină această aducere în instanță țin de mai multe aspecte: copilul poate fi în situația de victimă a unui abuz sau, din contră, poate fi autor al unei infracțiuni; condițiile de trai și tratamentele părinților sunt necorespunzătoare ori există pericolul de a fi traumatizat.

vârsta de 14 ani ascultarea lui se face în prezența unuia din părinți ori a tutorelui sau a persoanei căreia îi este încredințat minorul spre creștere și educare" (art. 81 C.p.p.). Legea nu fixează limita minimă de vârstă de audiere a unui minor, dar trebuie avut în vedere dacă gradul lui de dezvoltare psihică îi dă posibilitatea de a percepe, memora și reda evenimentele la care a asistat.

Prin folosirea sistemului „Children's Hearings”, copiii sunt protejați, fiind luați în grijă și nu tratați ca infractori obișnuiți, separându-i totodată pe copiii victime ale unor abuzuri de agresorii lor. Sistemul nu poate impune sancțiuni directe împotriva acelor care comit abuzuri.

Cu toate acestea, urmărirea penală a adulților care au comis abuzuri împotriva copiilor, mai ales când abuzul comis este grav, este necesar să se facă cu participarea copilului ca martor. Cazurile în care adulții sunt acuzați de neglijarea copiilor și/sau cruzimi împotriva acestora, se judecă în fața șerifului, fără jurați. Cazurile mai grave de abuz sexual sau fizic implică procesul penal în fața unei curți de juri sau în fața șerifului și a unui juriu.

C) Acceptare a mărturiilor de la martorii copii

În anul 1990, Lord Justice General Hope (cel mai înalt magistrat din Scoția) urmând o recomandare a Comisiei Scoțiene de Drept, a întocmit un memorandum prin care propunea unele măsuri practice pe care judecătorii le pot lua pentru a reduce formalitățile în cazurile în care copiii sunt chemați ca martori. Aceste măsuri includ renunțarea la peruci și robe, așezarea copilului în bancă, nu în boxa martorilor, permiterea prezenței în apropierea copilului a unei rude sau chiar evacuarea sălii.

Copilul căruia îi este teamă să depună mărturie în prezența celui acuzat de abuz, poate fi separat de acesta printr-un ecran. Atunci când este folosit acest procedeu, acuzatul trebuie să-l audă pe martor. Acest lucru poate fi realizat printr-un sistem de monitorare.

Sistemul novator al televiziunii cu circuit închis:

Una din măsurile radicale de protecție a martorului copil este aceea de folosire a televiziunii cu circuit închis, așa-numita „legătură în direct”. Curtea poate autoriza folosirea televiziunii cu circuit închis dacă există indicii (bazate pe vârsta copilului, natura faptei comise, natura probei cerute, existența unei relații între copil și acuzat) că martorul copil va colabora mult mai bine cu instanța în acest mod decât conform procedurilor normale (Legea reformei justiției – 1990).

În anul 1991, când s-a introdus sistemul de Televiziune în direct în instanțele scoțiene, existau diverse evaluări despre folosirea acestuia între țări. O astfel de evaluare întocmită în Anglia, a scos la iveală faptul că acest gen de mărturie televizată reduce nivelul de stres al copiilor, îmbunătățind calitatea depoziției lor.

O altă evaluare, australiană, conchidea: „starea emoțională a copiilor a fost influențată în bine de folosirea televiziunii cu circuit închis”. Impresii favorabile despre procedura folosirii mijloacelor TV au fost raportate în urma întocmirii unor mici studii pilot în Portugalia, Australia și în Noua Zeelandă.

Judecătorii pot autoriza folosirea în instanță a televiziunii cu circuit închis. Ei sunt cei care determină necesitatea folosirii acestei metode. După primul an de la implementarea metodei, succesul înregistrat prin folosirea acesteia a demonstrat că sunt întrunite condițiile statuate în ceea ce privește vârsta și capacitatea copilului, relațiile dintre copil și acuzat, natura acuzației și felul probei pe care copilul este chemat să o facă în instanță. Comentariile făcute de judecători în legătură cu efectul posibil pe care îl are asupra copilului înfațișarea în fața curții, au fost bazate pe observarea reacțiilor copiilor în timpul audierilor atunci când sunt puși în față cu acuzatul și avocații. Aceste observații și comentarii influențează și modul de analizare a cererilor de îndepărtare a copilului martor de atmosfera formală a curții.

În cel de-al doilea an ce a urmat implementării sistemului, majoritatea cererilor de folosire a sistemului de televiziune au fost însoțite de expertize ce vizau capacitatea copilului de a suporta stresul depunerii mărturiei în sistem tradițional.

Decizii de aprobare a folosirii sistemului de televiziune au fost date de către judecătorii în funcție de fiecare caz în parte. În evaluarea posibilelor efecte pe care le-ar avea asupra copilului depunerea mărturiei într-o manieră convențională, judecătorii sunt legați de experți, trebuind să se bazeze pe recomandările acestora.

a) Efectul sistemului Televiziunii cu circuit închis asupra martorilor copii

Interviurile luate la 71 de părinți, înaintea proceselor, și la 37 de părinți și 56 de copii, după procese, au relevat faptul că unul dintre factorii cei mai stresanți pentru copii îl constituie confruntarea cu acuzatul. Cea mai neplăcută experiență atât pentru copii, cât și pentru părinți, este legată de durata mare de timp dintre sesizarea faptei și sfârșitul procesului penal (10-15 luni), de numărul mare de înfațișări, declarații etc. (1-30); tot ca factori de stres sunt receptate absența posibilității folosirii Televiziunii cu circuit închis, lipsa de informații privind procedura în instanță, precum și limitarea serviciilor sociale asigurate victimelor copii și familiilor lor. A fost subliniată lipsa de sprijin a tăților care nu sunt acuzați.

Noutatea reprezentată de depunerea mărturiei dintr-o altă încăpere a tribunalului, fără prezența acuzatului, reduce sentimentul de anxietate resimțit de copii și părinți.

Art. 71 C.p.p. prevede că: „Asistența juridică este obligatorie când învinuitul sau inculpatul este minor“. În această situație „organul de urmărire penală va asigura prezența apărătorului la interogarea inculpatului“ (art. 172, alin. 2 C.p.p.). Mai mult decât atât, în cauzele cu infractori minori, apare condiția obligatorie a efectuării anchetei sociale; aceasta constă în strângerea de date cu privire la purtarea pe care minorul o are în mod obișnuit, la starea fizică

Cei câțiva copii cărora li s-a refuzat accesul la proba TV au fost derutați din motivul acestui refuz, și nu s-au concentrat atunci când au depus mărturie.

Toată lumea recunoaște că prezența în fața unei instanțe de judecată nu este o experiență plăcută, mai ales pentru un copil, și de aceea este nevoie de mai multă grijă față de acești mici martori și față de adulții care-i însoțesc.

Marea majoritate (92%) a copiilor care au depus mărturie prin sistemul TV a fost mulțumită de acest procedeu. 57% dintre copii au susținut că au găsit destul de stranie metoda „de a discuta prin televizor“, iar 73% dintre ei au mărturisit că le-ar fi fost greu să vorbească în fața acuzatului.

Să stea departe de acuzat era mai important decât să stea departe de curte. Numai 4 copii s-au declarat nesatisfăcuți de metodă.

Cel puțin jumătate din copii nu au înțeles că acuzatul i-a văzut și auzit când au depus mărturie, iar 3 copii au fost vizibil speriați când avocatul apărării le-a atras atenția asupra prezenței acuzatului în sală.

Observațiile făcute pe timpul procesului au relevat faptul că toți copii care au depus mărturie prin sistemul TV au fost mai siguri pe ei, spusele lor au fost mai clare, fluente, s-au concentrat bine și au cooperat atât cu acuzarea, cât și cu apărarea. Acești copii s-au descurcat bine pe timpul audierilor lungi (62 minute), dar pare că nu au înțeles unele întrebări și au părut chiar stresați în timpul audierilor încruciate. Cu excepția cazurilor încheiate cu achitarea acuzaților, copii au considerat judecata dreptă și justă. Totuși, pot fi notate câteva diferențe între comportamentul copiilor care au depus mărturie prin sistemul TV și copii care au compărut în fața curții, ultimii plângând în timpul audierilor și chiar după acestea.

b) Efectul sistemului Televiziunii cu circuit închis asupra probelor aduse de copii

Prin folosirea sistemului Televiziunii cu circuit închis s-a reușit aducerea în fața instanței și a copiilor mai mici (41% au avut vârste de 7 sau chiar sub 7 ani). Și procuratura, dar și apărarea sunt de acord că acest sistem al Televiziunii cu circuit închis a permis obținerea unor probe din partea unor copii, care, în alte condiții, nici n-ar fi deschis gura. Totuși, probele aduse de copiii mici sunt deseori superficiale și nu satisfac cerințele procesului penal. Există câteva diferențe semnificative legate de calitatea probelor aduse de copii prin metoda televiziunii și cele aduse prin mărturia directă în fața curții; cantitatea de detalii ce au fost furnizate de copii în fața curții se pare că este mai mare decât la copiii care au depus mărturie prin sistemul Televiziunii cu circuit închis. În orice caz, pentru a obține mai multe informații de la un copil, trebuie să se pună accent pe scurtarea duratei de timp de la sesizare până la înfățișarea în fața instanței, pe îmbunătățirea capacității examinatorilor de a se apropia de copil și de a-i câștiga încrederea, și pe îmbunătățirea sistemului de înțelegere a minorilor, legat de noțiunea de proces penal.

Adulții care-i însoțesc pe copii în camerele separate, unde s-a instalat sistemul Televiziunii cu circuit închis, contribuie la succesul metodei, chiar dacă, uneori, ei abat atenția curții asupra unor probleme de ordin practic cum ar fi calitatea deficitară a sunetului. În concluzie, este necesară o selecție și o pregătire prealabilă a persoanelor care însoțesc copiii în camerele separate.

Scotienii sunt mândri de sistemul lor juridic independent și de inovația reprezentată în cadrul acestuia de „Children's Hearings“, care a atras interesul lumii întregi. Recent s-au înregistrat mai multe schimbări de procedură legate de chemarea în instanță, ca martori, a copiilor.

Juriștii și psihologii nu împărtășesc mereu aceleași opinii în ceea ce privește psihicul uman, dar în cazul copiilor chemați să depună mărturie în instanța de judecată există o comuniune de idei cu rezultate benefice. Reformele începute în ultimul timp vor continua să fie analizate și dezbătute și se speră că rezultatele vor duce la îmbunătățirea actualului sistem procesual penal și civil scoțian, cu influența directă asupra bunăstării copiilor în cadrul sistemului de justiție scoțian.

Studii și cercetări referitoare la declarațiile martorilor minori:

Anul 1985 a marcat începutul unor studii criminologice pentru examinarea problemelor controversate legate de depozițiile martorilor copii. Proiectul studiului includea cercetări în domeniul memoriei, analizarea mai multor cazuri în care au apărut martori copii, interviuri cu aceștia și cu părinții lor. În cadrul studiilor experimentale pentru testarea capacității memoriei copiilor martori, s-a observat că cei mici (copii între 6-8 ani) pot fi martori utili în procese, dar stilul cum sunt chestionați este foarte important, mai ales în situația în care sunt implicați în identificări după fotografii. Aceste rezultate, coroborate cu altele, obținute în urma unor experimente efectuate în America de Nord, au condus la concluzii asemănătoare. De atunci, problemele legate de audierea martorilor copii au fost aprofundate atât în Scoția, cât și în SUA. În Strathclyde (cea mai mare regiune din Scoția) a fost întocmit un memorandum pentru modul în care se desfășoară audierea martorilor copii cât și pentru folosirea unor proceduri

și mintală a acestuia, la antecedentele sale, la condițiile în care a fost crescut și în care a trăit, la modul în care părinții, tutorele sau persoana în îngrijirea căreia se află minorul își îndeplinesc îndatoririle lor față de acesta și, în general, cu privire la orice elemente care pot servi la luarea unei măsuri sau la aplicarea unei sancțiuni față de minor (art. 482, alin. 2 C.p.p.).

B. Pregătirea ascultării. Ascultarea. Procedee tactice ale ascultării

Față de particularitățile prezentate anterior, apare ca evidentă necesitatea aplicării unor procedee adecvate cu ajutorul cărora să se poată obține declarații fidele, cât mai apropiate de realitatea faptică.

Tactica care trebuie aplicată este cea asemănătoare celei aplicate la ascultarea învinuitului și a martorilor majori, cu unele modificări impuse de particularitățile psihice ale minorilor, ținându-se seama de vârstă, dar și de particularitățile persoanei audiate⁹¹.

* **Pregătirea ascultării:** limita inițială este marcată de culegerea de informații (cât mai amănunțite) cu privire la minor și familia sa, cu privire la eveniment, la interesul pe care aceștia îl au în soluționarea cauzei precum și asupra legăturilor cu părțile. Informațiile se pot obține de la vecini, rude, colegi de școală, profesori etc.

În raport cu aceste informații și cu particularitățile cauzei care trebuie minuțios studiate, anchetatorul stabilește persoanele care urmează să asiste la audierea minorului. Art. 81 C.p.p. prezintă persoanele care pot asista la audierea acestuia – părinți, tutore sau persoana în îngrijirea căreia minorul se află. Pe lângă aceste persoane, apreciem că poate asista la audiere și o altă persoană de care minorul este legat sufletește și pentru care are respect. Acest fapt este util mai ales în situația în care părinții au o moralitate dubioasă sau au legături ori interese cu părțile.

speciale legate de aceasta. Cercetătorii au analizat toate cazurile aduse în fața curții din Aberdeen în care au fost implicați martori copii, adică un număr de 226 de cazuri într-un singur an. Întrebându-i despre proces, atât pe copii cât și pe părinții lor, cercetătorii au constatat că mulți dintre copii erau nemulțumiți că trebuie să apară în instanță. S-a constatat că două dintre elementele cele mai stresante erau: a) perioada mare de timp dintre comiterea faptei și ziua procesului și b) cunoștințele foarte limitate ale copiilor despre procedurile din instanță.

Pentru a argumenta cele arătate mai sus, referitor la lipsa de cunoștințe juridice care stresează copiii, s-a inițiat un alt studiu care să evalueze nivelul de cunoștințe de această natură la copiii din Scoția. Astfel, 90 de școlari cu vârste cuprinse între 6-10 ani și 15 adulți au fost chestionați. Rezultatele au arătat foarte clar că nu erau cunoscute procedurile legale de către copii și că ei nu știau care este rolul unui martor în instanța de judecată. Studiul a alimentat cererile unor institutori care susțineau necesitatea unei pregătiri juridice generale, referitoare la procedurile în instanță. S-au întreprins o serie de demersuri pentru a veni în întâmpinarea nevoii de informare a martorilor copii. Toți martorii copii primesc acum o broșură colorată care le explică ce vor face în instanță și ce se așteaptă prin mărturia lor. În septembrie 1995 a fost demarat un alt studiu care să aprofundeze pregătirea martorilor copii pentru aparițiile în instanță.

Un alt studiu s-a axat pe observarea comportamentului a 89 de copii martori atunci când depuneau mărturie în fața Curții din Glasgow.

Studiul a relevat că deși mulți dintre copii pot face față procesului înfățișării lor în instanță, unii dintre ei manifestă semne de anxietate sau au dificultăți în comunicarea cu avocații. Cercetătorii au mai urmărit un eșantion de 1800 de cazuri într-o perioadă de 15 luni și au descoperit că martorii copii au așteptat în medie 6 luni jumătate, până să fie chemați în instanță. Nu există studii relevante asupra efectelor pe care le au aceste întârzieri asupra memoriei copiilor, așa că pentru a investiga această problemă s-a mai inițiat un studiu desemnat să testeze efectele unei întârzieri de 5 luni asupra memoriei copiilor și adulților. Rezultatele au dus la concluzia că deși copii din grupa de vârstă 6-8 ani își puteau aminti o întâmplare și după 5 luni, relatările lor despre acele evenimente erau mai puțin detaliate decât ale unor copii mai mari sau decât ale adulților. Problema termenelor lungi de înfățișare nu este specifică doar în Scoția, după cum a relevat un studiu recent întocmit în Anglia.

Studii psihologice de ultimă oră au ajutat la depistarea principalelor greutăți cu care sunt confrunțați copiii ce apar în fața instanțelor scoțiene. Acestea includ mai mulți factori de stres legați de interogatoriile din timpul anchetei, confruntarea cu acuzații, audierile. Specialiștii au mai identificat și alți factori de stres, mai puțin evidenți, legați de lipsa de cunoștințe despre sistemul juridic și efectul termenelor lungi de înfățișare. Cele mai recente cercetări asupra chemării în instanță a copiilor, desfășurate în Scoția, au fost realizate în scopul evaluării unei noi reforme la folosirea televiziunii în procesul penal, asigurându-se astfel depunerea mărturiei de către copii în exteriorul ședinței de judecată a curții.

91. Tactica ascultării învinuitului, martorilor și minorilor. Confruntarea și prezentarea pentru recunoaștere, lucrare a Institutului de Criminalistică.

Alegerea acestei persoane are o mare însemnătate deoarece prezența sau sfaturile ei pot influența în mod deosebit, decisiv atitudinea și declarațiile minorului, îi pot înlătura emoția, nesiguranța, stabilesc contactul psihologic, îi dă liniștea necesară efectuării declarației. Prezența unei asemenea persoane va fi așadar necesară ori de câte ori anchetatorul are cea mai mică bănuială că părinții, tutorele sunt interesați în cauza respectivă, au legături cu părțile sau pot influența pe minor. Este recomandabil ca persoana care asistă la audiere să fie pregătită în prealabil, să cunoască amănuntele cauzei, pentru a putea avea, sub îndrumarea anchetatorului, un rol activ la audiere, în scopul de a-l determina pe minor să declare adevărul.

Chemarea minorului la audiere este un alt punct cheie al problemei; uneori este util a fi audiat prin surprindere pentru a nu fi influențat sau pentru a nu-i da posibilitatea să se pregătească în acest sens. Astfel, anchetatorul se poate adresa direct instituției unde minorul studiază sau la întreprinderea unde acesta lucrează; audierea se va desfășura în acel loc.

Dacă chemarea minorului la audiere are la bază instituția citării, acest act se va emite astfel încât din ziua primirii ei și până în ziua termenului fixat pentru audiere să existe un interval cât mai scurt de timp, pentru a evita contactul cu părțile, cu alți martori; din aceleași motive minorul nu va fi lăsat să aștepte în sălile Procuraturii, ci va fi audiat imediat ce se prezintă.

Modul în care va fi audiat, întrebările ce i se vor pune, formularea și ordinea lor sunt de mare importanță pentru obținerea unor declarații sincere, cât mai apropiate de realitate. Se va chibzui cu mare atenție tactica audierii, ținându-se seama de particularitățile minorului audiat. Uneori este util ca anchetatorul să se sfătuiască cu persoana care urmează a asista la audiere și care, cunoscând mai bine minorul, va putea oferi un ajutor substanțial la stabilirea tacticii ce urmează a se aplica.

De asemenea, se va stabili dacă minorul va fi audiat mai întâi singur, iar apoi în prezența persoanei respective sau invers. Se va ține seama și de natura cauzei; de cele mai multe ori, la infracțiunile contra pudeorii, minorului îi va fi rușine să facă declarații în prezența părinților sau a altor persoane.

* **Procedeele tactice** sunt, în general, aceleași ca și la ascultarea majorilor, cu unele particularități specifice trăsăturilor caracteristice ale minorilor.

Stabilirea contactului psihologic, deseori dificil de realizat din cauza neîncrederii, fricii de necunoscut a minorului care nu-și dă seama de ceea ce va urma, chiar și atunci când este chemat doar ca martor — este foarte importantă.

Prezența și sfaturile persoanei desemnate să asiste vor ușura însă sarcina anchetatorului. Anchetatorul va trebui să înlătorească tot ceea ce ar putea influența defavorabil pe minor: atmosfera rigidă, tonul autoritar, severitatea, cadrul solemn etc. Este de preferat ca audierea să aibă loc într-o cameră sobru mobilată, fără obiecte care ar putea impresiona sau distrage atenția minorului. Anchetatorul se va comporta cât mai blând, prietenos, înțelegător cu minorul pentru a-i înlătura emoția, temerea, a-i reda liniștea și încrederea necesară stabilirii contactului psihologic. Îl va studia cu atenție fără ca minorul să observe, iar în cazul în care minorul are o atitudine nepotrivită, este necuviincios, arogant etc., anchetatorul va înlătura această atitudine pe un ton liniștit dar ferm. Față de cei mincinoși, perfizi, anchetatorul va proceda cu abilitate și prudență.

Audierea va începe cu o discuție pe un ton blând, familiar asupra unor chestiuni care interesează pe minor: școala, sport, jocuri, literatură etc.; discuția va fi adaptată la posibilitățile intelectuale ale minorului, făcându-l să-și învingă emoția, să se familiarizeze cu atmosfera, să uite eventuala „lecție învățată”. Apoi pe nesimțite, se va trece la obiectul audierii, despre care anchetatorul va aduce vorba, nu însă sub formă de întrebare directă, ci va căuta să-l lase pe minor să expună tot ce știe, așa cum se pricepe și în limbajul său, dirijând cu tact expunerea în cazul în care se îndepărtează prea mult de subiect.

Anchetatorul nu va interveni în expunere, nu-l va ajuta pe minor să-și găsească cuvintele, căci îl poate sugestiona; va asculta liniștit, fără a face gesturi din care ar putea rezulta părerea sa. După expunere se va trece la întrebări care vor fi cât mai scurte, clare, precise, în termeni care pot fi înțeleși cu ușurință de minor și care vor fi astfel formulate încât să nu sugereze răspunsul; minorul va fi lăsat să răspundă singur, fără a fi ajutat de anchetator.

Este util ca anchetatorul să-i explice că deși este minor, totuși justiția are încredere în seriozitatea și corectitudinea sa sufletească, că minciuna ar putea nedreptăți pe alții și că până la urmă adevărul tot va fi aflat, prin alte probe, astfel că este mai cinstit să dea declarații sincere.

Momentul tactic al acestui avertisment va fi ales în raport cu comportarea minorului; este recomandabil a se aplica atunci când se observă că minorul începe să mintă, și va fi repetat ori de câte ori va fi cazul, la început pe un ton blând, iar dacă minorul persistă în minciună, pe un ton serios, ferm, care însă să nu aibă caracter de intimidare.

Când se manifestă tendințe de fantezie, se va căuta a se cere cât mai multe amănunte, se vor pune întrebări de control și i se vor arăta și dovezi că nu spune adevărul.

Se va cerceta și se va afla cauza care îl determină a ascunde adevărul și care de foarte multe ori este teama de răzbunare a infractorului sau a celor care l-au determinat la aceasta, arătându-i-se că aceasta este nejustificată, iar atunci când apare temeinică, se vor lua măsuri în fapt pentru a-l feri de răzbunare.

Uneori sentimentul de rușine față de părinți, colegi etc. este cauza care îl determină pe minor să nu recunoască faptele.

În astfel de cazuri i se va explica că acestea tot vor fi dovedite prin alte probe și că este preferabil să arate corectitudinea sufletească și să recunoască, că infracțiunea săvârșită nu-i compromise viitorul întrucât va avea posibilitatea să se reabiliteze printr-o comportare cinstită⁹² etc.

Este recomandabil ca anchetatorul să nu piardă unele momente favorabile mărturisirii, precum: mila față de victimă, regretul față de fapta săvârșită, rușinea de a nu fi prins mințind etc. Acestea pot determina sinceritatea declarațiilor minorului.

Ascultarea învinutului și martorilor minori se efectuează în prezența persoanei desemnate de anchetator să asiste pe minor.

Totuși, minorul poate fi ascultat și singur ori de câte ori anchetatorul apreciază că prezența altor persoane ar împiedica minorul să declare adevărul, fiindu-i rușine, sau temându-se a da declarații, cum ar fi cazul infracțiunilor contra bunelor moravuri etc. În astfel de cazuri este recomandabil ca minorul să fie audiat singur, iar apoi să fie audiat și în prezența persoanelor respective, sau invers, după împrejurări. În orice caz, declarațiile obținute vor trebui a fi repetate de minor și în prezența persoanei care-l asistă (în cazul în care a fost audiat singur).

În situația în care minorul nu declară adevărul, se va recurge la ajutorul persoanei care îl asistă și care îi poate da sfaturile necesare pentru a declara adevărul, punându-i (dacă este cazul) și întrebări. Va trebui multă atenție din partea anchetatorului pentru ca intervenția acestor persoane să nu constituie un mijloc de presiune morală sau să nu intimideze martorul minor.

Atunci când anchetatorul are unele îndoieli asupra stării psihice a minorului sau asupra dezvoltării sale intelectuale, poate recurge la serviciile unui medic psihiatru, care să asiste la ascultare sau, eventual, poate să ordone o expertiză medicală.

92. Ex.: Într-o cauză în care minorul A. I. a fost surprins într-o gară având ascuns sub haină un difuzor, pe care-l demontase dintr-un vagon al unui tren, minorul a recunoscut faptul înaintea organelor de poliție, iar apoi a revenit înaintea anchetatorului retractându-și mărturisirea. În ziua în care urma să fie confruntat cu alt învinuit, înainte de confruntare a mărturisit anchetatorului că a săvârșit furtul, însă nu dă declarație în acest sens, fiindu-i rușine de tatăl său adoptiv. Anchetatorul i-a explicat că atitudinea sa este greșită și i-a promis că va vorbi cu tatăl său adoptiv și îl va convinge că totul a fost o greșeală și că în viitor minorul se va îndrepta. În acest mod, minorul a fost convins să declare adevărul, iar la confruntare, a determinat prin atitudinea sa și pe ceilalți învinuiți să recunoască faptele.

Formularea procesuală a declarațiilor se va face în aceleași condiții ca și la audierea persoanelor majore.

Este recomandabil să se facă consemnarea declarațiilor minorului la sfârșitul audierii, întrucât dacă aceasta se fac în timpul audierii, minorul văzând că cele declarate sunt scrise, poate avea unele reticențe, temeri, care influențează defavorabil declarațiile pe care le face.

4.4.4. Mărturia între bună și rea-credință

4.4.4.1. Martorul de bună-credință. Consecințele disfuncționale din perspectiva factorilor psihologici – Iluziile. Martorul în eroare. Martorul mincinos

Martorul de bună-credință este un prețios auxiliar al justiției, prin faptul că prin relatările sale furnizează elemente pentru stabilirea adevărului, material necesar pentru rezolvarea proceselor. Asupra sa au existat o serie de îndoieli privitoare la faptul că dacă este de bună-credință poate relata și altceva decât realitatea obiectivă. În conformitate cu legile psihologiei, răspunsul la această dilemă este afirmativ. Martorul poate greși dintr-o serie întreagă de motive, chiar și în cazul prezumției bune-credințe.

Trebuie să facem distincție între cazul mărturiei unui om ce relatează fapte și evenimente care s-au desfășurat într-un timp îndelungat (ex. un martor care informează asupra antecedentelor, a modului de viață al infractorului) și cazul mărturiei persoanei ce relatează o împrejurare la care a asistat (ex. accident de mașină, scandal pe stradă), unde acțiunea s-a desfășurat într-un timp foarte scurt.

În primul caz, martorul poate greși prin doza mare de subiectivism, deoarece amestecă în relatare și elemente de apreciere, în cel de-al doilea caz, martorul este expus erorii care își găsește explicația în psihologie. Sub aspect psihologic, mărturia constă în observarea și memorarea involuntară a unui act și apoi reproducerea acestuia scriptic sau oral în fața instanței⁹³.

Stern referindu-se la erorile care apar în mărturie, susține că sunt de două feluri:

- erori substanțiale;
- erori accidentale.

Erorile substanțiale – pot îmbrăca mai multe forme începând de la omisiuni de elemente și până la negarea categorică a lor. Eroarea omisiunii poate apare în cadrul relatării spontane, iar în cazul interogatoriului vorbim de negare.

Erorile substanțiale apar și sub aspectul adăugirilor, de regulă de oameni, de fapte, la relatările spontane și sunt în funcție de fantezia martorului. În cadrul interogatoriului, aceste erori sunt rezultatul sugestiei.

Erorile accidentale nu se referă la existența, poziția sau negarea obiectelor sau persoanelor, ci la modificarea în proporții a calităților (culoare, formă), a cantităților și a relațiilor lor.

În ceea ce privește **identificarea de persoane sau obiecte** se recomandă prezentarea simultană electivă care este mai puțin sugestivă. Relatările privind exteriorul persoanelor, în special, în special culoarea părului, forma bărbiei, felul îmbrăcăminte, dacă în momentul percepției lor nu au fost urmărite cu atenție conștientă, nu prezintă nici un fel de garanție de fidelitate. Aprecierea timpului în care a decurs o acțiune, de obicei tinde să fie denaturată⁹⁴. Percepția faptelor este dirijată de trei factori: ereditate, învățare, expectanță sau așteptare⁹⁵.

93. T. Bogdan – Probleme de psihologie judiciară, pag. 155-156.

94. Idem, pag. 149-150.

95. Idem, pag. 158.

În analiza unei mărturii trebuie să cunoaștem ereditatea de care dispune martorul, adică să cunoaștem structura individuală a organelor de simț, disfuncțiile acestora. Deoarece acestea sunt cauzatoare de erori în receptarea realității. Un miop, daltonist, hipoacuzic, prin natura lucrurilor nu poate relata în fața instanței decât frânturi din realitatea pe care a fost în stare să o recepționeze. Expectanța sau așteptarea, derivată din învățare, poate da valoare sau amputa o mărturie, de unde rezultă și martorul de expectanță⁹⁶.

La nivelul senzorial, distorsionările sunt: iluziile, constanta percepției, gestaltul, obiectul și fondul percepției, experiența anterioară, afectivitatea.

Procese de percepție senzorială, adică elementele de input pot suferi o serie de distorsionări în funcție de o serie de factori. Sunt factori ereditari de specie care permit ca anumite fapte din realitate să fie percepute distorsionat, neconforme cu realitatea – iluziile – optice sau acustice⁹⁷. Talia, statura persoanei reprezintă o caracteristică cu valoare redusă de identificare, datorită condițiilor în care a fost percepută și pentru că dă naștere la iluzii. Talia infractorului este supraapreciată, de martor, atunci când contrastează cu statura scundă a victimei, dar și când nu există aceste discrepanțe, deoarece suntem tentați să vedem în infractor o persoană cu o constituție robustă. Iluzia de contrast se produce în situația când statura persoanei poate fi supraapreciată în raport cu dimensiunile obiectelor în contextul căruia apare. Fășele recunoașteri își găsesc cauza în trăsăturile care apropie persoanele care fac să apară asemănarea⁹⁸.

O altă situație de eroare în care se poate găsi martorul este constanta percepției, manifestată pregnant pe plan vizual. Acest fenomen se manifestă astfel:

- într-o rază de 150 metri, în condițiile unei vizibilități normale, obiectele își păstrează proprietățile normale;
- depășind această distanță, proporțiile se schimbă, fiind aplicate legile opticii – obiectele mai apropiate ni se par mai mari, cele mai îndepărtate, mai mici⁹⁹.

O altă categorie de erori poate fi determinată de aprecierea duratei unui act. Dar și aici are aplicabilitate capacitatea de apreciere a timpului. Diferite categorii de profesioniști – muncitori, profesori, au o capacitate mărită de apreciere a timpului.

La toate acestea se adaugă sugestia – fenomen de influență reciprocă, care poate denatura momentul percepției. Astfel, în cazul unui tumult cauzat de încăierarea a două persoane, este suficient ca cineva să exclame: „Uite săracul, este plin de sânge!“, pentru ca o parte din asistenți „să vadă sângele“ și apoi să fie dispuși să relateze în acest sens și în fața instanței¹⁰⁰.

Procesul psihic al recunoașterii – așadar cea de-a treia treaptă a mărturiei – este supus și el erorii, atât în ceea ce privește recunoașterea și identificarea persoanelor care au comis fapta sau care au participat la comiterea ei, cât și recunoașterea obiectelor (corpuri delictive) cu

96. Exemplu de caz: În ziua de 30 august 1980, la Liceul Mihai Viteazul a fost ucisă numita C.A. Cercetarea la fața locului și analiza datelor culese au dus la concluzia că actul criminal este opera unui bolnav psihic. Se presupune că criminalul se întoarce întotdeauna la fața locului, și tot personalul din paza liceului a fost instruit să supravegheze persoanele intrate în liceu, cu prezență suspectă. După aproximativ un an și jumătate, personalul de gardă a sesizat prezența în liceu, în porțiunea critică a locului faptei, a unui tânăr care, întrebat la modul direct „ce cauți în liceu“, a răspuns: „Taci din gură... că-ți crăp și ție capul cum i l-am crăpat și ălcia grase și negre îmbrăcată în halat albastru“, după care a părăsit liceul. Dar indicase că era mai caracteristic pentru victimă. Personajul era cunoscut ca fiind bolnav psihic; pe baza depoziției martorului de expectanță I.P., a fost identificat ca fiind R.C. Era un oligofren periculos, fără discernământul faptelor sale și la a doua fugă din spital. R.C. a fost interceptat de martorul de expectanță (instruit de poliție), reținut și anchetat. (N. Mitrofan, V. Zdrengea, T. Butoi – Op.cit., pag. 120).

97. T. Bogdan – Op.cit., pag. 158.

98. Al. Ciopraga – Op.cit., pag. 167-168.

99. T. Bogdan – op. cit., pag. 159.

100. Idem, pag. 166-169.

care s-a săvârșit fapta. Recunoașterea e dificilă, astfel printre erorile care s-au petrecut în cadrul desfășurării acestei etape amintim:

- un martor, văzând un deținut între doi gardieni, în camera de anchetă, este înclinat să-l „recunoască” chiar și atunci când asemănarea dintre infractorul real și cel prezent este foarte vagă sau inexistentă;
- un martor introdus în cabinetul de instrucție unde trebuia să-l identifice, din mai multe persoane, pe asasinul unei fete. Spre consternarea tuturor, martorul l-a desemnat cu certitudine pe procurorul general ca fiind asasinul¹⁰¹.

Astfel s-a ajuns la stabilirea unor reguli care, departe de a fi infailibile, nu sunt complete și se bazează pe constatări empirice, dar pot oferi un teren de cercetări experimentale¹⁰². Regulile stabilite de F. Gorphe, sunt următoarele:

1. Asemănarea vagă și fenomenul de „déja vu” pot produce erori fatale;
2. Siguranța cu care martorul îl recunoaște pe inculpat nu este promptă, iar ezitarea nu poate fi considerată ca un semn al fricii;
3. Martorul nu poate, în toate cazurile, să descrie obiectul sau persoana care apoi îi va fi prezentată – nu este semnul unei erori;
4. Descrierea corectă nu dovedește nici o posibilitate de recunoaștere și nici conservarea exactă a imaginii memoriale;
5. Posibilitatea de a recunoaște, supraviețuiește posibilității de localizare – de multe ori se întâmplă să recunoaștem pe cineva fără să putem relata de unde îl cunoaștem;
6. Recunoașterea este mult mai influențabilă prin sugestie.

Îndoiala și nesiguranța apar la identificarea cadavrelor, și în cazul când cadavrele aparțin persoanelor bine cunoscute de martor.

Problema a fost studiată de Mina Minovici care arăta că, în afară de eventualele mutilări sau alterări provocate de descompunere, cadavrele pot fi cu greu recunoscute și din cauza pozițiilor lor statice (omul viu este recunoscut și înregistrat de noi în mișcare) din cauza poziției orizontale. Pentru a atenua acest neajuns, Mina Minovici a recomandat tratarea cadavrelor, azi dezvoltându-se o întreagă tehnică pentru a reconstitui cadavrul cât mai aproape de persoana adevărată.

Ultimul proces memorial – **reproducerea** – este supus și el unor erori. Reproducerea – constă în verbalizarea orală sau scriptică a unor evenimente care s-au receptat de cele mai multe ori la nivel senzorial. Transpunerea are loc în condițiile unei emotivități mărite, datorate locului în care se desfășoară ancheta din partea martorului ocular. Reacția sa este de inhibiție și, numai în cazuri excepționale, acționează stimulator. Relatările martorului de bună-credință pot conține patru feluri de denaturări, și anume: denaturarea prin audiere (adaugă ceva realității), prin omisiune, fie prin substituție și transformare. Toate acestea se datorează unei multitudini de factori începând de la timp, tipul de memorie, calitățile memoriei, sex, vârstă, profesie, cultură, starea afectivă din domeniul depoziției¹⁰³.

Mărturia de bună-credință este mărturia care depusă sub jurământ, nu este mincinoasă, nu izvorăște din rea-credință a martorului și prin depunerea ei nu se urmărește obținerea unui interes material sau moral, deci nu intră sub incidența legii penale.

101. Guilhermet – Comment se font les erreurs judiciaires.

102. Enrico Altavilla – Psihologia judiziară.

103. T. Bogdan – op. cit., pag. 170-172.

Deși privită din acest punct de vedere s-ar putea afirma că ea nu ridică probleme, că nu intră în sfera de activitate și cercetare psihologică judiciară, mărturia de bună-credință putând fi la fel de nocivă ca și mărturia mincinoasă.

Însă în această situație, cauzele mărturiilor judiciare bazate pe bună-credință, dar false în conținutul lor esențial, adică acel conținut care produce efecte juridice, nu sunt de natură criminologică, ci de natură fiziologică sau psihologică neintenționată.

Este rolul magistratului care trebuie să intervină pentru a stabili și cerceta, în conformitate cu legea procesual penală, cauzele alterării mărturiei judiciare. Aceste cercetări se fac astăzi pe bază de expertize, experimente, testări intersubiective și biodetecție¹⁰⁴.

În relația martori-magistrat sunt implicate atât conștiința și conduita magistratului, cât și a martorului, privite ca fenomene psihologice. Conștiința și conduita sunt funcțiuni și manifestări ale sistemului nervos central, în seama căruia cade adaptarea ființei umane la lume, la societate, mai ales cu scopul de conservare și dezvoltare. Dar randamentul conștiinței nu depinde numai de gradul de dezvoltare al societății și culturii ei. De aceea, conștiința nu este numai un proces bio-psihic, ci și unul social și cultural¹⁰⁵. Ele au un rol important în mecanismul mărturiei, deoarece, în cele din urmă, aceasta nu este altceva decât rezultatul proceselor psihice ale conștiinței. Astfel încât mărturia rămâne o problemă de conștiință. Funcțiunile conștiinței și conduitei integrate psihologiei judiciare cuprinde două subiecte: **subiectul martori și subiectul magistrat**. De ce acest raport?

În primul rând conștiința și conduita magistratului trebuie să fie pe frecvența dreptății, aflării adevărului, a depunerii oricărei diligențe pentru aflarea sa. Acesta fiind planul ideal pe care se întâlnesc cele două aspecte, și anume: conduita + conștiința și mărturia. Deși la prima vedere am putea spune că mărturia apare ca un element extinsec persoanei magistratului (ofițer de poliție, procuror sau alt agent – exponent al autorității judiciare) totuși între persoana magistratului și persoana martorului trebuie să existe raporturi de concordanță. Existența unor raporturi de contradicție între aceste două nivele va avea repercusiuni asupra valabilității mărturiei în fața justiției, care va sancționa această contradicție în două modalități distincte:

- înlătură mărturia fără a sancționa martorul dacă acesta a fost de bună-credință;
- înlătură mărturia și sancționează martorul dacă acesta a fost de rea-credință;
- magistratul se poate afla în una din situațiile următoare:
 - a cunoscut caracterul nesincer al mărturiei mincinoase și l-a acceptat pentru a da o anumită soluție impusă de o anumită factură politică sau ocultă sau a fost corupt în acest sens;
 - și-a neglijat rolul activ în admiterea și aprecierea probelor și a reținut ca valabilă o mărturie mincinoasă sau o mărturie falsă, întemeiată, încă din „statu nascendi” pe deficiențe de percepție ale martorului sau distorsiuni ulterioare acestui moment¹⁰⁶.

Cel de-al doilea element al raportului – **martorul – conștiința și conduita** – reprezintă un domeniu ambiguu.

O persoană care compare într-un proces are o anumită motivație. Și pentru a nu cădea în una dintre extreme – de a vedea în orice manifestare umană, o umbră de interes, de profit, așadar păstrându-ne pe linia de mijloc, putem afirma că martorul de bună-credință având ca

104. N. Mitrofan, V. Zdrengea, T. Butoi – op. cit., pag. 116.

105. N. Mărgineanu – *Condiția umană*, Ed. Științifică, București, 1973, pag. 11.

106. N. Mitrofan, V. Zdrengea, T. Butoi – op. cit., pag. 113-114.

interes obținerea adevărului și aducerea celor vinovați în fața justiției, în această dorință a sa poate fi „orbit“, astfel încât mărturia sa de bună-credință, dar falsă din punctul de vedere al conținutului, să producă alte efecte decât cele scontate. Alta este situația martorului mincinos, care are un scop, un interes și-n baza lor va acționa pentru a obține rezultatul scontat.

Deosebirea va fi că acesta nu se va lăsa „orbit“ de pasiunea pentru dreptate, de aflarea adevărului, știind adevărul sau nu despre săvârșirea unei fapte sau prezentând faptele în mod denaturat, el va avea o atitudine potrivită faptelor povestite, va încerca să convingă magistratul de adevărul spuselor sale, așadar, în depoziția sa nu se vor întâlni acele cauze ce alterează depoziția martorului de bună-credință.

Numărul martorilor mincinoși este mult mai mare în comparație cu cel al martorilor de bună-credință. Astfel aprecierile criminologilor americani, între care amintim Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey sunt unanime atunci când concluzionează că: „Judecătorii sunt convinși că numărul martorilor mincinoși este imens, dar rare sunt condamnările pentru mărturie mincinoasă. Din 1945 până în 1949 într-un penitenciar din California, nu au fost încarcerări ca să depășească o duzină“¹⁰⁷.

Autorii citează intensitatea fenomenului criminologic și psihologic al mărturiei mincinoase în sfera „afacerilor aranjate“, menționând intervenția constantă pentru a demonstra „buna moralitate a inculpatului“ și „solicitarea indulgenței pentru el“ din partea „membrilor de familie, prietenilor, legilor masonice etc.“¹⁰⁸.

Toate acestea se răsfrâng asupra procurorului care este chemat să rezolve confuziile și problemele, dar și asupra judecătorului, judecând cauza, trebuie să caute adevărul, care de cele mai multe ori se găsește undeva pe la mijloc. În pofida a tot, soluția trebuie să corespundă legii, dar și realității sociale dintr-o țară.

Jurământul de martor cuprinde și avertismentul că în situația ascunderii adevărului, martorul va fi pedepsit conform legii cu închisoare. Este un avertisment care de cele mai multe ori nu este înțeles sau poate că nu a fost pus în aplicare; el reprezintă pentru persoanele respective – martorii – doar un text de lege ce poate fi ignorat fără a avea consecințe asupra persoanei sale.

Din perspectivă psihologică, martorul de bună-credință este acea persoană care dorind să contribuie la aflarea adevărului, depoziția sa va fi supusă unor disfuncționalități ce se datorează atât erorilor și denaturărilor din relatările subiecților – în funcție de sursa din care martorul a receptat faptele – sau consecința percepției eronate sau lacunare, fie a unei atitudini ce poate orienta, atât percepția cât și reproducerea într-o anumită direcție.

O altă cauză ar putea fi intervalul de timp care se interpune între percepție și relatare sau apariția unor întrebări sugestive sau acele discuții ce pot interveni între martori¹⁰⁹. Mărturia de bună-credință poate fi alterată de diverse cauze, printre care se numără și „unghiul de deviere“. Referindu-se la acest unghi de deviere, proferosul T. Bogdan precizează că se înțelege, în mod explicativ, că mărturia sinceră nu reprezintă decât o reflectare a realității prin prisma subiectivității martorului, iar între realitatea obiectivă și reflectarea ei subiectivă există un unghi de deviere. Necesari în privința acestuia este stabilirea conținutului și a impactului asupra efectelor produse în plan juridic.

107. E. Sutherland, R. Cressey – *Principii de crimonologie*, Ed. Cujos, Paris, 1966, pag. 416.

108. N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – *op. cit.*, pag. 114.

109. A. Roșca – *Metodologii și tehnici experimentale în psihologie*, Ed. Științifică, București, 1971, pag. 186.

Psihologia experimentală, pornind de la acest unghi de deviere, oferă exemple, pe care le-a clasificat în raport cu particularitățile generale ale psihicului – activismul, subiectivismul, subiectivitatea, constructivismul – care afectează capacitatea omului de a reda realitatea.

Între **cauzele unghiului de deviere** se pot aminti:

1. capacitatea redusă a senzorialității umane de a recepționa toate informațiile din jur;
2. incapacitatea creierului uman de a prelucra toate informațiile primite;
3. adaosul la informațiile inițiale;
4. existența pragurilor minime și maxime ale receptiei¹¹⁰.

Un alt factor care poate influența și creea o disfuncționalitate a mărturiei de bună-credință este „efectul de halo”. Acest efect poate genera distorsiuni ale percepției reale a evenimentului care reprezintă obiectul mărturiei. Efectul de halo constă în tendința de a extinde un detaliu în mod necritic, neadevărat asupra întregului¹¹¹.

Martorul de bună-credință care compare în fața organului judiciar suferă o serie de modificări, de trăiri intense, stări emoționale caracterizate prin durată, datorate faptului că se află, poate, pentru prima dată în fața unui organ judiciar.

Încercarea de substituie voluntară a depoziției reale cu o depoziție imaginară sau falsă este însoțită mereu de modificări fiziologice, reflexe care se declanșează automat și nu pot fi cenzurate de subiect. Din această cauză este necesar ca anchetatorul, magistratul, să dețină calitatea de observator, de analist și profesionist, dotat cu o intuiție psihologică.

Constituie indicatori fiziologici ai comportamentului emoțional inaparent: sporirea ritmului cardiac și a presiunii sanguine, schimbarea temperaturii țesutului, modificări electrice în piele, intensificarea activității glandelor sudoripare, schimbarea ritmului respirației, dereglarea fonației, reducerea salivăției.

În plan somatic, un anchetator atent poate surprinde, la nivelul fizionomiei, modificări care țin de comportamentul aparent al emoției: schimbarea mimicii (este știut că fiecărei stări afectiv emoționale îi corespunde o mimică particulară), care ne poate permite să recunoaștem o anumită emiție după expresie, a expresiei feței obținută prin mobilitatea mușchilor faciali, coloritul deosebit al feței (paloarea sau roșeața apărută brusc), tensiunea corpului crescută, manifestată în schimbarea pantomimicii (tremuratul mâinilor, picioarelor) schimbări ale vocii datorită „salivăției și dereglării de respirație”¹¹².

Pe baza acestor modificări psiho-fizico-somatice s-a ajuns la concluzia că pot fi considerate unele dintre ele ca indicii ale nesincerității martorului și altele ale sincerității. În ciuda unor rare excepții ce se referă la unele situații în care persoanele au mai avut contacte

110. N. Mitrofan, V. Zdrenghia, T. Butoi – op. cit., pag. 116.

111. Idem, pag. 121. Exemplificare: În fiecare moment din viața noastră, poate exista sau nu posibilitatea de a fi chemați ca martori într-un proces, ne putem afla în diferite situații, care datorită unui anumit mod de a privi viața, de a o înțelege, în funcție de educație și mediu putem concluziona într-o manieră eronată.

Astfel, dacă suntem în postura de a vorbi cu un necunoscut, ce este îmbrăcat distins, care se exprimă corect, suntem tentați să-l credem, deoarece extindem corectitudinea îmbrăcămintei și a exprimării, fără a justifica, și asupra conținutului spuselor sale. În situația inversă: față de cineva neglijent îmbrăcat, care se exprimă incorect, suntem bănuitori și nu-i acordăm încredere.

Existând această situație în calitatea de martor, orice persoană se poate înșela din cauza aparențelor. Ca orice om suntem tentați să credem că un om corect și distins îmbrăcat, comportament și limbaj adecvat este incapabil să săvârșească o faptă negativă prevăzută de legea penală. Mult mai repede înclinăm balanța în partea negativă, dacă persoana din fața noastră este neglijent îmbrăcată, comportament contrar ordinii publice, limbaj neelegant.

Regula care se aplică aici este: „Aparențele sunt înșelătoare” și nu poți niciodată să judeci un om după ele.

112. Al. Ciopraga – op. cit., pag. 208-209.

repetate cu poliția sau a mitomanilor au putut disimula realitatea astfel încât au indus în eroare organele judiciare, în celelalte cazuri aceste modificări au stat la baza identificării atitudinii sincere sau sincere a martorului.

În categoria **indiciilor pozitivi** se pot încadra: atitudinea francă, deschisă, relatarea fluentă a faptelor, dispoziția de a răspunde la întrebări, regretul martorului de a nu putea răspunde la anumite întrebări, motivarea că, dacă ar fi știut că asemenea împrejurări interesează justiția, ar fi depus stăruință să le rețină, expunerea riguroasă, precisă, însoțită de o mimică adecvată, caracterul emotiv al amintirilor.

La celălalt capăt se află atitudinea de prudență exagerată, rezervată, expunere șovăielnică, obscură, sinuoasă, contradicțiile, tulburarea, paloarea, roșeața feței, intensificarea activității glandelor sudoripare, gestică forțată, imprecizia în răspunsuri, vocea coborâtă, ezitățile, solicitarea unui pahar cu apă etc.

Însă aceștia nu trebuie să fie considerați indici probabili ai unei conduite simulate sau ai unei manifestări naturale, fără a avea în vedere că omului îi este proprie capacitatea de disimulare, de contrafacere. Aceste constatări pot fi considerate indici cu valoare psihologică orientativă, că sunt desprinse din observarea atitudinii și a comportamentului expresiv al martorului aflat în fața organelor judiciare.

Există elemente care intră în categoria dovedirii sincerității martorului ca: atitudinea fermă, decisă, siguranța și precizia în expunerea faptelor. Dar cu o valoare echivocă, deoarece martorul de bună-credință încearcă să facă o expunere clară, precisă, convingătoare în cazul în care are impresia că nu a fost înțeles, va relua relatarea pe care o va însoți de o mimică adecvată.

Dar martorul de rea-credință poate fi ferm, concis, convingător în tot ceea ce spune, pentru că cel care se decide să depună mărturie mincinoasă, este conștient de riscurile la care se expune, așa încât va încerca să dea spuselor sale aparența adevărului, va căuta să convingă magistratul că ceea ce spune este adevărat. Paradoxal, dar cel care a luat hotărârea să depună mărturie mincinoasă, este și martorul cel mai sigur.

Când depoziția martorului de bună-credință pot apărea contradicții, erori de nume, de loc sau timp, acesta va reacționa într-un mod neașteptat – va reflecta îndelung, va ezita, se va tulbura, dând impresia că nu știe adevărul, va încerca să denatureze adevărul, având nevoie de timp pentru a reface situația. Ei bine, martorul de rea-credință va reacționa prompt, fără ezitări, va avea răspunsuri pentru toate situațiile, deoarece el este conștient că trebuie să se mențină pe poziția pe care s-a situat la început. În situația în care atitudinea nesinceră a martorului a fost demascată, atunci acesta se tulbură, ezită, se încurcă în răspunsuri¹¹³. Este rolul anchetatorului să sesizeze o fisură în depoziția martorului de rea-credință pentru ca prin întrebări adecvate să poată demasca atitudinea sa și să năruie depoziția clădită pe „castele de nisip”.

Magistratul și organul judiciar, prin adresarea unor întrebări metodice, se pot convinge de capacitatea martorului de a înregistra, memora și reda fidel faptele percepute, de a verifica potențialul acestuia privind aprecierea distanței, culoarea, durata etc.¹¹⁴.

Siguranța mărturiei este dependentă de intervalul scurs între percepție și reproducere și de tipul temperamental cărui îi corespunde martorul. Astfel există tipuri temperamentale caracterizate prin vorbire, gestică, mers – conduită hotărâtă, decisă, sigură pe ea, care nu lasă ezitarea să iasă la suprafață chiar și-n situația în care nu sunt siguri de anumite fapte, dar există

113. Al. Ciopraga – op. cit., pag. 210.

114. N. Mitrofan. V. Zdrenghia, T. Butoi – op. cit., pag. 145.

și opusul și anume, temperamente șovăielnice care par nesigure când afirmă lucruri de care sunt siguri.

Un alt element asupra căruia planează relativitatea este **paloarea feței**. Paloarea feței care se poate datora apartenenței la un tip temperamental – apaticul, flegmaticul își schimbă coloritul feței mai greu, pe când senzitivul, fricosul devin ușor palizi, dar se poate datora și unor cauze de ordin fiziologic sau de sănătate. În aceeași situație se află și **roșeața feței**, ce poate fi o reacție la un sentiment de jenă, dar și de satisfacție¹¹⁵.

Magistratul, anchetatorul utilizând aceste modificări psihofiziologice în aflarea adevăratei atitudini a martorului, completându-le cu întrebări adecvate și cerute de situația respectivă, își pot forma intima convingere – finalitatea acestui proces – ce reprezintă ultimul cuvânt în luarea unei decizii.

Hegel spunea despre intima convingere că este „animi sententia“, garanția soluției, în vreme ce pentru martor garanția este jurământul său¹¹⁶.

4.4.4.2. Protecția martorilor – perspective juridice și psihosociale¹¹⁷

4.4.4.2.1. Martorul între vulnerabilitate și protecție. Cazuistica exemplificativă comentată

În cadrul luptei împotriva formelor grave de infracționalitate, în special violența teroristă și crima organizată, de cele mai multe ori, martorii sunt singurele persoane care pot furniza probe în fața justiției. Faptul că au asistat la pregătirea și comiterea infracțiunilor respective le dă acestora posibilitatea de a furniza informații cu privire la structurile organizatorice, la autori și alte date despre cei aflați în spatele acțiunilor propriu-zise. Întrucât autorii infracțiunilor devin din ce în ce mai mult adevărați profesioniști, proba materială care poate fi obținută este adesea insuficientă. Astfel că martorii sunt expuși, în mod deosebit, diverselor pericole și solicită protecție din partea statului împotriva intimidării, amenințării sau șantajului. Deoarece acești martori, adesea motivat, se tem de represalii, tot mai mulți dintre ei refuză să apară într-o asemenea calitate în fața unei instanțe și să furnizeze informații cu privire la infracțiunile în cauză.

O analiză efectuată asupra datelor statistice evidențiază o puternică creștere a stării infracționale. În 1993, numărul cazurilor înregistrate în Germania (aproximativ 220) a crescut cu aproximativ 60%, față de anul 1992 (când au existat aproximativ 140 de cazuri). La nivelul aceluiași an, 1993, s-au înregistrat 540 de cazuri de protecție a martorilor, față de 370 de cazuri în 1992.

De asemenea, și în alte țări europene se înregistrează o problemă crescândă privind protecția martorilor.

Măsurile privind protecția martorilor au în vedere următoarele scopuri și obiective:

- asigurarea protecției persoanelor aflate în pericol (pentru perioada când acestea se află sub amenințare);
- asigurarea desfășurării procedurilor de investigație și a celor penale.

Grupurile de persoane vizate de către măsurile de protecție sunt:

- martori care pot fi supuși amenințărilor din partea unor terțe părți sau care se pot afla personal în pericol;

115. Al. Ciopraga – op. cit., pag. 213.

116. G. F. Hegel – *Principiile filozofiei dreptului*, Ed. Academiei Române, București, 1963, pag. 256.

117. Conferința internațională privind problemele luptei pe plan național și internațional împotriva crimei organizate și terorismului, Bratislava, 29-31 martie 1995.

- coautorii la infracțiune, din momentul luării măsurilor;
- membrii familiilor martorilor, precum și alte persoane din anturajul acestora¹¹⁸.

În momentul în care martorii par a se afla în pericol, poliția este cea care are sarcina de a evalua gradul de securitate al situației respective. Din acest punct de vedere, o deosebită atenție trebuie acordată:

- tipului și gravității infracțiunii respective;
- pericolului prezentat de către criminali și de către complicii acestora;
- importanței depoziției;
- situației materiale a martorilor;
- studiului procedurilor;
- oricărei informații disponibile, cu privire la amenințări și represalii.

Pe baza evaluării situației, departamentul de poliție, având competența necesară, apreciază măsurile specifice asigurării securității martorilor în cauză.

De asemenea, este necesar să se ajungă la evaluarea riscului, de comun acord cu procurorul, înaintea apariției acestuia.

4.4.4.2.2. Protecția martorului – exigența complexă a justiției contemporane

Protecția martorilor trebuie să fie asigurată pe perioada tuturor etapelor de desfășurare a procedurilor penale, precum și după încheierea acestora – respectiv până în momentul în care martorii nu se mai află în pericol.

Ținând cont de faptul că măsurile luate pot afecta desfășurarea procedurilor penale, acestea trebuie coordonate de către autoritățile judiciare competente.

În general, măsurile de protecție a martorilor implică:

- consultanța;
- stabilirea modului de aplicare a măsurilor de „acoperire“;
- asigurarea securității locuinței sau a altor locuri în care se poate afla acesta;
- asigurare protecției directe;
- efectuarea unor modificări în mediul și modul de viață personal al martorului;
- asigurarea de asistență în noul mediu de viață;
- desfășurarea activității de relații publice pe considerente de ordin tactic operativ;
- măsuri operative luate împotriva potențialilor criminali sau grupe de criminali.

118. Cazuri care relevă necesitatea unei urgente protecții a martorilor:

- Înainte de a i se asigura protecție, o martoră a fost răpită de criminali și i s-a injectat o supradoză de heroină, fiind violată în repetate rânduri;
- Într-un caz de omucidere, membrii familiei acuzatului au recurs la amenințări directe împotriva surorii martorului aflată într-o altă țară;
- Membrii unui cartel din domeniul drogurilor au încercat să împiedice martorii să facă depoziții, recurgând la amenințări înscrise pe pereții unei închisori în care se aflau aceștia;
- În încercarea de a împiedica un proces care includea și declarațiile unor martori aflați sub protecție, s-a recurs la amenințarea cu bombe. Deoarece sala de ședințe a trebuit să fie evacuată și cercetată, începerea procesului a fost întârziată pentru o perioadă considerabilă de timp;
- O persoană de origine turcă, proprietară a unui restaurant care a făcut depoziții împotriva altor conaționali turci, relativ la extorcarea de bani în schimbul asigurării așa-zisei protecții, a primit nenumărate amenințări telefonice, iar cauciucurile autoturismului său au fost deteriorate;
- Soția unei persoane aflate într-un program de asigurare a protecției martorilor a fost atacată verbal și fizic de către principalul acuzat. Pe lângă aceasta, i s-a sugerat faptul că fiul, în vârstă de 6 ani, ar pute fi găsit înecat în cadă.

Măsurile de protecție instituite astfel nu trebuie să îngreădească manifestarea personalității celor afectați, cu excepția celor absolut necesare, în interes de securitate.

În privința anumitor măsuri, cooperarea martorilor este esențială, în timp ce în privința altora eforturile trebuie concentrate asupra obținerii acordului și cooperării acestora.

Orice măsuri luate trebuie permanent reevaluate în privința:

- necesității;
- eficienței;
- respectării înțelegerilor stabilite cu martorii în cauză.

Lucrătorii din cadrul poliției, care își desfășoară activitatea în cadrul protecției martorilor trebuie, obligatoriu, să păstreze secretul absolut.

În majoritatea cazurilor, este necesar ca și autoritățile judiciare să stabilească măsuri suplimentare corespunzătoare pentru protecția martorilor (în plus față de cele luate de poliție).

În cele ce urmează, se vor face referiri la unele măsuri organizatorice, considerate a fi indispensabile din punct de vedere practic.

Atunci când se organizează protecția martorilor, pentru a promova obiectivitatea și pentru a evita unele acuzații conform cărora poliștii ar exercita oarecare influență asupra acestora, trebuie întotdeauna avut în vedere ca astfel de măsuri să fie încredințate unor poliști care nu sunt implicați direct în cazul respectiv.

Avantajele încredințării măsurilor de protecție a martorilor unui birou central au fost demonstrate în repetate rânduri. Structura organizatorică centralizată prezintă multe avantaje, ținând cont de necesitatea unor informații de specialitate, necesitate ce o depășește pe cea impusă de activitatea obișnuită a poliției criminale și care implică anumite contacte speciale cu alte autorități și instituții.

În cadrul organizațiilor descentralizate, este greu de atins standardul dobândit de către cele centrale, chiar dacă poliștilor însărcinați cu protecția martorilor li se aplică un program de instruire intensivă și suplimentară (iar eforturile și cheltuielile sunt, inevitabil, mai mari decât cele aferente unei singure organizații centralizate).

Dacă organizarea măsurilor de protecție a martorilor este descentralizată, ar trebui să se încerce cel puțin înființarea unui număr restrâns de birouri unde poliștii să îndeplinească astfel de misiuni ca fiind principala lor sarcină.

Cu toate acestea, chiar și în acest caz, eforturile și cheltuielile care trebuie alocate coordonării și instruirii le vor depăși pe cele alocate unui birou central.

Informațiile privind măsurile de protecție a martorilor vor avea, de asemenea, caracter de strictă confidențialitate, chiar și în cadrul autorității polițienești. Experiența dovedește faptul că este necesar a avea birouri complet separate, precum și încăperi speciale pentru vizitatori.

În cazul în care este necesară mutarea unui martor, aflat în pericol, într-o altă zonă a țării sau chiar într-o altă țară, birourile responsabile în privința coordonării trebuie informate în avans despre măsurile preconizate, în special în ceea ce privește riscurile pe care le presupune asigurarea protecției, deoarece numai în acest mod pot fi întreprinse demersurile necesare asigurării sprijinului.

Același lucru este valabil și pentru martorii aflați în închisoare, în privința cărora, din motive de securitate, se decide transferarea în secret într-un alt penitenciar. Autoritățile judiciare competente trebuie, evident, informate corespunzător și incluse în astfel de măsuri, în timp util.

Din cele de mai sus rezultă faptul că, adesea, apar situații care fac necesară găsirea de locuințe pentru martori, în alte țări decât țara în cauză. În această privință au existat experiențe dificile în legătură cu martorii implicați în acte teroriste. Ce țară adăpostește, cu plăcere o

persoană despre care se știe că a fost implicată într-un act terorist? Și totuși există țări care au acceptat protecția unor astfel de martori – ceea ce constituie dovada unei solidarități cu caracter internațional. Desigur, cheltuielile considerabile aferente au trebuit să fie suportate de către cel care solicită sprijinul. Au primit asistență din partea unor persoane cu responsabilități pe linie de securitate din cadrul unor mari agenții internaționale, întrucât o activitate desfășurată într-o altă țară constituie și o premisă obligatorie pentru integrare.

Cu toate acestea au existat cazuri în care, contrar instrucțiunilor, persoana căreia i s-a asigurat protecția a insistat să se întoarcă în țara sa de origine, fapt ce a condus la dificultăți aproape insurmontabile. Pentru o cooperare fructuoasă este necesar ca martorul în cauză să accepte voluntar recomandările primite.

4.4.4.2.3. Colaborarea internațională în materia protecției martorilor

Studii și cercetări recente în materia protecției juridice a martorilor au demonstrat că în unele cazuri de infracțiune, în special în cele legate de crima organizată, cooperarea între țări a devenit tot mai importantă. Aceasta se referă nu numai la cazurile cu rezolvare de lungă durată, unde locuințe sigure pentru martori care sunt expuși pericolelor nu pot fi găsite decât într-o altă țară, dar și la acele cazuri în care martorii care primesc protecție în Germania (de exemplu) își au familiile într-o altă țară și ale căror membrii sunt, de asemenea, expuși riscului.

Inițiativele la nivelul TREVI (respectiv în cadrul țărilor U.E.) care au apărut din anii '80, trebuie extinse pentru a include și țările Europei Centrale și de Est. În acest sens, contactele directe între agențiile centrale de poliție sunt absolut esențiale.

Pe termen lung, eforturile trebuie concentrate asupra stabilirii unor măsuri de protecție a martorilor, care să includă mai multe țări și care să fie coordonate prin intermediul Europol sau al Interpol.

În domeniul strategiei penale, deosebit de important este ca persoanelor care au nevoie de protecție să li se asigure schimbarea numelui și/sau a semnelor particulare.

De asemenea, trebuie luată în considerație și întocmirea unor documente de acoperire. Cu toate acestea, în cazul în care nu este posibil a prevedea perioada de timp pe durata căreia va exista un pericol grav, remiterea unor documente de acoperire pentru o perioadă limitată de timp nu este suficientă. În astfel de cazuri este necesară schimbarea identității.

Dar, de multe ori, schimbările de nume, documentele de acoperire și schimbările de identitate provoacă considerabile probleme de ordin practic, întrucât este necesară cooperarea a numeroase alte autorități, cadrul legal, adesea, nu permite adoptarea unor astfel de măsuri.

Țările care dețin deja unele prevederi în scopul soluționării acestor probleme se pot considera privilegiate.

De exemplu, în SUA s-a încercat asigurarea protecției pentru martorii expuși pericolelor, prin intermediul strategiilor generale, independent de procedurile existente. La dispoziția Procurorului general se află un pachet vast de măsuri, deși s-a reținut faptul că în acest context au apărut considerabile probleme de ordin financiar, administrativ și legal.

Prin legea din 15 martie 1991, Italia a introdus o reglementare specială în scopul protejării persoanelor care cooperează cu autoritățile judiciare. Conform art. 10 al acestei legi, Ministerul de Interne este autorizat să stabilească un program de protecție care, printre alte lucruri, permite folosirea temporară a documentelor de identitate de acoperire.

La 1 iulie 1992, în Suedia, a intrat în vigoare o lege cu privire la folosirea datelor persoanelor fictive ca urmare a unei cereri formulate de către administrația națională de poliție sau de către însuși martorul aflat în pericol.

Această aprobare este acordată pentru o perioadă de maxim 5 ani și se bazează pe supoziția conform căreia persoana în cauză este evident în pericol de a deveni victima unei infracțiuni deosebit de grave, care reprezintă o amenințare asupra integrității fizice, a vieții sau libertății.

De asemenea, s-a semnalat o problemă de o deosebită importanță și anume, includerea în programul de protecție a martorilor și a copiilor și adolescenților (între 1-21 ani). Experiența a demonstrat faptul că acei copii ai căror părinți sau tutori se află incluși în programele de protecție a martorilor, sunt adesea afectați de către problemele speciale ridicate de procesul de socializare. Aceasta conduce la confuzie, probleme de ordin psihologic și izolarea de lumea exterioară. Pentru soluționarea acestei probleme poate fi solicitat sprijinul cercetătorilor din domeniul social.

În ultimul timp, în Germania, declarațiile martorilor aflați sub protecție au ajutat la soluționarea unor procese penale, finalizate astfel:

- patru inculpați au fost condamnați la închisoare pe viață, datorită, în principal, declarației date de către un martor inclus în programul de protecție;
- declarația unui martor aflat sub protecție a determinat condamnare în închisoare de la 5 ani și jumătate la 10 ani a inculpaților, în trei procese desfășurate la două curți regionale;
- în urma unei declarații date la Berlin de către un martor aflat sub protecție, un grup de 10 infractori iugoslavi a fost condamnat pentru comiterea unor crime cu violență și a unor infracțiuni împotriva proprietății¹¹⁹.

4.4.5. Mărturia din perspectiva structurării caracteriale a martorului și a mediului de proveniență. Mentalități. Cutume. Obiceiuri

Mărturia, din punctul de vedere al organelor juridice și de cercetare penală, reprezintă o posibilitate de a afla mai multe informații despre condițiile săvârșirii unei fapte, despre persoanele care au participat, dar și mijlocul prin care făptuitorul este adus în fața justiției pentru a fi tras la răspundere penală.

De-a lungul timpului mărturia a fost considerată ca „regina probelor”, apoi căzută în dizgrație, tocmai datorită acestui caracter relativ al său. Deși este o probă ce poate aduce cu sine și eroarea judiciară, alături de celelalte probe rămâne una din cele mai importante, datorită cantității de informații pe care le deține.

Mărturia nu poate exista fără martor – acea persoană aflată accidental sau nu la locul săvârșirii unei fapte penale. Pentru a se înlătura efectul erorii, deși nu este un procedeu infailibil, mărturia pentru a se obține, necesită o anumită procedură, care implică la rândul ei cunoașterea ființei umane, așadar, bazată pe psihologie.

Noțiunile de psihologie deținute de organul de cercetare penală, de organul juridic, îl ajută în cunoașterea martorului, dar nu ca persoană implicată într-un cerc vicios, ci ca ființă umană – cu trăsăturile sale caracteriale sau morale, reputația sa, educația primită și raportul trăsăturilor sale temperamentale.

Prin caracter se înțelege suma acelor însușiri ale persoanei care-și pun amprenta pe modul de manifestare, care o fac să fie ea însăși și care o deosebesc ca individualitate psihologică de celelalte persoane¹²⁰. Al. Roșca definește caracterul ca „ansamblul trăsăturilor esențiale și calificativ specifice, care exprimă inactivitatea omului în mod

119. Observații:

- Declarațiile martorilor aflați sub protecție au servit ca fundament în desfășurarea investigațiilor, constituind cele mai importante probe care au condus la soluționarea cazurilor;
- Guvernele tuturor țărilor democratice ar trebui să asigure o fundamentare legală solidă protecției martorilor.

120. Al. Ciopraga – op. cit., pag. 186.

stabil și permanent". În cele mai dese cazuri, fie că este vorba de delicvență, fie că este o faptă reprobabilă, oamenii au tendința de a afirma despre persoana respectivă că „nu are caracter". Este vorba de însușirile esențiale și durabile ale persoanei care determină un anumit mod de manifestare¹²¹. Caracterul, aceste însușiri esențiale, este dobândit pe parcursul vieții, și se formează în special în perioada de adolescență, o perioadă marcată de diverse trăiri, controverse privind lumea, eul interior, conștiința de sine, diverse complexe, confruntări cu părinții, profesorii sau celelalte persoane din mediul în care adolescentul trăiește. Cert este că toate acestea, într-o măsură mai mică sau mai mare, își pun amprenta pe dezvoltarea și construirea caracterului.

Într-un mediu ostil dezvoltării normale a unui om, se poate dobândi și întări un caracter dur și dorința de a lupta pentru a-și realiza visurile, în opoziție cu un mediu propice, care deși asigură toate condițiile pentru a trăi decent, favorizează formarea unui caracter slab, imoral, ce poate genera fapte reprobabile. Cunoscând trăsăturile de caracter ale persoanei, mediul în care a trăit sau trăiește, se poate prevedea cu o anumită marjă de eroare, modul de a se manifesta al omului, în ceea ce ne privește al martorului, într-o anumită împrejurare sau alta¹²². În plan social, acestor trăsături caracteriale le corespund anumite aprecieri morale, pozitive sau negative care reflectă modul prin care o persoană este apreciată de cei din jur.

Astfel, ca trăsături pozitive de natură a contura caracterul integru al martorului pot fi enumerate: **principialitatea, sinceritatea, onestitatea, corectitudinea, modestia, generozitatea**. La polul negativ aflându-se: **necinstea, nesinceritatea, egoismul, lașitatea, egocentrismul**¹²³. Atât trăsăturile negative cât și cele pozitive pot constitui un criteriu de apreciere a credibilității personale a martorului.

Analiza și sinteza probelor existente într-o anumită cauză, impune și căutarea și desemnarea martorilor ce pot fi ascultați pentru dovedirea împrejurărilor. La săvârșirea infracțiunii pot participa în calitate de martori mai multe persoane care provin din medii diferite, având caractere diverse, astfel încât organul judiciar, cât și cel de cercetare penală va trebui să țină seama de acest lucru.

Anchetatorul, pentru a putea alege din această multitudine de persoane, are în vedere elementele de apreciere a credibilității personale a martorului bazate pe reputația, considerația de care se bucură martorul în mediul social căruia aparține: atitudinea, convingerile, aspirațiile, idealurile, educația care pot schița portretul moral al martorului.

Toate acestea sunt necesare deoarece venirea în contact cu săvârșirea unei infracțiuni, publicitatea ei, caracterul imoral al acesteia pot dezvolta o anumită concepție, o anumită atitudine. Este știut că ceea ce este considerat moral sau normal pentru o anumită categorie de oameni, poate fi considerat imoral sau anormal de altă categorie. Aici intervine conștiința, moralitatea, mediul ambiant, dar nu mai puțin obiceiul locului, cutumele și o anumită stare de dezvoltare a societății.

Dacă la începutul utilizării acestei probe funcționa principiul „testis unus, testis nullus", înțelegându-se prin aceasta că un singur martor, care putea spune adevărul, dar îl prezenta într-o versiune deosebită de cea afirmată de doi sau mai mulți martori care nu spuneau adevărul, nu era luat în considerație, deoarece mărturia sa nu avea trăinicie, fiind singur contra celorlalți; astăzi, din multitudine de martori, anchetatorul încearcă să-l găsească pe acela care prin informațiile deținute poate dovedi producerea unor împrejurări sau fapte.

121. Idem, pag. 186.

122. Idem, pag. 186.

123. Idem, pag. 186.

Trăsăturile caracteriale proprii unei persoane fac previzibil cu multă probabilitate modul constant de a se manifesta al acelei persoane într-o situație sau alta. Acest element, cu valoarea unui indiciu psihologic, considerat de sine-stătător, este insuficient pentru a atribui mărturiei o valoare sau alta¹²⁴.

Neexistând raporturi fixe între atitudinea sa într-un caz particular și moralitatea persoanei, anchetatorul și organul judiciar vor trebui să țină seama atât de depoziția unei persoane cu o moralitate reprobabilă, dar și cu o moralitate îndoielnică, deoarece și una și cealaltă pot fi suspectate de parțialitate. Cu alte cuvinte, nu întotdeauna mărturia celui cu caracter integru este sinceră, după cum nu întotdeauna mărturia celui cu o reputație îndoielnică trebuie suspectată de parțialitate¹²⁵. Întotdeauna depoziția martorului trebuie încadrată în contextul faptei, a intereselor materiale care se pot naște.

Credibilitatea martorului este dată de modul în care acesta trăiește, fiind un produs social care reflectă o anumită realitate socială. În aprecierea mărturiei trebuie luat în considerare mediul deoarece oferă organelor judiciare, prețioase informații asupra poziției de parțialitate sau imparțialitate pe care martorul se situează¹²⁶.

În literatura psihologică s-au făcut diverse clasificări ale martorilor în raport cu tipul psihologic căruia aparține, încercări de a așeza martorii într-o categorie sau alta în funcție de trăsăturile temperamentale dominante pentru a se evidenția măsura în care apartenența lor la un tip psihologic sau altul influențează favorabil sau defavorabil asupra percepției memorării sau reproducerii¹²⁷.

Astfel s-a realizat o grupare a tipurilor intelectuale, unde se deosebesc cinci categorii de martori:

1. descriptivul;
2. observatorul;
3. emoționalul;
4. eruditul;
5. tipul imaginativ și poetic.

Mai târziu, pe baza altor experimente, pornind de la raporturile dintre subiect și obiect, s-a redus această clasificare la doar două categorii – tipul descriptiv și tipul imaginativ¹²⁸. Pornindu-se de la această clasificare s-au realizat și altele care aveau ca punct de plecare orientarea particulară a inteligenței în mărturie. Se disting după acest criteriu:

1. tipul descriptiv;
2. tipul superficial;
3. tipul inteligent sau armonios;
4. tipul interpretativ;
5. tipul ambițios.

Datele obținute în urma acestor cercetări experimentale au fost prelucrate statistic, încercându-se a se determina limitele în care întinderea și fidelitatea mărturiei variază în raport cu tipul psihologic căruia aparține martorul¹²⁹.

O altă clasificare s-a făcut, nu de la datele experimentale, ci pornind de la comportamentul martorului față de realitatea observată, considerată sub un dublu aspect:

124. Idem, pag. 187.

125. Idem, pag. 188.

126. Idem, pag. 188.

127. Idem, pag. 189.

128. Al. Binet – *La description d'un objet* – lucrare amintită de Al. Ciopraga.

129. H. Lelesz – *L'orientation d'esprit dand le temoignage*, pag. 114.

atitudinea martorului față de obiectele percepute și transformările pe care le suferă imaginile memorate. Pe baza acestora, François Gorphe grupează martorii în:

1. observatori pozitivi;
2. interpretativi;
3. inventivi;
4. armonici;
5. emotivi¹³⁰.

Pe când Enrico Altavilla grupează martorii în raport cu predominanța unora sau altora din trăsăturile temperamentale, distingând astfel o multitudine de categorii:

1. subiectivi și obiectivi;
2. senzitivi și apatici;
3. nestatornici și susceptibili;
4. falsul impasibil și falsul sensibil;
5. martorul care observă;
6. martorul care descrie;
7. încăpățânatul și volubilul;
8. timidul / vanitosul / mincinosul / mitomanul;
9. martorul care povestește¹³¹.

Toate aceste clasificări s-au făcut pentru a se evidenția măsura în care apartenența lor la un tip psihologic sau altul influențează favorabil sau defavorabil asupra percepției, memorării și reproducerii, pentru a se vedea în ce măsură întinderea și fidelitatea mărturiei este dependentă de tipul psihologic căruia aparține martorul. Însă prin această multitudine de criterii pe baza cărora s-a făcut o pulverizare a martorilor s-a ajuns la concluzia că totuși nu este o cale de a servi practica judiciară în cele mai bune condiții, iar gruparea în două tipuri fundamentale, obiectivi și subiectivi, acoperă întreaga varietate de tipuri descrise de diverși autori.

Tipul obiectiv se caracterizează prin precizie, bun observator, descrie lucrurile după însușirile lor exterioare, nu este preocupat de semnificația scenei la care a participat, iar percepția se desfășoară în absența unei participări afectiv-emoționale. Martorul obiectiv este acela care înregistrează corect și memorează fidel faptele atâta timp cât nu se i se cer date care depășesc aspectele aparente, exterioare.

Tipul subiectiv cuprinde o mărturie descriptivă caracterizată printr-o largă extensie, printr-o observație minuțioasă și o fidelă fixare în memorie. Poate cuprinde o depoziție interpretativă, datorită afectivității pe fondul căreia se realizează percepția, a căutării semnificației și a cauzei care a determinat un anumit fenomen, toate acestea putând falsifica realitatea.

Organul judiciar poate include martorul în una din aceste două tipuri și în funcție de ele își poate da seama de modul său de a se manifesta. De altfel, și din cuprinsul depoziției poate rezulta apartenența la vreun tip psihologic. Astfel, dacă depoziția cuprinde o expunere ordonată, logică, exactă, care se oprește la însușirile pozitive ale fenomenelor, fără a se opri asupra sentimentelor, atunci mărturia acestuia face parte din categoria tipului obiectiv. Din contră, dacă expunerea este centrată pe găsirea cauzei, a fenomenului, completată de o participare afectiv-emoțională, indică ca și mai sus, cu o probabilitate mai mare sau mică, apartenența la tipul subiectiv¹³².

130. F. Gorphe – *La critique du temoignage*.

131. Enrico Altavilla – *Psychologia giudiziaria*.

132. Al. Ciopraga – *op. cit.*, pag. 189-190.

4.4.6 Mărturia și concordanța conținuturilor

Organele judiciare beneficiază de o diversitate de surse prin mijlocirea cărora dobândesc informații cu privire la modul de săvârșire a faptelor deduse în fața lor. În vederea strângerii dovezilor și apoi a căutării de martori, organul judiciar are anumite obligații indispensabile:

- studierea materialului cauzei;
- identificarea și precizarea cercului de persoane ce urmează a fi ascultate în calitate de martor, ordinea și modalitatea chemărilor, locul unde se va efectua ascultarea;
- culegerea de informații cu privire la martorii esențiali de ale căror depoziții poate depinde soluționarea cauzei;
- elaborarea planului de ascultare a martorilor.

Aceste obligații, în funcție de natura cauzei, pot fi inutile sau necesită adăugarea altor operații. Astfel, din considerente de ordin tactic pentru a se evita punerea de acord a martorilor, este necesar să se realizeze surprinderea martorului sau ascultarea acestora în alt loc decât la sediul organului judiciar¹³³.

Mărturia, în funcție de cum este percepută, poate constitui în ansamblul probelor o verigă, un element sau în lipsa celorlalte probe, poate fi unicul material probator. În situația în care ea reprezintă un element, o verigă probatoare este necesară o apreciere a probelor în care se impune evaluarea mărturiei în raport cu celelalte probe pentru a se constata dacă concordă sau nu. Iar când este singurul material probator, dacă există mai multe mărturii simultane care-l contrazic, evaluarea critică a acestora dacă constituie o probă exclusivă, atunci aprecierea presupune luarea în calcul a factorilor de credibilitate legați de persoana martorului¹³⁴.

Prin **mărturii simultane** se înțeleg mărturiile persoanelor care au perceput în mod nemijlocit, în condiții similare de loc și de timp, aceleași fapte sau împrejurări de fapt.

Ascultarea martorilor și aprecierea mărturiilor în contextul celorlalte probe sau ca probă exclusivă impune din partea magistratului / organului judiciar o temeinică cunoaștere a materialului cauza – analiza fiecărei probe, verificarea sursei din care provine, sinteza probelor. În funcție de acestea va putea stabili care dintre acestea vor putea fi precizate și dovedite prin declarațiile martorului.

În aprecierea mărturiilor simultane pot exista concordanțe privind împrejurările esențiale, dar se poate constata și existența unor contradicții, organul judiciar hotărând care dintre martori au participat la săvârșirea unei infracțiuni, vor putea fi ascultați pentru dovedirea acelor împrejurări asupra cărora există contradicții și ale căror depoziții vor fi relevante. Depozițiile celor care în condiții obiective și subiective, similare de percepție au asistat în calitate de martor la producerea aceluiași fapt, se armonizează, concordă în privința faptului principal, a circumstanțelor esențiale privind activitatea infracțională.

Momentele esențiale privind săvârșirea unei fapte dobândesc o semnificație generală, ceea ce conduce la realizarea aceleiași percepții.

În **depozițiile succesive** ale martorilor, secvențele activității infracționale, principalele momente întreprinse de infractor sau de cel spre care se îndreaptă infracțiunea și alte aspecte, se regăsesc reproduse fidel în depozițiile lor în condițiile în care au perceput faptele în aceleași împrejurări.

Când există concordanță sub aspectul împrejurărilor esențiale a mărturiilor simultane, cauza trebuie căutată în caracterul unitar până la un anumit punct, în identitatea proceselor

133. Al. Ciopraga – *Tratat de tactică criminalistică*, pag. 236-237.

134. *Idem*, pag. 238-239.

psihice, în reflectarea corectă în psihicul martorilor a faptelor esențiale, în similitudinea condițiilor de percepție sau în absența unor cauze subiective de distorsionare a faptelor.

Acesta este aspectul pozitiv, deoarece concordanța mărturiilor similare se poate datora și unui cerc fraudulos realizat între martori și cel în favoarea căruia urmează a se depune mărturia, așadar aspectul relei-credințe. Atât concordanța cât și nepotrivirile își găsesc cauza în condiții obiective și subiective ale percepției. Avându-se în vedere condițiile obiective în care s-au aflat martorii în momentul percepției, similitudinea condițiilor de percepție nu înseamnă identitate de condiții pentru toți cei prezenți la săvârșirea unei fapte. A percepe un fapt în condiții similare nu înseamnă a-l percepe în condiții identice.

Existența, în cuprinsul depozițiilor simultane ale martorilor, a unor contradicții, nepotriviri privind unele aspecte de detaliu, își au originea în cauze de ordin individual, subiectiv, inseparabil legate de personalitatea celui ce percepe. Aceste nepotriviri de ordin subiectiv își au originea în caracterul subiectivității și selectiv al percepției, în faptul că „fiecare om percepe realitatea înconjurătoare prin prisma subiectivității sale proprii, în concordanță cu anumite stări de motivație actuală concretizate în tendințe, trebuințe, interese”¹³⁵.

Un alt aspect al concordanței este cel în care depozițiile simultane coincid total, se suprapun complet în privința celor mai nesemnificative elemente. Astfel, cele mai nesemnificative elemente sunt reproduse cu o fidelitate uimitoare, încât se poate merge până la identitate. Fiecare din aceste depoziții, fiind, de fapt, o reproducere exactă și o fidelă a celorlalte, lăsând impresia că au fost învățate pe dinafară. Dar chiar și în situația unei depline concordanțe între conținuturile depozițiilor simultane, un număr de depoziții nu se pot suprapune una pe alta, nu pot coincide total. Depoziția unei persoane nu poate fi o copie perfectă a mărturiei celui sau celor care în condiții similare de loc și spațiu au perceput unul și același fenomen. Este situația care va trezi suspiciuni organului judiciar, deoarece dovedește că este rezultatul unei înțelegeri realizate între martori, eventual între martor și învinuit sau inculpat¹³⁶.

Obținerea de mărturii se face prin ascultarea persoanelor care au participat la săvârșirea infracțiunii sau care au luat la cunoștință despre ea dintr-o anumită sursă, la sediul organului judiciar.

Toate aceste depoziții se vor face sub formă scrisă ce este impusă de limitele firești ale capacității de conservare în memorie a informațiilor, dar și de natura activității de cercetare a infracțiunii, de frecvența probei testimoniale¹³⁷.

Între prima depoziție și celelalte, ale aceluiași martor pot interveni diverse situații, și anume:

- a) depozițiile coincid până la detaliu cu cea inițială, așadar sunt o reproducere, o repetare a lor – cauza deplinei concordanțe poate să rezide în buna-credință sau reaua-credință a martorului. Dar dacă nu sunt motive ca reaua-credință să fie suspectată, atunci punctul de plecare al verificării și aprecierii depozițiilor trebuie să-l constituie prima depoziție, deoarece celelalte sunt o repetare, o reproducere. Ayrault spunea: „Cea mai adevărată, cea mai naivă și întreagă mărturie este cea dintâi: Ce se spune pe urmă nu sunt decât prefăcătorii și vicleșuguri”;
- b) pe fondul coincidenței în ansamblu a depozițiilor succesive, martorul la ultima audiere se referă la aspecte care nu au fost comunicate organului judiciar sau revine asupra unor explicații la care face unele corective;

135. M. Golu – „Percepție și activitate”, Ed. Științifică, 1971, pag. 110.

136. Al. Ciopraga – „Tratat de tactică criminalistică”, pag. 239-242.

137. Idem, pag. 243.

- c) pe fondul coincidenței în ansamblu a faptelor se constată și existența unor contraziceri;
- d) cu ocazia ascultării repetate, martorul revine asupra declarațiilor inițiale, face alte depoziții, deci își retractează prima mărturie.

Concordanța între depozițiile succesive ale unuia și aceluiși martor reprezintă o garanție de credibilitate. Martorul, datorită unor cauze de ordin obiectiv, putea percepe inexact și lacunar faptele, care se vor reflecta astfel și în depozițiile sale succesive concordante, dar este posibil să le fi perceput corect, dar să le reproducă eronat fără a fi conștient de existența acestor deosebiri între percepție și reproducere. Poate reveni asupra acestora, făcând unele corective, astfel pot apare contradicții între primele depoziții și următoarele.

Martorul a constatat existența unor discordanțe între primele și următoarele depoziții, dar asupra cărora nu revine, fie pentru a nu se afla în contradicție cu ceea ce a declarat deja, fie din temerea de a nu fi considerat de rea-credință.

În cea de-a doua situație martorul poate explica de ce a păstrat tăcerea asupra unor fapte sau comunică fapte noi sau aduce corective. Față de această atitudine organul judiciar nu trebuie să manifeste neîncredere, să concluzioneze că este de rea-credință. Există posibilitatea ca la prima audiere martorul să fi fost reticent, să nu fi comunicat anumite fapte deoarece le credea ne semnificative și nici organul judiciar nu a dirijat interogatoriul în direcția precizărilor.

Astfel chemarea la o nouă audiere a acestui martor este însoțită de o stare psihică care va determina un nou proces de meditație, de reflecție asupra faptelor, de aducere aminte a acelor fapte privite superficial. Cu ocazia ascultării, martorul va explica motivele pentru care a omis, fie intenționat, fie involuntar, anumite fapte sau cauza revenirii asupra unor explicații.

Necomunicarea unor aspecte se poate datora uitării vremelnice și reamintirii lor în intervalul de timp dintre prima și a doua audiere sau revenirea asupra unor fapte, așadar o mărturie mai amplă și mai fidelă își poate avea cauza în *fenomenul de reminiscență* care explică ameliorarea, cu timpul, a depozițiilor amânate sau repetate la un interval de timp.

Cea de-a treia posibilitate – când pe ansamblul coincidenței se constată existența unor contradicții care poartă asupra unor împrejurări. Din perspectiva logică, orice nepotrivire, contradicție între doi termeni probează falsitatea unuia dintre ei. În situația depozițiilor succesive, orice contradicție între două elemente probează falsitatea uneia dintre ele, dar este posibil ca falsitatea să se răsfrângă asupra ambilor termeni, atunci când atât prima depoziție, cât și a doua, între care se constată contradicții, sunt contrafăcute, ticluite¹³⁸.

Fie că există o concordanță între depozițiile simultane ale persoanelor care au perceput un anumit fapt, datorată asistării în același timp, în același loc și în aceleași condiții – așadar perceperea momentelor esențiale privind activitatea infracțională, consecințele infracțiunii își au originea în identitatea proceselor psihice; fie că este rezultatul unui cerc fraudulos (acea punere de acord între depozițiile martorilor sau între cel care depune mărturie și învinuit sau inculpat), organul judiciar trebuie să adopte o atitudine corectă, având în vedere că o concordanță perfectă de percepere nu există, dar dacă totuși există, este rezultatul unei înțelegeri.

Tactica aplicată în aceste condiții este luarea la anumite intervale de timp a depozițiilor aceluiași martor pentru a se vedea în ce măsură fidelitatea este păstrată, avându-se în vedere factorii care perturbă memoria și implicit reproducere. În caza urmăririi penale, anchetatorul poate folosi diverse procedee tactice, specifice ascultării învinuitului sau inculpatului. Astfel sunt întrebările de detaliu pentru a se obține amănunte referitoare la diferite împrejurări ale

faptei săvârșite, pentru a se verifica informațiile. Pot fi folosite mai ales în cazul depozițiilor simultane pentru a se dovedi omisiunea unor fapte sau trecerea lor sub tăcere.

- **Ascultarea repetată** – reaudieri ale martorului pentru a se putea evidenția, inevitabil acele necontraziceri în cazul în care există motive să se creadă că pot apărea sau acele concordanțe care trebuie să subziste.
- **Tactica complexului de vinovăție** – prin adresarea unor întrebări care conțin cuvinte afectogene privitoare la faptă, apelul la credința martorului, la trezirea unor sentimente care să înfrângă sistemul de apărare al martorului – fie că îi este teamă, fie că nu dorește să se implice într-un proces¹³⁹.

O mare importanță se acordă observării reacțiilor martorului la diverse întrebări pentru a se vedea dacă este pregătit să se angajeze în depunerea mărturiilor și în susținerea lor. Aceste procedee tactice pot fi utilizate deoarece martorului de rea-credință îi este specifică psihologia infractorului, iar celui de bună-credință prin atitudinea sa oscilantă sau prin depoziția sa ce cuprinde adevărul alterat sau nu, de anumiți factori, trebuie să i se facă apel la conștiința sa.

În această situație anchetatorul trebuie să fie dotat cu o intuiție psihologică, cu cunoașterea comportamentului uman, cu o memorie de lungă durată.

Fără a da impresia că martorul va fi supus unui interogatoriu în stil inchiizitorial, mai ales în actuala legislație bazată pe drepturile omului, dar și de faptul că el este persoana care ajută magistratul, totuși sunt situații în care aflarea adevărului necesită măsuri mai convingătoare.

4.4.7. Mărturia și contradictorialitatea conținuturilor

Ca și concordanța conținuturilor, care reiese din repetarea audierii martorilor în fața organului judiciar la intervale de timp, contradictorialitatea conținuturilor poate rezulta din reascultarea martorilor. Aceste două procedee sunt utilizate tocmai pentru ca organul judiciar să fie convins, să aibă intima convingere că depozițiile martorilor sunt conforme cu derularea faptelor.

Această **intimă convingere**, atât a magistratului, cât și a anchetatorului, este **starea psihologică a persoanelor răspunzătoare cu aplicarea legilor**, bazată pe buna-credință, care sunt împăcate cu propria lor conștiință morală, care l-a călăuzit în aflarea adevărului prin utilizarea mijloacelor legale și în stabilirea măsurilor legale consecutive, stărilor de fapt stabilite¹⁴⁰.

Pentru a-și forma însă intima convingere anchetatorul/magistratul trebuie să cerceteze depozițiile martorilor de eventuale contradicții, din care una este falsă, iar alta confirmă realitatea. O primă contradicție în depoziția martorului va fi rezultatul unei emotivități sporite, datorate ascultării imediat după săvârșirea infracțiunii. Mărturia sa va fi incompletă și uitarea va cuprinde unele elemente asupra cărora acesta va reveni cu prilejul unei noi audieri. Se scontează că la cea de a doua audiere aceste impedimente vor dispărea, deoarece martorul a venit în contact cu organul judiciar, cadrul îi este familiar, obiectul chemării sale în judecată este știut.

Ascultarea repetată poate fi cerută de necesitatea înlăturării unor contradicții între depoziția făcută inițial și celelalte probe administrate ulterior în cauză, ca de altfel, și în situația în care există motive care pun sub semnul îndoielii veridicitatea depoziției inițiale, suspectată de rea-credință¹⁴¹.

Transpunerea faptelor păstrate în memoria martorului în imagini verbale are drept efect cristalizarea, învățarea depoziției. Astfel în cursul audierilor repetate se poate observa o reproducere a faptelor din prima depoziție. Aceasta fiind consecința firească a reascultării.

139. N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – op. cit., pag. 157-158.

140. Idem, pag. 170.

141. Al. Ciopraga – Evaluarea probei testimoniale.... pag. 225-226.

Totodată există și o împrejurare de natură psihologică care explică tendința martorului de a reproduce fidel prima depoziție. Explicația acestei manifestări își găsește originea în dorința celui ce compare în calitate de martor de a nu se contrazice, de a evita orice nepotrivire între ceea ce a declarat inițial și ceea ce va declara ulterior.

Temerea că va fi considerat de rea-credință îl va determina să înlăture orice posibile contraziceri din conținutul mărturiei, astfel că efortul său se va canaliza spre reamintirea și reproducerea depoziției anterioare decât pe reproducerea faptelor percepute.

Atitudinea aceasta este mult mai evidentă la martorul de rea-credință, deoarece el este conștient că orice neconcordanță, orice contrazicere între prima și următoarea depoziție poate trăda atitudinea sa de rea-credință¹⁴².

Dar contradicțiile nu sunt rezultatul numai a relei-credințe, ele se pot datora și bunei-credințe. Dacă la martorul de bună-credință se constată nepotriviri, neconcordanțe, ele vor îmbrăca forma erorii, a greșelii involuntare, spre deosebire de cele de la martorul mincinos care îmbracă forma unei atitudini deliberate, „a minciunii“, sancționată de art. 260 C.p. – „Mărturia mincinoasă“ – cu închisoarea de la 1 la 5 ani. De asemenea, este prevăzută ca infracțiune și încercarea de a determina mărturia mincinoasă prin constrângere, corupere, care pot interveni ulterior primei depoziții și astfel contradicțiile pot lua naștere.

Consecințele care rezultă sunt în funcție de forma pe care o îmbracă – eroare sau minciună. Când contradicția este rezultatul minciunii, a unei atitudini deliberate a martorului, acesta va tinde să discrediteze întreaga mărturie, pentru că va fi greu să se precizeze întinderea minciunii, dacă se răsfrânge asupra unor părți sau asupra depoziției în întregime. Discriminarea părților considerate veridice de cele considerate mincinoase, din cuprinsul mărturiilor succesive, constituie o operație mult mai anevoioasă decât discriminarea părților exacte de cele cu privire la care martorul a comis o eroare.

Dacă contradicția dintre depozițiile succesive se datorează erorii în care s-a aflat martorul, înlăturarea sau reținerea mărturiei din ansamblul probelor va depinde de caracterul, de întinderea, deci de modul în care se răsfrânge asupra depoziției, dar raportate la natura cauzei în care se depune mărturia.

Mărturia este divizibilă cu părțile reținute, opozabile, în sensul că organele juridice pot așeza la baza convingerii lor acele părți considerate că reflectă adevărul și va îndepărta ceea ce consideră falsă realitate¹⁴³. Problema care apare în această situație vizează efectele erorii, adică, dacă eroarea este minoră și deci efectele vor fi limitate, sau eroarea este majoră și efectele cuprind întreaga mărturie. Dacă ne aflăm în prima situație, deci efectele sunt limitate, purtând asupra unor circumstanțe secundare, lipsite de importanță sau cu o importanță redusă, ele nu vor fi în măsură să se răsfrângă asupra întregii mărturii, să afecteze și să discrediteze în ansamblu mărturia.

Cauza erorii în această situație trebuie căutată în situațiile firești – uitare, trecerea unui interval de timp de la producerea faptelor etc.

Martorul poate greși asupra unor împrejurări, dar poate spune adevărul cu privire la celelalte părți. Concluzia nu trebuie să determine raționamentul că o eroare minimă, cu o importanță redusă, odată făcută înseamnă că martorul a mai greșit și-n celelalte părți ale mărturiei de o importanță reală pentru cauza respectivă, deci că martorul s-ar fi putut înșela și asupra lor – ar fi o gândire excesivă și radicală.

142. Idem, pag. 227-228.

143. Idem, pag. 232-233.

Dar, dacă eroarea este grosieră, vizibilă, privind un element intrinsec – de natură a modifica datele în care se circumscrie cauza, aceasta se răsfrânge asupra întregii mărturii, fiind de natură a o discredita.

Pentru a fi în măsură să discrediteze întreaga mărturie, eroarea trebuie să poarte asupra unor împrejurări esențiale, care datorită importanței lor, trebuia să fi fost percepute și păstrate în memoria martorului, în mod necesar¹⁴⁴.

La aprecierea mărturiilor succesive trebuie luate în calcul atât întinderea și caracterul erorii, cât și aspectul cantitativ, adică numărul lor. Existența unei singure erori parțiale, în general, nu este în măsură a se răsfrânge asupra întregii mărturii, existența unui număr mai mare de contradicții chiar având un efect limitat la anumite împrejurări, este în măsură să pună sub semnul întrebării veridicitatea întregii mărturii¹⁴⁵.

Situația va deveni sensibil modificată când martorul revine, retractează una din depozițiile sale contradictorii. În acest moment, reținerea depoziției în întregime sau numai a acelor părți asupra cărora nu există contradicții, va depinde de încrederea pe care și-o formează organul judiciar pe baza explicației date de martor cu privire la cauza contradicției, de măsura în care această explicație se armonizează cu celelalte probe.

Situația va fi diferită în cazul în care în cursul aceleași faze, cu ocazia audierii repetate sau în cadrul fazelor procesuale diferite – faza de urmărire penală și faza judecătii – martorul revine asupra depozițiilor inițiale, le retractează, făcând noi depoziții care le contrazic, le anulează pe cele dintâi¹⁴⁶.

De regulă, retractarea mărturiei inițiale se produce în faza judecătii – în momentul în care președintele instanței – drept consecință a principiilor nemijlocirii și aflării adevărului – martorul este din nou ascultat în condițiile publicității și contradictorialității – îl va întreba dacă și menține declarațiile date anterior, în faza de urmărire penală. Acesta poate să și le mențină, președintele îi va pune doar acele întrebări care le va considera necesare, pentru elucidarea unor aspecte, iar în declarația de martor se va consemna menținerea declarațiilor anterioare. Sau martorul retractează declarațiile date în faza de urmărire, invocând anumite motive, situație în care instanța va proceda la luarea unor noi declarații, consemnându-se retractarea celor dintâi.

Situația tipică în cazul retractării privește retragerea mărturiei, din faza de urmărire penală, în cursul judecătii.

În această situație, martorul care a dat o anumită explicație și interpretare faptelor și împrejurărilor de fapt la care a fost martor în faza de urmărire penală în fața procurorului, în cursul judecătii revine la o nouă explicație care o va anula pe cea dintâi.

Mărturiile au ca scop atât descrierea pe bază de amănunt a faptelor și împrejurărilor de fapt petrecute și percepute, dar și denunțarea faptuitorului prin descriere sau recunoaștere. Numai că în momentul retractării depozițiilor inițiale se va produce fie disculparea acestuia, fie inculparea. Dacă în prima depoziție sinceră sau mincinoasă, martorul a dat explicații care îl acuză pe învinuit sau inculpat drept autor al faptei, prin depoziția dată în faza de judecată se dau explicații opuse, deci de natură a disculpa. Și viceversa: dacă prima mărturie – sinceră sau mincinoasă, a fost favorabilă învinuitului/inculpatului, prin cea de a doua depoziție se retractează explicații care îl disculpau, dându-se noi explicații care îl inculpă.

144. Ex.: Contradicția poartă asupra unor împrejurări esențiale atunci când, cu ocazia primei depoziții, martorul la o infracțiune de vătămare corporală, declară că fapta a fost săvârșită în participație de X, Y, Z, iar la cea de a doua depoziție, fapta a fost săvârșită doar de X.

145. Idem, pag. 233.

146. Idem, pag. 234.

Vor apare două depoziții succesive contrare ale aceluiași martor. În cazul unei contradicții dintre astfel de declarații ce denotă falsitatea uneia, existența unor declarații total opuse, care nu se pot concilia, deci două depoziții contrare, demonstrează caracterul fals al uneia dintre ele, fără a fi exclusă posibilitatea falsității ambelor declarații.

Explicațiile care pot fi date în această situație – de revenire asupra depozițiilor date în una din fazele procesuale sunt două și privesc posibilitățile:

- de sinceritate – martor sincer, de bună-credință;
- de nesinceritate – martor mincinos, de rea-credință.

Dacă există motive să se considere că în momentul retractării martorul a spus adevărul, rezultă că prima depoziție este mincinoasă. Sau situația inversă, dar în acest caz organul judiciar trebuie să stabilească care mărturie este sinceră și care este mincinoasă, care poate fi așezată la baza convingerii sale și care trebuie înlăturată.

Contradictorialitatea este dictată de interese. Astfel, învinuitul sau inculpatul care retractează mărturia depusă în faza de urmărire penală – moment psihologic – nevoia de a se destăinui, stare de deconcentrare – va avea un procent sporit de sinceritate, fiind spontan, iar în faza de judecată va retracta pentru a-și diminua pedeapsa, fiind mult mai conștient asupra recunoașterii sale.

În cazul martorului care revine asupra primei depoziții, consecințele retractării – favorabile sau nefavorabile învinuitului sau inculpatului sau altor părți – se răsfrâng asupra altei persoane, încât vor lipsi și acele fragile indicii de credibilitate a sincerității sau nesincerității retractării. Așadar, va fi dificil de știut care depoziție este sinceră și care mincinoasă¹⁴⁷.

În concluzie, să vedem motivele care-l determină pe martor să-și schimbe declarațiile. Va fi necesar să se cunoască dacă au avut loc influențe asupra acestuia. De vreme ce martorul relatează liber faptele, inspirând încredere organului judiciar cu prilejul primei depoziții, ulterior revine asupra declarațiilor sale susținând că ceea ce a declarat este fals, va însemna că retractarea a fost dictată de rațiuni serioase, iar în spatele unei asemenea atitudini există motive temeinice.

Retractarea se poate produce spontan sau sub influența unor forțe lăuntrice, afective sau forțe străine, dar întotdeauna este rezultatul unor temeiuri serioase.

Dovada acestei retractări este dată de faptul că cel care revine asupra primelor sale explicații este un martor de rea-credință – un martor mincinos.

Un martor de bună-credință care retractează mărturia este conștient de riscul acestui fapt, așadar motivele sale sunt temeinice¹⁴⁸.

Organul judiciar aflat într-o asemenea situație va trebui să determine motivele retractării, dar și poziția pe care o ocupă martorul în raport cu părțile.

Apariția retractării va determina și existența unei contradicții între mărturiile succesive. Magistratul (procurorul), dar și judecătorul aflat într-o asemenea situație, va putea stabili care mărturie este de bună-credință și care mincinoasă, coroborându-le și cu celelalte probe din dosar, cu faptele petrecute și în raport cu legăturile care pot exista între martor și părți, martor și învinuit/inculpat, de apariția unor elemente de notorietate privitoare la învinuit/inculpat ce pot apărea.

În urma identificării adevăratului motiv al retractării, a confruntării factorilor de credibilitate și de incredibilitate circumscriși celor două declarații succesive contrarii, a confruntării lor cu ansamblul probelor administrate, organul judiciar reține depoziția considerată sinceră și înlătură pe cea mincinoasă, indiferent în fața cărui organ a fost dată¹⁴⁹.

147. Idem, pag. 233.

148. Idem, pag. 236.

149. Idem, pag. 237.

4.4.8. Reguli și procedee tactice aplicate în ascultarea martorilor. Strategii și atitudini în identificarea și contracararea martorului de rea-credință

Posibilitatea ca cel din fața ta să-ți spună adevărul, dar nu cel pe care îl consideră el, ci pe care l-a văzut cu ochii săi (ex propriis sensibus) este relativă. Speranța că martorul va declara liber ceea ce a văzut este prea departe, iar îndoiala și practica dovedesc contrariul. În obținerea mărturiei, anchetatorul va trebui să aibă cunoștințe atât psihologice, cât și criminalistice. În vederea ascultării martorului, anchetatorul trebuie să se pregătească atât pe sine, cât și mediul audierii.

Pregătirea ascultării este necesară în faza de urmărire penală care presupune, fără a intra în amănunte, următoarele etape:

1. studierea datelor existente la dosar;
2. stabilirea persoanelor care trebuie ascultate;
3. cunoașterea personalității acestora, a relațiilor cu părțile din proces;
4. pregătirea materialului care va fi folosit¹⁵⁰.

Din punct de vedere psihologic, anchetatorul va trebui să adopte o atitudine de calm, de evitare a unor reacții care să trădeze o anumită gândire față de declarațiile martorului.

Calmul, seriozitatea, obiectivitatea, atitudinea plină de înțelegere, față de cei care datorită emotivității sporite, nivelul de instruire redus sau faptul de a compărea pentru prima dată în fața organului judiciar, întâmpină dificultăți la expunerea faptelor, comit inexactități, reprezintă factori care asigură o atmosferă favorabilă unei comunicări directe de la om la om și conving martorul de inutilitatea ascunderii adevărului.

Anchetatorul va trebui să înregistreze toate schimbările psihofiziologice ale martorului la întrebările puse pentru a le corobora cu răspunsurile acestuia, dar fără a rezulta ostentația sau martorul să realizeze că este supus unei inspecții exterioare.

Familiarizarea dintre martor și anchetator se va face printr-un ton adecvat prin întrebări, discuții exterioare obiectului cauzei.

O atitudine pasivă, de dezinteres față de martor, de depoziția sa, de impresie că ceea ce relatează este cunoscut, necunoașterea materialului cauzei constituie indicii că organul judiciar duce o muncă formală și, deci, poate fi ușor indus în eroare.

Consecința – efectul negativ rezultat ce se va răsfrânge asupra plenitudinii și fidelității mărturiei.

Anchetatorul poate conduce ședința în direcția dorită fără a lăsa să se vadă acest lucru, deoarece în cazul în care martorul sesizează interesul anchetatorului, va ajusta și adapta informațiile deținute la ceea ce anchetatorul vrea să știe¹⁵¹.

Audierea propriu-zisă a martorilor parcurge trei etape distincte pe parcursul cărora se vor evidenția regulile și procedeele criminalistice. Aceste trei etape sunt:

1. identificarea martorilor;
2. relatarea liberă;
3. formularea de întrebări și răspunsurile date de martor.

În prima etapă – **identificarea martorilor** – sunt incluse: depunerea jurământului conform art. 84 C.p.p., date personale, relațiile și raporturile cu părțile din proces, eventuale pagube rezultate din săvârșirea infracțiunii.

150. E. Stancu – Criminalistica, pag. 66-67.

151. Al. Ciopraga – Tratat de tactică criminalistică, pag. 214-215.

Conform art. 79 C.p.p., persoanele obligate a păstra secretul profesional nu pot compărea ca martori. Aceeași interdicție va funcționa și la rudele apropiate învinutului/inculpatului (art. 80 C.p.p.), de asemenea, nici persoana vătămată dacă nu se constituie ca parte civilă sau ca parte vătămată în proces (art. 83 C.p.p.).

Primirea martorului se va face într-o manieră civilizată, realizându-se un cadru de ascultare sobru, caracterizat prin seriozitate, fără factori stresanți, așadar crearea unui climat psihologic favorabil confesiunii.

În cea de-a doua etapă – **relatarea liberă** – martorului i se face cunoscut motivul chemării sale, obiectul cauzei, arătându-i-se împrejurările pentru care a fost chemat să depună ca martor (art. 86 C.p.p.)¹⁵². Este o etapă care prezintă mai multe avantaje decât interogatoriul, datorită spontaneității, faptele fiind prezentate așa cum au fost percepute și memorate de martor.

Se impune ascultarea cu calm, fără întreruperea martorului, chiar dacă relatează cu lux de amănunte, intrând în detalii ne semnificative. Totuși, dacă acesta se pierde în amănunte în mod deliberat, anchetatorul poate interveni cu suficientă fermitate, dar civilizat, pentru a reorienta relatarea spre obiectul mărturiei.

Se va evita orice gest, mimică, reacție sau expresie ironică sau hilară, de aprobare sau respingere a afirmațiilor; se impune notarea unor aspecte semnificative, a unor neconcordanțe, neclarități, acestea fiind elucidate cu prilejul unei noi audieri.

Ultima etapă – **formularea de întrebări** – deși nu este obligatorie, este necesară, deoarece declarațiile de martor pot cuprinde deseori denaturări fie de natură obiectivă, fie subiectivă¹⁵³.

Întrebările folosite sunt cele amintite la **reproducerea și reactivarea informațiilor percepute de martor**. Reținem aici necesitatea folosirii unui ton activat, intonația rostirii întrebărilor, pentru a nu determina o anumită cenzură a celui audiat. Procedeele tactice folosite diferă de la cauză la cauză, în funcție de natura acesteia, de caracterul și cantitatea informațiilor în posesia cărora se găsește organul judiciar, personalitatea și poziția pe care se situează martorul.

Martorul adoptă fie o poziție de sinceritate, de bună-credință, manifestată în dorința de a face declarații sincere și complete, fie o poziție de rea-credință manifestată în tendința de denaturare, de contrafacere a faptelor. De regulă, atitudinea de rea-credință a martorului se dezvăluie într-un moment ulterior audierii, în urma confruntării declarațiilor sale cu celelalte probe existente în cauză. Față de această situație, organul judiciar va adopta o atitudine specifică, și anume, cea folosită în anchetarea inculpatului, deoarece psihologia martorului mincinos este asemănătoare cu cea a inculpatului.

Motivele care pot duce la mărturie mincinoasă sunt diferite și în funcție de acestea, anchetatorul va trebui să adopte o anumită poziție pentru a preveni sau determina martorul să renunțe la atitudinea de rea-credință¹⁵⁴.

Martorul va trece anumite împrejurări esențiale sub tăcere pentru a convinge anchetatorul de inutilitatea chemării sale. Obligația de a depune mărturie implică datoria de a se prezenta în fața organului judiciar atunci când este chemat, din această cauză dorind să se elibereze de aceasta. În această categorie intră martorii în a căror conștiință se reflectă negativ anumite aspecte legate de activitatea organului judiciar. Regula aplicată e convingerea martorului de importanța declarațiilor sale.

Martorul trece sub tăcere împrejurări esențiale sau denaturează împrejurări în defavoarea învinutului/inculpatului, datorită resentimentului față de acesta, sentimentele de ură, invidie

152. E. Stancu, op. cit., pag. 72-74.

153. Idem, pag. 72-74.

154. Al. Ciopraga – Tratat de tactică criminalistică, pag. 225.

ce apar sub forma răzbunării. Atitudinea negativă se va reflecta în depoziția sa prin aprecierile pe care le va face la adresa părților, îngroșarea și exagerarea voită a împrejurărilor care vin în defavoarea inculpatului¹⁵⁵. Anchetatorul, observând acest lucru, va trebui să-l determine pe martor să renunțe la această atitudine.

Procedeul tactic folosit: repetarea, pe un ton ferm, înainte de a adresa întrebări vizând împrejurări esențiale, a obligației de a spune adevărul și gravele consecințe care rezultă din ascunderea acestuia.

Martorul nu declară tot ce știe sau prezintă faptele denaturat pentru că dacă ar face depoziții sincere, ar putea fi implicat ca învinuit sau inculpat în cauză sau din teama de a nu fi tras la răspundere penală pentru o faptă săvârșită anterior.

Anchetatorul, presupunând că acestea sunt motivele atitudinii de rea-credință, îl va convinge pe martor că, mai devreme sau mai târziu, faptele vor fi dovedite, iar declarațiile sale sincere, ajutorul acordat îi vor ușura situația. Nu i se va promite că nu va fi tras la răspundere penală dacă va coopera.

Tendința de mărturie mincinoasă mai poate fi cauzată și de resentimente, de antipatie față de organul judiciar, datorită unor raporturi avute anterior. În această situație se va adopta o atitudine de calm, plină de respect, de considerație. Împrejurările anterioare care au dus la deteriorarea raporturilor nu trebuie reiterate, dacă este necesar, i se poate explica că neînțelegerile din trecut au avut un caracter privat, că în prezent acestea nu se pot repercuta asupra noilor raporturi.

Sentimentele de frică, teamă, inspirate martorului de presiuni, amenințări exercitate împotriva sa sau a familiei sale, nefiind convins că organul judiciar îl poate proteja, pot determina adoptarea unei astfel de atitudini. Martorul va fi convins de protecția organelor abilitate, că se vor lua măsurile necesare.

Martorul poate fi interesat material sau moral de rezultatul cauzei datorită raporturilor apropiate în care se afla învinuitul/inculpatul sau cu una din părți. Anchetatorul trebuie să cunoască aceste relații pentru a putea atrage atenția martorului asupra consecințelor negative ce pot apărea în situația în care va depune mărturie mincinoasă¹⁵⁶.

Motivele care pot duce la adoptarea unei atitudini de rea-credință, așadar o mărturie mincinoasă, sunt diferite, putând fi cunoscute o parte dintre ele într-un moment anterior efectuării ascultării, chiar dacă această atitudine de rea-credință se dezvăluie într-un moment ulterior ascultării.

Dacă toate aceste procedee tactice nu au dat rezultatele scontate și există temei a considera de rea-credință declarația martorului, când acestea sunt contrazise de probele existente în cauză, din punct de vedere tactic, nu se recomandă dezvăluirea contradicțiilor, a inexactităților, ci trebuie consemnate exact și păstrate în regulă pentru găsirea momentului psihologic de demascare a poziției de nesinceritate.

Probele menite a dovedi neadevărul celor afirmate trebuie să convingă martorul de inutilitatea perseverării în minciună, să-l determine să abandoneze poziția de rea-credință.

Procedeul tactic în vederea demascării caracterului mincinos al depoziției, îl constituie adresarea unor abile întrebări cu privire la împrejurări de detaliu, accesorii referitoare la fapte, acțiuni, persoane care se află într-un anumit raport cu infracțiunea săvârșită sau cu făptuitorul acesteia¹⁵⁷.

Se poate ivi și situația ce are în vedere participarea mai multor persoane în calitate de martori la săvârșirea unei infracțiuni. Ascultarea acestora evidențiază o punere de acord, o

155. Se aprofundează la seminarii problematica corespunzătoare unor spețe reale – vezi T. Butoi – arhiv. pers.

156. Idem, pag. 227-228.

157. Idem, pag. 230.

reproducere a împrejurărilor în care s-a produs fapta. Poate fi vorba de un rezultat fraudulos, să fi fost prezenți la săvârșirea infracțiunii, să fi perceput nemijlocit împrejurările în care faptele au fost comise. În această situație, prezența lor la proces este consecința manoperelor exercitate de cei care i-au propus în această calitate.

Versiunea pregătită relevă împrejurările esențiale în care s-a săvârșit infracțiunea și va fi însușită în această formă, urmând a fi reprodusă în fața organelor judiciare. Însă organul judiciar va putea depista o versiunea elaborată și redată în aceeași formă, în primul rând prin utilizarea de către subiecți a unor cuvinte care se pot regăsi în toate mărturiile, dar și datorită faptului că unii martori ar fi putut înregistra unele împrejurări secundare care nu au fost avute în vedere la elaborarea versiunii.

Relevarea nepotrivirilor, a evidențierii acelor elemente secundare care se ivesc, se va face prin abile întrebări, referitoare la aspecte de detaliu, imprevizibile, tocmai pentru a pune martorul în situația de a răspunde spontan și nepregătit.

În cazul în care organul judiciar are temeiuri să creadă că există o punere de acord, atunci se impune alcătuirea judicioasă a unei liste de întrebări privitoare la detaliu, la demascarea acestora, fără a se da posibilitatea unei puneri de acord între cei ascultați și cei care urmează a fi ascultați.

Premisa pe care se merge este următoarea: între două infracțiuni pot exista multe similitudini, dar niciodată identitate, o suprapunere totală, chiar și în cazul infracțiunilor de același fel¹⁵⁸.

La toate acestea se va adăuga procedeul de ascultare repetată a martorilor la intervale diferite de timp prin care se urmărește completarea și precizarea depozițiilor inițiale, deci obținerea de noi informații, constanța menținere a declarațiilor cu factori perturbatori. Acest procedeu este utilizat deoarece prezintă posibilitatea obținerii unor depoziții ample, mai fidele datorită alimentării acelei stări de tulburare, dar și în cazul existenței temeinice că prima depoziție este de rea-credință¹⁵⁹. Ca urmare a repetării declarațiilor, faptele se ordonează în memoria martorului astfel încât din prima depoziție ajunge să se substituie amintirii a ceea ce martorul a perceput în mod real.

Tendința martorului de a-și confirma depozițiile ulterioare celei inițiale este explicabilă și de factorul psihologic – temerea de a fi considerat de rea-credință în cazul în care depoziția ulterioară ar cuprinde elemente noi, necomunicate cu prilejul primei audieri sau elemente care nu se concretizează cu cele deja relatate. Acest fenomen poartă denumirea de „*persistență în eroare*“, conform căruia martorul aflat în stare de incertitudine cu privire la existența sau inexistența unui anumit fapt optează cu ocazia ascultării sale inițiale pentru una din alternativele posibile, poziție pe care se va menține și atunci când va fi ascultat din nou. Această atitudine este regăsită la martorul de rea-credință, la care prima depoziție, îndelung preparată, este însoțită de un lung efort de memorare, de însușire „pe dinafară“ a declarației.

Procedeele tactice diferă în funcție de personalitatea martorului, a anchetatorului. Ele vor fi adoptate în funcție de aceste criterii, de natura cauzei, iar coroborate cu celelalte probe ale cazului, pot contribui la obținerea unui rezultat conform cu adevărul¹⁶⁰.

4.4.9. Raționamente (deducții / inducții). Analogii. Interpretări asupra conținutului mărturiei

În momentul în care s-a obținut de la martor o depoziție, operația nu va fi oprită aici. Depoziția va fi analizată în ansamblul celorlalte probe, dacă se coroborează sau nu, dacă este relevantă, dar individual, va fi analizată sub trei aspecte:

158. Idem, pag. 230-231.

159. Idem, pag. 233-234.

160. Idem, pag. 234-235.

1. extinderea mărturiei;
2. fidelitatea;
3. gradul de certitudine subiectivă

Primul aspect – **extinderea mărturiei** – vizând elementele componente ale depoziției, dacă acoperă total sau partial toate elementele evenimentului la care mărturia se referă.

Elementele componente ale depoziției cuprind atât condițiile obiective în care martorul a asistat la evenimentul incriminat, adică locul de unde a privit, auzit, apoi capacitatea de a reține în funcție de timp, de starea afectivă din momentul percepției.

Din punct de vedere psihologic, capacitatea de reținere este în funcție de capacitatea de informații (input) care i-au parvenit concomitent sau succesiv în legătură cu actul incriminat. Aceste informații ar fi putut fi receptate în mod eronat datorită stării afective, gradului de oboseală, bruiajelor posibile sau o stare deosebită, produse de o intoxicație alcoolică sau de stupefiante.

În această etapă intervin atât legile proceselor memoriale, dar și cele ale memoriei involuntare, cunoscute în psihologie sub denumirea de „memorie de scurtă durată” (short-term memory), termen care se referă la conținuturile memoriale privind verigile neesențiale ale unei activități complexe¹⁶¹.

Short-term memory este în funcție și de capacitatea intelectuală a subiectului, dar e foarte vulnerabilă la distrageri de atenție – bruiaje.

De ce este importantă această memorare? Nu atât la reținerea elementelor unui eveniment și la posibilitățile activării acestora, ci mai ales la stocarea informațiilor¹⁶².

Al doilea aspect – **fidelitatea** – este condiționată de o recepție optimă și de capacitatea de verbalizare a martorului. Transpunerea verbală fidelă a faptelor memorate implică procese psihologice. Persoanele cu o anumită cultură, care posedă un debit verbal corespunzător pentru exprimarea exactă a celor văzute sau poate puține.

Al treilea aspect – **gradul de credibilitate subiectivă** – joacă un rol important în mărturie. În momentul înșiruirii la interogatoriu, faptele urmărite de anchetator încep să se înșire de-a lungul unui drum fără capăt, pentru moment care merge de la o totală certitudine (subiectivă) până la o totală incertitudine exprimată în „nu știu”. Un subiect se găsește în stare de incertitudine atunci când este confruntat cu alternative dintre care nici una nu este dominantă, gradul de incertitudine se află în raport atât cu numărul de soluții cât și cu forța relativă a reacțiilor față de alternative.

Din practica interogatoriilor se cunoaște că martorul, în relatarea spontană, afirmă cu certitudine fapte sau caracteristici ale învinuitului, dar, dacă i se pun întrebări care vor evidenția posibilitatea unor alternative plauzibile, va pierde certitudinea inițială¹⁶³.

În ansamblul mărturiei pot apare contradicții determinate atât de existența declarațiilor succesive, dar și de cele simultane.

Analiza acestor depoziții va fi privită în următoarele situații, și anume:

- când apare de aceeași parte;
- când apare în partea opusă.

S-a putut constata că se pot ivi și contradicții între depozițiile martorilor aflați de aceeași parte – apărare-acuzare. Martorul a dobândit această calitate la propunerea părților. Existența contradicției poate indica faptul că eroarea sau buna-credință se află de partea pentru care martorii au depus mărturii contradictorii.

161. T. Bogdan – Probleme de psihologie judiciară, pag. 173-174.

162. Idem, pag. 175.

163. Idem, pag. 175.

Raționamentul folosit: contradicția poartă asupra faptului principal; în urma verificării aceasta va rămâne ireductibilă, deoarece nu se poate ști care din depoziții este veridică și care falsă, aceasta din urmă nefiind reținută de organul judiciar. Dacă se identifică care este de bună-credință și care este de rea-credință, urmează a se reține cea pe care organul judiciar o consideră exactă și sinceră.

Atunci când poartă asupra unor circumstanțe secundare – consecință a unei cauze voluntare sau involuntare (eroare), se va aprecia în context dacă eroarea are sau nu consecințe asupra faptului principal. Dacă este o cauză voluntară (rea-credință) care este de natură a discredita întreaga mărturie, dar și mărturiile cu care se armonizează în privința faptului principal, trebuie să se aibă în vedere că sub aparența concordanței se poate ascunde punerea de acord a martorilor.

Cel de-al doilea aspect – contradicții între mărturiile martorilor aflați de părți opuse – se va deduce că una din mărturii, este falsă sau eronată, dar nu se va ști de care parte se află eroarea sau minciuna¹⁶⁴.

Mărturia impune deci, o tehnică de verificare aparte, particulară, impusă în primul rând de caracterul probelor orale. Analiza ei, interpretarea conținuturilor mărturiei sunt în strânsă legătură cu numărul de persoane ce se pot ivi ca martori – regula care primează aici este calitatea și nu cantitatea.

Calitatea – conformitatea mărturiei cu realitatea – conferă valoare mărturiei. Valoarea acesteia nu se află într-un raport direct proporțional cu numărul martorilor.

Mărturia – declarația scrisă a persoanei ce a participat accidental sau voluntar la săvârșirea unei fapte penale, dată în fața organului judiciar sau a magistratului – pentru a putea fi așezată la baza convingerii organelor judiciare trebuie să satisfacă două cerințe imperative:

- **sinceritatea** – să emane de la un martor de bună-credință;
- **fidelitatea** – să constituie o exactă reflectare a realității faptului perceput.

Analizată din aceste două perspective, coroborată cu celelalte probe din dosar pe baza cărora organul judiciar își va da seama de buna-credință a martorului și dacă mărturia sa constituie sau nu o reflectare exactă a realității faptelor percepute, mărturia reclamă o tehnică particulară de verificare impusă de împrejurarea că izvorul informațional este reprezentat de cel care aduce la cunoștința organului judiciar faptele petrecute – OMUL.

În verificarea și interpretarea mărturiei se va porni de la analiza celor două imperative:

Sinceritatea – însușirea mărturiei, materializată în dorința martorului de a exprima tot ceea ce îi este cunoscut în legătură cu faptul dedus în fața organului judiciar. Însușire însoțită de o manifestare spontană – franchețe – ce conferă martorului de bună-credință note fizionomice particulare.

Fidelitatea – însușire subiectivă ce constă în capacitatea martorului de a-și aminti și reproduce exact faptele percepute. În cuprinsul depoziției se traduce printr-o exactă corespondență între faptele comunicate și modul în care acestea s-au petrecut în realitate.

Se utilizează, cu precădere în literatura de specialitate, termenul de veridicitate, deoarece acesta are o arie mult mai largă și cuprinde atât sinceritatea cât și fidelitatea¹⁶⁵. Sunt două însușiri diferite care nu se suprapun și nu se identifică. Acest lucru se poate observa din atenta analiză a depozițiilor. Ca o concluzie: „Veridicitatea mărturiei este, în mod logic, corolarul atitudinii de sinceritate, dar nu întotdeauna în depozițiile martorilor se poate constata această simetrie¹⁶⁶.”

Sinceritatea nu înseamnă întotdeauna veridicitate. „A fi sincer nu înseamnă a fi veridic”. Înțelegând prin această maximă că martorul de bună-credință, sincer convins că spune

164. Al. Ciopraga – „Evaluarea probei testimoniale în procesul penal”, Ed. Junimea, Iași, 1979, pag. 242-244.

165. Idem, pag. 249.

166. Idem, pag. 250.

adevărul, că face o depoziție veridică, poate afirma neadevăruri, deci poate face o depoziție inexactă, neveridică. Această depoziție în cazul martorului de bună-credință se poate datora atât erorii, a zelului exagerat de a ajuta, însă nu modifică esența lucrurilor, pentru că, indiferent de motivul, care a determinat o asemenea atitudine, astfel de depoziții nu pot sta la baza convingerii organelor judiciare¹⁶⁷.

În cele mai multe cazuri sinceritatea martorului își găsește corespondent în veridicitatea depoziției, făcând anevoioasă aprecierea fidelității care aparent este confundată cu sinceritatea. În aceste cazuri, veridicitatea mărturiei nu rezultă ca o consecință firească a analizei celor două direcții, din constatarea corespondenței faptelor reproduse cu realitatea, ci din atitudinea de sinceritate a martorului.

Aprecierea mărturiei sub aceste două aspecte este condiționată de rezultatul la care se ajunge în urma verificării primei însușiri – sinceritatea.

Verificarea acestei însușiri va avea la bază acele tehnici psihologice de „filare” a persoanei – martorul – descrie în capitolele precedente. Martorul este sincer, este firesc să se verifice dacă buna-credință a acestuia își găsește reflectarea în veridicitatea depoziției. Martorul este nesincer, reaua sa credință (rezultatul diferitelor motive deja expuse) se va materializa într-o depoziție nesinceră, inexactă, mergând până la mărturie mincinoasă, deci nu va putea forma convingerea organului judiciar¹⁶⁸.

Primul element al verificării mărturiei – sinceritatea – este unul subiectiv, deci semnele întrebării vor exista, deoarece va trebui să se aducă în centrul cercetării sursa din care provin faptele.

Sinceritatea, în legislația română, este prezumată până la proba contrarie, neputând fi desprinsă în mod unilateral dintr-o unică manifestare, ci va fi necesar să se aibe în vedere un complex de factori care să delimiteze parametrii în care se circumscrie personalitatea celui analizat.

Se va verifica credibilitatea martorului sub raportul condiției sale morale și temperamentale, necesară în furnizarea unor elemente de cunoaștere a personalității acestuia, independent de raporturile existente cu pricina (moralitatea, reputația sa, mediul, tipul psihologic căruia a aparține etc.), dar și sub raportul cu pricina (interes material, moral), cu ceilalți participanți la procesul penal (inculpat, victimă, poziția subiectivă a martorului față de părți – raport de rudenie, sentimente de ură, invidie etc.).

În această primă etapă, dacă există motive suficient de temeinice care pun sub semnul îndoielii credibilitatea martorului, operația de apreciere va trebui să înceteze, iar mărturia respectivă înlăturată în totalitate sau parțial.

În cazul în care nu există îndoieli asupra sincerității martorului se va proceda la verificarea veridicității mărturiei, etapă mult mai complexă datorită existenței în mare număr a cauzelor de eroare:

- sursele minciunii se raportează toate la voința de a înșela, de a induce în eroare;
- sursele erorilor sunt diverse, provenind din natura faptului, mentalitatea martorului sau de condițiile mărturiei¹⁶⁹.

Veridicitatea mărturiei reclamă constatarea unei depline concordanțe între depoziție și realitatea faptului produs, presupunând atât cunoașterea sub raportul însușirilor subiective de percepție, memorare și reproducere, dar și cunoașterea modului în care s-a format întregul proces psihologic al mărturiei, succesiunea momentelor care îl alcătuiesc, precum și complexul de factori subiectivi și obiectivi în care s-au petrecut cele trei momente ale mărturiei¹⁷⁰.

167. Idem, pag. 250-251.

168. Idem, pag. 251.

169. Idem, pag. 252.

170. Idem, pag. 253.

Sinceritatea celui analizat se poate desprinde din modelul de a se comporta, din manifestarea martorului, deci din felul în care face depozitia, împrejurare facilitată de contactul direct dintre martor și organul judiciar, din cunoașterea, datorită informațiilor culese, a personalității martorului, a raporturilor sale cu pricina, cu părțile. Verificarea sincerității, a veridicității mărturiei se poate face prin desfășurarea unei activități de probațiune adiacentă celei efectuate în vederea probării fondului cauzei. Acest control declanșează o activitate proprie de probațiuni ce poate fi efectuată prin intermediul tuturor mijloacelor de probă prevăzute de lege¹⁷¹.

Procedeele de ascultare, de verificare a mărturiilor, de înlăturare a unor contradicții existente în declarațiile martorilor, între acestea și cele ale învinuitului/inculpatului, ale celorlalte părți sunt cuprinse de diverși autori de specialitate în tratate de tactică criminalistică.

Astfel de procedee le vom găsi analizate în lucrarea profesorului Aurel Ciopraga – „Tratat de tactică criminalistică”, unde amintește printre altele:

- ascultarea concomitentă;
- confruntarea părților;
- noi ascultări;
- interogatorii.

În cazul unei mărturii discutabile, dar care are o importanță decisivă pentru soluționarea pricinii (proba exclusivă în cauză, dar și în alte împrejurări), controlul aptitudinilor de percepție, memorare și reproducere a martorului se poate realiza pe calea dispunerii unei expertize psihologice sau prin participarea expertului psiholog la efectuarea unor experimente sau activități de urmărire sau judecată¹⁷².

Activitatea de probațiune impusă de necesitatea verificării mărturiei nu poate fi desprinsă de obiectul probațiunii faptului principal, cel în legătură cu care se desfășoară procesul penal, pentru că nu se urmărește decât stabilirea faptului, dacă mărturia poate să fie sau nu reținută și integrată în ansamblul probelor¹⁷³.

Mărturia, declarațiile de martor reprezintă un mijloc de probă care vine să soluționeze procesul penal prin coroborarea cu celelalte probe – acte, interogatorii. Așadar este necesară analiza și sinteza probelor. În procesul de analiză funcționează principiul conform căruia „probele nu au valoare prestabilită”, deci fiecare probă va fi apreciată potrivit intimei convingeri a organului judiciar.

Aprecierea probelor trebuie adaptată conținutului și particularităților pe care le comportă fiecare mijloc de probă pentru ca în final să se ajungă la reunirea și aprecierea în ansamblu a probelor.

Probele orale reclamă o tehnică proprie de evaluare – declarațiile părților, declarațiile învinuitului, în ceea ce privește înscrisurile, raportul de constatare tehnico-științifică, raportul de expertiză, reclamă în raport cu mărturia, o tehnică de apreciere proprie¹⁷⁴.

Mărturiile, ca probe ale procesului penal când nu constituie probe exclusive în pricină, trebuie să se armonizeze cu restul probelor, datorită raporturilor de dependență mutuală a probelor ce se constituie în sistem.

În concluzie, dacă probele se armonizează, dacă se exclude orice altă explicație posibilă, acestea fac dovada faptului dedus în fața organului judiciar.

În cazul mărturiilor, ele trebuie să se armonizeze nu numai cu ele însele, dar trebuie să fie concordate în ansamblul probelor, să nu fie contrazise de fiecare probă în parte și implicit de probele constituite în ansamblu¹⁷⁵.

171. Idem, pag. 254.

172. Idem, pag. 255.

173. Idem, pag. 255.

174. Idem, pag. 256.

175. Idem, pag. 258.

CAP. V – Psihologia interogatoriului judiciar – Ancheta (personalitatea umană în raporturi de opozabilitate și confruntare)

5.1. Noțiuni introductive – distincții și conotații asupra interogatoriului judiciar din perspectiva adunării dovezilor (urmărirea penală din perspectiva psihologică) ...	148
5.2. Investigarea personalității din unghiul observației comportamentului expresiv ...	155
5.3. Problematica psihologică a relației anchetator – anchetat	162
5.3.1 Contactul interpersonal în biroul de anchetă judiciară	163
5.3.2. Comunicarea non-verbală – reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate și confruntare	166
5.3.3. Reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate și confruntare	168
5.4. Etape și strategii de interogare a învinutului sau inculpatului	169
5.4.1. Etapele ascultării învinutului sau inculpatului	169
5.4.2 Strategii de interogare a învinutului sau inculpatului (bănuțului)	171
5.5. Sondarea sentimentului de vinovăție	179
5.6. Elemente explicative privind procesele psihologice post-infracționale	181
5.7. Elemente de psihologie a infractorului din perspectiva tipologiilor umane. Contracararea atitudinilor de rezistență la interogatoriu	183
5.8. Coordonatele psihologice ale recunoașterii comiterii faptei. De la refuzul recunoașterii la mărturisire	184
5.9. Aspecte psihologice privind calitățile personale ale anchetatorului	191
5.9.1 Calitățile psiho-intelectuale și moral-afective ale anchetatorului	192
5.10. Intima convingere	198
5.11. Modele de conduită și tipuri de anchetatori	199

Psihologia interogatoriului judiciar – ancheta (personalitatea umană în raporturi de opozabilitate și confruntare)¹.

.... Ne pronunțăm hotărât împotriva tuturor tehnicilor de manipulare sau coerciție, căci a trata învinuitul cu mijloace exclusiv psihologice indiferent de gradul lui de deumanizare, constituie o protecție nu numai asupra lui, ci și asupra anchetatorului care, alfel, riscă să se deumanizeze și el în încercarea de a se purta cu interogatul pe măsura faptelor sale...”

.... Ne opunem ferm utilizării în interogatorii a hipnozei sau utilizării narcoanalizei care induce artificial o stare de scădere a vigilenței – experții psihologi trebuie să-l respecte pe adversar, lăsându-i nealterată capacitatea de ripostă cognitiv-afectivă și volitivă, dreptul de a se apăra inteligent sau viclean, inclusiv de a-și nega fapta sau retracta mărturisirile – demersul psihanalitic și psihologic rămâne prin excelență terenul pe care sunt respectate în totalitate drepturile și libertățile persoanei interogate...”

5.1. Noțiuni introductive – distincții și conotații asupra interogatoriului judiciar din perspectiva adunării dovezilor (urmărirea penală în perspectivă psihologică)

- A. definiția interogatoriului;
- B. caracteristicile interogatoriului;
- C. planurile situaționale.

Din perspectivă psihologică, urmărirea penală – prin excelență ancheta judiciară și cercetarea judecătorească – este o sumă de relații interpersonale ale unui subiect constant, reprezentantul organului de urmărire penală și ceilalți participanți, părți sau subiecți ai procesului.

Densitatea relațiilor interpersonale ale anchetatorului care rămâne același în timp ce partenerii săi se schimbă, indică de la bun început caracterul complex al activităților de anchetă, iar din perspectivă psihologică constatarea obligatorie a modalității mentale care trebuie să-l caracterizeze pe anchetatorul autentic.

Conform art. 200 din C.pr.pen. „urmărirea penală are ca obiect strângerea probelor necesare cu privire la existența infracțiunilor, la identificarea făptuitorilor și la stabilirea răspunderii acestora pentru a se constata dacă este sau nu cazul să se dispună trimiterea în judecată”.

Din punct de vedere tehnico-tactic strângerea probelor necesare reprezintă atât operația de adunare a probelor, cât și examinarea și evaluarea lor pentru a se constata dacă sunt suficiente, în vederea luării hotărârii privind trimiterea sau netrimiterea cauzei în judecată.

Prin identificarea făptuitorilor legiuitorul a vrut să precizeze că în cadrul urmăririi penale, probele adunate trebuie să ajute la depistarea celor care au săvârșit fapta penală

1. Vezi opera comună: N. Mitrofan, V. Zdrenghia, T. Butoi – Psihologia judiciară, Ed. Șansa, București, 1992, scurte extrase, selectiv din opera colectivă cap. V – prelucrări personale.

(autori, instigatori, complici), înțelegând prin aceasta atât stabilirea faptului că urmarea socialmente periculoasă se datorează unei activități umane, cât și aflarea datelor de identitate ale celui care a săvârșit fapta penală. Prin stabilirea răspunderii făptuitorului se înțelege că probele adunate în cursul urmăririi penale trebuie să contribuie nu numai la lămurirea aspectelor privind fapta penală, ci ele trebuie să elucideze și aspectele legate de vinovăția făptuitorului, dacă acesta poate să fie sau să nu fie subiect al răspunderii penale².

În obiectul urmăririi penale, de asemenea se înscrie și identificarea victimei infracțiunii, deși acest lucru nu este prevăzut expres în art. 200. Această activitate este necesară pentru rezolvarea laturii penale și laturii civile a cauzei penale.

În ajutorul acestei afirmații vine art. 202, care arată că organul de urmărire penală este obligat să strângă probele necesare pentru aflarea adevărului și pentru lămurirea cauzei sub toate aspectele în vederea justei soluționări a acesteia, cât și art. 262, alin. 1 și art. 265 C.pr.pen. care stipulează necesitatea ca urmărirea penală să fie completă. Pe lângă toate acestea organele judiciare pot lua măsuri de constrângere cu caracter personal sau real (cele cu caracter personal fiind obligatorii în cazul în care legea prevede acest lucru) și măsuri de ocrotire în caz de reținere sau de arestare preventivă, acestea având tot caracter obligatoriu.

A. Definiția interogatoriului

(Comentarii și distincții de natură psihologică vis-à-vis de termenii: ascultare, audiere, anchetă etc.)

Având în vedere că marea majoritate a infracțiunilor se săvârșește sub semnul clandestinității, descoperirea și administrarea probelor presupune o muncă de înaltă calificare și măiestrie profesională adaptată la „particularitățile fiecărui caz în parte”³.

Săvârșirea unei infracțiuni, având în vedere că infracțiunea este o faptă a omului, este însoțită de modificări materiale în aproape toate cazurile. Pe lângă acestea, se mai produc și anumite transformări de natură imaterială (N. A. – matricea infracțională „păstrată ca trăire mentală în conștiința făptuitorului sub forma amintirii despre faptă”), reprezentând schimbările petrecute în plan psihic, la nivelul conștiinței a aceluia care a participat la săvârșirea unei infracțiuni, ca autor, complice, instigator, celelalte părți, martori. Aceste transformări care iau forma impresiilor în plan psihic, pot fi cunoscute de organul judiciar pe o cale indirectă, mijlocită și nu direct cum este cazul urmelor materiale. Purtătorul informației (cel care a perceput împrejurări legate de faptă, făptuitor) se află între organul judiciar și sursa informației. „Cunoașterea acestor informații presupune exteriorizarea, comunicarea, adică transpunerea în imagini verbale a expresiilor păstrate în memorie”⁴. Acest lucru presupune, obligatoriu, contactul dintre purtătorul informației și organul judiciar, această tangentă realizându-se prin chemarea în fața organelor judiciare a celor care cunosc împrejurări legate de infracțiune pentru ascultarea lor.

Una din modalitățile de abordare a persoanei de-a lungul procesului penal este indubitabil **ascultarea**: „desfășurarea procesului penal, atât în cursul urmăririi penale cât și al judecății este de neconceput fără ascultarea celui în jurul căruia se va concretiza întreaga activitate a organelor judiciare și a părților, purtătorul celor mai ample și utile informații – învinuitul sau inculpatul”⁵.

2. Neagu Ion – *Tratat de procedură penală*, Ed. Pro, București, 1994, pag. 405.

3. Stancu Eminian – *Criminalistica*, Ed. Actami, București 1995, pag. 36.

4. Aurel Ciopraga – *Criminalistica. Tratat de tactică*, Ed. Gamma, București, 1996, pag. 129.

5. Idem – op. cit.

Ascultarea reprezintă actul procedural prin care anumite persoane, învinuitul sau inculpatul, celelalte părți, martorii, cu privire la care există o presupunere că dețin informații în legătură cu infracțiunea sau făptuitorul acesteia, sunt chemate să dea relații sau explicații în fața organelor judiciare penale. Alături de termenul de **ascultare** se utilizează și termenul de **audiere**, fără a mai vorbi de consacrată **anchetă judiciară**, iar atunci când această activitate îl are în vedere pe învinuit sau inculpat este denumită **interogatoriu**. Reproducerea orală este principala modalitate de obținere a informațiilor de la persoanele care apar în procesul penal în diferite calități. Această reproducere orală într-un proces judiciar poate să apară sub două forme:

- relatarea liberă (nedirijată) a faptelor percepute;
- răspunsurile la întrebările adresate de organul judiciar – ancheta, interogatoriul.

Din perspectivă strict psihologică câteva comentarii se impun:

- a) **ascultarea, audierea** par a fi termeni didactici mult mai apropiați verificării unor cunoștințe școlare sau schimbului unilateral de informații, conotațiile ambilor termeni, având caracter contemplativ-static ori această semnificație este departe de relația de opozabilitate interpersonală de tip special specifică urmăririi penale;
- b) termenul de **anchetă**, de asemenea, ni se pare impropriu, deoarece trimite către domeniile sociologiei pe de o parte, iar pe de altă parte acest termen prin specificul consacrării sale în trecut se asociază relexelor tratamente și abuzului specific anchetatorului de tip torționar;
- c) deși părerile continuă să fie împărțite opiniei pentru termenul de **interogatoriu**⁶ și respectiv **interogarea judecătorească**, judecata drept fiind cele mai nimerite denumiri ale realităților pe care în fond le vizează.

În literatura de specialitate, în practica judiciară, termenul de interogatoriu este impropriu folosit și îi este redus sensul, aria sa de activitate. În accepțiunile acestora, termenul în cauză vizează doar o latură a activității de ascultare, și anume momentul adresării întrebărilor și al primirii răspunsurilor neacoperind în totalitate sensul acestui act procedural. În aceste accepțiuni nu se identifică cu noțiunea de ascultare care presupunea atât relatarea liberă a faptelor de către cel ascultat, cât și adresarea de întrebări de către reprezentanții organului judiciar. În sprijinul acestei afirmații vine C.pr.pen. prin art. 73, alin. 3; art. 71, art. 323; cât și opiniile unor specialiști consacrați: ascultarea persoanelor constituie rezultatul aplicării procedurii mixte de audiere.

În ceea ce ne privește continuăm să credem că definind interogatoriul ca „fiind contactul interpersonal verbal, relativ tensionat emoțional, desfășurat sistematic și organizat științific, pe care îl poartă reprezentantul organului de stat cu persoana bănuită în scopul culegerii de date și informații despre o faptă infracțională în vederea prelucrării și lămuririi împrejurărilor în care s-a comis fapta, a identifica făptuitorii și în funcție de adevăr a stabili răspunderile”⁷, ne apropiem cel mai mult de realitatea pe care urmărirea penală o reclamă.

O astfel de definiție pornește prin urmare nu numai de la o problemă dificilă, dar și de la o diversitate de aspecte, cărora autoritatea publică trebuie să li se adecveze pentru a-și îndeplini obiectivele:

6. Conform „Dicționarului limbii române moderne”, termenul de interogatoriu desemnează „totalitatea întrebărilor adresate de organul judiciar persoanelor care sunt ascultate în procesul penal cu privire la faptele ce formează obiectul procesului și a răspunsurilor date de acesta”.

7. Butoi Tudorel – Note de curs, Facultatea de Drept „Spiru Haret”, 1994/2000.

- a) strângerea probelor (dovezilor) care constă atât în operația de adunare a lor, cât și de examinare și coroborare pentru a se constata dacă sunt suficiente pentru soluționarea cauzei;
- b) existența infracțiunilor, consumate sau rămase în stare de tentativă;
- c) identificarea făptuitorilor și a poziției acestora față de infracțiune (autori, instigatori, complici, tăinuitori ori favorizatori);
- d) stabilirea răspunderii penale a făptuitorilor care comportă două aspecte principale:
 - existența sau inexistența stării de imputabilitate a făptuitorilor;
 - existența sau inexistența stării de culpabilitate a făptuitorilor, ca și formele specifice de culpabilitate.

B. Caracteristicile interogatoriului

Imaginea poziției psihologice a reprezentantului autorității publice în interogatoriu nu va putea fi recepționată și înțeleasă corect, nici dimensiunea reală a responsabilității sale sociale, inclusiv sensul profesional, dacă se ignoră complexitatea fenomenului de criminalitate și dificultățile cauzelor complexe pline de hățișuri cu care acesta se confruntă, fără a mai lua în calcul riscurile și amenințările cărora adesea trebuie să le facă față.

Tensiunea anchetei judiciare este esențială pentru a găsi soluția dreaptă, ea fiind comparabilă cu tensiunea psihologică specifică unei partide de șah, în care se confruntă parteneri cu stiluri diferite: anchetatorul tehnic și plin de imaginație pe de o parte, iar pe de alta infractorul viclean și speculativ.

Practica judiciară a impus evidențierea câtorva caracteristici distincte proprii interogatoriului judiciar:

1. opozabilitatea intereselor;
2. inegalitatea statutului;
3. tensiunea comportamentului expresiv;
4. demersul neuniform, contradictoriu, în „zig-zag“;
5. intimitatea, stresul și riscul.

1. **Opozabilitatea intereselor** – anchetatorul este motivat de standardele sale profesionale, aflarea adevărului cu privire la făptuitor și faptă, elucidarea comiterii faptei sub toate aspectele etc., pe când infractorul este motivat de diminuarea responsabilității sale în cauză; pe unul îl animă prestigiul profesional, pe celălalt miza apărării cu orice preț a libertății sale. De fapt, opozabilitatea de interese dintre învinuit sau inculpat și organul judiciar este explicată de statutul diferit al celor doi participanți la proces.

2. **Inegalitatea statutului** – inculpatul sau învinuitul apare în poziția celui ce a săvârșit infracțiunea, în poziția celui care a nesocotit legea, iar în cazul confirmării învinuirii ce i se aduce, urmează să suporte consecințele faptei comise; organul judiciar ocupă o poziție opusă, el este investit cu autoritatea de stat, cu prerogative proprii funcției pe care o exercită în vederea tragerii la răspundere penală a învinuitului sau inculpatului. Aparent avantajul poziției este deținut de organul judiciar. El are posibilitatea de a ține sub un permanent control pe cel interogat de a observa acele indicii psihologice ale stării de emotivitate provocate de diverse tulburări neurovegetative, de a observa întreaga atitudine, modul de a se comporta al învinuitului sau inculpatului și pe această bază să identifice momentele psihologice de alternanță și diversificare a procedeeleor tactice de ascultare. De asemenea, organul judiciar se poate folosi și de „elementul surpriză“ atunci când se află în posesia unor date verificate și pe care în cursul ascultării le poate folosi, nu o dată caracterul surprinzător al acestora, zdruncinând rezistența opusă.

Se întâlnește însă și cazuri când organul judiciar este pus în situația de a duce confruntarea în condiții inegale. Este vorba de faptul că în timp ce organul judiciar folosește în exclusivitate mijloacele legale, învinuitul sau inculpatul poate uza de orice mijloace, chiar și ilegale, fără a fi sancționat în mod expres.

Toate acestea explică complexitatea activității de interogare a învinuitului sau inculpatului, importanța care trebuie să i se acorde, precum și multitudinea însușirilor cerințelor impuse celui chemat să o efectueze – „așadar ascultarea învinuitului sau inculpatului constituie o luptă, un joc al inteligenței, purtat, înainte de toate, cu arme psihologice”⁸.

3. Tensiunea comportamentului expresiv– atitudinea învinuitului sau inculpatului în interogatoriu este una voluntară, în care persoana, autoare a infracțiunii, își dirijează comportarea în mod conștient, ținând seama de situația reală prezentă și prevăzând și urmările actelor sale.

Habitudinile lui sociale vor fi prezente în atitudinea infractorului constituind unul din factorii ei determinanți. Atitudinea învinuitului sau inculpatului este „rezultatul dintre habitudinile sociale și dominantă defensivă”⁹ constând din prezența și persistența în scoarța cerebrală a învinuitului sau inculpatului a unor puternice focare de excitație cu caracter dominant reprezentând pericolul care amenință libertatea lui. Există în jur de patru categorii de manifestări în timpul interacțiunii dintre anchetator și anchetat, care reprezintă elemente accesibile unei observări psihologice în timpul interogării:

- anumite **trăsături de comportament** care apar din prima clipă de când învinuitul sau inculpatul este introdus în cabinet (motricitatea, timpul de reacție, disconfort psihic etc.);
- **expresiile emoționale** care se pot urmări fie prin libera lor manifestare fie prin modul discret de inhibare a lor (modificări de paloare, spasm glotic etc.);
- **gândirea** învinuitului sau inculpatului este și ea obiectul observării, dar și parte în raționamentul logic sau mai puțin logic privind faptele expuse sau în contradicții mai mari sau mai mici care compun relatarea faptelor (raționamente și judecăți, argumentație logică sau afectivă etc.);

- **atitudinea socială** a învinuitului sau inculpatului care se reflectă în comportamentul pe care îl are față de anchetator sau în modul în care răspunde la avansurile, serviciile pe care organul judiciar i le oferă în timpul interogatoriului.

Concluzionând cele spuse mai sus putem spune că „**ascultarea (interogatoriul) aduce pe poziții opuse protagoniștii acestei relații interpersonale de tip special care nu colaborează, ci se confruntă**”¹⁰.

4. Demersul neuniform, contradictoriu, în „zig-zag”

Practica judiciară demonstrează că infractorii, în special cei ocazionali, chiar dacă nu imediat, ajung să mărturisească din ce în ce mai mult din fapta comisă, iar în final, în funcție de abilitatea anchetatorului ajung la mărturisiri totale. În aceste cazuri dominantă defensivă se manifestă prin anumite ajustări mai mari sau mai mici ale realității, aici având de a face cu o atitudine lineară în cabinetul de anchetă.

Însă de cele mai multe ori infractorul „merge în zig-zag” (rectiliniu), recunoscând o parte la început, negând apoi cu înverșunare, revenind câteodată asupra celor declarate, pentru ca în cele din urmă să facă mărturisirea finală, dar și aceea, de foarte multe ori incompletă. Aceste atitudini sunt expresia unor poziții tactice ale infractorului (învinuitului sau

8. Tudorel Butoi – Note de curs, Facultatea de Drept „Spiru Haret” – 1994/2000.

9. Bogdan Tiberiu – Curs de psihologie judiciară, Tipografia Învățământului, București, 1957.

10. Tudorel Butoi – Note de curs.

inculpatului) ce nu sunt determinate numai de gradul de vinovăție a lui, ci și de poziția relativă pe care o are față de anchetator. Dacă învinuitul sau inculpatul îl socotește pe organul judiciar inferior lui, fie ca posibilitate de gândire, fie în raport cu datele, dovezile deținute de acesta, atunci învinuitul sau inculpatul va fi foarte atent și va mărturisi cât mai puțin și nu va renunța la poziția lui, decât în fața celor mai zdrobitoare probe. Când însă superioritatea anchetatorului este clară și pentru infractor, atunci dominantă defensivă a acestuia se va manifesta doar prin ajustări ale faptei¹¹.

5. **Intimitatea, stresul și riscul** – sunt specifice derulării interogatoriului. Mărturisirea nu este o chestiune exclusiv tehnică, ci concomitent psihologică. Pentru ca aceasta să se pună în fapt, relația interpersonală devine specială prin intimitate. În cabinetul de interogare nu trebuie să pătrundă alte persoane, camerele trebuiesc izolate fonic, să aibă luminozitate și confort minim.

Nu o dată învinuitul trebuie să treacă peste sentimentul de rușine, peste starea de teamă, știut fiind că este extrem de greu să fie mărturisite fapte reprobabile: viol, incest, crimă etc., în prezența unor persoane, altele decât anchetatorul. În același timp, mărturisirea nu este posibilă decât odată cu câștigarea încrederii, cu trăirea sentimentului de înțelegere, cel puțin umană, a dramei judiciare pe care învinuitul o trăiește.

Desigur, rămas singur cu învinuitul, în raporturile de confruntare nu o dată tensionate, reprezentantul organului de urmărire penală poate avea în față o personalitate cu un mental disfuncțional, disperat, răzbunător, simulant etc., capabil de gesturi hetero- și autoagresive.

Riscul profesional este o realitate la care anchetatorul consimte liber și pe care și-l asumă din perspectiva profesionistului.

C. Planurile situaționale

„Un bun magistrat ar trebui să aibă înțelepciunea lui Solomon, logica lui Aristotel, răbdarea lui Hristos, rigurozitatea științifică a lui Pasteur și inventivitatea lui Edison“¹².

Activitatea profesională a organelor de urmărire și cercetare penală constă într-o confruntare permanentă pe care o poartă în calitate de anchetator cu persoanele bănuite, concretizată în contextul unor **relații interpersonale primare**. Pe de o parte, anchetatorul cu tehnica și imaginația sa, iar pe de altă parte infractorul care speculează orice amănunt, creându-se o tensiune care se desfășoară pe mai multe planuri, oferind diferite situații în care rolul primordial în descoperirea adevărului îl are anchetatorul.

Din perspectiva experienței practice se disting următoarele patru situații (planuri situaționale)¹³:

a) **planul situațional deschis** este caracterizat de situația în care datele despre comiterea infracțiunii sunt cunoscute de ambele părți (ex. infracțiunile flagrante). Aici pot să apară unele capcane psihologice legate de infracțiunea în cauză, situație în care infractorul dându-și seama și cunoscând exact datele pe care le cunoaște sau despre care are cunoștință anchetatorul, le poate nega, pe considerentul că nu sunt probe suficiente împotriva sa. O altă situație delicată se ivește atunci când infractorul recunoaște cu ușurință fapta pentru care este cercetat, acoperind practic altele mai grave, dar despre care anchetatorul nu are informații. Deși în mod practic acest gen de situații nu ridică probleme deosebite din perspectiva probațiunii, trebuie

11. Studenții vor audia casete și video-casete din interogatorii realizate în cauze complexe. (Vezi T. Butoi – arhiv. pers.).

12. A. B. Tucicov, M. Golu, P. Golu – **Dicționar de psihologie socială**, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981.

13. N. Mitrofan, T. Butoi, V. Zdrenghia – „**Psihologie judiciară**“, Ed. Șansa S.R.L., 1992.

acordată o atenție deosebită întregului context și dacă infractorul a recunoscut totul cu ușurință, trebuie să fie analizată cu atenție această poziție.

b) **planul situațional orb** este caracterizat de situația în care datele despre comiterea infracțiunii, probele materiale și informaționale sunt cunoscute numai de anchetator (ex. denunțurile, exploatarea mijloacelor speciale etc.). În această situație anchetatorul nu trebuie să-l determine pe infractor să recunoască faptele, punându-i probele direct în față prin procedeul frontal, deoarece este posibil să mai existe totuși alte date și informații ascunse despre care anchetatorul să nu știe. Interogatoriul trebuie să decurgă lent, urmărind toate detaliile, iar probele trebuie administrate pe rând, de la cele mai simple la cele complexe, urmărind reacția infractorului de fiecare dată când i se administrează erori flagrante în construcția apărărilor formulate, de obicei pline de contradicții, iar în final și-au recunoscut vinovățiile;

c) **planul situațional ascuns** este caracterizat de situația în care datele despre comiterea infracțiunii sunt cunoscute numai de către persoana interogată. Aceste situații se întâlnesc predilect în cauzele cu autori necunoscuți, cauze vechi (A.N.-uri), peste care timpul a curs în favoarea făptuitorilor. De regulă, este vorba de infracțiuni grave, complexe, faptele fiind comise cu premeditare, în finalizarea acestora autorii ștergând urmele, distrugând sau ascunzând corpurile delict, denaturând și dezinformând, creându-și alibiuri sau determinând tăcerea eventualilor martori.

În practica judiciară se cunosc situații în care infractorii au fost cunoscuți în calitate de bănuți în cadrul interogatoriului, dar audierile clasice nu au condus la nici un rezultat, iar dosarele au rămas în stadiul inițial, cu urmărirea penală începută „in rem”, iar autorul continuând să rămână necunoscut. În condițiile utilizării investigațiilor comportamentului simulat prin tehnica poligraf, planurile situaționale ascunse sunt tot mai frecvent răsturnate, autorii fiind demascați prin identificarea matricei infracționale (amintirea despre faptă), structurată în conștientul acestora și concomitent (prin conversie) efectuându-se în mod operativ probațiunea completă¹⁴;

d) **planul situațional necunoscut** este caracterizat de situația în care datele despre comiterea infracțiunii nu sunt cunoscute nici de anchetator (acesta nu știe dacă bănuitul din fața sa este cel care a comis infracțiunea vizată), nici de infractor (bănuitul neștiind dacă anchetatorul cunoaște vreuna din faptele comise de el, când?, cum? și de unde? a aflat) (ex. tipic pentru suspiecții cercetați cu ocazia unor razii, scotociri, filtre de circulație etc.).

În situația planului necunoscut, convorbirea dintre anchetator și infractor este lipsită de temei informațional, iar respectarea prezumției de nevinovăție blochează orice dialog constructiv pentru anchetă, mai ales că o persoană invitată la poliție pentru o asemenea procedură de interogare ar putea reclama pur și simplu un abuz din partea organelor de urmărire penală.

Aceste situații sunt excelente oportunități de a clarifica prin investigațiile comportamentului simulat, implicarea sau nu a persoanei bănuite în speța care face obiectul interogatoriului.

Referitor la planurile situaționale ascunse sau necunoscute, apar situații neprevăzute care pot duce la descoperirea întâmplătoare a faptelor în cauză. Aceasta presupune răbdare, calm, tact în discuțiile purtate de către anchetator cu orice persoană care nu are aparent nici o legătură cu fapta comisă. Astfel se educă și se exersează intuiția, calitățile și aptitudinile personale, valorificându-se o dată cu trecerea anilor în ceea ce se înțelege îndeobște prin **fler profesional**.

14. N. Mitrofan, V. Zdrengea, T. Butoi – Psihologia judiciară, Ed. Șansa S.R.L., 1992 – vezi cap. „Biodetecția judiciară”.

O deosebită importanță în cadrul relațiilor interpersonale o are **autocontrolul** anchetatorului asupra manifestărilor comportamentului său expresiv (nervozitate, superficialitate, duritate, labilitate emoțională, simpatie sau antipatie față de persoana interogată etc.).

Autocontrolul nu este un exercițiu în sine, gratuit, ci dimpotrivă este o necesitate menită a contracara **studierea anchetatorului** de către persoana suspectă. Practica evidențiază în acest sens existența unei categorii de infractori extrem de intuitivi și vicleni, capabili să interpreteze cu abilitate comportamentul anchetatorului, reușind să-și dea seama de impresiile pe care le produc declarațiile sale, sau să deducă ce informații sau probe deține organul judiciar în legătură cu obiectul ascultării.

Creativitatea în gândire, capacitatea de prelucrare cu obiectivitate și simț critic a datelor, exersarea intuiției și îndeosebi utilizarea investigației tehnico-științifice a comportamentului simulat al persoanelor incluse în cercurile de bănuiri pot duce la eliminarea situațiilor de blocaj, în opinia noastră, hazardul în soluționarea cauzelor complexe nefiind nimic altceva decât expresia limitelor de competență.

5.2. Investigarea personalității din unghiul observației comportamentului expresiv

Observația – constă în **concentrarea tuturor mecanismelor senzoriale prin care omul ia act de structura unui obiect sau de particularitățile desfășurării unui fenomen, a unei acțiuni, a unor acte de conduită**. Observația nu reprezintă un proces care are la bază exclusiv funcția vederii. Datorită caracterului ei complex, cunoașterea care se bazează pe observație nu se limitează la aspectele de suprafață direct sesizabile, ci cu ajutorul mecanismelor gândirii (judecata, raționamentul de tip analitic sau sintetic, inductiv sau deductiv), pătrunde dincolo de acestea, dezvăluind laturi, aspecte noi, anterior necunoscute.

În domeniul judiciar, observația se bazează pe elementele de suprafață care sunt cel mai ușor de determinat, și anume: simptomatologia labilă (include toate aspectele dinamice ale corpului), pantomima (ținuta, mersul, gesturile), mimica (expresiile feței, modificările vegetative, vorbirea). (Ceaușu, 1978) – *citată selectiv* –.

Fiecare persoană la întâlnirea cu o altă persoană (necunoscută) realizează, în cursul unui proces care la început este pur intuitiv și care treptat devine conștient, o cunoaștere a însușirilor psihice ale persoanei respective și în funcție de care își adaptează aproape automat propriile manifestări (gesturi, expresii etc.). Această cunoaștere se realizează la început pe baza elementelor exterioare care sunt cel mai ușor de sesizat: statura, ținuta, mersul, gesturile, fizionomia, mimica și exprimarea. Se formează, astfel, așa-numita „prima impresie”, care constituie cel mai important element de reglare reciprocă a conduitei, la nivelul simțului comun. Uneori, prima impresie poate fi eronată, dar chiar în situațiile în care este corectă, aceasta reprezintă în mod cert o formă insuficientă de cunoaștere a oamenilor. De aceea, trebuie să acordăm un credit limitat primei impresii și să apelăm ori de câte ori este posibil la observarea lucidă, sistematică.

Există în fiecare om tendința firească de a căuta să apară în fața celorlalți semenii, în lumina cea mai bună și dacă se poate ceva mai mult sau altfel decât este (mai inteligent, mai important etc.). Aceasta duce la intensificarea voinței a unor trăsături sau la ascunderea, mascarea altora (cu atât mai mult la persoanele care au comis fapte infracționale). De regulă, o reacție cu cât este mai rapidă, mai apropiată de limita spontaneității, cu atât este mai adevărată. La unele persoane există un decalaj, o lipsă mai mică sau mai mare, de suprapunere între structura reală și cea prezentată prin „mască sau poză”, ceea ce dă naștere unui

comportament forțat, ascuns. De aceea, observațiile asupra conduitei oamenilor trebuie să fie mereu supuse analizei pentru a discerne ceea ce este adevărat de ceea ce reprezintă numai o aparență. O concluzie formulată în urma observării unei anumite manifestări, trebuie să fie considerată ca adevărată numai dacă este confirmată și de analiza altor reacții sau acte de conduită.

Observația are un caracter selectiv. Noi observăm modul de reacție al subiectului într-o anumită situație cu un caracter determinat. Se pune problema în ce măsură aspectele exterioare observate sunt caracteristice subiectului sau situației.

În continuare, vom analiza sursele de elemente semnificative din cadrul simptomaticei labile și câteva concluzii posibile:

Pantonima – reprezintă ansamblul reacțiilor la care participă întreg corpul: ținuta, mersul și gesturile.

Ținuta sau **Atitudinea** exprimă, printr-o anumită poziție a corpului, dar și printr-un anumit conținut psihic, răspunsul sau reacția individului într-o situație dată față de efectul unei solicitări; modul de a aștepta confruntarea cu un anumit eveniment. Cel mai adesea, poziția generală a corpului este edificatoare pentru trăirea psihică a individului în momentul respectiv. Astfel, atitudinea caracterizată prin: umerii „căzuți”, trunchiul înclinat în față, capul plecat, mâinile întinse de-a lungul corpului denotă în mod frecvent fie o stare de oboseală fie o stare depresivă, în urma unui eveniment neplăcut. Poziții corporale asemănătoare pot indica: modestie, lipsă de opoziție sau de rezistență, atitudine defensivă, un nivel scăzut al mobilizării energetice, tristețe.

Umerii drepti, capul sus, mâinile evoluând larg pe lângă corp, picioarele ușor depărtate, denotă cel mai adesea siguranța de sine, tendință dominatoare.

O condiție importantă pentru descifrarea semnificației pe care o are atitudinea constă în cunoașterea situației, a contextului în care se plasează ea, pentru că aceeași ținută poate avea alte semnificații în situații diferite.

Mersul furnizează anumite indicii asupra particularităților psihice ale oamenilor. Principalele particularități ale mersului sunt viteza, elasticitatea și fermitatea. Pe baza acestora se disting următoarele tipuri de mers: lent și greoi, lent, nehotărât, timid, rapid, energic, suplu și ferm. În general, se poate spune că mersul reprezintă unul dintre semnalele importante ale dinamicii neuropsihice. Mersul rapid denotă o mobilitate mare pe plan neuropsihic, iar un mers lent exprimă o mobilitate neuropsihică redusă. Desigur, prin calificativele rapid și lent se înțeleg caracteristicile naturale ale mersului și nu nivelurile de viteză ce pot fi imprimate mersului în mod voluntar. De asemenea, mersul exprimă fondul energetic de care dispune persoana și constituie un semnal al coloraturii afective a acesteia. Buna dispoziție, optimismul, încrederea în sine au drept corespondent mersul rapid, vioi, ferm, cu pași largi, în timp ce tristețea, stările depresive determină un mers lent, cu pași mici. La rândul lor, emoțiile determină perturbări ale mersului. Astfel, la unele persoane simpla senzație că sunt urmărite cu privirea de către cineva este suficientă pentru a le perturba automatismul mersului, iar emoțiile deosebit de puternice, așa-numitele șocuri emoționale, pot avea ca efect incapacitatea momentană de a merge.

Gesturile – reprezintă, alături de mers, unul dintre cele mai vechi mijloace de exprimare a reacției organismului la o modificare survenită în mediul exterior sau interior. Gesturile pot fi împărțite în trei categorii:

a) **gesturile instrumentale** sunt cele prin intermediul cărora se efectuează o anumită activitate. Din analiza raportului dintre viteza și precizia gesturilor instrumentale se pot obține concluzii psihologice cu privire la dinamica personalității.

Astfel gesturile rapide, dar de o precizie mediocră, denotă în general o stare hiperexcitabilitate (caracteristică a temperamentului coleric).

Gesturile prompte, sigure și precise denotă calm, stăpânire de sine, încredere în sine, prezență de spirit (temperamentul sangvinic).

Gesturile lente, dar sigure și precise, semnifică meticulozitate, grijă deosebită pentru detalii – amănunte (temperamentul flegmatic sau melancolic).

b) gesturile retorice sunt cele care, fie însoțind, fie înlocuind vorbirea, au drept scop să convingă pe interlocutor sau să îi provoace o anumită stare emoțională, afectivă. O serie de concluzii psihologice pot fi desprinse în primul rând din caracteristicile de ordin formal ale gesturilor, cum ar fi frecvența, amplitudinea și energia.

Gesturile rare, de mică amplitudine (strânse pe lângă corp) pot denota: atitudine defensivă, teamă, nivel scăzut al mobilizării energetice, stare de indiferență, plictiseală, apatie, tendință de izolare.

Gesticulația bogată, impetuoasă, largă, poate denota: buna dispoziție, veselie, nivel ridicat de mobilizare energetică, receptivitate pentru o idee sau o cauză.

Gesturile rapide, violente, când însoțesc vorbirea cu ton ridicat semnifică: stare de iritație, dorință de afirmare proprie, de dominare, exercitarea autorității.

c) gesturile reactive sunt constituite din acele mișcări ale corpului și membrilor efectuate ca răspuns la diferitele solicitări sau situații neașteptate cu care se confruntă subiectul. Gesturile reactive au un rol de apărare și de obicei, nu sunt elaborate conștient. În funcție de promptitudinea declanșării, viteza de desfășurare, frecvență, amplitudine și intensitate se pot obține indicii cu privire la dinamica neuropsihică.

Mimica – reprezintă ansamblul modificărilor expresive la care participă părțile nobile ale feței: ochii, sprâncenele, fruntea, gura, maxilarele, obrații.

În cadrul mimicii un rol esențial revine privirii, aceasta reprezentând cheia expresiei feței. În funcție de modul în care se îmbină deschiderea ochilor, direcția privirii, pozițiile succesive ale sprâncenelor, mișcările buzelor, expresiile feței sunt extrem de variate, exprimând: mirare, nedumerire, acceptare, melancolie, tristețe, veselie, mânie, severitate, plictiseală, surprindere, precauție, nerăbdare, suspiciune, confuzie etc.

Gradul de deschidere a ochilor este în mare măsură edificator pentru situația în care se află persoana. Astfel, ochii larg deschiși poate semnifica: neștiință, absența sentimentului de culpă sau de teamă, atitudine receptivă, de interes, de căutare, înțelegerea noutății pe care o aduc informațiile.

Deschiderea mai redusă a ochilor poate semnifica: atitudine de neacceptare, de rezistență față de informațiile primite, suspiciune, tendința de a descifra eventualele gânduri ascunse ale interlocutorului, tendința de a ascunde, de a masca propriile gânduri sau intenții, oboseală, stare de plictiseală.

Direcția privirii joacă un rol important în determinarea expresiei feței.

Privirea în jos sau în lateral poate semnifica atitudine de umilință, sentiment al vinovăției, rușine.

Privirea în sus, peste capul interlocutorului, denotă de regulă lipsă de respect pentru acesta.

Ochii îndreptați ferm către interlocutor, susținând fără dificultate privirea acestuia, arată sinceritate, atitudine deschisă, hotărâre sau în altă situație, atitudine critică sau provocare.

În strânsă legătură cu direcția, este necesar să se ia în considerare mobilitatea privirii. Persoanele la care privirea le fuge în permanență, în toate direcțiile, neputându-se fixa și susține pe cea a interlocutorului se pot caracteriza prin lipsă de fermitate, tendință de a-și ascunde intențiile, gândurile, iar uneori prin sentiment al vinovăției sau lașitate. Privirea fixă, imobilă, denotă o anumită lipsă de aderență, de contact cu realitatea sau uneori, atitudine de înfruntare a interlocutorului.

De regulă, când două persoane se privesc, coborârea sau întoarcerea privirii în altă parte de către una din ele semnifică retragerea acesteia pe poziții defensive.

În domeniul judiciar, utilitatea cunoașterii comunicării extraverbale constă în faptul că pe acest canal se transmite un surplus de informații, iar în condițiile tensionale în care se desfășoară audierea, astfel de manifestări nu mai sunt cenzurate de către subiect, scăpă controlului conștient.

Vorbirea poate fi, de asemenea, analizată și valorificată din punct de vedere psihologic. Analiza trebuie să vizeze concomitent atât aspectele formale, cât și aspectele legate de semnificația termenilor.

Analiza formală distinge în special însușirile de ordin fizic ale verbalizării, cum sunt: intensitatea medie a sunetelor (sonoritatea), fluența, debitul sau viteza, intonația, pronunția (și în legătură cu aceasta, eventualele defecțiuni de limbaj). Aceste însușiri nu sunt lipsite de semnificație psihologică. Astfel: intensitatea medie a sunetelor constituie un indice al fondului energetic al individului, dar și al unor însușiri ca hotărârea, autoritatea, calmul, încrederea în sine. Ca urmare, vocea puternică, sonoră, denotă energie, siguranță de sine, hotărâre etc., în vreme ce vocea de intensitate sonoră scăzută indică lipsa de energie, eventual oboseala, nesiguranța, emotivitatea, nehotărârea etc.

Fluența, respectiv, caracterul continuu sau discontinuu al vorbirii constituie un indice direct al proceselor cognitive, al vitezei de conceptualizare, de idee. Vorbirea fluentă denotă ușurința în găsirea cuvintelor, a termenilor convenabili pentru exprimarea ideilor dorite, ceea ce presupune, printre altele, rapiditate și precizie în desfășurarea activității cognitive (implicând procese de gândire, memorie, atenție etc.), precum și un tonus neuropsihic ridicat. Dimpotrivă, vorbirea lipsită de fluență (discontinuu, întreruptă frecvent de pauze) denotă dificultăți de conceptualizare, deci dificultăți în găsirea cuvintelor potrivite. Desigur nu este vorba aici de situațiile de necunoaștere a problemei în discuție în care orice individ poate prezenta o anumită lipsă de fluență în exprimare, ci de acelea în care este evident că lipsa de fluență reprezintă o caracteristică a individului. Dificultățile de conceptualizare ce reies de aici pot avea cauze multiple: tonus neuropsihic scăzut (lipsă de dinamism, oboseală precoce), desfășurare lentă a activității psihice în general și a celei cognitive în special, reactivitate emoțională sporită (lipsă de încredere în sine, teamă), dificultate în elaborarea deciziilor etc.

O formă specială a lipsei de fluență o reprezintă așa-numita „vorbire în salve”. Aceasta se caracterizează prin grupuri de cuvinte rostite precipitat, dar cu pauze relativ mari între ele, prezentând de regulă și multe aspecte de incoerență – cel puțin din punct de vedere gramatical. Aceasta denotă adesea o reactivitate emoțională crescută.

Debitul sau Viteza exprimării constituie cel mai adesea o caracteristică temperamentală. Astfel, în vreme ce colericul vorbește mult și repede, flegmaticul se exprimă cu un debit deosebit de redus. Pe de altă parte, debitul depinde de gradul de cunoaștere a obiectului discuției, de relația afectivă în care se află individul care vorbește cu interlocutorul său. Astfel, cu cât cunoașterea obiectului este mai amplă, cu atât debitul va fi mai mare. De asemenea, debitul este mai mare atunci când relația dintre indivizii între care se poartă discuția are un caracter de afinitate. Relația de respingere, unilaterală și cu atât mai mult bilaterală, se caracterizează în primul rând prin reducerea sau chiar suspendarea comunicării verbale dintre indivizii în cauză.

În aprecierea caracteristicilor fizice ale vorbirii este necesar să nu se facă confuzia între fluență și debit. Astfel debitul scăzut, deci viteza de exprimare redusă, nu înseamnă neapărat și lipsa de fluență. Vorbirea poate fi fluentă și atunci când viteza de exprimare este mai mică, tot așa cum lipsa de fluență poate fi întâlnită și în condițiile exprimării cu un debit ridicat.

Intonația are, de asemenea, multe componente psihice. Cea mai importantă ar putea fi considerată capacitatea sau tendința exteriorizării peplan social a trăirilor emoțional-afective. Astfel, intonația bogată în inflexiuni este caracteristică indivizilor cu un fond afectiv bogat și în același timp tind, conștient sau nu, să-și impresioneze (afectiv) interlocutorii. În schimb, intonația plată, monotonă, săracă în inflexiuni poate denota fie un fond afectiv sărac, fie anumite dificultăți sau inhibiții în comportamentul social ca: incapacitatea exteriorizării propriilor sentimente, dificultăți în stabilirea de contacte cu oamenii din cauza timidității etc. În lectura cu voce tare, intonația săracă, neadaptată semnelor de punctuație, denotă lipsă de exercițiu în materie de scris-citit. Dar chiar și în vorbirea liberă intonația reflectă până la un punct gradul de cultură și de educație.

Pronunția depinde pe de o parte de caracteristicile neuropsihice, iar pe de altă parte de nivelul de cultură generală și profesională a individului. Ca tipuri se disting: pronunția deosebit de corectă (reflectând pentru corectitudine, mergând până la penderie), pronunția de claritate și corectitudine medie, pronunția neclară, neglijentă, de exemplu: eliminarea din unele cuvinte a unor sunete, contopirea într-un sunet confuz a sfârșitului unor cuvinte, coborârea tonului și pronunțarea neclară a sfârșitului unor cuvinte, coborârea tonului și pronunțarea neclară a sfârșiturilor de frază etc.

Cel mai frecvent, formele defectuoase de pronunție pot fi întâlnite la temperamentele extreme, la colerici și la melancolici. Astfel, colericii din pricina grabei, deformează unele cuvinte, iar pe altele le elimină din vorbirea lor înlocuindu-le cu gesturi sau prin expresii de mimică.

Pe de altă parte, la melancolici se constată adesea scăderea sensibilă a sonorității și contopirea în sunete confuze a unor sfârșituri de cuvinte sau de fraze.

În strânsă legătură cu pronunția trebuie să fie luate în considerare eventualele particularități sau chiar defecțiuni de limbaj. Acestea pot servi pe de o parte la identificarea vocii, în absența imaginii interlocutorului (în convorbirile telefonice), iar pe de altă parte ele pot da și unele indicații asupra trăsăturilor sale psihice. De exemplu, în cazul manifestărilor de bâlbâială se poate presupune, fără mari riscuri de a greși, că individul se caracterizează și printr-o rectivitatea emoțională sporită.

Analiza semantică vizează o altă latură a vocabularului, și anume semnificațiile termenilor utilizați. În legătură cu aceasta pot fi supuse analizei: structura vocabularului, cantitatea de informație și nivelul de abstractizare a termenilor, adecvarea lor la conținutul sau obiectul comunicării, coerența în judecăți și raționamente, plasticitatea și expresivitatea termenilor.

Prin **structură** se înțelege, în linii mari, numărul și varietatea termenilor. Un vocabular bogat și variat denotă, abstracție făcând de nivelul cunoștințelor generale sau profesionale, interes pentru cunoaștere, precum și o anumită capacitate intelectuală, respectiv posibilitatea de a înțelege și rezolva mai ușor situațiile întâlnite în viață sau activitate. **Cantitatea de informație** reprezintă o dimensiune a vocabularului, reflectând frecvența de utilizare a termenilor. Cu cât vocabularul este constituit din termeni comuni, de largă utilizare, cu atât cantitatea sa de informație, respectiv de „noutate“, este mai scăzută, și invers, cu cât termenii sunt mai deosebiți, mai rar utilizați, cu atât cantitatea de informație este mai ridicată. În strânsă legătură cu cantitatea de informație se află **nivelul de abstractizare** al termenilor. În general, nivelul de abstractizare este cu atât mai ridicat cu cât cantitatea de informație este mai mare. Desigur, toate cuvintele „abstractizează“ realitatea, dar nu în egală măsură. Astfel, în vreme ce unele cuvinte redau proprietăți concrete, larg cunoscute, ale lucrurilor, altele se referă la însușiri sau relații mai puțin evidente care se plasează în mod firesc la un nivel mai ridicat de abstractizare. Nivelul de abstractizare furnizează și el o serie de indicații asupra calității „instrumentelor“

intelectuale cu care operează individul, precum și asupra „produselor” – judecăți, raționamente, teorii etc., obținute cu ajutorul lor. *Adecvarea la conținut* reprezintă măsura în care termenii utilizați sunt potriviți pentru a exprima cele dorite. Se întâmplă ca unii oameni din dorința de a impresiona pe cei din jur, să folosească termeni de circulație mai redusă, dar fără a le cunoaște precis semnificația. Aceasta denotă nu numai o informare insuficientă asupra problemei, dar și înfumurare, atitudine de supraestimare a propriilor posibilități. De o atare atitudine poate fi vorba însă și în cazul în care astfel de termeni sunt utilizați, chiar corect în locul altora cu aceeași semnificație, mai cunoscuți, și care tocmai de aceea sunt considerați banali.

Un alt aspect al exprimării îl constituie *coerența în judecăți și raționamente*, respectiv în gândire. Orice manifestare verbală a omului, oricât de scurtă, reprezintă independent de conținutul comunicării și o mostră a modului său de a judeca, a felului în care interpretează datele realității. Până la un punct, modul de a judeca este dependent de pregătirea școlară și profesională, de educația primită, de suma influențelor sociale ce s-au exercitat asupra individului. În același timp însă prin aceasta se dezvăluie și o parte din însușirile intelectuale proprii structurii sale. Drept criterii pentru aprecierea coerenței în gândire pot fi folosite: precizia în judecăți și raționamente (cu deosebire înlănțuirea dintre premise și concluzii), originalitatea în aprecierea oamenilor și a diverselor evenimente, cunoașterea și aplicarea regulilor gramaticale în vorbire și scris etc.

Plasticitatea și expresivitatea termenilor sunt noțiuni înrudite. De cele mai multe ori, pentru a exprima un lucru este necesar să se aleagă între mai multe expresii verbale, asemănătoare ca semnificație, dar cu nuanțe diferite. Alegere, nu este niciodată întâmplătoare deoarece, chiar fără voia individului, ea este determinată în mare măsură de atitudinea față de realitatea luată în considerare: acceptarea sau respingerea, minimalizarea sau supraaprecierea etc. Pe de altă parte, se știe că oamenii se deosebesc mult sub raportul capacității de exprimare: în vreme ce unii pot spune multe, cu ajutorul unor cuvinte puține, dar bine alese, alții, chiar cu prețul a numeroase cuvinte spun în realitatea foarte puțin. Astfel, prin plasticitate și expresivitate, din punct de vedere psihologic, se înțeleg acele însușiri ale limbajului care reflectă capacitatea individului de a reda nu numai realitate ca stare, ci și atitudinea sa față de ea, într-un mod susceptibil de a provoca și la cei din jur aceeași rezonanță afectivă. Din plasticitatea și expresivitatea termenilor se pot deduce: nivelul, bogăția, fondului lexical, raportul în care se plasează individul cu lumea în general, caracteristicile sale de ordin afectiv etc.

Tot în cadrul simptomaticii labile intră ticurile, reacții stereotipe ce se repetă des, de multe ori fără știrea și, în orice caz, fără voia individului, ce pot apărea fie numai într-una din categoriile menționate (pantomimă, mimică, gesturi, vorbire), fie ca o manifestare complexă împrumutând elemente din mai multe categorii. Uneori ticurile dezvăluie anumite particularități psihice ca nervozitate, emotivitate etc., ajutând la particularizarea cunoașterii oamenilor, facilitând evocarea lor. Se întâmplă chiar ca un detaliu în aparență neînsemnat, cum este un tic, o dată reamintit, să fie suficient pentru evocarea unei serii întregi de însușiri sau fapte ale unui om.

În condițiile procesului judiciar, comportamentul învinutului sau inculpatului este afectat de situația specială în care se află, de starea de frustrare în fața autorității etc. impunându-se o cât mai atentă analiză a datelor observației, pentru a se elimina eventualele erori de apreciere a comportamentului.

În continuare, prezentăm o altă sursă de date cu privire la însușirile psihice ale oamenilor, care însă nu se mai încadrează în ceea ce am denumit mai sus simptomatologia stabilă sau simptomatologia labilă. Este vorba de aspectul vestimentar.

Îmbrăcămintea constituie un indiciu asupra stării materiale a individului, dar dincolo de aceasta ea are și multiple semnificații psihologice. Astfel, ea reflectă preferințele estetice, gustul

celui ce o poartă, dar în mare măsură și ideea pe care acesta și-o „face” despre sine, respectiv cea pe care ar dori ca lumea să și-o facă despre el. Desigur, îmbrăcămintea standard, de serie mare, nu îngăduie prea multe concluzii cu privire la simțul estetic al individului ce o poartă, alegerea fiind determinată, în mod evident, în primul rând de criterii materiale.

Principalele aspecte ale îmbrăcăminții care au o semnificație psihologică sunt: croiala, îmbinarea culorilor, concordanța sau discordanța față de moda zilei etc.

Croiala neobișnuită, culorile stridente și, cu atât mai mult, îmbinările frapante de culori, precum și tendința exagerată de a fi în pas cu moda, denotă o oarecare superficialitate, o concepție despre lume și viață care pune prea mult preț pe aspectul exterior al oamenilor și lucrurilor. Aceasta nu înseamnă însă că la polul opus întâlnim însușiri psihice. Dimpotrivă, atunci când îmbrăcămintea este neglijentă, vădind absența oricăror preocupări de estetică și ordine, concluziile de ordin psihologic sunt, cel puțin, la fel de severe ca și în primul caz. Se poate vorbi de: mentalitate retrogradată, lipsă de respect sau chiar atitudine de sfidare a normelor și uzanțelor sociale.

În urma observațiilor comportamentului subiecților se pot detecta câțiva indici care constituie expresia psihologică a temperamentelor.

Temperamentul exprimă dinamica generală a persoanei, disponibilul său energetic care se manifestă și imprimă o notă dominantă tuturor trăirilor și comportării sale. Dinamica temperamentală se exteriorizează atât în mișcările persoanei, cât și în afectivitate, în conduitele voluntare sau procesele de cunoaștere; ea se exprimă în mimica persoanei, în viteza și ritmul vorbirii, în aspectele scrisului său etc.

Indicii psihologici ai temperamentului sunt:

- **impresionabilitatea**, respectiv, profunzimea și tăria cu care sunt trăite fenomenele psihice, îndeosebi cele senzoriale și afective. După capacitatea de recepție a stimulărilor și profunzimea impresiilor produse, precum și după ecoul lor în întreaga ființă a subiectului, unele persoane sunt adânc impresionabile, iar altele doar superficiale. În primul caz, informațiile primite, ca și impresiile formate au o rezonanță mare în sfera personalității, iar trăirile afective o fac să vibreze puternic;
- **impulsivitatea**, care se referă la caracterul brusc al răspunsurilor, la descărcări sacadate în desfășurarea proceselor sau, dimpotrivă, înregistrând perioade de latență mărită și intensitate redusă;
- **ritmul reacțiilor și al trăirilor interioare** ne înfățișează alternarea lor uniformă sau neuniformă între răspunsuri și pauze sau o instabilitate psihică și neregularități evidente;
- **tempoul modificărilor neuropsihice temperamentale** se exprimă în frecvența fenomenelor într-o anumită unitate de timp. Sub acest aspect există persoane cu modificări abundente, cu frecvență mare în unitatea de timp având un tempou tumultuos, ridicat și persoane cu o frecvență de evenimente psihice și trăiri reduse manifestând un tempou scăzut, pe aceeași unitate de timp;
- **expresivitatea psihică** în descifrarea temperamentului apare în intonația, debitul și fluența limbajului, în mișcările de mers automatizate, în expresiile emoționale și mimice, în sensul și direcția relațiilor persoanei cu ceilalți din colectivitate.

Temperamentul colorează întreaga viață psihică a persoanei. El redă, atât tabloul comportamental al persoanei sub aspect dinamic, cât și proprietățile fundamentale ale sistemului nervos central. Legătura dintre tipul de activitate nervoasă superioară – definit prin intensitatea, echilibrul și mobilitatea proceselor centrale de excitație și inhibiție – și temperament este directă și strânsă. Tipul de activitate nervoasă superioară formează baza

neurofuncțională a temperamentului; temperamentul fiind manifestarea tipului de activitate nervoasă superioară în sfera activității psihice. Deși aceste două noțiuni sunt în interdependență, ele nu trebuie confundate. Tipul este o noțiune fiziologică, temperamentul – una psihologică. Între tip și temperament nu există o coincidență, ci o corespondență.

Fiecare din tipurile de activitate nervoasă superioară se manifestă în activitatea psihică și în conduită ca tip de temperament (Roșca colab., 1976; Radu & colab., 1991). Astfel, s-a stabilit o corespondență între tipul puternic-neezechilibrat-excitabil și temperamentul coleric, tipul puternic-ezechilibrat-inert și temperamentul flegmatic, tipul slab și temperamentul melancolic (desigur, toate sunt pure teoretizări).

Colericul – neliniștit, impetuos, uneori impulsiv, mișcări rapide, limbaj cu intonații oscilante, trăiri afective intense, dar inegale, reacții explozive, adesea manifestă momente de încordare și o stare de alarmă internă, dar ambele nejustificate, stăpânirea de sine lasă de dorit, conduita privită în ansamblu este inegală (când foarte activ, agitat, când foarte pasiv, cuprins de stări depresive), doarme agitat, întâmpină dificultăți în realizarea unei acțiuni sistematice, se supune greu la disciplină; capabil de sentimente puternice și durabile.

Sangvinicul – mobil, cu o mare capacitate de adaptare la orice fel de împrejurări, aproape întotdeauna bine dispus, stabilește cu ușurință relații cu cei din jur; este vesel, energic, cu posibilități de păstrare a calmului, are o vorbire clară, curgătoare, cu intonații; se adaptează ușor la condițiile noi de viață, receptiv la nou; poate deveni repede indiferent față de o activitate migăloasă și neinteresantă, sentimentele apar și se substituie cu repeziciune, nefiind înclinat spre sentimente puternice și stabile, se poate stăpâni cu ușurință dacă este educat în acest sens.

Flegmaticul – liniștit, de un calm aproape imperturbabil; lent în mișcări, nu are reacții emoționale vii și rapide, pare deseori indiferent, se impresionează mai greu; vorbirea este monotonă, dar egală; necesită mai multe repetiții pentru a învăța un material, este ordonat; stările afective se desfășoară lent, dar sunt stabile; își păstrează calmul chiar în situații dificile; rezervat: în activitate se concentrează puternic și nu este distras cu ușurință; are un semn liniștit, chiar înainte sau după unele solicitări mai intense.

Melancolicul – sensibil, afectiv, timid, închis, nehotărât; tonus slab al conduitei; rezistență scăzută la eforturile intelectuale; o slabă capacitate de concentrare, cu înclinații spre reverie; se adaptează greu la situații noi, mai puțin prietenos; nu rezistă la stările de încordare și suprasolicitare, dar în condiții de liniște, este capabil de acțiuni analitice, migăloase, de mare finețe care cer multă răbdare și grijă pentru detalii.

Temperamentele nu pot fi apreciate „în sine” ca fiind bune sau rele, acceptabile sau neacceptabile, izolate de conținutul persoanei a cărei dinamică o exprimă. Fiecare prezintă calități, dar și riscul unor însușiri negative. În viață, tipurile temperamentale pure apar foarte rar. Cel mai frecvent întâlnim temperamentele combinate în care domină trăsăturile unui anumit tip.

În determinarea temperamentului, rolul fundamental îl are situația concretă pe care o trăiește persoana (situație care poate fi obișnuită, inedită, critică sau limitată). Indiferent de situația în care se află persoana la un moment dat, există mecanisme de compensare învățate în cursul vieții care pot completa sau chiar masca un anumit tip de temperament.

5.3. Problematika psihologică a relației anchetator-anchetat¹⁵

Relația interpersonală anchetator-anchetat pune în evidență, în primul rând, trăirea emoțională creată de contactul cu reprezentantul oficial al autorității, în cadrul căruia se va

15. C. Aionîjoaie, T. Butoi – Ascultarea învinutului sau inculpatului, în volumul „Tratat de criminalistică”, Ed. Carpați, 1992, pag. 109-122.

derula o activitate cu caracteristici absolut speciale (anchetă judiciară). Atitudinea oficială, politicoasă, dar rezervată, profesională, prin ținută și vocabular a anchetatorului, care solicită lămuriri, chestionează, pune în vedere, precizează etc., creează un fond difuz emoțional pentru persoana anchetată (bănuț, învinut, inculpat), fapt resimțit de altfel de oricare altă persoană chemată în mod oficial pentru a da relații în cauză (martori, reclamant etc.).

Datorită acestui fapt, majoritatea cercetărilor se desfășoară într-o anumită tensiune emotivă sau nervoasă, cel interogat, de multe ori, apreciind hiperbolizat gesturi, expresii, fapte etc. ale anchetatorului. „Din motive diferite (între care: lipsa obișnuinței de a avea de-a face cu autoritățile, tradițiile deformate referitoare la caracterul represiv ori optica relelor tratamente exercitate de organele de cercetare etc.) persoana anchetată manifestă teamă”¹⁶. Fie și numai din aceste motive, iată de ce cunoștințele de psihologie devin obligatorii pentru magistratul însărcinat cu derularea anchetei judiciare, în cadrul căreia psihologul vine să „cenzureze” penalul în sensul benefic aflării adevărului, aceasta presupunând consolidarea așa-zisului „fler” prin „știința anchetei” în efortul mereu perfectibil de a-i reda acestei activități profesionalismul și demnitatea care i se cuvin în actul de justiție independentă.

5.3.1. Contactul interpersonal în biroul de anchetă judiciară

În baza contactelor inițiale, anchetatorul apreciază comportamentul expresiv, în mod special mimica învinutului ca pe o realitate evidentă, ca pe o totalitate de trăsături și caracteristici dinamico-funcționale care evidențiază stări, sentimente și dispoziții sufletești a căror interpretare corectă este o necesitate absolută. În acest sens, anchetatorul trebuie să fie atent asupra componentei voluntare a comportamentului expresiv, înțelegând prin aceasta procesele funcționale dinamice mai mult sau mai puțin deformate emoțional, deghizate, simulate în scopul de a masca adevăratele stări sufletești resimțite în timpul ascultării. Învinutul poate simula stăpânirea de sine, calmul, nedumerirea, unele stări de suferință (boală, leșin) atitudinea de revoltă ori protest, toate cu scopul de a impresiona, de a intimida pe anchetator.

Lipsa de naturalețe și de convingere a acestor simulări este evidentă în fața unei conduite ferme, ofensive a anchetatorului, înlăturarea lor fiind, de regulă, consecința exploatarei calificate a unor momente psihologice abil create pe parcursul ascultării. Spre deosebire de acestea, manifestările involuntare reprezintă reacții fiziologice interne ale anumitor sisteme funcționale aflate preponderent sub dependența sistemului neurovegetativ, ele nu pot fi mascate și nici nu pot fi provocate de om în scop voit.

Literatura de specialitate subliniază că cele mai ilustrative manifestări¹⁷ în acest sens sunt: înroșirea (paloarea feței), creșterea volumului vaselor sanguine (observabile la tâmpile sau în zona carotidei), spasmul glotic, tremurul vocii, sudorația temporală, frământatul mâinilor, perioada de latență în răspunsuri, ezitarea privirii anchetatorului. Este evident că un anchetator experimentat nu poate scăpa un astfel de comportament. Pentru acesta, tremurul vocii, al mâinilor, culegerea unor scame imaginare, mototolirea pălăriei ori a poșetei, pauzele, contraîntrebările etc. vor fi suficient de lămuritoare asupra conduitei unei persoane care trăiește din plin disconfortul psihic intern în contact cu autoritatea. Experiența demonstrează nu greutatea de a surprinde aceste aspecte, ci deficiența de a le interpreta corect.

16. Idem. pag. 109.

17. Vezi fișa de observație asupra indiciilor vizând comportamentul simulat. Studenții vor conspecta lucrarea: I. T. Butoi, Al. Butoi, T. Butoi – *Psihologia comportamentului criminal – investigația duplicității suspectilor în interogatoriul judiciar*, Ed. Enmar, București, 1999.

Nu rareori inhibiția emoțională (teama inocentului prilejuită de contactul interpersonal cu reprezentantul autorității) este interpretată ca indiciu al vinovăției, iar comportamentul învinuitului se apreciază ca fiind simulat. Cu privire la problematica interpretării corecte a tabloului psihocomportamental, ea își fundamentează temeiurile în psihologia persoanei, psihologia medicală etc. dar a cere acestor discipline punerea în formule interpretative precise a gesturilor, a mimicii, a conduitei de relație și expresie a unei persoane într-o împrejurare, este mult prea pretențios.

Trecerea de la știință către arta anchetei judiciare se face prin personalitatea anchetatorului, observator și investigator fin, a cărui intuiție profesională este izvorul interpretării.

Revenind la acest aspect, trebuie să se discearnă între motivele care provoacă starea emoțională. Ele sunt, ca primă posibilitate, legate de abilitatea psihotemperamentală a învinuitului, de trecutul său infracțional, de starea prezentă, de problemele personale pur și simplu (inclusiv starea de sănătate psihomedicală) sau ca o a doua posibilitate, izvorând exclusiv în raport cu problematica critică a cauzei pentru care acesta este cercetat. De regulă, procedând la discuții introductive, corelate, legate de situația familială, profesională, antecedente, stare de sănătate, probleme de perspectivă ș.a. se obține o anumită deconectare a individului, o încălzire a relației interpersonale, absolut necesară trecerii către chestionarea cu privire la bănuiala care i se aduce.

În cazul *persoanelor sincere, dar labile emoțional* (sfera în care, de regulă, intră minorii, femeile, bătrânii, convalescenții), fără experiență în raport cu situațiile de acest gen, este necesară, ca o condiție a reușitei, crearea unui climat de siguranță și încredere reciprocă, a unui dialog deschis, degajat în care ele să-și înțeleagă statutul în fața autorității și ce obligații le revin. Nerealizarea acestui climat poate duce (mai ales atunci când se utilizează procedeul frontal al ascultării), odată cu atacarea problemei critice, la inhibări emoționale artificiale, cu întregul lor cortegiu de manifestări mimico-gesticulare și neurovegetative. Labilul emoțional (chiar fără a fi vinovat) va reacționa și-și va argumenta spusele împovărat de disconfortul inhibant al temerii naturale pe care o resimte față de implicațiile conjuncturale referitoare la învinuire, la care se adaugă blocajul afectiv față de interlocutorul însuși. Gesturile de nervozitate, ticurile sau ridicarea tonului pe lângă faptul că semnifică lipsa de profesionalism a anchetatorului, pot provoca o adevărată degringoladă în gândirea și stările sufletești ale învinuitului (bănuțului) emotiv.

Există în acest punct al contactului interpersonal, pericolul de a se interpreta greșit așa-zisul „moment psihologic” creat și de a-l „exploata eficient” prin chestionare directă, implicare. Precizările cu caracter acuzatorial sau prezentarea de probe poate complica și mai mult tabloul psihocomportamental al emotivului, el putând ajunge, în ultimă instanță, chiar la recunoașterea unor fapte pe care nu le-a săvârșit. Din acest motiv trebuie privită cu multă precauție orice relatare a învinuitului și, în special, tot ceea ce afirmă și îi este defavorabil. Așa stând lucrurile, dacă labilului emoțional (în situația bănuțului-învinuitului care totuși nu a comis fapta), i s-a creat un climat introductiv de încredere (realizabil prin abordarea în faza contactului inițial, a unor problematici colaterale, față de care organul de urmărire să manifeste interes, să dea un sfat, să aibă o intervenție, să strecoare o glumă sau să știe să asculte cu răbdare) i se poate aduce în față problematica critică fără nici un risc. Mai mult, aceasta prilejuiește, de regulă, un comportament în care se descifrează ușor indiciile naturale și dezinvolturii în argumentare și justificări, sinceritatea surprinderii, învinuitul manifestând, mai degrabă, curiozitate față de învinuire decât teamă, exprimându-și păreri, răspunzând prompt la întrebări și punând, la rândul său, o serie de întrebări.

Astfel stau lucrurile în situația în care în persoana învinuitului se află chiar *autorul faptei*. Se constată, de regulă, că discuțiile introductive pe problematica colaterală nu dau

roadele scontate. Ambianța rămâne rece, răspunsurile sunt monosilabice, învinuitul nu se angajează sincer în dialog, „nu dă nimic de la el”¹⁸. Analizând comparativ reactivitatea mimico-gesticulară a învinuitului, o fină interpretare va surprinde faptul că, dacă totuși pe fondul sărac al dialogului colateral, se obțin răspunsuri și crâmpie de discuții în limite relativ normale, nu același lucru se întâmplă atunci când se atacă problemele critice. Revenind la exemplul menționat, prin aducerea în discuție a problematicei ridicate de împrejurările săvârșirii omorului, s-au evidențiat pe lângă negările stereotipe („nu cunosc”, „nu știu”, „nu-mi amintesc”), manifestări frecvente de evitare a privirii, pauze înainte de răspuns, spasmul glotic, sudorație, tremurul mâinilor, lipsa oricărei inițiative, toate acestea pe un fond general de suspiciuni din partea învinuitului. Manifestarea acestor tulburări psihocomportamentale net diferențiate se explică printr-un mecanism psihologic extrem de subtil. Esența sa constă în aceea că persoana care a comis fapta dispune, în planul intim al personalității sale, de capacitatea psihică de a se degaja cu ușurință de situația de învinuit în cauză. Ea, neavând nimic cu cauza care este ascultată, își comută cu ușurință sfera preocupărilor și a atenției către problematica introductivă, colaterală ce o captivează și pe care o acceptă cu plăcere și interes. Dimpotrivă, învinuitul care a săvârșit infracțiunea „nu are posibilități pentru tematici colaterale”, cu alte cuvinte, nu se dispune de capacitatea psihică de comutare. Problematika sa centrală se exercită cu o forță inhibitorie deosebită asupra oricăror altor aspecte care se aduc în discuție. Centrul excitației sale nervoase polarizează întreaga personalitate exclusiv către fapta săvârșită și implicațiile acesteia. Chiar dacă i se oferă posibilitatea destinderii, structurile subconștiente, prin mecanisme inhibitive îl țin prizonierul condiției de învinuit în cauză, statut și rol pe care nu le poate abandona.

Deși în fața organului de urmărire penală, învinuitul își impune conștient ieșirea din rol, stă în posibilitățile anchetatorului experimentat să desprindă cu ușurință și să interpreteze corect notele artificialului, lipsa de participare, starea de disconfort psihic, teama și suspiciunea continuă în întreaga atitudine de relație și expresie a învinuitului nesincer. Această teamă rezultă din aceea că persoana care a comis fapta realizează natura pur introductivă a discuțiilor colaterale. Ea este preocupată de ceea ce bănuiește că va urma după aceasta, fiind continuu în gardă cu privire la aspectele critice pe care le intuiește că urmează și în raport cu care își făurește alibiurile¹⁹.

Cât privește învinuitul care nu a săvârșit fapta ce i se impută, acesta se dăruiește lesne tematicii abordate, participând cu naturalețe la dezvoltarea ei. Odată fiindu-i lămurite statutul și rolul în cadrul ascultării, el va alunga din plan psihic toată problematica ce i provocase temere, iar cu privire la învinuire va argumenta natural, dezinvolt, participativ, dezinhbat, neavând, cu alte cuvinte, nimic care să-i inspire teamă.

18. De exemplu: În discuțiile inițiale avute cu N. V. învinuit de omorul comis la 16.11.1986, a cărui victimă a fost numitul M. N., deși au fost puse în discuție aspecte cu o problematică diversă, antrenantă, respectiv profesie, cere de prieteni, timp liber, relații cu partenerii de sex opus apropiate vârstei și preocupărilor firești ale acestuia, totuși nu s-a putut obține o deschidere către dialog, atmosfera rămânând artificială, cu lungi tăceri, lipsită complet de inițiativa firească și spontaneitatea contextului care i se oferea.

19. De exemplu: în cauza privind omorul comis la 15.11.1980 a cărui victimă a fost numitul A. A., învinuita B. A., concubina victimei, deși s-a antrenat în discuții colaterale, a participat la un dialog lipsită de naturalețe, stângace, artificială, fără tonus, viață, întreaga personalitate a învinuitei era parcă „la pândă” în intenția de a urmări și „descifra”, la rândul ei, efectele spuselor sale pe mimica anchetatorului. Față de întrebările critice și problematica împrejurărilor rezultând din câmpul infracțiunii, învinuita a relatat permanent o istorioară verosimilă, lipsită însă de vigoare, precum și invariabilele „nu știu”, „nu-mi pot explica”, rostite în mod stereotip, indiferent de forța și logica probelor în acuzare, care au întărit în mod cu totul justificat, convingerea că acest comportament este caracteristic efectelor emoționale ascunderii adevărului – fapt dovedit pe parcursul anchetei judiciare.

Rezultate deosebit de interesante în diferențierea celor două conduite opuse se pot obține prin interpretarea manifestărilor psihocomportamentale și a reactivității de expresie a învinuitorilor față de întrebările directe în raport cu aspectele critice. Astfel, adresându-i-se întrebări de genul:

- Dacă susțineți că nu a-ți săvârșit fapta, atunci pe cine bănuieți?
- Ce credeți, va fi descoperit autorul acestei fapte?
- Ce credeți că ar merita autorul pentru fapta sa? etc.

Învinuitul care nu a săvârșit fapta va fi caracterizat printr-o participare autentică.

De regulă, persoana sinceră este deosebit de spontană, își spune părerea deschis și chiar dacă de exemplu, nu bănuiește o persoană anume, oferă totuși, păreri care se vor plauzibile, cu forță, cu argumente. De obicei, aceasta își exprimă convingerea că autorul „nu poate scăpa de rigorile legii“, că „oricât de târziu, adevărul tot va ieși la lumină“. În privința, de exemplu, a pedepsei, își exprimă, de regulă, indignarea și ura pentru făptuitor, cerând sancțiuni foarte mari sau suplicii. Toate acestea pe fondul unei atitudini sincere, apropiate, deschise, care oferă indicii suficiente pentru un comportament natural, degajat, dincolo de implicațiile cauzei.

În fața aceleiași întrebări, învinuitul care a comis infracțiunea este ezitant, stânjenit, „deosebit de încurcat“. Explicația psihologică constă în efectul paralizant – inhibitoriu, în stupoarea creată de întrebarea de genul „Ce credeți, va fi identificat autorul omorului?“ ...pusă tocmai într-o împrejurare deloc plăcută pentru acesta, vizând tragerea la răspundere penală pentru înfăptuirea justiției. De asemenea, referitor la identificarea făptuitorului, răspunsurile sale de obicei sunt: „eu știu ce să zic?“, „depinde“, iar în privința pedepsei pe care o consideră că ar merita-o autorul, cele mai frecvente răspunsuri sunt: „ce-o vrea legea“ sau „eu știu ce să zic?“, „nu mă pricep“. De aceea, ce trebuie interpretat este nu atât răspunsul în sine, care poate să difere de la o persoană la alta, ci mai ales, efectele de-a dreptul paralizante ale acestor întrebări în conștiința individului care ascunde adevărul.

Suspiciunea bănuitorului în raport cu sărăcia datelor pe care le deține referitor la ce știe anchetatorul, cât știe, de la cine știe, împovărează la maximum conduita acestuia. Neparticipativ, ostil, rămânând în expectativă, de regulă, nu are puterea de a bănuși pe cineva, vine cu justificări și temeri de genul „nu pot să dau vina pe nimeni“ ori „s-ar putea să greșesc“, nepropunând soluții sau, chiar dacă o face, devine stângaci, neplauzibil, artificial.

Neputând fi marcate, dar nici provocate de om în scop voit, manifestările comportamentale și psihofiziologice amintite vor acompania ca un veritabil cortegiu starea de disconfort psihic pe care o trăiește învinuitul. Cu privire la această complexă problemă trebuie subliniat însă faptul că, a socoti asemenea manifestări drept probe de vinovăție înseamnă a face o greșeală tot atât de mare ca și atunci când s-ar afirma că siguranța de sine ori promitudinea și certitudinea răspunsurilor date sunt probe certe ale vinovăției. Ceea ce trebuie reținut este faptul că expresiile emoționale, coroborate cu probe verificate, pot sublinia, adică pot confirma sau infirma, ca un argument în plus, o teză valabilă, constituind indicii, orientativi asupra tentativelor comportamentului simulat în ancheta judiciară.

5.3.2. Comunicarea non-verbală – reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate și confruntare

Comunicarea dintre anchetator și învinuit sau inculpat nu se efectuează numai pe plan verbal utilizând limbajul natural articulat, ci oamenii realizează transfer de informații și pe alte canale, prin așa-numita comunicare non-verbală, extralingvistică (gestică, mimică, fond sonot al vorbirii).

Canalele non-verbale realizează un surplus de comunicare, transmițându-se stări psihoemoționale, anxietate, depresie etc. Avantajul comunicării extra-verbale constă în faptul că acesta scapă, în general, controlului voluntar, conștient creând astfel o posibilitate de acces spre procesele informaționale, atât din sfera gândirii reflectate, cât și a nivelurilor psihologice nereflectate, antrenate în comunicarea realizată involuntar.

Majoritatea transferului informațional al afectivității are loc prin canalele extra-verbale. În timpul conversației, comunicarea extra-verbală, și, în concret, „contactele oculare” care au loc între privirile interlocutorilor în timp ce vorbesc sunt foarte importante. Controlul din privire se efectuează de către emițător (învinuitul sau inculpatul) chiar și în timpul în care el vorbește. Pe parcurs urmărește reacția partenerului, reacție încă neverbală, și în funcție de ceea ce i se pare că vede la el își ajustează a doua parte a emisiunii sale. Astfel de controale oculare sunt făcute frecvent în cabinetul de interogatoriu, mai ales atunci când învinuitul sau inculpatul nu știe de ce probe dispune anchetatorul și mai ales atunci când emite informații denaturate sau false. Pentru învinuit sau inculpat este important să constate dacă anchetatorul a „înghițit” sau nu informația incorectă.

În timpul unei conversații obișnuite sau al unei relatări, privirea pendulează la partener cu intermitență. În momentele cruciale, exact la argumentele cele mai importante, ori unde ar fi, privirea revine la interlocutor spre a controla dacă a înțeles, dacă este de acord sau nu cu cele relatate. Urmărirea acestei pendulări oculare cere din partea anchetatorului foarte multă experiență și inteligență, căci revenirea la privirea directă poate semnala că învinuitul sau inculpatul a ajuns la un punct nodal, unde vrea să strecoare un neadevăr care ar putea avea importanță.

Anchetatorul va obține o informație prețioasă, fie că este un adevăr și atunci îl apropie de lămurirea cazului, fie că este o minciună, și atunci poate evalua mai corect gradul de sinceritate, respectiv de nesinceritate a bănuیتului.

Cunoașterea valorii informative a pendulării privirii trebuie să îl facă circumspect pe anchetator, care este dator să-și însușească controlul cât mai perfect al mimicii, al privirilor sale. Cu cât anchetatorul vrea să fie mai puțin permisiv, să nu se lase tatonat de bănuیت, cu atât trebuie să fie mai stăpân pe cele mai mici reacții involuntare care l-ar putea trăda și ar da o armă valoroasă bănuیتului.

În anumite momente ale dialogului, bănuیتul nu trebuie să știe sub nici un motiv că anchetatorul aprobă sau nu unele din afirmațiile sale. Privirea interlocutorului nu este o sursă de informații, ci și un mijloc de condiționare a interlocutorului. La prima audiere, când i se cere bănuیتului să relateze faptul incriminat, și unde el va da o versiune evident favorabilă lui, anchetatorul trebuie să îl lase să spună tot ce vrea, să aibă mare fluentă în expunere. Dacă în cursul acestei relatări spontane învinuitul nu este întrerupt, ci dimpotrivă, prin privirea sau prin mișcările capului, anchetatorul îl încurajează, foarte probabil el va furniza suficient material pentru ca monologul odată terminat, să se ajungă la un dialog critic. Această condiționare prin gratificare este o capcană eficientă, care îl va ajuta pe anchetator să elaboreze în continuare o tactică adecvată situației.

În credința populară, cei care evită privirea interlocutorilor sunt oameni nesinceri. Mulți psihologi sunt însă de părere că evitarea privirii în ochii altora, mai ales în ochii celor investiți cu autoritate, este un semn de frustrare. Prin definiție, orice învinuit sau inculpat, cei aflați în detenție preventivă, sunt într-o puternică stare de frustrare. Pierderea, chiar și vremelnică a libertății, contribuie la acea stare de frustrare, care în majoritatea cazurilor va duce la manifestări agresive. Agresivitatea în camera de audiere se manifestă mai ales în răspunsuri insolente, încercări de sfidare și ca reacție la privirea scrutătoare a anchetatorului, evitarea de

a-l privi în față. Simptomul stării de frustrare nu trebuie să fie deci confundat cu o trăsătură de personalitate (sinceritate – nesinceritate).

Anchetatorul care vrea să stabilească un contact uman cu învinuitul sau inculpatul trebuie să evite orice privire, gest sau vorbă care ar potența, cât de cât, starea de frustrare în care se găsește acesta.

5.3.3. Reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate și confruntare^{19bis}

În literatura de specialitate, sunt câteva reguli tactice care pot facilita nu numai stabilirea unui contact verbal între interlocutori, dar și în același timp, pot aduce un oponent în situația de a colabora:

1. în contactul cu adversarul înainte de a fi ascultați, suntem priviți;
2. exprimarea clară, în limbaj inteligibil a interlocutorului este obligatorie;
3. înainte de a vorbi, trebuie să știm să observăm și să ascultăm. Din primele clipe de contact cu bănuitul trebuie să-l studiem la început în ansamblu, și apoi mișcările necontrolabile în momentul în care este chestionat asupra problematicii critice. Mare semnificație au și pauzele pe care le face bănuitul, durata acestora putând fi interpretată ca indice al efortului de denaturare sau disimulare;
4. față de interlocutor se recomandă a se avea o atitudine deschisă. Adesea cel anchetat trebuie să fie încurajat, fie prin flatare („Eu te știam de băiat deștept...”), fie prin utilizarea unei formule de generalizare și nu de particularizare („Da, au mai făcut și alții așa ceva, nu ești dumneata singurul...”), ori de minimalizare și îndepărtare a pericolului („Vezi unde duce anturajul, consumul de alcool, în alte împrejurări fapta asta nu s-ar fi putut întâmpla...” etc.);
5. învinuitul sau inculpatul trebuie să fie convins că este ascultat cu cea mai mare atenție, căci această atitudine exprimă respectul anchetatorului față de el. De aceea după ce își termină relatarea și are impresia că a fost integral crezut se pot valorifica momentele psihologice create de întrebările de verificare a elementelor contradictorii sau nonconcordante, consecință a neadevărurilor structurate de interlocutor;
6. față de interlocutor se recomandă a avea o atitudine echilibrată, exasperant de calmă, răbdătoare (de fapt tenacitate și rezistență – „mai insistă încă puțin după momentul în care tu însuși simți că totul este zadarnic”). Aceasta deoarece în majoritatea cazurilor, timpul operează în defavoarea învinuitului sau inculpatului, starea tensională în care se află, până la mărturisirea completă, insecuritatea crescândă pe care o resimte în privința viitorului făcându-l să comită greșeli;
7. înțelegerea umană față de învinuit, prescrisă de legile noastre, dar care nu se confundă cu „bunăvoința” sau cu „iertarea”, respectul persoanei învinuitului sau inculpatului, oricare ar fi crima pe care a săvârșit-o, creează un climat favorabil pentru a obține în limitele posibilului, cât mai multe informații de la învinuit sau inculpat – un gest de prietenie (apropierea scaunului, oferirea unei țigări, a unei cafele etc.), un sfat, istorisirea unei întâmplări asemănătoare prin consecințe, un proverb, o bătaie prietenească pe umăr etc., pot duce în momentele psihologice adecvat create, la mărturisiri complete.

^{19bis} Tiberiu Bogdan, Ion Sîntea, Rodica Drăgan Cornianu, (citând pe Cl. Duval și J. A. Michand) „Comportamentul uman în procesul judiciar”, Edit. MI, București 1988 pag. 151/152, – prelucrări și interpretări personale.

5.4. Etape și strategii de interogare a învinutului sau inculpatului

5.4.1. Etapele ascultării învinutului sau inculpatului²⁰

Atât faza urmăririi penale cât și faza cercetării judecătorești, audierea învinutului sau inculpatului, cuprind trei etape distincte:

- verificarea identității civile a învinutului sau inculpatului, adică cunoașterea statutului de persoană fizică a învinutului sau inculpatului, în sensul legii civile;
- ascultarea relatării libere;
- adresarea de întrebări, din partea anchetatorului în faza de urmărire penală; a procurorului și a părților în faza cercetării judecătorești, prin intermediul președintelui completului de judecată și de către președinte sau membrii completului, tot prin intermediul președintelui de complet.

a) Verificarea identității civile²¹ a învinutului sau inculpatului

Parcursarea acestei etape este obligatorie pentru a nu fi învinuită altă persoană decât cea care a săvârșit infracțiunea. Verificarea identității constă în întrebări cu privire la nume, prenume, poreclă, data și locul nașterii, numele și prenumele părinților, cetățenia, studii, situația civilă a învinutului.

Un moment important al acestei etape îl constituie introducerea în atmosfera învinutului, scop în care i se pot adresa întrebări ce nu au legătură cu cauza, în vederea stabilirii contactului psihologic. În continuare se aduce la cunoștința învinutului fapta care face obiectul cauzei, punându-i-se în vedere să declare tot ceea ce știe cu privire la fapta și învinuirea care i se aduce în legătură cu aceasta. Înainte de a fi ascultat, învinutului i se solicită să dea o declarație scrisă personal cu privire la învinuirea adusă. Prima etapă a ascultării reprezintă, de fapt, primul contact dintre învinuit și cel care efectuează ascultarea și este hotărâtoare pentru orientarea modului cum se va desfășura activitatea ulterioară a a organului de urmărire penală.

Verificarea identității nu constituie doar un simplu act tehnic, ci un bun prilej de a studia comportamentul învinutului față de situația în care se află, modul cum reacționează la întrebările ce i se adresează, gesturile, starea de tensiune sau calmul pe care le afișează. Aceste observații ajută la stabilirea procedeeleor tactice de ascultare; cu cât ele sunt mai complete și mai temeinice, cu atât ascultarea va fi mai ușoară.

b) Ascultarea relatării libere.

Începe prin adresarea unei întrebări cu caracter general prin care învinutului i se solicită să declare tot ceea ce are de arătat în legătură cu învinuirea ce i se aduce. În acest mod, organul de anchetă judiciară oferă învinutului posibilitatea de a declara tot ceea ce consideră că interesează cercetarea. O astfel de întrebare ar putea fi formulată în maniera: „**Sunteți învinuit de săvârșirea infracțiunii de omor, faptă prevăzută și pedepsită de art. 174 C.p., constând în aceea că în ziua de ...ați aplicat numitului B.N. mai multe lovituri de cuțit, în urma cărora acesta a decedat. Ce aveți de declarat cu privire la această învinuire?**”

Învinuitul are posibilitatea să prezinte faptele în succesiunea lor firească, fără a i se limita în vreun fel expunerea prin adresarea altor întrebări. În același timp, anchetatorul are posibilitatea

20. Aionîtoaic, C. Butoi, T. – op.cit., pag. 90-120.

21. S-ar putea formula anumite obiecții privind utilizarea termenului de identitate civilă. Susținem această formulare pornind de la necesitatea ca identificarea să se facă pe baza buletinului de identitate sau a actelor de stare civilă. În practică se cunosc situații când identificarea s-a făcut pe baza unor legitimații, iar autorii infracțiunilor s-au sustras apoi urmăririi. De asemenea, s-au întâlnit situații, mai rare, de trimitere în judecată, în lipsă, a unor persoane ce nu aveau identitatea corect stabilită.

să-l studieze pe învinuit, să-l observe și să noteze omisiunile, ezitățile, aspectele cu privire la care apar contradicții pentru ca, ulterior, pe marginea lor, să-și stabilească procedeele tactice ce le va adopta în ascultare. În timpul ascultării libere, anchetatorul trebuie să evite întreruperea relatării învinuitului, aprobarea sau dezaprobarea afirmațiilor acestuia, să-și manifeste satisfacția sau nemulțumirea. În funcție de poziția celui ascultat trebuie să dovedească stăpânire de sine, răbdare, calm și, în general, o atitudine prin care să nu-și exteriorizeze sentimentele față de învinuit.

Relatarea liberă este un bun prilej pentru anchetator de a cunoaște și de a analiza poziția învinuitului prin compararea celor prezentate cu materialul probator existent la dosarul cauzei. Toate observațiile făcute în cursul acestei etape vor constitui temei pentru stabilirea procedurilor tactice care vor fi folosite în continuare. De aceea, chiar și atunci când învinuitul neagă faptele, denaturează adevărul, nu trebuie adoptată o poziție rigidă, ostilă față de acesta, deoarece există posibilitatea ca ulterior, să i se demonstreze poziția obstrucționistă în anchetă.

c) Adresarea de întrebări și ascultarea răspunsurilor învinuitului sau inculpatului
După ce învinuitul a relatat liber referitor la învinuirea adusă, i se adresează întrebări cu privire la fapta ce formează obiectul cauzei și învinuirii. Adresarea de întrebări în scopul lămuririi tuturor împrejurărilor cauzei reprezintă ultima etapă a ascultării învinuitului ori inculpatului, etapă în care se oglindește în acel mai înalt grad modul cum a fost pregătită această activitate²²:

- să fie clare și precise;
- să fie formulate la nivelul de înțelegere al celui ascultat;
- să nu sugereze răspunsul pe care-l așteaptă organul de urmărire penală;
- să oblige pe învinuit să relateze și nu să determine un răspuns scurt de genul **da** sau **nu**;
- să nu pună în încurcătură pe învinuit, mai ales atunci când acesta este bine intenționat, interesat în a declara adevărul.

În această etapă se adresează întrebări prevăzute în planul de ascultare care pot fi completate cu întrebări formulate pe parcursul ascultării, în funcție de răspunsurile învinuitului, de poziția sa, de problemele nou apărute în timpul ascultării.

Întrebările folosite în timpul ascultării pot fi clasificate în mai multe categorii, în raport cu scopul urmărit, cu natura și aria de cuprindere a aspectelor care urmează a fi lămurite, astfel:

- **întrebări „temă“** (cu caracter general), care vizează fapta – învinuirea în ansamblul său;
- **întrebări „problemă“** prin care se urmărește lămurirea unor aspecte ale activității ilicite desfășurate, anumite aspecte ale cauzei;
- **întrebări „detaliu“**, având caracter strict limitat la anumite amănunte prin care se urmărește obținerea de explicații ce pot fi verificate. Aceste întrebări pot fi de precizare, de completare, de control, prin adresarea cărora se urmărește determinarea cu exactitate a unor împrejurări, pentru lămurirea unor aspecte omise cu ocazia relatării libere, pentru verificarea siguranței și constanței în declarații a persoanei ascultate.

Alegerea întrebărilor care vor fi folosite în timpul anchetei depinde, în primul rând, de poziția învinuitului cu privire la învinuire, poziție ce poate consta în recunoașterea faptei și a

22. Bieltz, P., Gheorghiu, D. – *Logică judiciară*, Ed. Pro Transilvania, București, 1998 – „Propozițiile interrogative numite și „întrebări“, ocupă un loc important și au o însemnătate deosebită, deopotrivă în activitatea științifică și în activitatea practică, iar analiza lor sistematică este de competența unei discipline logice speciale – logica erotetică – parte a logicii aplicate ale cărei rezultate au o importanță specială și pentru logica juridică. De pildă, printre cele mai importante instrumente la care apelează cercetările psiho-sociale (sondajul de opinie, ancheta socială și interviul), iar altele se dovedesc indispensabile juriștilor în diferite etape esențiale pentru activitatea lor, cum sunt: interogatoriul, ancheta sau biodetecția judiciară, nu sunt altele decât sisteme de întrebări cu particularități și organizare specială“ Studenții vor aprofunda pag. 169-203 din op.cit. și vor prezenta cel puțin două referate cu ocazia seminariilor.

învinuirii, negarea, respingerea învinuirii, diminuarea – atenuarea învinuirii prin recunoașterea parțială, de regulă a unor aspecte mai puțin grave ale activității ilicite desfășurate, refuzul de a face declarații.

În cazul recunoașterii învinuirii, după terminarea expunerii libere, dacă se apreciază că declarația nu este completă sau unele probleme sunt neclare, se procedează la adresarea unor întrebări de completare, de precizare și de control. Întrebările trebuie să se refere la fapte, împrejurări concrete, evitându-se a se solicita învinuitului să facă aprecieri, presupuneri ori să exprime opinii personale.

În condițiile când învinuitul încearcă să nege faptele, pe lângă întrebările de completare, de precizare și de control, trebuie să se folosească, în mod deosebit, întrebările detaliu. O situație aparte o prezintă aceea că învinuitul refuză să facă declarații. Cunoscând personalitatea și psihologia celui ascultat, anchetatorul trebuie să stabilească motivele pentru care el refuză colaborarea.

5.4.2. Strategii de interogare a învinuitului sau inculpatului (bănuțului)²³

Cunoșterea împrejurărilor în care a fost săvârșită infracțiunea și stabilirea corectă a datelor privind persoana învinuitului (inculpatului) folosesc anchetatorului la stabilirea procedurilor tactice de efectuare a ascultării.

Tactica ascultării învinuitului (inculpatului) cuprinde metode și mijloace legale folosite în activitatea de ascultare, în scopul obținerii unor declarații complete și veridice, care să contribuie la aflarea adevărului și clarificarea tuturor aspectelor cauzei. Dispozițiile legale și regulile tactice criminalistice reprezintă elemente de bază în stabilirea tacticii. O tactică adecvată presupune adaptarea regulilor generale în fiecare cauză în parte, la personalitatea celui ascultat și la poziția învinuitului (inculpatului).

În cele ce urmează vom prezenta procedeele tactice de ascultare a învinuitului, cunoscute în practica autorităților judiciare:

a) Strategii de interogare vizând folosirea întrebărilor de detaliu

Întrebările de această natură se folosesc pentru a obține de la învinuit amănunte referitoare la diferitele împrejurări ale faptei săvârșite, care să permită verificarea explicațiilor. Scopul utilizării acestor întrebări este de a demonstra bănuțului netemeinicia susținerilor sale și de a-l determina să renunțe la negarea faptelor săvârșite. Practica atestă că acest procedeu tactic dă rezultate bune în cazul învinuiților recidiviști (infractori cu experiență) care, deși își pregătesc atent declarațiile, comit totuși erori și inconsecvențele logice. Ori, tocmai asemenea aspecte trebuie exploatate, prin folosirea acestui gen de întrebări, pentru a determina furnizarea datelor necesare aflării adevărului, colaborarea învinuitului, clarificarea problemelor cauzei. De aceea, întrebările detaliu, împreună cu alte procedee de ascultare, sunt folosite frecvent în cazul când învinuitul face declarații nesigure, contradictorii.

b) Strategii de interogare repetată

Acest procedeu constă în reaudieri ale învinuitului cu privire la aceleași fapte, împrejurări, amănunte, la intervale diferite de timp. Între diversele declarații ale învinuitului vor apare, inevitabil, contradicții, nepotriviri, cu toate încercările de a reproduce cele relatate anterior, pentru că detaliile nu vor putea fi puse la punct, nu vor putea fi repetate, cu toate pregătirile făcute în acest sens de către acesta, demonstrându-i-se, astfel, netemeinicia afirmațiilor pe care le-a făcut anterior și putând fi determinat să recunoască adevărul.

c) Strategii de interogare sistematică

Acest procedeu se folosește atât în cazul învinutului sincer, pentru a-l ajuta să lămurească complet toată problematica cauzei, mai ales în cauzele complexe, cât și al celor nesinceri pentru că îi obligă să dea explicații logice și cronologice la toate aspectele privind învinuirea.

În cadrul acestui procedeu, prin intermediul întrebărilor problemă, învinutului i se solicită să clarifice sistematic cum a conceput și pregătit infracțiunea, persoanele participante și modul în care a acționat fiecare. Atunci când cel ascultat a săvârșit mai multe infracțiuni, în raport cu personalitatea și psihologia acestuia, anchetatorul va stabili dacă ascultarea va începe în legătură cu infracțiunea cea mai ușoară sau cea mai gravă. Când există mai mulți învinuiți în cauză, fiecare trebuie ascultat atât cu privire la activitatea proprie, cât și separat, cu privire la activitatea fiecărui participant.

d) Strategii de interogare încrucișată

Scopul acestui procedeu este de a înfrânge sistemul de apărare al învinutului nesincer, care se situează pe poziția negării totale a faptelor săvârșite. Este un procedeu ofensiv și constă în ascultarea aceluiași învinuit de către doi ori mai mulți anchetatori ce s-au pregătit în mod special an acest scop și cunosc problemele cauzei în care se face ascultarea. Procedul prezintă un anumit avantaj, dar și dezavantaj. Avantajul constă în faptul că învinutului sau inculpatului nu i se dă posibilitatea să-și pregătească răspunsuri mincinoase, întrebările fiind adresate de fiecare anchetator alternativ, într-un ritm susținut, alert. Dezavantaje: derutarea persoanelor cu structură psihică slabă, încurcarea celui ascultat, anchetatorii înșiși putându-se încurca reciproc, mai ales atunci când nu toți stăpânesc perfect problema cauzei.

e) Strategii de interogare vizând tactica complexului de vinovăție

Acest procedeu constă în adresarea alternativă a unor întrebări care conțin cuvinte afectogene (critice) privitoare la faptă și la rezultatele ei și a unor întrebări ce nu au legătură directă cu cauza. Pentru realizarea scopului – obținerea unor declarații sincere – trebuie observate atent reacțiile învinutului la diversele întrebări ce i se adresează, întrucât reușita procedurii nu depinde numai de răspunsurile celui ascultat, ci și de observarea și aprecierea acestuia.

f) Strategii de interogare vizând folosirea probelor de vinovăție

Procedul se folosește în ascultarea învinutului nesincer, care încearcă să denatureze adevărul, să îngreuneze cercetările, mai ales dacă este recidivist, ce, de regulă, recunoaște faptele numai în măsura în care este convins despre existența și temeinicia probelor administrate împotriva sa. Procedul se utilizează numai după cunoașterea exactă a poziției învinutului. Aceasta presupune ca învinutului ascultat să i se consemneze declarația, indiferent de poziția avută față de faptele pentru care este învinuit, întrucât numai astfel se poate adopta procedul tactic de ascultare adecvat.

Obținerea de rezultate bune prin folosirea acestui procedeu este asigurată de respectarea unor cerințe, printre care:

- cunoașterea temeinică de către anchetator a tuturor probelor din dosar, a legăturii ce există între acestea și activitatea ilicită desfășurată de către învinuit;
- cunoașterea valorii fiecărei probe din dosar;
- stabilirea celui mai indicat moment pentru folosirea probelor de vinovăție și a ordinii în care acestea vor fi prezentate;
- stabilirea judicioasă a întrebărilor ce vor însoți prezentarea probelor.

Atenția care trebuie acordată folosirii acestui procedeu de ascultare se explică prin aceea că orice eroare din partea anchetatorului poate compromite întreaga muncă desfășurată pentru

determinarea învinutului să facă declarații veridice și complete; luând cunoștință prematur de probele existente, cel ascultat va recunoaște numai ceea ce este dovedit sau, convingându-se de insuficiența ori de forța probantă redusă a dovezilor de vinovăție prezentate, va continua să persevereze în a respinge învinuirea adusă. În raport cu personalitatea și psihologia învinutului se poate proceda la prezentarea frontală sau prezentarea progresivă a probelor de vinovăție. Prima metodă presupune prezentarea în mod neașteptat, de la început, a probelor care îi dovedesc vinovăția și adresarea de întrebări directe cu privire la fapta săvârșită. Înaintea acestui moment, învinutul sau inculpatul trebuie să fie întrebat în legătură cu împrejurările dovedite prin probele care urmează a fi folosite, urmărindu-se, astfel, crearea momentului psihologic necesar cunoașterii faptelor, renunțării la poziția de nesinceritate.

În practica organelor de anchetă judiciară este mai frecvent folosită prezentarea progresivă a probelor de vinovăție, ce constă în ascultarea în mod treptat, plecându-se de la aspecte mai puțin importante, cu prezentarea de probe care nu dovedesc nemijlocit săvârșirea faptei, vinovăția, continuându-se cu cele ce au relevanță deosebită, din care rezultă direct vinovăția.

g) Strategia interogării unui învinuit sau inculpat despre activitatea celorlalți participanți la săvârșirea infracțiunii

Procedeul se aplică atunci când în cauză există mai mulți învinuiți (inculpați) participanți la săvârșirea aceleiași infracțiuni. Cunoașterea învinuirilor inculpaților implicați în cauză permite anchetatorului să găsească veriga cea mai slabă în rândul participanților și cu aceasta să înceapă ascultarea. Se solicită celui ascultat să declare ceea ce cunoaște despre activitatea celorlalți participanți la infracțiune, lăsându-i impresia că persoana sa interesează mai puțin organul de urmărire penală. În acest mod, învinutul poate prezenta date valoroase în legătură cu infracțiunea săvârșită, date pe care ulterior, va trebui să le explice, iar apoi să facă declarații despre propria activitate.

Procedeul prezintă și dezavantaje pentru că nu întotdeauna cel ascultat este dispus să divulge activitatea participanților, având în vedere înțelegerile stabilite înainte, dar mai ales după săvârșirea infracțiunii, privitoare la modul de comportare în eventualitatea descoperirii faptelor. Nștiind dacă și ce au declarat ceilalți participanți, fiecare va avea rețineri, dar va manifesta, în schimb, un interes deosebit pentru a afla din anchetă care este poziția celorlalți învinuiți. Cu răbdare, tact și perseverență se poate ajunge la determinarea învinuiților să facă mărturisiri, să declare despre faptele comise de către ceilalți participanți.

Prin confruntarea datelor obținute din declarațiile participanților, chiar dacă nu au declarat totul despre propria activitate, anchetatorul poate desprinde concluzii cu privire la sinceritatea celor implicați în cauză. Acest procedeu permite obținerea unor rezultate pozitive, întrucât fiecare învinuit aflat în fața unor date cunoscute de anchetator, despre care el nu declarase nimic anterior, va fi mai cooperant în relatarea activităților infracționale a celorlalți participanți, în măsura în care le cunoaște.

h) Strategia interogării vizând spargerea alibiului²⁴ sau justificarea timpului critic.

Timpul critic reprezintă suma duratei activităților ce au precedat săvârșirea infracțiunii a acțiunilor ce caracterizează săvârșirea infracțiunii și perioada imediat post-infracțională. Acest

24. Definim alibiul ca pe „un construct mental (strategie) cognitiv-demonstrativă, parțial acoperită faptic, prin care persoana bănuită caută:

- a) în timp – să rămână cât mai aproape de timpul comiterii faptei;
- b) în spațiu – să se plaseze cât mai departe de locul comiterii faptei unde
- c) să-și facă simțită prezența.

procedeu se folosește, de regulă, atunci când bănuitul refuză să facă declarații. Cunoscându-se activitatea bănuitului i se va solicita să declare locul unde s-a aflat, cu cine a luat legătura, ce a întreprins înainte, în timpul și după săvârșirea infracțiunii. Explicațiile date vor fi verificate minuțios pe zile, ore, minute și locuri. De asemenea, procedeu se folosește în ascultarea infractorilor nesinceri, refractari, oscilanți în declarații, care încearcă să îngreuneze aflarea adevărului. Acestora li se va cere să arate ce au făcut pe zile și ore, să prezinte locurile unde s-au aflat și persoanele cu care au luat legătura.

Verificarea datelor furnizate de bănuitul oferă anchetatorului posibilitatea constatării nesincerității relatărilor, întrucât în declarațiile acestuia apar neconcordanțe în justificarea timpului critic.

Pe baza rezultatelor verificărilor, folosindu-se starea psihică a bănuitului, acesta va putea fi determinat să recunoască faptele cu ocazia unei noi ascultări. În cazul acestui procedeu se mai poate solicita bănuitului să justifice sursa mijloacelor de existență (în cazul celor neîncadrați în muncă) să dea explicații cu privire la proveniența bunurilor, valorilor găsite cu ocazia perchezițiilor corporale sau domiciliare.

Utilizarea procedurii de justificare a timpului critic permite extinderea anchetei judiciare asupra altor infracțiuni și fapte mai ales că, așa cum demonstrează cazuistica judiciară, tăcerea reprezintă, la fel ca și alibiul, încercarea de a ascunde și alte fapte, ca și pe participanți.

i) Strategii vizând interogatoriul psihanalitic

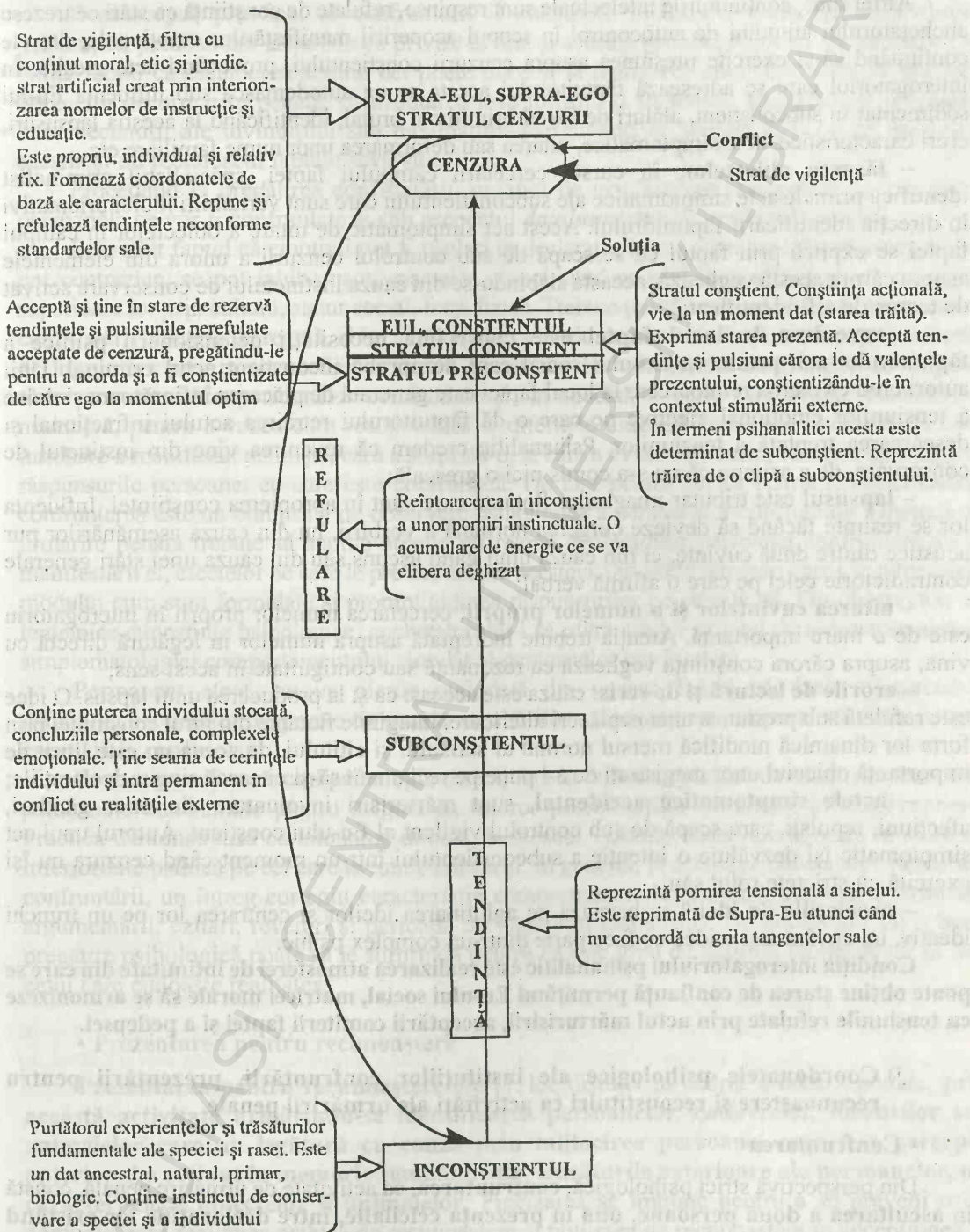
Interogatoriul psihanalitic²⁵ este interogatoriul viitorului, este inofensiv, curat, respectă „integral demnitatea, drepturile și libertățile cetățeanului din perspectiva prezumției de nevinovăție, este un joc al inteligenței prilejuit preponderent de o simplă discuție asupra cazului și care dă posibilitatea individului de a se apăra cu toate mijloacele – cele legale sau ilegale“.

Comportamentul duplicitar este des întâlnit în practica judiciară, simularea desemnând efortul conștient întreprins cu perseverență de către subiectul interogat pentru a masca trăiri, unele stări sufletești, intenții, acțiuni, fapte și probe cu scopul de a aduce ancheta judiciară pe căi greșite, în vederea sustragerii de la pedeapsă. Duplicitatea (simularea) este caracteristica unei persoane care adoptă două atitudini și joacă premeditat două roluri, afișează sentimente și gânduri diferite de cele pe care le simte cu adevărat. Analizând minciuna la intersecția dintre forma gândită, forma transmisă și factualitate, se reține:

– **simularea** este asigurată de divergența dintre forma gândită și cea exprimată;

Minciuna reprezintă constructul mental strategic, apărarea, pe care, din perspectiva psihologiei judiciare, bănuitul o îndreaptă împotriva celui ce îl interoghează, adoptând un comportament voit contrafactual cu referință voit pragmatică și vizând o finalizare persuasiv intențională.

În timpul anchetei apare la individul supus ei, un dezechilibru psihic provocat de excesiva acumulare de energie determinată de conflictele interpsihice. Astfel, conflictul dintre pulsunile inconștientului și actul conștient determinate de raportul Eu-realitate, se concretizează în manifestări ce scapă cenzurii conștientului, fiind localizate la nivelul preconștientului.

Schița instanțelor psihanalitice
(după psih.dr. Tudorel Butoi)

Altfel spus, conținuturile intelectuale sunt respinse, refulate de conștiință ca stări ce trezesc anchetatorului atitudinii de autocontrol în scopul acoperirii manifestărilor emoționale, dar ele continuând să-și exercite presiunea asupra cenzurii conștiinței, provocând acte greșite. În interogatoriul care se adresează făptuitorului acesta se va autodemasca sub influența Eu-lui sedimentat în subconștient, alături de Eu-ul primitiv și brutal, identificând la aceștia lapsusuri, erori caracteristice, acte simptomatice, uitarea sau deformarea unor nume familiare etc.

– **lăsarea obiectelor**, în cursul cercetării câmpului faptei, specialistul criminalist identifică primele acte simptomatice ale subconștiinței care sunt veritabili indici orientativi în direcția identificării făptuitorului. Acest act simptomatic de uitare a obiectelor în câmpul faptei se explică prin faptul că se scapă de sub controlul cenzurii a unora din elementele asupra cărora acesta veghează, aceasta slăbindu-se din cauza instinctului de conservare activat de teama de a fi identificat;

– **revenirea la locul faptei** este consecința necesității detensionării psihice a făptuitorului sub presiunea Eu-ului social care dezaprobă inconștient actul criminal. Unii autori cred că eterna reîntoarcere la locul faptei este generată de plăcerea înfiorătoare și dulce a tensiunilor emoțional afective pe care o dă făptuitorului retrăirea actului infracțional și descărcarea treptată a tensiunilor. Psihanalitic credem că revenirea vine din instinctul de conservare, de a asigura că nu s-a comis nici o greșeală;

– **lapsusul** este tributar imaginilor flotante care sunt în apropierea conștiinței. Influența lor se resimte făcând să devieze cursul normal al vorbirii, nu din cauza asemănărilor pur acustice dintre două cuvinte, ci din cauza unui gând ascuns sau din cauza unei stări generale contradictorie celei pe care o afirmă verbal;

– **uitarea cuvintelor și a numelor proprii**: cercetarea numelor proprii în interogatoriu este de o mare importanță. Atenția trebuie îndreptată asupra numelor în legătură directă cu vina, asupra cărora conștiința veghează cu rezonanță sau contiguitate în acest sens;

– **erorile de lectură și de scris**: cauza este aceeași ca și la producerea unui lapsus. O idee este refulată sub presiunea unei neplăceri ulterioare, imaginile flotante din jurul conștiinței prin forța lor dinamică modifică mersul normal al scrisului și cititului, de aceea nu este lipsit de importanță obiceiul unor magistrați de a-l pune pe reclamant să-și citească singur declarațiile;

– **actele simptomatice accidentale**, sunt mărturisiri involuntare ale unor gânduri, afecțiuni, repulsii, care scapă de sub controlul vigilent al Eu-ului conștient. Autorul unui act simptomatic își dezvăluie o intenție a subconștiinței într-un moment când cenzura nu își exercită cu strictețe rolul său;

– **asociațiile de idei**²⁶ se bazează pe aglutinarea ideilor și centrarea lor pe un trunchi ideativ, un cuvânt sau o idee ce face parte dintr-un complex psihic.

Condiția interogatoriului psihanalitic este realizarea atmosferei de intimitate din care se poate obține starea de încredere permițând Eu-ului social, matricei morale să se armonizeze cu tensiunile refulate prin actul mărturisirii, acceptării comiterii faptei și a pedepsei.

j) Coordonatele psihologice ale instituțiilor confruntării, prezentării pentru recunoaștere și reconstituiri ca activități ale urmăririi penale

• Confruntarea

Din perspectivă strict psihologică, confruntarea, ca activitate de urmărire penală, constă în ascultarea a două persoane, una în prezența celeilalte, între declarațiile lor existând contradicții esențiale cu privire la aceeași problemă.

26. Butoi T. – Psihanaliza crimei, Ed. Științifică și Tehnică, București, 1997 – Studenții vor studia comportamentele mecanismului psihanalitic și analizele de caz (omorul cu jaf – victimă Ionescu Maria, autor Tarantoc Maria și criminalul în serie Pascu Nicolae).

Deși scopul principal al confruntării îl constituie înlăturarea contradicțiilor dintre declarațiile persoanelor ascultate cu privire la una și aceeași problemă, totuși nu trebuie să se omită faptul că efectuarea acestui act poate duce și la realizarea altor obiective. În practica organelor de urmărire penală, confruntarea este folosită și în scopul verificării și precizării unor declarații ale învinuiților sau inculpaților participanți la aceeași infracțiune prin care aceștia și-au recunoscut faptele săvârșite.

Procedând la pregătirea confruntării, organul de urmărire penală trebuie să cunoască persoanele ce vor fi confruntate și sub aspectul *dominantelor de ordin psihologic*.

Este știut faptul că emotivii pot fi neclari în declarații, într-o oarecare măsură nesiguri, se pot contrazice, se pot inhiba ușor, mai ales atunci când se află în confruntare cu persoane superioare lor prin cultură, statut social, forță fizică. Trebuie ținută seama de faptul că procedura confruntării creează, de regulă, chiar și pentru persoanele de bună-credință, un climat tensional, de îngrijorare prin prisma reflexiei asupra „consecințelor”. În timpul confruntării se impune observarea atentă a persoanelor confruntate și, în special, a celei care neagă, considerată nesinceră, pentru a vedea cum reacționează la diferitele întrebări care i se adresează, la care întrebare a manifestat neliniște, care a surprins-o, la care a evitat răspunsul, reacțiile sale față de răspunsurile persoanei cu care este confruntată. De fapt pentru cel ce instrumentează cauza, confruntarea este un bun prilej de observare psihologică a persoanelor confruntate. Organul de urmărire penală trebuie să acorde atenție nu numai declarațiilor persoanei confruntate, ci și manifestării ei, efectelor pe care le produc asupra acesteia, diferitele întrebări care i se adresează, modului cum sunt formulate și promptitudinea răspunsurilor pe care le dă. Fin observator, cu temeinice cunoștințe psihologice, anchetatorului i se oferă așadar prilejul de a discerne asupra simptomatologiei comportamentului simulat al persoanelor confruntate.

Permanent atent, nu va pierde niciodată din vedere faptul că dacă interpretarea psihologică a datelor desprinse cu ocazia ascultărilor anterioare este importantă, aceasta este esențială la confruntare.

Se recomandă contactul psihologic direct, față în față al organului de urmărire penală cu persoanele confruntate pentru asigurarea tuturor posibilităților de studiu și supraveghere. Practica demonstrează că tatonarea directă, îndeosebi vizuală, observativă, pune în stare de inferioritate psihică pe cel care ascunde adevărul. În general, la acesta se constată pe parcursul confruntării, un întreg cortegiu caracteristic comportamentului simulat: scădere a fermității argumentării, ezitări, reveniri și perioada de latență în răspunsuri. Un anchetator cu o bună pregătire psihologică poate să le surprindă pentru că este greu de susținut un neadevăr în fața celui care cunoaște realitatea.

• Prezentarea pentru recunoaștere

Prezentarea pentru recunoaștere are un loc distinct în cadrul urmăririi penale, prin această activitate urmărindu-se identificarea persoanelor, cadavrelor, lucrurilor sau animalelor care au legătură cu cauza prin mijlocirea persoanei care le-a perceput anterior și a reținut în memorie semnalmente, trăsăturile exterioare ale persoanelor, ori caracteristicile obiectelor și animalelor. Precizarea se impune pentru a se preveni orice confuzie între realitatea psihică de recunoaștere și noțiunea de recunoaștere în accepțiunea sa juridică, respectiv, de mărturisire a adevărului.

Recunoașterea este un proces psihologic mai ușor pentru că reactualizarea informațiilor percepute anterior nu solicită un efort mare, spre deosebire de reproducerea întâlnită în cazul mărturiilor obișnuite. Datorită faptului că reprezintă rezultatul unor mecanisme psihologice:

observare, memorare și redare, recunoașterea poate fi mai mult sau mai puțin precisă. De aceea în desfășurarea prezentării pentru recunoaștere, și mai ales, în aprecierea rezultatelor obținute, trebuie să se țină seama de legile psihice care guvernează procesul cognitiv, de factorii obiectivi și subiectivi ce pot influența perceperea, memorarea și reproducerea. De asemenea, trebuie să fie avut în vedere pericolul apariției unei false identificări, din cauza imposibilității localizării în spațiu și timp a unor fapte și împrejurări, persoane, ori obiecte ce prezintă unele trăsături asemănătoare și apar ca familiare persoanei chemate să facă recunoașterea.

Sublinierea posibilităților de apariție a erorilor, a identificărilor false, se impune în mod deosebit, deoarece în cadrul prezentării spre recunoaștere, elementele de sugestie pot să influențeze ușor declarațiile persoanelor chemate să facă recunoașterea. Se poate aprecia că prezentarea pentru recunoaștere are o importanță egală cu a activității de ascultare propriu-zise a oricărui subiect procesual ce cunoaște despre vreo faptă sau împrejurare de fapt de natură să servească la aflarea adevărului, inclusiv la identificarea autorului ori victimei unei infracțiuni.

Psihologia judiciară atrage atenția că valoarea probantă a recunoașterii se exprimă exclusiv în coroborare cu toate celelalte materiale de probă administrate în cauză. Faptul că o anumită persoană bănuită de săvârșirea unei infracțiuni a fost recunoscută de către un martor nu este un motiv suficient și temeinic ca acesta să fie în mod cert și autorul faptei.

Interogatoriul în cazul prezentării pentru recunoaștere se desfășoară după regulile privind ascultarea persoanelor sau părților vătămate, martorilor, învinuiților ori inculpaților, însă prezintă unele particularități datorită faptului că în cazul primului fel de ascultare, persoana nu este solicitată să redea împrejurări și condiții ale săvârșirii infracțiunii, ci să descrie semnalmente sau caracteristicile care pot duce la recunoașterea obiectului supus identificării. Ascultarea persoanei ce urmează să facă recunoașterea vizează realizarea mai multor obiective:

- cunoașterea posibilităților reale de percepere, memorare și redare a persoanei;
- stabilirea condițiilor de loc, timp și mod de percepere, precum și al factorilor obiectivi ori subiectivi care ar fi putut-o influența;
- determinarea datelor referitoare la caracteristicile de identificare percepute și memorate de persoane, pe baza cărora va putea face recunoașterea.

Tot cu ocazia ascultării, trebuie să se stabilească dacă perceperea s-a făcut cu ocazia și în condițiile săvârșirii infracțiunii ori în alte împrejurări, aspect deosebit pentru aprecierea posibilităților persoanei de a reține elementele de bază în virtutea cărora urmează a se face recunoașterea. Este cunoscut faptul că perceperea se realizează de cele mai multe ori, în momentul săvârșirii infracțiunii. Dacă la acestea se adaugă faptul că persoana sau obiectul de recunoscut au fost văzute o singură dată, rezultă dificultățile pe care le întâmpină cel chemat să facă identificarea cu ocazia ascultării, apoi a prezentării pentru recunoaștere. Deci, imposibilitatea persoanei de a prezenta elementele pe baza cărora urmează a se face identificarea nu înseamnă și incapacitatea acesteia de a face recunoașterea.

De aceea, organizarea aceste activități sau renunțarea la efectuarea ei, atunci când, cu ocazia ascultării, persoana nu reușește să redea elementele caracteristice care să formeze convingerea posibilităților sale de a face identificarea, se hotărăște de la caz la caz, în raport cu particularitățile cauzei, ținându-se seama de condițiile ce au putut influența perceperea, memorarea și reproducerea. Avându-se în vedere aceste dificultăți, se impune organizarea prezentării pentru recunoaștere într-un moment cât mai apropiat de cel în care s-a făcut

perceperea, pentru a se înlătura posibilitatea ștergerii din memorie a semnalmentelor ori influența persoanelor interesate în rezultatele acestei activități.

• Reconstituirea

Poate fi definită ca fiind reproducerea artificială a împrejurărilor în care a fost săvârșită infracțiunea sau oricare fapt care prezintă importanță în cauză pentru a se stabili dacă fapta a avut ori putea să aibă loc în condițiile date (spațiu, condiții meteo etc.).

Reconstituirea constă în reproducerea tuturor împrejurărilor săvârșirii infracțiunii sau numai în reproducerea unora dintre episoadele ei ori chiar a unor fapte izolate, care, însă prezintă importanță pentru cauză, în sensul că ajută la clarificarea unor probleme ale acesteia.

Perspectiva psihologiei judiciare asupra reconstituirii evidențiază următoarele:

- în cadrul reconstituirii, organul judiciar percepe nemijlocit, fenomenele, acțiunile și nu urmele acestora, obiectul percepției este fenomenul, experiența și rezultatele lor;
- în cursul reconstituirii se pot reproduce și verifica fapte, fenomene care nu lasă urme materiale. De exemplu, în cazul reconstituirii efectuate în scopul verificării posibilităților de a vedea sau de a auzi;
- la reconstituire, faptele, fenomenele examinate sunt întotdeauna provocate artificial, de aceea ele sunt asemănătoare, dar nu identice cu cele adevărate;
- reconstituirea este, de fapt, o experiență, este o încercare de a stabili pe cale experimentală posibilitățile de existență a faptelor sau fenomenelor;
- cu ocazia reconstituirii, nu o dată, se obțin probe noi și se asigură extinderea urmăririi penale.

5.5. Sondarea sentimentului de vinovăție²⁷

Procedeele tactice în audierea bănuitului, învinuitului sau inculpatului se utilizează de către anchetator în funcție de caracteristicile cauzei, precum și de particularitățile psihice ale persoanelor aflate în ancheta judiciară, în diversele ipostaze, impuse de stadiul urmăririi penale. Aceste procedee pot fi utilizate atât la modul singular, la opțiunea anchetatorului față de una din metode, cât și în mod combinat.

De fiecare dată însă, anchetatorul se află în fața unei chestiuni fundamentale:

Problema – de a ști care anume sentimente se află la originea simptomelor constatate.

Sentimentele se exprimă prin anumite simptome. Sub formă de simptome se manifestă acele urme lăsate în psihicul nostru de impresia faptului produs. La autorul infracțiunii trebuie să se regăsească expresia unui sentiment de culpabilitate care indică participarea sa la comiterea infracțiunii.

Dificultăți – ce se pot întâlni:

- simptomele pot fi mai mult sau mai puțin transparente, exteriorizate;
- simptomele pot fi contrafăcute, impure, depinzând de o dispoziție particulară a subiectului sau de împrejurarea că acestea se pot raporta la alte sentimente;
- simptomele pot constitui expresia mai multor sentimente;
- sentimentul poate fi slab dezvoltat sau exprimat, poate fi frânat sau stăpânit;
- sentimentul poate fi simulat;

27. A. Ciopraga – Sondarea sentimentului de vinovăție, în Criminalistică. Tratat de Tactică, Ed. Gama, București, 1996.

- învinuitul sau inculpatul poate încerca un sentiment de culpabilitate pentru o infracțiune săvârșită anterior, rămasă nedescoperită, deși în legătură cu infracțiunea pentru care este cercetat el afirmă adevărul;
- în fizionomia celui vinovat, pot fi semnalate simptome înșelătoare de vinovăție la gândul că va putea fi condamnat datorită acuzațiilor nedrepte care planează asupra sa.

Metoda

Se referă la: – utilizarea simptomelor psihologice în vederea aflării adevărului în procesul penal, atunci când învinuitul sau inculpatul contestă săvârșirea faptei.

Constă în: – încercarea de a desprinde, prin maniera de interogare diverse simptome pe care le poate manifesta cel ascultat, de natură a releva sentimentele sale.

Finalitatea: – manifestarea diverselor simptome ce relevă sentimentele trăite.

Pași – un anumit interval de timp, învinuitul sau inculpatul este ascultat asupra faptelor ce i se pun în sarcină sau asupra unor împrejurări exterioare cazului;

- nu mult după aceea, obiectul interogatoriului este deliberat îndreptat pe un alt făgaș;
- apoi organul judiciar formulează față de cel ascultat opiniile, observațiile și explicațiile sale, adoptând față de acesta, când o atitudine conciliantă, când o atitudine severă.

Scopul – obținerea asupra învinuitului sau inculpatului a unui efect psihologic care să se exprime prin simptome ale sentimentelor trăite.

Soluții – utilizarea unei serii de reguli și procedee în vederea: interpretării, investigării, elucidării simptomelor de culpabilitate sau de inocență, de minciună sau verocitate.

1. Interpretarea

Se impune: – determinarea în cazul dat, care anume din sentimente a provocat simptomul sau ansamblul de simptome explicate.

Se recomandă: – intensificarea/atenuarea, încercarea de a face să dispară pentru moment simptomele manifestate.

Exemplu: – față de cel care plânge, organul judiciar va face o primă remarcă de natură a spori încrederea și a doua natură de a intensifica neliniștea sub stăpânirea căreia se află.

Dacă: – intensitatea acestor simptome se diminuează sau încetează în primul caz, rezultă un sentiment de verocitate.

– continuă și sporește în cel de-al doilea caz, rezultă un sentiment de culpabilitate.

2. Investigarea:

– dublează procedeele de interpretare prin urmărirea determinării, dacă simptomele manifestate în cursul dialogului dintre organul judiciar și învinuit sau inculpat se raportează la obiectul interogatoriului și sunt pertinente și pentru abordarea faptului imputat sau dacă, dimpotrivă, acestea se datorează unor cauze străine și trebuie eliminate.

Se impune: – cunoașterea trăsăturilor caracteriale ale subiectului pentru a ne putea explica cum se exprimă sentimentele și măsura în care formarea acestora se poate abate de la tipul normal.

Se recomandă: – comutarea obiectului interogatoriului pe un teren neutru față de fapta ce i se pune în sarcină, pentru a îndepărta efectul sentimentului de culpabilitate dat de minciună, constatat inițial când interogatoriul se purta asupra faptei imputate. Dacă în acest caz efectele dispar, și fac loc unor sentimente contrarii, înseamnă că sentimentul de culpabilitate sau de minciună este real.

Verificarea concluziei: – pe neașteptate interogatoriul este readus la obiectul cauzei. Dacă o nouă schimbare se produce în sensul inițial, concluzia este bună.

3. Elucidarea:

– se folosește pentru a pune în evidență simptomele ce au fost slab exprimate. Atunci când învinuitul sau inculpatul relatează un fapt cu intenția de a spune adevărul, o face limpede, clar, iar dacă are impresia că anumite aspecte nu au fost bine înțelese, reia expunerea căutând să fie cât mai persuasiv, însoțind relatarea cu o gestică anumită pentru a explica ceea ce s-a întâmplat (simptom semnificativ sincerității).

Precauții: – organul judiciar trebuie să se abțină de la orice intervenție de natură a suscita asupra subiectului sentimente străine (iritare, indignare);

– după depunerea jurământului, martorilor importanți trebuie să li se adreseze un avertisment, circumstanțiat de solemnitate, de natură a da naștere unui conflict de conștiință în eventualitatea în care ar avea intenția de a nu confirma adevărul sau de a-l ascunde. Dacă perseverează în această intenție, conflictul va spori simptomele de minciună în timpul interogatoriului. Pentru a avea efectul psihologic scontat, avertismentul trebuie rostit clar, pe un ton ferm, care să convingă martorul de importanța declarațiilor sale sincere și, totodată, de gravitatea consecințelor la care se expune dacă nesocotește obligația de a spune adevărul;

– confruntarea învinuitului sau inculpatului cu alți participanți la procesul penal, sporește eficiența interogatoriului.

5.6. Elemente explicative privind procesele psihologice post-infracționale

Etapă post-infracțională aflată în legătură indisolubilă cu momentul ascultării învinuitului sau inculpatului se caracterizează prin apariția procesului psihic determinat de teamă, de lupta dusă de făptuitor pentru evitarea răspunderii penale specifice încercărilor de simulare, de disimulare și, în general, minciunii.

Dacă în primele două etape, conturarea laturii subiective a infracțiunii și desfășurarea activității infracționale, întâlnim o succesiune de stadii, de momente intrapsihice: reprezentarea și tendința de înfăptuire a actului, deliberarea și ezitarea, conturarea intenției, alegerea mijloacelor, hotărârea momentului săvârșirii, punerea în act a rezoluției infracționale (executarea), strategia eludării identificării și probării faptei, elementul caracteristic psihologiei infractorului după săvârșirea faptei este tendința de a se apăra, de a se sustrage identificării învinuirii sau sancțiunii. Comportamentul este, în genere, reflexiv-acțional, activitatea psihică dominantă constă în trecerea în revistă a celor petrecute (inclusiv revenirea în câmpul faptei, dezinformarea etc.).

După săvârșirea unei fapte infracționale, la marea majoritate a infractorilor se instalează o stare de tensiune psihică, alta decât cea pre-infracțională, mai mult sau mai puțin evidentă, detensionată de teama de a nu fi descoperit și care motivează dominantă defensivă a individului. Aceste procese psihice, caracteristice acestor momente, generează neliniște, nesiguranță și un comportament nefiresc, explicându-se astfel o serie întreagă de acțiuni întreprinse de făptuitori după săvârșirea infracțiunii²⁸:

- plecarea precipitată de la locul faptei;
- distrugerea sau ascunderea unor mijloace de probă;
- dispariția de la domiciliu (internarea, părăsirea localității etc.);
- încercarea de creare a unor alibiuri prin deplasarea imediată într-un alt loc în care încearcă să se facă remarcat.

Infractorii mai versați încearcă să-și ascundă fapta gravă prin simularea unor alte infracțiuni. De exemplu, în cazul delapidării se simulează un furt, o tâlhărie, incendiu, în cazul omorului se simulează o sinucidere, un accident etc.

Alții după ce constată că fapta a fost descoperită încearcă să obțină date despre evoluția cercetărilor, revenind la fața locului sau căutând să intre în contact cu persoanele ascultate²⁹. Toate aceste acțiuni efectuate sub o evidentă stare de tensiune psihică conduc la erori, greșeli, la scăpări foarte variate, ca de exemplu:

- contradicții ulterioare în declarații;
- negarea unor fapte stabilite cu certitudine;
- dorința de revenire asupra unor declarații.

Organul judiciar trebuie să aibă în vedere că aceiași factori care influențează percepția unui martor, pot influența și procesul de percepție al învinutului sau inculpatului.

Situația în care infractorul reapare la locul desfășurării anchetei, căutând să obțină informații despre evoluția investigațiilor, poate duce la acțiuni ulterioare prin denunțuri, scrisori anonime³⁰, modificări ale câmpului faptei, înscenări, înlăturări de probe cu scopul de a deruta ancheta în curs.

Reîntoarcerea la locul infracțiunii se poate explica și prin fenomenul de amnezie post-infracțională – vezi Tiberiu Bogdan.

Având în vedere solicitarea deosebită a instanțelor subcorticeale, aceasta cauzează lacune în memorie în perioada post-infracțională. În stare de neliniște generală, mărită datorită lacunelor memoriale infractorul nu se simte în siguranță, nu-și poate aminti bine dacă totul a fost pus la punct, dacă nu cumva a comis o greșală fatală, trădătoare. Din acest motiv, cu greu poate rezista impulsului de a se reîntoarce la locul faptei, întoarcere fatală în cele mai multe cazuri.

Duplicitatea infractorului care joacă rolul omului cinstit, al omului cu preocupări cu totul diferite infracționalității, dă artificialitate întregului său comportament, denaturând chiar actele și faptele obișnuite, cotidiene, făcându-l depistabil pentru un bun observator.

Strădania obsesivă de a nu fi descoperit face ca în orice caz infracțional să existe sau nu o greșală trădătoare prin executare.

28. Se exemplifică studenților prin studiu asupra unor declarații de recunoaștere a faptelor în cauze deosebit de grave. (Vezi T. Butoi – arhiv. pers.).

29. Se exemplifică studenților prin interogatoriul psihanalitic, vezi „Visul asasiniei” – Psihanaliza crimei, T. Butoi – și prin reîntoarcerea în câmpul faptei – Roskolnikov – vezi *Crimă și pedeapsă*, Dostoievski.

30. Se explică studenților prin cauza Postolache Ion – omor – Valea Tutovei, Bacău, autor necunoscut, descoperit după 3 ani de la comitere. Vezi corespondența simulată.

Frica dominantă inhibă parțial instanța superioară corticală în funcționarea căreia se vor ivi lacune, iar necesitatea vieții duble, care sapă o prăpastie între infractor și societate, duce la creșterea presiunii psihice. În căutarea satisfacției morale sau materiale infractorul acționează fără să fie frânat în ultimă instanță de un sistem inhibitoriu elaborat pe linie socială. Conștient de caracterul eminent destructiv al actului său, lucrează în taină, observă, plănuiește, execută ferit de ochii oamenilor și ai autorităților, în special, de unde duplicitatea lui, căci infractorul nu are o altă etică, ci o altă practică.

5.7. Elemente de psihologie a infractorului din perspectiva tipologiilor umane. Contracararea atitudinilor de rezistență la interogatoriu

Fiecare individ uman prezintă o anumită formulă psiho-comportamentală, care cuprinde o serie de trăsături specifice. Cunoașterea profilului de personalitate învinutului sau inculpatului, prezintă o mare importanță pentru organul judiciar care organizează activitatea de ascultare a acestuia.

În funcție de structura sa de personalitate, învinutul sau inculpatul se va manifesta, și se va exterioriza într-un anume fel în timpul confruntării cu organul judiciar, manifestând o rezistență mai mare sau mai mică în fața instanțelor organului judiciar de a stabili adevărul.

Tot în funcție de tipologia sa, învinutul sau inculpatul se va manifesta într-un anume fel față³¹ de fapta comisă, fiind mai mult sau mai puțin afectat de ea sau manifestând chiar indiferență față de aceasta.

Neliniștea, anxietatea pot pune stăpânire în mare măsură pe personalitatea învinutului sau inculpatului, producându-i unele schimbări, dezorganizări sau asemenea stări pot fi total inexistente.

Cunoașterea structurii de personalitate de către organul judiciar are o mare importanță pentru că în funcție de aceasta se pot adopta strategii de influențare a acestuia.

Un individ care adoptă o structură psihică deosebit de anxioasă în fața organului judiciar poate adopta o serie de acte comportamentale care să constituie pentru organul judiciar „dovezi” ale vinovăției celui ascultat. Astfel, acesta poate deveni incoerent, se încurcă în relatări și poate prezenta într-un grad exagerat teamă, neliniște, nestăpânire de sine. În linii mari se pot departaja două situații, în ceea ce privește utilitatea cunoașterii structurii psihologice a infractorului:

– învinutul sau inculpatul, grație structurii sale de personalitate, manifestă o mare rezistență în anchetă, el manifestându-se calm, liniștit, logic, coerent, cooperant, sociabil, apărând cu multă abilitate punctul său de vedere. Ascultându-l și urmărindu-i reacțiile, un simplu ascultător ar putea fi tentat să-l considere total nevinovat sau mult mai puțin vinovat decât este;

– învinutul sau inculpatul, tot grație structurii sale de personalitate, manifestă o mică rezistență în fața învinuirii sau acuzării devenind extrem de neliniștit, illogic, incoerent, foarte sigur pe sine și foarte puțin cooperant. Un simplu ascultător, ascultându-l și urmărindu-i reacțiile, în mod pripit ar putea fi tentat să îl considere în mod indubitabil vinovat sau mai puțin vinovat decât este.

Chiar de la început, organul judiciar trebuie să înlăture acest ecran pe care îl oferă comportamentul expresiv al tipului de personalitate a învinutului sau inculpatului pentru a analiza obiectiv datele pe care acesta le furnizează în relatări sau ce răspunde la întrebări.

Cunoscând structura de personalitate a celui ascultat, organul judiciar va dirija în așa manieră procesul ascultării încât factorii de posibilitate ai acestuia, emotivitatea, extroversia-

31. Vezi Rev. Dreptul nr. 12/93 – „Tipologia umană și implicații asupra activității de ascultare a învinutului sau inculpatului”.

introversia, gradul de sociabilitate, stăpânirea de sine, să devină mijloace ajutoare pentru conturarea și definitivarea adevărului.

De exemplu, extrovertul are cu mult mai deschise canalele de comunicare cu alte persoane (deci și cu organele judiciare) decât introvertul care este mult mai rezervat, mai atent și căruia îi scapă foarte greu amănuntele.

Din punct de vedere tactic, pentru fiecare categorie de indivizi, se vor aborda procedee specifice de interogare.

De exemplu, extrovertul, mult mai orientat către lume și mai puțin orientat către propria persoană, poate cădea mai ușor pradă capcanelor psihologice față de introvertit care este mai interesat de propriul Eu, de lumea interioară.

Învinuitul sau inculpatul caracterizat prin hiper-emoțivitate, în timpul ascultării trebuie să fie astfel abordat încât să se evite stările de blocare emoțională care pot aduce deservicii atingerii obiectivelor ascultării. Dacă acesta încearcă să nege comiterea faptei, în felul de abordare trebuie introduse cuvinte cu mare încărcătură afectogenă care-i vor măcina rapid rezistența psihică, determinându-l, în final, să-și recunoască vinovăția. În fața învinuitului sau inculpatului caracterizat prin hipo-emoțivitate și chiar indiferentism afectiv nu pot fi utilizate mijloace de influențare de natură psiho-emoțională, ci în acest caz se vor utiliza mijloace logico-raționale.

Colericul își poate ieși repede din fire, este irascibil, inconstant în reacții și uneori mai superficial. Vis-a-vis de „invazia” de întrebări a anchetatorului intoleranța sa se exprimă în pierdere de autocontrolului și comiterea unor gafe ușor de exploatat ulterior în interogatoriul judiciar.

Melancolicii, caracterizați prin energie nervoasă, scăzută, prin lentoare în reacții, tendință spre introversiune și culpabilitate, sunt mult mai ușor de manevrat tactic în momentul ascultării.

În privința dimensiunii de personalitate, rezonanța reprezentărilor sau gradul de impresionabilitate, indivizii umani se pot încadra în două categorii: tipul primar și tipul secundar.

Viața tipului primar se află sub dependența directă a evenimentelor prezente și acționează sub influența prezentului, iar tipul secundar se orientează după trecut, după ceea ce s-a întâmplat. Astfel, tipul primar va fi orientat spre înafară, iar tipul secundar spre interior. Tipul primar este capabil de adaptări rapide, cu reacții vii, dar superficiale, pe când tipul secundar se angajează profund în tot ceea ce face, înlocuiește spontaneitatea prin reflexie, fiind omul întoarcerii spre sine. El se adaptează mai greu circumstanțelor noi, dar face față surprizelor prin simțul său de prevedere. La individul cu funcție secundară predominantă, orice reflexie, orice activitate continuă să exercite o influență asupra activității psihice actuale.

5.8. Coordonatele psihologice ale recunoașterii comiterii faptei. De la refuzul recunoașterii la mărturisire

În timpul ascultării, învinuitul sau inculpatul se poate situa fie pe poziția recunoașterii, fie pe poziția nerekunoașterii față de învinuirea care i se aduce.

1. În cazul recunoașterii se pot distinge două situații:

- a) învinuitul sau inculpatul își **recunoaște vinovăția și recunoașterea este sinceră** pentru că el este cel care a săvârșit infracțiunea, iar faptele s-au petrecut astfel cum acesta apar în declarațiile sale;
- b) învinuitul sau inculpatul **recunoaște în total sau în parte învinuirea** care i se aduce, dar declarațiile sale nu sunt sincere.

2. În cazul nerekunoașterii învinuirii aduse, de asemenea, se pot deosebi două situații distincte:

- a) învinuitul sau inculpatul **nu recunoaște învinuirea** care i se aduce, dar **declarațiile sale sunt de rea-credință**;

b) învinuitul sau inculpatul nu recunoaște faptele sale, dar declarațiile sale sunt sincere, pentru că nu el este autorul faptei.

3. Alături de atitudinea de nerecunoaștere, este cea de a refuza să dea declarații, adică atitudinea de tăcere a învinuitului sau inculpatului.

1.a) În practica cercetării infracțiunilor se întâlnesc situații în care dintr-un motiv sau altul, fără să opună rezistență, învinuiții sau inculpații recunosc faptele săvârșite, recunoaștere care este determinată de diverse cauze și care poate fi sinceră sau nesinceră.

Prezumția de sinceritate a recunoașterii (mărturisirii) își are fundamentul psihologic în faptul că cel ce se recunoaște vinovat de săvârșirea unei infracțiuni este conștient de gravitatea consecințelor la care se expune, fiind nefiresc ca cineva să se acuze în mod fals de comiterea unei infracțiuni, o astfel de conduită opunându-se acelei tendințe naturale de autoconservare, tendință instinctuală căreia nici un om adult normal nu i se poate sustrage.

Recunoașterea poate fi determinată de diverse motive:

- la o anumită categorie de infractori, după săvârșirea infracțiunii, propria activitate este supusă unei analize critice, unui examen de conștiință care duce uneori la o atitudine de dezaprobare a faptei comise sau la luarea hotărârii de a înlătura consecințele dăunătoare ale propriei activități. „În aceste situații motivul determinant al recunoașterii este regretul, căința, muștrarea de cuget: dorința de a dobândi liniștea sufletească, nevoia de descătușare, împing făptuitorul la mărturisire”³²;
- de multe ori recunoașterea este pornită din nevoia de ușurare interioară, din nevoia de a se elibera. În cursul ascultării între învinuit sau inculpat și organul judiciar se duce o luptă psihică care inevitabil crează celui ascultat o stare de extremă încordare. De-a lungul acestei lupte, efortul prelungit, permanentul autocontrol, pot înfrânge orice capacitate de rezistență, iar recunoașterea constituind pentru el o adevărată eliberare;
- alteori, recunoașterea este pornită din nevoia de a se confesa, de a se destăinui, tendință proprie celor care au săvârșit infracțiuni sub stăpânirea unor puternice sentimente. Această atitudine este provocată de învinuirea care i se aduce, în fața căreia făptuitorul nu rezistă tentației de a exprima punctul său de vedere, de a explica mobilul care l-a împins la săvârșirea faptei, toate acestea într-un scop defensiv, de scuză;
- recunoașterea poate fi provocată și de rațiuni logice atunci când probele care susțin învinuirea sunt imbatabile, iar învinuitul sau inculpatul se află în impas, convingându-se de inutilitatea negării unor fapte de deplin dovedite. În acest caz, recunoașterea este favorizată de apelul repetat al organului judiciar de a spune adevărul și de asigurarea că recunoașterea sinceră va constitui o împrejurare favorabilă care va fi luată în considerare la individualizarea pedepsei;
- recunoașterea poate fi rezultatul regretului provocat de posibilitatea condamnării pe nedrept a unei persoane nevinovate, regret care poate să învingă reflexul de autoapărarea făptuitorului și ca urmare a acestui fapt se va recunoaște drept autor al faptei puse pe seama altcuiva. Mărturisirea pornește din dorința de a se evita tragerea la răspundere penală a unei persoane nevinovate și poate interveni atât în cursul urmăririi penale, cât și în timpul judecății cauzei sau după pronunțarea hotărârii de condamnare;

– recunoașterea, la unii infractori, poate fi determinată de orgoliu, de o varietate nemărginită.

1.b) Recunoașterea poate fi sinceră sau nesinceră. Sinceritatea sau nesinceritatea ei, nu poate fi întotdeauna constatăată în cursul efectuării ascultării. Există situații când audierea învinutului sau inculpatului se plasează într-un moment al cercetărilor în care organul judiciar se află în posesia unor sumare informații care îl împiedică să se pronunțe asupra poziției pe care se situează acesta. În situații ca acestea, sinceritatea sau nesinceritatea recunoașterii se constată într-un moment ulterior, în procesul verificării declarațiilor, al confruntării lor cu celelalte mijloace de probă existente în cauză.

Oricât de convingătoare ar fi declarațiile de recunoaștere ale învinutului sau inculpatului, chiar și atunci când nu există nici cea mai mică îndoială în privința acestora, nimic nu garantează că de aici înainte inculpatul se va menține pe aceeași poziție. De exemplu, în situația în care recunoașterea este obținută în momentul imediat următor săvârșirii infracțiunii, când făptuitorul se află sub o stare de tulburare, mărturisirea este pusă pe seama unor sentimente superioare, însă cu trecerea timpului, intensitatea unor asemenea simțăminte se atenuază, iar diversele motivări menite a justifica propria conduită nu vor întârzia să apară. Odată depășit momentul de tulburare sub a cărui stăpânire, făptuitorul a mărturisit faptele, sentimentul de regret se stinge.

Primejdia retractării mărturisirii este și mai evidentă în cazul învinuitorilor sau inculpaților de rea-credință. Învinuitorii sau inculpații abili, cu experiență în viața infracțională, prin recunoașterea faptelor urmăresc să determine trimiterea lor în judecată fără ca recunoașterea să fie sprijinită și de alte probe temeinice, pentru ca în fața instanței de judecată să retracteze declarațiile, în scopul sustragerii de la răspunderea penală.

Pentru a împiedica aceste situații, trebuie avut în vedere, pe lângă simpla recunoaștere și consemnarea la modul general a declarației, circumstanțierea, raportarea mereu obligatoriu a acestora la fapte. „Aprecierea sincerității declarațiilor impune detalierea acestora, adică consemnarea tuturor împrejurărilor comiterii infracțiunii – circumstanțe de loc, timp, mod, mijloace de săvârșire, mobilul și scopul infracțiunii, participanții la infracțiune etc.”³³ – precum și a probelor care să permită verificarea ulterioară a acestor împrejurări.

2.b) În practica judiciară sunt cunoscute, deși puține la număr, falsele mărturisiri, adică situațiile în care învinutul sau inculpatul recunoaște integral sau parțial faptele, dar declarațiile nu sunt sincere pentru că sunt pornite din mobiluri străine de realitate.

Falsa recunoaștere se opune instinctului primar, instinctului de conservare, și cel care conștient de gravitatea consecințelor la care se expune se recunoaște vinovat pentru o faptă pe care în realitate nu a săvârșit-o, având probabil motive serioase să o facă, sau uneori integritatea facultăților mintale să fie pusă sub semnul întrebării.

Astfel, motivele care pot duce la falsa recunoaștere se pot căuta fie în limitele normalului, al conștientului, fie în limitele patologicului.

În cauzele de natură patologică se înscriu afecțiunile psihice (melancolia, isteria etc.). Ori de câte ori modul de manifestare a celui adus în fața organului judiciar sau chiar și conținutul declarației acestuia pun sub semnul întrebării integritatea psihică a acestuia, organul judiciar trebuie să ceară concursul unui medic de specialitate.

În seria motivelor situate în sfera normalului se înscriu cauze diverse:

33. A. Ciopraga – Criminalistica. Tratat de tactică, Ed. Gama, 1996, pag. 245.

- falsa recunoaștere inspirată de motive altruiste; devotamentul față de adevăratul făptuitor, de care este legat prin sentimente extrem de durabile (părinți, frați, surori);
- situația în care o persoană recunoaște săvârșirea unei infracțiuni mai ușoare pentru a scăpa de răspundere pentru o infracțiune mai gravă (recunoaște o infracțiune de furt, pe care nu a săvârșit-o pentru a scăpa de răspundere pentru o infracțiune de omor);
- constrângerea exercitată de către adevăratul făptuitor sau de către organul judiciar;
- sau cel care se autoacuză se află în eroare datorită unei false convingeri cu privire la propria responsabilitate.

Recunoașterea poate fi integral falsă ori integral adevărată. Cel mai des întâlnită în practica judiciară este recunoașterea parțial sinceră. Făptuitorul silit de evidența probelor, recunoaște fapta, dar alături de elementele reale, adaugă circumstanțe false, sau pentru a-și ameliora situația omite anumite împrejurări. Astfel, se întâlnesc situații când învinuitul sau inculpatul este cercetat pentru mai multe infracțiuni, recunoaște doar una dintre ele, negându-le pe celelalte. Per a contrario, când este urmărit pentru o singură infracțiune, care este posibil să fi fost comisă în condiții agravante, recunoaște fapta în forma ei simplă pentru a beneficia de o pedeapsă în limite mai reduse.

Organul judiciar, pentru a dezvălui caracterul fals al mărturisirii, are la îndemână câteva posibilități.

Atunci când recunoașterea este integral falsă, declarațiile celui care se autoacuză pot fi rezultatul fanteziei, situație care se datorează unor cauze de ordin patologic. În această ipoteză, cel chemat în fața organului judiciar se acuză de săvârșirea unui fapt inexistent în realitate. Constatarea discordanței dintre realitate și declarațiile date constituie dovada falsității mărturisirii. Același scop servește și conținutului declarației al cărui conținut și aspect fantezist, poate să constituie un indiciu că ne aflăm în prezența unei recunoașteri false, explicată de motive patologice.

Alteori fapta este săvârșită în realitate, iar acela care se autoacuză, a luat cunoștință de faptă, de la adevăratul autor, sau pe altă cale. În această ipoteză, organul judiciar se poate afla în posesia unor informații obținute prin mijlocirea unor alte activități.

Organul judiciar cunoaște împrejurări legate de acea infracțiune în urma cercetării modificărilor produse la locul săvârșirii infracțiunii. „Existența unor discrepanțe între constatările făcute nemijlocit de către organul judiciar și declarațiile date, poate constitui, ca și în situația precedentă, dovada falsității recunoașterii”³⁴.

Recunoașterea falsă, ca de altfel și cea sinceră, trebuie să cuprindă cât mai multe elemente de detaliu, prin întrebările adresate să se obțină date, care după ce au fost verificate, să poată demonstra caracterul fals al mărturisirii.

Altă tactică ce ar putea dezvălui nesinceritatea declarației, este ascultarea repetată, ce pune în evidență existența unor contradicții între o primă declarație și cele ce i-au succedat. Eficient va fi și procedeuul întrebărilor cu privire la acele împrejurări pe care cel ce face o falsă mărturisire, dacă ar fi fost cu adevărat făptuitorul, în mod obligatoriu ar fi trebuit să le cunoască.

2.b) Nerecunoașterea învinuirii aduse de către inculpat sau învinuit, este cea mai tipică atitudine întâlnită în practica judiciară.

Importanța deosebită a declarațiilor învinuitului sau inculpatului pentru justa calificare și soluționare a unei cauze penale, face necesară și obligatorie aplicarea unor reguli tactice specifice, începând cu pregătirea ascultării și terminând cu fixarea rezultatelor acesteia. Pregătirea ascultării trebuie minuțios organizată de la studierea materialului existent în cauză și până la organizarea modului de desfășurare a ascultării.

Un rol important îl joacă cunoașterea personalității învinuitului ce are „o incidență directă și imediată asupra tacticii de ascultare servind la conturarea ulterioară a laturii subiective a infracțiunii”³⁵. Toate acestea trebuie avute în vedere în toate cazurile, deci inclusiv în cele prezentate anterior.

În cazul inculpatului sau învinuitului ce contestă învinuirea, criteriul de diferențiere a procedeeleor tactice de ascultare trebuie raportate la cazul particular în care se află acestea. Individualizarea procedeeleor se va face în funcție de natura și gravitatea infracțiunii săvârșite, de caracterul probelor, adaptate toate acestea la personalitatea celui ascultat, la trăsăturile sale caracteriale și temperamentale.

Personalitatea individului este pusă în lumină de însușirile caracteriale și temperamentale definitorii, cu trăsăturile care îl caracterizează ca individ. Astfel că „organul judiciar trebuie să fie înzestrat cu acea capacitate de a descifra trăsăturile de caracter, trăsăturile personalității învinuitului sau inculpatului de natură a explica poziția pe care se situează, iar în raport de aceasta să precizeze propria atitudine, propria linie tactică”³⁶.

Față de un învinuit sau inculpat care, atunci când informațiile în posesia cărora se află organul judiciar, cât și constatările directe sunt facilitate de contactul direct cu acesta, arată un caracter dârz, tenace, o capacitate de rezistență la eforturi prelungite, perseverență în minciună, trebuie adoptată o linie directă, energică, pe măsura rezistenței opuse, menită a distruge sistemul său defensiv.

Aceeași metodă a mijloacelor severe, defensive se poate folosi și atunci când învinuitul sau inculpatul aparține tipului nervos, echilibrat, care se domină cu ușurință, ce reprimă până la un moment dat, manifestările specifice emoțiilor. Aceeași linie tactică se impune și atunci când învinuitul sau inculpatul este un tip abil, insidios, perfid, inteligent, care are capacitatea de a aprecia autocritic efectul motivelor invocate, iar întrebările adresate de către organul judiciar le contracarează cu motivări plauzibile.

Din punct de vedere al temperamentului, procedeele tactice utilizate trebuie să difere după apartenența învinuitului sau inculpatului la tipul emoțional sau neemoțional.

Psihologia învinuitului sau inculpatului ce aparține tipului emoțional, după săvârșirea infracțiunii, este dominată de un sentiment de regret, de remușcare, de sentimentul vinovăției. În această situație, cea mai indicată tactică este atitudinea conciliantă, de înțelegere a situației în care învinuitul sau inculpatul se află, a creării acelei atmosfere de apropiere propice recunoașterii sincere a faptelor.

În cazul învinuitului sau inculpatului care aparține tipului neemoțional, care nu încearcă muștrări de conștiință sau care, dacă există, sunt de o intensitate redusă, atitudinea de înțelegere a organului judiciar se dovedește a fi mai puțin eficientă. În această ipoteză, tactica utilizată trebuie să aibă la bază analiza faptelor, prezentarea riguroasă a probelor incriminatoare. Tactica folosită de organul judiciar „trebuie să se adreseze bunului simț elementar, rațiunii ce dictează renunțarea la minciună și într-o mai redusă măsură sentimentelor. Finalitatea urmărită prin aplicarea acestor procedee este aceea de a convinge

35. E. Stancu – *Criminalistica*, vol. 2, București, 1981 pag. 57.

36. A. Ciopraga – *op.cit.*, pag. 248.

37. *Idem*, pag. 250.

prin forța faptelor, că vinovăția învinutului sau inculpatului este stabilită sau că va fi curând stabilită, și că, așa fiind, este logic să o constate³⁷.

Temerea că recunoașterea ar atrage oprobiul public, desconsiderarea și supradimensionarea pedepsei ce îl așteaptă, cât și a gravității faptei.

Organul judiciar trebuie să știe exact ce anume probe urmează să fi prezentate, numărul acestora, modalitatea și momentul în care vor fi înfățișate.

Necesitatea de a nu dezvălui, într-un anumit moment de desfășurare a procesului, aspecte ce nu trebuie cunoscute de învinuit sau inculpat, este o regulă tactică potrivit căreia nu trebuie prezentate de odată toate probele de învinuire, ci acestea trebuie prezentate rând pe rând, la anumite intervale de timp. Dacă nu s-ar respecta acestea, organul judiciar ar comite o gravă greșală ce ar putea avea repercusiuni asupra întregii activități de cercetare, pentru că s-ar găsi dezarmat în fața învinutului sau inculpatului ce se menține pe poziția nagăreii faptelor, deoarece acesta intuiește că probele deținute de organul judiciar sunt insuficiente.

Prezentarea tuturor probelor ce confirmă învinuirea – ca procedeu tactic – se va folosi atunci când prin numărul și caracterul lor demascator se asigură un efect psihologic cert, iar negarea în continuare, contestarea vinovăției, este inutilă.

Cunoașterea și identificarea motivelor reale ce explică rezistența opusă, este de asemenea, importantă. Negarea faptelor poate fi determinată de motivații și de cauze diverse, cum ar fi:

- convingerea că împotriva sa nu sunt și nu pot fi strânse probe suficiente, și în lipsa nerecunoașterii sale, nu poate fi tras la răspundere penală;
- dorința de a nu dezvălui identitatea participanților la infracțiune, dacă printre aceștia se află persoane apropiate lui.

Dacă organul judiciar se află în posesia numai a câtorva din probele incriminatoare, iar prezentarea deodată a lor ar putea duce la dovedirea parțială a vinovăției lui, se va adopta procedeul tactic al prezentării izolate a probelor. Dacă față de dovezile aduse, învinuitul sau inculpatul furnizează noi explicații, activitatea de strângere a probelor trebuie continuată. Dacă se ajunge la situația în care organul judiciar a epuizat toate probele, iar învinuitul sau inculpatul sesizează aceasta, fie se întrerupe ascultarea, iar până la reluarea ei, organul judiciar va căuta să strângă alte probe, ori va continua ascultarea într-o altă direcție astfel încât cel ascultat să nu-și dea seama de ce probe dispune organul judiciar.

Tot de ordin tactic este și alegerea momentului în care urmează să fi prezentate probele. Determinarea învinutului sau inculpatului să renunțe la atitudinea de tăgăduire a faptelor depinde de alegerea judicioasă a celui mai propice moment, a momentului optim în care trebuie să prezinte probele ce confirmă vinovăția. Modul în care ascultarea evoluează, caracterul, forța demascatoare a probei care urmează să fi prezentată, poziția pe care se situează învinuitul sau inculpatul reprezintă tot atâtea împrejurări ce trebuie luate în considerare la identificarea celui mai potrivit moment pentru efectuarea aceste activități. Aprecierea exactă a stării psihice sub stăpânirea căreia se află învinuitul sau inculpatul reprezintă un element de care trebuie să se țină seama neapărat. Stările de tensiune, de derută, reduc capacitatea de rezistență a învinutului sau inculpatului și de aceea reprezintă cele mai propice momente în care pot fi prezentate probele de învinuire.

Mai înainte de a se prezenta probele ce confirmă prezența celui ascultat la locul faptei, învinuitul sau inculpatul trebuie întrebat dacă a fost în acel loc, când, și în ce împrejurare. În general, la astfel de întrebări se obține un răspuns negativ, învinuitul sau inculpatul invocând un fals alibi. Acesta este momentul în care organul judiciar trebuie să intervină pentru demascarea minciunii, momentul în care învinuitul sau inculpatul contestă prezența sa la locul

săvârșirii faptei. În acest caz ar fi greșit ales momentul dacă înainte de a i se cere învinuitului sau inculpatului vreo lămurire cu privire la acea împrejurare, s-ar recurge la prezentarea concluziilor de specialitate, pentru că acesta ar putea găsi ușor motivări plauzibile care să justifice prezența sa în acel loc.

În cursul audierii, sunt întâlnite și situații când prezentarea unor probe este socotită inoportună, însă din motive de ordin tactic este indicat ca învinuitului sau inculpatului să i se facă cunoscut faptul că organul judiciar ar deține astfel de probe, să se insinueze existența acestora.

În acest caz, normele eticii profesionale, ce trebuie să coordoneze atitudinea organului judiciar de-a lungul întregului proces, impun o comportare coerentă, incompatibilă cu inducerea în eroare a învinuitului sau inculpatului. Astfel, este interzisă încercarea de a convinge învinuitul sau inculpatul de inutilitatea negării pe considerentul că unul din participanți ar fi recunoscut faptele, când de fapt nu este așa, sau să se susțină că bunurile ce constituie produsul infracțiunii au fost găsite într-un anumit loc, la unul dintre complici, când de asemenea, nu este așa. Acestei conduite i se opun mai multe justificări temeinice. Una dintre ele este faptul că este nedemnă o astfel de atitudine, constituind un obstacol în calea realizării rolului educativ al procesului penal. Apoi, o astfel de atitudine aduce prejudicii autorității, prestigiului celui pe care statul l-a investit cu atribuții de organ judiciar. Nu în ultimul rând, acest fapt poate avea repercusiuni asupra reușitei activității de cercetare, căci învinuitul sau inculpatul care constată că organul judiciar afirmă neadevăruri își va da seama că acesta nu este în posesia unor probe convingătoare, incriminatoare și va continua să nege cu și mai mare rezistență fapta.

Procedeele tactic cu o mare eficiență îl constituie prezentarea probelor ce confirmă învinuirea, precum și a celor ce infirmă apărările formulate de învinuit sau inculpat.

Experiența activității de cercetare a infracțiunilor recomandă două principale procedee de prezentare a probelor incriminatoare față de învinuitul sau inculpatul care neagă faptele. Aceste două procedee sunt numite progresiv și frontal de audiere sau de interogare ori de prezentare a probelor de învinuire. Utilizarea uneia sau alteia pun în discuție chestiunea de ordin tactic a caracterului, a importanței probelor ce urmează a fi prezentate într-un anumit stadiu de desfășurare a ascultării învinuitului sau inculpatului și în raport cu importanța lor să se stabilească ordinea în care vor fi înfățișate pentru a convinge pe cel ce contestă faptele de inutilitatea negării lor.

Pentru a se aprecia importanța și eficiența probelor ce vor fi prezentate, ele trebuie raportate la faptele și împrejurările a căror existență sau inexistență o dovedesc. Forța doveditoare a unor probe este mai redusă, prin mijlocirea lor, se poate stabili doar existența unor împrejurări accesorii, iar la concluzia existenței faptului principal, dovedirea săvârșirii infracțiunii și a vinovăției făptuitorului, ajungându-se pe o cale ocolită.

Alte probe, care stabilesc existența faptului principal, fac direct dovada săvârșirii infracțiunii și a vinovăției infractorului.

„După cum în cursul ascultării învinuiților sau inculpaților, înfățișarea dovezilor în învinuire debutează cu probele cele mai importante sau cu cele mai puțin importante, în literatură și în practica interogatoriilor se face distincție între procedeele tactice progresiv și frontal”³⁸.

Atunci când organul judiciar se află în posesia unor probe elocvente, puternice cu privire la modul de comitere a unei infracțiuni, se poate utiliza procedeul tactic al evocării de către organul judiciar, episodic, a principalelor etape ale activității infracționale, din primul și până în ultimul moment al săvârșirii faptei.

Procedeele tactice în situațiile în care infracțiunea cercetată a fost comisă fie în participație (procedeul ascultării unui participant despre activitatea celorlalți), fie învinuitul sau inculpatul

are o anumită experiență în domeniul vieții infracționale și pentru a-și susține nevinovăția își creează un alibi (procedeu verificării timpului liber), sau fie la ascultarea învinutului sau inculpatului participă mai multe organe judiciare, concomitent sau succesiv (ascultarea încrucișată, ascultarea repetată), vor fi detaliate în capitolul vizând „Strategiile de interogare”.

Indiferent de metodele sau procedeele tactice utilizate, ancheta penală modernă este incompatibilă cu tortura. Astfel, în conformitate cu prevederile art. 4 al Convenției împotriva torturii și a altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, la care România a aderat prin Legea nr. 19/1990: „1) Fiecare stat parte veghează ca toate actele de tortură constituie infracțiuni în raport cu dreptul său penal. Se va proceda tot astfel în legătură cu tentativa de a săvârși tortura sau cu orice act comis de oricare persoană, care constituie complicitate sau participare la actul de tortură. 2) Fiecare stat parte consideră aceste infracțiuni ca fiind pasibile de pedepse corespunzătoare, dată fiind gravitatea lor”³⁹.

Prin **tortură**, în sensul Convenției, se înțelege „orice act prin care se provoacă unei persoane, cu intenție, o durere sau suferințe puternice, fizice sau psihice, mai ales cu scopul de a obține de la această persoană sau de la o persoană terță informații sau mărturisiri”.

Tortura, așa cum este definită, are în vedere subiectul calificat pentru că în continuarea textului citat se stipulează că există tortură „atunci când o asemenea durere sau astfel de suferințe sunt aplicate de către un agent al autorității publice sau la instigare ori cu consimțământul expres sau tacit al unor asemenea persoane”⁴⁰.

Nu putem încheia problematica pe care o ridică ancheta judiciară din perspectivă psihologică fără a sublinia, încă o dată, impactul pozitiv al utilizării de către organele de anchetă judiciară din România (ale poliției și Ministerului Public) a procedeelelor biodetecției judiciare cărora, generalizând experiența acumulată de mai bine de un deceniu, le-am consacrat un capitol special.

5.9. Aspecte psihologice privind calitățile personale ale anchetatorului

Experiențele legale și morale, ca și cele de competență care se formulează față de un anchetator, responsabil de aplicarea legii și de protecția societății în fața recrudescenței criminalității, justifică chiar și o asemenea exagerare.

Exigențele legale cer anchetatorului cunoașterea profundă și nuanțată a dispozițiilor legii penale și procesual penale, a drepturilor fundamentale ale omului, la care ar trebui să se raporteze în permanență; de asemenea, a modului în care legislația procesuală, îndeosebi cea din materia probelor, permite abordarea procedeele de tactică și metodică în efectuarea anchetei judiciare.

Exigențele morale, într-o perspectivă mai largă, vizează raportarea reală și sinceră a anchetatorului la valorile umane – perene de adevăr, dreptate, justiție, bună-credință. Din acest punct de vedere anchetatorul va trebui să cunoască și cât au fost de lezate valorile și interesele legitime ale omului în colectivitatea semenilor săi, în lumina drepturilor și obligațiilor sale. Atitudinea generală a anchetatorului se raportează la suma de valori și norme morale unanim acceptate, care se sprijină și vin în întâmpinarea literei și spiritului legii.

Exigențele de competență au în vedere pregătirea modernă de specialitate, experiența pozitivă, și, nu în ultimul rând, abilitatea anchetatorului de a utiliza, în condițiile pe care i le permite legea, tehnologia judiciară integrată științei criminalisticii, de a solicita contribuția expertizelor de specialitate pe care le reclamă cauzele judiciare. Armonizarea, într-o sinteză

39. Monitorul Oficial al României nr. 112/10.10.1990.

40. Art. 1 din Convenția împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradate, în Monitorul Oficial al României nr. 112/10.10.1990.

echilibrată a cerințelor generale ce fundamentează statutul deontologic al anchetatorului va permite acestuia să aplice legea conform gradului înalt de responsabilitate pe care îl cere profesia lui.

Interesante prevederi în sensul considerațiilor menționate sunt cuprinse în „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii”, adoptat de Adunarea Generală a ONU, în decembrie 1979, din care cităm:

„Art. 1 – Persoanele răspunzătoare de aplicarea legii trebuie să se achite permanent de datoria pe care le-o impune legea, servind colectivitatea și protejând orice persoană împotriva actelor ilegale, conform înaltului grad de responsabilitate pe care li-l cere profesia lor.

Art. 2 – În îndeplinirea sarcinilor pe care le au cei răspunzători de aplicarea legii trebuie să respecte și să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane.

Art. 5 – Nici o persoană răspunzătoare de aplicarea legilor nu poate aplica, provoca ori tolera un act de tortură sau orice altă pedeapsă ori tratament crud(ă), inuman(ă) sau degradant(ă), nici nu poate invoca un ordin al superiorilor săi ori împrejurări excepționale, cum ar fi: starea de război, o amenințare contra securității naționale, instabilitatea politică internă sau orice altă stare de excepție, pentru a justifica tortura ori alte pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante“.

Revista Internațională de Poliție Criminală, comentând aceste prevederi, subliniază: „Persoanele responsabile de aplicarea legilor ce se conformează dispozițiilor prezentului Cod merită respectul, sprijinul moral activ și concursul colectivității în care își exercită funcțiile, pe cel al serviciului de care aparțin, precum și al colegilor lor“⁴¹.

5.9.1. Calități psiho-intelectuale și moral-afective ale anchetatorului

Între calitățile ce structurează profilul-intelectual și moral-afectiv al anchetatorului, psihologia judiciară se oprește în mod constant asupra gândirii, memoriei, integrității senzoriale, echilibrului psihologic și mai puțin sau deloc asupra capacității de a judeca diferite roluri și a bunei-credințe.

Gândirea este un proces psihic de integrare a informației la nivel conceptual prin care subiectul cunoașterii individuale „devine capabil să depășească limitele hic et nunc ale percepției și să pătrundă mai adânc, nu atât constatativ, cât mai ales comprehensiv – explicativ, în esența realității“⁴². În cazul anchetatorului, gândirea sa orientată spre esența realității judiciare, a evenimentului, căci numai această esență poate fundamenta o soluție judiciară, trebuie să se caracterizeze prin claritate, profunzime, rigoare și să se bazeze pe un dezvoltat spirit critic autoreflexiv. De regulă, faptele relatate în ancheta judiciară par întotdeauna reale, verosimile, dar se întâmplă ca unele din afirmații să fie, mai ales la nivelul amănuntelor, contradictorii sau neplauzibile.

De aceea, pentru sesizarea inadvertențelor, a decelării aspectelor reale de cele imaginare sau a semnificativului de nerelevant, anchetatorul trebuie să acționeze cu perspicacitate și o mare putere de discernământ. În felul acesta gândirea, ca proces psihic cognitiv, distinct de celelalte procese psihice cognitive, va putea să asigure:

a) calitatea informației judiciare;

41. Revue Internationale de Police Criminelle nr. 358, mai 1982, pag. 129-131.

42. Golu M. – Principiile psihologiei cibernetice, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1975, pag. 158.

- b) integrarea informației în raport cu realitatea externă din care aceasta a fost extrasă (evenimentul judiciar);
- c) informația să fie codificată într-un limbaj care să exprime în mod fidel esența evenimentului judiciar.

Memoria⁴³. În cadrul sistemului psihic, memoria ocupă un loc distinct și are o individualitate specifică. Ea prezintă un subsistem, ale cărui elemente le constituie conținuturile informaționale elaborate în cursul comunicației anterioare a individului cu mediul extern și a cărui dinamică rezidă în transformările de tip *integrativ sau instrumental executiv* efectuate de grupuri speciale de operatori asupra acestor conținuturi. Astfel spus, într-o primă aproximare, memoria este ceea ce se obține în urma operațiilor de stocare și conservare a informației despre stările surselor externe și despre acțiunile și trăirile subiective în raport cu ele. În structura memoriei nu vom găsi obiecte și evenimente ca stare, ci mesaje informaționale de tipul *codurilor – imagine, codurilor simbolic-conceptuale sau codurilor „tensiunilor” sau „relaxărilor”* variabilelor motivaționale afective. Caracteristica principală a acestor mesaje constă în faptul că ele dau „*dimensiunea istorică*” a sistemului psihic și a sistemului personalității în ansamblu, legând în timp și după principiul opus direcției de scurgere a timpului – cel al reversibilității sau recursivității – stările și comportamentele anterioare de cele actuale⁴⁴.

În activitatea de stabilire, pe bază de probe, a stării de fapt, anchetatorul operează reversibil și recursiv. Pe de altă parte, în procesul de coroborare și verificare a probelor, anchetatorul stochează informațiile și „menține continuitatea fluxului informațional în cadrul sistemelor analizatorilor un timp suficient pentru codificare – recodificare, prelucrare și interpretare”⁴⁵.

Anchetatorului îi este necesară memoria de lungă durată, adică acea memorie care prezintă „principalul rezervor de păstrare a experienței acumulate în cursul activității anterioare”⁴⁶. „Memoria de lungă durată nu cuprinde numai informație pur constatativă despre evenimentele percepute sau trăite, ci și evaluările, interpretările ei prin prisma unor criterii și etaloane de esență socio-culturală, științifică, filozofică, etică, estetică etc.”⁴⁷.

Este limpede că întrucât ancheta judiciară debutează la nivelul fiecărui partener al relațiilor interpersonale, în mod oral, anchetatorului îi este necesară și memoria de scurtă durată pentru a reuși să consemneze și în scris relațiile partenerilor relației, operațiune care este ulterioară convorbirii.

Integritatea senzorială are în vedere condiția fiziologică normală a analizatorilor anchetatorului, cunoscut fiind că „valorile funcției sensibilității sunt supuse unor oscilații ca urmare a fenomenelor de adaptare, depresie, oboseală, involuție, sau a celor de sensibilizare, contrast, învățare (evoluție)”⁴⁸. Integritatea senzorială a anchetatorului constituie fundamentul psihofiziologic al corectitudinii și exactității redactării documentelor de anchetă ce constituie suportul material al mijloacelor de probă. De aceea, anchetatorul trebuie să posede o stare corespunzătoare a sănătății și să dispună de o mare capacitate de efort voluntar. Integritatea senzorială definește în ultimă analiză personalitatea anchetatorului, permițându-i acestuia un comportament profesional echilibrat pe fondul psiho-fiziologic general pozitiv.

43. Idem, pag. 209-227.

44. Idem, pag. 210.

45. Idem, pag. 221-222.

46. Idem, pag. 225.

47. Idem, pag. 226.

48. Idem, pag. 130.

Echilibrul emoțional vizează componenta afectivă a psihicului anchetatorului. Procesele afective iau naștere prin „corelare informațională, din perspectiva sarcinilor de reglare sau a stării echilibrului optim, a cursului evenimentelor din planul intern al subiectului”⁴⁹.

Complexitatea și durabilitatea contactelor comunicaționale specifice activităților de anchetă judiciară implică întotdeauna acțiunea mai puternică sau mai slabă a unui factor de noutate, declanșând mecanismul psihic al afectivității ce se poate exterioriza prin manifestări incompatibile cu profesiunea de anchetator, cum ar fi: dezgustul, plictiseala, sila, agresivitatea etc. Asemenea manifestări trebuie contracarate prin autocontrolul pe care și-l impune anchetatorul și exercițiul perseverent al răbdării, toleranței, disponibilității de a asculta și stăpânirii de sine.

Dacă anchetatorul nu va reuși să-și asigure „o suprafață psihică perfect plană” și, prin manifestările sale negative, va apare în fața interlocutorului ca un om impresionabil, nervos, agresiv, frământat de problemele proprii, atunci în cadrul general al desfășurării anchetei va deveni precar, șansele de realizare a scopurilor propuse diminuându-se.

Echilibrul emoțional al anchetatorului este condiționat și de lipsa de prejudecăți sau a dușmăniei față de persoana anchetată. Importante garanții juridice pentru eliminarea prejudecăților sunt stabilite în art. 267 C.p. care, incriminând tortura, menționează în mod expres „pentru orice alt motiv bazat pe o formă de discriminare oricare ar fi ea”. De asemenea, în art. 2 din „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare” de aplicarea legii este stabilită obligația juridică a acestora „să respecte și să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane”. Este, credem, în afara oricărei discuții că dispozițiile documentului de drept internațional citate oglindesc preocuparea legislației penale moderne pentru înlăturarea prejudecăților din conduita autorităților judiciare răspunzătoare de aplicarea legii.

Importante din perspectiva echilibrului psihologic al anchetatorului sunt și dispozițiile art. 7 și 8 din Codul de conduită în conformitate cu care:

„Art. 7 – Persoanele care răspund de aplicarea legilor nu trebuie să comită nici un act de corupție. Ele trebuie să se opună cu vigoare oricăror acte de acest gen și să le combată.

Art. 8 – Persoanele răspunzătoare de aplicarea legilor trebuie să respecte legea și prezentul Cod. De asemenea, ele trebuie să împiedice orice încălcare a legii sau a prezentului Cod și să li se supună cu hotărâre, cu întreaga lor capacitate”.

Capacitatea anchetatorului de a judeca protagoniștilor din afacerile judiciare.

În literatura de specialitate se apreciază că anchetatorului îi este necesară și o capacitate actoricească pentru a putea, la nevoie, să simuleze perfect orice stare sau trăire, sau să joace orice personaj pentru a-i înțelege mai bine motivele, stările afective și reacțiile existente în momentul comiterii faptei și, în general întreaga personalitate.

În activitatea de anchetă judiciară nu se justifică, nici legal și nici moral, procedeele artei teatrale și nici scenariile. Anchetatorul nu joacă un rol de infractor sau victimă, „nu intră în pielea infractorului sau victimei”, aceasta fiind numai expresia metaforică a abilității anchetatorului, inteligenței și talentului său profesional de a intuit jocul infractorului sau al falsei victime.

Ancheta judiciară prezintă o anumită duritate, fiind presărată cu obstacole, cu răsturnări de situații, cu coincidențe stranie care solicită la maximum inteligența, priceperea și rezistența psihică a anchetatorului.

Legislația procesuală asigură un cadru juridic adecvat anchetei, sobru și solemn, procedee suficiente pentru descoperirea adevărului, principii și garanții corespunzătoare pentru asigurarea drepturilor și respectarea demnității fiecărui participant la procesul penal, nefiind necesar împrumutul procedeeelor din arta dramatică. De asemenea, metodele tactice, tehnica criminalistică, ca și cunoștințele operaționale de psihologie judiciară permit

identificarea autorilor și adevărul faptelor lor în condițiile impuse de standardele moderne ale procesului penal.

Pentru toate aceste argumente, teza jucării rolurilor de către anchetator, după procedeele artei dramatice, ni se pare vetustă. În realitate, anchetatorul face mai mult știință decât artă. Că uneori anumite rezolvări sunt spectaculoase, aceasta depinde tot de știința anchetatorului.

În realitatea judiciară nemijlocită cu care se confruntă anchetatorul, actul profesional frecvent utilizat este cel al analizei și judecării rolurilor pe care diferitele persoane implicate în afacerile judiciare le joacă și dacă acestea sunt reale sau fictive⁵⁰.

În toate cazurile prezentate activitatea anchetatorului a fost una cerebrală, de analiză psihologică a comportamentului persoanelor aflate în relația sa profesională. Această activitate s-a fundamentat pe informațiile obținute în anchetă, pe logica sau lipsa de logică a faptelor sau a unor împrejurări legate de faptă, pe analiza contradicțiilor apărute în anchetă.

Tactica de cercetare în exemplele prezentate se constituie pe indicii de probabilitate ce se grupează în algoritmul „ipotezelor pereche”, specific în disimularea faptelor penale, algoritm frecvent utilizat în ancheta judiciară, îndeosebi în cauzele complicate în care este implicată și activitatea laboratorului de psihologie judiciară. Un sinoptic simplu este edificator pentru a învedera ceea ce înseamnă o „ipoteză pereche”.

50. Iată câteva exemple în acest sens:

1. Șeful grupei de pază și gardă al unui demnitar, audiat în cazul unui furt de valută de la reședința demnitarului, fiind întrebat pe cine suspicionează, a furnizat o listă de suspecți, sugerând verificarea minuțioasă a acestora pe perioada timpului critic. În acest stadiu al anchetei a intervenit psihologul care, situându-se pe ipoteza judecării rolului pe care și l-a asumat șeful gărzii demnitarului de a coopera cu anchetatorul, și-a pus problema dacă aceasta este un rol real, adică și-a propus să-i judece rolul din perspectivă psihologică. Temeiurile acestui demers sau indiciile de probabilitate spre versiunea opusă celei susținute de șeful gărzii au fost furnizate de lipsa oricăror urme la fața locului, după o cercetare criminalistică „lege artis”. În consecință i s-a propus șefului gărzii să urmeze procedura firească a investigației vizând detecția comportamentului simulat pentru a fi exclus din cercul suspecților și pentru ca anchetatorul să se convingă că sprijinul pe care s-a declarat dispus să-l ofere anchetei judiciare este dezinteresat și de bună-credință. Cel în cauză a acceptat testarea, necunoscând că aceasta se va face prin biodetecție. Când însă s-a aflat în laboratorul de testare psihologică, în fața aparatului „Polygraph”, despre eficiența căruia era foarte bine informat (din surse străine) a recunoscut fără nici o ezitare că este autorul furtului valutei pe care trebuia să o păzească.

Cazul a fost soluționat în urma șocului psihologic creat de impactul tehnicii de biodetecție asupra unei persoane perfect documentate despre metodologia de testare și rezultatele acesteia, la mai puțin de 2 ore de la primul contact cu organele de anchetă ale poliției judiciare ale Inspectoratului de Poliție a Municipiului București. O lovitură de teatru s-ar putea afirma. La prima vedere, da. Procedeele utilizate are însă o fundamentare științifică, de psihologie judiciară, îndelung exercată și validată de zeci de cazuri.

2. Un soț reclamă dispariția soției de la domiciliul conjugal, susținând și versiunea unei posibile aventuri amoroase. În mod surprinzător, prin utilizarea unor martori mincinoși, direcționați subtil spre organele de anchetă, soțul obține confirmarea oficială a fugii soției cu un amant. Evident o soluție eronată. După 3 ani de la reclamație, printr-o acțiune de judecare a rolului soțului, ce s-a declanșat în urma unei reclamații a părinților dispărutei, cu sprijinul biodetecției, se stabilește rolul real al soțului – acela de ucigaș al soției sale – al cărei cadavru l-a ascuns într-o fântână.

3. Un afacerist reclamă că a fost tâlhărit de autori necunoscuți, în holul de la intrarea în locuința sa, prilej cu care i s-a luat o importantă sumă de bani. Leziunile constatate prin certificatul medico-legal sunt însă disproporționate și atipice în raport cu descrierea agresiunii din plângerea penală. La o analiză psihologică de finețe a conținutului reclamației, transpiră ipoteza înscenării. Testul de specialitate, constând în verificarea prin biodetecție a sincerității reclamației, infirmă rolul de victimă și îl confirmă pe cel de esecroc, pentru că prin reclamarea tâlhăriei afaceristul a intenționat să-și însușească sumele aparținând asociaților săi.

4. Pentru a-și motiva lipsa de acasă, în fața părinților, o tânără reclamă că a fost victima unui viol, săvârșit de trei tineri. Fiind testat rolul de victimă al tinerei, acesta nu se confirmă. Testul asupra tinerilor îi inocentează. Așadar, „victima” era autoarea unei plângeri penale calomnioase, iar „infractorii” inocenți.

Versiunea reclamată (falsă)	Versiunea anchetei (adevărată)
Dispariție de persoane	Omor
Accident rutier	Omor
Incendiu cu victimă	Omor
Sinucidere	Omor
Tâlhărie cu autor necunoscut	Inexistența faptei (înscenare)
Furt cu autor necunoscut	Inexistența faptei (înscenare)
Viol comis în grup	Inexistența faptei (înscenare)
Furt din avutul public	Delapidare

În asemenea situații cercetările bazate pe algoritmul „ipotezelor pereche” aduc în fața anchetatorului datele (indicii) de disimulare care se polarizează în jurul versiunii anchetei și care, în mod firesc, îl orientează pe anchetator spre actul profesional al judecării și stabilirii adevăratului rol al protagoniștilor cazului judiciar.

În toate situațiile de infracțiuni disimulate au apărut perioade de blocaj a anchetei, lipsa acută de informații autentice i-a obligat pe anchetatori, pornind de la particularitățile cazului, să reconstituie variante a unor posibile moduri de acțiune, să încerce să penetreze necunoscutul. Toate aceste activități, esențialmente psihologice, nu sunt altceva decât activități de inferență operativă, de efort cerebral, de căutări care depășesc, indiscutabil, un simplu joc dramatic.

Prin urmare, anchetatorul nu joacă roluri, activitatea sa nu este cea a unui actor, ci esența activității sale constă în a gândi și, așa cum constată Jean Piaget: „a gândi înseamnă, în primul rând, a experimenta mental pentru a se putea trece de la problemă la ipoteză, de la aceasta la verificarea ei”. A gândi logic (a experimenta logic, cum se exprimă Piaget), implică posibilitatea unui control conștient asupra cursului operațiilor mentale, asupra mecanismului acestor operațiuni. Ori, acest control implică, în mod necesar, posibilitatea de a ne desprinde de succesiunea faptelor mentale, posibilitatea de a reveni la punctul de plecare, de a reface sau reconstitui unele secvențe etc., „într-un cuvânt, capacitatea reversibilității”⁵¹.

Acestea sunt argumentele pentru care pledăm pentru judecarea rolurilor, nu pentru jucarea lor, pornind – așa cum sublinia Piaget – de la problema (de soluționat) la ipoteză, iar de la aceasta la verificarea ei.

În mod practic, acesta este algoritmul anchetatorului în situația „ipotezelor pereche”: problema de soluționat pusă în actul de sesizare este transpusă în „ipotezele pereche”, iar apoi se trece la verificarea acestora, una trebuind să se confirme, iar a doua, evident, să fie infirmată. Nu de puține ori, cazuri judiciare deosebit de grele au fost rezolvate prin utilizarea biodetecției judiciare⁵².

Buna-credință. Anchetatorul, magistratul, trebuie să fie profesioniști de bună-credință. În ce măsură buna-credință își justifică tratarea într-un curs de psihologie judiciară vom încerca să demonstrăm în considerațiile următoare.

Buna-credință s-a cristalizat ca un concept juridic fundamental în dreptul roman și este specific sistemelor de drept din familia romano-germanică, deci și sistemului de drept român.

51. Piaget, J. – *Psihologia inteligenței*, Ed. Științifică, București, 1965, pag. 9.

52. A se vedea cazuistica din capitoul dedicat acestei probleme.

În lucrarea, pe care o considerăm de referință în materia bunei-credințe, „Buna-credință în raporturile juridice civile“, este citată și definiția ilustrului om politic, filosof, scriitor și jurist roman Marcus Tullius Cicero, conform căreia buna-credință constă în: „sinceritate în cuvinte (veritas) și fidelitate (constantia) în angajamente“⁵³. Pornind de la această definiție, se poate spune că faptele generatoare ale bunei credințe creează două stări de concordanță sau de conformitate: pe de o parte, conformitatea între ceea ce omul gândește și ceea ce el afirmă (sinceritate în cuvinte), iar pe de altă parte, conformitatea între cuvinte și actele sale (fidelitatea în angajamente)⁵⁴. La rândul lor, doctrinele moderne de drept dau diferite definiții bunei-credințe, toate pornind însă de la cunoscuta maximă romană „Honeste vivere, alterum non laedere, suum quique tribuere“.

Având în vedere ideea fundamentală ce ne preocupă, respectiv buna-credință a anchetatorului, am preferat, după autorul citat, o definiție analitică și deci mai didactică, pornind de la convingerea că o prezentare a laturilor conceptului bunei-credințe în știința și practica dreptului (aceasta din urmă incluzând și exercitiul psihologiei judiciare) servește mai eficient deontologia activității de anchetator și ideea de justiție.

Așadar, laturile conceptului bunei-credințe pot fi grupate în următoarea ordine:

- a) un grup de fapte psihologice determinate care alcătuiesc onestitatea („honeste vivere“) constând în: loialitate, prudență, ordine și temperanță, toate acestea având un conținut etic;
- b) un grup de elemente intrate în sfera dreptului ca o consecință a faptelor psihologice menționate și anume: intenția dreaptă, diligența, liceitatea și abținerea de la producerea prejudiciului⁵⁵.

Cum se caracterizează aceste elemente în activitatea anchetatorului și magistratului, vom încerca să răspundem, pornind de la datele pe care le furnizează practica anchetei și a instanțelor penale:

- **intenția dreaptă:** subordonarea activității autorităților judiciare obiectivului aflării adevărului, respectării legii și ordinii de drept; respingerea oricăror ingerințe în actul de justiție; soluționarea cauzelor numai pe probe certe;
- **diligența:** circumscrierea eforturilor de soluționare a cauzelor judiciare în limitele admise de procedurile legale; evitarea abuzurilor de orice fel;
- **liceitatea:** utilizarea în ancheta judiciară numai a procedurilor admise de legislația procesual penală și procesual civilă; respectarea garanțiilor procesuale, a prezumției de nevinovăție și a dreptului la apărare, precum și a drepturilor omului stipulate în actele de drept internațional, fără nici un fel de discriminare;
- **abținerea de la producerea prejudiciilor:** observarea posibilelor vicii în activitatea de urmărire penală sau de judecată, sesizarea și înlăturarea acestora; receptivitate la cererile apărării față de posibilele prejudicii.

Buna-credință va trebui să conducă la soluții temeinice și legale atât în activitatea de urmărire penală, cât și în cea a instanțelor judiciare.

În antiteză cu buna-credință, „reaua-credință“ se va fonda întotdeauna pe fapte psihologice situate exact la antipodul celor menționate, adică: intenție răufăcătoare, imprudență, ilicite și vătămare, toate ca rezultat al lipsei de onestitate.

53. Gherasim D. – Buna-credință în raporturile juridice civile, Ed. Academiei Române, București, 1981, pag. 7.

54. Idem, pag. 24-35.

55. Idem, pag. 34.

5.10. Intima convingere

Vom porni la analiza acestui concept de la Hegel care, în „Principiile filosofiei dreptului”, sublinia: „ultimul cuvânt în decizie îl constituie convingerea subiectivă și conștiința (animi sententia), așa cum, în ce privește dovada, care se sprijină pe declarații și mărturii ale altora, jurământul rămâne garanția ultimă, deși subiectivă”⁵⁶.

Dacă pentru mărturii, jurământul rămâne garanție ultimă, se pune în mod firesc întrebarea care este garanția ultimă a intimei convingeri pe care se fundamentează o soluție judiciară. Din perspectivă psihologică această garanție nu poate fi alta decât respectarea de către anchetator a principiilor și legilor de formare a probelor, a utilizării criteriilor psihologice, iar din perspectivă etică, garanția este moralitatea anchetatorului și buna sa credință.

Din perspectiva judiciară, garanția intimei convingeri este dublă, pornind de la principiul constituțional al separației puterilor în stat, care trebuie prevăzut expres în orice constituție democratică și terminând cu principiul independenței magistraților și supunerii lor numai legii. Credem că această dublă garanție este obligatorie și pentru celelalte categorii ce funcționează în sistemul autorităților judiciare, răspunzătoare de corecta aplicare a legilor.

În plus, legea organică de organizare judecătorească stabilește și inamovibilitatea magistraților pentru că, din categoria mare a celor ce contribuie la înfăptuirea actului de justiție, magistrații sunt aceia care soluționează cauzele penale, constatând că, prezumția de nevinovăție a început să nu mai funcționeze în favoarea inculpatului, acesta fiind declarat vinovat.

În ultimă analiză există și un drept la intimă convingere, pe care se fundamentează posibilitatea magistraților ce constituie un complet de judecată de-a avea opinie separată.

Pentru a asigura corecta funcționare a intimei convingeri și a feri deliberarea de orice influență, aceasta va avea loc imediat după încheierea dezbaterilor și se va face în secret. La deliberare nu asistă nici reprezentantul Ministerului Public și nici grefierul. Judecătorii vor delibera mai întâi asupra chestiunilor de fapt, deci cele strâns legate de probațiune și apoi asupra celor de drept, adică calificarea faptului și aplicarea pedepsei.

În Codul de procedură penală în vigoare se menționează că „toți membrii completului de judecată au îndatorirea să-și spună părerea asupra fiecărei chestiuni” (art. 343, alin. 4); „Președintele își spune părerea cel din urmă” (art. 343, alin. 5).

În art. 324, alin. 2 din Codul de procedură penală Carol al II-lea, se pretinde că părerile sunt culese de președinte începând cu judecătorul cel mai mic în grad și continuând în ordinea numirilor. Evident legiuitorul a ținut seama în această reglementare de un însemnat motiv psihologic: „pentru că judecătorii cu o experiență mai mare, deci cu o prestanță față de ceilalți, să nu îi influențeze”⁵⁷.

Prin urmare și instituția deliberării are o componentă psihologică, mai puțin relevantă în literatura de specialitate.

Oricum, procesele psihologice ale deliberării pot fi surprinse în motivarea hotărârilor judecătorești, care sunt opera gândirii magistraților și care, volens-nolens, încorporează și psihologia lor.

Credem că intima convingere este o stare psihologică comună tuturor oamenilor în legătură cu părerea lor fermă, de neclintit despre anumite fenomene, evenimente, situații etc.

În drept, intima convingere este starea psihologică a persoanelor răspunzătoare de aplicarea legilor, bazată pe buna-credință, care sunt împăcate cu propria lor **conștiință morală**,

56. Hegel G.F.W. – *Principiile filosofiei dreptului*, Ed. Academiei Române, București, 1963, pag. 256.

57. Vrăbiescu G. – *Curs de procedură penală*, Ediția a II-a, revăzută și întregită conform ultimelor modificări aduse Codului de Procedură Penală Carol al II-lea, pag. 413.

care i-a călăuzit în aflarea adevărului, prin utilizarea mijloacelor legale și în stabilirea măsurilor legale consecutive stărilor de fapt stabilite.

Mai rămâne, în mod evident, validarea acestei convingeri intime, care va opera în momentul rămânerii definitive a hotărârii ce o încorporează.

Credem, în finalul tuturor considerațiilor expuse, că structura anchetei judiciare realizată din perspectivă psihologică poate și trebuie să fie sistemul de referință al temeiurilor unor soluții judiciare fundamentale pe adevăr și justiție.

5.11. Modele de conduită și tipuri de anchetatori

Contactul îndelungat cu învinuții ori inculpații, în situații și împrejurări complexe, își pune amprenta formativă în educarea (în condițiile unui fond nativ existent) la anchetatori a unor calități speciale ca: perspicacitatea, spiritul de observație, insistența, subtilitatea deducțiilor și sintezelor, rapiditatea sesizării unor relații și forța argumentării logice, a căror rezultată formează intuiția profesională, așa-zisul fler. Un anchetator bun trebuie să fie o persoană căreia să-i placă să lucreze cu oamenii, pentru că, nu va reuși niciodată să câștige încrederea și respectul celui ascultat, nu va poseda niciodată forța de persuasiune, ca o condiție absolut necesară unei interogări eficiente.

Anchetatorul trebuie să posede capacitatea de a se exprima clar și de a discuta în mod inteligent, atribut al unei gândiri suple și mobile și al unui înalt grad de profesionalism⁵⁸.

În contextul exigențelor menționate sunt incompatibile deontologic: mulțumirea de sine generată de încrederea exagerată în propriile calități și în experiența proprie; ruperea contactului cu elementele teoretice sau de noutate din profesiune, instalarea stereotipurilor, automatismelor și spiritului rutinei; bănuiala excesivă privind orice persoană anchetată; tendința de a suspecta orice om de activitate infracțională; amplificarea nefondată a unor date sau exagerarea semnificației acordată unor gesturi și manifestări secundare din conduita celor anchetați; modul uneori absent sau defectuos de a formula întrebări; impertinență, aroganță sau chiar vulgaritate în relațiile cu persoanele anchetate, ș.a.⁵⁹.

La toate acestea se adaugă atitudini absolut particulare adoptate în raport cu categoriile de învinuiți: vanitoși, orgolioși, sensibili la flatare și la aprecieri, care-și fac din statutul de infractor un renume. Oricum, a începe ascultarea fără a fi cunoscut în profunzime persoana celui cu care urmează confruntarea este ca și aruncarea în valuri fără cunoașterea înotului. La toate acestea se adaugă o serie de *calități profesionale*, între care: obișnuința de a privi interlocutorii în ochi pe tot parcursul ascultării, sondându-le și interpretându-le corect comportamentul expresiv în raport cu întrebările semnificative; deprinderea de a asigura anchetei liniștea și intimitatea necesară; deprinderea anchetatorului de a nu-și permite gesturi de nervozitate, ticuri, ridicarea tonului ori alte accese de slăbiciune; deprinderea de a intra în anchetă cu încredere în capacitatea personală, calm și echilibrat, precum și tăria morală de a mai insista încă puțin din momentul în care s-a ajuns la concluzia că totul este zadarnic.

Studierea comportamentului anchetatorilor, în relația anchetator – anchetat, a condus la diferite clasificări, între care cea mai frecvent întâlnită în literatura de specialitate îi categorisește pe anchetatori în următoarea tipologie, frecvent întâlnită și în clasificarea tipurilor de conducători:

Anchetatorul temperat: se caracterizează printr-un comportament firesc, își ascultă cu atenție și interes interlocutorul, răbdător, calm și analitic. Intervine oportun și eficient, cu tactul corespunzător situației, pentru lămurirea aspectelor esențiale ce interesează ancheta.

58. Altavilla E. – Psihologia judiziaria vol. I, Unione tipografico – editrice torinese, 1955, pag. 902-908.

59. Idem, pag. 866-882.

Anchetatorul amabil: manifestă o anumită transparență în relația cu interlocutorul și jovialitate, nu ezită să-și trateze interlocutorul cu o țigară sau o cafea. Atmosfera degajată pe care o creează oferă premisele unui studiu psihologic mai adecvat a anchetatului. Dacă amabilitatea nu este constatată, echilibrul anchetei se poate rupe, anchetatul se inhibă, iar investigația poate fi compromisă.

Anchetatorul autoritar: se particularizează printr-o atitudine rigidă, gravă, cu accent de solemnitate, impunându-și la modul imperativ voința în fața interlocutorului. Nu este interesat în studiul psihologiei anchetatului și din această cauză nu găsește modalitățile optime de a stimula pozitiv convorbirea. Anchetatorul autoritar mizează mai mult pe intimidarea anchetatului decât pe stimularea psihologică a acestuia pentru a coopera.

Anchetatorul vorbăreț: este un tip complexat de necesitatea afirmării sau necesitatea de a se descărca de o tensiune afectivă, iar logoreea este modalitatea de a se elibera de aceste stări. Din motivele menționate, sau a altora asemănătoare, anchetatorul vorbăreț intervine inoportun și lipsit de eficiență în relațiile anchetatului, putând compromite ancheta.

Anchetatorul cabotin: este cel care exagerează în utilizarea procedeele actoricești, ce caracterizează stilul unor anchetatori. Asemenea exagerări pot provoca stări impropii pentru ancheta judiciară, cum ar fi: amuzamentul, disprețul, penibilitatea sau chiar inhibarea anchetatului, situații ce pot prejudicia rezultatele anchetei.

Anchetatorul patern: adoptă un comportament blând în anchetă, manifestând uneori chiar compasiune față de anchetat. Asemenea atitudini pot fi speculate de infractorii recidiviști care nu vor ezita să-și atenueze faptele.

Nu am inclus în această clasificare pe **anchetatorii violenți**, întrucât în sistemul judiciar modern existența acestora este greu de imaginat. Istoria cunoaște însă această categorie de anchetatori sub diverse denumiri, între care cea mai frecventă este aceea a **anchetatorilor torționari**, categorie specifică sistemelor judiciare ale statelor totalitariste.

CAP. VI – Simptomatica comportamentului simulat

- **aparent-inaparent pe terenul duplicității**
- **indici orientativi în detecția matricei infracționale**
- **tehnica „lie detector“**

Secțiunea I – comportamentul infracțional din perspectiva psihologică

6.1.1. Considerații de psihologie judiciară asupra vinovăției ca atitudine psihică și realitate juridică	203
6.1.2. Matricea infracțională (culpabilizatoare). Matricea morală din perspectiva contradictorialității	204
6.1.3. Comportamentul infracțional din perspectiva reperelor sale psihologice	205
6.1.3.1. Dinamica secvențelor comportamentale	205
6.1.3.2. Etiologia suportului psihologic (mobilul, trebuința, motivul, idealul, concepția, scopul etc.)	207
6.1.4. Matricea morală	209

Secțiunea a II-a – Comportamentul simulat

6.2.1. Noțiuni și definiții asupra comportamentului simulat	210
6.2.2. Exprimarea aspectului inaparent în comportamentul simulat	211
6.2.3. Indicatori verbali, motori și fiziologici ai conduitei simulate în expresia aparentă (semnificația și sensul stimulilor declanșatori de emoție)	212
6.2.3.1. Indicatorii fiziologici, semnificația și sensul stimulilor declanșatori de emoție în simulare	213
6.2.3.2. Mijloace psihologice de detectare a tensiunii psihice cuprinse în chestionare și teste de personalitate	214

Secțiunea a III-a – Detectarea științifică a conduitelor duplicitare (simulate-mincinoase) – utilizarea tehnicii „Lie detector“ – Poligraf

6.3.1. Scurt istoric și evoluție în materie	215
6.3.2. Fundamentul științific al constatării stresului psihologic	217
6.3.3. Mijloace tehnice de examinare	223
6.3.4. Caracteristici care pun în evidență emoția determinată de disimularea adevărului ...	224
6.3.5. Etapele examinării	228
6.3.6. Constatări tehnico-științifice ce se pot efectua – cazuistică exemplificativă	232

6.3.7. Detecția comportamentelor simulate privită din perspectiva legislației române în vigoare	259
---	-----

Secțiunea a IV-a – Concluzii cu caracter practic-aplicativ

6.4.1. Din punct de vedere al apartenenței mijloacelor de detecție a stresului emoțional ...	262
6.4.2. Din punct de vedere al locului și momentului utilizării	262
6.4.3. Din punct de vedere al forței probante	262
6.4.4. Din punct de vedere al exigențelor tehnicii față de cunoștințele unui specialist	262
6.4.5. Din punct de vedere al necesității materializării concluziilor în rapoarte de constatare tehnico-științifică	263
6.4.6. Din punct de vedere al statului legal	263

Secțiunea a II-a – Comportamentul simulat

6.2.1. Noțiuni și definiții asupra comportamentului simulat	210
6.2.2. Examinarea aspectului inapert în comportamentul simulat	211
6.2.3. Indicienți verbal, motor și fiziologici ai conduitei simulată în expresia aspectului (simularea) și sensul stimulilor declanșatori de emoție	212
6.2.3.1. Indicații fiziologice, semnificația și sensul stimulilor declanșatori de emoție în simulare	213
6.2.3.2. Mijloace psihologice de detecție a tensiunii psihice cuprinse în chestionare și teste de personalitate	214

Secțiunea a III-a – Detecția științifică a conduitei dublitate (simulate-păcinoase) – utilizarea tehnicii „Lie detector” – Poligram

6.3.1. Scurt istoric și evoluție în materie	215
6.3.2. Fundamentul științific al constatării stresului psihologic	217
6.3.3. Mijloace tehnice de examinare	223
6.3.4. Caracteristici care pun în evidență eroarea determinată de distorsiunea activității	224
6.3.5. Erorile examinare	228
6.3.6. Constatări tehnico-științifice ce pot afecta – cauzând erori	232

Simptomatologia comportamentului simulat¹

- aparent-inaparent pe terenul duplicității
- indici orientativi în detecția matricei infracționale
- tehnica „lie detector“

..... Poligraful este un mijloc auxiliar de investigație foarte folositor dacă rezultatele obținute cu ajutorul său sunt operativ valorificate în cadrul urmăririi penale... Departe de a fi un mijloc de probă, el nu poate înlocui o temeinică muncă operativă și de cercetare, ci va trebui înțeles ca fiind un instrument aparținând tehnicii și tacticii criminalistice, cu ajutorul căruia se elimină tatonările, se diminuează riscurile injustiției și se dă o corectă orientare primelor activități ce decurg din interogarea persoanelor incluse în cercurile de bănuți... Investigația poligraf are un specific aparte, este din toată criminalistica singura care atacă bănuțul direct în structura sa mentală, perversă, predilect duplicitară, (matricea infracțională), terenul ei fiind mult mai fragil decât acela al prelucrării urmelor create de om...

De aceea suntem primii care avertizăm că a nu ține seama de relativitatea concluziilor investigațiilor poligraf este tot atât de grav ca a le acorda un credit total sau a le ignora cu desăvârșire...

..... Omul se poate ascunde de multe dar de sine nu...

Secțiunea I – Comportamentul infracțional din perspectiva psihologică

6.1.1. Considerații de psihologie judiciară asupra vinovăției ca atitudine psihică și realitate juridică

În săvârșirea faptei ce prezintă pericol social se reflectă o anumită poziție a făptuitorului față de valorile sociale ocrotite prin normele dreptului penal, ceea ce face ca infracțiunea să fie caracterizată de lege și printr-o trăsătură de natură morală, subiectivă, constând în vinovăția făptuitorului, adică fapta să fie expresia unei anumite atitudini psihice a subiectului în ceea ce privește voința de a săvârși fapta și conștiința caracterului și a urmărilor acesteia.

Astfel spus, fapta este o expresie materializată a proceselor psihice contrare intereselor și valorilor sociale protejate prin norme juridice.

Vinovăția constă în atitudinea psihică a (persoanei) făptuitorului față de fapta socialmente periculoasă săvârșită de el și față de consecințele acelei fapte, adică atitudinea psihică pe care autorul a avut-o la momentul săvârșirii faptei ilicite, mai exact, la momentul imediat anterior săvârșirii acesteia, față de faptă și urmările ei.

1. Pentru interesante aspecte interdisciplinare, specialiștii și studenții pot aprofunda în cap. VII – Biodetecția judiciară din N. Mitrofan, V. Zdrenghia, T. Butoi – Psihologia judiciară, Ed. Șansa, București, 1992 (în accepțiunea lector univ. avocat Zdrenghia – Școala românească de biodetecție).

a) Teoria normativă a vinovăției

Pentru prima dată, Frank Reinhard a conceput vinovăția ca o judecată de valoare asupra conținutului psihic al faptei, ea exprimând un raport de contrarietate între voința subiectului și norma de drept, fiind resimțită la nivel afectiv ca trăire, sentiment de culpabilitate.

În ceea ce privește cele două forme sub care se exprimă vinovăția – intenția și culpa – se consideră că faptul intenționat este un fapt involuntar care nu trebuia produs, caz în care se reproșează voinței că nu a împiedicat producerea faptei.

Vinovăția apare astfel ca o atitudine reproșabilă sub aspectul modului în care agentul concepe obligațiile sale față de ordinea juridică, un mare rol avându-l valoarea motivelor care au stat la baza vinovăției.

În această teorie, vinovăția devine un concept autonom fără un conținut psihic. Evaluarea reproșului se face după criterii individuale și sociale. Criteriul individual va avea în vedere modul de comportare a altei persoane care, într-o situație similară cu cea în care s-a găsit agentul și având aceleași însușiri ca și aceasta (vârstă, sex, pregătire profesională etc.) ar fi acționat în alt mod, respectând legea.

Însușirile individuale ale agentului și specificitatea situației sunt transferate altei persoane luate ca termen de referință. Criteriul social va ține seama de anumite circumstanțe concomitente faptei legate de condițiile familiale, economice, sociale în care a acționat agentul și au influențat asupra motivației faptei.

În cadrul acestei teorii se subliniază dubla poziție a intenției: pe de o parte, intenția este un proces psihic care explică finalitatea și caracterul acțiunii volitive, iar pe de altă parte, este un factor revelator al atitudinii interioare a agentului față de ordinea juridică. De fapt teoria normativă nu conduce la o desprindere a proceselor psihice care însoțesc și se manifestă în luarea hotărârii de a acționa și în punerea în execuție a hotărârii, ci duce la o adâncire a acestora, la o examinare a lor în lumina întregii personalități a agentului. Accentul analizei se mută deci, de la procesele psihice implicate în săvârșirea faptei, la procesele psihice care explică comportarea făptuitorului, atitudinea sa internă față de ordinea juridică.

b) Teoria psihologică a vinovăției

Teoria psihologică a vinovăției consideră că aceasta nu poate fi analizată decât în raport cu o persoană responsabilă, capabilă să-și dea seama de condițiile în care acționează și de consecințele faptei și să-și coordoneze activitatea în raport cu aceste cunoștințe. În lipsa capacității psihofizice, agentul poate comite doar fapte periculoase, dar nu fapte intenționate sau culpoase. Rezultatul nociv pe care l-ar putea produce persoanele incapabile apare mai degrabă ca o consecință mecanică, pur cauzală a mișcării membrilor persoanei incapabile.

Distinsul prof.univ.dr. George Antoniu² subliniază cele două ipostaze ale vinovăției: aceea de element al conceptului de infracțiune și aceea de proces psihic descris în norma de incriminare (în subsidiar, trăire psihică a culpabilității între conștiința culpabilă și norma juridică incriminatoare).

6.1.2. Matricea infracțională (culpabilizatoare). Matricea morală din perspectiva contradictorialității

Sub aspect psihologic, punerea în operă a proiectului infracțional este precedată de procesul specific al concepțiunii faptei penale care cuprinde analiza posibilităților de acțiune, evaluarea avantajelor și dezavantajelor, a riscurilor acțiunilor ilicite, a măsurilor de

împiedicare a identificării. Evaluarea acestor elemente se poate finaliza fie prin renunțarea la proiectele ilicite, fie, dimpotrivă, la deliberarea și asumarea riscurilor și, în consecință, la executarea proiectului infracțional.

Procedeele psihice ce preced și însoțesc săvârșirea infracțiunii precum și cele ce succed acesteia sunt integrate conștiinței infractorului sub forma unui patern infracțional stabil, cu conținut și încărcătură afectiv-emoțională specifică și cu o caracteristică fundamentală – **psihosensibilitatea** – în virtutea căreia este posibilă conservarea în structurile memoriei a unei realități psihice obiectivată în mod fascinant la nivelul amintirii despre faptă (inclusiv substratul ei afectiv-emoțional).

Structurile informaționale reprezentând matricea infracțională, rămân implementate în neuronii scoarței cerebrale datorită psihosensibilității latente ce poate fi reactivată, dislocată și exteriorizată (monitorizată) în biodiagramele specifice investigației conduitelor simulate fiind identificabilă (exclusiv la autorii faptelor infracționale) sub impactul stimulilor de natură psihologică.

Definită strict, **matricea infracțională este o realitate a conștiinței infractorului, filmul netrucat al derulării infracțiunii, autoimplementat secvență cu secvență în memoria infractorului.**

6.1.3. Comportamentul infracțional din perspectiva reperelor sale psihologice

6.1.3.1. Dinamica secvențelor comportamentale

Structura informațională psihosensibilă are în conținutul său patru secvențe distincte sub aspect psihologic, care se diferențiază în intensitate și se delimitează în timp³.

Secvența primară însumează procesele psihice care se nasc și se consumă până la decizia de a comite infracțiunea proiectată. Această etapă se caracterizează prin perceperea și prelucrarea de către agentul infractor a informațiilor declanșatoare de tendințe și motivații antisociale, pe care se fundamentează opțiunea pentru mobilul comportamentului ilicit, adică deliberarea.

Secvența secundară cuprinde procesele psihice care au loc din momentul luării deciziei infracționale până la pregătirea materială și săvârșirea faptei. Această etapă se caracterizează printr-un intens consum lăuntric, problematica psihologică fiind axată pe coeficientul de risc, mai ales pe miza pusă în joc. Un rol deosebit în luarea deciziei infracționale îl are funcția de proiecție-anticipare, care stimulează câmpul reflecției asupra consecințelor în raport cu reușita sau nereușita, sentimentul satisfacției coexistând cu trăirea anxiozității, nesiguranței și îndoielii.

Fiind intime și deosebit de intense, toate aceste procese psihologice sunt caracterizate printr-un mare consum de energie nervoasă, manifestându-se la unii infractori printr-un anumit grad de surescitare. În acest stadiu, intenția infracțională primește un contur precis generând reechilibrarea sferei afectiv-emoționale, pe primul plan trecând de această dată procesele reflexiv-volitive.

Secvenței secundare îi sunt specifice procesele de analiză și sinteză a datelor deținute de agentul infractor și de structurare a acestora pe variante de acțiune, din care se va alege varianta optimă. Activitățile specifice etapei secundare se desfășoară sub forma reprezentării mentale a unui plan de acțiune despre mijloacele și modalitățile de realizare a scopului, timpului de săvârșire a infracțiunii, asigurarea rezultatelor acesteia, măsurile de acoperire și sustragere de la identificare și răspundere, precum și alte elemente necesare reușitei.

3. Doctrina dreptului clasic acceptă următoarea evoluție: apariția motivului, lupta motivelor, adoptarea hotărârii și, în fine, executarea acțiunii.

Un rol deosebit de important în prelevarea și anticiparea mentală a finalității acțiunilor proiectate îl au stabilirea orientării antisociale și experiența din trecut a agentului infractor, acestea fiind componente esențiale ale potențialului său criminogen.

O dată definită hotărârea de a comite infracțiunea, latura imaginativ-prospectivă a acesteia este urmată de acțiunile materiale cu caracter pregătitor. Specificul actelor preparatorii constă în procurarea de instrumente și materiale necesare actelor de executare a infracțiunii, contactarea de complici, culegerea de informații despre victimă(e), despre locul infracțiunii, supravegherea obiectivului și studiul acestuia, recunoașterea locului faptei, experimentarea privind pătrunderea și ieșirea de la locul faptei, posibilitățile de acoperire și fugă în caz de surprindere etc.

Rezultanta comportamentului infractorului din faza actelor preparatorii poate fi, după caz fie fundamentarea în plan material a hotărârii de a comite fapta prin realizarea condițiilor optime reușitei, fie desistarea ori amânarea, în așteptarea unor condiții și împrejurări favorizante.

Secvența terțiară cuprinde procesele psihologice care însoțesc săvârșirea infracțiunii (în faza tentativei și consumării faptei). În timpul comiterii infracțiunii, agentul infractor trăiește stări emoționale deosebit de intense. Actele și acțiunile care se derulează în câmpul infracțiunii sunt tributare crizei de timp și neprevăzutului, care generează trăirea unui acut sentiment de precipitare și teamă.

Psihologic, obiectele, ființele sau fenomenele percepute de agentul infractor în timpul comiterii faptei (instrumentele destinate săvârșirii infracțiunii, valorile ce constituie obiectul material al infracțiunii, victima/victimele), contextul spațio-temporal al desfășurării activităților specifice comiterii infracțiunii etc., în funcție de proprietățile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispunere spațială, rezistența victimei etc.) determină trăiri și reacții emoționale tributare atât imperfecțiunii simțurilor, cât și surescitării nervoase în care aceasta se derulează. Teamă de a fi descoperit, necesitatea de a găsi noi soluții unor situații de fapt neprevăzute, trăirea reală a riscului bulversează structurile emoționale și precipită acțiunile faptuitorului. Lipsa unui autocontrol caracteristic pentru un mod de acțiune și gândire în situații normale, generează scăpări, chiar și în cazul infractorilor ce operează „cu sânge rece”. Astfel, din cauzele menționate, infractorului i se diminuează autocontrolul, acesta poate pierde obiecte personale în câmpul faptei, uită obiecte corp-delict purtătoare de urme, sau uită să șteargă anumite categorii de urme, renunță în cursul activității infracționale la portul mănușilor, se accidentează etc. Toate acestea sunt exploatare de poliția științifică, prin metode criminalistice, în scopul identificării autărului și soluționării cauzei.

Secvența a patra cuprinde procesele psihologice care se produc după săvârșirea infracțiunii, în intenția sustragerii de la răspunderea penală. Elementul caracteristic psihologiei infractorului după săvârșirea faptei penale este efortul de a se sustrage identificării, inculpării și pedepsei. În general, comportamentul agentului infractor în această fază — post-infracțională — este reflexiv-acțional, întreaga lui activitate psihică fiind dominată cu autoritate de trecerea în revistă a celor petrecute.

Istoria criminalității demonstrează existența, încă din cele mai vechi timpuri, a unor strategii și scenarii de contracarare a activităților de identificare și tragere la răspundere penală a autorilor.

În contextul acestor strategii și scenarii, nu puțini sunt infractori care își creează alibiuri, încercând să convingă că era imposibil ca ei să fi săvârșit fapte (faptele) sau mizează pe imposibilitatea administrării probelor de către organele judiciare.

În cazul alibiului, stratagema utilizată este, de regulă, aceea de a se îndepărta în timp util de la locul infracțiunii și de a apărea cât mai curând în alt loc, unde, prin acțiuni menite a

atrage atenția, caută să fie remarcați pentru a-și crea probe, bazându-se pe ideea că, după o anumită scurgere a timpului, organului de urmărire penală îi va fi greu să stabilească cu exactitate succesiunea în timp a celor două evenimente⁴. Alteori, dimpotrivă, infractorul apare în preajma locului unde se desfășoară cercetările, căutând să obțină informații referitoare la cursul acestora, acționând prin denunțuri sau scrisori anonime, modificări în câmpul faptei, înscenări, înlăturări de probe, dispariții de la domiciliu, internări în spitale sau săvârșirea de noi infracțiuni mărunte pentru a fi arestat și a dispărea din aria de investigare a poliției.

În urmărirea scopului lor, infractorii nu ezită a întrebuința orice mijloace care i-ar putea ajuta: minciuna, perfidia, încercări de intimidare a anchetatorului, deseori lăsând să se înțeleagă că vor apela la „persoane influente” care să curme „șirul ilegalităților”.

6.1.3.2. Etiologia suportului psihologic (mobilul, trebuința, motivul, idealul, concepția, scopul etc.)

Mobilul, ca element subiectiv al conținutului infracțiunii – Comportamentul uman este determinat de modificările interne (neuro-endocrine) și de stimuli (excitanți) externi care influențează scoarța cerebrală⁵. Modificările psiho-fiziologice determină starea de tensiune psihică care inițiază un comportament propriu fiecărui individ. Motivația acțiunii/inacțiunii infracționale constituie forța motrice interioară, elementul primar care asimilează și sedimentează influențele externe și va genera fapta, persistând până la reducerea tensiunii psihice apărute (prin săvârșirea sau desistarea de la producerea faptei).

Conduita individuală este rezultatul intervenției unui ansamblu de factori conștienți, inconștienți, fiziologici, afectivi, intelectuali, sociali, aflați în interacțiune⁶ care incită, sedimentează sau amplifică structura psihică individuală (influențată de anumite predispoziții individuale). Motivația acțiunii/inacțiunii este declanșată de trebuințe, interese, convingeri, idealuri, concepții care dezechilibrează biopsihosocial infractorul și încetează prin satisfacerea acestora.

Trebuința infractorului având o natură diferită (socială, biologică, materială) impune stări și imbolduri acționale tensionate, orientând comportamentul individual spre reducerea tensiunii prin satisfacerea acestora sau amplificarea tensiunii din cauza neîmplinirii lor. Tendința de a trece la satisfacerea unor trebuințe în mod conștient sau inconștient, constituie faze comportamentale ale motivației individuale reprezentată de **mobilul acțional** care declanșează, impulsionează și orientează acțiunea/inacțiunea infracțională.

Selectarea și asimilarea trebuințelor și mobilurilor (motivelor) într-o structură constantă și eficientă în domeniul infracțional, formează **interesele infractorilor**.

Motivele se află într-o interacțiune instabilă care generează stări tensionale sau chiar între infractor și societate, determinând pe infractor să opteze între satisfacerea prin infracțiune sau respingerea motivelor prin desistarea sa.

Trebuințele și interesele infractorului se contopesc uneori cu unele convingeri trăite afectiv, fiind implicate în sentimentele, pasiunile, emoțiile și dorințele sale.

4. Cu studenții se vor analiza strategiile de contracarare a identificării și a probării infracțiunii prin strategia alibiului de către frații Iulian – Nicolae și Radu – asasinii prof. Racu Iulian în feb. 1994. Se va evidenția faptul că distanța CFR București-Iași, în perioada critică, fusese blocată prin înzăpezire, documentele oficiale ale CFR fiind utilizate în spargerea alibiului criminalilor care justificaseră absența din București, tocmai prin depășirea la Iași în timpul critic, călătoria cu trenul fiind practic imposibilă. În final, autorii vor recunoaște comiterea omorului, de la ei recuperându-se corpurile delict: 2 butelii și 1 ceas de buzunar din aur.

5. N. Sillamy, pag. 202.

6. Idem, pag. 203.

Convingerile stabilizează propriile aprecieri despre unele fenomene și situații psihosociale, infractorul intervenind sau acționând pentru menținerea sau înlăturarea celor care nu-l satisfac. Derularea existenței sociale poate să fie idealizată de infractor în sensul preluării unor modele comportamentale sau a anticipării unor soluții care să justifice propria sa atitudine infracțională.

Idealul infractorului va constitui un țel suprem al acțiunii — omisiunii socialmente periculoasă, atât sub aspectul formei de realizare, cât și a finalizării acesteia reprezentând un înalt grad de pregătire acțională idealizare infracțională ce trebuie să caracterizeze sensul, scopul și modelarea întregii activități infracționale a unui individ.

Sfera conceptului de motivație comportamentală se încheie cu elementul de **concepție despre viață și societate a infractorului**, ca orientare fundamentală a comportamentului individual spre domeniul infracțional. Concepția despre rezolvarea conflictelor individuale și sociale numai prin infracțiune (ca rezultat al experienței proprii) se caracterizează printr-un grad mai mic de înțelegere a exigențelor sociale și este o negare a educației individuale.

Mobilul (motivul) acțiunii — inacțiunii infracționale reprezintă elementul subiectiv al conținutului infracțiunii și constă într-o cauză determinată, un îmbold psihic care impulsionează, declanșează fapta socialmente periculoasă. Mobilul dezvăluie natura morală a acțiunii — inacțiunii. Reprezentând o caracteristică de impuls afectiv după selectarea, asimilarea și sedimentarea unor influențe externe, mobilul se materializează în obiectul rezoluțiunii delictuoase și în direcționarea executării dinamice a acesteia pentru satisfacerea unor cerințe morale individuale: gelozie, glorie, grațitudine, fanatism, lăcomie, răzbunare, sacrilegiu. Guvernând întreaga motivație acțională, mobilul reprezintă un factor declanșator al faptei în sensul determinării stării psihice necesare orientării spre satisfacerea cerințelor individuale, devenind astfel un obiect al cunoașterii individualității psihologice a infractorului responsabil. În funcție de geneza și conținutul mobilului acțional, în comportamentul infractorului se regăsesc elemente esențiale ale temperamentului, obișnuințelor, direcționării morale, experienței și adaptării la un anumit tip de viață, precum și ale tulburărilor mentale (frustrări, nevroze, obsesii, maladii mentale).

Mobilul faptei este variabil și se caracterizează printr-un grad mai mic sau mai mare, mai simplu sau mai complex de organizare, ceea ce înseamnă că sensul său diferă de la infractor la infractor sau după condițiile specifice de realizare „non sine causa acceditur” (nu se acționează fără motiv). Nivelul de profunzime în reflectarea realității psihosociale a mobilului infracțional va caracteriza și gradul de responsabilitate socială sau de iresponsabilitate a infractorului. Determinând infracțiunea, mobilul o individualizează și o califică, însă prezența sa nu este obligatorie pentru desăvârșirea conținutului infracțiunii. „Mutabile semper causa” (mobilul se schimbă mereu), însă el poate lipsi din derularea unor infracțiuni spontane, fapta care nu exclude realizarea conținutului infracțiunii deoarece acțiunea — omisiunea săvârșită cu intenție sau din culpă are un rezultat socialmente periculos dacă infractorul are capacitatea psihofizică să răspundă penal. Practic, nu există acțiune — omisiune care să nu aibă la bază un mobil acțional ce însoțește psihic și acțional comportamentul infractorului, însă în anumite situații, legea penală califică infracțiunea și după existența perceptibilă a mobilului: omorul săvârșit din interes material (art. 175 lit.b C. pen.); în anumite situații legea impune cu necesitate existența mobilului pentru a se împlini elementul subiectiv al conținutului infracțiunii (abuzul în serviciu prin îngrădirea unor drepturi pe temei de naționalitate, rasă, sex sau religie — art. 247 C. pen.), astfel că în lipsa mobilului, infracțiunea nu va exista, iar fapta nu va fi sancționată.

Uneori, mobilul reprezintă o circumstanță agravantă în realizarea infracțiunii, devenind astfel și un element circumstanțial în activitatea de individualizare legală și judiciară a

pedepsei: art. 75, lit.d C.pen. (existența motivelor josnice). Categoriile specifice de mobiluri sunt perceptibile și inedite, atipice, de manifestare bizară a unor motive acționale; legea propunând aplicarea unor pedepse până la maximul special, iar dacă acesta este neîndestulător, se va adăuga un spor în limitele prevăzute de art. 78 C.pen.

Mobilul infracțional se dezvoltă, în genere, înaintea debutului faptei, devansând fazele acționale și devenind o circumstanță subiectivă a acțiunii – inacțiunii socialmente periculoasă. Formarea mobilului și acceptarea acestuia de către infractor reprezintă o parte componentă a afectivității individuale care este preponderent și stabil negativă, constituind un caz tipic de neacceptare a exigențelor sociale, explicând din ce motiv a fost săvârșită fapta penală.

Scopul, ca element subiectiv al conținutului infracțiunii – Scopul infracțional este reprezentat de considerentele fixate în mod conștient de infractor care se vor realiza în mod concret prin săvârșirea unei acțiuni-inacțiuni. Prin scop, infractorul anticipează rezultatul faptei care urmează a se definitiva ulterior. Scopul este rezultatul unui proces psihic, al unei deliberări prin care făptuitorul anticipează satisfacerea unor interese și își fundamentează modul de acțiune concretă pentru a se finaliza rezultatul propus. În sens restrâns, scopul reprezintă reflectarea subiectivă, conștientă a unui rezultat infracțional viitor, intuit, realizat și acceptat de infractor. În sens larg, scopul semnifică stabilizarea conștientă, volitivă a gândirii infractorului asupra unui obiectiv, deliberarea și adoptarea unei strategii acționale adecvate modului și condițiile concrete de săvârșire a faptei pentru obținerea rezultatului anticipat.

Sensul scopului se precizează în contextul acțiunii, exprimând caracteristica procesului acțional; a însușirilor, a circumstanțelor în care va avea loc acțiunea pentru a se ajunge la rezultatul prevăzut inițial. Scopul este dependent de rezultatul infracțional, fiind element subiectiv al conținutului infracțiunii doar în anumite condiții. Scopul realizează joncțiunea între actul deliberativ, volițional și rezultatul urmărit, însă nu în toate cazurile sfera și felul scopului urmărit de făptuitor face parte din sfera și felul scopului incriminat ca element subiectiv al conținutului unei infracțiuni. Dacă scopul infracțiunii concrete se ocupă de modul cum este organizată aceasta pentru producerea rezultatului, infracțiunea abstractă stabilește un scop generalizat socialmente periculos pentru întreaga categorie de acțiuni posibile a se realiza. În acest mod, scopul devine element subiectiv al conținutului infracțiunii doar în condițiile în care fapta a urmărit realizarea scopului generalizat, socialmente periculos. În conținutul infracțiunii, scopul este utilizat sub înțelesurile de destinație, de rezultat și de circumstanță și face parte din latura obiectivă a infracțiunii.

6.1.4. Matricea morală

Înainte de a fi un concept, matricea morală (aflată în raporturi de incompatibilitate cu matricea infracțională) este o realitate mentală, un construct cognitiv-intelectiv plasat la nivelul conștiinței individuale și ușor identificabilă la fiecare individ al speciei umane, normal din punct de vedere bio-psihic.

Premisele demersului se pot constitui din definirea moralei: „Morala poate fi definită din diferite puncte de vedere; ea poate fi definită ca știința binelui și a fericirii. Morala este știința profilaxiei și a terapiei răului. Ea este filozofia și igiena fizică și psihică a vieții sociale, conștiința echilibrului social, știința moralității și imoralității, a drepturilor, a îndatoririlor, a viciilor și a virtuților. Morala este știința moravurilor, a ansamblului regulilor care guvernează raporturile dintre oameni, ea este știința acordului sau a societății, știința reacțiilor între indivizi și arta de a le evita: știința prudenței și a prevederii, știința estimării proprii

slăbiciuni⁷ sau din altă perspectivă „morală este ultimul capăt al unei asociații alternative între acțiune și reacție, între rău și răzbunare, între căință și consolare” – „există o morală pozitivă (morală binelui) – în joncțiuni pozitive, comandamente pozitive, ceea ce trebuie făcut, alături de o morală a răului (prohibiții) – comandamente negative, ce trebuie să ometem sau să ne abținem de a face”⁸.

Morală, chiar condiționată istoric, constantă și actuală, în fiecare din noi, este matricea noastră morală, spațiul psihologic, forul interior de dicizie, sau cum spunea Kant – „liderul arbitru”.

Matricea morală cuprinde legea morală implacabilă ce nu poate fi modificată, tocmai pentru că este lege. Legea morală cunoaște și răul și binele, și nu poate transforma răul în bine și nici binele în rău, ea este infailibilă, categorică, se supune unui singur comandament, cel al imperativului categoric.

În sinteză, matricea morală este o constelație de exigențe moral-etice structurată la nivel mental într-un construct cu rol de filtru selectiv, aflată în raporturi de excludere cu matricea infracțională, vis-a-vis de care dezvoltă la făptuitori sentimentul culpabilității (vinovăției) de fiecare dată când exigențele sale sunt încălcate.

Psihobiodecția este posibilă tocmai în virtutea realității și caracterului modificabil al matricei morale sedimentară mental a speciei umane, pentru că psihobiodecția se adresează unui comandament moral – comandamentul adevărului și sincerității, coordonate ale personalității morale a omului.

În virtutea acestor realități, toate experimentele de biodecție judiciară confirmă, la unison, că sindromul relevant se află în consonanță cu legea morală a planului decelării răului de bine, în timp ce comportamentul simulat se află în contradicție cu legea morală.

Secțiunea a II-a – Comportamentul simulat

6.2.1. Noțiuni și definiții asupra comportamentului simulat

Una dintre formele de simulare (sau disimulare) o constituie minciuna, atunci când este comunicată prin limbaj. Rousseau comenta definiția în felul următor: „a minți înseamnă a ascunde un adevăr ce trebuie dat în vileag”, afirmând totodată că trecerea sub tăcere a acestor adevăruri pe care nu ai obligația de a le face cunoscute nu înseamnă „a minți”.

Sinceritatea este o prescripție morală care nu poate fi întotdeauna o realitate psihologică.

Minciuna afirmată de subiect este justificată sau nu, astfel ea reprezintă starea unei încercări de a falsifica răspunsul just la o întrebare, ascunzând stările emoționale demascatoare. Din punct de vedere psihofiziologic, detectarea simulării poate fi studiată și este analizată uneori în aspectele ei mai grave, infracționale, cât și, mai ales, în laborator, – fără a fi interesați de doza de justificare a celor implicați sau de caracterul oarecum artificial în care sunt induși subiecții de experiență⁹.

O altă formă mai intimă de simulare, nu mai puțin răspândită însă, o constituie refuzul de a-și mărturisi și de a recunoaște o anumită atitudine reală față de o persoană oarecare sau încercarea de a-și camufla față de sine însuși o anumită dorință pe care totuși o simți¹⁰.

Simulând, oamenii caută să-și convingă auditorii de poziția pe care și-o expun aparent. La anxioși, de exemplu, se observă adesea tăinuirea adevăratului motiv de anxietate. Simularea îmbracă în exterior intenția de inducere în eroare prin trei procedee mascate:

8. Idem, pag. 554.

9. Ciofu I. – Comportamentul simulat, pag. 51.

10. Idem, pag. 51.

- printr-o atitudine raționalizatoare în care individul încearcă să ofere rațiuni cât mai plauzibile pentru justificarea unor greșeli sau a unui comportament pe care singur îl bănuiesc a fi condamnat;
- alții caută să-și proiecteze atitudinile personale în contul altora;
- inversul acestui tip de mascare o constituie identificarea, prin aceasta individul atribuindu-și voit componente sau atitudini ale altor persoane.

Schema acestor procedee de mascare a motivelor reale, care sunt surse ale anxietății, aparține lui Coleman (influența freudiană).

Ca și în minciună, în orice alt tip de simulare există un anumit grad de intenționalitate în a înșela. Intenția este cea caracteristică esențială care deosebește o eroare de un fals. Simularea este, deci, o semnificație socială. Odată cu complicarea vieții sociale, tipurile de simulare, unele mai mult, altele mai puțin justificate, devin tot mai numeroase și, în general vorbind, niște necesități.

Cazul simulării absolute, a falsificării voite a adevărului printr-o formă exprimată verbal – „minciuna” – cu ascunderea expresiilor aparente ar putea-o demasca. Oricărui comportament aparent îi corespunde, cu necesitate aspectul lui inaparent. Ceea ce este fals este sensul imprimat de individ componentei oferite spre observație directă; adică sensul care trebuie atribuit, după intenția sa, comportamentului aparent.

Comportamentul este, în fapt, inseparabil de formele sale de manifestare și acționează ca un tot. De aici și posibilitatea cunoașterii sigure a simulării comise. Inaparența în simulare este până la urmă nu numai ceea ce se încearcă a fi ascuns, ci produsul dintre inaparența care corespunde cu ceea ce este lăsat voit să se exteriorizeze și inaparența care trebuie să rămână un secret personal.

6.2.2. Exprimarea aspectului inaparent în comportamentul simulat

Acțiunea simulării are un aspect aparent (care ne poate induce în eroare), dar și unul inaparent. Formele comportamentului inaparent – evidențiabile cu ajutorul indicatorilor fiziologici – sunt numeroare, de la modificările bioelectrice surprinse de EEG într-un moment de atenție, până la creșterea tonusului sau la mișcări musculare care anticipează direcționarea unor organe senzitive sau apatice către obiectul atenției.

Prima schemă la care apelăm se referă la „comportamentul de acomodare”. Astfel, între o funcție a sistemului (S) și comportament (R) au loc o serie de procese:

1. de prelucrare a informațiilor primite implicând procesele receptive (prin care se selecționează stimulii care dezvăluie, care arată o semnificație anumită);
2. de evaluare (prin care se definesc cerințele de acomodare și se formulează acțiunile posibile);
3. de selecție (prin care se aleg acțiunile, după riscul și recompensa pe care le presupun).

Toată această prelucrare este influențată de:

- a) cadrul de referință al individului;
- b) pattern-ul motivațional: trebuințe, interese etc.;
- c) resursele de mânăuire a acțiunii comportamentale: capacitate, talent, învățare, potențialități etc.;
- d) condiții diverse, momentane: implicații emoționale, oboseală etc.

Rezultă, din această schemă, că între factorii perfect vizibili și controlabili, (S) și (R), există unele variabile intermediare care influențează și întârzie răspunsul vizibil.

Comportamentul simulat trece printr-o succesiune asemănătoare de etape – procese, dintre care, în unele comportamentul se poate exprima în ambele lui aspecte, în altele numai în formele inaparente. Dintr-o astfel de schemă se remarcă existența a două elemente importante pentru conduita simulată, și anume:

- primul element este reprezentat de momentul în care stimulului i se stabilește sau i se reactualizează o anumită semnificație pentru subiect, semnificație care poate fi cu totul alta decât cea unanim stabilită;

- al doilea element îl constituie evaluarea, mai concret spus, selectarea tipurilor de răspunsuri, de acțiuni. Aici se controlează punctul în care subiectul care încearcă o simulare trebuie să-și traducă într-un stadiu aparent intențiile asupra cărora a deliberat, cât și formele de exprimare găsite a fi convenabile.

Într-o a doua schemă, comportamentul punctează și mai clar verigile inaparente incluse în acțiunea de simulare: stimul – semnificație – mediere – intenție – răspuns. În această schemă care aparține lui Smedslund este de reținut existența a două „zone nelegiferate” („now lawfull region”) în care sunt introduși factori de incertitudine: una după recepționarea stimulului, o a doua înaintea răspunsului efectelor. Prima zonă indică lipsa unei reacții logice între (S) și o anumită semnificație constantă. A doua arată lipsa acestei reacții din stimularea respectivă și semnificația personală locală. Rezultă că odată cu sau după apariția intenției de a răspunde, un răspuns poate fi întârziat, viciat, falsificat cu un altul care nu corespunde unuia de tipul statistic, ca depersonalizat. A doua zonă de incertitudine împreună cu intenția de a răspunde, reprezintă, posibil, momentul și locul cel mai caracteristic pentru acțiunea demascatoare a aspectului inaparent din comportamentul de simulare, în care obiectiv ar fi poate imposibil de pătruns dacă ea n-ar fi strâns legată de coloratura emoțională a acțiunilor planificate, de efectul atitudinii pregătitoare și nesiguranța asupra rezultatului acestor acțiuni care presupun un risc pentru individ.

În comportamentul inaparent al simulării există unele verigi, unele etape semnificative. Desfășurarea acestor etape nu are loc fără un anumit ecou efectiv, emoția le însoțește, dându-le o anumită consistență, adică, o implicare în primul rând a manifestărilor organice, musculare și glandulare care îngroașă cu mult latura evidențiabilă a acestor evenimente.

6.2.3. Indicatorii verbali, motori și fiziologici ai conduitei simulate în expresia aparentă (semnificația și sensul stimulilor declanșatori de emoție)

a) **Metoda asocierilor de idei** în detecția minciunii își bazează eficiența pe faptul că o stare emoțională, o anumită semnificație a cuvintelor ce se prezintă sau se spun cuiva poate influența asocierile pe care acesta le stabilește uneori. Libertatea unui subiect de a stabili asociații de limbaj la un cuvânt-stimul dat este îngrădită, orientată de o serie de criterii care uneori scapă controlului individual. Asociația făcută poate să apară – atât pentru experimentator, cât și pentru subiectul însuși – ca fiind întâmplătoare. Totuși, din punct de vedere al legăturilor, circuitelor condiționate care sunt reactive și care stau la baza asocierilor verbale, formularea de „asociație întâmplătoare” trebuie privită cu circumspecție. Există cercetări ale căror date probează faptul că în conținutul asocierilor pe care le facem pot fi incluse până și aspectele unor percepări subliminale. Ideile nu ne vin în minte, deci, la întâmplare.

Folosirea metodei asocierilor verbale în scopul detectării unui anumit conținut de idei, legat de o stare momentană (emoțională, mentală) capătă șansa de a deveni, prin intermediul unei metode adecvate, un singur instrument investigator.

Ca o concluzie referitoare la folosirea metodei asociațiilor verbale, se afirmă că „dacă viteza de reacție verbală este diferită la cuvintele critice față de acelea ne semnificative, dacă subiectul refuză răspunsul la cuvintele critice sau repetă voit, în lipsa unui cuvânt înlocuitor la îndemână, răspunsurile verbale anterioare – atunci vinovăția simulatului (subiectului) poate fi dovedită“.

b) **Indicatorii vegetativi.** În multe cazuri experimentale s-a constatat că stimulii prezentați subiectului au și un aspect afectiv, dar cel cognitiv este primordial. Într-un context afectiv situația se schimbă. Simularea constituie tocmai unul dintre aceste cazuri: aspectul emoțional este mai viu, datorită însuși contextului afectiv în care este silit să acționeze subiectul sau infractorul. De aceea, indicatorii vegetativi se situează pe primul plan prin modificările pe care le produc: pulsul crește imediat după minciuna afirmată, poziția verticală a undelor pulsațiilor înscrise este modificată. Dintre alți indicatori vegetativi, unii autori susțin că EDG are o mare eficiență în detectarea răspunsurilor simulate. Personalul de specialitate care lucrează în criminalistică opiniază însă că în condițiile anchetei (cu un stres mai ridicat, deci), EDG are o eficiență într-adevăr mai bună, dar mai scăzută comparativ cu alți factori, cum ar fi presiunea sângvină.

c) **Înregistrările fiziologice** sunt asociate cu alți indicatori de detecție a simulării și contribuie considerabil la detectarea comportamentului simulat.

d) Un alt indicator, **expresia sonoră a răspunsului verbal**, a stat la baza detecției comportamentului simulat într-o metodă pusă la punct de Olechowski.

6.2.3.1. Indicatorii fiziologici, semnificația și sensul stimulilor declanșatori de emoție în simulare

După 1900, cercetările întreprinse în direcția „detectării simulării“, „a minciunii“, au fost tot mai numeroase, specialiștii plecând de la faptul că stările de tensiune psihică, apărute în momentele de nesinceritate, cum sunt și cele specifice învinutului sau inculpatului care caută să ascundă adevărul, determină o serie de modificări fiziologice. Unele dintre aceste modificări (răgușcala, congestionarea, crisparea, scăderea salivăției, dereglarea ritmului respirației și a celui cardiac etc.), pot fi sesizate direct de către cel ce efectuează ascultarea, dacă are cunoștințe de psihologie, fiziologie și, bineînțeles, spirit de observație adecvat profesiei.

Plecându-se de la manifestările specifice tensiunii psihice, în literatura de specialitate s-a încercat chiar stabilirea unor reguli după care se poate detecta minciuna, vinovăția sau inocența. Astfel, potrivit lui Le Clere:

- a) răspunsul vinovatului este mai lent și ezitant, cel al inocentului este spontan, detaliat și deseori indignat;
- b) vinovatul suportă mai greu privirea, spre deosebire de inocent care însă, roșește mai ușor;
- c) inocentul face apel la corectitudinea sa și caută să demonstreze că nu ar avea nici un interes pentru faptele care i se impută;
- d) inocentul dă mai greu explicații privind modul în care și-a petrecut timpul critic, spre deosebire de vinovat care oferă imediat un „excelent“ alibi;
- e) inocentul este inconsecvent în declarațiile pe care le face¹¹.

Tehnicile de investigare, care detectează emoția și nu cauzează acesteia, se bazează, în esență, pe următoarele elemente:

- în momentul simulării, individul prezintă o serie de manifestări emoționale¹²;
- persoana ascultată nu-și poate controla în întregime aceste manifestări emoționale.

Indicatorii fiziologici care pot servi la depistarea tensiunii emoționale folosiți în actualele tehnici de detecție a simulării, a sincerității sau a nesincerității, sunt consecința unor procese fiziologice (cauzate de tensiunea psihică specifică sistemului nervos vegetativ), cum ar fi:

1. modificările activităților cardiovasculare, manifestate în ritmul și amplitudinea pulsului, precum și în tensiunea arterială;
2. modificarea caracteristicilor normale ale respirației care, în prezența emoției, devine neregulată și mai grea;
3. modificarea rezistenței electrice a pielii, denumită reacția electrodermică (R.E.D.);
4. modificarea caracteristicilor normale ale vocii, funcției fonatorii influențată de schimbarea tremurului fiziologic al mușchilor aparatului fonorespirator;
5. modificarea caracteristicilor scrierii, îndeosebi în privința vitezei de execuție și a presiunii, care se poate accentua sau reduce¹³.

Alți indicatori fiziologici sunt:

- tensiunea musculară (crisparea);
- temperatura corpului;
- comportamentul ocular;
- activitatea electronică a scoarței cerebrale, înregistrată prin intermediul electroencefalografului sub forma electroencefalogramei (EEG), fiind un indicator important al tensiunii psihice.

6.2.3.2. Mijloace psihologice de detecție a tensiunii psihice cuprinse în chestionare și teste de personalitate

Performanța realizată de un subiect într-o cercetare experimentală depinde, printre altele, de calitatea și intensitatea simulării, de anumite capacități psihofizice, de disponibilitatea de moment, de gradul de sănătate și oboseală, de motivația pentru experiment. Influența acestor condiții asupra creșterii sau descreșterii performanței, în obținerea unor rezultate care corespund realmente sau nu posibilităților subiectului a fost deseori abordată obiectiv.

O importanță deosebită o are asupra rezultatelor și influența sau încrederea subiectului față de adevăratul scop al activității experimentatorului, uneori, condiții care îl pot determina să apeleze în ceea ce spune sau face, la răspunsuri nesincere.

Este necesară o analiză amănunțită privind rolul stimulărilor în cercetarea psihologică, influența acestora asupra nivelului performanței și, în general, asupra îmbunătățirii modelului de investigare a simulării.

Se observă indici de simulare în:

a) **chestionarele psihologice** – care răspund anumitor tematici – în care o parte dintre cei solicitați au tendința de a face o „bună impresie” examinătorului. În cazul în care indivizii sunt preveniți că obiectul urmărit, odată cu prezentarea chestionarului, îl constituie investigarea tendinței de a minți, are loc o mai frecventă formare a răspunsurilor, cu o puternică dorință de a face aceași „bună impresie”. Astfel, pentru a preveni falsitatea

12. Vezi anexa: T. Butoi și I. Butoi – Psihologia comportamentului criminal – ghid de observație, Ed. Enmar, București, 1999, pag. 137 și următ.

13. T. Bogdan, T. Butoi – Tratat practic de criminalistică, vol. II, pag. 368.

răspunsurilor, s-a pus problema introducerii în chestionare a „scalelor speciale” de detecție a unor disimulări reușite (fake good responses);

b) **testul M.M.P.I.** conține, de asemenea, o „scală specială” de 18 elemente, asemănător testului de personalitate al lui Manddley (M.P.I.) și o „scală specială pentru copii” (J.M.P.I.), cu doi indici de simulare (F-K, K-L), identificați ca fiind factori care exprimă o „tendință de a minți” și o „apărare perceptivă”, disimularea și apărarea perceptivă având un factor comun: starea de apărare („liberty”);

c) **testul de apersepcție tematică (T.A.T.)**, aplicat într-o condiție standard, comparat cu o agresivitate simulată poate avea ca rezultat evidențierea încercărilor de a da răspunsuri false.

d) **testul de frustrație ROSENZWEIG** – acumularea agresivității este introproiectată, exteriorizată sau mediată.

Secțiunea a III-a – Detectarea științifică a conduitelor duplicitare (simulate-mincinoase) – utilizarea tehnicii „Lie detector” – Poligraf¹⁴

„A nu ține seama de relativitatea concluziilor investigațiilor poligraf este tot atât de grav cu a nu le lua în seamă sau a le acorda un credit total.”

Prof. dr. Tudorel Butoi – prim expert în tehnica poligraf

6.3.1. Scurt istoric și evoluție în materie

Preocupările obiective științifice, îndreptate către detecția stărilor de tensiune emoțională care evidențiază disimularea adevărului, sunt de dată relativ recentă. Este cunoscut faptul că cercetările asupra poligrafului au apărut pentru prima oară în jurul anilor 1920 în S.U.A., izvorând din necesitatea practică a orientării anchetatorilor în dirijarea cercetărilor judiciare, ulterior poligraful „fiind amplu folosit în instrucția penală”¹⁵.

Plecând de la faptul că disimularea adevărului (minciuna) este însoțită în mod obișnuit de unele schimbări fiziologice caracteristice reacțiilor emoționale, „un număr de tehnicieni și criminologi ca V. Benussi, H.D. Burt, J.A. Larson, Summers, Keller, Reid, Inbau, pentru care lupta contra crimei se reducea adesea la o luptă între adevăr și minciună, dar preocupați de asemenea să stabilească nevinovăția indivizilor acuzați pe nedrept, au făcut cercetări și au construit aparate amplificatoare și înregistratoare capabile să traducă și să studieze aceste fenomene interioare”¹⁶.

Pentru diagnosticarea minciunii și sincerității, V. Benussi a utilizat pneumograful. Problema pe care și-a pus-o Benussi a fost dacă se schimbă respirația când se minte, cu alte cuvinte dacă se pot preciza sau nu simptomele respirației pentru minciună. Tehnica utilizată de Benussi a constat în următoarele: subiectului i se prezentau diferite bucăți de hârtie pe care erau imprimate cifre, litere sau imagini. El (subiectul) trebuia, într-un caz, să spună sau să citească corect ceea ce se găsea pe foaia de hârtie, iar în alt caz să declare semne care nu se găseau pe foaia de hârtie, simulând adevărul. Experiențele au fost făcute în prezența unei asistențe compuse din experți, al căror rol era acela de a observa atitudinea și fizionomia subiectului și de a conchide după impresiile lor dacă subiectul a mințit sau a spus adevărul. În

14. Integral opera colectivă Tudorel Butoi, Tiberiu Bogdan – **Tratat practic de criminalistică**, vol. II, Ed. M.I., 1985 – cap. referitor la identificarea stressului emoțional prin tehnica poligraf.

15. J. Pinatel – **El detector de mentiras Mundo-Policial**, nr. 25.1974, Buenos Aires, pag. 58.

16. M. Sicot – **A la barre de l'Interpol Paris**, 1961, pag. 170.

acest timp, experimentatorul se ocupa de înregistrarea respirației subiectului. Pentru diagnosticare, experimentatorul s-a folosit numai de curbele respirației. Rezultatele obținute au fost din cele mai tipice: în caz de minciună, expirația era de mai lungă durată decât inspirația, iar în cazurile de sinceritate, dimpotrivă, inspirația era aceea care dura mai mult. Prin urmare, ceea ce permite diagnosticul nu este nici frecvența, nici profunzimea respirației, ci numai forma. Încercările făcute de subiecți de a schimba în mod voluntar curba respirației au fost fără succes. Interesant de remarcat este însă faptul că aprecierea experților a fost justă în 50% din cazuri, ceea ce după Benussi se putea datora pur și simplu întâmplării, pe câtă vreme diagnosticul bazat pe curbele respirației prezenta o exactitate de aproape 100%.

Experiențele lui Benussi au fost reluate cu mici modificări de H.D. Burt. El a înregistrat însă, nu numai respirația, ci și presiunea sanguină sistolică. Concluzia la care a ajuns a fost că presiunea sanguină sistolică avea o mai mare valoare diagnostică decât respirația. După Burt, diagnosticul bazat pe respirație este just în proporție de 73%, iar cel bazat pe presiunea sistolică în proporție de 91%¹⁷.

În S.U.A., primele cercetări se leagă de numele lui John A. Larson¹⁸ care, în colaborare cu profesorul de psihologie Robert A. Gesell, a realizat în 1920 un aparat poligraf portabil (instrument capabil să înregistreze în mod continuu 3 fenomene fiziologice – tensiune arterială, puls și respirație), pe care-l utiliza mai ales pe când lucra pentru poliția din Berkley¹⁹.

Keller, care urmărise primele lucrări ale lui Larson, a construit în 1925 cu ajutorul Universității Netwestern, un poligraf îmbunătățit, sub denumirea de „Keller Polygraph” (nedepășind însă stadiul înregistrării parametrilor clasici: tensiunea arterială, pulsul și respirația). Cu acest aparat, el pune bazele poligrafului industrial²⁰.

În 1938, Compania de cercetări asociate din Chicago, adaugă la aparatul lui Keller, inspirându-se din lucrările lui Walter Summers asupra reacției galvanice a pielii, un înregistrator capabil să măsoare variațiile acesteia.

O formă îmbunătățită este realizată în 1945 de John Reid, care stabilește legătura între activitatea musculară neobservabilă și tensiunea arterială, poligraful „Reid” putând astfel înregistra: tensiunea-pulsul, respirația, reacția electrodermogalvanică, reactivitatea neuromusculară. Realizările în acest domeniu au fost posibile datorită, pe de o parte, necesității impuse de practică de a se efectua detecția disimulării adevărului și, pe de alta, datorită preocupării unor minți ingenioase de a fructifica în mod superior rezultatele psihofiziologice.

Ulterior acestor prime începuturi, a avut lor o perfecționare considerabilă a poligrafului, atât în sens strict tehnic, cât și ceea ce privește metodologia de utilizare a aparatului.

Pe plan statistic, Laboratorul de detectare al poliției din Chicago a efectuat între 1938 și 1941 un număr de 1127 de teste. În registre a fost relevată culpabilitatea în 84% dintre cazuri²¹.

Au existat multe discuții privind aspectele morale și juridice ridicate de folosirea tehnicii poligraf. Astfel, M. Sicot sublinia: „în domeniul respectului persoanei umane, se cuvine să se precizeze bine că utilizarea aparatului este de ordin pur extern. Firele și electrozii săi nu afectează cu nimic integritatea sau demnitatea individului care conservă toate calitățile sale

17. Al. Roșca – op.cit., pag. 127-128.

18. A. Parker – *Au nom de la loi*, Paris, 1965, pag. 98.

19. C. Turner – *Detection scientifique du mensonge dans l'Armee Americane*, în „Revue Moderne de la Police”, nr. 61, 1963, pag. 16.

20. Guy Mondet – *Le polygraph et son utilisation en justice*, în „Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique”, nr. 4, 1959, Geneva, pag. 298.

21. Ibidem.

volitive și intelectuale și nici nu trebuie măcar să se dezbrace, în timp ce în multe țări, legile autorizează recoltarea de sânge care necesită înțepături și prelevări corporale²².

În ce privește opinia europeană față de aspectul juridic al problemei, majoritatea specialiștilor sunt de aceeași părere cu Marcel Sicot, care subliniază: „Reacțiile înregistrate la poligraf nu pot fi considerate nici ca declarații, nici ca mărturii, nici ca mărturisiri, pe care nimeni nu este, în mod legal obligat să le facă. Mie mi se pare în actuala stare de lucruri că ar trebui să fie clasate în categoria indiciilor care rezultă mai curând din tehnica polițistă, decât din procedura penală. Ele nu au, desigur, valoarea urmelor relevate la fața locului, și, mai puțin încă, forța probantă a amprentelor digitale, recunoscută astăzi în mod universal. Dar justiției i-au trebuit numeroși ani ca să recunoască valoarea probatorie a dactilotehnicii²³.

Nu trebuie neglijat faptul că „adversarii detectorului de minciuni, uitând fără îndoială pe nevinovați, pe care acesta permite să-i scoată în afara cauzei, estimează că utilizarea sa este incompatibilă cu principiul de a dispune liber de tine însuși, că singura amenințare de a recurge la acesta constituie deja o presiune, că operația însăși este un act de intimidare care poate aduce subiectul să mărturisească ceea ce n-ar fi recunoscut altfel, că el riscă să mărturisească crezându-se depistat, că anchetatorul poate, dacă individul refuză să se supună detectorului, trage din acest refuz concluzii injuste sau imprudente, că subiectul vinovat este susceptibil să vrea el însuși să înșele, în sfârșit, că uneori este dificil să interpretezi graficele și să controlezi autenticitatea acestora²⁴.

În prezent, folosirea tehnicii poligraf în procesul penal este o realitate nu numai pe continentul american, ci și în numeroase țări europene (Germania, Franța, Italia, Polonia etc.), în Japonia, în Israel etc.

În țara noastră, testările cu ajutorul tehnicilor poligraf sunt de dată recentă și se fac în compartimentele tehnico-științifice ale Poliției. Preocuparea de bază este aceea a perfecționării metodologiei de testare (prin valorificarea experienței practice a muncii de poliție și a cercetărilor de psihologie judiciară de la noi), în direcția măririi capacității de precizie în ceea ce privește depistarea disimulării adevărului în cursul cercetărilor. Scopul final exclusiv este acela de a orienta (în baza unor indicii) cercetările judiciare, de a aduce un plus calitativ activității de urmărire penală.

6.3.2. Fundamentul științific al constatării stresului psihologic

a) Indicatorii psihofiziologici de depistare a nesincerității

Observația empirică milenară a evidențiat faptul, îndeobște cunoscut, constând în aceea că ori de câte ori se ascunde adevărul prin rostirea unei minciune, acest fapt este însoțit de un întreg cortegiu de trăiri lăuntrice și de sentimentul stingheritor al vinovăției. „În strădania de a ascunde adevărul nu am simțit oare în unele ocazii o creștere bruscă a bătăilor inimii, urcarea sângelui în obraz, un impuls incontrollabil de a înghiți, sau alte astfel de fenomene rezultând din teama asupra posibilității ca minciuna să fie descoperită? Și nu ne-am întâlnit cu multe ocazii în care am putut decela minciunile altor persoane prin diverse manifestări ca roșirea, contractarea buzelor, strângerea ochilor, evitarea de a privi pe cel ce întreabă «drept în ochi», o monotonie specială a vocii, un «râs forțat», contraîntrebare de «cine, eu?», o cerere inutilă

22. M. Sicot – Op.cit., pag. 170-171.

23. Ibidem.

24. Ibidem.

25. J.E. Reid, F.E. Inbau – Truth an Deception, The polygraph (Lie Detector) Technique, Baltimore, 1966, pg. 14.

de a se repeta întrebarea, mișcări ale mâinilor și picioarelor arătând o stare de stânjenală, o activitate mărită a «mărului lui Adam» și multe alte reacții de natură asemănătoare?²⁵. Deosebit de frecvent, asemenea manifestări se întâlnesc în domeniul psihologiei judiciare, oglindite concret în munca de urmărire penală, de ascultare a învinuiților și infractorilor. În marea majoritate a cazurilor, aceștia, profitând de lipsa unor probe hotărâtoare și ținând raționamente cu aspecte de verosimilitate, zădărnicesc aflarea adevărului și soluționarea justă a cauzelor. Dacă în plan rațional, logico-cognitiv (acela al dialogului dintre anchetator și infractor), manifestarea de voință a acestuia din urmă de a se apăra de acuzațiile aduse se desfășoară plenar, nestingerit, uneori dându-i chiar câștig de cauză, nu același lucru este posibil în sfera trăirilor emoționale și a reacțiilor psihofiziologice, unde, de obicei, autocontrolul voluntar rămâne fără efect²⁶. „Persoana care a comis o infracțiune, în timpul ascultării se află într-o stare de excitație emoțională puternică, în special atunci când există un pericol real de a face cunoscute fapte pe care vrea să le ascundă. La o reacție emoțională puternică intervin modificări în presiunea sângelui, în forța și viteza de lucru ale inimii, în respirație (schimbarea ritmului), în reacția epidermo-galvanică. Aceste modificări pot fi înregistrate pe aparate speciale, analizându-se mai apoi abaterile intervenite”²⁷.

b) Mecanismul psihofiziologic al producerii stărilor emoționale

În săvârșirea unei fapte penale (furt, tâlhărie, delapidare, omor etc.) subiectul (infractorul) participă cu întreaga sa ființă, mobilizându-și pentru reușita infracțională întregul său potențial volitiv și cognitiv-afectiv. Punerea în act a hotărârii de a comite fapta prevăzută de legea penală este precedată de o serie de procese de analiză și sinteză și de o luptă între motive, deliberarea și actele executării antrenând profund întreaga personalitate a individului. Acest lucru face ca faptul infracțional să nu rămână ca o achiziție întâmplătoare, periferică a conștiinței infractorului, ci să se integreze în această sub forma unei structuri informaționale stabile cu conținut și încărcătură afectiv-emoțională specifică, cu un rol motivațional bine diferențiat. Asimilarea faptei are loc în momentul săvârșirii acesteia, în procesul perceperii și acțiunii nemijlocite cu obiectele și fenomenele din mediul (infracțional) înconjurător și al sedimentării semnificațiilor lor în experiența adaptativă în raport cu situația infracțională. Psihologic, obiectele, ființele sau fenomenele percepute de infractor în timpul comiterii faptei (scule sau instrumente de spargere, arme, victimă, martori, contextul spațio-temporal al desfășurării faptei etc.), în funcție de proprietățile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispoziție spațială, rezistență a victimei sau de efectele acestora (tipăt de durere, strigăt, zgomot de împușcături etc.) determină trăiri și reacții emoționale pozitive sau negative ale subiectului. Subordonându-se caracteristicilor informaționale ale faptei, componentele experienței afective corespunzătoare se asociază, integrându-se în calitate de componentă a imaginii individuale sau categoriale despre fapta infracțională, conform principiului psihologic după care stabilizarea și organizarea sistemului de imagini implică și stabilizarea și organizarea substratului lor afectiv.

Tehnicile poligraf, abordând în mod indirect planul conștiinței subiectului, caută să evidențieze dacă acesta redă cu fidelitate și în mod sincer „ceea ce știe”, adică elementele de

26. De aici și o serie vastă de preocupări către detecția în mod indirect a aspectelor de nesinceritate, începând cu Abrahamsen Kent-Rosanoff, Jung, Roșca (timpul de latență); A.R. Lucia Mira y Lopez (dereglările în curba experienței motrice); I. Molnar (chestionarul tendinței generale de a fi nesincer), și terminând cu substanțele psihofarmacutice (House-Claude Herrera) sau electroșocul (Corletti și Bini) – vezi Tiberiu Bogdan – Psihologia judiciară, Ed. Științifică, București, 1956, pag. 180-190.

conținut ale „realității subiective“ pe care o poartă în planul conștiinței sale (elemente de timp și de loc legate de faptă, de modul de operare și de împrejurările care au declanșat comportamentul infracțional). Stările emoționale iau naștere încă din momentul în care bănuitul este invitat pentru a da relații legate de faptă și, în general, cunosc următoarea dinamică în manifestare:

– Starea inițială a conștientizării pericolului (în cazul unui vinovat) de a fi identificat și demascat introduce organismul uman, ca sistem autoreglator, într-o stare de vigilență crescută (alarmare²⁸). Această stare inițială are un caracter difuz, general, global, cu declanșare și realizare involuntare, pregătind (prin mecanismele autoreglării psihofiziologice) organismul pentru contracararea pericolului. În cazul unei persoane nevinovate, de regulă, stările emoționale sunt slab evidențiate, având în general, un caracter stenic, pozitiv, motivat de curiozitate și interes pentru scopul chemării în fața anchetatorului. Ele se realizează, de asemenea, prin mecanismele psihofiziologice involuntare, reflexe și au un caracter difuz general, fiind slab evidențiate.

– Odată cu începerea chestionării bănuitului, conștientizarea mesajului informațional al întrebărilor ce i se adresează realizează în planul cognitiv al acestuia reactualizarea involuntară a momentelor informaționale obiectual afective care au însoțit comiterea faptei, prin declanșarea reacțiilor funcționale ale memoriei intenționale și ale celei latente. Datorită factorului surpriză și elementului de neprevăzut al întrebărilor, reprezentările despre faptă apar brusc, intempestiv, surprinzând compartimentul de analiză și decizie nepregătit, în deficit de date și subansambluri logice în fața pericolului iminent de demascare.

Concomitent, caracteristicile afective, stările emoționale și trăirile care au întovărașit reprezentările despre faptă inundă planul conștiinței, dominându-l, în virtutea ineficienței asupra lor a controlului voluntar. La acest nivel, trăirea emoțională se integrează în structura primară a instinctelor (instinctul de conservare), conștientizarea pericolului demascării declanșând trăirea stării de frică (uneori bruscă blocare a unei funcțiuni motorii)²⁹, cu caracter bine precizat și distinct față de un pericol anume (rezultând din conținutul mesajului informațional al întrebării) și însoțită de puternice descărcări neurohormonale declanșate pe cale reflexă.

– O sursă puternică de geneză a stărilor emoționale este (alături de „teama de detecție“, mai ales după testul cartonașelor de stimulare) și conflictul care apare în plan cognitiv și în procesul de decizie, între domeniul datelor de cunoaștere ce fundamentează situația adevărată și domeniul datelor intenționale care fundamentează minciuna.

Disimularea adevărului făcută în mod conștient necesită un efort voluntar, care declanșează stări emoționale ușor decelabile în parametrii psihofiziologici. Dacă negarea adevărului este posibilă în planul verbal al dialogului (în cursul anchetei libertatea de conștiință nefiind limitată în nici un fel), acest lucru nu este posibil în planul reacțiilor neurovegetative, unde conflictul capătă proporții, instanța corticală conducând, prin structurile subordonate, centrul sistemului vegetativ către dezechilibrări și reechilibrări succesive cu caracter adaptiv situației de pericol în care se află individul.

Plecând de la aceste date științifice fundamentale (în literatura românească de specialitate, Ion Ciofu, în cadrul Institutului de psihologie al Academiei, s-a impus prin cercetările asupra comportamentului simulat), tehnica poligraf nu face altceva decât să depisteze emoția în mod indirect prin depistarea reacțiilor activatorii generale, care implică mecanisme fiziologice atât de centrale, cât și periferice³⁰.

28. C.T. Morgan – *Physiological psychology*, McGraw-Hill Books, 1965, pag. 337 și urm.

29. Tiberiu Bogdan, – *Probleme de psihologie judiciară*, Ed. Științifică, 1973, pag. 102 și urm.

În acest sens există corelații directe între viață psihică și **modificările cardiovasculare**. Accelerarea ritmului cardiac în timpul emoției a fost bine cunoscută cu mult timp înainte ca problema să fie analizată științific (Bikov). Experimental s-a obținut tahicardie în cursul aplicării unei baterii de teste care au introdus o stare de stress (Thiessen), la așteptarea șocului electric (Kransogorski), chiar dacă această așteptare se întinde pe zeci de minute (Lundberg), stabilindu-se că în timpul imediat anterior, cât și după acțiunea aceleiași stimul nociv, anxietatea provoacă o descreștere a acestui ritm. Emoția de teamă, de frică este, deci, legată de interceptia cardiacă, relație exprimată perfect de clinicianul Brown: frica este o „proprietate esențială a psihismului cardiac”. Un alt parametru al activității cordului în emoție îl constituie modificările vasculare. Observațiile, mai întâi clinice (Pșonic), au stabilit că are loc o dilatare a vaselor sanguine cerebrale în timpul stărilor afective de orice fel (Franck), în durere și rușine (Mosso) sau în neliniște (Negel)³¹. Totodată, emoția este însoțită și de o creștere a tensiunii arteriale. Legat de activitatea aparatului cardiovascular amintim și **efectele glandulare decelabile în emoție**. În emoția puternică (mânie) are loc o activare a sistemului nervos simpatic, însoțită de un exces de adrenalină. Ca rezultat apare un întreg cortegiu de reacții fiziologice care pregătesc organismul pentru a putea face față situației (Canon, Funkenstein); respirația devine mai profundă, ritmul cardiac mai frecvent, tensiunea arterială crește, apare afluxul de sânge către inimă și mușchi, procesele din canalul alimentar se diminuează ș.a.m.d.; ficatul se dilată și secretă provizii de zahăr în sânge, iar acesta din urmă coagulează mai rapid (Ruch, Bikov). În tensiunea psihică, cum ar fi cea provocată de frică, sunt secretați diverși hormoni pe lângă adrenalină: noradrenalină, serotonină, aceticolină, care, la un loc, constituie un mecanism de „agitație vegetativă” (Kreindler).

Emoțiile determină prin sistemul nervos vegetativ și modificări electrice în piele, atât de rezistență electrică, cât și de potențial³². Încă de la primele cercetări ale aplicării tehnicii cutanogalvanice (Pierron, Campbellman) s-a stabilit dependența relației emoție-rezistență și potențial electric nu numai de caracterul de nouitate a excitației organismului, de caracterul de efort fizic sau intelectual, ci, în foarte largă măsură, și de stările afective în care rezistența electrodermică (RED)³³ este deosebit de activă. Folosind o metodă poligrafică au fost obținute schimbări de potențial în raport cu încărcătura emoțională a cuvântului **stimul** (Kreindler).

30. Aceste reacții pot fi identificate deoarece sunt transmise de o parte specială a sistemului nervos. Putem spune că sistemul nervos al omului are două componente. Una somatică responsabilă de transmiterea impulsurilor nervoase somatice musculare și de postură a scheletului. Alta, mai veche și relativ independentă de sistemul nervos central, cea autonomică sau vegetativă, care se ocupă cu activitatea vitală subconștientă: Noi respirăm, inima bate, digestia are loc, hormonii sunt eliminați în debitul sanguin care trece prin corp, este reglată temperatura, pupila se dilată sau se contractă, fără nici un fel de adaptare conștientă... aceste schimbări includ îmbujorarea ori paloarea feței, transpirația excesivă, creșterea vitezei inimii, uscarea gurii, multe senzații viscerale și altele” — H.J. Eysenk — *Sense and nonsense in psychology*, Penguin Books, 1966, pag. 78.

31. „Impulsurile sistemului simpatic pot cauza bătăi rapide ale inimii. Ele pot determina constricția vaselor de sânge..., iar accelerarea vitezei inimii și constricția vaselor de sânge pot crește presiunea sângelui” — C.T. Morgan, *op.cit.*, pag. 334-336 și urm.

32. „Răspunsurile psihogalvanice au fost folosite în toate testele psihologice de cercetare vizând condițiile emoționale ori măsurarea reacțiilor emoționale la stimuli” — C. T. Morgan, *Ibidem*.

33. „Împreună cu alte înregistrări, RED concurează la o mai bună definire operațională a emoției. Ceea ce se poate surprinde este corelația între activitatea electrodermală și intensitatea emoției, mai puțin calitatea ei. Apar totuși unele diferențe în funcție de calitatea emoției; scurtarea timpului de latență și creșterea amplitudinii RED la «mirare» și «surpriză»; creșterea perioadei de latență și scăderea amplitudinii pentru stările de încordare. Ax constată valori mai mari ale conductanței pielii în emoția de mânie decât în cea de «frică». Chevanes pune în evidență intervenția unor mecanisme inconștiente de apărare care întăresc subiectiv stimulii cu valoare afectogenă mică reflectată de RED”. — I.F.I. Dumitrescu — **Omul și mediul electric, fenomene bioelectrice de suprafață**, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pag. 262.

Paralel cu reacția electrodermografică are loc o intensificare a activității glandelor sudoripare. În emoție este prezentă mai ales transpirația palmară. Aceasta poate fi eficient detectată în stresul emoțional (Funk Hausser)³⁴.

Modificarea caracteristicilor normale de respirație sub influența emoției. Sufocările, înghițirea aerului, gâfâiala și îngreuierea respirației sunt printre schimbările respirației care se pot produce în cazul unei emoții. Impulsurile sistemului simpatic dilată bronhiile pulmonare sporind schimbarea oxigenului și bioxidului de carbon³⁵. De obicei, după un răspuns mincinos al infractorului, în traseul ritmului respirator fie că se evidențiază una, două unde rapide cu o amplitudine mărită, fie că respirația se blochează un moment sau capătă un caracter scalariform (ceea ce operatorii de poligraf denumesc „în trepte”).

În timpul anchetei, ofițerul experimentat poate, desigur, să descopere și să demaște comportamentul simulat al infractorului, uzând de o logică impecabilă și fisurând sistemul defensiv al acestuia prin evidențierea caracterului contradictoriu și uneori absurd al unor afirmații care-i aparțin.

De asemenea, gama largă de întrebări care surprind infractorul, supunându-l la raționamente imprevizibil și generează un comportament caracteristic în mimică, gestică, intonație, nu face decât să ofere o serie de indicii ce reliefează nesinceritatea și încercările de a induce în eroare. Deși această cale de investigare dă uneori rezultate bune, descoperirea simulării se face incert la unii indivizi, la alții fiind chiar imposibilă, datorită unui autocontrol mărit în manifestările exterioare ale comportamentului simulat, obținut printr-un antrenament oarecare sau prin obișnuință la infractorii recidiviști, înrâșiți. De aceea, calea cea mai utilizată și mai sigură pentru detecție o constituie sondarea simulării prin indicatori fiziologici, mai ales prin aceia care evidențiază comportamentul inaparent. Conștiința vinovăției, a fricii mobilizatoare a unei stări emotive care poate fi mascată cu dificultate, îl determină pe individ să reacționeze emoționat ori de câte ori i se prezintă vreun obiect sau i se enunță vreun cuvânt în legătură cu infracțiunea comisă. Indicatorul cardiac și ceilalți indicatori vegetativi reacționează vizibil, chiar dacă infractorul nu minte efectiv, ci tănuiește doar adevărul, încercând să eludeze eficiența testului, să-l învingă („to beat the test”). Efortul de a tănui este însă inutil. După cum bine probează Mandsley, tristețea (ca una din manifestările emoției), dacă nu se manifestă în lacrimi, obligă în schimb organele interne să „plângă”. Detectorul de minciuni (poligraful) exploatează tocmai această posibilitate științifică fundamentală de a înregistra modificările fiziologice surprinse în ritmul respirator, tensiune, puls și RED, concomitente stărilor emoționale corelate cu negarea adevărului și starea de frică resimțită de infractor față de posibilitatea demascării sale³⁶.

c) Criterii ce stau la baza folosirii poligrafului

„Detectoarele de minciuni”, termen de largă circulație, desemnează de fapt, aparatura poligraf de înregistrare a unor reacții psihofiziologice caracteristice stărilor de tensiune emoțională. La baza folosirii tehnicii poligraf stau următoarele criterii:

34. I. Ciofu – Comportamentul stimulat, Ed. Academiei R.S. România, București, 1974, pag. 38-39; 75.

35. „C.A. Ruckmick face în 1934 o trecere în revistă a studiilor privind respirația, observând modificarea acesteia în diverse stări emoționale: ritmul respirator ar crește în cazul unei stimulări plăcute și ar descrește în cazul uneia neplăcute. Benussi pretinde că raportul inspirație-expirație este semnificativ mărit înaintea răspunsului adevărat comparativ cu cel falsificat, pe durata câtorva cicluri respiratorii. Invers, după afirmarea adevărului, raportul I/E este ceva mai mic decât după afirmarea minciunii” – I. Ciofu, Op.cit., pag. 38-39, 69, 72, 75.

36. Al. Roșca – Psihologia martorului, Cluj, 1934, pag. 124 și urm.

- funcționarea acestor aparate se bazează pe faptul că o minciună spusă conștient, pe lângă efortul mental pe care îl necesită, produce și o anumită stare de tensiune emoțională (teamă);
- producerea tensiunii emoționale își are originea în declanșările involuntare ale sistemului neurovegetativ concomitent conștientizării pericolului și în trezirea prin aceasta a instinctului de autoconservare;
- prin folosirea poligrafului nu se lezează cu nimic integritatea sau demnitatea individului, care-și conservă toate calitățile sale volitive și rațional-afective;
- folosirea poligrafului nu lezează cu nimic integritatea sau demnitatea individului, care-și conservă toate calitățile sale volitive și rațional-afective;
- folosirea poligrafului se face numai cu acordul subiectului și consimțământul apărării. Fără conlucrarea subiectului, un test nu se poate efectua;
- metodologia de testare nu este interzisă de lege, nefăcând parte din categoria mijloacelor prohibitive; ea își aduce contribuția la aflarea adevărului și justa soluționare a cauzelor. Testarea la poligraf poate fi făcută atât în scopul stabilirii nevinovăției unei persoane, cât și în scopul dovedirii vinovăției sale.

Tehnicile poligraf înregistrează, în principal, modificările indicilor psihofiziologici oglindite în următoarele diagrame: diagrama puls-tensiune arterială, diagrama ritmului respirator, diagrama rezistenței electrodermice

d) Eventualele posibilități de eroare în folosirea tehnicii poligraf

O posibilitate de eroare rezidă în raționarea excesivă și pledarea până la autoconvingere a nevinovăției, situație pe care, teoretic, literatura de specialitate o semnalează în legătură cu acele infracțiuni pentru care este prevăzută o pedeapsă foarte severă. Explicația psihologică constă în aceea că întreaga activitate psihică este comutată asupra conștientizării pericolului, lăsând în conul de umbră aspectele legate de fapta comisă. Teamă față de sentința ce va fi pronunțată este în acest caz, un factor cu mult mai predominant decât teama că minciuna ar putea fi detectată (Maurice Floch). De asemenea, pledarea până la autoconvingere (în susținerea nevinovăției), duce în timp la o raționalizare „la rece” a faptelor și la o descărcare afectivă, care provoacă diminuarea sentimentului vinovăției (efectul obișnuinței trăirii, fapt realizabil uneori și printr-o interogare excesivă înainte de test). Uneori, subiecții supuși testării cu poligraful se abat de la instrucțiunile primite și, în dorința de a se sustrage detectării vinovăției, se dedau la o serie de tentative de a denatura reprezentările grafice (Reid, Inbau, H.J. Eysenk). Ceea ce asemenea indivizi nu cunosc, este faptul că acest comportament, diferit, de cel indicat prin instructaj, devine semnificativ pentru minciuna lor, traseele diagramelor fiind o regularitate și o lipsă de naturalețe care trezesc suspiciuni examinatorului. Dealtfel, indivizii din această categorie recurg la o serie de tactici defensive, în scopul sustragerii de la examenul poligraf (oboseală excesivă, consum de medicamente, de alcool etc.). Nu rare sunt și cazurile când, în funcție de cunoștințele științifice pe care le posedă, subiecții încearcă să denatureze rezultatele prin diferite eforturi de autocontrol.

Respirația controlată este o altă posibilitate de eroare. Ea se evidențiază în regularitatea nefirească a ritmului sau în diferențele dintre caracteristicile respirației la testul cartonașelor față de testul de bază.

Mișcările musculare și acuzarea jencei create de aparatura de detecție, atunci când apar la aplicarea testului de bază și sunt absente în testul de cartonașe, sunt indicii ale unor tentative de eludare a detecției vinovăției.

6.3.3. Mijloace tehnice de examinare

Dintre mijloacele tehnico-științifice de detectare a tensiunii emoționale, folosite în diverse țări, de către organele de cercetare penală, iar în unele state occidentale și de către instituții particulare, cele mai apreciate ca răspunzând nevoilor anchetei sunt considerate următoarele³⁷:

1 – Poligraful, cunoscut și sub denumirea populară de „detector de minciuni” (lie-detector), este rezultatul experimentelor efectuate de către Larson (1925), în Statele Unite, ulterior fiind concepute aparate tot mai perfecționate. Se poate prezenta sub forma aparaturii complexe de laborator (de exemplu, „Complete Keeler Poligraf”) sau ca aparatură de tip portativ utilizabilă în teren și putând fi alimentată cu baterii. Este un instrument care înregistrează sub formă grafică trei indicatori de bază ai modificărilor fiziologice tipice stărilor de stress psihologic:

- tensiunea arterială și pulsul;
- dereglările respirației (cu două trasee);
- rezistența electrodermică (RED).

Înregistrarea se face pe o bandă de hârtie specială, prin intermediul unor pârgșii prevăzute cu penițe, a căror acționare se face electronic, penițe care descriu trasee specifice, din interpretarea cărora se pot deduce momentele de tensiune ale persoanei ascultate. La aparatele mai noi se înregistrează un al patrulea indicator: presiunea musculară exercitată de mâinile și picioarele celui ascultat, care se modifică în momentele de stres-tensiune.

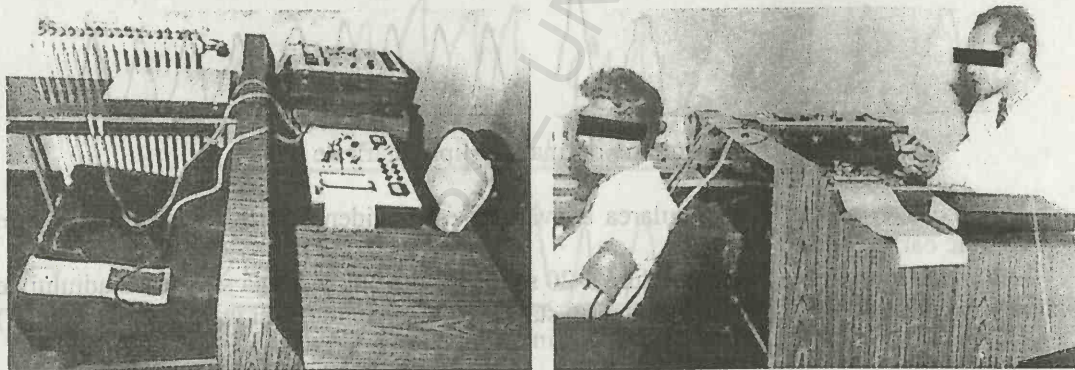

Fig. 1 – Poligraf

2 – Detectorul de stres emoțional în voce (PSE), cunoscut și sub denumirea de „Dektor”. Indicatorul fiziologic folosit pentru detectarea tensiunii psihice îl reprezintă microtremurul vocii, determinat de stările neurovegetative specifice emoției.

3 – Detectorul de stres emoțional în scris este un dispozitiv anexă al poligrafului, care înregistrează tot sub formă grafică modificările intervenite în scrisul unei persoane aflate într-o stare de tensiune psihică. Se înregistrează trei caracteristici ale scrisului:

- timpul de latență;
- durata scrierii răspunsului;
- presiunea scrisului.

6.3.4. Caracteristici care pun în evidență emoția determinată de disimularea adevărului³⁸

a) În traseul respirator

În lipsa stării de stres, respirația este liniștită, regulată, fără tensiune emoțională. Ea este reprezentată grafic prin trasee normale, ce înregistrează 12-22 cicluri de respirație pe minut (fig. 2, traseele A, B, C, D, E, F, G și H). Se remarcă o ușoară nervositate, oglindită în aspectul incidental al traseelor B, F și G, care se include însă normal.

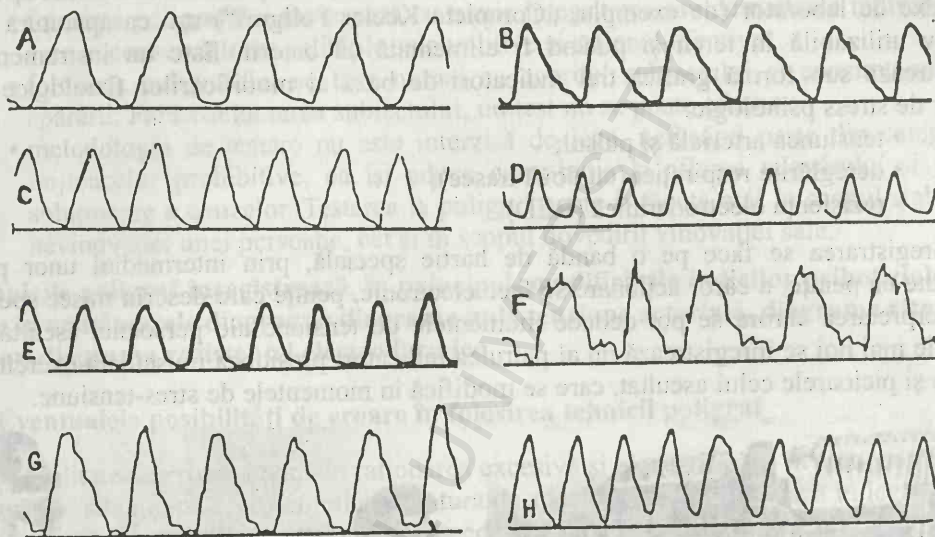

Fig. 2 – Respirația normală în lipsa stării de stres

Emoția determinată de disimularea adevărului este evidentă în traseul respirator prin următoarele caracteristici:

– **Blocaje respiratorii**, care pot dura 5-20 secunde. Ele pot păstra la sfârșitul stadiului de exhalare al ciclului respirator (A), la sfârșitul stadiului de inhalare (B) și între aceste stadii (C) – fig. 3.

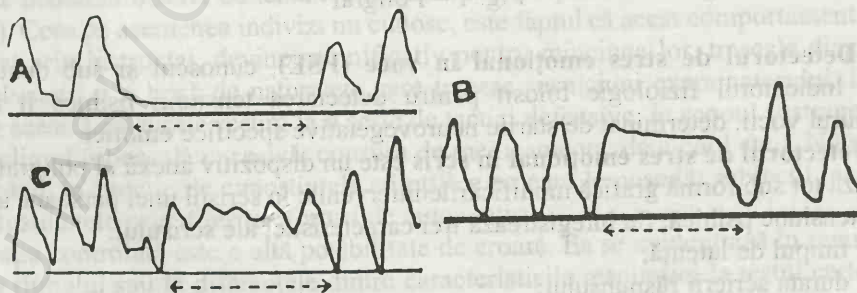

Fig. 3 – Blocaje respiratorii

– *Respirația în trepte.* Aceasta este consecința unei rețineri a respirației, ce îmbracă aparența unei trepte sau a unui set de trepte în pantă și care începe imediat după ce s-a răspuns întrebării-test. Grafic, această reacție apare în variate forme de manifestare (fig. 4).

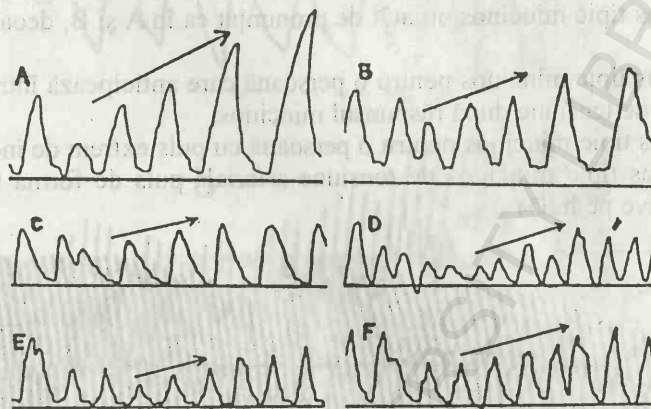

Fig. 4 – Respirația în trepte

– *Ridicarea liniei de bază a respirației,* așa cum este marcată prin săgeți în fig. 5.

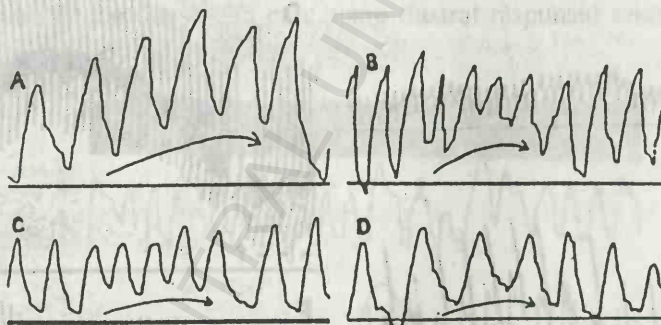

Fig. 5 – Ridicarea liniei de bază a respirației

– *Încetinirea respirației* (fig. 6).

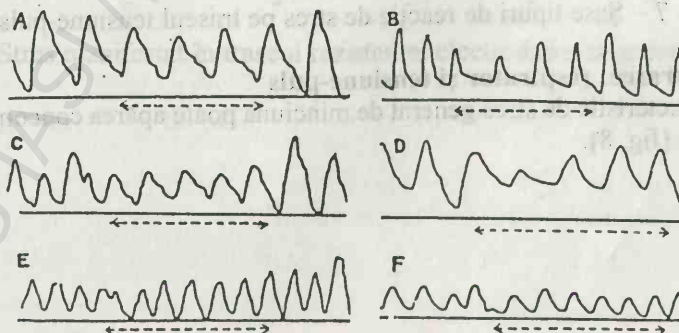

Fig. 6 – Încetinirea respirației

b) Traseul tensiune-puls

Reacțiile de stres provocate de minciună sunt concretizate în modificări de tensiune arterială și de puls și apar grafic astfel (fig. 7):

- ² A și B – răspuns tipic mincinos prin ridicarea nivelului bazei graficului;
- ² C – răspuns tipic mincinos nu atât de pronunțat ca în A și B, deoarece provine de la o persoană obeză;
- ² D – răspuns tipic mincinos pentru o persoană care anticipează întrebarea relevantă: se observă ușurarea de tensiune după răspunsul mincinos;
- ² E – răspuns tipic mincinos pentru o persoană cu puls extrem de încetinit;
- ² F – răspuns tipic mincinos de tensiune arterială-puls de forma unui „rollercoaster” (mișcarea unei nave pe hulă).

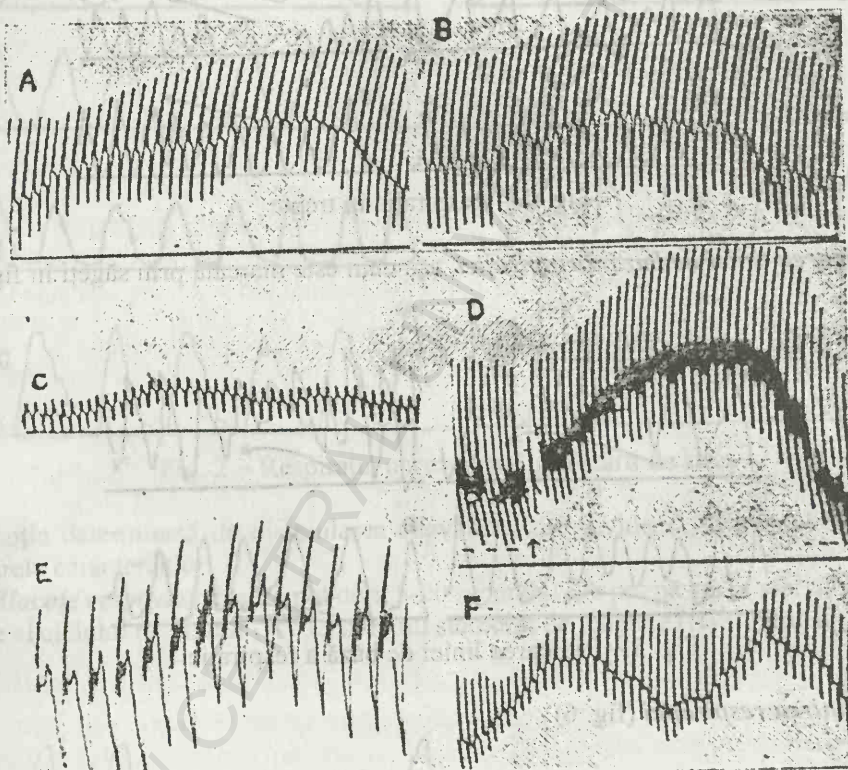
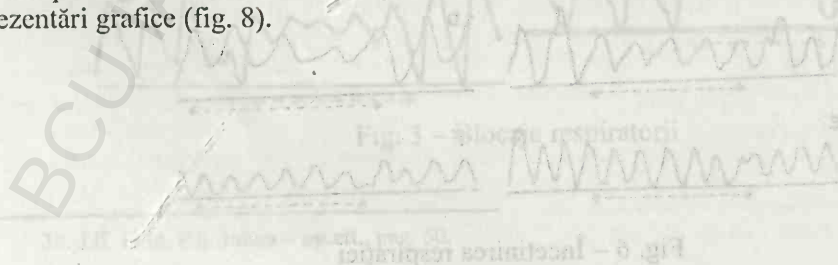

Fig. 7 – Șase tipuri de reacție de stres pe traseul tensiune-puls

c) În ambele trasee: respirator și tensiune-puls

Răspunsul caracteristic de stres generat de minciună poate apărea concomitent în ambele reprezentări grafice (fig. 8).

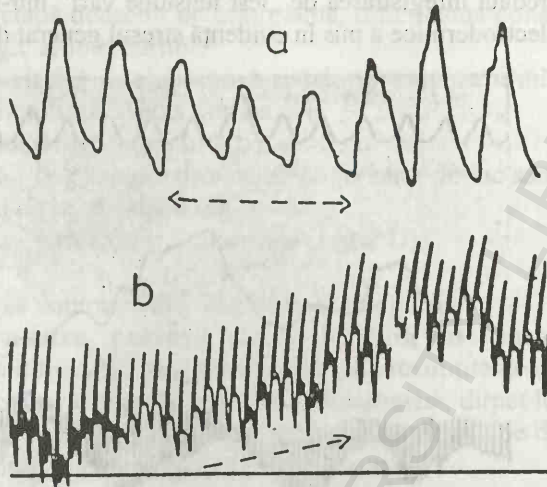

Fig. 8 – Stres dublu: a) în traseul respirator și în traseul tensiune-puls

d) În traseul rezistenței electrodermice

Reprezentarea grafică a rezistenței electrodermice (RED) din fig. 9 constituie înregistrarea „testului cu cartonașe”, în care apare ilustrat răspunsul mincinos la cartonașul (14) ales.

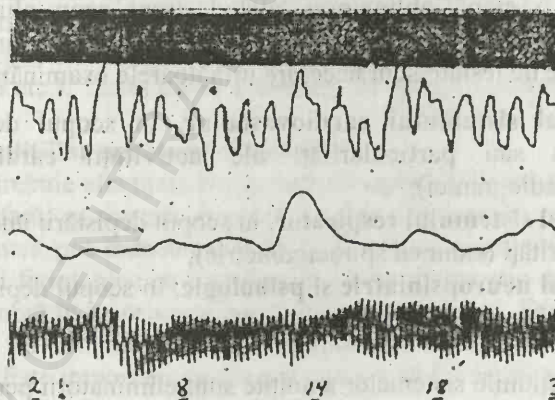

Fig. 9 – Stres manifestat în traseul rezistenței electrodermice la întrebarea 14

În fig. 10 este redată înregistrarea de „test tensiune vârf” într-un caz real de furt, în care graficul rezistenței electrodermice a pus în evidență stresul generat de minciună la întrebarea 3.

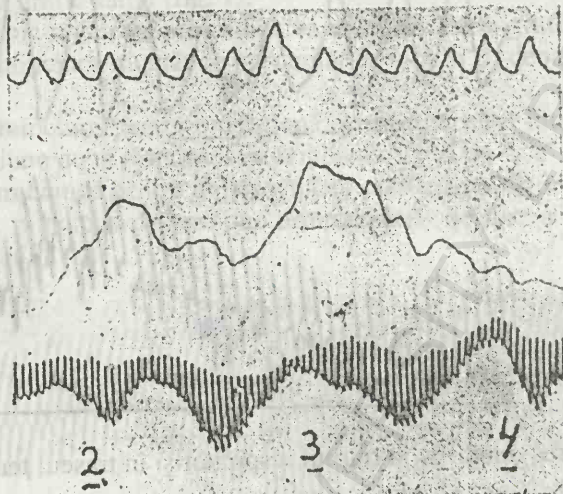

Fig. 10 – Stres pus în evidență pe traseul RED la întrebarea 3

6.3.5. Etapele examinării

a) Examinarea medicală a subiectului

Aceasta este o etapă obligatorie, având drept scop eliminarea unor eventuale incompatibilități de examinare și, în ultimă instanță, a erorilor de interpretare a diagramelor. În acest sens, înainte de testare sunt necesare următoarele examinări medicale:

- **examenul sistemului cardiovascular**, în scopul depistării unor eventuale afecțiuni sau particularități ale activității cardiovasculare (efectuarea electrocardiogramei);
- **examenul sistemului respirator**, în scopul depistării unor eventuale afecțiuni sau particularități (examen spiroergometric);
- **examenul neuropsihiatric și psihologic**, în scopul depistării unor eventuale boli neuropsihice, oligofrenii etc.

În general, afecțiunile sistemelor amintite sunt eliminatorii pentru examinările poligraf. De regulă, produc greutate în efectuarea examinării (și, mai ales, în interpretarea diagramelor) și persoanele de vârstă înaintată, cele suferind de obezitate sau care prezintă în timpul examinării afecțiuni pasagere (răceală, tuse, surmenaj excesiv etc.).

Condiția obligatorie a prezentării la examinarea poligraf este existența integrității stării psihice și fiziologice.

Se mai impune o precizare pentru organele de cercetare penală care dispun testarea, și anume aceea ca **subiectul înainte de testare să nu fi fost ascultat**, întrucât orice întrebare legată de faptă este de natură a îngreuna activitatea de interpretare a diagramelor.

b) Întocmirea testelor

Întocmirea testelor se realizează de examinator, după studierea atentă a tuturor materialelor cauzei, în colaborare cu organul de cercetare penală căruia îi este repartizat cazul

spre soluționare. Este o etapă deosebit de importantă, dificultatea constând în capacitatea de a realiza efectul psihologic al întrebărilor.

În general, maniera clasică de elaborare a testelor presupune următoarele etape:

- a) informarea asupra tuturor aspectelor cauzei;
- b) întocmirea testului de bază (testul A);
- c) întocmirea testului de excitare, provocare (cu o carte de joc sau o cifră – testul B);
- d) repetarea testului de bază (testul C);
- e) întocmirea testului întrebărilor amestecate (testul D).

Lista de întrebări se compune din următoarele categorii:

- **întrebările neutre**, neavând nici o legătură cu cauza, și scopul calmării subiectului și diminuării tensiunii emoționale resimțite de el;
- **întrebările cu încărcătură**, cu valoare afectogenă, direct legate de cauză;
- **întrebările de control**, ale căror răspunsuri exprimate pe diagramă servesc drept criteriu de comparație cu întrebările relevante.

Unele cauze prezentând o serie de particularități reclamă testări cu caracter specific, cum ar fi, de exemplu:

– **Testul „complexului de vină”**, constând în a pune întrebări referitoare la un caz fictiv, însă verosimil și asemănător cu cel în speță. Testul are drept scop eliminarea persoanelor cu grad de emotivitate ridicată.

– **Testul „tensiunii vârful” (POT)** este un test care vizează obținerea reacțiilor semnificative din aproape în aproape, fixându-se, de regulă, pe detalii (cu caracter discriminatoriu din întrebare în întrebare), până la obținerea reacției semnificative (se folosește în scopul depistării unor ascunzători, a unor scule folosite în infracțiune, al determinării unor valori etc.). Testul este realizabil și în varianta prezentării de diapozitive.

c) Asigurarea condițiilor necesare examinării

Testările poligraf trebuie efectuate într-o cameră separată, liniștită, pe cât posibil izolată fonic. Zgomotele din afară, ca soneria unui telefon sau conversația, prezența altor persoane sau „spectatori” în cameră pot induce tulburări și distrageri ale atenției, care să determine denaturarea unor reacții fiziologice ce interferează cu un diagnostic de poligraf satisfăcător. Camera trebuie să fie sobră în ce privește zugrăveala și mobilierul. Dispozitivele de iluminat ale camerei trebuie să fie aranjate în asemenea mod, încât să dea o lumină bună, dar nu excesivă sau orbitoare. Este important ca această cameră să fie aerisită în mod corespunzător și să aibă o temperatură plăcută.

d) Instrucțajul făcut subiectului înainte de testare

Nici un test nu trebuie efectuat fără o convorbire pre-test, care să cuprindă în mod obligatoriu instrucțajul făcut subiectului în scopul pregătirii sale pentru testare. Pe durata a 20-30 minute, examinatorul trebuie să dea subiectului toate datele în legătură cu funcționarea aparatului, prezentându-i principiile care fundamentează științific metoda. Aceasta va servi la sporirea preocupării persoanei testate asupra problemelor ce formează obiectul examinării.

Instrucțajul are menirea de a deduce orice teamă pe care ar încerca-o o persoană nevinovată și, în același timp, de a spori preocuparea persoanelor vinovate cu privire la răspunsurile ce trebuie să le dea.

După ce i se vor expune principiile de examinare și drepturile legale de care beneficiază, se va cere consimțământul subiectului pentru testare.

Dacă este de acord, subiectul va completa o declarație pe care o va semna, aceasta fiind apoi atașată la raportul de constatare tehnico-științifică.

După ce examinatorul se asigură că persoana se simte bine, că mediul ambiant este propice, îi face instructaul cu privire la modul de comportare în timpul testării. Se recomandă ca instructajul să cuprindă următoarele indicații:

- se va cere subiectului ca în timpul efectuării testului să stea relaxat în scaun, să fie atent la întrebările puse și să nu miște corpul sau mâinile;
- se cere subiectului să răspundă la întrebările puse cu „DA” sau „NU”; fără a da în timpul testului explicații suplimentare;
- se explică subiectului că în pauza după test are posibilitatea să dea explicațiile pe care le crede necesare.

e) Instalarea subiectului la poligraf

Instalarea subiectului la poligraf nu este un ceremonial deosebit, ci o activitate firească, naturală, compusă din manevre asemănătoare celor medicale. Subiectul este așezat în fotoliu, relaxat, cu spatele întins, cu picioarele întinse, ușor depărtate.

Un tub pneumograf este fixat cu ajutorul unui lanț „bordat” în jurul toracelui sau abdomenului persoanei. Un manșon de tensiune arterială, de tipul aceluia utilizat de medici, este fixat în jurul unuia din brațele persoanei. Un set de electrozi este atașat la suprafețele palmare și dorsale ale mâinii sau la degetele celui alt braț.

Tensiunea arterială-pulsul, respirația și RED sunt înregistrate simultan și continuu pe suprafața hârtiei care rulează, fiind redată prin sistemul de penițe inscriptoare. Din cauză că modificările de presiune pot fi influențate de unele tipuri de mișcări musculare neobservabile, este recomandabil ca poligraful să fie înzestrat cu un element pentru a înregistra o astfel de activitate musculară.

f) Verificarea exactității funcționării aparatului

Verificarea modului în care funcționează aparatul cuprinde manevre elementare: verificarea penițelor, a alimentării cu energie electrică, a butoanelor și cadranelor, a etanșeității mecanismelor pneumografice etc. Se cuplează sistemul de derulare a hârtiei și se lasă un timp să curgă în scopul realizării desenului normal al curbelor, urmărind ca pe o durată de 30 sec. – 2 min. să se realizeze stabilitatea acestora. La fiecare nouă testare vor trebui stabilite noile curbe normale. Această etapă este un prilej de cooperare cu subiectul, care va fi întrebat dacă este jenat de ceva și dacă are o poziție confortabilă. Totodată, se vor face ultimele ajustări ale electrozilor, ale manșonului tensiune-puls și tubului pneumograf pentru respirație.

g) Efectuarea testelor

Formularea întrebărilor constituie partea critică a acestei activități. Întrebările se formulează scurt, pentru a asigura spontaneitatea răspunsului, și conțin, de regulă, termenii cei mai familiari interogatorului. Se răspunde numai cu „DA” sau „NU”. În mod curent, trei până la cinci diagrame sunt suficiente pentru a pune un diagnostic exact. Dintre acestea, cel puțin două trebuie să conțină aceleași întrebări importante, inserate printre cele neutre și de control. Primul test cu întrebări generale trebuie să fie cât mai amplu posibil și să indice legătura subiectului cu infracțiunea cercetată. Chiar dacă primul test nu trădează o conștiință încărcată, este indicată o chestionare asupra detaliilor.

Dacă primul test trădează o conștiință încărcată, detaliile vor fi testate în câteva încercări succesive. În funcție de situație, de modul de manifestare a personalității subiectului și de

complexitatea cauzei se vor executa și testele „complexului de vină” și cel al „tensiunii de vârf”. Pe tot timpul testării este important ca vocea examinatorului să fie sub un control absolut. Nu se fac sublinieri de cuvinte, expresii sau propoziții, excepție făcând cazurile când examinatorul face acest lucru în scop de autocontrol. Procedeele clasice sunt caracterizate prin chestionarea verbală (stimulii verbali) și prin răspunsurile „DA” sau „NU” la fiecare întrebare. Nu sunt lipsite de interes procedeele în care se utilizează stimulii, în acest din urmă procedeu subiectului prezentându-i-se la intervale de 10-15 sec. diapozitive înfățișând aspecte legate de faptă. Șocul emoțional poate fi sesizat pe diagramele poligraf și în raport cu recunoașterea unor persoane sau a unor obiecte corp-delict (prezentate concret sau prin diapozitive-film).

Pentru procedeele clasice, operatorul poligraf adresează întrebările din 10 în 10 sec., iar subiectul nu răspunde decât afirmativ sau negativ. În momentul în care operatorul poligraf pune întrebarea, notează numărul acesteia pe diagramă, adăugând în funcție de răspunsul afirmativ sau negativ al subiectului semnul (+ sau -). Operatorul poate nota pe diagramă și alte aspecte incidente testării: mișcări, comentarii, tuse, oftat etc. Diagrama se derulează cu viteză constantă, penițele înregistrând simultan traseele ritmului cardiac, ritmului respirator și reacției electrodermine, surprinzând modificările caracteristice care însoțesc răspunsurile subiectului.

h) Interpretarea diagramelor

Este partea cea mai dificilă a întregii operații de testare cu ajutorul poligrafului. Diagrama este o reprezentare grafică, cuprinzând ritmurile și modificările caracteristice fiecărei întrebări, semnele (+) sau (-), înscrise de operator, consemnând afirmația sau negația.

Procesul interpretării este o desfășurare de raționamente în care se împletește intuitivul cu științificul și care se fundamentează pe cunoștințe de psihofiziologie și pe o bogată experiență în ceea ce privește psihologia infractorului. La baza interpretării diagramelor stau procesele de comparație, analiză și sinteză atât maniera global-generală, cât și detalii. Corelațiile se fac pe de o parte între caracteristicile calitative ale traseelor răspunsurilor unor întrebări distincte și pe de alta între parametrii cantitativi cantitativi (amplitudine, frecvență, durată etc.) ale aceluiași caracteristici de traseu.

În interpretarea diagramelor se procedează, în prima fază, astfel:

- a) se stabilesc caracteristicile de traseu care evidențiază răspunsurile sincere (lipsite de emotivitate), corespunzătoare întrebărilor neutre fără încărcătură, caracterizate prin „DA” sau „NU” sincer;
- b) se stabilesc caracteristicile de traseu ce evidențiază răspunsurile nesincere (în care tensiunea emoțională este prezentă) corespunzătoare întrebărilor de control cu încărcătură generală și care caracterizează răspunsurile de „DA” și „NU” nesincere;
- c) se compară caracteristicile de traseu ale răspunsurilor întrebărilor cu încărcătură, cu caracteristicile corespunzătoare răspunsurilor afirmative și negative la întrebările neutre și cele de control;
- d) în urma procesului de analiză a asemănarilor și deosebirilor dintre caracteristici, cele semnificative pentru aspectele de nesinceritate se compară cu caracteristicile traseelor etalon și se trag primele concluzii de ordin calitativ.

Faza a doua presupune prelucrarea matematică a celor trei categorii de caracteristici și sesizarea variațiilor semnificative care apar în parametrii constituenți ai acestora (amplitudine, latență, durată, frecvență etc.). Rezultă astfel concluzii referitoare la aspectele cantitative ale diagramelor.

Faza a treia implică compararea caracteristicilor răspunsurilor semnificative cu modificările care apar la răspunsurile verbale ce trădează prezența emoției în voce.

Faza a patra presupune compararea caracteristicilor răspunsurilor semnificative cu modificările care apar la traseele date în scris ce trădează emoția în forma grafică a răspunsului.

i) Formularea concluziei

Specialistul în tehnica poligraf poate formula, după caz, una din următoarele categorii de concluzii:

- **certă pozitivă.** De exemplu: „Numitul V.N. a prezentat modificări caracteristice stresului psihologic la următoarea întrebare: «Aveți vreun amestec în dispariția concubinei dumneavoastră?»“;
- **certă negativă.** De exemplu: „Numitul V.V. nu a prezentat modificări caracteristice stresului psihologic la întrebările cu relevanță pentru fapta infracțională.“;
- **de imposibilitate.** De exemplu: „Nu se pot stabili modificări caracteristice stresului în testarea numitului O.A., întrucât înainte de testare acesta a fost interogat excesiv“.

6.3.6. Constatări tehnico-științifice ce se pot efectua

– Cazuistică exemplificativă –

Situațiile care impun testarea cu ajutorul poligrafului:

a) Când se cere stabilirea sincerității subiectului testat:

În aceste împrejurări specialistul poate stabili dacă:

- subiectul a dat răspunsuri sincere la întrebările puse;
- subiectul a dat răspunsuri nesincere la întrebările puse;
- subiectul nu poate face obiectul unei testări la poligraf.

b) Când se cere să se stabilească locul unde se găsesc corpurile delictive:

În aceste cazuri specialistul poate stabili locul unde au fost ascunse corpurile delictive. Pentru aceasta, se vor pune întrebări de la general la particular, care vor permite delimitarea, din aproape în aproape, a zonei, a subzonei și, în final, a locului respectiv.

Cazuistică exemplificativă – (declarații de consimțământ, rapoarte de constatare tehnico-științifică în cauze reale, acte procedurale de dispunere, diagrame etc.).

**RAPORT DE CONSTATARE TEHNICO-ȘTIINȚIFICĂ ÎN DOMENIUL
DETECȚIEI COMPORTAMENTULUI SIMULAT – DE EXCLUDERE –**

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIA GENERALĂ DE POLIȚIE A MUNICIPIULUI BUCUREȘTI
SERVICIUL CRIMINALISTIC
LABORATORUL DE DETECȚIE PSIHOLOGICĂ A COMPORTAMENTULUI SIMULAT

**DE CONSTATARE TEHNICO-ȘTIINȚIFICĂ PRIVIND DETECȚIA PSIHOLOGICĂ A
COMPORTAMENTULUI SIMULAT**

Nr.....din.....99

SPECIALIST: Col.psiholog. Butoi Tudorel din Serviciul Criminalistic al Direcției Generale
de Poliție a Municipiului București

I. OBIECTUL CONSTATĂRII

Prin revoluția motivată nr. din a
s-a dispus cu tehnica de detecție a comportamentului simulat a numitului(lor)
.....
..... persoană(e) inclusă(e) în cercul de suspecți
care interesează cauza privind
..... în scopul stabilirii:

DACĂ RĂSPUNSURILE SUBIECTULUI FAȚĂ DE ÎNTREBĂRILE RELEVANTE
ALE CAUZEI SUNT ÎNSOȚITE DE MODIFICĂRI ALE STRESULUI EMOȚIONAL,
SEMNIFICATIV CARACTERISTIC COMPORTAMENTULUI SIMULAT?

II. CONDIȚIILE EXAMINĂRII

În baza rezoluției motivate sus menționat, în conformitate cu prevederile art. 112, 113, 115, din C.p.p. și în deplină cunoștință de dispozițiile art. 259 alin. 2 și art. 260 C.p. în ziua de am procedat la testarea subiectului(lor) conform metodologiei de folosire a tehnicii poligraf de către organele de poliție. Înaintea examinării, subiectului i s-a solicitat să completeze declarația de consimțământ la examinare (anexa nr. 1), i s-a prezentat și a acceptat chestionarul cu întrebări (anexa nr. 2), i s-a adus la cunoștință că are dreptul să refuze testarea, trecându-se apoi la realizarea diagramelor anexate prezentului raport.

III. CONSTATĂRI ȘI MENȚIUNI SPECIALE

Interpretarea diagramelor a evidențiat că răspunsurile subiectului la întrebările critice (relevante) ale chestionarului cauzei, respectiv

NU AU PROVOCAT în traseele psihofiziologice ale diagramelor poligraf (puls, T.A., respirator, bioelectric) modificări specifice stresului emoțional, cum ar fi: accelerări de puls și creșteri ale tensiunii arteriale, urcări ale nivelului de bază, stopuri respiratorii, creșterii de amplitudine și durată ale curbei G.S.R.

COMPORTAMENTUL EXPRESIV al subiectului (lor) s-a caracterizat prin ABSENȚA REACTIVITĂȚII MIMICO-GESTICULARE obiectivată în: evitarea privirii, spasm glotic, modificări de paloare, contraîntrebări, latență în răspunsuri, sudorație, disconfort psihic, etc.

MENTIUNI SPECIALE

Față de cele constatate formulez următoarea

CONCLUZIE

Răspunsurile numitului(lor)

..... la întrebările critice (relevante) ale cauzei
NU AU PROVOCAT ÎN TRASEELE DIGRAMELOR OBTINUTE MODIFICĂRILE SEMNIFICATIVE STRESULUI EMOTIONAL CARE ÎNSOȚESC DE REGULĂ COMPORTAMENTUL SIMULAT

Prezentul raport conține două pagini și anexe

SPECIALIST,
Col. Psiholog Butoi Tudorel

**RAPORT DE CONSTATARE TEHNICO-ȘTIINȚIFICĂ ÎN DOMENIUL
DETECȚIEI COMPORTAMENTULUI SIMULAT – DE IMPLICARE –**

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIA GENERALĂ DE POLIȚIE A MUNICIPIULUI BUCUREȘTI
SERVICIUL CRIMINALISTIC
LABORATORUL DE DETECȚIE PSIHOLOGICĂ A COMPORTAMENTULUI SIMULAT

DE CONSTATARE TEHNICO-ȘTIINȚIFICĂ PRIVIND DETECȚIA PSIHOLOGICĂ A
COMPORTAMENTULUI SIMULAT
Nr.....din.....99

SPECIALIST: Col.psiholog. Butoi Tudorel din Serviciul Criminalistic al Direcției Generale
de Poliție a Municipiului București

I. OBIECTUL CONSTATĂRII

Prin rezoluția motivată nr. din a
s-a dispus cu tehnica de detecție a comportamentului simulat a numitului(lor)
.....
..... persoană(e) inclusă(e) în cercul de suspecți
care interesează cauza privind
..... în scopul stabilirii:

DACĂ RĂSPUNSURILE SUBIECTULUI FAȚĂ DE ÎNTREBĂRILE RELEVANTE
ALE CAUZEI SUNT ÎNSOȚITE DE MODIFICĂRI ALE STRESULUI EMOȚIONAL,
SEMNIFICATIV CARACTERISTIC COMPORTAMENTULUI SIMULAT?

II. CONDIȚIILE EXAMINĂRII

În baza rezoluției motivate sus menționat, în conformitate cu prevederile art. 112, 113, 115, din C.p.p. și în deplină cunoștință de dispozițiile art. 259 alin. 2 și art. 260 C.p. în ziua de am procedat la testarea subiectului(lor) conform metodologiei de folosire a tehnicii poligraf de către organele de poliție. Înaintea examinării, subiectului i s-a solicitat să completeze declarația de consimțământ la examinare (anexa nr. 1), i s-a prezentat și a acceptat chestionarul cu întrebări (anexa nr. 2), i s-a adus la cunoștință că are dreptul să refuze testarea, trecându-se apoi la realizarea diagramelor anexate prezentului raport.

III. CONSTATĂRI ȘI MENȚIUNI SPECIALE

Interpretarea diagramelor a evidențiat că răspunsurile subiectului la întrebările critice (relevante) ale chestionarului cauzei, respectiv

AU PROVOCAT în traseele psihofiziologice ale diagramelor poligraf (puls, T.A., respirator, bioelectric) următoarele modificări specifice stresului emoțional:

- accelerări de puls și creșterea tensiunii arteriale,
- urcări ale nivelului de bază,
- stopuri respiratorii,
- creșteri de amplitudine și durată ale curbei G.S.R.

COMPORTAMENTUL EXPRESIV al subiectului (lor) s-a caracterizat prin PREZENȚA REACTIVITĂȚII MIMICO-GESTICULARE obiectivată în:

- evitarea privirii,
- spasm glotic,
- modificări de paloare,
- contraîntrebări,
- latență în răspunsuri,
- sudorație,
- disconfort psihic, etc.

MENTIUNI SPECIALE

Față de cele constatate formulez următoarea

CONCLUZIE

Răspunsurile numitului(lor)

la întrebările critice (relevante) ale cauzei

AU PROVOCAT ÎN TRASEELE DIGRAMELOR OBTINUTE MODIFICĂRILE SEMNIFICATIVE STRESULUI EMOTIONAL CARE CONSTITUIE INDICII ALE COMPORTAMENTULUI SIMULAT

Prezentul raport conține două pagini și anexe

SPECIALIST,

Col. Psiholog Butoi Tudorel

DECLARAȚIE DE CONSIMȚĂMÂNT LA EXAMINARE

MINISTERUL DE INTERNE
INSPECTORATUL DE POLIȚIE AL CAPELLE
- SERVICIUL CRIMINALISTIC -

Data examinării _____

DECLARAȚIE DE CONSIMȚĂMÂNT LA EXAMINARE

Subsemnatul _____, fiul lui _____
și _____, născut la data de _____ în localitatea
_____, județul (sectorul) _____ cu domiciliul
stabil în _____ de profesie _____
cu loc de muncă la _____, având telefon acasă
_____ la serviciu _____ cu următoarele antecedente
polițienești _____
și medicale: _____

fiind inclus de către organele de cercetare în cercul de persoane ale căror declarații
contradictorii ridică suspiciuni de nesinceritate, conform cu art. 112 C.p.p., pentru lămurirea
urgentă a faptelor și a împrejurărilor cauzei privind: _____

consimt să fiu examinat la biodetectorul stresului emoțional („LIE DETECTOR“).

– Mi s-au adus la cunoștință întrebările care îmi vor fi adresate, sunt de acord cu
conținutul acestora și accept să răspund la ele sub controlul tehnicii de investigație a
comportamentului simulat.

– Asupra mea nu s-au exercitat mijloace de intimidare sau de constrângere și nu s-au
făcut presiuni psihice sau fizice.

– Mi s-a adus la cunoștință faptul că prezenta examinare nu-mi va produce nici un fel de rău
fizic sau psihic, în prezent sau în viitor, precum și faptul că, dacă dorește, am dreptul să o refuz.

– Declar că la data prezentei examinări sunt într-o stare psihomedicală normală, fără scuze.

SPECIALIST:

Col. Psiholog Butoi Tudorel
expert criminalist

PERSOANA EXAMINATĂ

MINISTERUL DE INTERNE

Nr. _____ din _____

Dosar nr. _____

REZOLUȚIE MOTIVATĂ

Anul 1980, luna octombrie, ziua 21, Drobeta Turnu Severin, Lt. maj. Stăncioiu Damian din Miliția jud. Mehedinți, efectuând cercetări la fața locului în cauză privind **violul și incestul comis de Bălăceanu Dumitru asupra fiicei sale Bălăceanu Constanța**, în baza art. 23, Cod procedură penală, constatând că pentru _____ este necesară concluzia unor specialiști, în baza art. 112, 113 și 115 Cod. Procedură penală.

DISPUN:

1. Efectuarea în cauză a unei constatări tehnico-științifice de psihologie judiciară.
2. Constatarea tehnico-științifică va fi efectuată de **specialiști din Institutul Criminalistic al I.G.M. – București**.
3. Specialiștii vor răspunde la următoarele întrebări:
 - a) Dacă la întrebările relevante ale faptei răspunsurile subiectului provoacă modificări de traseu caracteristice stresului emoțional:
 - b) Dacă modificările de traseu pot fi interpretate ca reprezentând indicii nesincerității răspunsului.
4. Pentru efectuarea constatării se pun la dispoziția specialiștilor următoarele:
 - dosarul de urmărire penală
 - subiectul supus examenului psihologic
5. Raportul de constatare urmează a fi depus până la data de _____
6. Un exemplar din prezenta se anexează la dosarul cauzei.

OFITER DE CERCETARE PENALĂ

PROCURATURA ROMÂNIEI
PROCURATURA JUDEȚEANĂ MEHEDINȚI
Nr. 54/B/1980

13 august 1980

ORDONANȚĂ
pentru efectuarea constatării tehnico-științifice

Procuror Câmpeanu Cornel de la Procuratura județeană Mehedinți, studiind dosarul penal privind pe Bulată Nicolae, învinuit de săvârșirea tentativei la infracțiunea de omor, constat că, pentru verificarea sincerității acestuia, este necesară testarea lui la poligraf.

În baza prevederilor art. 112-115 Cod procedură penală,

DISPUN:

Efectuarea unei constatări tehnico-științifice de către specialiști din I.G.M. – Institutul de criminalistică. Specialiștii vor răspunde la următoarele întrebări:

1. Dacă inculpatul prezintă reacții emoționale la întrebările formulate?
2. Dacă reacțiile emoționale pot fi interpretate ca indicii de nesinceritate?

Pentru efectuarea constatării, punem la dispoziție chestionarul cu întrebările formulate și pe inculpat.

PROCUROR,
Câmpeanu C.

TRIBUNALUL BUCUREȘTI SECȚIA A II-A PENALĂ

Dosar nr. 134/1999

ÎNCHEIERE

Ședința publică de la 08.02.1999

Tribunalul compus din:

PREȘEDINTE	LAVINIA LEFTERACHE
GREFIER	ZORITA LAZEA

Pe rol soluționarea cauzei penale de față.

Ministerul Public prin procuror UDANGIU RĂZVAN.

La apelul nominal făcut în ședința publică au răspuns inculpatul Adam Gheorghe în stare de arest și asistat de avocat Olga Nicul cu delegație din oficiu, lipsă fiind părțile civile.

Procedura necompletă cu părțile civile.

S-a refăcut referatul cauzei de către grefierul de ședință, care:

Tribunalul față de probele de la dosar, tribunalul din oficiu pune în discuție testarea inculpatului la poligraf.

Reprezentantul Parchetului declară că nu se opune la administrarea acestei probe.

Apărătorul inculpatului declară că, este de acors cu administrarea acestei probe deoarece nu au fost de față martori oculari.

TRIBUNALUL

Față de probele de la dosar consideră necesară administrarea probei cu testarea inculpatului la poligraf, astfel încât,

DISPUNE:

- Se va înainta dosarul la Ministerul de Interne, DGMPs Serviciul Criminalistic – Laboratorul de detecție psihologică a comportamentului simulat.
- Se vor cita părțile, pentru termenul din 8 martie 1999 dată în ședința publică.

PREȘEDINTE

GREFIER

Termen la data de 8 martie 1999

Inculpatul din Penitenciarul Jilava
Adam Gheorghe (Gheorghe și Stela ns. 29.08.1956)

MINISTERUL PUBLIC
PARCHETUL DE PE LÂNGĂ
TRIBUNAL BUCUREȘTI
Dosar nr. 2608/P/1996

RECHIZITORIU

– 15 ianuarie 1998 –

Procuror LIVIU SAMSON de la Parchetul de pe lângă Tribunalul București;
Examinând actele și lucrările dosarului privind pe inculpatul:

ADAM GHEORGHE – cercetat în stare de arest preventiv pentru săvârșirea infracțiunii de omor calificat și deosebit de grav, prevăzut de art. 174-175, lit. „c”, 176 lit. „a” din codul penal și constatând că urmărirea penală este terminată;

CONSTAT:

În cursul nopții de 6/7 noiembrie 1996 aflându-se într-o stare avansată de ebrietate pe fondul unei discuții în contradictoriu cu victima ADAM ELENA, soția sa, a aruncat asupra acesteia conținutul unei canistre cu benzină, dându-i foc și provocându-i astfel acesteia leziuni prin ardere care au condus la moarte.

*

*

*

Inculpatul și cu victima erau căsătoriți de peste 20 ani, și au locuit și gospodărit împreună în imobilul situat în str. Tufanilor nr. 6, sector. 5. Întrucât inculpatul obișnuia să consume băuturi alcoolice, în mod frecvent între acesta și soția sa aveau loc discuții pe această temă.

În cursul nopții de 6/7 noiembrie 1996 inculpatul s-a întors la domiciliu în jurul orei 24.00, în stare de ebrietate, victima reproșându-i aceasta. Între cei doi a avut loc o discuție în contradictoriu referitor la acest aspect. Pentru a evita ca discuția să degenereze în violențe inculpatul a părăsit locuința, continuând să consume băuturi alcoolice împreună cu martorul NEACȘU VIRGIL și s-a întors în domiciliu în jurul orei 1.00.

Victima a continuat să-i adreseze acestuia reproșuri, pe un ton care i s-a părut acestuia ridicat.

Având în vedere și starea de ebrietate avansată în care se afla, inculpatul nu și-a mai putut stăpâni starea de nervozitate. Inițial, a lovit-o pe victimă în locuință, cu pumnii, însă aceasta a reușit să iasă în curte. A urmat-o în acel loc și văzând în apropiere o canistră cu benzină, a luat-o și a deșertat conținutul acesteia peste corpul victimei. Imediat după aceasta printr-o sursă de foc, brichetă, a aprins lichidul inflamabil. Văzând că obiectele de vestimentație ale victimei ardeau a încercat să stingă flăcările, inițial cu ajutorul unei umbrele (parasolar) și ulterior, după ce inculpatul a ieșit în stradă, aruncând asupra corpului acesteia nisip. După ce a reușit să stingă flăcările inculpatul a apelat la martorul PETRE VIRGIL, transportând-o pe victimă, cu autoturismul proprietatea sa, la spitalul de Chirurgie Plastică și Reparatrice STEAUA, unde a fost internată.

În încercarea de salva victima inculpatul a suferit și el arsuri de față, antebraț și mână dreaptă, care au necesitat 14-15 zile de îngrijiri medicale pentru vindecare.

Din copia foii clinice de observație nr. 2365 (filele _____) rezultă că victima ADAM ELENA a avut la internare, diagnosticul „arsuri prin flacără gr. III-IV pe față, gât anterior și posterior, abdomen și mână dreaptă, precum și pe torace și gamba stângă, și

organele genitale externe. În cursul aceleiași zile la ora 18.00, a survenit decesul victimei; ca urmare a șocului post-combustional, a insuficienței cardio-respiratorii și renale.

* *

Raportul medico-legal de autopsie nr.A.3/2445/1996 (filele _____) s-a întocmit ca urmare a efectuării necropsiei cadavrului, a concluzionat în sensul că:

„Moartea numitei ADAM ELENA a fost violentă.

Ea s-a datorat șocului postcombustional consecutiv unor arsuri pe circa 80% din suprafața corporală.

Arsurile tegumentare s-au putut produce prin flăcări. Echimozele s-au putut produce prin lovire cu corpuri contondente iar plaga antebrăului prin corp ascuțit-tăietor.

Sângele recoltat de la cadavru nu conține alcool (BA nr.1743/c) și aparține grupei sanguine „O” cu aglutinina alfa parțial distrusă (B.A. nr. 1619).

Ulterior, prin Avizul nr. E. 2/2248 (fila _____) Comisia de Avizare și Control de pe lângă Institutul de Medicină Legală București a aprobat concluziile raportului de autopsie sus menționat.

* *

În drept, fapta inculpatului ADAM GHEORGHE, săvârșită în împrejurările de fapt mai sus menționate, întrunește elementele constitutive ale infracțiunii de omor calificat și deosebit de grav, prevăzut de art. 174-175, lit. „c” – 176 lit. „a” din C.p.

Pentru a reține această încadrare juridică a faptei au fost avute în vedere mijloacele folosite de inculpat în realizarea scopului urmărit, apte să producă moartea.

Săvârșirea infracțiunii prin cruzimi apare ca fiind de natură evidentei, având în vedere suferințele fizice la care a fost supusă victima, desigur intense, arsurile provocate prin flacăra deschisă cuprinzând 80% din suprafața corpului acesteia.

Fapta săvârșită de inculpat depășește limitele unei acțiuni obișnuite, proprii laturi obiective în cadrul unei infracțiuni de omor, reflectând ferocitate deosebită din partea inculpatului, constituind un act nemilos care inspiră groază, ecoul său în conștiința oamenilor fiind oroarea.

Pe plan subiectiv, inculpatul a acționat cu intenția, fie și indirectă de a suprima viața victimei, prevăzând rezultatul faptei sale, pe care deși nu l-a urmărit, a acceptat posibilitatea ca acesta să se producă.

* *

Activitatea infracțională a făptuitorului este pe deplin probată prin următoarele mijloace de probă:

- planșe fotografice – filele _____;
- copia foii clinice de observație – filele _____;
- raport medico-legal de autopsie – filele _____;
- avizul Comisiei de Avizare și Control de pe lângă IML – fila _____;
- raport medico-legal – fila _____;
- raport de expertiză medico-legală psihiatrică – fila _____;
- declarații martori – filele _____; coroborate cu declarațiile inculpatului.

Fiind audiat pe parcursul urmăririi penale în legătură cu fapta reținută în sarcina sa, inculpatul ADAM GHEORGHE a avut o poziție oscilantă, inițial de negare a faptei, ulterior, de recunoaștere parțială.

Astfel, în ultimele declarații, inculpatul susține atât că nu a cunoscut conținutul canistrei, respectiv că în aceasta se afla benzină, cât și că nu a folosit nici o sursă de foc cu flacără deschisă, pentru a aprinde lichidul inflamabil.

Ambele susțineri urmează a fi înlăturate nefiind decât simple afirmații nesusținute de materialul probator administrat în cauză.

Astfel, este exclus ca inculpatul să nu cunoască împrejurarea de fapt conform căreia canistra conținea benzină, pe de o parte, întrucât fiind mecanic auto și având atelier de reparații chiar în incinta curții, canistra respectivă fusese așezată chiar de acesta în locul din care a luat-o după ce a scos benzina din rezervorul unui autoturism pe care îl avea în reparație. Pe de altă parte, benzina emană un puternic miros, specific și pe care era exclus să nu-l remarcă.

În ceea ce privește susținerea acestuia potrivit căreia lichidul inflamabil s-a aprins de la o țigară aprinsă, pe care o avea în mână pusă ulterior pe umărul victimei, aceasta este nereală, raportul de constatare tehnico-științifică nr. 116843 (filele _____) concluzionând în sensul că: aprinderea benzinei se poate efectua cu flacără deschisă sau scânteie.

Împrejurarea de fapt conform căreia inculpatul a încercat să stingă flăcările care o cuprinseseră pe victimă, nu are relevanță în ceea ce privește încadrarea juridică a faptei.

De altfel, în foaia clinică de observație s-a consemnat declarația care fiind întrebată de cadrele medicale despre împrejurările în care s-au produs leziunile prin ardere a precizat că: soțul său a turnat benzină peste ea și i-a dat foc (fila _____).

*
* *

Spitalul Clinic de Chirurgie Plastică și Reparatrice „STEUAU” se constituie parte civilă în cauză cu suma de 200.000 lei, reprezentând cheltuieli de spitalizare și tratamentul medical.

Potrivit dispoz. art. 117 C.p.p. în cauză s-a dispus și efectuat o expertiză medico-legală psihiatrică (fila _____) concluzionându-se că inculpatul ADAM GHEORGHE are discernământul păstrat în raport cu fapta comisă.

Referitor la profilul socio-moral și conduita anterioară a inculpatului, este de precizat că acesta nu este cunoscut cu antecedente penale și avea ocupație la momentul săvârșirii infracțiunii, fiind susținătorul material al întregii familii.

Pentru considerentele expuse;

Văzând și dispozițiile art. 262 pct. 1, lit.b, din C.p.p.

DISPUN:

Trimiterea în judecată în stare de arest preventiv a inculpatului:

ADAM GHEORGHE – fiul lui Gheorghe și Stela, născut la data de 29 august 1956 în București str. Tufanilor nr. 6, sector 5, necunoscut cu antecedente penale – pentru săvârșirea infracțiunii de omor calificat și deosebit de grav, prevăzut de art. 174-175, lit. „c” – 176 lit. „a” din C.p.p. cu aplic. art. 74 lit. „a” și „b” din C.p.

Potrivit dispoz. art. 264 c.p.p., dosarul se trimite Tribunalului București, urmând a fi citați:

INCUPLAT – ADAM GHEORGHE – PENITENCIARUL JILAVA

PARTE CIVILĂ – Spitalul clinic de chirurgie Plastică și Reparativ „STEUAU” –
București, Calea Griviței, sector 1.

MARTORI – NEACȘU CONSTANȚA – Buc., str. Buturugilor 74, sector 5.

– NEACȘU VIRGIL – idem –

– PETRE VIRGIL – Buc., str. Tufelor nr. 1, sector 5.

– NEDELCU MARIANA RODICA – Buc., Șos. Mihai Bravu nr. 450, sector 3.

– VOICU ION – Buc., str. Gruul Argeșului nr. 1A, bl. MC 5, sc. 1, et. 10,
ap. 42, sector 3.

– ADAM MARIA BERTA – Buc., str. Tufanilor nr. 6, sector 5.

– ADAM CRISTIAN ROMULUS – idem –

– ROTARU ZOE – Buc., str. Tufanilor nr. 10, sector 5.

ALTE DATE – în cauză, urmărirea penală a fost efectuată cu inculpatul în stare de arest preventiv, măsură dispusă pe termen de 5 zile, la data de 08.11.1996. Ulterior, prin mandatul nr. 480 din 12.11.1996 s-a dispus arestarea preventivă a acestuia pe termen de 25 de zile și a fost pusă în mișcare acțiunea penală, pentru săvârșirea infracțiunii prevăzute de art. 174-175 lit. „c” și 176 lit. „a” din C.p.

Pe tot parcursul urmăririi penale inculpatului i-a fost asigurată asistența juridică, iar la data de 23 dec. 1997 i-a fost prezentat materialul de urmărire penală în prezența apărătorului ales.

Cheltuielile judiciare, în sumă de 300.000 lei reprezentând contravaloarea planșelor fotografice, a rapoartelor medico-legale și tehnico-științifice, precum și a celor ocazionate de deplasările organelor de urmărire penală. Cu ocazia instrumentării cauzei, vor fi suportate de inculpat, potrivit art. 191 C.p.p.

PROCUROR,
LIVIU SAMSON

Dosar nr. 134/1998

Judecătoria

Tribunalul București

Secția II penală

Sedința publică în ziua de 01.06.1998

DECLARAȚIE DE INCULPAT

Numele ADAM, prenumele GHEORGHE, porecla _____,
data nașterii: anul 1956, luna august, ziua 29, locul nașterii: localitatea București, jud.
(sectorul) _____, numele și prenumele părinților: tatăl Gheorghe, mama Stela,
domiciliul inculpatului: localitatea București, str. Tufanilor nr. 6, etaj _____, ap. _____,
sectorul 5, cetățenia română, studii 8 clase, ocupația actuală: mecanic auto, locul de
muncă _____, buletin de identitate _____,
eliberat de _____, starea civilă căsătorit și numărul copiilor _____:
averea ce posedă împreună cu soția _____, situația militară (satisfăcut,
nesatisfăcut) gradul _____, centrul militar de care aparține
_____. Condamnat în trecut (instanța, infracțiunea, pedeapsa și data
executării) _____, necunoscut _____

După ce i se aduce la cunoștință fapta care formează obiectul cauzei și i se pune în vedere
să declare tot ce știe cu privire la fapta și la învinuirea ce i se aduce, inculpatul declară:

**Mențin doar declarația dată la 07.11.1996, celelalte declarații fiind date sub
presiune psihică.** În ziua de 06.11.1996 când se amurgise afară, după ce am terminat de lucru
la o mașină a venit soția numitului Neacșu Virgil și ne-a invitat să mergem la aceasta să luăm
masa, fapt ce s-a și întâmplat. Soția mea nu a dorit să meargă, rămânând să ștergă geamul la
un hol. După ce am servit masa am consumat niște vin. Între timp am fost căutat la domiciliu
de numitul Ologeanu Dumitru care dorea să-i efectuez reparații la mașină a doua zi. Acesta a
fost adus de către soția mea la vecina unde fusesem invitat la masă. Am stabilit cu acesta să
ne revedem a doua zi.

Între timp am auzit discuții între Neacșu și soția sa că nu ar avea bani de pâine și pentru
că în timpul zilei făcusem o reparație la o mașină împreună cu Neacșu și încasasem suma de
20.000 lei, i-am promis că-i aduc 5.000 lei din banii câștigați.

M-am dus acasă, i-am cerut soției 5.000 lei fără a-i spune pentru ce îmi trebuiau acești
bani și aceasta a început să țipe și de aici a început tot scandalul. Soția mi-a aruncat 5.000 lei
și pentru că eram foarte nervos în loc să-i duc banii lui Neacșu Virgil am ajuns la un alt, cam

la un km. distanță de locuința mea. Pentru a nu mă face de rușine i-am spus că am venit să bem o bere. A cumpărat două sticle de bere de la un butic din apropiere.

M-am întors acasă și în fața porții am găsit-o pe soție în flăcări, am îndepărtat-o pentru că era în spatele mașinii și am luat-o în brațe și am dus-o peste drum la un vecin unde se afla balastru pentru construcție. Am intrat în curte și am luat o umbrelă de soare, mare pentru terasă și am deschis-o asupra soției. Nu mi-am dat seama că plasticul acela se topește. Când am realizat m-am așezat în genunchi și am tras nisip peste ea. M-am dus la locuința copiilor mei pentru a-i anunța, am spart un gemuleț de la ușă pentru a o deschide. Nu am găsit pe nimeni acasă, m-am întors la locuința mea, am scos mașina, am așezat-o pe soție pe pernele din spate. Am ajuns la Petre Virgil pe care l-am ruga să conducă mașina pentru a sta eu în spate să-mi susțin soția. I-am spus acestuia că soția mea moare. Consider că soția mea și-a dat foc singură pentru că eu aveam un dosar cu o declarație a soției cu privire la o infracțiune de tâlhărie pe care au pus-o la cale sora soției și soțul acesteia, dosar cu care o amenințam. Dosarul l-am luat și atunci decât când am mai discutat pe această temă, soția mi-a spus că mai bine se aruncă în fața mașinii să meargă la pușcărie. Soția mea nu obișnuia să bea. Soția mea era tot timpul foarte recalcitrantă. Am fost căsătorit 23 de ani cu soția mea.

PREȘEDINTE

GREFIER

Semnat după ce i s-a citit,

Inculpat,

TRIBUNALUL BUCUREȘTI SECȚIA A II-A PENALĂ
Dosar nr. 134/1999

ÎNCHEIERE

Ședința publică de la 08.02.1999
Tribunalul compus din :PREȘEDINTE
GREFIERLAVINIA LEFTERACHE
ZORITA LAZEA

Pe rol soluționarea cauzei penale de față.
Ministerul Public prin procuror UDANGIU RĂZVAN.
La apelul nominal făcut în ședință publică au răspuns
inculpatul Adam Gheorghe în stare de arest și asistat de avocat
Olga Nicul cu delegație din oficiu, lipsă fiind părțile civile.
Procedura necompletă cu părțile civile.

S-a făcut referatul cauzei de către grefierul de ședință, care:

Tribunalul față de probele de la dosar, tribunalul din oficiu pune în discuție testarea inculpatului la poligraf.

Reprezentantul Parchetului declară că nu se opune la administrarea acestei probe.
Apărătorul inculpatului declară că, este de acord cu administrarea acestei probe deoarece nu au fost de față martori oculari.

TRIBUNALUL

Față de probele de la dosar consideră necesară administrarea probei cu testarea inculpatului la poligraf, astfel încât,

DISPUNE:

- Se va înainta la Ministerul de interne. DGMPs Serviciul Criminalistic – Laboratorul de detecție psihologică a comportamentului simulat.
- Se vor cita părțile, pentru termenul din 8 martie 1999 dată în ședință publică

PREȘEDINTE

GREFIER

Termenul la data de 8 martie 1999

Inculpatul din Penitenciarul Jilava

Nr.... Adam Gheorghe (Gheorghe și Stela ns. 29.08.1956)

Parte civilă

Spitalul Clinic de Chirurgie Plastică și Reparatrice – Calea Plevnei nr. 15 S

Ct. Adam Maria Berta

Nr. Adam Genoveva

Nr. Adam Cristian Remus, ambii din str. Tufanilor nr. 6, sector. 5, cu mențiunea să prezinte certificatul de deces și certificatul de moștenitor

Martorii

Nr. Nedelcu Mariana Rodica – din șos. Mihai Bravu nr. 450, sector. 3

Nr. Rotaru Zoe – din str. Tufanilor nr. 10, sector. 5

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIA GENERALĂ DE POLIȚIE A MUNICIPIULUI BUCUREȘTI
SERVICIUL CRIMINALISTIC
LABORATORUL DE DETECȚIE PSIHOLAGICĂ A
COMPORTAMENTULUI SIMULAT

DE CONSTATARE TEHNICO-ȘTIINȚIFICĂ
PRIVIND DETECȚIA PSIHOLAGICĂ A COMPORTAMENTULUI SIMULAT

Nr. _____ din _____ 98

SPECIALIST: Col. psiholog Butoi Tudorel din Serviciul Criminalistic al Direcției
Generale de Poliție a Municipiului București

I. OBIECTUL CONSTATĂRII

Prin rezoluția motivată nr. 134/08.02 din 1998 a Dnei. președinte Lavinia Lefterache –
Tribunalul București – Secția II Penală, s-a dispus testarea cu tehnica de detecție a
comportamentului simulat a numitului(lor) ADAM GHEORGHE
persoană(e) inclusă(e) în cercul de suspecți care interesează cauza privind OMOR
DEOSEBIT DE GRAV CONSTÂND CĂ LA DATA DE 06/07.IX.1996 A INCENDIAT-O PE
SOTIA SA ADAM ELENA
în scopul stabilirii:

DACĂ RĂSPUNSURILE SUBIECTULUI FAȚĂ DE ÎNTREBĂRILE RELEVANTE
ALE CAUZEI SUNT ÎNSOȚITE DE MODIFICĂRI ALE STRESULUI EMOTIONAL,
SEMNIFICATIV CARACTERISTIC COMPORTAMENTULUI SIMULAT?

II. CONDIȚIILE EXAMINĂRII

În baza rezoluției motivate sus menționat, în conformitate cu prevederile art. 112, 113,
115 din C.p.p. și în deplină cunoștință de dispozițiile art. 259 alin. 2 și art. 260 C.p. în ziua de
01 martie 1999 am procedat la testarea subiectului(lor) conform metodologiei de folosire a
tehnicii poligraf de către organele de poliție. Înaintea examinării, subiectului i s-a solicitat să
completeze declarația de consimțământ la examinare (anexa nr. 1), i s-a prezentat și a acceptat
chestionarul cu întrebări (anexa nr. 2), i s-a adus la cunoștință că are dreptul să refuze testarea,
trecându-se apoi la realizarea diagramelor anexate prezentului raport.

Psiholog dr. Tudorel Butoi
Specialist principal

III. CONSTATĂRI ȘI MENȚIUNI SPECIALE

Interpretarea diagramelor a evidențiat că răspunsurile subiectului la întrebările critice (relevante) ale chestionarului cauzei, respectiv:

3. – ȘTII ÎN CE ÎMPREJURĂRI A LUAT FOC SOȚIA TA? Nu
5. – TU AI ARUNCAT BENZINĂ PE SOȚIA TA DÂNDU-I FOC? Nu
8. – TU AI APRINS FOCUL PE SOȚIA TA? Nu
9. – TU AI ARUNCAT PE SOȚIA TA BENZINA EXISTENTĂ ÎNTR-UN
BIDON (CANISTRĂ) Nu

AU PROVOCAT în traseele psihofiziologice ale diagramelor poligraf (puls, T.A., respirator, bioclectic) următoarele MODIFICĂRI SPECIFICE STRESULUI EMOȚIONAL:

- accelerări de puls și creșterea tensiunii arteriale;
- urcări ale nivelului de bază;
- stopuri respiratorii;
- creșteri de amplitudine și durată a curbei G.S.R.

COMPORTAMENTUL EXPRESIV AL SUBIECTULUI(LOR) s-a caracterizat prin PREZENȚA REACTIVITĂȚII MIMICO-GESTICULARE obiectivată în:

- evitarea privirii;
- spasm glotic;
- modificări de paloare;
- contraîntrebări;
- latență în răspunsuri;
- sudorație;
- disconfort psihic, etc.

MENȚIUNI SPECIALE

Față de cele constatate formulez următoarea

CONCLUZIE

Răspunsurile numitului(lor) ADAM GHEORGHE la întrebările critice (relevante) ale cauzei AU PROVOCAT ÎN TRASEELE DIAGRAMELOR OBTINUTE MODIFICĂRILE SEMNIFICATIVE STRESULUI EMOȚIONAL CARE CONSTITUIE INDICII AI COMPORTAMENTULUI SIMULAT

Prezentul raport conține două pagini și 1 anexe.

SPECIALIST,
Col.Psiholog Butoi Tudorel

MINISTERUL DE INTERNE
INSPECTORATUL DE POLIȚIE AL CAPITALEI
- SERVICIUL CRIMINALISTIC -

Data examinării
01-martie-1999

DECLARAȚIE DE CONSIMȚĂMÂNT LA EXAMINARE

Subsemnatul ADAM GHEORGHE, fiul lui GHEORGHE și
STELA născut la data de 29.08.1956 în localitatea BUCUREȘTI,
județul (sectorul) 5 cu domiciliul stabil în STR. TUFANILOR NR. 6,
SECTOR 5 de profesie MECANIC AUTO cu loc de muncă la STAR S.A. -
PARTIC. MEC.AUTO, având telefon acasă ----- la serviciu -----
FĂRĂ ANTECEDENTE POLIȚIENESTI, JUDECATĂ SAU CERCETARE PENALĂ
și medicale: FĂRĂ ACUZE LA DATA EXAMINĂRII fiind inclus de către organele
de cercetare în cercul de persoane ale căror declarații contradictorii ridică suspiciuni de
nesinceritate, conform cu art. 112 C.P.P, pentru lămurirea urgentă a faptelor și a împrejurărilor
cauzei privind: OMOR DEOSEBIT DE GRAV - CONSTÂND ÎN CEEA CĂ LA DATA
DE 06/07-XI-1996 A INCENDIAT-O PE SOȚIA SA ADAM ELENA consimt să fiu
examinat la biodetectorul stresului emoțional („LIE DETECTOR“).

- Mi s-au adus la cunoștință întrebările care îmi vor fi adresate, sunt de acord cu
conținutul acestora și accept să răspund la ele sub controlul tehnicii de investigație a
comportamentului simulat.

- Asupra mea nu s-au exercitat mijloace de intimidare sau de constrângere și nu s-au
făcut presiuni psihice sau fizice.

- Mi s-a adus la cunoștință faptul că prezenta examinare nu-mi va produce nici un fel de
rău fizic sau psihic, în prezent sau în viitor, precum și faptul că doresc, am dreptul să o refuz.

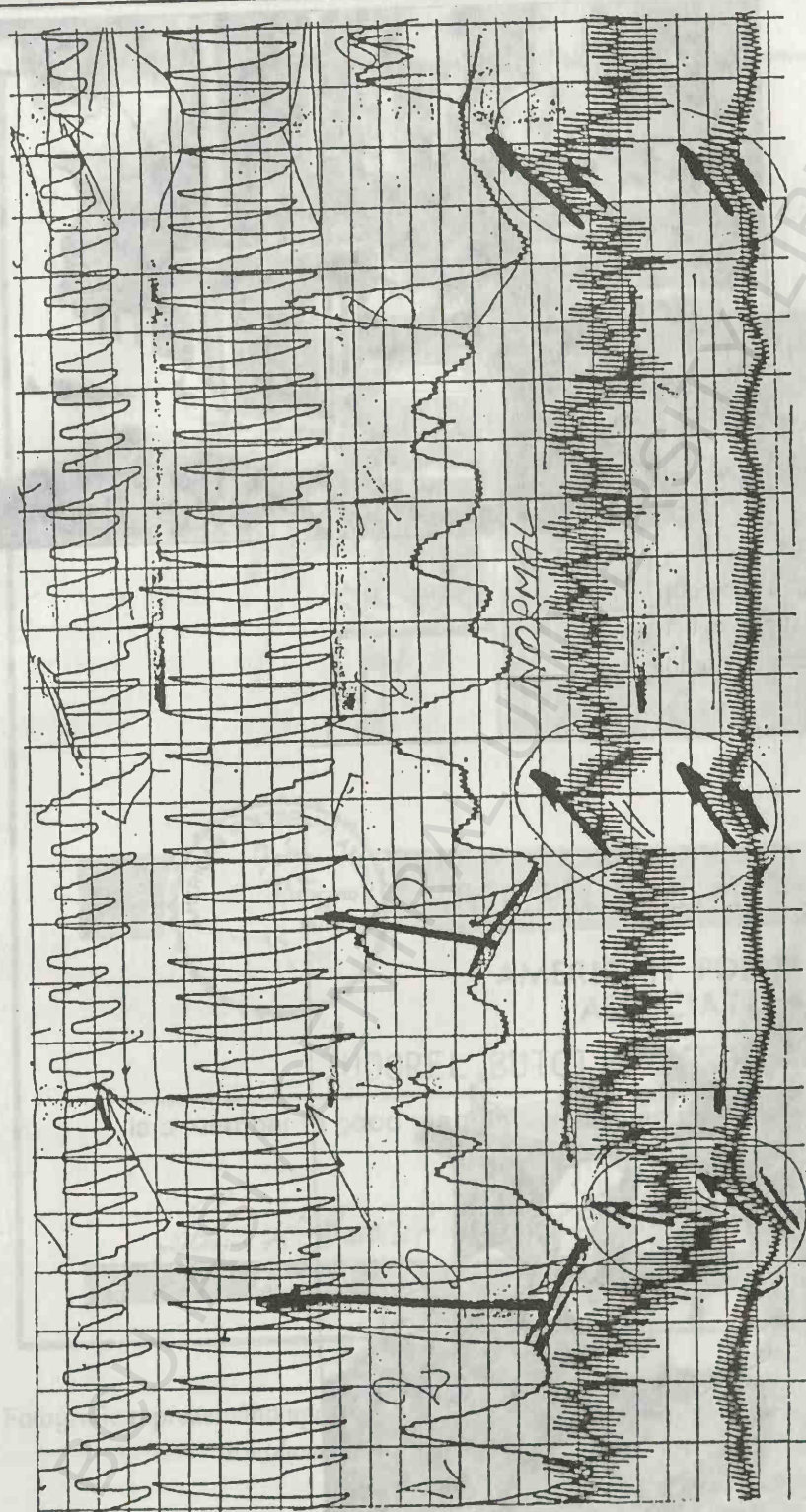
- Declar că la data prezentei examinări sunt într-o stare psihomedicală normală, fără acuze.

SPECIALIST
Col.Psiholog
BUTOI TUDOREL
expert criminalist

PERSOANA EXAMINATĂ

TEST NR. 1

1. TE NUMEȘTI ADAM GHEORGHE? DA
2. AI PERMIS DE PORT ARMĂ? NU
3. ȘTII ÎN CE ÎMPREJURĂRI A LUAT FOC SOȚIA TA? NU
4. PORȚI OCHELARI DE VEDERE LA CITIT? DA
5. TU AI ARUNCAT BENZINĂ PE SOȚIA TA DÂNDU-I FOC? NU
6. TE-AI GÂNDIT VREODATĂ SĂ OMORI PE CINEVA? NU
7. EȘTI NĂSCUT ÎN BUCUREȘTI? DA
8. TU AI APRINS FOCUL PE SOȚIA TA? NU
9. TU AI ARUNCAT PE SOȚIA TA BENZINĂ EXISTENTĂ ÎNTR-UN BIDON (CANISTRĂ) NU
10. AI SPUS ADEVĂRUL LA TOATE ÎNTREBĂRILE? DA

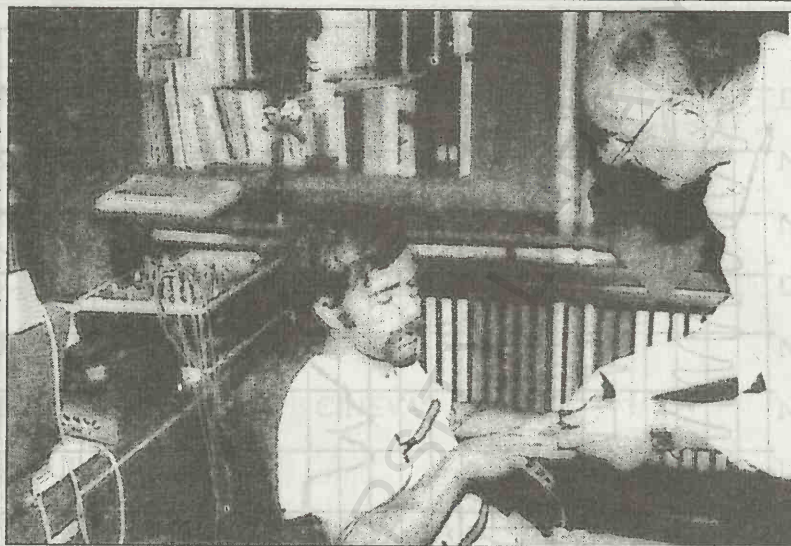

3. Știi în ce împrejurări a luat foc soția ta?.....NU

5. Tu ai aruncat benzină pe soția ta?.....NU

6. Te-ai gândit vreodată să omori pe cineva?.....NU

8. Tu ai aprins focul pe soția ta?.....NU

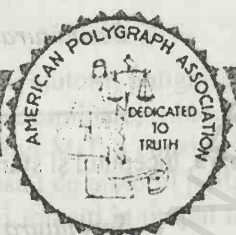
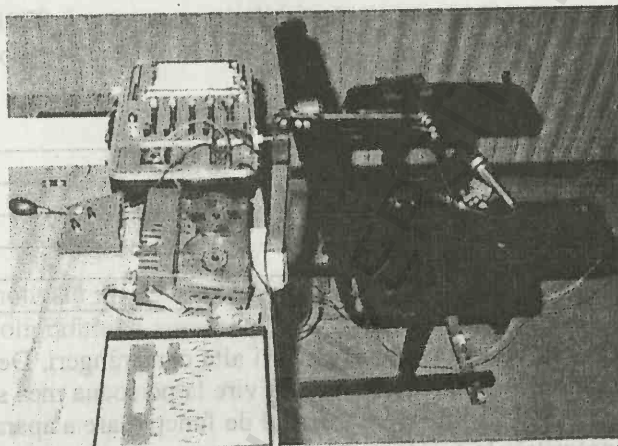

Fotografii reprezentând subiectul
conectat la detector și supravegherea
acestuia de către expertul psiholog

AMERICAN POLYGRAPH ASSOCIATION
LAWRENCE WASSER, Treasurer
30555 SOUTHFIELD ROAD
SUITE 410
SOUTHFIELD, MICHIGAN 48076-7753
(810) 540-4747

DATE 06/19/96

MEMBERSHIP 1996

AMERICAN POLYGRAPH
ASSOCIATION

TUDOREL BUTOI - ASSOCIATE

is a member in good standing with dues paid to Dec. 31, 1996.

President

Treasurer

Fotografie reprezentând aparatul de biodetecție a conduitelor simulat – poligraful alături de
Emblema Asociației Americane a Experților Poligraf

Model orientativ

Data în fața noastră

(gradul, numele și prenumele examinatorilor)
din _____

anul _____ luna _____ ziua _____
în localitatea _____ instituția _____

DECLARAȚIE

Subsemnatul _____ născut în _____
_____ la data de _____ fiul lui
_____ și al _____ domiciliat
în _____ str. _____ nr. _____ județul
_____ ocupația _____
posesorul buletinului de identitate seria _____ nr. _____ consimt să fiu testat
la poligraf.

Nu am fost supus la violențe, amenințări ori alte constrângeri. De asemenea, nu mi s-a făcut nici un fel de promisiune sau îndemn cu privire la persoana mea sau a alteia.

Înainte de a fi testat, mi s-au explicat modul de funcționare a aparatului și rezultatele ce se pot obține prin înregistrările sub formă de diagrame.

Semnătura celui examinat

După terminarea examinării am semnat, spre neschimbare, începutul și sfârșitul diagramei.

Semnătura celui examinat

_____ sunt de acord cu
(numele și prenumele părintelui sau ale reprezentantului legal al minorului)
testarea la poligraf a minorului _____

(numele și prenumele minorului)

(semnătura)

Prezenta declarație a fost întocmită în 2 (două) exemplare.

Examinatori

(semnăturile)

Persoana examinată

(semnătura)

RAPORT DE CONSTATARE TEHNICO-ȘTIINȚIFICĂ

Nr. 2442 din 16 iunie 1978

Dosar nr. 1480/1978, Inspectoratul județean Prahova al Ministerului de Interne
Expert în psihologie judiciară: locotenent Pavel Adrian

OBIECTUL CONSTATĂRII

Prin rezoluția motivată nr. 199 din 12 iunie 1978, organele de cercetare penală dispun testarea cu ajutorul poligrafului a numitului M.T., învinuit de săvârșirea infracțiunii de omor.

CONSTATĂRI:

Testarea cu ajutorul poligrafului s-a efectuat la sediul Institutului de criminalistică.

Înainte de examinare, subiectului i s-a făcut un instructaj referitor la condițiile și scopul testării. Învinuitul M.T. a consimțit în scris că este de acord ca, pentru aflarea adevărului în cauză, să fie testat cu ajutorul poligrafului. Subiectului nu este bolnav psihic.

Parametrii folosiți în timpul testării au fost următorii:

- temperatura camerei = 20° C;
- deplasarea hârtiei în timpul înregistrării testelor = 4 mm/sec.;
- încăperea a fost izolată fonic.

Testul pentru examinare a fost următorul:

1. Sunteți născut în comuna Poiana?
2. Vă place muzica simfonică?
3. Știți cine a omorât-o pe numita I.A.?
4. Purtați ochelari de vedere?
5. Dumneavoastră ați omorât-o pe numita I.A.?
6. Dumneavoastră ați comis furtul de la magazinul alimentară?
7. Purtați ochelari de soare?
8. V-ați întors la restaurant după conflictul verbal cu I.A.?
9. Inelul găsit ascuns în căptușeala de la geacă este furat de la I.A.?
10. Ați spus adevărul la întrebările puse?

La întrebarea nr. 5 răspunsul a fost negativ, iar reacțiile înregistrate (planșa 1) au fost următoarele:

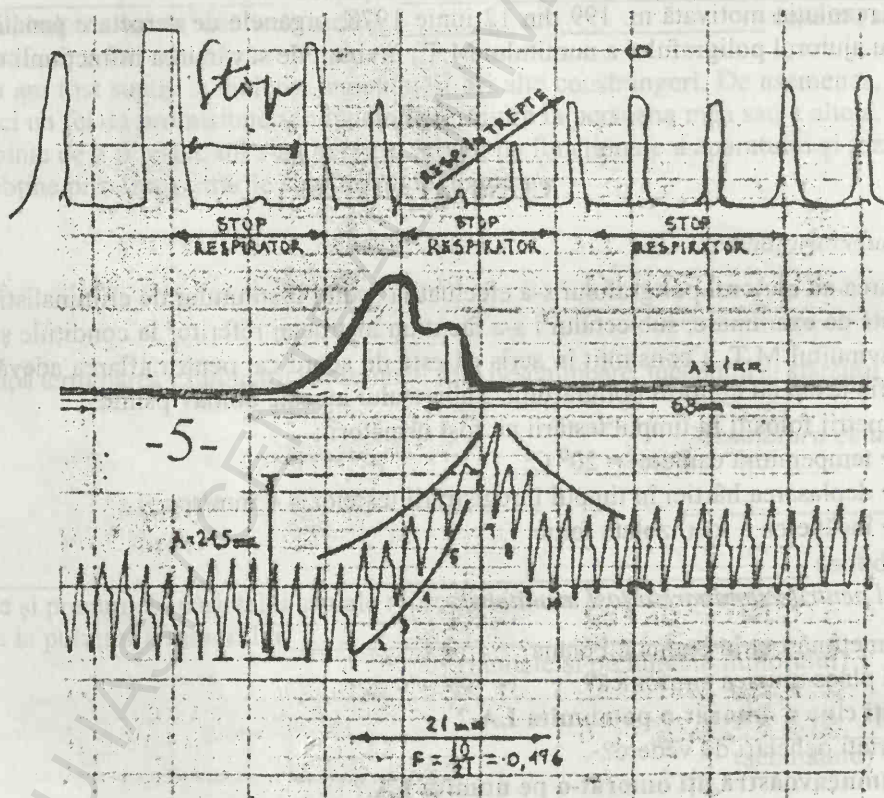
- Respirație – în trepte (traseul de sus);
- RED – nu s-au înregistrat schimbări deosebite;
- Tensiune-puls:
- amplitudine – 24,5;
- frecvența – 0,47.

CONCLUZIE:

Răspunsul negativ la întrebarea nr. 5 dat de subiectul M.T. a fost însoțit de modificări caracteristice prezenței tensiunii psihice emoționale înregistrate la nivelul traseului respirator și tensiune-puls.

Expert,

lt. Paul Adrian – psiholog criminalist

Planșa 1 – diagrama răspunsului de la întrebarea nr. 5
(este identificată simptomatologia simulării prin accelerarea pulsului
și creșterea tensiunii arteriale – stresul este prezent –
traseul respirator prezintă simptomatologia
„stop respirator” și „respirație în trepte”) – biflexie în curba G.S.R. –

6.3.7. Detecția comportamentelor simulate privită din perspectiva legislației române în vigoare

Investigarea și detecția comportamentelor simulate este un procedeu care respectă integral onoarea, demnitatea, integritatea fizică și psihică a persoanelor testate, valori juridico-morale consacrate prin Constituția României. Metoda este în slujba adevărului și justiției, se axează pe respectarea prezumției de nevinovăție și se integrează în concepția Declarației Universale a Drepturilor Omului care, în art. 11 precizează:

1. Orice persoană acuzată de un delict este prezumată nevinovată până când vinovăția sa va fi dovedită în mod legal în cursul unui proces public în cadrul căruia i s-au asigurat toate garanțiile necesare apărării sale.

2. Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul în care au fost comise, nu constituiau un act delictuos potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai aspră decât aceea care era aplicabilă în momentul în care a fost comis actul delictuos³⁹.

Textul art. 11 al Declarației Universale a Drepturilor Omului juxtapune două drepturi fundamentale ale omului, și anume:

– dreptul persoanei acuzate de comiterea unui delict de a fi presupusă nevinovată până la stabilirea în mod definitiv a culpabilității sale;

– dreptul persoanei acuzate de a fi beneficiara absolut necondiționată a principiilor legalității incriminării, legalității pedepsei și neretroactivității legii penale, precum și a principiului legii mai blânde sau mai favorabile (mitior lex)⁴⁰.

Juxtapunerea acestor drepturi care se regăsesse și în legislația penală a României nu este întâmplătoare, ea își are geneza în norma juridică, și oricare ar fi natura ei, se întemeiază pe fapte⁴¹. Când este vorba de răspunderea juridică penală, faptele trebuie să fi fost incriminate la data săvârșirii lor.

39. Declarația Universală a Drepturilor Omului a fost adoptată și proclamată de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 217 a (III) din 10 decembrie. 1948. (I.R.D.O. – „Principalele instrumente internaționale privind drepturile omului la care România este parte”, vol. I, pag. 7).

40. N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – *Op.cit.*, pag. 201.

41. Redăm în acest sens opiniile distinsului nostru coleg, dr. Vasile Bercheșan exprimate în lucrarea „Unele considerații privind valoarea probantă a testării tip poligraf în activitatea organelor de urmărire penală”, publicată în Rev. Criminalistica nr. 3, pag. 14-15:

Valoarea probantă a testării tip poligraf

Referitor la valoarea probantă a testării cu tehnica poligraf s-a scris mult, atât în literatura străină, cât și în literatura românească. Opiniile exprimate vizează, în cea mai mare parte, numai metodele tehnice de detectare a nesincerității, nu și în mijloacele – total interzise – folosite în unele țări pentru obținerea recunoașterii, cum ar fi: hipnoza, electroșocul și narco-analiza.

Deși este acceptată ideea că mijloacele tehnice de depistare a tensiunii au o bază realmente științifică, rezultatul testării cu tehnică, nu este inclus și nici acceptat ca mijloc de probă în procesul penal.

Valoarea probantă a testării la poligraf din perspectivă procesual penală

Raportat la prevederile Codului de procedură penală s-au susținut următoarele:

• Argumente contra:

1. Testarea sincerității cu ajutorul tehnicii poligraf nu face parte dintre mijloacele de probă, nefiind enumerată în art. 64 C.pr.pen., mijloacele de probă fiind limitativ enunțate de lege;

2. Testarea cu tehnica tip poligraf nu este o constatare tehnico-științifică întrucât potrivit art. 112 aceasta este dictată de necesitatea lămuririi urgente a unor fapte sau împrejurări ale faptei, atunci când există pericolul dispariției unor mijloace materiale de probă sau de schimbare a unor situații de fapt;

3. Testarea cu tehnica poligraf nu este o constatare tehnico-științifică din considerentul că, potrivit art. 113 C.pr.pen. pentru efectuarea ei organul judiciar pune la dispoziția specialistului „materialele” și „datele” necesare, și deci, persoana asupra căreia se face testarea nu intră nici în categoria „materialelor” și nici în aceea a „datelor”.

4. Deși nu este strict interzisă de lege, testarea cu tehnica poligraf echivalează cu o încălcare a principiului prezumției de nevinovăție prevăzut în Constituție și art. 66 C.pr.pen., învinuitul sau inculpatul fiind obligat să aprobeze nevinovăția sa;

Prezumția de nevinovăție exclude orice idee preconcepută împotriva persoanelor implicate în cauze penale, ca și tratarea unilaterală – numai în acuzare – a acestora.

5. Testarea cu tehnica poligraf constituie o valoroasă metodă de investigare extrajudiciară care oferă indicii prețioase cu privire la elementele constitutive ale unei infracțiuni (E. Stancu, *op.cit.*, pag. 152).

Din punctul nostru de vedere nu împărtășim în totalitate opiniile exprimate și ne susținem părerea contrară prin următoarele argumente:

• **Argumente pro:**

1. Art.64 C.pr. pen. nu are caracter limitativ;
2. Materializarea rezultatelor testării se face printr-un înscris, în sensul legii, după cum înscrisuri sunt și cele obținute în etapa pre-test și în cadrul testării propriu-zise;
3. Mijloacele tehnice de testare au un profund suport științific și sunt procedee prin care se ajunge la descoperirea unei probe sau mijloc de probă;
4. Probele nu au valoare prestabilă și prim urmare rezultatul testării trebuie coroborat cu celelalte probe și mijloace de probă administrate în cauză;
5. Dacă în urma testării se ajunge – prin desfășurarea unor activități specifice – la descoperirea autorului, rezultatul testării trebuie admis ca punct de plecare în identificare;
6. Testarea propriu-zisă și rezultatul ei ar putea constitui un act premergător urmăririi penale și asimilat acesteia;
7. Testarea folosește mijloace tehnico-științifice necontestate;
8. Această activitate are drept scop descoperirea autorului și probarea vinovăției; din acest punct de vedere, descoperirea autorului face parte, fără dubii, din activitățile de primă urgență care să ducă la lămurirea unor fapte sau împrejurări ale cauzei;

9. Interpretarea textului de lege – art. 113 C.pr.pen. – este relativă;

10. Considerăm că prin „materiale” sau „date” trebuie înțelese nu numai obiectele în materialitatea lor și informațiile deținute de organul judiciar, ci toate indiciile, inclusiv persoana bănuită. Astfel, făcând abstracție de constatarea medico-legală – unde s-ar putea invoca prevederea expresă a legii – ar însemna excluderea din categoria constatărilor tehnico-științifice și pe cele ce au ca obiect identificarea după urmele lăsate de dinți, urechi etc., unde modelele de comparație sunt obținute de specialist de la persoana ce i-a fost pusă la dispoziție de organul judiciar;

12. La data intrării în vigoare a C.pr.pen. – 01.01.1969 – tehnica poligraf nu era introdusă în România, și deci, este normal ca legiuitorul de atunci să nu o fi avut în vedere;

13. Trimiterea la dispozițiile art. 66 C. pr. pen. este forțată;

14. Prin testarea la poligraf, în nici un caz persoana nu este obligată să-și probeze nevinovăția, ci sunt puse în evidență modificările fiziologice tipice stării de stres psihologic;

15. Testarea se face cu consimțământul scris al persoanei, fapt ce exclude obligarea ei la o astfel de analiză;

16. Admițând ipoteza că testarea tip poligraf conduce la obligarea persoanei să-și probeze nevinovăția, înseamnă implicit și că alte activități – ascultarea, confruntarea, reconstituirea etc. – recunoscute ca mijloace de probă încalcă principiul prezumției de nevinovăție, lucru inexact;

17. Testarea vizează obținerea unor date de la care să se plece în identificarea făptuitorului, deci nu ne aflăm în prezența învinuirii sau inculpatului. Dacă testarea se face după începerea urmăririi penale ori, după caz, după punerea în mișcare a acțiunii penale, rezultatul testării nu poate fi decât fie o confirmare a probelor existente deja, fie o infirmare a acestora și deci punctul de plecare în repararea unei erori judiciare; prin urmare testarea poate fi privită mai degrabă ca o garantare a înfăptuirii principiului prezumției de nevinovăție și nu invers;

18. Indiscutabil, rezultatul testării la poligraf are și o valoare extrajudiciară, concretizată în restrângerea cercului de bănuiri și canalizarea tuturor eforturilor pentru verificarea celor ce au dat reacții de nesinceritate;

19. Faptul că se admite că testarea oferă indicii prețioase cu privire la elementele constitutive ale infracțiunii, se constituie într-un argument ce pledează pentru includerea acesteia în rândul mijloacelor de probă.

• **Valoarea probantă a testării tip poligraf din perspectivă psihologică**

Unii autori apreciază că actualele înregistrări poligrafice sunt relativ imperfecte, indicatorii utilizați în detecția nesincerității fiind „dependenți de manifestările emotive, de forma în care se simulează și de calea periferică a evidențierii ei” (H. J. Eysenck – „*Sens and nonsens in Psychology*”, Ed. Pelican, Londra, 1966, pag. 188). De asemenea, literatura de specialitate evidențiază o serie de factori care pot să influențeze negativ detecția simulării. Este vorba de așa-numiții „factori frenatori”, care nu trebuie confundați cu încercările de inducere în eroare a poligrafului, acești factori putând să apară și la persoanele sincere, inocente (Rene le Chat – „*La technique de l'enquete criminelle*”, tom I, Ed. Moderna, Bruxelles, 1959, pat. 170). Astfel, Rene le Chat afirma că „noi ne temem că un mecanism oarecare ar putea vreodată să se adapteze la particularitățile ființei umane”.

Principalii factori frenatori sunt:

a) Nervozitatea excesivă, determinată de frica de a fi bănuit pe nedrept sau de a se descoperi o altă vină care nu constituie obiectul anchetei.

Investigarea și detecția comportamentelor simulate nu-și poate valorifica potențialul științific decât lucrând cu „pacienți” sănătoși din punct de vedere medical, care nu au fost maltratați fizic și psihic și, de asemenea, nu au fost supuși unei anchete excesive care să-i fi adus într-o stare de oboseală psihică. Astfel, prima condiție a unei psihobiodetecții judiciare este starea în afară de orice stres a pacientului biode detectorului.

Concluzionând, putem afirma că investigația și detecția comportamentelor simulate nu poate fi considerată, nici prin conținut, nici prin ofmră și nici prin tehnica pe care o utilizează, ca fiind o procedură care încalcă prezumția de nevinovăție și mijloacele legale de căutare a probelor. Dimpotrivă, este o metodă integral umană.

Noi considerăm că fundamentul legal al folosirii tehnici poligraf în cadrul procesului penal rezidă din următoarele:

- a) metodologia de testare este admisă de lege, nefăcând parte din ansamblul tehnicilor prohibite, aducându-și aportul în egală măsură cu toate celelalte materiale probatorii la aflarea adevărului și justa soluționare a cauzelor (o probă devine inadmisibilă în măsura în care legea o interzice în mod expres. În cuprinsul art. 68, 112 și 113 din C. pr. pen. care enumeră îngrădirile prevăzute de lege, tehnica poligraf nu este menționată ca fiind interzisă);
- b) protecția juridică oferită de cadrul legal care admite folosirea tehnicii poligraf decurge atât din fundamentarea științifică a metodei cât și din inviolabilitatea principiului respectului persoanei, întrucât se cuvine să se înțeleagă bine că utilizarea aparatului este de ordin pur extrn⁴². Firele și electrozii săi nu afectează cu nimic integritatea sau demnitatea individului care conservă toate calitățile sale volitive și intelectual-afective (inclusiv libertatea de a minți, simulat sau disimula adevărul);
- c) utilizarea tehnicii se face exclusiv cu acordul subiectului și al apărării la cererea prin rezoluție motivată a organelor în drept, manipularea aparaturii și interpretarea diagramelor făcându-se exclusiv de către experți⁴³. (specializați în psihologie judiciară);

Situația este reală, dar acest lucru s-ar putea invoca și cu privire la desfășurarea altor activități de urmărire penală: ascultarea învinutului sau inculpatului, ascultarea martorilor, prezentarea pentru recunoaștere, confruntarea, percheziția ș.a.

b) *Stările fiziologice proaste, cum sunt cele specifice bolilor cardio-vasculare, dereglărilor respiratorii, infecțiilor etc.*

Este adevărat că pot apare astfel de situații, dar aceasta înseamnă nerespectarea condițiilor pentru testarea la poligraf. Examenul medical este absolut necesar în faza de pregătire a testării, una din condițiile obligatorii de testare fiind integritatea stării psihice și fizice ale persoanei (T. Bogdan, T. Butoi – *op. cit.*, pag. 355).

c) *Deficiențe psihice, în special debilitatea mintală, precum și nevrozele și psihozele.*

Dacă în urma examenului medical obligatoriu ori din alte date obținute de organul judiciar rezultă un asemenea diagnostic, persoana în cauză este exclusă de la testare, rezultatul fiind nerelevant.

d) *Insensibilitate emotivă*

Deși teoretic o asemenea insensibilitate poate fi acceptată, practic nu se poate vorbi de o insensibilitate totală. Mai ales că aparatele moderne înregistrează și alți parametri – comportamentul ocular, activitatea electrică a scoarței cerebrale ș.a. – imposibil de controlat chiar pentru persoanele ce afișează o insensibilitate emotivă și o stăpânire de sine peste limita normalului.

42. Așezat confortabil într-un fotoliu, subiectului i se atașează un manșon de înregistrare a tensiunii arteriale pe unul dintre brațe, în timp ce un tub pneumografic îi înconjoară pieptul, iar doi electrozi, absolut inofensivi, se fixează la degetele celui alt braț. Sarcina subiectului în timpul testării nu este alta decât de a răspunde exclusiv prin „DA” sau „NU”, așa cum îi dictează propria conștiință și în deplinătatea facultăților sale intelectual-afective și volitive, întrebărilor puse de examiner (a se consulta: J. E. Reid, F. E. Inbau – „*Truth and Deception*”, The Williams and Wilkins Company, Baltimore, 1966, pag. 10-30).

43. În anul 1964, prefecturile de poliție japoneze dispuneau de 99 tehnicieni specializați în utilizarea poligrafului și interpretarea diagramelor. Acești tehnicieni sunt în primul rând titularii diplomei de învățământ superior în psihologie. (Tammoto-Fumhata – „*La detecteur de mensonges (poligraph) au service de la police Japonaise*”, Revue internationale de police criminelle, Paris, 1966, pag. 62

d) raportul de constatare tehnico-științifică elaborat de specialistul în psihologie, ca urmare a testării la poligraf, este supus liberei aprecieri a organului de urmărire penală sau a judecătorului, potrivit intimei convingeri a acestora și conștiinței lor juridice;

e) în final, este demn de reținut că însăși instalarea subiectului la poligraf nu este un ceremonial deosebit, ci o activitate firească, naturală, compusă din manopere asemănătoare celor medicale, subiectul netrebuind nici măcar să se dezbrace, în timp ce în mai toate țărilor (apropro de libera expresie a personalității), legislația autorizează recoltările de sânge care necesită înțepături, recoltările de spermă sau alte secreții și depozitări (cu întreaga lor gamă de prelevări corporale și stări stânjenitoare), fire de păr din diversele regiuni ale corpului etc.

Secțiunea IV – Concluzii cu caracter practic-aplicativ

Deși lucrarea a intenționat o tratare exhaustivă a problematicii ridicate de utilizarea tehnicilor de detecție a stresului emoțional în ascultarea învinuiților este totuși dificil a concluziona asupra unui domeniu cu implicații atât de profunde în activitatea deosebit de complexă și plină de responsabilitate a înfăptuirii în plan social a justiției.

La toate acestea concurând pe de o parte relativa noutate (inclusiv pe plan mondial) a temei, iar pe de altă parte un anume grad de dificultate în înțelegerea metodologiei și a cadrului său juridic de referință, fără a mai vorbi de o serie de rezistențe intime, opozabile încă tehnicilor de detecție a stresului emoțional, înțelegem de ce statutul lor actual suportă încă clasificări, perfecționări și reorientări de esență atât sub aspectul problematicii juridice, cât și sub cel al problematicii metodologice.

În această intenție încercăm să sintetizăm următoarele concluzii cu caracter practic-aplicativ:

6.4.1. – Din punct de vedere al apartenenței mijloacelor de detecție a stresului emoțional

- teoria și practica judiciară plasează mijloacele de detecție a stresului emoțional în categoria mijloacelor și proceselor tehnico-tactice pe care criminalistica le pune la dispoziția organelor de urmărire penală.

6.4.2. – Din punct de vedere al locului și momentului utilizării

- necesitatea practică, plasează utilizarea mijloacelor de detecție a stresului emoțional, de regulă, în cadrul preliminar al activității de ascultare a persoanelor care alcătuiesc cercul de bănuși.

6.4.3. – Din punct de vedere al forței probante

- din punct de vedere al forței probante (cel puțin în stadiul actual, al tehnicii, teoriei și practicii juridice) concluziile rapoartelor de constatare tehnico-științifică în acest domeniu nu pot fi unanim acceptate ca mijloace de probă, ele având exclusiv valoarea unor indici orientativi ai primelor cercetări, având forța credibilității rezonabile.

6.4.4. – Din punct de vedere al exigențelor tehnicii față de cunoștințele unui specialist

- practica actuală demonstrează că atât cerințele exploatarei aparaturii, cât și cele impuse de metodologia de testare nu pot fi pe deplin satisfăcute decât de către un specialist-licențiat în psihologie – cu o solidă pregătire profesională în domeniul tehnicilor de investigație a comportamentului uman și cu o bogată experiență în munca de ascultare a învinuiților.

6.4.5. – Din punct de vedere al necesității materializării concluziilor în rapoarte de constatare tehnico-științifică

- obligația juridică și profesională a specialistului de a sintetiza și concretiza într-un document oficial, activitățile, operațiile, manoperele experimentale și demonstrațiile la care a apelat pentru a concluziona, impun realizarea tuturor rapoartelor de constatare tehnico-științifică, fără ca acest lucru să implice necesitatea juridică a promovării acestuia ca mijloc de probă.

6.4.6. – Din punct de vedere al statutului legal

- tehnicile de detecție a stresului emoțional nu sunt în mod expres interzise de lege;
- metodologia de investigație statuează un cadru juridic a cărui nerespectare atrage după sine nulitatea examinării. Acest cadru juridic presupune următoarele:
 - dispunerea testării prin rezoluție motivată, ordonată sau încheiere;
 - consimțământul scris al subiectului;
 - consemnarea semnăturilor subiectului la începutul și sfârșitul diagramelor obținute;
 - dreptul subiectului de a refuza examinarea sau de a o întrerupe oricând dorește pe parcursul desfășurării acesteia, dar nu mai înainte de a fi iscălit diagramele obținute;
 - realizarea raportului de constatare tehnico-științifică exclusiv de către un specialist licențiat în psihologie.
- metodologia de investigație cu tehnicile de detecție a stresului emoțional îmbracă un cadru juridic care slujește respectării stricte a legalității, refuzând orice apropiere față de mijloacele de constrângere sau față de tehnicile narconalizei și hipnozei.

CAP. VII – Psihologia judecății (psihologia contradictorialității din perspectiva aflării adevărului.

Secțiunea I – Duelul judiciar

7.1.1. Instituția judecății din perspectiva duelului judiciar	266
7.1.1.1. Instituția judecății	266
7.1.1.2. Implicațiile psihologice ale duelului judiciar	270
7.1.1.3. Considerații psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-à-vis de principiul contradictorialității în judecarea pricinii	270
7.1.1.4. Considerații psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-à-vis de principiul nemijlocirii în judecarea pricinii	271
7.1.1.5. Implicații psihologice privind imparțialitatea și echilibrul pe care-l dă judecătorul aprecierii probelor	272
7.1.2. Problematika raportului apărare – acuzare. Psihologia acuzatorului public. Psihologia avocatului	273
7.1.3. Testarea intersubiectivă, expresie a raționamentului juridic al judecătorului ...	279
7.1.4. Prevențiunea specială și prevențiunea generală ca efect al duelului judiciar ...	280

Secțiunea II – Psihologia intimei convingeri (De la interogatoriu la luarea hotărârii)

7.2.1. Intima convingere – realitate mentală cognitiv – afectivă energizată volitiv ...	282
7.2.1.1. Definiții. Considerații	282
7.2.2. Evaluarea și coroborarea probelor în procesul formării convingerii intime ca trăire psihică de nezdruccinat	285
7.2.2.1. Declarațiile învinutului sau ale inculpatului	285
7.2.2.2. Declarațiile părții vătămate	286
7.2.2.3. Declarațiile martorului	286
7.2.2.4. Înscrierile	286
7.2.2.5. Înregistrările audio sau video	287
7.2.2.6. Fotografiile	287
7.2.2.7. Constatările tehnico-științifice	287
7.2.2.8. Constatările medico-legale	288
7.2.2.9. Expertizele	288
7.2.2.10. Mijloacele materiale de probă	288
7.2.3. Garanții psihologice și de personalitate ale intimei convingeri. (Exigențe morale, exigențe profesionale, exigențe legale)	289

7.2.4. Problematika psihologică a deliberării și opiniei separate	289
7.2.4.1. Deliberarea	289
7.2.4.2. Opinia separată (profesionalism, curaj, echilibru psihic)	290

Secțiunea III – Personalitatea magistratului (Repere psihologice, exigențe psihointellectuale și moral-afective)

7.3.1. Comentarii juridice și socio-psihologice asupra actelor normative care reglează implicarea judecătorului ca personalitate în actul de justiție	291
7.3.2. Considerații socio-juridice cu privire la implicația judecătorului în stadiul actual al societății românești	292
7.3.3. Exigențe morale, juridice și social-etice impuse de Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicare legii	294
7.3.4. Profilul psiho-intelectual și moral-afectiv al magistratului	294
7.3.4.1. Integritatea funcțiilor senzoriale	294
7.3.4.2. Gândirea	294
7.3.4.3. Memoria	295
7.3.4.4. Capacitatea înțelegerii psihologice (empatia)	295
7.3.4.5. Clarviziunea	296
7.3.4.6. Echilibrul. Toleranța	296
7.3.4.7. Lipsa prejudecăților, a anticipației sau simpatiei pentru justițiabili	297
7.3.4.8. Buna-credință	297
7.3.5. Conotații psihologice asupra deliberării în pronunțarea sentinței	298

Secțiunea IV – Avocatul – personalitate în templul justiției

A. Considerații generale

7.4.1. Talent și vocație în arta avocatului	303
7.4.2. Inteligența în arta avocatului. Avocatul ca om de știință	304
7.4.3. Avocatul artist	305
7.4.4. Avocatul profesionist al vocației	306
7.4.5. Moral și imoral pe terenul apărării	306
7.4.6. Personalitatea avocatului – profesionist și strateg	307

B. Psihologia apărării – Metode psihologice utilizate de avocat

7.4.6. Persuasiune. Sugestie. Transparență	308
7.4.8. Comunicarea în raporturile interpersonale (manipulare mentală)	310
7.4.9. Influențarea convingerii intime. Procedee: argumentarea și persuasiunea	311
7.4.10. Pledoaria. Comentarii psihologice. Talent, inspirație, improvizație	313

„...Convingerea intimă este acea trăire psihică interioară a judecătorului, care îl determină să considere că o anumită stare de fapt este așa și nu altminteri, fundamentând în planul conștiinței sale profesionale credința temeinică și de nezdruccinat a echivalenței respectivei stări de fapt cu situația corespunzătoare în drept. Psihologic, intima convingere este o încărcătură mental-afectivă care-l echilibrează sufletește pe judecător, dându-i sentimentul că nu a greșit în apreciere și, respectiv, în judecată...”

Secțiunea I – Duelul judiciar¹

7.1.1. Instituția judecății din perspectiva duelului judiciar

7.1.1.1. Instituția judecății

Noțiunea de judecată semnifică, în sens restrâns, operațiunea de logică practică și juridică prin care un organ cu competență jurisdicțională soluționează un conflict de drept cu care a fost investit.

Prin judecată – ca fază a procesului judiciar – se înțelege acea etapă procesuală care se desfășoară în fața instanțelor judecătorești din momentul sesizării inițiale și până la soluționarea definitivă a cauzei.

Judecata are ca obiect soluționarea definitivă a cauzei penale sau civile și este considerată faza centrală² și cea mai importantă a procesului penal. Ea constituie activitatea principală a procesului penal, deoarece numai pe baza celor discutate și aprobate în ședința de judecată se poate întemeia convingerea judecătorilor, convingere care apoi va fi concretizată în hotărârea judecătorească³.

Faza de judecată își justifică importanța acordată și prin faptul că instanța verifică întreaga activitate procesuală desfășurată cu toți ceilalți participanți, atât înaintea judecării cauzei, cât și pe parcursul ei. În acest sens, trebuie subliniat faptul că instanța are posibilitatea,

1. Vezi opera comună N. Mitrofan, V. Zdrengha, T. Butoi – „Psihologia judiciară”, Ed. Șansa, București, 1994 – contribuția lector univ. avocat Voicu Zdrengha, cpt. VI – selectiv, scurte extrase, prelucrări personale.

2. I. Neagu – „Tratat de procedură penală”, Ed. PRO, București, 1997, pag. 478.

3. Procesul lui Socrate:

Când Socrate era judecat la Atena, procesele penale și civile erau deferite tribunalului heliaștilor. Judecător putea fi orice cetățean al orașului în vârstă de cel puțin 30 de ani. Anual erau trași la sorți 6.000 de heliaști ce judecau prin rotație. Conform legii atheniene în vigoare, fiecare parte din proces trebuia să-și susțină personal apărarea. Acuzatorul era în cursul desfășurării procesului pe același plan cu acuzatul.

Din cauza numărului mare de judecători (501), tribunalul heliaștilor nu putea delibera asupra hotărârii pe care urma să o dea, ci doar să voteze asupra anumitor propuneri formulate de părți, acceptându-le sau respingându-le. Judecătorii trebuiau să se pronunțe mai întâi asupra vinovăției acuzatului și numai dacă verdictul lor era afirmativ, procedau în continuare la vot în privința pedepsei, după ce ascultau în prealabil propunerile părților cu privire la pedeapsa ce urma să se aplice. Deci, libertatea de deliberare și decizie a membrilor tribunalului era mult limitată, aceștia neputând grada pedeapsa în funcție de vinovăția acuzatului și nici aplica circumstanțe atenuante.

în cazul când constată că activitatea procesuală nu a fost desfășurată în mod corespunzător de către organele de urmărire penală, să restituie dosarul în vederea completării sau refacerii urmăririi penale⁴.

În faza de judecată își găsește aplicabilitatea principiile specifice care nu pot fi întâlnite în celelalte faze procesuale penale. Aceste principii sunt: publicitatea, nemijlocirea, contradictorialitatea și oralitatea. Ele au fost instituite în scopul realizării judecării în condiții de obiectivitate și imparțialitate, fiind în același timp garanții pentru întreaga fază de judecată.

Pe lângă principiile specifice fazei de judecată, procesul penal român se desfășoară în baza unor principii fundamentale care contribuie, în final, la aflarea adevărului, și de la care instanța de judecată nu se poate abate.

Principiile fundamentale sunt:

- principiul legalității procesuale;
- prezumția de nevinovăție;
- principiul aflării adevărului;
- principiul oficialității;
- rolul activ al organelor judiciare;
- respectarea demnității umane;
- garantarea dreptului de apărare;
- egalitatea persoanelor în procesul penal;
- operativitatea procesului penal;
- limba în care se desfășoară procesul și
- dreptul la un proces echitabil.

Publicitatea – ca principiu al ședinței de judecată – constă în desfășurarea judecării într-un loc accesibil publicului, altfel spus „cu ușile deschise“.

Dispoziții privind publicitatea ședinței de judecată sunt prevăzute expres în Constituția României (art. 126), în Legea nr. 92/1992 privind organizarea judecătorească (art. 5), în Codul de procedură penală (art. 290) și în Codul de procedură civilă (art. 121).

În vederea asigurării publicității, ședințele de judecată se țin, de regulă, la sediul instanței, în zilele și la orele anume fixate.

Nemijlocirea (art. 289 C.pr.pen.) constă în obligația instanței de a îndeplini în mod direct toate actele procesuale și procedurale care dau conținut ședinței de judecată. Prin nemijlocire, instanța intră în contact direct cu toate probele.

În ce privește **contradictorialitatea**, ea este caracterizată ca „mijloc de cheazășie“⁵ pentru aflarea adevărului și constă în aceea că toate probele administrate sunt supuse discuției părților, procurorului, instanței și apărătorului. Contradictorialitatea opune, dar și reunește părțile în proces, deoarece nici una din părți nu poate face nimic în instanță decât sub privirile celeilalte. Principiul contradictorialității guvernează atât comportamentul părților, cât și pe cel al judecătorului, deoarece asigură și dreptul de apărare și stabilirea adevărului. Nerespectarea acestui principiu este sancționată cu nulitatea hotărârii judecătorești.

4. Art. 332 alin. 1 C. pr. pen. – „Când se constată înainte de terminarea cercetării judecătorești că în cauza supusă judecării s-a efectuat cercetarea penală de un alt organ decât cel competent, instanța se desesizează și restituie cauza procurorului, care procedează potrivit art. 268“.

Art. 333 alin 1 C. pr. pen. – „În tot cursul judecării, instanța se poate desesiza și restitui dosarul procurorului, când în administrarea probelor sau din dezbateri rezultă că urmărirea penală nu este completă și că în fața instanței nu s-ar putea face completarea acesteia decât cu mare întârziere“.

5. I. Neagu – op.cit., pag. 482.

Oralitatea, ca regulă a fazei de judecată, este strâns legată de contradictorialitate. Aceste două reguli se integrează una în cealaltă și ambele se încadrează în publicitate.

Publicitatea și contradictorialitatea nu pot fi concepute fără oralitate, ele aflându-se într-o puternică interdependență și formând așa-numitul **triumvirat al principiilor tipice ședinței de judecată**.

Oralitatea asigură exercitarea în condiții optime a dreptului de apărare, dând posibilitatea părților de a-și expune și susține toate cererile; influențează asupra atenției judecătorilor în examinarea cauzelor, dând posibilitatea acestora să intervină, să solicite elemente suplimentare, să recurgă la confruntări etc., deci face posibilă nemijlocirea și exercitarea rolului activ. Principiile fundamentale ale procesului judiciar, cât și principiile fazei de judecată, acționează într-o interdependență și condiționare reciprocă. Conținutul fiecărui principiu capătă eficiență datorită existenței celorlalte reguli de bază, după cum aplicarea consecventă a unui dintre ele nu se poate face decât în condițiile respectării riguroase a tuturor celorlalte principii din sistem.

Judecata – fază importantă a procesului judiciar – se desfășoară pe parcursul mai multor etape: **începutul judecării, cercetarea judecătorească, dezbaterile și deliberarea**.

Una din cele mai importante etape ale ședinței de judecată este **cercetarea judecătorească** (denumită și ancheta judiciară), care are ca obiect **administrarea probelor și rezolvarea cauzei**.

Utilizând termenul de anchetă judiciară, avem în vedere activitatea exponenților autorităților judiciare (ofițerii de poliție învestiți cu asemenea competențe, reprezentanții Ministerului Public – procurorii din cadrul parchetelor, magistrații), adică cei care activează în sfera urmăririi penale și a activității judecătorești de fond, căreia îi este specifică ancheta judiciară.

În conformitate cu art. 200 din C.pr.pen., procurorii vor strânge probele necesare cu privire la existența infracțiunilor, la identificarea făptuitorilor și la răspunderea acestora pentru a se constata dacă este sau nu cazul să judece ca instanțe de fond.

Magistrații, indiferent de gradul instanței la care acționează (judecătorii, curți de apel, tribunale sau secțiile Curții Supreme de Justiție), desfășoară ancheta judecătorească, atunci când, potrivit competenței materiale pe care o au, sunt chemate să judece ca instanțe de fond.

Desfășurarea anchetei judecătorești, în sensul de cercetare judecătorească, are loc în limitele stabilite de art. 322 – 339 C.pr.pen.

În faza cercetării judecătorești, audierea învinutului sau inculpatului cuprinde trei etape distincte:

1. **verificarea identității civile a învinutului sau inculpatului, adică cunoașterea statutului de persoană fizică a acestuia, în sensul legii civile;**
2. **ascultarea relatării libere;**
3. **adresarea de întrebări, din partea procurorului și a părților prin intermediul președintelui completului de judecată și de către președinte sau membrii completului, tot prin intermediul președintelui de complet.**

1. Verificarea identității civile a învinutului sau inculpatului. Parcurgerea acestei etape este necesară și obligatorie pentru a nu fi învinuită altă persoană decât cea care a săvârșit infracțiunea. Verificarea identității constă în întrebări cu privire la nume, prenume, poreclă, data și locul nașterii, numele și prenumele părinților, cetățenia, studiul, situația militară, loc de muncă, ocupație, domiciliu, antecedente penale, precum și la alte date care pot contura situația civilă a învinutului.

Un moment important al acestei etape îl constituie introducerea în atmosferă a învinutului, scop în care i se pot adresa întrebări ce nu au legătură cu cauza, în vederea

stabilirii contactului psihologic. În continuare, se aduce la cunoștința învinuitului fapta care face obiectul cauzei, punându-i-se în vedere să declare tot ceea ce știe cu privire la fapta și învinuirea ce i se aduce în legătură cu aceasta. Verificarea identității constituie un act tehnic, dar și un bun prilej de a studia comportamentul învinuitului față de situația în care se află, modul cum reacționează la întrebările ce i se adresează, gesturile, starea de tensiune sau calmul pe care le afișează.

2. Ascultarea relatării libere începe prin adresarea unei întrebări cu caracter general, prin care învinuitului i se solicită să declare tot ceea ce are de arătat în legătură cu învinuirea ce i se aduce. Astfel i se oferă învinuitului posibilitatea să declare tot ceea ce consideră că interesează cercetarea. În timpul ascultării libere, anchetatorul trebuie să evite întreruperea relatării învinuitului, aprobarea sau dezaprobarea afirmațiilor acestuia, să-și manifeste satisfacția sau nemulțumirea. În funcție de poziția celui ascultat, trebuie să dovedească stăpânire de sine, răbdare, calm și o atitudine prin care să nu-și exteriorizeze sentimentele față de învinuit.

Relatarea liberă este un bun prilej pentru anchetator (judecător) de a cunoaște și de a analiza poziția învinuitului prin compararea celor prezentate cu materialul probator existent la dosarul cauzei.

3. Adresarea de întrebări și ascultarea răspunsurilor învinuitului sau inculpatului. După relatarea liberă a învinuitului, acestuia i se adresează întrebări cu privire la fapta ce formează obiectul cauzei și învinuirii. Adresarea de întrebări în scopul lămuririi tuturor împrejurărilor cauzei, reprezintă ultima etapă a ascultării învinuitului sau inculpatului, etapă în care se oglindește în cel mai înalt grad modul cum a fost pregătită această activitate.

Întrebările trebuie să îndeplinească o serie de condiții, și anume:

- să fie clare și precise;
- să fie formulate la nivelul de înțelegere a celui ascultat;
- să nu sugereze răspunsul pe care îl așteaptă organul de cercetare;
- să oblige pe învinuit să relateze și să nu determine un răspuns scurt de genul „Da” sau „Nu”;
- să nu pună în încurcătură pe învinuit, mai ales atunci când acesta este bine intenționat, interesat să declare adevărul.

În raport cu scopul urmărit, cu natura și aria de cuprindere a aspectelor care urmează a fi lămurite, întrebările folosite în timpul ascultării pot fi clasificate în mai multe categorii:

1. **întrebări temă** (cu caracter general), ce vizează fapta – învinuirea în ansamblul său;
2. **întrebări problemă** prin care se urmărește lămurirea unor aspecte ale activității ilicite desfășurate, anumite aspecte ale cauzei;
3. **întrebări detaliu**, care au caracter strict limitat la anumit amănunte, prin care se urmărește obținerea de explicații ce pot fi de precizare, de completare, de control, prin adresarea cărora se urmărește determinarea cu exactitate a unor împrejurări, pentru lămurirea unor aspecte omise cu ocazia relatării libere, pentru verificarea siguranței și constanței în declarații a persoanei ascultate.

Alegerea întrebărilor care vor fi folosite în timpul cercetării depinde de poziția învinuitului cu privire la învinuire, poziție ce poate consta în recunoașterea faptei și a învinuirii, negarea, respingerea învinuirii, diminuarea învinuirii prin recunoașterea parțială a unor aspecte mai puțin grave ale activității ilicite desfășurate, refuzul de a face declarații.

Cercetarea judecătorească este urmată de etapa dezbaterilor.

În urma dezbaterilor va avea loc deliberarea, actul final al judecății, care va fi urmată de pronunțarea hotărârii judecătorești de către instanță. Hotărârea judecătorească este fundamentată pe convingerea intimă a membrilor completului de judecată⁶.

Pentru a asigura corecta funcționare a intimei convingeri și a feri deliberarea de orice influență, aceasta va avea loc imediat după încheierea dezbaterilor și se va face în secret. La deliberare nu asistă nici reprezentantul Ministerului Public și nici grefierul. Judecătorii vor delibera mai întâi asupra chestiunilor de fapt (cele strâns legate de probațiune) și apoi asupra celor de drept (calificarea faptei și aplicarea pedepsei)⁷.

Intima convingere reprezintă starea psihologică a persoanelor răspunzătoare de aplicarea legilor, bazată pe buna-credință, care sunt împăcate cu propria lor conștiință morală care i-a călăuzit în aflarea adevărului prin utilizarea mijloacelor legale și în stabilirea măsurilor legale consecutive stărilor de fapt stabilite.

Validarea acestei convingeri intime operează cu momentul rămânerii definitive a hotărârii ce o încorporează.

7.1.1.2. Implicațiile psihologice ale duelului judiciar

Ședința de judecată este arena unde se încinge lupta între adevăr și minciună, just și injust, legal și ilegal etc.

Raportul juridic de drept penal substanțial generat de săvârșirea unei infracțiuni reprezintă punctul de plecare al relației procesual penale dintre acuzatorul public și apărător. Această relație s-a concretizat într-un concept judiciar mai puțin utilizat în literatura de specialitate din ultimii 45 de ani, și anume **conceptul de „duel judiciar”**, fundamentat pe principiile publicității, nemijlocirii, contradictorialității și oralității.

7.1.1.3. Considerații psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-à-vis de principiul contradictorialității în judecarea pricinii

Fundamentul juridic al duelului judiciar este principiul contradictorialității, conceput ca garanția esențială pentru aflarea adevărului în procesul penal, prin aceea că toate probele administrate în acuzația penală sunt supuse discuției părților, procurorului, instanței și apărătorului.

Contradictorialitatea pune instanța de judecată în situația de a percepe probele prin filtrul punctelor de vedere exprimate oral în ședința de judecată de către toate părțile cu interese contrare în rezolvarea cauzei penale⁸.

Punerea în discuție a părților – nu numai a probelor, ci și a problemelor de drept penal și de drept penal substanțial – este de competența și rolul activ al judecătorului – președintelui

6. Procesul Ioanei D'Arc:

Procesul Ioanei D'Arc a stat sub semnul Bisericii, tribunalul care a judecat-o fiind alcătuit din canonici și specialiști în teologie.

Prima parte a procesului, așa-numitul proces preparatoriu constă în interogarea învinuitei. După ce această fază se încheia, urma procesul propriu-zis, bazat pe rechizitoriul întocmit în urma primei etape.

Tribunalul, prin judecătorii săi a exercitat o adevărată presiune asupra inculpatului, fiind departe de ceea ce legea numește azi „prezumția de nevinovăție”, și departe de rolul de arbitru pe care ar fi trebuit să-l aibă.

Procesul în materie de credință împotriva Ioanei D'Arc s-a bazat doar pe interogatoriu, nefiind ascultat nici un martor. De asemenea, uciderea ei s-a făcut fără o condamnare formală la moarte.

7. Codul de procedură penală menționează că „toți membrii completului de judecată au îndatorirea să-și spună părerea asupra fiecărei chestiuni” (art. 343 alin.4), iar „președintele își spune părerea cel din urmă” (art. 343 alin.5).

8. R. Garrand – „Tratat teoretic și practic de instrucție criminală și procedură penală”, vol. I-III, Paris, 1907, pag. 516.

completului de judecată, care invită părțile în ordinea prestabilită de legea procesuală, să-și spună punctul de vedere în legătură cu problema pusă în discuție, aceasta fiindu-i necesar judecătorului nu numai formal, pentru că așa spune norma procesual penală, dar și pentru a obține și cântări informațiile pe care le va reține pentru justa soluționare a cauzei.

Rolul activ al judecătorului are un impact psihologic asupra acuzatorului public și apărătorului, în sensul că îi atenționează asupra scrupulozității magistratului și îi obligă la o pregătire temeinică a punctelor de vedere pe care le vor exprima în cauză.

În corpul juriștilor practicieni se vorbește adeseori de magistratul „tipic“, adică cel care ține în mod riguros la respectarea minuțios-egală a normelor de procedură, atitudine ce nu poate fi pusă decât pe seama corectitudinii. În consecință, acuzatorul public și apărătorul vor trebui să-și „muleze“ comportarea procedurală la exigențele „judecătorului tipic“ pentru că numai în acest fel vor izbuti să colaboreze cu completul de judecată în îndeplinirea mandatului pe care îl au.

Indiferent de tipul psihologic al magistratului, acuzatorul public și avocatul vor trebui să țină seama de personalitatea magistratului, în vederea unei bune colaborări cu acesta.

Nu este vorba neapărat de a câștiga simpatia judecătorului, deși uneori aceasta este căutată chiar cu insistență, ci de a înțelege că relațiile interumane, chiar dacă se desfășoară într-un cadru reglementat, deci protector de drepturi, au și o componentă psihologică autonomă de care trebuie să se țină seama.

În spatele protagoniștilor duelului judiciar se află forțe care nu sunt instituționalizate și care nu trebuie ignorate și nici omise din cercetarea și cunoașterea acestuia. Astfel, în spatele procurorului – acuzator public – se află opinia publică atentă la activitatea sa pentru că, așa cum știm, procurorul este susținătorul acțiunii publice. În spatele avocatului (și avem în vedere, în principal, apărătorul inculpatului) se află infractorul, familia, prietenii și colegii săi, aflați într-o solidaritate mutuală cu acesta.

În multe situații, „aliații părților“ sunt prezenți de la începutul până la sfârșitul procesului și dacă pentru protagoniștii instituționali duelul începe, se încheie și se reia exclusiv în pretoriul instanței, pentru cei ce stau în spatele lor, „dezbaterile“ au loc între termenele de judecată, adeseori încărcate de un dramatism alarmant.

Duelul judiciar este permanent, pe toată durata judecății și niciodată concluziile în fond ale procurorului și pledoaria avocatului nu pot și nu trebuie să fie convergente. Ideea de convergență a pozițiilor este contrară dreptului de apărare.

El trebuie să îndeplinească, pe lângă funcțiunile juridice specifice (egalitatea acuzării și apărării, garantarea stabilirii adevărului, asigurarea concretă a exercitării dreptului la apărare în mod real și eficient, executarea rolului activ de către părți și instanță) și importante funcții psihologice, între care: testarea intersubiectivă a structurilor raționamentului juridic în drept, psihofiziologia întimei convingeri a magistratului investit cu luarea deciziei, prevențiunea specială, prevențiunea generală.

7.1.1.4. Considerații psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-à-vis de principiul nemijlocirii în judecarea pricinii

Din punct de vedere al testării intersubiective, duelul judiciar, fundamentat pe principiile contradictorialității și nemijlocirii, are 3 obiective:

– reconstituirea stărilor de fapt ce aparțin unui timp trecut, utilizând ca mijloc al acestui obiectiv probațiunea;

– **calificarea juridică a stărilor de fapt**, operațiunea tehnico-juridică aparținând prezentului istoric, care constă în identificarea normelor juridice aplicabile cazului, interprobarea și aplicarea;

– **aplicarea sancțiunii (pedepsei) și acordarea despăgubirilor civile** în raport cu întinderea prejudiciului suferit, ce se proiectează în viitor și reprezintă reparațiunea dreptului violat, reparațiunea socială și individuală.

Îndeplinirea acestor obiective nu reprezintă altceva decât procesul nașterii hotărârilor judecătorești, opera magistratului (judecătorului) în aplicarea dreptului, dar și modelul raționamentului juridic în care: reconstituirea stării de fapt este premisa minoră, calificarea juridică este premisa majoră, iar sancțiunea este concluzia raționamentului juridic.

Concluzia nu va fi adevărată, dacă cele două premise nu vor fi adevărate.

În duelul judiciar, toate cele trei elemente ale raționamentului juridic, pe care se fundamentează decizia în drept, sunt puse în discuția părților, care îndeplinește funcția de intercomunicare psihologică sau de testare intersubiectivă a elementelor ce structurează raționamentul necesar deciziei în drept: starea de fapt, calificarea juridică și sancțiunea.

În raport cu aceste considerații se poate trage concluzia că în duelul judiciar, judecătorul, președintele completului are un dublu rol:

– unul „pasiv” – de a supraveghea legalitatea mijloacelor de care se servesc părțile și a respecta dreptul lor la apărare și

– unul „activ” – de a interveni prin orice mijloace permise de lege, pentru descoperirea adevărului.

După cum va ști să conducă dezbaterile, va depinde în cea mai mare măsură, stabilirea adevărului, deci opera de justiție.

Pentru o asemenea sarcină, pe cât de nobilă pe atât de grea, nu sunt suficiente calitățile magistratului ca jurist, ci se cer anumite aptitudini în tehnica conducerii dezbaterilor, a ședinței de judecată în general, și a căror totalitate s-ar putea cuprinde în sintagma atât de expresivă „arta de a prezida”.

Judecătorul ca om trebuie să fie calm, cu multă stăpânire de sine, măsurat în atitudini și foarte prudent în acțiuni.

Cu aceste însușiri, ajutat și de experiență, magistratul care prezidează, poate fi un prețios factor în rezolvarea problemei pe care o discutăm, mai ales dacă va respecta și normele prevăzute de lege.

7.1.1.5. Implicații psihologice privind imparțialitatea și echilibrul pe care-l dă judecătorul aprecierii probelor

Ca orice profesiune, și profesiunea de judecător, pe lângă calități și deprinderi pozitive, mai dezvoltă în cadrul activității și unele aspecte negative care, împreună alcătuiesc ceea ce se cheamă „deformație profesională”, bogată însă în posibilități de erori judiciare regretabile.

După un număr de ani, câștigând experiență – în care succesele obținute ocupă un loc impresionant – judecătorul poate aluneca pe periculoasa pantă a unui empirism profesional, bazat pe o disproporțională și neștiințifică încredere în propria „intuiție”.

Aceasta aduce după sine o insuficientă solicitare a spiritului critic, o atitudine de superficialitate, de superioritate, ce se bazează din ce în ce pe mai puțină realitate.

Trebuie să se țină seama că a avea experiență înseamnă doar posesia stereotipiilor de a soluționa mai ușor și mai repede problema.

Nici un element din experiența personală, nici un principiu de orice soi nu poate justifica refuzul magistratului de a examina toate elementele unei cauze care, ele singure, pot să-l ducă la formularea justă a premiselor și la tragerea unor concluzii valabile.

Orice fapt arătat de acuzare sau apărare, orice relatarea venită dintr-o parte sau alta trebuie să aibă loc în talgerul balanței înainte de a începe cântărirea lor. De aceea, judecătorul trebuie să aibă interes față de orice fază a dezbaterii și totodată, trebuie să aibă o justă stăpânire de sine, un autocontrol sever, pentru a nu trage înainte de vreme o concluzie pripită, să nu influențeze cu nimic desfășurarea dezbaterilor. Orice lipsă pe această linie duce la o concepție aprioristă a procesului, duce la un daltonism moral din partea magistratului, ceea ce exclude apoi obiectivitatea și principialitatea pe care trebuie să se bazeze soluția lui.

De aici reiese că tipul de percepție, gradul de atenție și electivitatea memoriei influențează atitudinea și soluția judecătorului, deci defecțiunile pe acest plan trebuie lichidate, pe măsura posibilului, încă de la începutul carierei.

Gândirea constituie un proces de bază în activitatea judecătorului, deoarece specificul profesiei este tocmai reflectarea mijlocită a realității, în baza căreia el este pus să tragă concluzii. Un rol important îl are sprijinul analitic și aspectul critic al analizei faptelor, probelor ca armă împotriva erorilor judiciare. Spiritul analitic duce la înțelegerea rapidă și justă a elementelor unui fapt, ceea ce nu duce totodată (singură) la soluția justă. Procesul sintetic, la rândul lui, prin saltul care duce la generalizare, comportă adesea riscurile greșelii tocmai prin confundarea ușoară a analogiei cu identitatea despre care am vorbit mai sus. Cunoașterea acestor fenomene este de mare utilitate magistratului.

Trecând acum la latura emotiv-afectivă a psihicului, ajungem la o chestiune mult controversată în literatură, anume: în ce mod afectele superioare (simpatia și antipatia) influențează defavorabil munca magistratului. Se înțelege de la sine că aceste sentimente nu apar „fără motiv“, cum au căutat să arate unii psihologia.

Rădăcinile antipatiei și ale simpatiei se găsesc în experiența individuală a fiecăruia, apariția lor spontană, însă, se explică prin mecanismul asociativ involuntar.

Existența și apariția acestor sentimente se ridică precum o uriașă barieră în calea obiectivității și principialității unei judecăți, și de aceea lupta judecătorului împotriva lor trebuie dusă cu multă energie și perseverență. Și acest lucru se impune cu atât mai mult cu cât marea majoritate a infractorilor (în special a acelor care comit infracțiuni zise intelectuale) sunt oameni „simpatice“ care, în mod conștient, exploatează acest fapt pentru a influența judecătorul pe această cale indirectă și spre a obține indulgența nemeritată, dejucând vigilența lui.

Din cauza acestor posibile multiple erori, magistratul, pe lângă o multilaterală pregătire juridică de înalt nivel (de unde, prin însăși natura lucrurilor, nu poate lipsi cea psihologică), trebuie să se cunoască pe sine profund și să ducă o neîncetată luptă pentru lichidarea tuturor surselor de erori. Însăși cunoașterea de sine, cunoașterea limitelor propriilor forțe, trebuie să-l ducă, după cum arată foarte just Clapari, la stabilirea unei „ecuații personale“, tot așa cum astronomii și fizicienii cercetători obișnuiesc să facă acest lucru, pentru a elimina din rezultatele cercetărilor lor, izvoarele unei erori posibile.

7.1.2. Problematika raportului apărare – acuzare.

Psihologia acuzatorului public. Psihologia avocatului

Așa cum am menționat, una dintre etapele judecății este aceea a dezbaterilor. În această fază, activitatea de judecată se desfășoară în toată amplitudinea ei. Dezbaterile reprezintă punctul culminant al procesului judiciar, fiind conduse și controlate de judecătorul sub ochii căruia se

desfășoară, care este ținut și el de respectarea principiilor fundamentale ale judecății (contradictorialitatea, oralitatea și publicitatea).

Dezbaterile oferă părților posibilitatea să-și susțină și să dovedească pretențiile și nevinovăția, respectiv apărările⁹.

În cadrul dezbaterilor are loc **duelul judiciar**, care va aduce în dispută acuzatorul public (procurorul), apărătorul public (avocatul) și arbitrajul (instanța judecătorească), duel ce poate fi ilustrat în următoarea schemă:

9. Procesul lui Ludovic al XVI-lea:

Secolul al XVIII-lea a fost marcat și de procesul împotriva lui Ludovic al XVI-lea, acest proces fiind rezultatul luptei dintre regalitate și forțele revoluționare. Atât monarhia, ca instituție, cât și conducătorul acesteia erau acuzați de nerespectarea cuceririlor Revoluției din 1789.

O caracteristică a acestui proces a fost cadrul de legalitate în care s-a desfășurat, regele fiind judecat de o convenție aleasă prin vot universal.

A fost constituită o comisie în vederea cercetării documentelor sechestrate de Curtea regală, iar Comitetul de Legislație al Convenției a abordat studiul problemelor juridice legate de proces. S-a hotărât pe baza unui raport, ca Ludovic Capet să fie judecat de Convenție. Neîntrând în amănuntele desfășurării procesului se poate afirma că acesta se înscrie în termenul modern de „duel judiciar“, bazându-se pe declarațiile învinutului și ale martorilor, atât din partea acuzării, cât și din partea apărării.

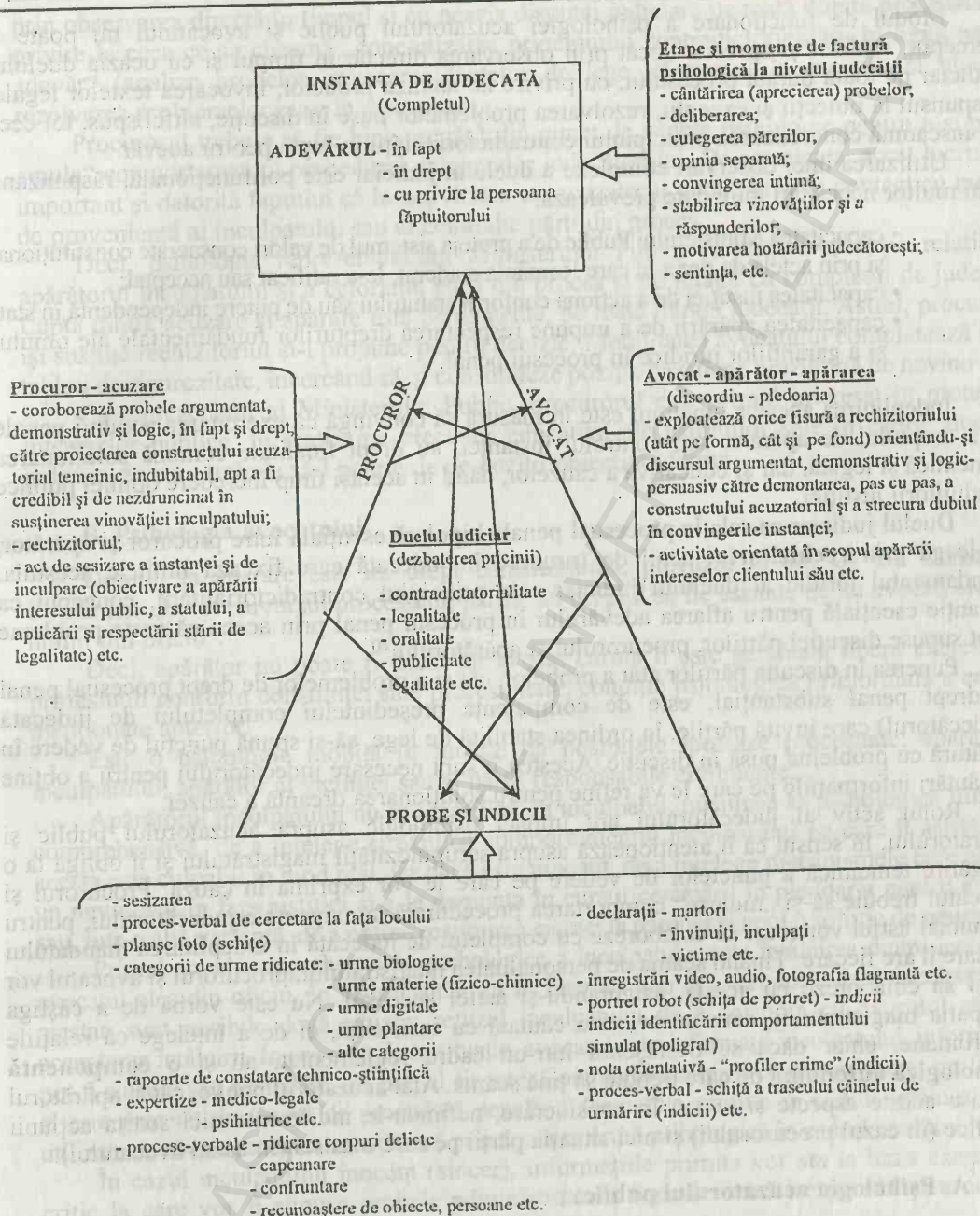

Fig. 4 – Schiața-sinteză a algoritmului judecării
(după as. univ. Ioana Teodora Butoi)

Examinarea – din punct de vedere psihologic – a duelului judiciar în procesul penal pornește de la relația procesual-penală acuzator public – apărător, grefată pe raportul juridic de drept penal substanțial generat de săvârșirea unei infracțiuni în care titularul acțiunii penale este Ministerul Public. Conceptul duelului judiciar constituie un concept cadru, sugerând egalitatea celor două figuri centrale în procesul penal – acuzatorul public și apărătorul.

Modul de funcționare a psihologiei acuzatorului public și avocatului nu poate fi perceput, realizat și apreciat decât prin observarea directă, în timpul și cu ocazia duelului judiciar pe toată durata procesului, cu privire la: analiza probelor, invocarea textelor legale, răspunsul la obiecții și excepții, rezolvarea problemelor puse în discuție, altfel spus, tot ceea ce înseamnă concretizarea principiului contradictorialității în lupta pentru adevăr.

Utilizarea unei observări complexe a duelului judiciar este polifuncțională, răspunzând mai multor necesități între care prevalează:

- capacitatea Ministerului Public de a proteja sistemul de valori consacrate constituțional și prin actele de drept la care România a aderat, le-a ratificat sau acceptat;
- capacitatea justiției de a acționa conform statutului său de putere independentă în stat;
- capacitatea apărării de a impune respectarea drepturilor fundamentale ale omului și a garanțiilor juridice în procesul penal.

Îndeplinirea acestor funcțiuni este în măsură să convingă că exercitarea acțiunii penale și a dreptului de apărare, sub controlul instanței, au drept finalitate comună soluționarea temeinică și legală, dar și educativă a cauzelor, dând în același timp încredere opiniei publice în slujitorii justiției.

Duelul judiciar ca relație procesual penală bipolară esențială între procuror și apărător, se leagă prin **rechizitoriu**, actul de trimitere în judecată care fixează limitele acestuia. Fundamentul juridic al duelului judiciar este principiul contradictorialității, conceput ca garanție esențială pentru aflarea adevărului în procesul penal prin aceea că toate problemele sunt supuse discuției părților, procurorului și apărătorului¹⁰.

Punerea în discuția părților atât a probelor, cât și a problemelor de drept procesual penal și drept penal substanțial, este de competența președintelui completului de judecată (judecătorul) care invită părțile, în ordinea stabilită de lege, să-și spună punctul de vedere în legătură cu problema pusă în discuție. Acestea îi sunt necesare judecătorului pentru a obține și cântări informațiile pe care le va reține pentru soluționarea dreaptă a cauzei.

Rolul activ al judecătorului are impact psihologic asupra acuzatorului public și apărătorului, în sensul că îi atenționează asupra scrupulozității magistratului și îi obligă la o pregătire temeinică a punctelor de vedere pe care le vor exprima în cauză. Procurorul și avocatul trebuie să-și „muleze” comportarea procedurală la exigențele judecătorului, pentru că numai astfel vor reuși să colaboreze cu completul de judecată în îndeplinirea mandatului pe care îl are fiecare. Ținând seama de personalitatea magistratului, procurorul și avocatul vor reuși să colaboreze cu acesta, asigurându-și astfel succesul. Nu este vorba de a câștiga simpatia magistratului, care uneori este căutată cu insistență, ci de a înțelege că relațiile interumane, chiar dacă se desfășoară într-un cadru reglementat, au și o **componentă psihologică autonomă** de care trebuie să țină seama. Atât acuzatorul public, cât și apărătorul cunosc aceste aspecte și le iau în considerare, nefiindu-le indiferente nici soarta acțiunii publice (în cazul procurorului) și nici situația părții pe care o asistă (în cazul avocatului).

A. Psihologia acuzatorului public

Procurorul, ca reprezentant al Ministerului Public, este parte activă a duelului judiciar¹¹. Modul de funcționare a psihologiei acuzatorului public nu poate fi perceput și apreciat decât

10. Se exemplifică studenților prin studii asupra unor rechizitorii extrem de bine documentate. (Caz. „Mihalea” — T. Butoi — arhiv. pers.)

11. Art. 316 C. pr. pen. — „În desfășurarea cercetării judecătorești și a dezbaterilor, procurorul exercită rolul său activ în vederea aflării adevărului și a respectării dispozițiilor legale. Procurorul este liber să prezinte concluziile pe care le consideră întemeiate, potrivit legii, ținând seama de probele administrate”.

prin observarea directă în timpul și cu ocazia disputei judiciare pe toată durata procesului cu privire la ceea ce se cheamă „concretizarea principiului contradictorialității în lupta pentru adevăr“ (analiza probelor, invocarea textelor de lege, răspunsul la excepții și obiecții, rezolvarea problemelor puse în discuție).

Procurorul trebuie să fie bine pregătit din punct de vedere psihologic pentru a-și putea „mula“ comportamentul procedural exigențelor judecătorului. De asemenea, acest lucru este important și datorită faptului că în activitatea sa, acuzatorul public vine în contact cu mediul de proveniență al inculpatului sau al celorlalte părți din proces.

Deci, psihologia reprezentantului Ministerului Public se structurează pe relația cu apărătorul inculpatului și a celorlalte părți din proces și pe relația cu completul de judecată. Lupta dintre acuzare și apărare este permanentă, pe toată durata judecății. Astfel, procurorul își susține rechizitoriul și-l propune pentru decizie. Mobilitatea avocatului completează acest tablou de rîgurozitate, încercând să-și consolideze poziția bazată pe prezumția de nevinovăție.

Ca reprezentant al Ministerului Public, procurorul este primul interesat în protejarea intereselor publice, în realizarea efectelor educative ale acțiunilor sale în cadrul duelului judiciar, pe care trebuie să-l poarte de pe poziții obiective, ferme.

B. Psihologia avocatului

Dreptul la apărare este un drept constituțional, prevăzut în art. 24 din Constituția României: „În tot parcursul procesului, părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu“.

Deci, apărător nu poate fi decât un avocat căruia îi este garantată libera exercitare a profesiei conform conștiinței sale profesionale, condiție psihologică primordială a calității menționate anterior.

Este o psihologie mobilă în funcție de posibilele ipostaze procesuale: apărător al inculpatului, apărător al victimei sau al părții responsabile civilmente.

Apărătorul inculpatului nu se identifică cu inculpatul, misiunea sa psihologică fiind una comprehensivă, de a înțelege și explica comportamentul inculpatului pe care îl asistă, dacă acesta este culpabil în mod real, iar dacă este inocent, de a înțelege mecanismele care au adus un nevinovat în fața justiției și a le demonta în cursul cercetării în pledoaria pentru achitare sau, într-o altă variantă, de a obține restituirea cauzei la parchet și apoi o soluție de neurmărire.

Primul act al comprehensiunii psihologice a inculpatului este întâlnirea dintre inculpat și avocatul ales din oficiu. În cadrul întâlnirii în libertate sau la „vorbitor“, dacă inculpatul este arestat, sunt posibile două situații: refuzul inculpatului de a colabora cu avocatul său, sau acceptarea întâlnirii. În cea de a doua situație, avocatul cere informații inculpatului, informații ce pot fi sincere sau nesincere, ori parțial sincere. Conținutul întâlnirii constituie secret profesional și este protejat de Codul de procedură penală. Informațiile primite în cadrul întâlnirii vor fi utilizate de avocat, acestea constituind principala sa armă psihologică în cadrul duelului judiciar.

În cazul inculpatului inocent (sincer), informațiile primite vor sta la baza examenului critic la care vor fi supuse probele administrate în faza de urmărire penală și a cererilor avocatului de testare a tuturor probelor. Astfel:

- apărătorul va putea solicita cercetarea martorilor pentru mărturie mincinoasă, inclusiv testarea acestora la biodecotor;
- pentru probele constând în înscrisuri se va putea solicita expertiza grafoscopică;
- la orice fel de expertiză va putea cere o contraexpertiză;
- la actele organelor oficiale ce nu pot fi combătute prin probe cu martori va putea solicita procedura înscrierii în fals, putând utiliza și biodecția.

Apărătorul inculpatului inocent va susține concluziile în fond în mod complet, chiar dacă procurorul care susține concluziile primul¹², solicită achitarea. Această orientare deontologică trebuie să reflecte, pe de o parte, caracterul real al dreptului de apărare, iar, pe de altă parte, să contribuie în mod complet și edificator la formare aintimei convingeri a magistraților¹³.

De regulă, concluziile de achitare ale procurorului sunt sintetice, plate, pe când ale apărătorului sunt analitice, debutând cu introducerea în care pentru captarea atenției completului de judecată și a publicului se face un rezumat al conținutului pledoariei, cunoscut sub numele de exordiu. După această se intră în dezvoltarea pledoariei dintr-o perspectivă pluridisciplinară, în care alături de analize sociologice, juridice, filozofice, politice nu lipsesc nici cele psihologice și criminologice cu numeroase accente emoționale, toate acestea articulate într-o argumentație și retorică impecabile.

În cazul inculpatului culpabil, apărătorul se va strădui să înțeleagă și să explice atitudinea inculpatului încercând, în funcție de posibilități, fie o schimbare de încadrare juridică de la o infracțiune mai gravă la una mai puțin gravă, fie circumstanțierea atenuantă. În extremis, va opta pentru pledoaria de individualizare a pedepsei, când faptele comise sunt corect stabilite, iar edificarea juridică este exactă. Aceste atitudini ale apărătorului sunt posibile dacă inculpatul este sincer.

În situația inculpatului nesincer sau a celui care refuză cooperarea cu apărătorul, acesta își va organiza apărarea în funcție de posibilitățile pe care i le oferă probele de la dosar, a neconcordanțelor eventuale dintre acestea, precum și a informațiilor primite de la rudele inculpatului sau din alte surse. Lipsa de sinceritate sau refuzul de cooperare a inculpatului cu avocatul nu constituie pentru apărător motive de abandonare a cazului. Apărătorul nu poate refuza soluțiile, iar dacă inițial ele nu există, atunci trebuie căutate.

Duelul judiciar al avocatului penal se derulează și pe un alt plan, cel al acțiunii civile, care are ca obiect repararea prejudiciului material și moral pricinuit victimei. Sub aspect procesual, acțiunea civilă în procesul penal este subordonată modului de soluționare a acțiunii penale, al cărui obiect este răspunderea penală.

Sub aspectul dreptului substanțial, soluționarea acțiunii civile depinde de soluția penală și de modul de rezolvare a raportului de cauzalitate între acțiunea sau inacțiunea ce constituie elementul material al infracțiunii reținute prin rechizitoriu în sarcina inculpatului. Apărătorul inculpatului va lua în calcul și problema culpei victimei ale căror consecințe se vor reflecta în soluția civilă, dar și în concluziile cu privire la soluția penală, ca element de individualizare a probei, afară de situația în care se va dovedi culpa exclusivă a victimei.

Complexitatea răspunderii civile pe care apărarea inculpatului o abordează din perspectiva răspunderii civile delictuale, presupune o analiză a raportului de cauzalitate, după ce acesta a fost stabilit din punct de vedere obiectiv și din unghiul de vedere al subiectivității agentului infractor, precum și al eventualei culpe a victimei care, fără a fi exclusivă, s-a înscris totuși în cauzalitatea infracțiunii și în cea a răspunderii civile delictuale.

Problematica psihologică a apărării părții civile trebuie să aibă în vedere următoarele categorii de prejudicii, impuse de noua concepție a dreptului civil român cu privire la despăgubirile morale, rezultând din traume psihologice perene:

12. Potrivit art. 340 C. pr. pen.: „După terminarea cercetării judecătorești se trece la dezbateri, dându-se cuvântul în următoare ordine: procurorului, părții vătămate, părții civile, părții responsabile civilmente și inculpatului”.

13. Se exemplifică studenților prin studiul psihologic al unor pledoarii strălucite (T. Butoi – arhiv. pers.).

- a) prejudicii constând în dureri fizice sau psihice;
- b) prejudiciul estetic – când prin infracțiune s-a cauzat slujirea fizică a persoanei vătămate;
- c) prejudiciul juvenil – constând în prejudiciul moral special suferit de către o ființă umană tânără care își vede reduse speranțele de viață sau răpite anumite agreeamente ale existenței;
- d) prejudiciul de agreement – ca o compensație la posibilitățile de viață răpite unei persoane prin alterarea integrității sale funcțional-fiziologice.

Problematica psihologică în materie se integrează fenomenului psihologic al frustrației cauzate de impactul pe care infracțiunea îl are asupra cursului firesc al evoluției persoanei umane. Avocatului victimei care a suferit un asemenea prejudiciu i se cere, pe lângă pregătirea tehnico-juridică în materie, și o deosebită grijă față de susceptibilitățile victimelor care, adeseori, direct sau indirect, își acuză apărătorii de „pactizare” cu avocatul inculpatului. Pentru a-și asigura succesul, avocatul utilizează arta retoricii și procedee persuasive.

7.1.3. Testarea intersubiectivă, expresie a raționamentului juridic al judecătorului

Pe lângă funcțiile juridice specifice (egalitatea acuzării și apărării, garantarea stabilirii adevărului, asigurarea concretă a exercitării dreptului la apărare, exercitarea rolului activ de către instanță și părți etc.), duelul judiciar îndeplinește și funcții psihologice importante: **testarea intersubiectivă a structurilor raționamentului juridic în drept; psihofiziologia intimei convingeri a magistratului investit cu luarea deciziei; prevențiunea specială; prevențiunea generală**¹⁴.

În duelul judiciar toate cele trei elemente ale raționamentului juridic pe care se fundamentează decizia în drept¹⁵ sunt puse în discuția părților care îndeplinește funcția de intercomunicare psihologică sau de testare intersubiectivă a elementelor ce structurează raționamentul necesar deciziei în drept: **starea de fapt, calificarea juridică și sancțiunea**.

Testarea intersubiectivă a probelor îndeplinește funcția de verificare a concordanței acestora cu realitatea ce constituie obiectul probațiunii; evidențierea viciilor în formarea probelor, eliminarea probelor false (obiectiv false sau subiectiv false). Când există îndoieli asupra rezultatelor testării intersubiective, în cazul mărturiilor și al confruntărilor, se poate apela la serviciile biodetecției judiciare.

Deci, stabilirea stării de fapt, ca etapă obligatorie a raționamentului și deciziei în drept, nu poate fi promovată mai înaintea testării intersubiective și, după caz, obiective a întregii probațiuni pe care se fundamentează o stare de fapt.

Testarea intersubiectivă a calificării juridice. Practicienii dreptului cunosc acest fenomen sub un dublu aspect.

Primul aspect este cel referitor la sistemul de consultări reciproce, inclusiv extrajudiciare, cu privire la încadrarea în drept, a unei anumite situații de fapt și anume în

14. N. Mitrofan, V. Zdrenghia, T. Butoi – „Psihologie judiciară”, Ed. Șansa, București, 1994, pag. 218-230.

15. Cu privire la raționament și decizia în drept a se vedea A. Tarantino – „Raisonnement et decision dans le droit” în „Le raisonnement juridique”, culegere de comunicări științifice prezentate la Congresul mondial de filosofia dreptului și filosofie socială, Bruxelles, 1971, pag. 153-158.

cadrul activităților curente de pregătire a cauzelor în vederea finalizării lor și sesizării instanțelor competente.

Al doilea aspect, este cel ce se consumă în cadrul duelului judiciar în temeiul art. 334 C. pr. pen. în conformitate cu care „dacă în cursul judecării se consideră că încadrarea juridică dată faptei prin actul de sesizare urmează a fi schimbată, instanța este obligată să pună în discuție noua încadrare“.

Câte probleme de natură juridică și psihologică ridică schimbarea unei încadrări juridice și care este tensiunea intelectuală și afectivă născută pe această problematică, atât la nivelul duelului judiciar, cât și cel extrajudiciar, în taberele pro și contra ale opiniei publice, ale mijloacelor mass-media și ale doctrinei o demonstrează situația fluctuantă a calificărilor juridice în procesele penale consacrate reprimărilor acțiunilor revoluționare din decembrie 1989. Acest exemplu este mai edificator și la îndemâna imensei majorități a celor preocupați de asemenea analize psihojudiciare. Dar, în mod efectiv orice schimbare de calificare juridică ridică probleme psihologice intra- și extrajudiciare, indiferent de natura procesului.

Calificarea juridică este determinantă pentru soluția finală a procesului și a efectelor generale ale acestuia, îndeosebi în planul libertății persoanei pentru că: **achitarea, grațierea, amnistia, suspendarea executării înseamnă libertate**, pe când **condamnarea înseamnă** privare de libertate.

Acestea sunt motivele pentru care în duelul juridic avocatul penal luptă, începând din faza testării intersubiective a probelor, pentru a putea obține o calificare juridică cu consecințe favorabile inculpatului.

7.1.4. Prevențiunea specială și prevențiunea generală ca efect al duelului judiciar

Prevențiunea specială este tratată de criminologie și penologie, fiind un element atribuit pedepsei penale care îl izolează pe infractor, blocându-i cel puțin pentru durarea executării pedepsei, activitatea infracțională.

În opinia noastră fundamentată pe realități penale, duelul judiciar îndeplinește funcțiuni psihologice semnificative. Este în cauză duelul judiciar în care se pune în discuție chestiunea individualizării pedepsei inculpatului în sensul neexecutării pedepsei sau a executării ei în libertate.

Discuțiile echilibrate pe această temă, mai ales de către acuzatorul public, în cazurile pretabile la asemenea soluții de individualizare, au un efect psihologic pozitiv. Cazurile de suspendare a executării pedepsei, în care au operat reabilitările de drept, credem că reprezintă unul din indicatorii concludenți pentru a considera reabilitarea și ca efect psihologic al obiectivității duelului judiciar, asigurată din direcția acuzării.

De multe ori se pot auzi, în luările de ultim cuvânt al inculpaților, că nu au de formulat obiecțiuni privind modul în care s-a desfășurat judecata, că regretă faptele comise și solicită înțelegerea instanței. Și aceste atitudini sunt tot efecte psihologice ale duelului judiciar.

Uneori apărătorii, încheindu-și plêdoariile, susțin că procesul ca atare și judecata sunt suficiente pentru „învățarea de minte a inculpatului“. Dar cum soluții amendate cu aceste concluzii nu există încă în dreptul penal, se solicită condamnarea cu suspendarea executării pedepsei. Și acest gen de analiză și soluții recunosc existența unui efect psihologic pentru duelul judiciar.

O cazuistică pe această temă, constituită în eșantioane de cercetare, credem că ar putea furniza interesante și utile informații de psihologie judiciară. Dar, până la asemenea studii mai pretențioase și mai dificil de realizat, se impune o concluzie: protagoniștilor duelului judiciar nu trebuie să le fie indiferente și, prin urmare, să nu ia în calcul efectele psihologice ale

propriei lor atitudini, indiferent că reprezintă acuzarea sau apărarea. În ultima analiză este în cauză exercițiul de calitate și eficiență al profesiei¹⁶.

Duelul judiciar, în cadrul procesului modern este calea juridică spre o soluție convenabilă părților – inculpatului și părții civile – ca părți ale raportului de drept penal substanțial și a celui delictual civil alăturat. Procurorul va veghea ca în acest duel să fie

16. Procesul „rejudecării” lui Dante Aligheri.

„Cu prilejul împlinirii a șapte sute de ani de la nașterea autorului „Divinei Comedii”, un mănunchi de dantologi – eminenți juriști și istorici din Italia, R.F.Germania și Franța – au redeschis, în cadru solemn, procesul lui Dante. Dezbaterile au avut loc în ziua de 16 aprilie 1966, în absida bazei San Francisco din Arezzo, decorată cu superbe fresce ale lui Piero della Francesca. Două mii de persoane s-au adunat pentru a asculta cuvântul autorizat al dantologilor despre faptele pentru care fusese de două ori condamnat la moarte cel mai de seamă poet al Italiei. Ca sediu al instanței de judecată ad-hoc a fost ales Arezzo, orașul care cel dintâi și-a deschis porțile înaintea poetului proscris după prima condamnare și de unde au pornit faimoasele epistole dantești „către preacătaloși” florentini și către Henric al VII-lea (este vorba de împăratul german Henric al VII-lea, căruia Dante i s-a adresat cu încredere și entuziasm ca unui aducător de pace și dreptate și pe care-l vedea drept mântuitorul Italiei: „Divin, August și Cezar”)).

Și acum, duelul judiciar:

a) Cercetarea judecătorească:

S-a procedat, mai întâi, la audierea „martorilor” care au evocat, în calitatea lor de istorici și cercetători literari, faptele și ideile marelui exilat.

b) Rechizitoriul:

Rechizitoriul susținut de Antonio Bollocchi, președintele secției penale a curții de apel din Perugia, nu i-a lipsit nimic din asprimea unui act de acuzare. Fără a-și ascunde venerația față de „divinul” poet și cerând iertare pentru faptul că trebuie să întineze cu scaderile sale faima unui bărbat atât de însemnat, reprezentantul Ministerului Public n-a omis nimic din ceea ce ar fi putut justifica cele două condamnări. Portretul moral al omului supus judecății a fost zugrăvit, de asemenea, fără menajamente, pe baza mărturiilor unor biografi și istorici care au scris într-o vreme nu prea îndepărtată de aceea în care a trăit poetul. Acuzatorul și-a concentrat eforturile pentru a demonstra că în împrejurările istorice date și în baza legiurii penale de atunci, osândirea lui Dante era inevitabilă.

c) Apărarea:

Replica apărării a fost viguroasă și strălucită. Eminentul avocat florentin Dante Ricci n-a lăsat fără răspuns nici una dintre învinuiri. N-a tăgăduit cusururile poetului, dar a știut să pună în lumină rectitudinea lui de caracter. Temeiurile de fapt și de drept ale condamnărilor le-a spulberat cu argumente trase deopotrivă din legislația vremii și din principiile permanente ale dreptului penal. Dublat de un dantolog reputat, apărătorul poetului și-a fundamentat convingător cererea de achitare. Finalul pledoariei a fost la înălțimea nobilei cauze apărute:

„Florentinii, negustori și bancheri robuști, n-au crezut în divină misiune cu care se simțea investit Dante. N-au recunoscut (și cum ar fi putut?) în omul cu chipul supt și mersul gârbovit, din mulțimea anonimă a proscrisilor, pe Surghiunul fără vină purtător de miraculoase mesaje perene. Dar istoria a validat gândirea sa și visul său. Ceea ce ieri i-a fost imputat ca o crimă de Lese-Patrie, este astăzi speranța vie ce însufleștește și consolează lumea de pe tot pământul”...

„L-au condamnat ca rebel: și era un profet”.

„L-au izgonit din cetate: și a avut ca patrie lumea”.

„Asupra capului său, în locul securii infame, a coborât în lumina timpurilor o coroană de glorie”.

d) Ultimul cuvânt:

În ultimul cuvânt, înaintea deliberării, Dante Ricci, a explicat rostul rejudecării după aproape șapte sute de ani a procesului lui Dante arătând că documentele din Libro del Chiodo și din Libri palerum trebuie să fie restituite de juriști, nu numai de istorici, filologi și literați, pentru că tocmai juriștii ar putea, cu tehnica și cu acea „mens” ce le este proprie, să le surprindă sensul și semnificația; și dacă s-ar putea după șapte sute de ani, dincolo de o hagiografie de-acum convențională, să identifice în fața dreptului și în fața istoriei, în fugarul politic florentin pe „Surghiunul fără vină”.

e) Soluția:

A urmat verdictul – de achitare firește – al judecătorilor, care înainte de a-și da votul, și-au motivat public opinia, cu argumente istorice și de drept. Unul dintre magistrați a avut ideea ingenioasă de a invoca în beneficiul genialului poet două drepturi excepționale: dreptul la extraterritorialitate și dreptul la extraterritorialitate: „Geniul nu trăiește numai în epoca sa, ci anticipează viitorul. Geniul nu trăiește numai pe pământul său de baștină, ci în tot neamul omenesc”.

protejate interesele publice. De aceea, procurorul, în calitate de reprezentant al Ministerului Public, este primul interesat în realizarea efectelor educative ale acțiunilor sale în cadrul duelului judiciar, pe care trebuie să-l poarte de pe poziții principale, obiective, cumpătate, ferme.

Dacă avocatul penal își va începe pledoaria exprimându-și satisfacția cu privire la obiectivitatea reprezentantului Ministerului Public, efectul educativ asupra publicului prezent și dezbaterii va fi asigurat, rămânându-i să-și dezvolte, pe fondul obiectivității concluziilor procesului, tezele în apărare.

Dacă acțiunile procurorului vor fi caracterizate ca lipsite de obiectivitate, iar duelul judiciar se va desfășura pe fondul stării de tensiune, publicul precum și mijloacele mass-media își vor pune întrebarea asupra capacității acuzării de a prezenta realitatea faptelor, probelor anchetei și calificările corespunzătoare. Deci, rolul procurorului este esențial pentru asigurarea efectelor psihologice de prevenție generală ale duelului judiciar.

În fine, soluția. Soluția care se propune judecătorului este și aceasta testată intersubiectiv. Astfel, procurorul solicită o anumită pedeapsă. Apărătorul o analizează, încearcă să-i demonstreze argumentarea printr-o contraargumentare care pornește de la o altă viziune asupra pericolozității sociale a inculpatului pe care îl asistă și de la posibilitățile de reeducare și resurecție penală ale acestuia (cu excepția anumitor infracțiuni foarte grave). Aceasta este pledoaria de tip criminologic.

Ultimul cuvânt aparține în chip firesc, procedural și tradițional, inculpatului. Opinia acestuia poate fi amplă, cu note de cultură juridică și aprecieri formulate categoric, deschis și curajos, asupra rechizitoriului care este criticat, dacă avocatul a susținut teza achitării.

În cazul altor inculpați sunt formulate idei de genul: „nu am nimic de spus“, „las la aprecierea instanței“ sau „nu mă simt vinovat“.

De regulă, atitudinea inculpaților la interogatoriu se reflectă și în ultimul lor cuvânt.

Secțiunea a II-a – Psihologia intimei convingeri (De la interogatoriu la luarea hotărârii)

7.2.1. Intima convingere – realitate mentală, cognitiv afectivă, energizată volitiv

7.2.1.1. Definiții. Considerații.

Din perspectiva juridică, garanția intimei convingeri este dublă, pornind de la principiul constituțional al separației puterilor în stat, care trebuie prevăzut expres în orice constituție democratică și terminând cu principiul independenței magistraților și supunerii lor numai legii.

În deliberarea publică a completului, format din președintele tribunalului, Ernesto Eula, fost prim președinte al Curții de casație, iar ca membri ai completului prestigioși profesori universitari și înalți magistrați, s-a mai spus: „Că uneori Dante a lovit, în aspra sa bătaie de cetățean și poet, pe stăpânitorii vremii, în acele clipe el nu cedat numai conștiinței sale libere de om al epocii sale; el s-a supus datoriei față de viitor. A putut Bonifaciu al VIII-lea, a putut Carol de Valois, au putut atâtea alții, nobili, prelați sau suverani, biciuiți de el, să-l numească rebel, dar rebelul de atunci era întemeietorul și crainicul unei civilizații noi. Nu există judecători pentru a judeca geniul... El este singur. În această singurătate se realizează... răsturnarea poziției dintre el, justițiabilul și judecătorii săi, pentru că judecătorii sunt astăzi pulbere în mormântul lor, dacă acesta mai poate fi găsit, în vreme ce el e viață vie în lume“.

În concluzia acestui paragraf vom spune că duelul judiciar este o metodă judiciară cu încărcătură psihologică orientată spre adevărul pe care îl pretinde justiția modernă a statului de drept, bazată pe triada hegeliană: teză – antiteză – sinteză...

O altă concluzie de ordin psihologic este aceea că națiunile civilizate nu rămân niciodată tributare erorilor judiciare și că timpul nu înseamnă și uitare, ceea ce rezultă că și noi putem beneficia de dreptul excepțional al extratemporalității, pentru că memoria istoriei este de lungă durată.

Convingerea intimă a judecătorului, baza sentințelor pe care el le pronunță, este un element esențial care se cuvine studiat și din punct de vedere psihologic. Această convingere se bazează la rândul ei pe ceea ce se cheamă „conștiință juridică”. Aceasta nu este o noțiune abstractă. Orice membru al corpului magistraților și în special, judecătorul chemat să soluționeze o cauză concretă se conduce în activitatea sa de principii conștiinței juridice.

În condițiile de astăzi, chiar și această convingere intimă se formează în baza unor legități stabilite, legități care nu admit principiul aprecierii probelor după criterii formale. Legile procedurale lasă probele la aprecierea exclusivă a instanței, stabilind ca unic fundament al acestei aprecieri convingerea intimă a judecătorului sprijinită pe cercetarea circumstanțelor cauzei, considerate în totalitatea lor. La acest punct nodal intervin factorii psihologici.

Într-adevăr, convingerea intimă a judecătorului va reflecta realitatea cu atât mai fidel, cu cât judecătorul va fi în stare să reconstituie faptele ce i se relatează (de acuzați, de martori, de organele judiciare, prin declarații, probe materiale etc.), după criterii obiectiv științifice, dând soluțiile cele mai potrivite.

Dar se pune întrebarea: **Care sunt factorii care influențează în mod negativ posibilitatea unei stabiliri obiectiv-științifice a adevărului?**

S-a putut constata că reflectarea realității obiective și relatarea ei, este supusă unei legități sui-generis care, în nenumărate cazuri, denaturează în mod involuntar faptele. Judecătorul are de înfruntat dificultăți și mai mari, căci el va putea reconstitui faptele numai prin experiență indirectă și prin textura contradictorie a prezentării faptelor.

Aici este căutat motivul pentru care legislația admite fenomenul de apreciere (utilizând chiar termenul) în baza căruia apoi se formulează convingerea intimă a magistratului.

În aprecierea probelor (directe și indirecte), judecătorul se bazează pe experiența și cunoștințele asimilate. Toate acestea fac ca judecătorul să caute și să găsească analogii în alte cazuri similare pentru a putea vedea mai clar cazul de judecat.

Acest procedeu ajută până la un punct lămurirea problemelor, dar totodată, poate constitui un izvor de greșeli, de erori judiciare regretabile.

Forța psihologică a magistratului nu trebuie să subziste în rigiditatea și impenetrabilitatea pe care uneori se străduiește să o afișeze. Aceste atitudini sunt măști. Atât procurorul, cât și avocatul penal cunosc sensibilitățile și punctele vulnerabile ale magistratului și încearcă să profite de ele. Îndeosebi, avocatul penal încearcă să sensibilizeze afectivitatea magistratului. În calitate de protagoniști ai duelului judiciar în procesul penal (acuzatorul public și apărătorului) își formează o convingere intimă proprie asupra cazului, încercând, fiecare cu prilejul dezbaterii în fond a cauzei, să-l convingă pe magistrat de justetea punctului său de vedere.

Susținerile argumentate ale protagoniștilor se constituie, sub aspect psihologic, în stimuli pentru gândirea magistratului, stimuli ce acționează corelat cu fondul experienței, cultura și informațiile rezultate din probele administrate, stocate în memoria magistratului, în timpul duelului judiciar, pe care acesta l-a condus în calitate de „dominus litis”.

Intima convingere a magistratului nu se formează în mod complet și calificator decât după epuizarea duelului judiciar și ascultarea ultimului cuvânt al inculpatului, iar uneori nici după aceea, situație pentru care, în înțelepciunea sa, legiuitorul a prevăzut ipostaza repunerii pe rol, dacă magistratul nu a reușit pe deplin să-și formeze intima convingere¹⁷. Rezultă că, din motivație psihologică, cazul trebuie reluat.

17. G.F.W.Hegel „Principiile filosofice ale dreptului” analizează conceptul de intimă convingere, subliniind că ultimul cuvânt în decizie îl constituie convingerea subiectivă și conștiința.

Pe de altă parte, pronunțări anticipate asupra cazului, în medii extrajudiciare, sau manifestări ce ar putea sugera lipsa imparțialității, sunt condute nefirești, sancționabile, care pun sub semnul întrebării capacitatea psihologică a magistratului de a suporta intelectual și afectiv, dar și volitiv, duelul judiciar, chiar dacă acesta este mai dur, iar uneori presărat cu incidente între părți sau delikte de audiență.

Din punct de vedere psihologic, **convingerea intimă este acea trăire psihică interioară a judecătorului că o anumită stare de fapt este așa și nu altminteri, fundamentând după sine echivalența stării de fapt cu situația din drept.** Psihologic, intima convingere este o **încărcătură mentală și afectivă care-l echilibrează sufletește pe judecător, dându-i sentimentul că nu a greșit în apreciere și, respectiv, judecată.**

În toate cazurile, judecătorul trebuie să scoată la iveală diferențele individuale ale cazului, să le supună unei critici, unei analize logice științifice serioase, înainte de a trage concluziile ce se impun. Numai analiza detaliată și severă a realității poate să-l conducă pe judecător la evidență, singurul criteriu obiectiv pe care apoi va trebui să se bazeze convingerea intimă și apoi soluția procesului.

Din noianul de amănunte contradictorii, care se etalează în fața magistratului, acesta va trebui să facă o selecție migăloasă și să construiască, să reconstituie faptul infracțional cu toate mobilele sale economico-sociale și psihologice, cu toate consecințele faptului. Cu drept cuvânt spunea Flovrens: „toată arta experienței constă în puterea de a descoperi fapte simple“, adică rezultatul analizei trebuie să ducă la o justă simplificare a faptelor.

Dacă pentru mărturii, jurământul rămâne ultima garanție, se pune în mod firesc întrebarea: Care este garanția ultimă a intimei convingeri pe care se fundamentează o soluție judiciară? Din perspectiva psihologică, această garanție nu poate fi alta decât respectarea de către magistrat (judecător) a principiilor și legilor de formare a probelor, a utilizării criteriilor psihologice, iar din perspectiva etică, garanția este moralitatea judecătorului și buna sa credință.

Garanția intimei convingeri este dublă, o dată pornind de la principiul constituțional al separației puterilor în stat, iar pe de altă parte, principiul independenței magistraților și impunerii lor numai legii.

În ultimă analiză, execută un drept la intimă convingere pe care se fundamentează posibilitatea magistraților, ce constituie un complet de judecată, de a avea opinie separată.

Pentru a asigura corecta funcționare a intimei convingeri și a face deliberarea de orice influență, aceasta va avea loc imediat după încheierea dezbaterilor și se va face în secret.

Judecătorii vor delibera mai întâi asupra aspectelor de fapt din cele strâns legate de probațiune și apoi asupra celor de drept (calificarea faptei și aplicarea pedepsei).

În Codul de procedură penală Carol al II-lea, se pretinde că părerile sunt culese de președinte începând cu judecătorul cel mai mic în grad, tocmai pentru a nu-l influența.

Oricum, procesele psihologice ale deliberării pot fi surprinse în motivarea hotărârilor judecătorești care încorporează și psihologia lor.

Putem defini **așadar intima convingere ca fiind o stare psihologică comună tuturor oamenilor în legătură cu părerea lor fermă, de neclintit despre anumite fenomene, evenimente, situații.**

Având în vedere procesul penal, putem afirma că acuzatorul și apărătorul își formează o convingere intimă proprie asupra cazului, încercând fiecare cu prilejul dezbaterii cauzei să-l convingă pe magistrat de justetea punctului său de vedere.

Duelul judiciar constituie pentru magistrat stimulul ce acționează corelat cu fondul experienței, cultura și informațiile rezultate din probele administrate.

Intima convingere a magistratului nu se realizează decât după epuizarea duelului judiciar și audierea ultimului cuvânt al inculpatului, iar uneori nici după aceea, situație pentru care

legiitorul a prevăzut ipoteza repunerii în rol, dacă magistratul nu a reușit să-și informeze intima convingere.

Forța psihologică a magistratului nu constă în rigiditatea și impenetrabilitatea pe care se străduiește să o afișeze. Aceste atitudini sunt măști.

Atât procurorul, cât și avocatul penal cunosc sensibilitatea și punctele vulnerabile ale magistratului și încearcă să profite de ele. Îndeosebi avocatul penal încearcă să sensibilizeze afectivitatea magistratului.

Deliberarea tocmai din aceste considerente este concepută să se realizeze într-o stare de relaxare psihică din partea magistratului prin care să aprecieze corect probele și argumentele, tentante intersubiectiv în duelul judiciar, ca și ultimul cuvânt al inculpatului.

Dacă elementele subiective, străine cauzei sau extrajudiciare de presiune vor influența intima convingere, subordonând-o, atunci duelul judiciar ne apare ca inutil.

7.2.2. Evaluarea și coroborarea probelor în procesul formării convingerii intime ca trăire psihică de nezdruccinat

Instanța de judecată (judecătorul) nu-și poate forma o convingere intimă, realistă, decât prin evaluarea și coroborarea tuturor probelor existente la dosar. Doar pe baza acestor probe, cauza poate fi lămurită sub toate aspectele¹⁸. De aceea se impune o scurtă analiză a acestora pentru a putea vedea în ce măsură ajută la formarea convingerii intime.

7.2.2.1 Declarațiile învinuitului sau ale inculpatului

Declarațiile învinuitului sau ale inculpatului, cunoscute și sub denumirea de „mărturisire”, reprezintă un mijloc important de probă care servește mai mult sau mai puțin direct la aflarea adevărului în procesul judiciar. Reglementate în art. 69 C.pr.pen., aceste declarații vor contribui la elucidarea împrejurărilor cauzei și prin extensie, la formarea convingerii intime a magistratului. Deși în practică li se acordă o anumită greutate în alcătuirea probatoriului, legea nu conferă o valoare probantă deosebită declarațiilor învinuitului sau inculpatului, stabilind că pot servi la aflarea adevărului numai în măsura în care sunt coroborate cu restul probelor existente în cauză. Deci, mărturisirea are o forță probantă **condiționată**, fiind necesar a fi coroborată cu celelalte probe, precum și un **caracter divizibil**, deoarece poate fi acceptată în parte sau în întregime în funcție de cum este confirmată sau infirmată de întreg probatoriul¹⁹.

Declarațiile învinuitului sau inculpatului se vor forma pe baza proceselor psihice ale acestuia, procese ce vor trebui avute în vedere de către magistrat. Aceste mecanisme psihologice se raportează la trei etape infracționale:

1. conceperea activității infracționale și rezoluția infracțională²⁰;
2. desfășurarea activității infracționale;

18. Art. 63 alin. 1 C.pr.pen. – „Constituie probă orice element de fapt care servește la constatarea existenței sau inexistenței unei infracțiuni, la identificarea persoanei care a săvârșit-o și la cunoașterea împrejurărilor necesare pentru justa soluționare a cauzei.

Art. 64 C.pr.pen. – „Mijloacele de probă prin care se constată elementele de fapt ce pot servi ca probă sunt: declarațiile învinuitului sau ale inculpatului, declarațiile părții vătămate, ale părții civile și ale părții responsabile civilmente, declarațiile martorilor, înscrisurile, înregistrările audio sau video, fotografiile, mijloacele materiale de probă, constatările tehnico-științifice, constatările medico-legale și expertizele”.

19. V. Dongoroz și colab. – „Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român”, Ed. Academiei, 1975.

20. C. Bulai – „Drept penal român. Partea generală”, Ed. Șansa, 1992.

3. etapa postinfracțională — în această etapă își fac apariția procesele psihice determinate de teamă, lupta pentru evitarea răspunderii penale specifice încercărilor de simulare — disimulare (minciuna, în general).

Declarațiile învinuitului vor fi influențate de tensiunea psihică postinfracțională, tensiune determinată de teama de răspundere, de teama acuzării.

O influență negativă asupra formării declarațiilor o constituie și existența factorilor obiectivi și subiectivi determinativi în procesul de percepție al învinuitului sau inculpatului (condiții de vizibilitate nefavorabile, tensiunea psihică existentă, deficiențe ale organelor de simț etc.).

De asemenea, declarația poate fi influențată negativ sau pozitiv de metoda și mijloacele de interogare folosite de organele de urmărire penală. Aceste metode vor trebui adaptate tipului de personalitate al fiecărui individ și, de asemenea, însuși anchetatorul (chiar și magistratul) va trebui să-și adapteze și controleze anumite trăsături de personalitate.

Prin urmare, deși nu li se acordă o forță probantă superioară altor mijloace de probă, declarațiile învinuitului sau inculpatului au o valoare particulară, întrucât servesc la conturarea conținutului constitutiv al infracțiunii sau cel puțin la cunoașterea poziției subiectului față de fapta săvârșită, magistratul având în vedere toate aceste aspecte.

7.2.2.2. Declarațiile părții vătămate

Partea vătămată este subiectul pasiv al infracțiunii, adică persoana care a suferit prin infracțiune o vătămare fizică, morală sau materială.

Fiind subiect principal în cauza penală, declarația părții vătămate este inerentă, mai ales că se presupune că victima are cunoștințe nemijlocite cu privire la fapta și făptuitori.

Formarea declarațiilor este precedată de un proces psihologic deosebit de complex, marcat de capacitatea de recepționare a informațiilor, de prelucrarea și stocarea memorială a acestora, precum și de existența unor factori obiectivi și subiectivi de distorsiune ce influențează recepția.

Magistratul va trebui să distingă în declarația părții vătămate negative datorate stării de tulburare afectivă a victimei și concretizate în denaturarea înconștientă a celor percepute. De asemenea, trebuie avuți în vedere și anumiți factori ce alterează percepția actului infracțional: fenomenul de iluzie, sugestia, efectul „halo”.

Declarația părții vătămate poate fi influențată și de buna sau rea credință a acesteia, deoarece victima este interesată în rezolvarea cauzei penale, dar mai presus de toate în dovedirea vinovăției făptuitorului, fapt ce va duce la pedepsirea acestuia.

Această expresie a laturii vindicative pur umane ce există în individ, poate duce însă la strecurarea în declarație a unor elemente de anumită natură, neveridice, care să determine agravarea răspunderii învinuitului sau inculpatului.

Ca urmare, este necesară coroborarea și cu alte mijloace de probă pentru a afla adevărul într-o pricină penală. Judecătorul, în virtutea rolului său activ, va filtra toate aspectele existente în declarații pentru a-și putea forma convingerea intimă.

7.2.2.3. Declarațiile martorului

Declarațiile, ca și psihologia acestui participant la procesul penal au fost prezentate în cap. IV, necesitatea studierii pe larg fiind dată de particularitățile psihologice ale personalității acestuia.

7.2.2.4. Înscrisurile

Din punct de vedere procedural, înscrisurile pot servi ca mijloace de probă, dacă în conținutul lor se arată fapte sau împrejurări de natură să contribuie la aflarea adevărului (art. 89 C.pr.pen.).

Termenul de „înscris“ poate avea pe lângă această calitate de mijloc de probă, și calitatea de obiect material al infracțiunilor de fals. Într-o altă opinie, se subliniază că în sfera înscrisurilor, ca mijloace de probă intră numai obiectele pe care sunt marcate semnele scrierii fonetice.

Cu alte cuvinte, „înscrisul“ nu reprezintă orice mod de materializare, de exprimare a gândirii și voinței într-un obiect material, ci numai **exprimarea prin scris**, aceasta reprezentând exprimarea prin semne grafice a sunetelor și cuvintelor²¹.

Datorită evoluției extraordinare a științei care a permis refacerea și reconstituirea înscrisurilor deteriorate sau distruse, stabilirea autenticității și vechimii acestora, precum și descoperirea falsurilor prin contrafacere, alterare, deghizare sau imitarea scrisului, magistratul va putea să-și formeze intima convingere folosind și elementele relevate de munca expertului criminalist.

Fiind mijloace de probă concrete, nedepinzând, în general, de aspecte relative (așa cum este psihologia umană), înscrisurile au un rol foarte important în aflarea adevărului în procesul penal.

7.2.2.5. Înregistrările audio sau video

Înregistrările audio sau video pot fi efectuate cu autorizarea motivată a prim-procurorului Parchetului Curții de Apel, dacă există date sau indicii temeinice privind pregătirea sau săvârșirea unei infracțiuni pentru care urmărirea penală se face din oficiu, iar interpretarea este utilă pentru aflarea adevărului. Aceste înregistrări pot servi ca mijloc de probă dacă din conținutul convorbirilor înregistrate rezultă fapte sau împrejurări de natură să contribuie la aflarea adevărului (art. 91' C.pr.pen.).

Dat fiind caracterul pur tehnic al acestui mijloc de probă, precum și aspectele procedurale cu privire la autorizarea pentru interceptare, redarea conținutului într-un proces-verbal, sigilarea și chiar verificarea prin expertiză, se poate considera că înregistrările audio sau video sunt „sigure“, că reprezintă o reflectare nedeformată a realității.

Ca urmare a acestor însușiri, judecătorul le va reține și le va direcționa în procesul formării convingerii intime.

7.2.2.6. Fotografii

Fotografiile constituie un mijloc de probă de o importanță deosebită, deoarece prin intermediul lor sunt redată rezultatele cercetărilor criminalistice ce duc la aflarea adevărului într-o cauză penală.

Indiferent dacă este efectuată la locul faptei (fotografia judiciară operativă) sau în condiții de laborator (fotografia judiciară de examinare), fotografia prezintă numeroase avantaje: **fidelitate** în fixarea și redarea imaginii; **obiectivitate** în prezentarea datelor; **influență psihologică** deosebită atât asupra învinutului sau inculpatului, cât și asupra instanței.

Judecătorul va trebui să așeze fotografiile („planșa foto“) existente într-un dosar alături de celelalte mijloace de probă și să le valorifice în formarea intimei convingeri, fără a fi influențat de eventuala capacitate a acestora de manipulare. Căci, așa cum spunea Confucius: „o imagine valorează mai mult decât 10000 de cuvinte“.

7.2.2.7. Constatările tehnico-științifice

Conform art. 112 C.pr.pen., dispunerea efectuării unei constatări tehnico-științifice are loc în cazul în care există pericol de dispariție a unor mijloace de probă sau de schimbare a unor situații de fapt și este necesară lămurirea urgentă a unor fapte sau împrejurări ale cauzei.

21. L. Ionescu – „Expertiza criminalistică a scrisului“, Ed. Junimea, București, 1973.

Constataările tehnico-științifice se fac de către specialiști sau tehnicieni, iar aceștia vor răspunde la întrebările în legătură cu obiectul supus cercetării.

Datorită faptului că prin ele se clarifică anumite împrejurări ale cauzei, se poate spune că și constataările tehnico-științifice sunt mijloace importante de probă.

Instanța, în speță magistratul, în cazul în care nu consideră clarificate aspectele supuse analizei tehnico-științifice, poate dispune refacerea sau completarea acestora. Deci, intima convingere a judecătorului nu se poate forma în vederea stabilirii unei sentințe corecte decât dacă toate elementele cazului sunt clare.

7.2.2.8. Constataările medico-legale

În cazul în care instanța este sesizată cu cauze ce implică vătămări corporale sau ale sănătății, ori moartea violentă a unei persoane, precum și o moarte a cărei cauză nu se cunoaște sau este suspectă, în dosarul respectiv va trebui să existe și constatarea medico-legală a situațiilor mai sus-citate.

Necesitatea acestui raport este dată de importanța valorilor lezate prin infracțiune, precum și de stabilirea împrejurărilor cauzei așa cum s-au petrecut în realitatea socială.

Constataările medico-legale pot face lumină în anumite cazuri în ceea ce privește latura subiectivă a unei infracțiuni, sau pot releva raportul de cauzalitate dintre elementul material al laturii obiective și urmarea imediată a infracțiunii, precum și existența anumitor împrejurări ce aparțin sau nu lanțului cauzal al faptei.

În funcție de rezultatele constatării, judecătorul își poate forma intima convingere spre o anumită încadrare a faptei sau spre o altă încadrare, total diferită²².

Dată fiind valoarea probantă deosebită a acestor mijloace de probă, judecătorul va ține cont de ele, bineînțeles în coroborare cu celelalte mijloace de probă existente în cauză.

7.2.2.9 Expertizele

Acest mijloc de probă vine în completarea constatărilor tehnico-științifice și a celor medico-legale atunci când acestea nu lămuresc pe deplin anumite aspecte ale pricinii aduse spre judecare.

Ca și în cazul celorlalte două mijloace de probă, expertiza poate fi cerută și de instanță. Raportul făcut în urma analizelor, fie tehnice, fie medico-legale, nu poate fi decât în consens cu realitatea. De altfel, există garanții de ordin procedural ce înlătură eventualele imixtitudini ce ar urmări denaturarea aspectelor supuse expertizei.

Și în acest caz, judecătorul va da importanța ce i se cuvine mijlocului de probă analizat, punându-l în legătură cu celelalte date ale cauzei.

7.2.2.10. Mijloacele materiale de probă

În această noțiune, C.pr.pen. a inclus „obiectele care conțin sau poartă o urmă a faptei săvârșite, precum și orice alte obiecte care pot servi la aflarea adevărului”. De asemenea, sunt incluse sub denumirea de „corpuri delictive” și obiectele care au fost folosite sau au fost destinate să servească la săvârșirea unei infracțiuni, precum și obiectele care sunt produsul infracțiunii.

Sfera de cuprindere a acestor mijloace de probă este foarte largă, dat fiind natura urmelor ce se pot găsi pe obiect (urme de mâini, de picioare, de dinți, de buze, nas sau îmbrăcăminte;

22. Ex.: Cazul Vrabioru – Dacă s-ar fi constatat drept cauză a morții lovirea, s-ar fi ajuns la condamnarea făptuitorului pentru „leviri sau vătămări cauzatoare de moarte” conform art. 183 C.pen. Însă, constatându-se că moartea s-a datorat unor afecțiuni cardiace preexistente morții, încadrarea în art. 183 C.pen. nu mai este valabilă.

urme biologice – fie de sânge, salivă, fire de păr sau seminale; urme ale unor mijloace de transport; urme ale armelor de foc; urme ale instrumentelor de spargere etc.). Cu ajutorul experților criminaliști, toate aceste urme sunt revelate și cercetate și, ca urmare, se pot desprinde concluzii cu privire la anumite circumstanțe ale cauzei.

Judecătorul nu va avea decât rolul să aprecieze toate aceste mijloace de probă, coroborându-le pentru a-și forma imaginea de ansamblu și de detaliu a faptei și pentru a da o sentință conformă cu legea și situația de fapt.

7.2.3. Garanții psihologice și de personalitate ale intimei convingeri (Exigențe morale, exigențe profesionale, exigențe legale)

Exigențele morale vizează raportarea reală și sinceră a magistratului judecător la valorile umane, spunere de adevăr, dreptate, justiție, bună-credință.

Privind astfel, magistratul va trebui să cunoască în ce constau și cât au fost lezate valorile și interesele legitime ale omului în lumina drepturilor și obligațiilor sale.

Atitudinea generală a magistratului se raportează la suma de valori și norme morale unanim acceptate.

Exigențele de competență au în vedere pregătirea modernă de specialitate, experiența pozitivă și, nu în ultimul rând, abilitatea judecătorului de a solicita contribuția expertizelor de specialitate necesare în cauzele judiciare.

Interesante prevederi în sensul profesiei de magistrat sunt prevăzute în **Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii**, aprobat de Adunarea Generală O.N.U., în decembrie 1979. Astfel, acest cod prevede faptul că nici o persoană implicată în aplicarea legilor nu poate tolera un act de tortură sau orice altă pedeapsă ori tratament inuman sau degradant și nici nu poate invoca un ordin al superiorilor săi sau împrejurări excepționale cum ar fi starea de război, o amenințare contra securității naționale, pentru a justifica pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante.

În ceea ce privește **exigențele legale** se impune cunoașterea de către judecător a dispozițiilor legii procesuale, a drepturilor fundamentale ale omului, la care trebuie să se raporteze în permanență; de asemenea, prevederile legale cu privire la mărturie, procedeele de tactică și metodică în efectuarea audierii mărturilor.

7.2.4. Problematika psihologică a deliberării și opiniei separate

7.2.4.1. Deliberarea

După ce în ședința de judecată au avut loc dezbaterile, adică și-au spus cuvântul în fond toate părțile prezente la proces, s-au audiat mărtorii și experții, s-au prezentat mijloacele de probă existente, iar inculpatul și-a prezentat „ultimul cuvânt” și instanța se consideră lămurită, președintele declară dezbaterile închise și judecătorii care alcătuiesc completul de judecată deliberază în vederea pronunțării hotărârii. Delibera are loc în secret (art. 307 C.pr.pen.).

Secretul deliberării are mare importanță pentru a asigura o hotărâre justă, pronunțată de jucători numai potrivit legii și convingerii lor intime, pe baza materialului probator din dosar, discutat de părți în ședință. Astfel se păstrează încrederea în justețea soluției și obiectivitatea judecătorilor; totodată, se asigură judecătorilor liniștea pentru a chibzui temeinic.

În procesele simple sau când se rezolvă o excepție, deliberarea în secret se poate face chiar în ședința de judecată, dar, de obicei, judecătorii se retrag în camera de chibzuire pentru deliberare.

Deliberarea este condusă de președintele completului, dar el are aceleași drepturi în ceea ce privește soluția ca și ceilalți membri ai completului.

Din punct de vedere al luării hotărârii, nici o dificultate nu există în cazul judecătorului unic. Dacă însă completul de judecători este alcătuit din doi judecători, în cazul în care aceștia nu cad de acord asupra soluției, se ajunge la divergențe, fie că este vorba de soluția finală ce trebuie dată în cauză, fie că este vorba de rezolvarea, pe tot parcursul judecății, a unor cereri, excepții sau incidente. Într-o astfel de situație cauza se repune pe rol – eventual de îndată, dacă părțile sunt prezente și se rejudecă în complet de divergență, adică se întregeste completul de judecată cu președintele sau vicepreședintele instanței sau cu un judecător desemnat de președinte, ajungându-se astfel la un complet format din trei judecători, adică un număr impar.

În ipoteza completului de divergență, hotărârea se ia, desigur, în unanimitate, cum se întâmplă de regulă, dar dacă unul din membrii completului nu este de acord cu opinia majorității, el poate rămâne cu o opinie separată. Motivarea opiniei separate este obligatorie.

În cazul în care completul de judecată fiind format dintr-un număr impar se ajunge la mai mult de două păreri (de exemplu: unul dintre membrii completului este pentru admiterea în întregime a acțiunii, altul pentru respingerea ei, iar al treilea este pentru admiterea ei în parte), judecătorii ale căror păreri se apropie mai mult sunt datori să se unească într-o singură părere.

Dincolo de aceste aspecte de ordin strict procedural, **deliberarea** este concepută și legiferată pentru ca magistratul, judecătorul să poată cumpăni într-o stare de relaxare psihologică probele și argumentele, testate intersubiectiv în duelul judiciar.

Dacă elementele subiective, străine cauzei sau extrajudiciare, de presiune vor influența intima convingere a magistratului sau vor impune o altă soluție, substituind voința acestuia, atunci duelul judiciar este inutil, iar justiția ajunge să se transforme într-o mașină de fabricat soluții în serie.

La deliberare nu asistă nici reprezentantul Ministerului Public și nici grefierul.

Judecătorii vor delibera mai întâi asupra chestiunilor de fapt, deci cele strâns legate de probațiune și apoi asupra celor de drept, adică calificarea faptului și aplicarea pedepsei. Toți membrii completului de judecată au îndatorirea să-și spună părerea asupra fiecărei chestiuni²³. Ultimul care-și spune părerea este președintele.

Prin urmare, și instituția deliberării are o componentă psihologică ce are menirea să pună în valoare personalitatea judecătorului, calitățile ce structurează profilul psihointelectual și moral-afectiv al acestuia, raportarea reală și sinceră a magistratului la valorile umane perene de adevăr, dreptate, justiție, bună-credință, cunoașterea valorilor și intereselor legitime ale omului în colectivitatea semenilor săi, în lumina drepturilor și obligațiilor sale.

Credem, în finalul tuturor considerațiilor expuse, că structura deliberării, realizată din perspectiva psihologică, poate și trebuie să fie sistemul de referință al temeiurilor unor soluții juridice fundamentate pe adevăr și justiție²⁴.

7.2.4.2. Opinia separată (profesionalism, curaj, echilibru psihic)

Câte probleme de natură juridică și psihologică ridică probabilitatea magistraților ce constituie un complet de judecată de a avea opinie separată și care este tensiunea intelectuală și afectivă născute pe această problematică atât la nivelul actului de înfăptuire a justiției, cât și cel al individului angrenat în acest mecanism: în taberele pro și contra ale literaturii de specialitate, ale mijloacelor mass-media și, nu în ultimul rând, ale practicienilor, o

23. Art. 324 alin. 2 C. pr. pen. Carol al II-lea pretinde că părerile sunt culese de președinte începând cu judecătorul cel mai mic în grad și continuând în ordinea numirilor. Evident, legiuitorul a ținut seama în această reglementare de un însemnat motiv psihologic: „pentru ca judecătorii cu o experiență mai mare, deci cu o prestanță față de ceilalți, să nu îi influențeze”.

24. Se exemplifică prin studiul unor încheieri și motivări de hotărâri în cauze complexe. (T. Butoi – arhiv. pers).

demonstrează situația fluctuantă a calificărilor juridice și, inevitabil, a soluțiilor pronunțate în perioada post-decembristă.

În mod efectiv, orice schimbare de atitudine în pronunțarea unei soluții ridică probleme psihologice inter- și extrajudiciare, indiferent de natura procesului.

Putem conchide că în ultima analiză există și un drept la intimă convingere pe care se fundamentează posibilitatea judecătorului de a avea opinie separată.

Problematica legată de aspectul opiniei separate își găsește fundamentarea juridică în dispozițiile de drept procedural.

Legiuitorul impune ca hotărârea judecătorului să fie rezultatul acordului membrilor completului de judecată asupra soluțiilor date chestiunilor supuse eliberării. Dacă unanimitatea nu poate fi întrunită, hotărârea se ia cu majoritatea.

Chestiunea supusă analizei capătă nuanțe ce incită la discuții în momentul în care judecătorul care opinează pentru soluția cea mai severă trebuie să se alăture celei mai apropiate de părerea sa. Prin lege se consacră această obligație a magistratului de a circumscrie unui punct de vedere ce va apărea mai apropiat de cel invocat de el. Această obligație supusă unei analize mai atente poate da naștere la interpretări nu lipsite de „patimă”.

Dacă încercăm o abordare psihologică, considerăm că un element de pornire îl va constitui buna-credință a judecătorului.

Judecătorul (magistratul) trebuie să dea dovadă de profesionalism pe durata întregului proces și, de asemenea, de buna credință. Supunerea lui numai legii trebuie dublată și de latura morală a personalității sale.

Doctrinile moderne de drept au dat diferite definiții bunei-credințe, toate însă pornind de la cunoscuta maximă romană: „*Honeste vivere, alterum non laudare sum qui que tribunere*”.

Având în vedere ideea fundamentală ce ne preocupă, respectiv buna-credință a magistratului, am preferat o definiție analitică, pornind de la convingerea că o scurtă prezentare a laturilor conceptului bunei-credințe servește mai eficient deontologiei activității de judecător și ideea de justiție.

Secțiunea III – Psihologia magistratului

(Repere psihologice, exigențe psihointellectuale și moral-afective)

7.3.1. Comentarii juridice și socio-psihologice asupra actelor normative care reglează implicarea judecătorului ca personalitate în actul de justiție

În cadrul unui stat de drept, aplicarea principiului separației puterilor în stat, duce la conturarea unor atribuții proprii pentru puterea judecătorească. Obiectivul fundamental al acestei autorități este dreptatea privită sub multiple fațete: juridică, filozofică, morală etc. De aceea, munca magistraților se prezintă ca fiind deosebit de complexă, întrucât aceștia nu sunt numai simple instrumente de aplicare a normelor juridice, ci și oameni care lucrează cu oameni de o diversitate nebănuită.

Concluzia firească pentru oricine care citește aceste rânduri este că magistratului i se impune cunoașterea aprofundată atât a actelor normative, cât și a unor elemente de psihologie. Este adevărat, sufletul ființe umane este greu de prins în formule sau principii, dar psihologia poate ajuta pe magistrați să muncească mai bine, să-i înțeleagă pe ceilalți oameni, să-i ajute pe ei înșiși să-și cunoască propriile limite psihologice și care sunt mijloacele cu ajutorul cărora aceste limite pot fi depășite.

Psihologia judiciară apare astfel ca un auxiliar prețios pentru magistrați, această disciplină neputând fi neglijată în viitor deoarece oferă nebănuite ajutoare pentru oamenii

legii și contribuie la conturarea unui orizont mai larg în înțelegerea ființelor umane participante la drama judiciară.

Prin urmare, exigențele ridicate de profesiunea de magistrat în statul de drept sunt extrem de ridicate. Pe de altă parte, se impune ca relația dintre acești funcționari publici și stat să fie biunivocă, în sensul că și statului îi revin anumite obligații pe care trebuie să le îndeplinească în vederea asigurării unui climat corespunzător în justiție.

O primă cerință este cea de ordin legislativ. În România, principalele acte normative care tratează această problemă sunt: Constituția României și Legea nr. 92/1992 privind organizarea judecătorească, legi la care vom face referiri pe parcursul lucrării.

Actul de înfăptuire a justiției poate fi tratat din diferite puncte de vedere. Abordându-l dintr-o perspectivă juridică, putem spune că, în mare parte, s-au prevăzut garanțiile procesuale corespunzătoare, normele noastre juridice fiind, în general, la nivelul exigențelor internaționale.

Principiile fundamentale statuate în Constituția noastră sunt rodul unor dezbateri filozofice care s-au desfășurat pe parcursul multor secole, principii care s-au impus în lumea democratică. Punctul de plecare îl constituie art. 1 alin. 3, care prevede că „România este un stat de drept, democratic și social”. În cuprinsul aceleiași dispoziții constituționale regăsim ideea că printre valorile supreme garantate se află dreptatea, demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor. Pentru a se înfăptui această dreptate este necesar accesul liber la justiție. De altfel, art. 21 arată că „orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime. Nici o lege nu poate îngredi exercitarea acestui drept”. O altă cerință elementară pentru realizarea actului de justiție este egalitatea cetățenilor în fața legii și a autorităților publice, fără privilegii și fără discriminări, nimeni nefiind mai presus de lege. Principiul supremației absolute a legii apare indirect și în prevederile art. 123, unde se arată că „justiția se înfăptuiește în numele legii”. Legea este stăpâna autoritară a societății, chiar oamenii legii sunt nevoiți să se supună legii (dar numai acesteia), independența judecătorilor nefiind – în concepția Constituției – o independență față de lege. Având în vedere faptul că uneori dreptatea nu triumfă, apărând erori judiciare, art. 48 alin. 3 consacră principiul răspunderii patrimoniale a statului pentru prejudiciile cauzate prin erorile judiciare săvârșite în procesele penale.

Analizând problematica înfăptuirii justiției din punctul de vedere juridic, trebuie să avem în vedere și dispozițiile Legii nr. 92/1992 care caută să ofere un cadru instituțional adecvat. Justiția trebuie să se înfăptuiască în mod egal pentru toate persoanele, fără nici un fel de discriminare (art. 4 alin. 2).

7.3.2. Considerații socio-juridice cu privire la implicația judecătorului în stadiul actual al societății românești

Tratând aceeași problematică și dintr-o perspectivă morală, putem observa interferențele legislative cu cele etice, în sensul că unele trăsături morale impuse magistratului sunt reglementate în acte normative. Aceste laturi ale personalității trebuie să se îmbine într-un mod fericit cu profesionalismul său. Legea nr. 92/1992 constituie o dovadă că legiuitorul român a înțeles într-o oarecare măsură să dea importanța cuvenită moralității magistraților, fără a uita să pună accentul și pe pregătirea lor juridică temeinică.

Astfel, una din condițiile cerute de art. 50 pentru a fi numit magistrat, este ca persoana care aspiră la această funcție să nu aibă antecedente penale și să se bucure de o bună reputație; art. 76 prevede că magistratul poate fi eliberat din funcția pe care o deține, dacă acesta a fost condamnat definitiv pentru o faptă prevăzută de legea penală, dacă împotriva lui s-a luat

măsura îndepărtării din magistratură, fie ca sancțiune disciplinară, fie pentru vădită incapacitate profesională; art. 90 precizează că „magistrații sunt datori să se abțină de la orice acte sau fapte de natură să compromită demnitatea lor în funcție și în societate”; art. 93 reglementează răspunderea disciplinară a magistraților pentru comportările care dăunează interesului serviciului sau prestigiului justiției, iar art. 94 consideră că o abatere disciplinară este constituită din manifestările care aduc atingere onoarei sau probațiunii profesionale.

Se încearcă astfel să se transpună în plan normativ o cerință a realității sociale. Pentru ca legiuitorul român să continue în aceeași direcție cu mai multă îndrăzneală, este necesară studierea aprofundată, interdisciplinară a personalității și profesionalismului magistratului în statul de drept. Doleanțele societății față de acest slujbaş al dreptății sunt mari, dar este firesc ca și acesta din urmă să aibă, la rândul său, dorințe – mai mari sau mai mici, mai mult sau mai puțin realizabile în viitorul apropiat – care se cer satisfăcute. Nu ne referim acum la acele dorințe pur subiective ale magistratului privit ca om (dorințe care diferă de la persoană la persoană), ci la acele doleanțe profesionale care au un anumit grad de obiectivitate și care se referă la crearea unor condiții materiale prielnice îndeplinirii în bune condiții a actului de justiție. Nu trebuie să uităm faptul că dreptatea nu se poate realiza în practică dacă toate forțele interesate nu-și unesc eforturile. Cu toate că puterea judecătorească dispune de puternice garanții constituționale, garanțiile materiale nu sunt suficiente. Este adevărat, nimeni nu poate fi acuzat acum de situația materială existentă în țară, dificultățile cu care se confruntă justiția fiind complexe și generate de cauze multiple. Bulversarea materială și morală a societății românești se va estompa în următorii ani, instituțiile statului de drept își vor ocupa locul firesc într-un stat democratic. Însă, este necesar ca, încă de pe acum, să îmbinăm latura teoretică și practică, să atragem atenția asupra necesităților materiale impuse de îndeplinirea unei justiții corespunzătoare. Se impune să fim filozofi, dar și pragmatici, altfel legea rămâne doar pe hârtie, nefiind transpusă în practică.

Vom aborda mai întâi latura teoretică pentru a releva care sunt calitățile psihointelectuale și moral-afective impuse magistratului în contemporaneitate.

Mai întâi, trebuie să fim conștienți că orice magistrat este, înainte de toate, un om care nu este perfect, are propriile sale limite. Profesiunea sa, de mare responsabilitate socială, îi impune autoeducația, autocenzura, permanenta dorință și permanentul efort de autoperfecționare. Este normal să se aplice aici spusele lui Terentius: „Homo sum et nihil humani a me alienum puto”. Dar nu trebuie să uităm că: „Errare humanum est, a perseverare diabolicum”. A persevera în greșelile incompatibile profesiei de magistrat, este diabolic și nu poate fi admis.

Munca magistratului îmbină latura juridică, psihologică a actului de justiție. Deci, activitatea lui nu poate fi rezumată doar la încadrarea unui fapt în textul legii și aplicarea unei sancțiuni prevăzute de norma juridică. El trebuie să decidă „sine ira et studio”, în condiții de imparțialitate să reflecteze asupra argumentelor și contraargumentelor părților din proces, obiectivul final fiind realizarea dreptății. Judecătorul este ca un matematician care, având de rezolvat ecuația unui proces, trebuie să găsească toate soluțiile acelei ecuații. Mai mult decât atât, judecătorul trebuie să aleagă soluția potrivită, în alegerea căreia intervin o serie de factori mai mult sau mai puțin cuantificabili. Aici apar și factori legați de psihologia magistratului privit ca om cu defectele și calitățile lui. Acest om raționează, dar deciziile judiciare sunt rodul, uneori, unor antipatii sau simpatii, a unor prejudecăți etc., în mai mare sau mai mică măsură. Prezența acestor sentimente în luarea unei hotărâri judecătorești afectează obiectivitatea, imparțialitatea de care trebuie să dea dovadă magistratul. De aceea, el trebuie să lupte cu el însuși în vederea reducerii, pe cât posibil, a ponderii acestor sentimente în procesul decizional. Oricum, magistratul va trebuie să se pronunțe cu privire la cauzele cu care este investit, pentru că astfel, judecătorul – dacă va refuza să judece – va putea fi urmărit ca culpabil de denegare de dreptate. Cauzele cu care se confruntă instanțele judecătorești sunt de o complexă diversitate, neputându-se spune că cele civile, de exemplu, sunt mai ușor de soluționat decât cele penale. Fiecare dosar

are particularitățile lui, ascunde în spatele filelor viața trecută, prezentă și viitoare a unor oameni care au poziții procesuale diferite: reclamant sau pârât, inculpat sau parte vătămată etc. În toate aceste situații, judecătorul — care este „dominus litis” — trebuie să dea dovadă de mobilitate psihologică, să se adapteze unor situații din cele mai diverse și din cele mai neprevăzute.

Prin urmare, exigențele impuse unui magistrat în statul de drept sunt legate de: cunoașterea profundă și nuanțată a dispozițiilor de drept material și procesual, a drepturilor fundamentale ale omului la care trebuie să se raporteze în permanență, raportarea permanentă, sinceră și reală a judecătorului la valorile umane perene de adevăr, dreptate, justiție, bună-credință. Se au în vedere normele morale unanim acceptate de societate, norme care vin în întâmpinarea literei și spiritului legii. Se cere, așadar, o pregătire interdisciplinară, dar și calități morale, în lipsa cărora un slujitor al dreptății nu și-ar îndeplini cu succes atribuțiile ce îi revin. Armonizarea acestor cerințe generale dă judecătorului abilitatea de a se descurca în hățișul de norme și tipuri de indivizi umani cu care se confruntă în cariera sa, astfel că atât experiența pozitivă, cât și cea psihologică sunt hotărâtoare.

7.3.3. Exigențe morale, juridice și social-etice impuse de „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii”

În decembrie 1979, Adunarea Generală a ONU adoptă „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii”. Art. 1 prevede că: „Persoanele răspunzătoare de aplicarea legii trebuie să se achite permanent de datoria pe care le-o impune legea, servind colectivitatea și protejând orice persoană împotriva actelor ilegale, conform înaltului grad de responsabilitate pe care li-l cere profesia lor”. Art. 2 din același cod arată că: „În îndeplinirea sarcinilor pe care le au, cei răspunzători de aplicarea legii trebuie să respecte și să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane”.

7.3.4. Profilul psiho-intelectual și moral-afectiv al magistratului

Analizând profilul psiho-intelectual și moral-afectiv care se impune unui magistrat, vom vedea ce calități sunt necesare acestuia.

7.3.4.1. Integritatea funcțiilor senzoriale

Integritatea funcțiilor senzoriale este o activitate psihică ce se impune a fi prezentă la orice magistrat. O funcționare adecvată a analizatorilor săi asigură un comportament profesional echilibrat. Judecătorul trebuie să evite pe cât posibil factorii perturbatori, cum sunt: depresia, oboseala etc., să posede o stare corespunzătoare sănătății și să dispună de o mare capacitate de efort voluntar. Voința, stăruința în muncă de aflare a adevărului sunt trăsături necesare conturării personalității oamenilor legii.

7.3.4.2. Gândirea

Gândirea unui judecător trebuie să fie îndreptată spre esența evenimentului judiciar. Cauza dedusă judecării are la bază o realitate socială care trebuie conturată cu precizie pentru că de stabilirea situației de fapt depinde soluția juridică aplicabilă în speța respectivă. Gândirea trebuie să se caracterizeze prin claritate, profunzime, rigoare și să se bazeze pe un dezvoltat spirit critic autoreflexiv. Mobilitatea gândirii, perspicacitatea, pot duce la separarea aspectelor semnificative de cele nerelevante, a celor reale de cele imaginare, la sesizarea neconcordanțelor.

Pe baza acestui proces psihic care este gândirea, judecătorul realizează o reflectare a realității sociale pe baza căreia urmează să tragă concluzii. Trebuie să subliniem importanța spiritului analitic (care ajută la înțelegerea rapidă și justă a elementelor unui fapt) și a spiritului sintetic cu ajutorul căruia se face trecerea de la particular la general, existând însă riscul de a fi confundată ușor analogia cu identitatea. Dar această confuzie este cu atât mai gravă cu cât niciodată nu vor putea fi întâlnite două cauze identice. O specificitate a raționamentului judiciar este intervenția factorului psihologic, ignorarea lui nefiind indicată deoarece un raționament poate fi perfect corect din punct de vedere logic formal, dar să ducă la concluzii false tocmai prin apariția acestui element subiectiv.

7.3.4.3. Memoria

Un alt proces psihic de o deosebită importanță pentru activitatea magistratului îl constituie **memoria** care se bucură de o individualitate specifică. Locul distinct ocupat de memorie în cadrul sistemului psihic uman poate fi explicat prin faptul că indivizii, în decursul vieții lor, intră în contacte multiple cu mediul extern. În urma acestor contacte ei recepționează informații diverse pe care le stochează și le conservă pentru ca apoi, pe baza experienței acumulate, să le utilizeze în vederea desfășurării în condiții eficiente a activității umane. **Memoria oferă personalității umane o istorie a devenirii ei, legând în timp comportamentele anterioare de cele actuale.** Judecătorul operează cu principiul reversibilității atunci când este solicitat să stabilească starea de fapt pe baza probelor administrate în cauză. Stocarea informațiilor, deci intervenția memoriei apare atunci când magistratul trebuie să coroboreze probele administrate; cu acest prilej, informațiile reținute de memorie sunt codificate, prelucrate și interpretate.

Judecătorului îi sunt necesare atât **memoria de lungă durată**, cât și cea de **scurtă durată**. Primul tip de memorie contribuie la păstrarea experienței acumulate în cursul activității anterioare: ea înglobează informațiile despre evenimentele percepute sau trăite, interpretările date acestora având în vedere criterii diverse. Al doilea tip de memorie este de o egală importanță cu primul tip, întrucât, în cursul dezbaterilor judiciare, judecătorul intră în relații interpersonale, comunică cu diferitele părți din proces și este necesar ca aceste relații ale partenerilor de discuție să fie consemnate în scris.

7.3.4.4. Capacitatea înțelegerii psihologice (empatia)

S-ar impune ca judecătorul să dispună de o **mare capacitate de înțelegere psihologică**. Protagonștii dramelor judiciare sunt persoane diferite, cu structuri temperamentale diverse. Cel care le decide soarta trebuie să încerce să le înțeleagă motivele, stările afective, reacțiile lor din momentul comiterii faptei prejudiciabile. Magistratul își va mobiliza inteligența și talentul său profesional pentru a descoperi eventualele jocuri ale părților din proces. Va da dovadă de pricepere acela care sesizează culisele afacerii judiciare, punându-se astfel în valoare abilitatea lui profesională. Este sesizat, analizat și judecat rolul real sau fictiv pe care o anumită persoană îl joacă, analiza psihologică a comportamentului acesteia putând duce la aflarea adevărului. Această activitate trebuie coroborată cu studierea contradicțiilor apărute în cursul derulării procesului sau a unor neconcordanțe ivite între faptă și împrejurările comiterii ei. Confruntarea dintre judecător și justițiabil, pe acest plan, apare cu pregnanță în cadrul proceselor penale, când se încearcă, de către apărători, înlăturarea sau diminuarea răspunderii penale pentru infractori, introducându-se noi variante, sau în cazul cauzelor civile complexe, în care miza este mare. Interesant pentru domeniul judiciar este că aceste variante se pot referi fie la fapta în sine, fie la norma juridică aplicabilă în speța respectivă, în acest ultim caz intervenind operațiunea

de încadrare juridică a faptei. Lansarea acestor variante în proces se poate face de instanța de judecată sau de părțile implicate. Cercetarea judecătorească a faptelor necesită un efort intelectual, gândirea și nu plasarea magistratului în locul reclamantului sau pârâtului, a infractorului sau părții vătămate. Adoptarea unei asemenea poziții (judecătorul se pune în gând în locul acuzatului) are repercusiuni asupra stabilirii vinovăției persoanei, putându-l duce pe reprezentantul legii la concluzia că acuzatul se face vinovat de săvârșirea faptei în condițiile în care întrebându-se dacă, în aceleași condiții ar fi acționat la fel sau nu, ajunge la un răspuns negativ. De asemenea, situarea judecătorului pe poziția victimei poate avea aceeași consecință, deoarece în acest caz devine extrem de subiectiv, „simte cum se declanșează în el reflexele răzbunării” (Claparede). Atunci când judecă, magistratul are în vedere o multitudine de factori: elementele obiective ale speței, dar și anumite elemente care țin de psihologia sa. Nu trebuie să uităm că este și el o ființă umană care reacționează emoțional la diverși stimuli externi. Poate avea o influență deosebită pentru stabilirea sancțiunii, starea de dispoziție ultimă generată de multiplele particularități obiective ale cauzei dedusă judecății. Adoptarea unei asemenea atitudini este inevitabilă, face parte din felul nostru de a fi, este specifică oricărui om și chiar nu poate fi justificată. Această poziție este prezentă pretutindeni și permanent, într-o proporție mai mare sau mai mică, la orice persoană, întrucât prin esența lui, omul este o ființă care face judecăți de valoare, acordând fiecărui act o anumită semnificație și având o anumită atitudine față de aceasta — de aprobare, de indiferență sau dezacord. Profesionalismul magistratului constă în reducerea, pe cât posibil, a gradului de subiectivism în activitatea de judecată.

7.3.4.5. Clarviziunea

O altă trăsătură de caracter care se impune a fi prezentă la un profesionist este **clarviziunea**. Spiritul critic este necesar în munca magistratului, dar prezența acestuia într-o proporție prea mare dăunează, neputând oferi formarea unei imagini de ansamblu corecte într-o anumită cauză. Relatările părților de proces trebuie privite cu rezervă, ele fiind primite de instanță în condițiile coroborărilor lor cu alte probe administrate. Nu este recomandabilă bănuiala excesivă pentru că astfel judecătorul se substituie procurorului, încălcându-se principiul imparțialității. Îndoiala prezentă într-un grad exagerat de mare determină alterarea procesului de formare a convingerii intime al judecătorului. Acesta din urmă va dovedi o rigiditate nerecomandabilă unui profesionist, va deveni o persoană pentru care argumentele apărării nu vor avea sorți de izbândă, fiind total neglijate, în schimb acuzarea va fi demnă de crezare în totalitate. Adoptarea unei asemenea atitudini va duce în mod inevitabil, la rutină, la absența rațiunii în activitatea de punere în practică a prevederilor legale, deoarece judecătorul care se va afla în aceste situații va proceda la aplicarea unor analogii superficiale, nu va ține seama de multitudinea realităților concrete. Magistratul respectiv va pierde contactul cu viața de zi cu zi, fiind ancorat în lumea abstractă a normelor juridice, nefiind capabil să-și adapteze soluția judiciară în funcție de particularitățile speței. Pentru el există doar niște tipare imuabile în care trebuie turnate hotărârile pe care le ia, singurul indicator fiind aparenta analogie dintre tipar și cauza dedusă judecății. Se poate spune că, în acest caz nu se formează o intimă convingere a judecătorului întrucât acesta nu a luat în considerare specificitatea speței, nu a avut loc în forul său interior o deliberare în adevăratul înțeles al cuvântului, aplicând un anumit text de lege în mod mecanic.

7.3.4.6. Echilibrul. Toleranța

În activitatea pe care o desfășoară în domeniul aplicării legii, judecătorul reprezintă în fața justițiabililor autoritatea statală care se caracterizează prin obiectivitate. Prin urmare, i se cere magistratului să posede un **echilibru emoțional**, procesele afective declanșate de derularea unui

proces să fie caracterizate ca fiind ponderate. Mecanismele psihice ale oamenilor sunt extrem de diverse, uneori greu de încadrat într-un anumit tipar. Reprezentantului legii i se cer foarte multe calități. Acestea pot fi dobândite printr-un autocontrol riguros și permanent; judecătorul trebuie să dea dovadă de multă **toleranță**, de stăpânire de sine, de o mare disponibilitate de a asculta. Sunt total contraindicate: dezgustul, plictiseala, sila, agresivitatea, nervozitate etc. Trebuie să se manifeste față de părțile din proces o atitudine rezervată, un om impresionabil sau frământat de propriile probleme nefiind recomandat pentru această profesie. Găsirea unui echilibru optim pentru fondul psihic al judecătorului este greu de realizat deoarece trebuie avut în vedere faptul că și acesta este o ființă umană care se caracterizează prin sentimente, subiectivitatea făcându-și loc într-un anumit grad în procesul decizional. Cauzele care se află pe rolul instanțelor judecătorești aduc un noian de informații între care se stabilesc conexiuni în vederea descoperirii adevărului. De asemenea, aceleași cauze provoacă diferite și complexe contacte comunicaționale ale magistratului cu părțile din proces. Toate acestea duc la configurarea unor sentimente specifice, diferite de la o persoană la alta, afectivitatea avându-și rolul ei bine determinat: un fond psihic pozitiv, echilibrat poate influența o reușită profesională.

7.3.4.7. Lipsa prejudecăților, a antipatiei sau simpatiei pentru justițiabili

Reprezentantul autorității judiciare trebuie să facă dovada și a altor calități: **lipsa prejudecăților, a antipatiei sau a simpatiei față de justițiabili**.

Analizând mecanismul psihologic de apariție a acestor stări afective, putem spune că rațiunea nu ocupă un rol primordial, experiența fiecărui individ spunându-și cuvântul. Atracția sau repulsia resimțită de magistrați față de o parte din proces reprezintă un veritabil obstacol în calea principalității de care trebuie să dea dovadă în actul de justiție. Apariția acestor stări sufletești pozitive sau negative este spontană, asociațiile involuntare făcute de un om variind în funcție de situația concretă cu care el se confruntă. Magistratul trebuie să nu se lase influențat de acei factori care mizează pe simpatia lor în vederea reducerii pedepselor ce li se cuvin.

7.3.4.8. Buna-credință

O altă cerință fundamentală care se impune a fi prezentă la judecător este **buna lui credință**. Ea implică o sinceritate în cuvinte (conformitatea gândurilor omului) și o fidelitate în angajamente (concordanța cuvintelor cu faptele săvârșite de acesta). Marcus Tullius Cicero spunea că buna-credință constă în: „sinceritate în cuvinte (veritas) și fidelitate (constantia) în angajamente”. **Magistratul trebuie să dea dovadă de loialitate, prudență, ordine, temperanță**. Este necesar ca autoritatea judecătorească să subordoneze acțiunea d'înfăptuire a justiției principiului aflării adevărului, respectării legii și ordinii de drept. Această putere statală trebuie să acționeze independent, nefiind admisibile intervenții ale celorlalte puteri. Cauzele deduse judecății trebuie să fie soluționate numai pe baza existenței unor probe certe, să fie respectate procedurile legale, evitându-se orice fel de abuzuri. Respectarea garanțiilor procesuale, a prezumției de nevinovăție, a dreptului la apărare, a drepturilor fundamentale ale omului, joacă un rol important pentru caracterizarea conceptului de bună-credință. O altă latură a acestui concept este formată din abținerea magistratului de la producerea prejudiciilor. El este dator să observe posibilele vicii existente pe parcursul procesului și să le înlăture, să dovedească receptivitate la solicitările apărării față de eventualele prejudicii. Scopul final al acestei bune-credințe este pronunțarea, de către judecător, a unei hotărâri legale și temeinice. Soluția judiciară aplicabilă unei spețe trebuie să fie rezultatul unei convingeri intime. Această convingere are rolul ei cardinal pentru activitatea de judecată și este protejată printr-o serie de pârghii juridice: afirmarea principiului separației puterilor în stat, a independenței magistraților

și supunerii lor numai legii, a inamovibilității lor. Alături de aceste garanții juridice amintim importanța pe care o au: moralitatea și buna-credință a judecătorului, respectarea de către acesta a principiilor și legilor de formare a probelor, utilizarea criteriile psihologice.

7.3.5. Conotații psihologice asupra deliberării în pronunțarea sentinței

Legislația noastră procesuală asigură un cadru adecvat formării intimei convingeri: imediat după închiderea dezbaterilor în fond are loc deliberarea completului de judecată; deliberarea are un caracter secret, la ea participând numai membrii completului; judecătorii vor avea în vedere în primul rând chestiunile de fapt și apoi cele de drept; ei sunt obligați să-și spună părerea, ultimul cuvânt avându-l președintele, aceasta pentru a nu-i influența pe cei care au o mai mică experiență. Luând în considerare principiul colegialității completelor de judecată, trebuie să ajungem la concluzia – firească pentru toți – că se poate întâmpla să existe o opinie separată. În acest caz, deși opinia separată nu va avea câștig de cauză în soluția judiciară, totuși, este importantă recunoașterea unui drept la intima convingere. Judecătorul aflat într-o asemenea situație își va motiva opinia.

Opinia separată dovedește forța convingerii intime, existența unei coloane vertebrale profesionale și de conștiință, simțul moral, etic și juridic, curajul propriei opinii. Timpul poate să verifice susținerile sale în cadrul unor eventuale erori judiciare. Atunci când opinia separată este îmbrățișată apoi de instanța de control judiciar sau de practică, intervine mulțumirea și satisfacția profesională de a avea dreptate. Momentul acesta îl face pe judecător să uite starea de disconfort psihic pe care o trăiește în clipa luării deciziei, în sensul adoptării opiniei separate. Lupta care se dă în sufletul său cu ocazia formulării opiniei separate este deseori acerbă, conștiința spunându-și cuvântul în cele din urmă, reușind să învingă în fața argumentului majorității. De multe ori, oamenii sunt înclinați să se lase înfrânți de aceste motivări, în acest moment gândindu-se că opinia majorității își va impune punctul de vedere în luarea deciziilor. Este periculos ca argumentul majorității să se impună unor oameni care adoptă această opinie nu dintr-o intimă convingere, ci dintr-o lenevie intelectuală sau dintr-o cântărire a avantajelor oferite de îmbrățișarea opiniei majorității și a dezavantajelor viitoare create de opinia minoritară spre care tinde conștiința lor profesională. Abdicarea de la principiul supremației intimei convingeri și adoptarea unei atitudini oportuniste sunt incompatibile cu profesiunea de magistrat. A face acest lucru înseamnă a-și trăda profesia, a realiza în cele din urmă un act de injustiție.

Vom remarca faptul că procesul deliberării, pe lângă aspectele lui procedurale relevate mai sus, are și condiții psihologice. Intima convingere duce la formarea unei păreri ferme despre anumite realități sociale. Această părere va fi în cadrul legii, în litera și spiritul ei, și nu în afară. Dreptul subiectiv la intimă convingere nu implică posibilitatea formării unei opinii care să intre în conflict evident cu normele legale. Judecătorul trebuie să se supună, în ultimă instanță, legii. Iată anumite limite între care poate opera această convingere intimă, depășirea lor echivalând cu încălcarea principiului supremației legii.

Opera finală a procesului de deliberare este construită din pronunțarea unei hotărâri judecătorești care trebuie să cuprindă, pe lângă soluția adoptată și motivarea acesteia din urmă. În considerentele hotărârii sunt reflectate gândirea și psihologia membrilor completului de judecată, judecătorii stabilind care este situația de fapt, care este norma juridică aplicabilă, făcând chiar o interpretare a textului de lege respectiv. Au un rol deosebit în formarea ultimei convingeri. Buna-credință, existența unei conștiințe morale, sentimentul că au respectat prevederile legale în procesul de aflare a adevărului, că au utilizat mijloace adecvate și că au luat măsurile care se impuneau în cauză.

proces să fie caracterizate ca fiind ponderate. Mecanismele psihice ale oamenilor sunt extrem de diverse, uneori greu de încadrat într-un anumit tipar. Reprezentantului legii i se cer foarte multe calități. Acestea pot fi dobândite printr-un autocontrol riguros și permanent; judecătorul trebuie să dea dovadă de multă **toleranță**, de stăpânire de sine, de o mare disponibilitate de a asculta. Sunt total contraindicate: dezgustul, plictiseala, sila, agresivitatea, nervozitate etc. Trebuie să se manifeste față de părțile din proces o atitudine rezervată, un om impresionabil sau frământat de propriile probleme nefiind recomandat pentru această profesie. Găsirea unui echilibru optim pentru fondul psihic al judecătorului este greu de realizat deoarece trebuie avut în vedere faptul că și acesta este o ființă umană care se caracterizează prin sentimente, subiectivitatea făcându-și loc într-un anumit grad în procesul decizional. Cauzele care se află pe rolul instanțelor judecătorești aduc un noian de informații între care se stabilesc conexiuni în vederea descoperirii adevărului. De asemenea, aceleași cauze provoacă diferite și complexe contacte comunicaționale ale magistratului cu părțile din proces. Toate acestea duc la configurarea unor sentimente specifice, diferite de la o persoană la alta, afectivitatea avându-și rolul ei bine determinat: un fond psihic pozitiv, echilibrat poate influența o reușită profesională.

7.3.4.7. Lipsa prejudecăților, a antipatiei sau simpatiei pentru justițiabili

Reprezentantul autorității judiciare trebuie să facă dovada și a altor calități: **lipsa prejudecăților, a antipatiei sau a simpatiei față de justițiabili**.

Analizând mecanismul psihologic de apariție a acestor stări afective, putem spune că rațiunea nu ocupă un rol primordial, experiența fiecărui individ spunându-și cuvântul. Atracția sau repulsia resimțită de magistrați față de o parte din proces reprezintă un veritabil obstacol în calea principalității de care trebuie să dea dovadă în actul de justiție. Apariția acestor stări sufletești pozitive sau negative este spontană, asociațiile involuntare făcute de un om variind în funcție de situația concretă cu care el se confruntă. Magistratul trebuie să nu se lase influențat de acei factori care mizează pe simpatia lor în vederea reducerii pedepselor ce li se cuvin.

7.3.4.8. Buna-credință

O altă cerință fundamentală care se impune a fi prezentă la judecător este **buna lui credință**. Ea implică o sinceritate în cuvinte (conformitatea gândurilor omului) și o fidelitate în angajamente (concordanța cuvintelor cu faptele săvârșite de acesta). Marcus Tullius Cicero spunea că buna-credință constă în: „sinceritate în cuvinte (veritas) și fidelitate (constantia) în angajamente”. **Magistratul trebuie să dea dovadă de loialitate, prudență, ordine, temperanță**. Este necesar ca autoritatea judecătorească să subordoneze acțiunea d'înfăptuire a justiției principiului aflării adevărului, respectării legii și ordinii de drept. Această putere statală trebuie să acționeze independent, nefiind admisibile intervenții ale celorlalte puteri. Cauzele deduse judecății trebuie să fie soluționate numai pe baza existenței unor probe certe, să fie respectate procedurile legale, evitându-se orice fel de abuzuri. Respectarea garanțiilor procesuale, a prezumției de nevinovăție, a dreptului la apărare, a drepturilor fundamentale ale omului, joacă un rol important pentru caracterizarea conceptului de bună-credință. O altă latură a acestui concept este formată din abținerea magistratului de la producerea prejudiciilor. El este dator să observe posibilele vicii existente pe parcursul procesului și să le înlăture, să dovedească receptivitate la solicitările apărării față de eventualele prejudicii. Scopul final al acestei bune-credințe este pronunțarea, de către judecător, a unei hotărâri legale și temeinice. Soluția judiciară aplicabilă unei spețe trebuie să fie rezultatul unei convingeri intime. Această convingere are rolul ei cardinal pentru activitatea de judecată și este protejată printr-o serie de pârghii juridice: afirmarea principiului separației puterilor în stat, a independenței magistraților

și supunerii lor numai legii, a inamovibilității lor. Alături de aceste garanții juridice amintim importanța pe care o au: moralitatea și buna-credință a judecătorului, respectarea de către acesta a principiilor și legilor de formare a probelor, utilizarea criteriile psihologice.

7.3.5. Conotații psihologice asupra deliberării în pronunțarea sentinței

Legislația noastră procesuală asigură un cadru adecvat formării intimei convingeri: imediat după închiderea dezbaterilor în fond are loc deliberarea completului de judecată; deliberarea are un caracter secret, la ea participând numai membrii completului; judecătorii vor avea în vedere în primul rând chestiunile de fapt și apoi cele de drept; ei sunt obligați să-și spună părerea, ultimul cuvânt avându-l președintele, aceasta pentru a nu-i influența pe cei care au o mai mică experiență. Luând în considerare principiul colegialității completelor de judecată, trebuie să ajungem la concluzia – firească pentru toți – că se poate întâmpla să existe o opinie separată. În acest caz, deși opinia separată nu va avea câștig de cauză în soluția judiciară, totuși, este importantă recunoașterea unui drept la intima convingere. Judecătorul aflat într-o asemenea situație își va motiva opinia.

Opinia separată dovedește forța convingerii intime, existența unei coloane vertebrale profesionale și de conștiință, simțul moral, etic și juridic, curajul propriei opinii. Timpul poate să verifice susținerile sale în cadrul unor eventuale erori judiciare. Atunci când opinia separată este îmbrățișată apoi de instanța de control judiciar sau de practică, intervine mulțumirea și satisfacția profesională de a avea dreptate. Momentul acesta îl face pe judecător să uite starea de disconfort psihic pe care o trăiește în clipa luării deciziei, în sensul adoptării opiniei separate. Lupta care se dă în sufletul său cu ocazia formulării opiniei separate este deseori acerbă, conștiința spunându-și cuvântul în cele din urmă, reușind să învingă în fața argumentului majorității. De multe ori, oamenii sunt înclinați să se lase înfrânți de aceste motivări, în acest moment gândindu-se că opinia majorității își va impune punctul de vedere în luarea deciziilor. Este periculos ca argumentul majorității să se impună unor oameni care adoptă această opinie nu dintr-o intimă convingere, ci dintr-o lenevie intelectuală sau dintr-o cântărire a avantajelor oferite de îmbrățișarea opiniei majorității și a dezavantajelor viitoare create de opinia minoritară spre care tinde conștiința lor profesională. Abdicarea de la principiul supremației intimei convingeri și adoptarea unei atitudini oportuniste sunt incompatibile cu profesiunea de magistrat. A face acest lucru înseamnă a-și trăda profesia, a realiza în cele din urmă un act de injustiție.

Vom remarca faptul că procesul deliberării, pe lângă aspectele lui procedurale relevante mai sus, are și condiții psihologice. Intima convingere duce la formarea unei păreri ferme despre anumite realități sociale. Această părere va fi în cadrul legii, în litera și spiritul ei, și nu în afară. Dreptul subiectiv la intimă convingere nu implică posibilitatea formării unei opinii care să intre în conflict evident cu normele legale. Judecătorul trebuie să se supună, în ultimă instanță, legii. Iată anumite limite între care poate opera această convingere intimă, depășirea lor echivalând cu încălcarea principiului supremației legii.

Opera finală a procesului de deliberare este construită din pronunțarea unei hotărâri judecătorești care trebuie să cuprindă, pe lângă soluția adoptată și motivarea acesteia din urmă. În considerentele hotărârii sunt reflectate gândirea și psihologia membrilor completului de judecată, judecătorii stabilind care este situația de fapt, care este norma juridică aplicabilă, făcând chiar o interpretare a textului de lege respectiv. Au un rol deosebit în formarea ultimei convingeri. Buna-credință, existența unei conștiințe morale, sentimentul că au respectat prevederile legale în procesul de aflare a adevărului, că au utilizat mijloace adecvate și că au luat măsurile care se impuneau în cauză.

judecător implică existența anumitor raporturi dintre conștiințele conduitele lor, pe de o parte, și mărturia, pe de altă parte, contradictorialitatea punând în discuție valabilitatea mărturiei în fața justiției (se înlătură mărturia, nesancționându-se martorul de bună-credință, ori se înlătură mărturia, sancționându-se, în genere, martorul de rea-credință). Sunt posibile următoarele variante atunci când analizăm raportul care are drept:

a) **prim termen – conștiința, conduita magistratului;**

b) **al doilea termen – mărturia.**

a) Judecătorul a cunoscut caracterul nesincer al mărturiei mincinoase, dar l-a acceptat în vederea pronunțării unei anumite soluții. Motivele acceptării pot fi de natură politică sau ocultă, exponentul legii fiind chiar corupt în anumite situații.

b) Magistratul și-a neglijat rolul activ în admiterea și aprecierea probelor și a reținut ca valabilă o mărturie mincinoasă sau o mărturie falsă, întemeiată încă din „statu nascendi” pe deficiențe de percepție ale martorului sau distorsiuni ulterioare acestui moment.

Dacă primul caz se referă la presiunile diverse exercitate asupra justiției sau la corupție, al doilea caz vizează culpa deontologică a magistratului.

Mărturia poate fi influențată și de atitudinea martorului față de judecător, în mare măsură. Pe baza unei experiențe anterioare stocate în memorie, martorul are o anumită atitudine față de autorități, în genere, dar și față de magistratul aflat în fața sa, privit ca o persoană care îi devine simpatcă sau antipatică. Un magistrat care știe să trezească simpatii spontane martorului, își asigură colaborarea acestuia. Dacă martorul este o persoană care acționează sub impulsul acestor efecte, în momentul reactivării informațiilor, în funcție de simpatia sau antipatia resimțită față de cel care conduce cercetarea, martorul va face sau nu eforturi de a da lămuririle cerute pentru elucidarea cazului. Nu trebuie să uităm faptul că în contactul cu autoritatea judiciară, în condițiile unei stări emoționale mărite, se produce la martor blocajul memorial, procesul reactivării fie sub forma reproducerii, fie sub forma recunoașterii, este compromis. Judecătorul trebuie să cunoască aceste aspecte ale psihologiei martorului, dar și altele care nu vor putea fi relevate în acest stadiu. Merită să facem următoarea precizare; aprecierea unei mărturii se va baza pe două principii fundamentale, și anume: cel al sincerității martorului și cel al fidelității percepției și acurateței reproducerii datelor cu privire la faptele și împrejurările faptei. Magistratul este obligat să interpreteze datele pe care i le oferă conduita, fizionomia și reacțiile exterioare ale celor cu care se află în intercomunicare psihologică. Toate aceste interpretări, ca și o serie de alte date culese pe parcursul procesului vor contribui în final la formarea intimei convingeri a judecătorului.

Rolul judecătorului se relevă și în cadrul duelului judiciar care are două figuri centrale în procesul penal: acuzatorul public și apărătorul. Se aplică aici principiul contradictorialității: toate probele administrate în cauză sunt supuse discuției părților, procurorului, instanței și apărătorului. Instanța de judecată cunoaște diferitele puncte de vedere exprimate oral în ședință de părți cu interese contrarii, ea trebuind să discearnă între acestea și să se oprească asupra unei soluții legale și temeinice. Judecătorul este obligat de legislația procesuală să pună în discuția părților probele, diverse probleme de drept substanțial și procesual. Prin această operațiune se obțin și se cântăresc informațiile pe care le va folosi pentru justa soluționare a cauzei.

Unii magistrați sunt „tipicari”, adică dau dovadă de corectitudine, dorind să respecte normele procedurale, fiind extrem de minuțioși în această operațiune dacă le permite timpul. Cei doi protagoniști ai duelului judiciar trebuie să se adapteze, din punct de vedere procedural, la exigențele acestui tip de judecător, reușind astfel să colaboreze cu completul de judecată.

Relația interpersonală judecător – acuzator – apărător se desfășoară într-un cadru reglementat, dar prezintă și o componentă psihologică ce nu poate fi neglijată. Oricum, avocatul și procurorul

trebuie să țină seama de personalitatea magistratului pentru reușita colaborării. Astfel, sentimentul de antipatie provocat de avocat sau procuror judecătorului, poate duce la sancționarea inculpatului cu o pedeapsă mai mare, conturându-se astfel subiectivismul în procesul decizional.

La formarea intimei convingeri a judecătorului poate contribui în mod complet și edificator apărătorului inculpatului. Atunci când se pun concluzii în fond, pledoaria avocatului este analitică, căutându-se chiar de la început captarea atenției completului de judecată.

Una din funcțiile psihologice ale duelului judiciar se referă la psihologia intimei convingeri a magistratului investit cu luarea deciziei. Dacă judecătorul are un drept asupra intimei convingeri, același lucru se poate spune și despre avocat și procuror. Fiecare din acești doi protagoniști ai duelului judiciar are punctul său de vedere și cu ocazia dezbaterii de fond a cauzei ei vor căuta să-și impună opinia în fața completului. Argumentele aduse de cele două părți constituie stimuli pentru gândirea magistratului, stimuli ce interacționează cu experiența de viață, cultura și informațiile desprinse din probele administrate. De cele mai multe ori, intima convingere a judecătorului se formează abia după derularea duelului judiciar și după ultimul cuvânt al inculpatului. În ipoteza în care această intimă convingere nu s-a conturat, atunci legislația procesuală vine în ajutorul judecătorului, reglementând instituția repunerii pe rol.

Momentul procesual în care se ia hotărârea în cauza dedusă judecății apare extrem de important. Judecătorul trebuie să fie într-o stare de relaxare atunci când pune pe talgerele balanței justiției probele și argumentele. Deliberarea în stări emoționale puternice nu va conduce la soluții legale și temeinice. Judecătorul nu trebuie să se lase influențat de presiunile exercitate din exterior sau de unii factori subiectivi, străini cauzei. În situația contrară, toate dezbaterile de fond ale cauzei vor fi lipsite de importanța cuvenită, iar justiția nu s-ar mai contura ca o putere independentă în stat, ci ca una dependentă de forțe obscure care au ca valori sociale valori străine statului de drept.

Am încercat pe parcursul acestui studiu să arătăm multiplele fațete ale activității judecătorului, calitățile psiho-intelectuale și moral afective ale acestuia, prezența acestora asigurând o personalitate bine conturată și un profesionalism de care va trebui să dea dovadă orice magistrat dintr-un stat de drept. Analizarea psihologică a exponentului autorității judiciare s-ar impune să fie completată cu relevarea condițiilor materiale optime înfăptuirii actului de justiție. Este adevărat că aceste condiții materiale sunt asigurate în legislația românească (în Constituție și Legea nr. 92/1992), dar transpunerea lor în practică lasă de dorit, acestea având consecințe negative pentru justiția românească. Pe viitor, pe măsura îmbunătățirii acestor condiții, se va asigura o calitate corespunzătoare actului de împărțire a dreptății. Oricum, acum dar și pe viitor, toate forțele statului cu atribuții în acest domeniu trebuie să-și unească eforturile, contribuind în mod hotărâtor la o justiție de calitate, la executarea hotărârilor judecătorești. Legea, privită ca o regulă de esență rațională edictată de autoritatea statală, exercită o anumită presiune asupra indivizilor particulari, căutând să evite devianța și să asigure conformismul și fidelitatea acestora față de modelul general stabilit. Ideal ar fi fost ca oamenii să fi interiorizat aceste norme și să fi respectat valorile proclamate de ele. Dar, întotdeauna, într-o societate, indiferent de contextul ei organizațional, s-au manifestat tendințe de tip anatomic. A trebuit să intervină autoritatea judiciară, privită ca o formă a controlului social, pentru a estompa aceste devianțe. Se relevă astfel rolul coercitiv al justiției, încercându-se să se ajusteze continuu reacțiile negative ale indivizilor la schemele cu valoare generală. Iar magistrații, ca reprezentanți legitimi ai puterii judecătorești, trebuie să fie conștienți în permanență de misiunea pe care o au de înfăptuit, de dificultatea ei, de calitățile psiho-intelectuale și moral-afective impuse de profesie și societate, de adevărul că sunt și ei ființe omenești supuse greșelilor, sentimentelor, limitelor normale pentru orice individ uman.

Dorința de a îndrepta răul produs în societate este binevenită ca și lupta îndârjită în care se implică multă pasiune, luptă în urma căreia va trebui să învingă binele și valorile morale consacrate sau nu pe plan legislativ.

Secțiunea IV – Avocatul – personalitate în templul justiției (Coordonate psihologice)

A. Considerații generale

7.4.1. Talent și vocație în arta avocatului. Comentarii asupra conceptului de talent

a) **Din perspectiva simțului comun:** mentalități anacronice, nerealiste, clișee;

b) **Din perspectiva interpretărilor științifice:**

Profesia de avocat, deși la fel de nobilă ca profesia de medic, a trezit mereu, prin implicațiile sociale specifice, atitudini contradictorii, uneori paradoxale.

Mulți și-au manifestat aprecierea și chiar admirația pentru activitatea avocaților, uneori plină de riscuri. Cu toate acestea, mereu se găsește câte ceva de reproșat avocaților, și aceasta încă din vremurile străvechi, chiar și în perioadele de strălucire a retoricii. Astfel, din datele istorice, a ajuns până la noi știrea că după ce nevasta lui Antoniu fusese asasinată din propriul lui ordin, acesta ar fi ordonat ca lui Cicero să i se taie limba pentru a nu mai putea critica pe nimeni.

Și în timpul Revoluției Franceze, ordinul avocaților a fost desființat din cauză că avocații se manifestau critic la adresa noului regim.

Se spune că și Napoleon i-ar fi detestat pe avocați. Totuși el a fost cel care a reînființat ordinul avocaților, dându-și seama de utilitatea sa, considerându-l ca unul dintre mijloacele cele mai propice pentru a menține ordinea, pentru a favoriza dorința de împăcare a părților și pentru a asigura funcționarea justiției.

Din păcate, avocații sunt desconsiderați chiar de magistrați, de aceia care ar trebui să le fie alături. Aceștia apreciază activitatea avocaților numai după ce trec de partea cealaltă a barei și cunosc ei înșiși „îngustimea vanitoasei lor păreri”²⁵. Există magistrați care fac aprecieri nepotrivite, le fac viața grea avocaților, neacordându-le sollicitudinea și întregul lor respect. Dintre gesturile nepotrivite ale magistraților, cele mai grave se petrec în pretoriu, când avocații își susțin pledoariile și sunt oarecum la discreția magistraților care conduc dezbaterile. Sunt cazuri în care magistrații îi întrerup pe avocați atunci când aceștia își susțin cauza, le fixează termene pentru care conchide, fac aprecieri jenante etc.²⁶.

Avocații trebuie înțeleși și apreciați așa cum se cuvine, fiindcă istoria, faptele de seamă ca și situațiile mărunte demonstrează ceea ce profesorul Louis Halphen spunea: „Este mai ușor să-i bârfești, decât să te dispensezi de ei”.

Păcatul împotriva baroului se plătește. Așa cum afirma profesorul Mircea I. Manolescu: „Nici n-ai apucat bine să critici și să-i disprețuiești pe avocați, că destinul face să ai nevoie de ei și să-i dorești binevoitori și apți de a te ajuta”.

Ideile principale care circulă pe stradă în opinia celor neautorizați, despre arta avocatului, despre talentul și vocația care sunt necesare pentru exercitarea acestei arte sunt în număr de trei. Mai întâi este ideea „trivială”, apoi ideea mistică și apoi concepția de politică a profesiilor.

„Trivialitatea” cu care este privită profesia de avocat și însușirile cu care sunt necesare pentru exercitarea acesteia înseamnă a contura portretul avocatului din doar câteva elemente. Spre exemplu, se spune că avocatul este un „vorbăreț”, că este un „clănțau”. Așadar, după

25. M. I. Manolescu – „Artă avocatului. Șapte prelegeri”, Ed. Humanitas, București, 1998, pag. 91.

26. În cartea sa „L'avocat”, Henri Robert citează exemplul unui avocat care în timp ce pleda l-a surprins pe președintele completului de judecată cerând asesorilor să se pronunțe, deși el nu-și terminase pledoaria. Atunci avocatul i-a cerut președintelui ca să-i dea ascultare. La întrebarea președintelui ce anume vrea să mai spună, avocatul i-a replicat: „Solicite Curții să-mi dea un act cu care să justifice părții care m-a angajat că a judecat cauza fără să mă asculte!”.

opinia comună, avocatul este un om care poate vorbi ușor despre orice, „un vorbăreț“, „un ușor și iute la vorbă“.

În opinia comună, talentul este un „dar misterios“. Aceasta este ideea mistică prin care sunt explicate succesul unora și lipsa de șansă a altora. Pretinzând că nu au fost „dăruți“ cu talent, cei în cauză explică mistic ceea ce ar trebui cercetat și explicat științific. În consecință, ei se resemnează ca în fața unei fatalități.

În concepția de politică profesională se susține ideea că în barou „intră cine vrea, dar rămâne cine poate“. Profesorul M. I. Manolescu o asemăna cu liber-schimbismul lui Caragiale²⁷.

Tot din perspectiva simțului comun, întâlnim părerea că avocatul este nu numai vorbăreț, dar în ce privește inteligența și foarte „smecher“. În ce privește moralitatea, labilitatea convingerilor avocatului, acesta este subiect de cancanuri: avocatul pledează pentru ori cauză, astăzi într-un sens, mâine în alt sens. El este un om care nu e convins de ceea ce spune.

Aceste concepții de simț comun sunt greșite. Ele se opun rezultatelor științei.

Vorbind despre talent, din punct de vedere teoretic, putem afirma că pentru a profesa avocatura, este nevoie de talent. Știința și filozofia cu reprezentanții lor din vremuri străvechi, împărtășeau ideea că talentul este o inspirație, ca aceea a „demonului lui Socrate“. Reprezentanții mai recenti, cei din Școala lui Lombroso, credeau că talentul și geniul sunt niște stări morbide. Psihanaliștii susțineau că talentul este sublimarea unor complexe refulate. Psihologul Adler afirma că talentul n-ar fi decât eflorescența unor insuficiențe ale organelor nervoase. Sintetizând diversele păreri, observăm că acestea se deosebesc prea puțin de ceea ce se crede potrivit simțului comun.

Abătându-se de la aceste concepții, știința mai recentă a considerat că talentul este înflorirea superioară, dusă la maximum, a înzestrărilor existente în oricare om și îndeosebi a inteligenței.

7.4.2. Inteligența în arta avocatului – Avocatul ca om de știință

Psihologii susțin că inteligența înseamnă sesizarea de raporturi, de relații și de corelații între lucruri, dar, în același timp și între relații și lucruri. Și toate acestea în funcție și de desprinderea unui înțeles.

Filozoful francez Jean Paulhan consideră inteligența, din punct de vedere științific, de două feluri: analitică și sintetică.

Inteligențul de tip analitic este pătrunzător, sfredelitor, descoperind detalii care altora le scapă. **Inteligențul de tip sintetic** are o viziune de ansamblu, realizând un înțeles total nou, o sinteză. Inteligența analitică caracterizează îndeosebi pe omul de știință, în timp ce inteligența sintetică este specifică artistului.

Avocatul nu este însă doar un artist înzestrat cu o inteligență sintetică, ci și un om de știință cu aptitudini analitice și, mai mult, un artizan, un profesionist. De aceea, în activitatea sa avocatul trebuie să valorifice virtuțile ambelor tipuri de inteligență.

Prima preocupare a avocatului ține de domeniul științei, al științei dreptului. În fața instanțelor judecătorești, avocatul trebuie să desfășoare o activitate creatoare în domeniul științei, iar pentru aceasta i se cere talentul special al omului de știință, care are două componente esențiale, spiritul științific și talentul intelectual.

Potrivit logicianului francez Edmond Goblot, spiritul științific este o virtute morală, caracterizată în primul rând de o puternică iubire de adevăr, dar și de alte calități, precum sinceritatea intelectuală, profunzimea și rigoarea în gândire, scormonirea detaliilor etc.

Cercetând inteligența și sub alte aspecte, psihologii au ajuns la concluzia că tipurile de inteligență pot fi clasificate și după alte criterii în: **inteligență verbală**, **inteligență tehnică** și **inteligență socială**. În avocatură sunt necesare toate cele trei tipuri de inteligență, dar

îndeosebi cea verbală, considerată ca inteligență tipică. Ea este inteligența tipică pentru că funcția principală a inteligenței este de a surprinde înțelesuri, iar aceste înțelesuri trebuie să-și aștepte o expresie verbală.

Avocatul are nevoie de o inteligență verbală mai întâi ca om de știință, fiindcă știința înseamnă un limbaj bine alcătuit, iar știința dreptului este, în bună măsură, o știință de concepte, de abstracții.

Inteligența tehnică și inteligența socială sunt, de asemenea, necesare avocatului, dar se deplasează către celelalte ipostaze în care se înfățișează avocatul nu ca om de știință, ci ca artizan și ca artist²⁸. Sunt însă și alte aspecte ale inteligenței de care avocatul are nevoie. Este vorba de puterea de a discerne, discernământul fiind o facultate esențială a inteligenței. Alături de virtuțile spiritului științific, discernământul este pentru avocat indispensabil.

7.4.3. Avocatul artist

În paragraful anterior am afirmat că avocatul este și artist. Tocmai de aceea el trebuie să aibă și o inteligență tehnică, fiindcă activitatea sa are caracter practic.

Persoana avocatului cunoaște o dublă ipostază, de artizan și artist în același timp. Avocatul este artizan în măsura în care folosește un ansamblu de procedee și de mijloace tehnice pentru exercitarea profesiei sale, dar și artist, ca autor al unei opere literare care este pledoaria, specie a genului retoric menită să determine convingerea judecătorului.

Componenta artizanală a profesiei se poate desprinde și perfecționa, dar arta avocațială (pledoaria) în sensul înalt al cuvântului exclude rețetele, pentru că opera de artă nu este un fabricat.

Cristalizarea activității avocațiale într-o pledoarie, cu toate atribuțiile unei opere de artă este titlul de noblete al profesiei de avocat²⁹.

Pentru a reuși în profesia sa nu este însă de ajuns ca avocatul să aibă talent intelectual și artistic. El trebuie să se preocupe îndeaproape de arta de a vorbi. O vorbire este cu atât mai frumoasă cu cât este mai ușor de înțeles, producându-le în același timp ascultătorilor plăcere și emoție. Ea contribuie la conservarea faptelor și argumentelor expuse. Trebuie combătută judecata celor care socotesc că, cu cât avocatul vorbește mai frumos, mai tehnic, mai artistic, cu atât este mai puțin convins.

Avocatul este posesorul unei inteligențe discursive ce trebuie dublată de o putere intuitivă, ceea ce este caracteristic unui artist. De asemenea, pe lângă intuitivitate, avocatul trebuie să aibă o anumită adâncime sufletească, o tonalitate afectivă. El este posesorul acestor calități artistice, fiindcă el trăiește faptele realității cu o reacție afectivă mult mai puternică decât omul de rând.

La aceste calități se adaugă, având un rol foarte important, fantezia creatoare care este produsul imaginației. Artistul – avocat este un om de fantezie creatoare, pentru că în disputa judiciară el creează așa-numita ipoteză judiciară, pe care o înfățișează în fața instanței de judecată. Aceasta ipoteză judiciară conține elemente empirice, adică starea de fapt a speței și chestiunile de drept, ambele sudate prin „diagnosticul juridic“.

28. M. I. Manolescu – op. cit., pag. 101.

29. Trăsăturile pledoariei și tipurile de oratori (E. Altavilla – „Psihologia judiziaria“, vol. II, Unione tipografico-editrice Torinese, 1955, pag. 826-831)

Recunoscând școlii italiene de psihologie judiciară meritele științifice în materie, lucrările de specializare citează în mod constant pe Enrico Altavilla, autor de prestigiu, grație nu numai cercetărilor din domeniu, dar și calității sale de ilustru avocat. Fără a intra în amănunte, vom menționa că autorul citat subliniază particularitățile psihologice ale comunicării între avocat și părțile pe care le asistă, cerințele tehnice, estetice, retorice și științifice ale pledoariei pe care o consideră și un act de cultură.

În ceea ce privește tipurile de oratori, autorul distinge oratorul strălucitor; oratorul rațional; oratorul umorist și oratorul prolix (minuțios, dar neclar și diluat).

Fantezia creatoare îl va ajuta pe avocat să prezinte starea de fapt în așa fel încât auditorii săi să-și închipuie că participă ei înșiși la desfășurarea evenimentelor.

La **calitățile** necesare avocatului artist: **intuiție, adâncime psihică, fantezie creatoare**, se mai adaugă **expresivitatea**. Avocatul artist trebuie să găsească expresivitatea unor lucruri față de care oamenii de rând au o atitudine neutră, banală. El trebuie să găsească tuturor faptelor și împrejurărilor pe care le înfățișează în expunerile sale, o semnificație care poate fi generală sau numai de speță.

7.4.4. Avocatul– profesionist al vocației

Ca om de știință și ca artist, avocatului i se cere, așa cum am arătat, talent. El este însă și artizan, om de activitate practică, și în această calitate i se cere să aibă vocație.

Potrivit părerilor obișnuite, talentul corespunde noțiunii „de diletant“, iar vocația corespunde celei de „rutină“. Aceste idei sunt false și trebuie înlocuite cu explicații științifice.

După părerea psihologilor, **vocația înseamnă o sumă de aptitudini pentru a putea realiza o profesie**. Nu este suficient ca o persoană să se simtă chemată pentru o profesie, ci trebuie să simtă un impuls irezistibil, să simtă că nu ar putea face altceva. Fără această iubire față de profesia aleasă, nu se poate ajunge la vocație.

În opinia profesorului Mircea I. Manolescu „talentul și vocația pot fi create, dar nu te poți dispensa nici de unul, nici de celălalt, dacă vrei să te realizezi ca personalitate într-o anumită profesie. Se pot crea amândouă prin studierea aptitudinilor necesare. Dar mai întâi se cere să te studiezi pe tine însuși, să descoperi în adâncul ființei tale acele aptitudini pe care nici tu nu le-ai bănuț că ar exista. Totodată, trebuie să ștergi din mintea ta, din sufletul tău acele iluzii pe care ți le făceai despre existența unor însușiri, pe care în realitate nu le ai. Între altele trebuie să cauți prin mijloacele tehnice să-ți dezvolti talentul, fiindcă, după cum spun autorii, talentul, spre deosebire de geniu care este înăscut și neprogresiv, conține o sumă de însușiri înăscute care se mișcă pe o linie mai mult rațională. Dar el se compune și din însușiri dobândite prin efort tehnic, cu voința de a te realiza, fiindcă la perfecționarea talentului găsești totdeauna elementul tehnic, conștient“.

Vocația este, la un profesionist, lucrul cel mai important. Dovada rezultă din faptul că ea trece înainte micilor pasiuni, a convingerilor, chiar înaintea intereselor meschine și egoiste și chiar a instinctelor.

În ce privește talentul, acesta înseamnă îndemânarea, ușurința de a face mai repede și mai bine decât poate să facă altul același lucru. Acest „mai repede și mai bine“ este însă relativ. Decât mai binele acesta există un alt bine și mai puternic, la care se poate ajunge pornind de foarte jos, perfecționând mereu.

Orice avocat are o sumă de însușiri. Dacă are inteligență, emotivitate, dacă își organizează aceste însușiri printr-un învățământ tehnic, el va putea deveni un profesionist. Astfel, talentul său nu va mai fi cel al unui diletant, ci al unui profesionist adevărat. Iar artizanul nu va mai fi un rutinar, ci acel artizan care va da societății expresia individualității lui, acea armonie productivă pe care o cere societatea de la el.

7.4.5. Moral și imoral pe terenul apărării

Rolul avocatului în procesul judiciar este să-l apere pe împlicat, pentru că aceasta este vocația lui. Nu i se poate reproșa imoralitatea unui avocat, decât dacă acesta este dominat de sentimente egoiste și pledează contrar vocației sale.

În profesia de avocat, esențial este ca acesta să știe și să poată să se plaseze din punctul de vedere al celuilalt. Acest celălalt este adversarul în proces, instanța, opinia publică, dar mai ales clientul. Pentru client, avocatul este un ajutor–nu rareori indispensabil. Dar avocatul

terbuie să refuze clientului rolul de complice pe care acesta vrea să i-l atribuie, respingând subiectivitatea clientului pe care acesta o poate exercita asupra sa.

Orice profesionist al barei trebuie să-și păstreze independența față de client, în interesul, în primul rând, al clientului, al cauzei sale. Avocatul nu trebuie să primească necritic versiunea subiectivă a clientului despre „dreptatea sa”. El trebuie să-și formeze o părere proprie despre litigiu, încercând să afle, cu tact și discernământ, de la cel pe care îl apără, adevărul. El va fi astfel primul judecător al cauzei, dar nu și un inchiuzitor al clientului.

De asemenea, avocatul se va feri să dea asigurări clientului, ori să facă pronosticuri hazardate. Refuzul de a se angaja în pronosticuri certe va fi practicat de către avocat cu tact, pentru ca justițiabilul său să nu creadă, în cazul când câștigă procesul, că avocatul nu a avut un merit, meritul revenind, în acest caz, exclusiv „dreptății sale”.

Avocatul trebuie să ducă cu clientul o întreagă activitate de lămurire, care este destul de grea și, uneori, neplăcută. Dar pentru că, clientul nu poate fi suprimat, avocatul este dator să încerce să țină o cumpănă dreaptă între necesitatea de a lua informațiile indispensabile de la client și riscul de a fi dezinformat de el. De aici rezultă că avocatul are o poziție destul de dificilă și tocmai de aceea el trebuie să dea dovară de tact în contactul cu clientul.

Atunci când ia cuvântul, avocatul o face pentru a-și spune părerea, pentru a exercita o tehnică de apărare a unei ipoteze, ori pentru a îndeplini un rol social sau un rol logic (în disputa judiciară, judecătorii nu pot să aleagă decât având în față două teze).

La bară, avocații sunt egali: marele avocat este egal cu stagiarul, iar ceea ce avocatul pledează are valoarea conținutului și a modului cum pledează cauza, a argumentelor pe care le prezintă instanței. Avocatul trebuie să fie înarmat cu metoda descoperirii adevărului, cu metoda de a-l depista.

Atitudinea riguroasă în verificarea sursei și valorii unei cunoștințe, atitudinea dubitativă prin aplicarea unei îndoieli metodice, suspendarea părerii până la obținerea unei certitudini obiective, acestea toate sunt, pe de o parte, condiții indispensabile pentru stabilirea adevărului în proces, și, pe de altă parte, greu de realizat, mai ales pentru că nu sunt doar condiții ale funcționării intelectului avocatului, ci veritabile virtuți, ce constituie acel ansamblu de însușiri, deprinderi și atitudini care definesc structura intelectuală, caracterul și ținuta morală a omului de știință care este avocatul.

7.4.6. Personalitatea avocatului – profesionist și strateg

Pentru a-și crea un viitor în profesie și a se bucura de o anumită reputație, avocatul trebuie să se creeze mai întâi pe el însuși, perfecționându-și calitățile personale și depunând un efort neconținut, pentru că avocatura este o profesie grea care cere multe și grele strădanii.

Un avocat înzestrat cu mai puține calități și mai puțin talent nu trebuie să accepte condiția mistică despre talent și să creadă că dacă nu este înzestrat cu talent nu are rost să mai insiste. El nu va aștepta cu brațele încrucișate să-i vină inspirația, pentru că talentul ca latență nu înseamnă nimic. Pentru a exercita activitatea în fața instanței, avocatului îi sunt necesare anumite condiții materiale, între care condiția fizică, condiția spirituală, starea de spirit ce trebuie pregătite dinainte.

Între cele mai importante calități ce se cer unui avocat, acesta trebuie să aibă:

- facultatea de a argumenta și de a construi, pentru a fundamenta solid un proces;
- imaginație și darul invenției, pentru a descoperi noi argumente și a modifica aspectul procesului;
- spirit de sinteză, pentru a scoate în relief punctele esențiale ale procesului;
- spirit critic, pentru a putea combate argumentele adversarului;
- simț psihologic, necesar pentru a pricepe reacțiile auditoriului;
- ascuțime intelectuală și priceperea de a se mlădia după împrejurări.

În ce privește pledoaria, avocatul se pregătește studiind dosarul cu toate actele și gândind foarte serios asupra tuturor situațiilor și evenimentelor ce se desprind din documente. Pregătirea unui proces este o pregătire ad-hoc, însă mai puțin importantă decât pregătirea generală, care constituie baza pregătirii ad-hoc, adică pentru un anumit proces. Avocatul nu va ști să se pregătească pentru un anumit proces, dacă nu are o pregătire de ordin general, care înseamnă transformarea sa, formarea sa profesională.

Avocații care au talentul de a vorbi și știu și ce să spună nu au nevoie să se pregătească pentru o anumită pledoarie în sensul de a și-o scrie, de a o învăța pe dinafară etc. Ei trebuie însă să se pună într-o bună condiție fizică, psihică, spirituală și afectivă. Ca să se pună în cele mai bune condiții pentru a realiza virtualitățile talentului, avocatului nu i se pot prescrie reguli tehnice. El singur trebuie să-și creeze aceste condiții.

Pentru a pleda, avocatul trebuie să cunoască ce este în esența ei pledoaria, care sunt regulile ei de existență, nu ca rețetă pentru toată viața, ci pentru ceea ce face în momentul când pledează.

Potrivit afirmațiilor marelui avocat francez Henri Robert, avocatul urmărește să convingă, nu să seducă. Dar el nu poate convinge fără să atragă atenția, chiar involuntară, a judecătorului, și mai ales să o mențină clară tot timpul expunerii. Avocatul nu face nici un serviciu, nici clientului său, nici judecătorului și nici chiar justiției, dacă ocupă un loc pentru a nu face nimic. Prezentarea la bară a avocatului nu este un simplu ritual. Prezentându-se la bară, avocatul este obligat să expună, să vorbească. Expunerea sa trebuie să fie atrăgătoare și bine documentată. Avocatul trebuie să se întrebe tot timpul ce eficacitate are expunerea lui, dacă a reușit sau nu să transmită judecătorului situația exactă a cauzei pe care o susține și, mai ales, dacă a reușit să-l convingă pe judecător de justetea susținerilor sale.

Ce trebuie să urmărească avocatul în expunerea sa? Să găsească mai multe idei decât un mare jurist, dar să expună în mai puține cuvinte decât cel mai sumbru dintre scriitori. Numai în felul acesta vorbirea avocatului în fața instanței se va numi pledoarie. Învățând arta literară, arta de a găsi cuvintele cele mai potrivite, avocatul se va ridica de la situația de simplu artizan al dreptului, devenind un artist în profesia lui.

B. Psihologia apărării – metode psihologice utilizate de avocat³⁰

7.4.7. Persuasiune – Sugestie – Transparență

Pledoaria avocatului este constructul formal sub care substanța psihologică a apărării este indusă în conștiința completului de judecată, a juraților, a publicului și a reprezentanților mass-media.

30. Apărarea – noțiuni strict juridice

Considerată ca o activitate procesuală complexă, apărarea impune ca la eforturile persoanei ce luptă pentru apărare drepturilor și intereselor sale să se alătore și participarea unui apărător, care poate fi o persoană aleasă sau numită în proces, în scopul de a ajuta părțile să-și apere interesele ocrotite de lege.

Constituția României rezervă un loc deosebit dreptului la apărare, în art. 24 alin. 1, subliniind că dreptul la apărare este garantat. În alin. 2 al aceluiași articol se arată că în tot cursul procesului, părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu.

Organizarea și exercitarea avocaturii în România au fost reglementate prin Decretul nr. 281/21 iulie 1954 care a fost modificat esențial prin Decretul-Lege nr. 90/1990.

În prezent organizarea și exercitarea profesiei de avocat este reglementată prin Legea nr. 51/1995.

Aceste acte normative, având menirea de a defini statutul avocatului în sistemul procesului judiciar, au ca punct de plecare reglementările privind dreptul de apărare și drepturile apărătorului cuprinse în legile de modificare a Codului de procedură penală (art. 171-174, 513-522), în Constituția României (art. 24), în Legea de organizare judecătorească nr. 92/1992 (art. 7 și art. 8), în Codul de procedură civilă (art. 74-81), precum și în art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului ratificată de România prin Legea nr. 30/1994.

Dreptul la apărare poate fi exercitat de:

- persoana în cauză, iar în anumite situații de rudele acesteia;
- persoana respectivă, după consultarea avocatului;

Transmiterea și receptarea mesajului apărătorului în proces este tributară însă atmosferei din sala de ședință (publicitatea, oralitatea, contradictorialitatea etc.) care tensionează emoțional climatul dezbaterilor, factorii perturbatori diminuând calitatea informațiilor transmise, la care se adaugă și pierderile determinate de selecția făcută de interlocutor asupra conținutului mesajului transmis, pentru că nu tot ceea ce există în intenția avocatului va fi reținut de președintele de judecată.

Din punct de vedere psiho-cibernetice, comunicarea ideală ar fi aceea în care tot ceea ce se transmite se și recepționează.

În cadrul dezbaterilor judiciare, pledoaria apărării întâmpină factori ce țin de calitatea primitorului, profesionalismul completului de judecată, buna-credință a completului de judecată, de contextul recepționării, atmosfera sălii de ședință, cât și de trăirea intimă ca proces psihologic resimțit la nivelul personalității fiecăruia dintre membrii instanței la care pot apărea noi sensuri de interpretare a elementelor de fapt și de drept, neexistând în intenția apărătorului, după cum și acesta din urmă, în funcție de reacția instanței, poate replica prin idei noi, îmbogățind sfera nuanțelor dizertației sale. În replică, și complexul de judecată poate sesiza nuanțe de la avocat.

Un rol important în comunicare îl are și funcția cognitivă, resorbită de fapt în funcția comunicării, care atrage atenția asupra clarității și cursivității limbajului mesajului cognitiv, în complexe situații de context ale dezbaterilor judiciare în care apărarea apare la bară.

Comunicarea îndeplinește o funcție reglatorie, ce se referă la orientarea desfășurării proceselor psihice cognitiv-demonstrative, și anume: orientarea și reorientarea atenției completului de judecată față de anumite elemente de fapt și de drept ale cauzei, activarea unor informații depozitate în memoria, gândirea și percepția acestora, declanșarea la președintele instanței a unor trăiri emoționale, sentimente, modelări de reacții etc., în funcție de scopul urmărit.

7.4.9. Influențarea convingerii intime. Procedee: argumentarea și persuasiunea

În pledoaria sa avocatul va utiliza tehnicile psihologice de convingere: argumentarea și persuasiunea.

Argumentarea este o acțiune intelectuală rațională prin care avocatul prezintă probe și dovezi legate prin raționamente, în scopul de a demonstra și a convinge atât juriul, cât și auditoriul de probitatea punctelor sale de vedere, a tezelor și ideilor susținute în fapt și drept.

Prin persuasiune psihologică înțelegem capacitatea de influențare, de a convinge pe cineva să facă un lucru, să adopte o anumită conduită, folosind argumente logice și afective. Psihologia persuasiunii este forma cea mai înaltă a artei de a vorbi.

Apărătorul va putea fi persuasiv cu completul de judecată, cu auditoriul din sală sau cu clienții săi numai dacă va fi dotat cu aptitudinile de a transmite, de a implanta în mintea și sufletul interlocutorilor judecăți de valoare, sentimente și trăiri care să-i deterneze de la propriile convingeri către scopurile apărării³¹

31. Studiu de caz: Apărarea în procesul soților Ceaușescu

Procesul Ceaușescu, mult discutat și în afara granițelor țării, reprezintă unul dintre cele mai contestate procese din istoria noastră judiciară, având în vedere cadrul procesual în care s-a desfășurat.

Scurt istoric:

În ziua de 25 decembrie 1989, Elena și Nicolae Ceaușescu au fost deferiți justiției. Prin „rechizitoriul” (nu a existat un rechizitoriu scris prin care instanța să fie sesizată legal) susținut de procurorul militar, s-a adus la cunoștința inculpaților faptele pentru care erau judecați și încadrarea lor în drept. Expunerea procurorului a fost

Procedeele utilizate în tehnicile argumentării și persuasiunii sunt: explicația, narațiunea, organizarea topică, clasificarea, comparația, analogia, demonstrația, alternativa, inducția, deducția etc.

Explicația este o formă de argumentare foarte simplă ce constă în expunerea clară a faptelor, cu scopul de a fi bine înțelese și de a realiza convingerea interlocutorului.

Narațiunea constă în prezentarea cronologică a evenimentelor și prezentarea unor aspecte și caracteristici ale faptelor și împrejurări ale cauzei într-un limbaj natural, inteligibil și credibil.

Prin **organizarea topică** înțelegem abordarea fenomenului pe părți, pe segmente, prin ordonarea propriei gândiri, procedură de fapt prin care avocatul poate obține ordonarea în sensul dorit de el a gândirii președintelui de complet.

obstrucționată prin reproșuri zgomotoase și mimate de soții Ceaușescu, atitudine pe care aceștia nu și-au schimbat-o pe tot parcursul procesului.

A urmat apoi cuvântul inculpaților, cărora președintele completului de judecată le-a adresat întrebări. Practic, nu s-a putut purta un dialog constructiv cu cei doi, deoarece aceștia răspundeau tot prin întrebări.

Pornirile necontrolate ale Elenei Ceaușescu și grija lui Nicolae Ceaușescu de a interveni în ponderarea ei și în stoparea dialogului, preluând răspunsul, au deteriorat actul de ascultare până la refuzul semnării procesului-verbal de interogare pe care președintele completului de judecată îl dictase în forma eliptică a posibilității culegerii unor răspunsuri.

După terminarea „audierii”, avocații au luat legătura cu inculpații; aceștia refuzând să înțeleagă situația în care se aflau, au reacționat negativ față de avocați și nu au colaborat cu aceștia.

Președintele completului a acordat apoi cuvântul procurorului care a arătat, în susținerea orală a rechizitoriului, unicitatea situației, dramatismul acelor zile, calvarul din timpul regimului Ceaușescu și lipsa unui act de acuzare anterior pregătit.

A urmat cuvântul apărării. Aceasta a încercat să-i incite pe acuzați la răspunsuri ce puteau consta în dezvinovățiri sau recunoașteri de fapte și vinovății. Încercările au rămas fără efect, nedeterminând nici înțelegere și nici regret, cei doi opunându-se cu încăpățănare să recunoască învinuirile și încercând să se apere prin preamărirea propriei personalități împinsă până la autoidealizare.

În final, apărătorul s-a pronunțat împotriva pedepsei cu moartea, susținând că pedeapsa reală ce se impunea celor doi era aceea de „a-i condamna” să trăiască în condițiile ce fuseseră create poporului.

Ultimul cuvânt acordat inculpaților s-a soldat cu același eșec, soții Ceaușescu Nicolae și Elena negând autoritatea morală și considerând ilegal completul de judecată.

După acordarea ultimului cuvânt inculpaților, instanța s-a retras pentru deliberare.

Verdictul, pe care toți îl știau dinainte, a fost condamnarea la moarte.

Concluzii:

Din punct de vedere juridic, „procesul Ceaușescu” a avut loc prin încălcarea unor norme procesuale legale, și anume: lipsa unui act de sesizare și neînregistrarea acestui act, necomunicarea către inculpați a actului de sesizare, neefectuarea urmăririi penale și a expertizei psihiatrice în timpul urmăririi penale, nefixarea termenului de judecată, imposibilitatea alegerii apărătorilor, nedeclararea recursului și nejudicarea acestuia.

În ce privește apărarea, aceasta nu s-a încadrat nici ea în normele procesuale penale: lipsa unui apărător ales făcea imposibilă administrarea unor eventuale probe în apărare. Refuzul celor doi inculpați de a comunica cu avocații a îngreunat și mai mult rolul apărării.

Soluția dată de completul de judecată a făcut ca argumentele pentru demonstrarea și aflarea adevărului în acest proces să nu mai fie scoase la lumină, opinia publică neaflând nici până astăzi adevărului în această cauză.

Propunerea făcută instanței de către avocatul apărării, de „a-i condamna pe cei doi să trăiască în condițiile ce fuseseră create poporului”, nu avea cum să fie luată în considerare de către instanță, pentru că hotărârea de executare a celor doi era luată dinainte.

„Procesul Ceaușescu”, dacă îl putem numi astfel, a fost o formă atipică de proces, mai bine-spus, un simulacru de proces. Scopul acestuia a fost executarea celor doi dictatori.

Dar scopul procesului judiciar este altul: acela de a scoate la lumină adevărul, ori în acest proces adevărul nu a fost cunoscut. Au lipsit mijloacele științifice care ar fi dus la aflarea acestuia. Abordarea psihologică, cea medico-legală și psihanalitică erau necesare în acest caz.

Care a fost motivația actului criminal? Câtă intenție și premeditare a existat? Cei doi suferă sau nu de paranoia? La aceste întrebări ar fi putut răspunde psihologia împreună cu celelalte discipline științifice amintite.

Transmiterea și receptarea mesajului apărătorului în proces este tributară însă atmosferei din sala de ședință (publicitatea, oralitatea, contradictorialitatea etc.) care tensionează emoțional climatul dezbaterilor, factorii perturbatori diminuând calitatea informațiilor transmise, la care se adaugă și pierderile determinate de selecția făcută de interlocutor asupra conținutului mesajului transmis, pentru că nu tot ceea ce există în intenția avocatului va fi reținut de președintele de judecată.

Din punct de vedere psiho-cibernetice, comunicarea ideală ar fi aceea în care tot ceea ce se transmite se și recepționează.

În cadrul dezbaterilor judiciare, pledoaria apărării întâmpină factori ce țin de calitatea primitorului, profesionalismul completului de judecată, buna-credință a completului de judecată, de contextul recepționării, atmosfera sălii de ședință, cât și de trăirea intimă ca proces psihologic resimțit la nivelul personalității fiecăruia dintre membrii instanței la care pot apărea noi sensuri de interpretare a elementelor de fapt și de drept, neexistând în intenția apărătorului, după cum și acesta din urmă, în funcție de reacția instanței, poate replica prin idei noi, îmbogățind sfera nuanțelor dizertației sale. În replică, și complexul de judecată poate sesiza nuanțe de la avocat.

Un rol important în comunicare îl are și funcția cognitivă, resorbită de fapt în funcția comunicării, care atrage atenția asupra clarității și cursivității limbajului mesajului cognitiv, în complexe situații de context ale dezbaterilor judiciare în care apărarea apare la bară.

Comunicarea îndeplinește o funcție reglatorie, ce se referă la orientarea desfășurării proceselor psihice cognitiv-demonstrative, și anume: orientarea și reorientarea atenției completului de judecată față de anumite elemente de fapt și de drept ale cauzei, activarea unor informații depozitate în memoria, gândirea și percepția acestora, declanșarea la președintele instanței a unor trăiri emoționale, sentimente, modelări de reacții etc., în funcție de scopul urmărit.

7.4.9. Influențarea convingerii intime. Procedee: argumentarea și persuasiunea

În pledoaria sa avocatul va utiliza tehnicile psihologice de convingere: argumentarea și persuasiunea.

Argumentarea este o acțiune intelectuală rațională prin care avocatul prezintă probe și dovezi legate prin raționamente, în scopul de a demonstra și a convinge atât juriul, cât și auditoriul de probitatea punctelor sale de vedere, a tezelor și ideilor susținute în fapt și drept.

Prin persuasiune psihologică înțelegem capacitatea de influențare, de a convinge pe cineva să facă un lucru, să adopte o anumită conduită, folosind argumente logice și afective. Psihologia persuasiunii este forma cea mai înaltă a artei de a vorbi.

Apărătorul va putea fi persuasiv cu completul de judecată, cu auditoriul din sală sau cu clienții săi numai dacă va fi dotat cu aptitudinile de a transmite, de a implanta în mintea și sufletul interlocutorilor judecăți de valoare, sentimente și trăiri care să-i deturneze de la propriile convingeri către scopurile apărării³¹

31. Studiu de caz: Apărarea în procesul soților Ceaușescu

Procesul Ceaușescu, mult discutat și în afara granițelor țării, reprezintă unul dintre cele mai contestate procese din istoria noastră judiciară, având în vedere cadrul procesual în care s-a desfășurat.

Scurt istoric:

În ziua de 25 decembrie 1989, Elena și Nicolae Ceaușescu au fost deferiți justiției. Prin „rechizitoriul” (nu a existat un rechizitoriu scris prin care instanța să fie sesizată legal) susținut de procurorul militar, s-a adus la cunoștința inculpaților faptele pentru care erau judecați și încadrarea lor în drept. Expunerea procurorului a fost

Procedeele utilizate în tehnicile argumentării și persuasiunii sunt: explicația, narațiunea, organizarea topică, clasificarea, comparația, analogia, demonstrația, alternativa, inducția, deducția etc.

Explicația este o formă de argumentare foarte simplă ce constă în expunerea clară a faptelor, cu scopul de a fi bine înțelese și de a realiza convingerea interlocutorului.

Narațiunea constă în prezentarea cronologică a evenimentelor și prezentarea unor aspecte și caracteristici ale faptelor și împrejurări ale cauzei într-un limbaj natural, inteligibil și credibil.

Prin **organizarea topică** înțelegem abordarea fenomenului pe părți, pe segmente, prin ordonarea propriei gândiri, procedură de fapt prin care avocatul poate obține ordonarea în sensul dorit de el a gândirii președintelui de complet.

obstrucționată prin reproșuri zgomotoase și mimate de soții Ceaușescu, atitudine pe care aceștia nu și-au schimbat-o pe tot parcursul procesului.

A urmat apoi cuvântul inculpaților, cărora președintele completului de judecată le-a adresat întrebări. Practic, nu s-a putut purta un dialog constructiv cu cei doi, deoarece aceștia răspundeau tot prin întrebări.

Pornirile necontrolate ale Elenei Ceaușescu și grija lui Nicolae Ceaușescu de a interveni în ponderarea ei și în stoparea dialogului, preluând răspunsul, au deteriorat actul de ascultare până la refuzul semnării procesului-verbal de interogare pe care președintele completului de judecată îl dictase în forma eliptică a posibilității culegerii unor răspunsuri.

După terminarea „audierii”, avocații au luat legătura cu inculpații; aceștia refuzând să înțeleagă situația în care se aflau, au reacționat negativ față de avocați și nu au colaborat cu aceștia.

Președintele completului a acordat apoi cuvântul procurorului care a arătat, în susținerea orală a rechizitoriului, unicitatea situației, dramatismul acelor zile, calvarul din timpul regimului Ceaușescu și lipsa unui act de acuzare anterior pregătit.

A urmat cuvântul apărării. Aceasta a încercat să-i incite pe acuzați la răspunsuri ce puteau consta în dezvinovățiri sau recunoașteri de fapte și vinovății. Încercările au rămas fără efect, nedeterminând nici înțelegere și nici regret, cei doi opunându-se cu încăpățănare să recunoască învinuirile și încercând să se apere prin preamărirea propriei personalități împinsă până la autoidolatrizare.

În final, apărătorul s-a pronunțat împotriva pedepsei cu moartea, susținând că pedeapsa reală ce se impunea celor doi era aceea de „a-i condamna” să trăiască în condițiile ce fuseseră create poporului.

Ultimul cuvânt acordat inculpaților s-a soldat cu același eșec, soții Ceaușescu Nicolae și Elena negând autoritatea morală și considerând ilegal completul de judecată.

După acordarea ultimului cuvânt inculpaților, instanța s-a retras pentru deliberare. Verdictul, pe care toți îl știau dinainte, a fost condamnarea la moarte.

Concluzii:

Din punct de vedere juridic, „procesul Ceaușescu” a avut loc prin încălcarea unor norme procesuale legale, și anume: lipsa unui act de sesizare și neînregistrarea acestui act, necomunicarea către inculpați a actului de sesizare, neefectuarea urmăririi penale și a expertizei psihiatrice în timpul urmăririi penale, nefixarea termenului de judecată, imposibilitatea alegerii apărătorilor, nedeclararea recursului și nejudicarea acestuia.

În ce privește apărarea, aceasta nu s-a încaadrat nici ea în normele procesuale penale: lipsa unui apărător ales făcea imposibilă administrarea unor eventuale probe în apărare. Refuzul celor doi inculpați de a comunica cu avocații a îngreunat și mai mult rolul apărării.

Soluția dată de completul de judecată a făcut ca argumentele pentru demonstrarea și aflarea adevărului în acest proces să nu mai fie scoase la lumină, opinia publică neaflând nici până astăzi adevărului în această cauză.

Propunerea făcută instanței de către avocatul apărării, de „a-i condamna pe cei doi să trăiască în condițiile ce fuseseră create poporului”, nu avea cum să fie luată în considerare de către instanță, pentru că hotărârea de executare a celor doi era luată dinainte.

„Procesul Ceaușescu”, dacă îl putem numi astfel, a fost o formă atipică de proces, mai bine-spus, un simulacru de proces. Scopul acestuia a fost executarea celor doi dictatori.

Dar scopul procesului judiciar este altul: acela de a scoate la lumină adevărul, ori în acest proces adevărul nu a fost cunoscut. Au lipsit mijloacele științifice care ar fi dus la aflarea acestuia. Abordarea psihologică, cea medico-legală și psihanalitică erau necesare în acest caz.

Care a fost motivația actului criminal? Câtă intenție și premeditare a existat? Cei doi suferea sau nu de paranoia? La aceste întrebări ar fi putut răspunde psihologia împreună cu celelalte discipline științifice amintite.

Clarificarea dă explicației o formă mai riguroasă, care presupune ordonarea faptelor, evenimentelor și acțiunilor în funcție de criterii dinainte stabilite, în funcție de prezumarea efectelor lor asupra completului judiciar, de regulă fiind lăsate la urmă elementele probatorii cele mai importante.

Cu ajutorul **comparației**, avocatul evidențiază asemănările și deosebirile dintre fapte, evenimente, fenomene, cu scopul de a ușura înțelegerile și a fundamenta convingerile juriului.

Prin **analogie** apărătorul face apel la asemănarea a două spețe, soluții sau evenimente judiciare, în funcție de care se deduc asemănări pentru situații terțe.

Demonstrația presupune a explica în mod convingător prin exemple practice sau argumente teoretice, că o afirmație cu privire la stările de fapt și de drept este adevărată sau falsă.

Ca mijloc eficace de convingere, **alternativa** presupune posibilitatea avocatului de a prezenta cu modestie aprecierii completului două mai multe variante posibile în soluționarea cauzei, toată însă în avantajul clientului său, lăsând la apreciere generoasă a juriului de a alege una din ele.

Inducția și deducția sunt procedee rațional-mentale, mecanisme ale gândirii, care servesc demonstrațiilor prin concluzii de la singular la plural, de la simplu la complex etc.

În ce privește **tipurile de apărători**, putem distinge o mulțime de tipuri de oratori: **strălucitori, raționali, umoriști, prolici, pasionali**.

După structura pledoariei, cei mai frecvenți întâlniți, sunt:

- apărătorul cu **pledoarie structurată logic**, care pune accent pe capacitatea de a induce completului de judecată concluziile analizelor, sintezelor, inducțiilor, analogiilor și deducțiilor sale, dizertația sa fiind o cascadă de demonstrații asupra stărilor de fapt și de drept, menite a subordona intereselor clientului său, convingerea intimă a instanței;
- apărătorul cu **pledoarie structurată afectiv** ce pune accent pe mesajul persuasiv, pe invitarea completului și auditoriului de a trăi emfatic sentimente și situații, care face apel la suport audio-vizual și demonstrativ, în care afectivul pe care îl provoacă inundă capacitatea cognitivă, slăbind cenzura și spiritul critic al completului de judecată.

Deși vorbește în fața barei, avocatul se exprima într-un anumit fel în fața unei instanțe penale și va expune diferit în fața instanței civile sau comerciale. Este vorba despre topica genurilor cunoscute sub următoarele denumiri: **genul demonstrativ, genul deliberativ și genul juridic**.

Oratorul aparținând **genului demonstrativ** urmărește să placă auditoriului. Putem observa la acesta claritatea cu care se exprimă și armonia cuvintelor. Oratorul vorbește în fața auditoriului fiind stăpân pe pronunție, pe voce, folosind un limbaj corect. Dicția, gestul și fizionomia sunt mijloacele de convingere pe care oratorul le stăpânește desăvârșit. Din acest gen s-a dezvoltat **genul academic**.

Oratorul ce aparține **genului deliberativ** urmărește înduplecarea, convingerea auditoriului și are o sferă mai mare decât genul demonstrativ. Exemplul tipic pentru acesta este **discursul parlamentar**.

Genul juridic urmărește să convingă, inculpând sau apărând pe cineva. Oratorul dezvoltă raționamente puternice, are un stil curat, simplu și precis, iar faptele prezentate sunt înlănțuite logic. Acesta trebuie să dispună de o vastă experiență la care se adaugă bunăvoința, buna-credință, competența, pasiunea și efortul, acest gen corespunde apărătorului judiciar.

7.4.10. Pledoaria. Comentarii psihologice. Talent, inspirație, improvizație

Pledoaria poate fi definită ca fiind o formă literară, o proză vorbită, uneori scrisă, care are un anumit destinatar și urmărește să obțină un anumit rezultat. Ea face parte din genul retoric, pentru că urmărește să determine convingerea auditoriului.

Prima caracteristică a pledoariei este faptul că în cazul ei este vorba despre oratoria judiciară și despre stilul vorbit, stilul oral. Pledoaria este un act de dăruire generoasă, este expresia unei trăiri puternice, a unei intensități și a unei tensiuni interioare exprimată cu artă, cu tehnică și cu măiestrie. Ea este rezultatul unui talent intelectual unit cu talentul de a vorbi, este rezultatul unui talent complex, o adevărată prelungire a personalității complexe a avocatului.

Avocatul are de dominat în pledoarie însăși cauza, procesul, subiectul, pe cei care îl ascultă, pe cei cărora li se adresează pledoaria și, mai ales, trebuie să se domine pe sine însuși.

O pledoarie este un moment artistic al unei gândiri și al unei trăiri și, ca rezultat al acestora, ea este ceva viu, încheșat organic, armonios, sau altfel spus, ceva care se naște și trăiește în prezența celor ce o ascultă și cărora le este destinată. Tocmai de aceea, o pledoarie bine pregătită implică nu numai inspirație, ci și improvizație.

Pledoaria are o viață scurtă, însă ea trebuie să producă efecte durabile. Nu există rețete pentru a se întocmi, în chip mecanic și artificial, o pledoarie. Ea se naște dintr-un complex de factori, într-un moment determinant. Acest moment determinant poate fi studiat dinainte și pregătit în amănunțime. Avocatul este însă cel care decide.

În conținutul și valoarea unei pledoarii va cântări în cea mai mare parte, ceea ce este și poate avocatul ca personalitate, atât ca avocat, cât și prin pregătirea generală³².

32. Procesul arhitectului Socolescu

Prin rechizitoriul susținut de procuror în ședința din 24 septembrie 1903, la Tribunalul Ilfov, arhitectul I.N. Socolescu era acuzat de crima de incendiu. (Fapta era pedepsită de art. 357 C.pen. ce era pe atunci în vigoare)

Scurt istoric:

În mai 1903, arhitectul Socolescu își însoțea soția bolnavă la Berlin, unde urma să fi supusă unui tratament medical. Înainte de a pleca în străinătate, strânge covoarele și alte câteva obiecte în mijlocul camerelor, acoperă ferestrele cu pânză albă dublă, luând astfel măsurile gospodărești în cazul unei absențe mai îndelungate.

Reîntorcându-se în țară singur, arhitectul Socolescu rămâne în București numai scurt timp, plecând în după-amiaza zilei de 14 iunie la Sinai, unde urma să-și petreacă vacanța. Înainte de a-și părăsi locuința și de a o încuia, arhitectul Socolescu își ia cu el mai multe obiecte de îmbrăcăminte, precum și un număr însemnat de acte personale, lăsând casa în paza unui om de serviciu, Z.G.

În noaptea ce a urmat plecării sale la Sinaia, doi trecători întârziați zăresc fumul gros ieșind pe hornul casei, sună la poartă, trezesc îngrijitorul și, întorcându-se împreună în pod, reușesc să stingă un puternic focar de incendiu.

Între timp, lumea care se adunase în stradă, semnalează izbucnirea focului și la etaj. De această dată focul izbucnise în salon și, pentru a intra în cameră, a fost necesar să se spargă ușa care era încuiată. Până la sosirea pompierilor, focul izbucnește și sub scară. Incendiuul este stins cu multă greutate, deoarece gurile de apă din curtea imobilului erau acoperite cu niște stive de lemne, astfel că apa trebuie să fie adusă de la distanță cu ajutorul unor sacale.

S-au întreprins imediat cercetări, care au dus la descoperirea în imobil a numeroase focare, dispuse în așa fel, încât focul să cuprindă mobila grămadită în apropierea lor să se întindă cât mai repede. S-a ajuns la concluzia că focul a fost pregătit și pus chiar de proprietarul imobilului, arhitectul Socolescu, concluzie care rezultă din procesul-verbal al Parchetului, încheiat la 15 iunie. Din procesul-verbal mai rezultă că imobilul era asigurat pentru o sumă de 200.000 lei, iar mobila pentru o altă sumă de 170.000 lei; de asemenea, anumite persoane au dat informații că situația financiară a arhitectului Socolescu era foarte încurcată.

Un important indiciu al vinovăției lui Socolescu a fost considerat faptul că, din străinătate, soția acestuia a scris unei prietene o scrisoare, în care – între altele – îi comunica că a visat că-i arde casa.

De asemenea, împotriva lui Socolescu s-au reținut: faptul că cele două guri de apă din curte erau astupate, faptul că ușile camerelor erau încuiate și că înaintea călătoriei cumpărase o mare cantitate de gaz și lumânări, precum și faptul că avusese grijă de a lua cu el în călătorie toate actele de valoare.

S-a mai adăugat și faptul că, la puțin timp înaintea incendiului, arhitectul Socolescu primise o scrisoare anonimă prin care fusese prevenit că agenții societății de asigurare plănuiau să provoace acest incendiu.

Expertiza grafică a acestei scrisori a indicat că scrisoarea ar fi fost scrisă chiar de arhitectul Socolescu.

În evidență a fost scos și un conflict anterior dintre arhitectul Socolescu și Societatea de asigurare „Dacia Română”, care a izbucnit în legătură cu distrugerea prin incendiu, în împrejurări ciudate, a unui depozit de material lemnos din șoseaua Mihai Bravu, aparținând lui Socolescu și asigurat la această societate. Socolescu avusese și o polemică cu respectiva societate de asigurare, ale cărei practici le-a combătut în ziarul scos chiar de el și care era intitulat „Ancheta”.

Însușirea esențială a unei bune pledoarii este **claritatea**. Referindu-se la claritate, ne referim la elocuțiune, la calitatea stilului de a fi clar. Dar claritatea pledoariei nu rezultă numai din claritatea stilului, a elocuțiunii, ci și din îmbinarea dintre elocuțiune și acțiune. Completarea elocuțiunii cu acțiunea are ca obiectiv realizarea clarității.

Arhitectul Socolescu nu recunoaște că a săvârșit fapta de care este acuzat, iar apărarea (înainte de citirea actului de acuzare) cere să se facă o descindere la locul unde s-a produs incendiul.

Descinderea este admisă și cu acest prilej se fac o serie de constatări importante.

Astfel, s-a constatat că fumul de la focarul din pod nu putea fi văzut din stradă. Lângă unul dintre focare au fost găsite două chibrituri rotunde, pe când chibriturile din biroul lui Socolescu erau pătrate.

S-a mai constatat că lemnele așezate în curte, peste gurile de apă, nu putea fi așezate în altă parte din lipsă de spațiu; că sortarul biroului – în care se aflau diferitele chei ale casei – era deschis și că în curte se mai aflau încă două guri de apă care funcționau. De asemenea, cele două bidoane cu gaz cumpărate de curând de Socolescu au fost găsite pline pe trei sferturi.

Cu ocazia interogatoriului, Socolescu s-a plâns de felul în care a fost condusă instrucția. El a arătat că judecătorul de instrucție a refuzat să facă constatări și verificări pe care i le ceruse, că i s-au pus în sarcină fapte inexacte și, în special, pretinse datorii bănești care n-au putut fi dovedite, că nu s-a ținut seama de faptul că, în trei sferturi de oră cât a stat acasă – în ziua plecării la Sinaia – era materialmente imposibil unui om să pregătească incendiul așa cum a fost pregătit, că nu s-a inventariat casa de bani în care rămăseseră acte, bijuterii și obiecte de valoare, pe care nu le luase la Sinaia.

În cursul audierii martorilor, unul dintre aceștia a declarat că, în afacerea incendiului de la depozitul de cherestea din șoseaua Mihai Bravu, un inspector al Societății „Dacia Română” i-a oferit bani pentru a-l determina să depună mărturie împotriva lui Socolescu.

Printre martori, câțiva bancheri au declarat că au avut totdeauna încredere în Socolescu, care era unul dintre cei mai talentați arhitecți ai țării, ce obținea venituri importante din profesia sa și care, datorită acestui fapt, avea un credit nelimitat la oricare dintre ei.

Un alt martor, cunoștință de-a lui Socolescu, care locuia în apropierea acestuia, a semnalat o întâmplare ce indica o nouă piesă. El a declarat că în seara incendiului, în jurul orei 9, a văzut ieșind din casa lui Socolescu două persoane, dintre care una avea un pachet în mână.

Dar cea mai puternică impresie a produs-o depoziția martorului Z.G., omul se serviciu al lui Socolescu. Jurații au luat astfel cunoștință de faptul că în cursul primelor cercetări, acesta a fost supus unui tratament de intimidare, cerându-i-se, cu o deosebită insistență să declare că arhitectul Socolescu și-a dat singur foc casei. Martorul a mai declarat că la plecarea lui Socolescu n-au fost așezate în mijlocul camerelor decât covoarele strânse, peste care se presărase naftalină, nu și mobilele, și că pânza se punea la fereastră în fiecare vară când familia pleca pe vacanță. Același martor a arătat că în ziua plecării la Sinaia, Socolescu a rămas în casă foarte puțin timp, insuficient pentru a pregăti incendiul de care era acuzat și care presupunea deplasarea unor mobile foarte grele, ce nu puteau fi deplasate de un singur om.

Pentru eventualitatea condamnării arhitectului Socolescu, Societatea de Asigurare „Dacia Română” s-a constituit parte civilă.

Atât Ministerul Public, cât și partea civilă au susținut vinovăția lui Socolescu, înlăturând orice altă ipoteză. Ca mobil al faptei au fost înfățișate dificultățile bănești în care s-ar fi aflat Socolescu, dificultăți determinate de cheltuielile exorbitante pe care acesta le făcea.

Pledoaria părții civile, pronunțată de avocatul Take Ionescu, ce cuprindea analiza faptelor, pornea de la constatarea că focul a fost pus, că lemnele găsite în cele câteva focare proveneau din pivnița acuzatului, că lumânările găsite tot acolo erau din cele cumpărate recent de el, că petrolul era probabil tot din cel cumpărat de Socolescu, pentru că bidoanele în loc să fie în magazie, au fost găsite pe scara de la pod. Avocatul înlătură ipoteza că altcineva decât Socolescu ar fi pus foc casei, și ajunge la concluzia că incendiatorul nu putea fi decât unul singur: Socolescu.

Aspecte privind apărarea:

În ședința din 27 septembrie 1903, din partea apărării a luat cuvântul Barbu Șefănescu Delavrancea, care a rostit atunci una dintre cele mai frumoase pledoarii din istoria elocinței noastre judiciare.

Delavrancea a început pledoaria arătând că acuzatorii și-au schimbat rolurile, partea civilă trecând peste reprezentantul Ministerului Public și devenind acuzațiunea principală. În continuare, apărarea se referă la aceiași reprezentanți ai Ministerului Public și ai părții civile care, căutând antecedente lui Socolescu și negăsindu-le, au lăsat doar o impresie și n-au produs o dovadă.

Claritatea în expunere derivă din claritatea gândirii. Este necesară o gândire clară și distinctă. Claritatea depinde și este condiționată de dispoziție, adică de ordinea în care se succed diferitele părți ale pledoariei, diferitele ei elemente și articulații, și de ordinea în care urmează argumentele, faptele, frazele.

De asemenea, claritatea depinde și de invențiune, de procesul de alăturare a argumentelor, de procesul de gândire, de planul pledoariei și de modul în care avocații exprimă sau formulează prin elocuțiune cele ce au de spus.

Avocatul apărării trece apoi la atac, explicându-i procurorului general că nu și-a făcut datoria, deoarece în proces se impuneau – și i s-au cerut de către inculpat și apărătorii săi – o serie de experiențe ușoare și decisive. Exemplificând, apărătorul arată că procurorul nu a făcut experiența, deși i-a stat în putință, de a transporta biblioteca cu un singur om de la primul etaj sub scara principală a intrării. El arată că nu era posibil acest transport pe o scară înaltă și răsucită, pentru că biblioteca era din stejar masiv și cu uși de fier, și ar fi fost imposibil pentru un singur om să o coboare.

Delavrancea semnaleză apoi alte împrejurări pe care acuzarea era dator să le lămurească și nu a făcut-o. El susține că trebuie să se stabilească durata de ardere a lumânărilor cumpărate de Socolescu, precum și faptul că, la focarul din pod, focul nu putea fi văzut din stradă. În același timp, era necesar să se stabilească dacă, prin pânza pusă la ferestrele din salon, incendiul se putea vedea de afară și dacă, așa cum pretindea acuzatul și cum dovedea apărarea cu dovada eliberată de compania de gaze, gazul aerian era închis la casa lui Socolescu la 14 mai.

Apărătorul trece apoi la critica expertizei grafice, punând sub semnul îndoielii valoarea acesteia și arătând că nici reprezentantul părții civile n-a împărtășit părerea procurorului general și a expertului grafolog. Ce dovezi sun aduse în acest sens? El arată că accentul de pe cartea poștală este scris cu creionul, iar accentul de comparație este scris cu cerneală, și nu oricum, ci în cabinetul judecătorului de instrucție, sub acuzația de incendiar, sub ochii judecătorului și ai expertului.

Nu e cu puțință în astfel de condiții, susține avocatul, o comparație serioasă din punctul de vedere al vibrațiilor microscopice marginale din părțile de accent.

Și atacul apărării devine din ce în ce mai puternic, acuzându-l pe judecătorul de instrucție că nu și-a făcut datoria, pentru că nu a cerut în scris cercetarea celor doi inși care au ieșit la ora nouă și zece minute din imobilul incendiat (cei doi au văzut focul din pod, invizibil pentru oricine). Legătura între cei doi inși și vocile care îl acuzau pe Socolescu se impunea judecătorului, dar acesta a trecut nepăsător peste aceste indicii care i-ar fi deschis o cale nouă și sigură în descoperirea adevărului. Apărătorul întreabă de ce nu s-au prezentat cele două persoane procurorului în chiar noaptea incendiului și de ce nu s-au prezentat judecătorului de instrucție? Cei doi inși nu au apărut în proces, iar întrebările apărării n-au primit răspuns.

În ultima parte a pledoariei, Delavrancea demonstra inexistența oricărui mobil pentru o asemenea faptă. În pretinsul mobil de i se imputa lui Socolescu el vede – dedesubt – mobilul „Daciei Române”. El se întreabă: „Ce caută „Dacia” aici? Adevărul? Justiția? Nimeni n-o crede. Voiește să obțină despăgubirea de 5.000 lei? Nimeni n-o crede că a pus patru avocați de frunte, [...], în scopul de a câștiga o reparațiune bănească de cel mult 5.000 lei. Cu această sumă ea nu ar acoperi nici pe jumătate onorariul celor patru personalități ilustre ale baroului. Atunci a venit ca să piardă bănește acest proces? Nimeni n-o crede. Sau voiește să se apere – și aș înțelege-o – de presupusele învinuiri ce i-am aduce noi...”

Ce mobil ar fi avut domnul Socolescu ca să-și dea foc caselor lui, mobilierului, cărților și tablourilor lui? Și-a asigurat imobilul, mobilele și biblioteca la o valoare exagerată și – prin incendiu – a voit să încaseze prima de la „Dacia”. Iată mobilul dumneavoastră. Și cu ce ați sprijinit această afirmație? În primul rând ați pornit de la o teză generală, care este o ofensă generală adusă tuturor asiguraților. Ați afirmat că mai toți asigurații, pe acest timp de criză, ar fi fericiti să-și transforme în bani tot avutul lor asigurat...”

Avocatul apărării încheie pledoaria arătând încă o dată că nu există nici o dovadă care să arate că Socolescu a comis fapta: „Interes nu avea, mobilul nu exista”.

Concluzii:

Entuziasmul manifestat de mulțimea din sală la sfârșitul pledoariei demonstrează succesul ce l-a avut Delavrancea în acest proces. Procesul Socolescu a însemnat pentru Delavrancea unul dintre cele mai răsunătoare succese din cariera sa de avocat, pledoaria rostită în acest proces în istoria elocinței noastre judiciare.

Acest proces este important fiindcă dovedește că bara a fost o tribună de unde spiritele înaintate au denunțat și criticat cu curaj stările de lucruri, instituțiile retrograde și abuzurile autorităților.

Apărarea a dezvăluit în acest proces practicile ilicite ale unor societăți de asigurare care, pentru a-și spori profiturile nu pregetau să recurgă la acțiuni criminale. Printre acestea, „metoda” incendierii unor imobile asigurate

Claritatea constă nu numai în posibilitatea abstractă, teoretică și obiectivă, dar și concretă, practică, subiectivă, de moment, a avocatului de a se face înțeles. Pentru a se face înțeles trebuie ca tot ce spune să fie inteligibil, chiar efectiv înțeles de cei care îl ascultă în momentul pledării. Avocatul trebuie să aibă în vedere acea **punte de legătură** ce trebuie să se formeze de la început între avocat și judecător și care trebuie să se mențină tot timpul pledoariei.

Pentru ca avocatul să se facă înțeles, trebuie să aibă o exprimare limpede, distinctă, exactă, precisă și inteligibilă.

Stilul clar depinde în primul rând de limbaj, de vocabularul întrebuițat. Trebuie să existe o concordanță între gândirea clară și exprimarea clară, între conținut și formă.

Pentru fiecare idee, pentru fiecare noțiune, avocatul trebuie să găsească termenul potrivit, termenul propriu. Termenul trebuie să fie exact, să nu lase loc jocului de înțelesuri, să fie acceptat ușor, fără efort, ca de la sine, de către ascultători, dar trebuie să fie totodată și termenul cel mai expresiv.

Un loc important în claritatea stilului îl are și alcătuirea propozițiilor și frazelor, locul în care sunt așezate cuvintele într-o frază, adică în sens gramatical, așa-numita topică. De asemenea, în gândirea avocatului trebuie să existe și o corectitudine logică, exprimată corect din punct de vedere gramatical.

Pentru a se face înțeles, avocatul va lăsa timp suficient celui care îl ascultă. De aici rezultă că formulările lapidare trebuie rostite mai rar și apoi aceste formulări trebuie dezvoltate și explicate.

Pe de altă parte, claritatea este în strânsă legătură cu cealaltă condiție esențială: cu **forța de persuasiune**. Din această cauză, răgazul lăsat ascultătorilor pentru a înțelege ce a spus avocatul nu trebuie să fie prea lung, pentru că ar putea lăsa loc, fie unor asociații de idei întâmplătoare ce ar deplasa atenția ascultătorilor față de spusele avocatului, fie pentru a formula obiecții sau a-și exprima nedumeriri.

O altă condiție a clarității este **concizia**, în sensul că prolixitatea compromite claritatea printr-o abundență inutilă de vorbe. Pentru a realiza claritatea, avocatul folosește exact atâtea cuvinte, expresii, fraze câte sunt necesare pentru a se face perfect înțeles.

Pentru a se realiza claritatea trebuie evitate ambiguitatea, echivocul, confuzia, trebuie evitat stilul greoi și indigest. Claritatea rezultă dintr-o justă pendulare între abstract și concret, între general și particular.

Ordinea în care se succed cuvintele în frază, ordinea în care se succed frazele, ordinea în care se succed ideile, argumentele, faptele, este una dintre cele mai importante condiții ale clarității. Pentru realizarea clarității, frazele nu trebuie să fie stufoase, oricât ar fi de bogate.

prezența pentru autorii acestor acte două avantaje: pe de o parte, urmele lăsate de făptuitor la locul incendiului erau de o asemenea natură, încât să ofere organelor de anchetă ipoteza incendierii imobilului de către proprietarul lui, caz în care societatea de asigurare nu mai putea fi obligată la plata de despăgubiri; pe de altă parte, producerea unor incendii înspăimânta pe proprietarii de imobile care, de teama lor, se asigura în masă, sporind veniturile societăților de asigurări.

Totodată, apărarea a ridicat obiecții privind lacunele anchetei, subliniind faptul că majoritatea martorilor au fost puși să semneze declarațiile consemnate de judecătorul de instrucție, fără să li se dea posibilitatea ca, în prealabil, să le citească. Au fost folosite în apărare toate prilejurile, pentru a dezvălui încălcarea flagrantă a legilor de către organele represive, orientarea tendențioasă a unor cercetări sau mărginirea lor la aspecte superficiale, omițându-se în schimb, aspecte esențiale pentru lămurirea cauzei.

Din pledoaria pe care a rostit-o Delavrancea în acest proces – pledoarie caracterizată prin puterea fluidică a cuvântului – se desprind calitățile cu care acesta era înzestrat ca avocat: talent oratoric și prezență de spirit, forță logică în argumentare, rigurozitatea raționamentelor, precum și o deosebit de nuanțată și artistică forță de persuasiune. Toate acestea au permis talentatului avocat să realizeze o pledoarie de excepție și, în final, să triumfe adevărul.

Pentru a fi clar, avocatul trebuie, atunci când a început o problemă, să meargă până la capăt, până la elucidarea ei deplină, dar nu mai mult decât atât, pentru că s-ar ajunge la o suprasaturație de convingere. O problemă nu trebuie lăsată în suspensie decât în mod conștient și atunci când se întâmplă acest lucru, trebuie anunțată amânarea rezolvării ei, amânare ce trebuie justificată și să fie în același timp convingătoare.

Lipsa de claritate a expunerii poate rezulta și din îngrămădirea unor idei în aceeași frază, atunci când aceste idei nu au fost mai întâi lămurite rând pe rând și în mod distinct. Ele pot fi reunite după ce avocatul s-a asigurat că a fost înțeles în legătură cu fiecare dintre ele. Sunt mulți avocați care se întrerup pe ei înșiși.

Atunci când a apărut un anumit cuvânt și avocatul l-a auzit spus de el însuși, i se trezește o asociație de idei și părăsește pista pe care aleargă către obiectiv, gândirea lui începând să se preocupe de altceva. De cele mai multe ori, avocatul nu-și dă seama că săvârșește această greșeală foarte frecventă și care este uneori doar aparentă. Pentru aceasta el trebuie să folosească **memoria oratorică**, ce constă în posibilitatea vorbitorului de a pune deoparte, în gândirea lui, o idee care i-a venit în timp ce vorbea și de a reveni la timpul potrivit, la acea idee pusă deoparte. La momentul oportun, acea idee este luată și expusă în cadrul pledoariei.

Regula cheie pentru claritatea pledoariei este **claritatea expunerii**, care îi face și pe alții să înțeleagă limpede despre ce este vorba.

Ordinea și metoda în gândire și expunerea sunt condițiile clarității. Avocatul trebuie să aibă hotărât dinainte obiectivul urmărit și trebuie să fie clar în expunere prin structura pledoariei. O pledoarie nu poate fi pe deplin clară dacă nu este structurată pe probleme, pe teme, pe momente. Prin claritate, avocatul nu trebuie să atingă numai rezultatul de a se face înțeles pe moment, dar și acela de a-i face pe ascultători să rețină ceea ce au spus și ceea ce au înțeles exact și precis în momentul când au ascultat expunerea.

Dar acest lucru este destul de greu de realizat. Pentru a ajunge la un astfel de rezultat trebuie ca vorbitorul să dea un **relief** și o **ordine metodică** lucrurilor pe care le spune, încât să determine conservarea lor în memoria celor ce-l ascultă. Concretizările, plasticizările, exemplele, repetițiile și întreg aparatul literar al pledoariei concură la realizarea acestui rezultat.

Ideile clare și bine legate între ele, exemplificate concret sau plasticizate prin expresivitatea stilului se rețin mai ușor de către ascultători, mai ales dacă expunerea îmbracă o **tonalitate afectivă**.

Pledoaria trebuie să instruiască, în sensul că-i face pe ascultători să afle lucruri pe care nu le cunoșteau înainte, în fapt, în drept, în probele prezentate în proces ș.a. Această instruire se face cu mijloacele artei oratorice.

Un rol foarte important îl are și **acțiunea** pentru ca lucrurile spuse și înțelese să se imprime în memoria ascultătorilor. Pentru a asigura claritatea și memorarea de către cei care ascultă, acțiunea trebuie să aibă grijă de cuvântul de valoare și de cuvântul de culoare.

Pentru a fi clară, fraza trebuie să fie bine centrată. Prin debit și ritm, prin pauze, prin inflexiuni vocale, prin cuvinte de culoare, acțiunea reușește să contribuie la claritate.

Este necesar ca, în tot ceea ce spune, avocatul să aibă în vedere contrastele și analogiile, deosebiriile și asemănările, fiindcă ele dau relief clarității. Pentru ca pledoaria să aibă forță de persuasiune, trebuie realizată condiția clarității. Dar nu tot ce este clar are și forță de persuasiune. Forța de persuasiune se asigură în primul rând prin elaborarea realizată prin invențiune, prin orânduirea părților pledoariei, prin planul acesteia, prin dispoziție. În mare măsură, forța de persuasiune depinde și de elocutiune, de acțiune.

Expunerea trebuie să fie clară și în același timp tendențioasă în sensul bun și corect al cuvântului, trebuie fixată o intenție și exprimată o concludență în vederea tezei care se demonstrează.

Nu trebuie neglijat nici talentul intelectual și cel oratoric al avocatului de care depinde în aceeași măsură forța de persuasiune.

Persuasiunea se realizează mai ușor cu cât lucrurile care se spun sunt mai vii, mai palpabile, cu cât argumentele sunt mai bine scoase în relief. **Stringența logică, rigurozitatea gândirii și a raționamentului** sunt condiții necesare, dar nu suficiente, fiindcă argumentul trebuie înțeles, acceptat, asimilat. El trebuie să treacă în convingerea celui care ascultă și să-l determine să adopte opinia pe care o susține, teza pe care o demonstrează, soluția pe care o cere avocatul și deci să-l determine să dea acea soluție. Toate acestea înseamnă persuasiune.

Claritatea se obține prin selecția mijloacelor. Nu tot ce este de spus trebuie spus. Trebuie eliminat ceea ce ar putea să strice ordinea, metoda cu care se face expunerea. Eliminarea a ceea ce nu este concludent, a acelor dezvoltări care nu sunt strict necesare, a acelor fapte și probleme care nu sunt necesare în structura organică a pledoariei, reprezintă prima operație ce condiționează claritatea și forța de persuasiune. Există și cazuri în care aceeași idee poate și chiar trebuie reluată și spusă sub diferite forme, cazuri în care, repetată, acea idee are o valoare, un rost.

Pledoaria include și **improvizația**. Prin improvizație reușită se obține de la început cea mai bună formulare, mai adecvată și mai proprie, cea mai clară și cea mai persuasivă. Darul improvizației este însă destul de rar. De aceea avocatul, în pregătirea pledoariei, va avea grijă de fondarea gândurilor pe care le va exprima. Pentru a-l verifica, gândul trebuie formulat. După ce a fost formulat în cuvinte, acesta poate fi supus criticii. Abia atunci el capătă consistență.

Pentru fiecare moment al pledoariei trebuie găsită formularea cea mai simplă, dar cea mai convingătoare, cea mai lapidară și totuși destul de explicită.

Claritatea se realizează dacă avocatul posedă **stăpânirea limbajului** și posibilitatea unei **elocuțiuni lesnicioase**. Esențialul pentru claritate și pentru forța de persuasiune este să nu se observe efortul pe care îl face avocatul de a găsi cuvântul, de a face să se sucească frazele, de a alcătui frazele, de a argumenta. Dacă acest efort se simte, atunci claritatea, inteligibilitatea, receptivitatea și forța de persuasiune pot fi compromise într-o măsură mai mare sau mai mică. Expunerea ideilor trebuie făcută cu ușurință și cu o îndemânare ce transmite și sugerează, în același timp, atât fermitatea convingerii, cât și înțelegerea lesnicioasă a lucrurilor spuse.

Expresiile întrebuițate sunt limpezi atunci când expunerea se face fără opintiri, fără efort vizibil, fără contorsionări, cu suficientă fluență, cu o anume mișcare ritmică, cu un anumit elan, cu o anumită energie și alură.

CAP. VIII – Eroarea judiciară. Mecanisme psihologice

8.1. Punerea problemei	321
8.2. Erori judiciare – scurt istoric	322
8.3. Problematica erorii judiciare în drept. Problematica psihologică a intimei convingeri	323
8.4. Surse de distorsiune psihologică implicate în erorile judiciare	328
8.5. Izvoare și surse de eroare în demersul judiciar	328
8.5.1. Motivul probațiunii ca sursă de eroare. Expertiza criminalistică (posibilități, limite, surse de eroare)	332
I. La nivelul organelor de cercetare (organe de poliție și organe ale parchetului)	332
II. La nivelul instanțelor judecătorești	335
8.5.2. Motivul cercetării judecătorești ca sursă de eroare (Instanța vis-à-vis de eroarea judiciară)	338

EROAREA JUDICIARĂ. MECANISME PSIHOLOGICE

..... În materia erorii judiciare accentul cade pe relația judecător-inculpat, al căror rol se schimbă față de cel avut până la momentul pronunțării hotărârii: judecătorul trece în prim-plan, el este în același timp și subiect pasiv în mintea căruia se produce greșita reprezentare a situației de fapt, a realității obiective, și subiect activ generator a ceea ce se numește «eroare judiciară», adică el dispune pe nedrept condamnarea inculpatului, deși nu el a săvârșit fapta. Inculpatul se transformă din acuzat în victimă, el trebuind să suporte consecințele unei fapte pe care nu a comis-o....”

8.1. Punerea problemei

Una din probleme cu consecințe grave în viața societății, în viața familiei și la nivelul individului, este reprezentată de erorile judiciare.

Imperfecțiunea organelor noastre de recepție, existența unor elemente de diferențiere sub raportul însușirilor de percepție, memorare și verbalizare de la un individ la altul, survenirea între momentul de recepție a informațiilor și cel al reproducerii, a unui coeficient de alterare a faptelor memorate datorită unei serii de factori, a prezumției contestabilă privind sinceritatea individului, precum și marile dificultăți ridicate de aprecierea bunei sau relei-credințe a unei persoane la momentul întocmirii unui act care servește ca probă, constituie, cu toate, aspecte de care judecătorul va trebui să țină seama atunci când apreciază probele și când deliberază.

De aceea, ținând seama de toate aceste posibilități de deviere de la realitate, se impune utilizarea, pe întreaga durată a administrării și evaluării probelor a acelor procedee elaborate de practica judiciară, în cunoașterea deplină a legităților psihologice, care să îngăduie judecătorului să identifice mai întâi, posibilitățile obiective sau subiective de eroare, să atenueze sau să înlăture apoi consecințele factorilor de alterare a adevărului, cu alte cuvinte, să evalueze exact, în ansamblul probelor, veridicitatea.

Toate aceste aspecte evidențiate transferă întreaga dificultate asupra operației finale legată de activitatea de apreciere a probelor.

Cunoscând dispozițiile legale potrivit cărora probele sunt lăsate la libera apreciere a completului de judecată, nu trebuie pierdut din vedere că răspunderea care incumbă judecătorului este mai mare și are implicații asupra hotărârii pe care o va pronunța.

Complexitatea activității de îndeplinire a justiției – de la activitatea organelor de poliție, a parchetelor și până la activitatea instanțelor judecătorești – problemele ridicate pe parcursul acestei activități pot, în concurs cu anumite împrejurări, să determine erori judiciare.

În sens filozofic, prin eroare înțelegem concluzia care, datorită limitelor cunoașterii, observației superficiale, experimentului organizat în mod defectuos, nerespectării legilor logice, nu reflectă adevărat, veridic, realitatea obiectivă.

Prin eroare judiciară înțelegem perceperea, interpretarea, sancționarea greșită, cu bună sau rea-credință, a datelor faptice și juridice ridicate în cadrul procesului de îndeplinire a justiției.

8.2. Erori judiciare – Scurt istoric

Romanii apreciau ca esențiale pentru un contract trei elemente: obiectivul, consimțământul și capacitatea.

Printre cauzele care duc la inexistența consimțământului face parte și eroarea.

Eroarea este înțelegerea greșită a unor împrejurări. Uneori, când nu poartă asupra unor aspecte ce prezintă interes pentru părți, eroarea nu produce nici un efect asupra contractului; alteori însă, duce la inexistența acestuia. Următoarele cazuri de eroare atrăgeau nulitatea contractului: *error in negatio*, *error in persona*, *error in corpore* și *error in substantia*.

Error in negatio (eroarea asupra naturii actului juridic) apare atunci când o parte intenționează să încheie un anumit contract, iar cealaltă parte, crede că este vorba de o altă operațiune juridică.

Error in persona (eroarea asupra identității persoanei) se produce atunci când o parte crede că a încheiat contractul cu o anumită persoană și, în realitate, l-a încheiat cu altcineva.

Error in corpore (eroarea asupra identității lucrului), se produce când o parte crede că obiectul material al contractului este un anumit lucru, iar cealaltă parte crede că este vorba de alt lucru.

Error in substantia (eroare asupra calităților esențiale ale lucrului) apare atunci când o parte crede că a dobândit un lucru făcut dintr-o anumită materie și în realitate dobândește un lucru făcut din altă materie.

La romani, ca și în majoritatea legislațiilor moderne, nu se reglementa eroarea judiciară – determinată de greșita interpretare și aplicare a legii, de apreciere greșită a probelor.

De lege ferenda se impune adoptarea unui sistem sancționar care să protejeze justițiabilii de posibilele erori, să le deschidă calea la despăgubiri din partea statului (în calitatea lui de comitent care răspunde pentru fapta prepusului) – să asigure o mai mare credibilitate în obiectivitatea și imparțialitatea magistraților.

Desigur că în măsura în care se reține reaua intenție în interpretarea și aplicarea legii, în aprecierea probelor – fapta va îmbrăca forma unor infracțiuni (abuz de serviciu, purtare abuzivă, luare de mită, primirea de foloase necuvenite, trafic de influență etc.) sancționate ca atare¹.

1. Afacerea Aslan

În camera unui hotel din București, un maior își pusese capăt zilelor împușcându-se în cap. Pe noptiera de lângă pat, sinucigașul lăsase două scrisori și un pistol.

Și în seara zilei de 27 aprilie 1932, comisarul Constantin Țurui a fost din nou primul criminalist sosit la locul faptei în strada Pictor Romano nr. 17, unde avusese loc un asasinat...

Victima, Sofia Aslan, o femeie în vârstă, dar în plină putere, fusese găsită împușcată în dormitorul ei, în jurul orei 22,00. Murișoara, la cererea fiului acesteia Gheorghe Aslan, care chemase salvarea, fusese transportată la Spitalul Brâncovenesc, unde însă murise imediat fără a mai putea vorbi.

Din relatările soțului victimei, Teodor Aslan, fost director al senatului și fost funcționar în serviciul Băncii Generale, acum pensionar, reieșea că, în seara zilei de 27 aprilie 1932, după ce împreună cu soția și fiul lor, Gheorghe Aslan, în vârstă de 28 de ani, au luat masa în sufrageria de la parte s-au adus cu toții în odăile de culcare care se aflau la etajul clădirii.

Bătrânul Teodor Aslan, care dormea separat de soția sa, a arătat cum la scurt timp după terminarea mesei de seară, în timp ce dânsul, fiul și soția se retrăseseră în camerele lor de culcare, a auzit un strigăt și niște împușcături ce veneau din camera soției.

Ducându-se să vadă ce s-a întâmplat, a constatat că ușa dormitorului acesteia era închisă cu cheia pe dinăuntru și că în încăpere se auzeau gemete.

Bătrânul Aslan a mai arătat că sertarele biroului din camera căpitanului Gheorghe Aslan fuseseră sparte și pe jos în cameră s-a găsit un ciocan a cărui coadă de lemn era ruptă în bucăți. Într-unul din sertarele forțate și deschise se găsea un revolver, pe care spărgătorul nu l-a luat.

8.3. Problematica erorii judiciare în drept.

Problematica psihologică a intimei convingeri

„Error humanum est” spune un vechi dicton latin și ființa omenească, plină de păcate, își însușește critic și acest mic amănunt: de a se fi aflat în eroare, la un anumit moment și într-o

Dânsul credea că autorul faptei s-a strecurat din vreme în dormitorul victimei, unde a stat ascuns după ușa. După ce victima a intrat și a închis ușa, a atacat-o întrebând-o de ascunzătorile în care ține depozitați banii și bijuteriile. La riposta energică a victimei a fost nevoit s-o împuște și să-și asigure scăparea.

La rândul său, căpitanul Gheorghe Aslan relatează că după terminarea mesei s-a dus în dormitor, dar nu a rămas pentru a se odihni ci, luându-și paltonul, a ieșit la o scurtă plimbare prin împrejurimi, încuind poarta la părăsirea imobilului.

După vreo jumătate de oră s-a întors acasă, unde, spre surprinderea lui, a găsit poarta deschisă. Când a urcat la etaj a constatat că mama lui este în agonie și a luat urgent măsurile ce s-au impus.

Cazul era de o complexitate extremă, iar cercetarea criminalistică hotărâtoare pentru emiterea de ipoteze corecte și justa soluționare a speței:

Tânărul Constantin Țurui se afla în fața unei probe dificile.

Pentru început, în lipsa cadavrului care fusese depus la morgă, realiza interpretarea urmelor de sânge și a celor lăsate de pătrunderea proiectilelor în imobil și pereții unde se petrecuse crima.

O a doua etapă necesară lămuririi tuturor aspectelor a fost aceea a examinării, împreună cu medicul legist, a îmbrăcămintei victimei și a urmelor lăsate de fiecare glonț în corpul acesteia, precum și a modului de dispunere a orificiilor de intrare și ieșire.

În sfârșit, considera necesară revederea încă o dată a câmpului faptei, pentru a corobora datele obținute cu condițiile reale în care au avut loc tragerile, direcțiile și distanțele de la care se trăsesese.

Intenția tânărului comisar criminalist era ca în lumina datelor autopsiei să găsească proiectilele ricoșate din corp, care împreună cu cele recoltate din organism, să poată constitui un set de proiectile de comparat cu cele ce se vor fi dobândit prin trageri experimentale cu armele ce vor fi încredințate la cercetările ulterioare.

Pentru prima dată în criminalistica română se pune problema identificării armei cu care s-a tras. Constantin Țurui intuia acest lucru și se pregătea ca atare.

Pentru investigațiile privind căutarea celorlalte urme digitale, palmare, precum și a altor urme lăsate de autor, Țurui a revenit de nenumărate ori în câmpul faptei, marcând urmele descoperite în vederea fotografierii și ridicării lor prin pelicule.

Cercetările și investigațiile au demarat în trombă, progresele cercetărilor criminalistice trezind o serie de întrebări. Iată, de exemplu, faptul că pe pantofii albi, cu vârfurile maron pe care îi purtase Gheorghe Aslan, Țurui a descoperit urme fine de sânge ce păreau a fi fost pulverizate dintr-o arteră proaspăt secționată. S-a explicat acest fenomen prin aceea că ele ar fi putut fi create cu ocazia ridicării muribunde și transportării acesteia la spital.

În același timp, după cercetări extrem de minuțioase, Țurui s-a pronunțat cu certitudine asupra faptului că în afara urmelor digitale ale defunctei, Sofia Aslan și ale fiului ei Gheorghe Aslan, în încăperile în care operase autorul crimei nu s-au mai găsit și alte categorii de urme. De ce oare? De ce oare? Nimeni nu poate ști care ar fi fost cursul ulterior al cercetărilor, cert este faptul că vulpii judiciarei au dat de o urmă pe care conform obiceiului s-au grăbit să o exploateze cât era „caldă”. Luând în vizor toți spărgătorii cu mod de operare deosebit s-a ajuns în cele din urmă la Ion Ștefănescu. Despre acest spărgător, inspectorul Frînculescu de la judiciar aflase prin „bună-voință” așa-zisului „Picu” (hoț aflat în detenție și fost tovarăș de fapte cu bănuțul) că încă din 1931 luasera în vizor o casă „de făcut” pe str. Pictor Romano și care în mod cert era casa lui Aslan.

Totodată, Picu a arătat inspectorului Frînculescu că Ion Ștefănescu se afla permanent în posesia unui pistol mic de calibru 6,35 mm pentru a face uz de el la nevoie.

Probleme în acuzarea lui Ion Ștefănescu încep să se strângă. Se afla așadar faptul că „pontul” de „a face” casa Aslan îi fusese dat acestuia de fiica spălătoresei distinsei familii, care de altfel, recunoaște că purtaseră discuții asupra loviturii. Bomba dosarului rezidă însă în aceea că de la locul faptei se ridicase un fulgar de culoare albă, pătat de sânge, care este recunoscut a fi aparținut lui Ion Ștefănescu.

În final, Ion Ștefănescu recunoaște comiterea faptei în scop de jaf... Pierderea fularului la locul faptei, luarea pontului de la fiica spălătoresei, spargerea sertarelor, însușirea a 3600 lei, rezistența victimei și împușcarea acesteia cu pistolul găsit asupra sa...

Toate bune, lux de probe, inclusiv recunoașterile detaliate ale autorului. Expertiza balistică, la care Țurui ținea nespuse de mult, iată devenea aproape de prisos.

Și totuși, Constantin Țurui se apucă de treabă. Studiase și cunoștea perfect metoda de identificare a armelor de foc a profesorului V. Balthazar (1902/1923), profesor de medicină legală la Facultatea din Paris. Experimentase

anumită situație, de a fi „căzut“ în greșeală, cum ar spune filozoful, pur și simplu de a-și fi prezentat în mod eronat situația de fapt.

Dictoanele, în general, concentrează o stare de fapt, o tensiune oarecare și, datorită laconismului lor esențial, au valoarea unui argument, practic a unei scuze, într-un „dialog“ al greșelii, invocate de cel care a greșit și care simte nevoia să se apere.

posibilitatea imprimării, în bune condițiuni, a succesiunii ghinturilor aflate pe proiectil cu ajutorul foiței de staniol. Studiase temeinic cea mai competentă lucrare la vremea sa, și anume „Expertiza armelor de foc“ a profesorului de medicină-legală Wulfried Derome — Montreal 1929, însușindu-și temeinic tehnicile privind identitatea armei atât cu ajutorul proiectilelor trase, cât și cu ajutorul tuburilor arse găsite la fața locului.

După o muncă tenace de cercetare, fotografierea și comparația sub microscop a tuburilor și proiectilelor în litigiu cu cele de comparație, tânărul criminalist realiza pentru prima dată în poliția tehnico-științifică română un raport de expertiză balistică cu concluzii stupeficante în derularea dosarului în curs: tuburile și proiectilele recoltate în crima comisă prin împușcarea cu arma de foc a victimei Sofia Aslan nu au fost trase și nu provin de la pistolul cal. 6,35 mm găsit asupra lui Ion Ștefănescu și cu care acesta afirma că împușcase victima. Inspectorul Frînculescu, deloc surprins, considera însă că valoarea acestor concluzii este derizorie din moment ce autorul însuși mărturisise comiterea faptei, iar pistolul era cal. 6,35 mm la fel ca și proiectilele extrase din trupul victimei.

Instrucția odată terminată, spărgătorul Ion Ștefănescu, zis „Tata Moșu“, a fost trimis în judecata Curții cu Juri a Capitalei, care pe baza probelor dosarului și a martorilor audiați (cu toată negarea faptei, în instanță de către inculpat), l-a condamnat la 25 ani muncă silnică pentru crima comisă.

Avocatul Henry Meitani a făcut o apărare strălucită, demonstrând șubrezeniile depozițiilor martorilor acuzării, punând la îndoială buna lor credință, dat fiind faptul că erau recrutați din lumea infractorilor și a concubinilor acestora.

Ce păcat însă, că în strălucita pledoarie, nu au fost aduse în fața instanței nici o problemă legată de urmele găsite la fața locului (stropi de sânge, amprente papilare etc.) și mai ales nu s-a replicat în nici un fel în legătură cu concluziile raportului de expertiză balistică, care excludeau faptul că arma crimei ar fi fost cea găsită asupra lui Ion Ștefănescu.

Epilog:

Condamnatul săvârșise aproape patru ani de ocnă când destinul a dat un curs fericit amărătelor de zile pe care avea să le mai trăiască...

În camera unui hotel din București, un maior își pusese capăt zilelor împușcându-se în cap... Sinucigașul nu era nimeni altul decât Gheorghe Aslan, mai vechea noastră cunoștință. Întins pe pat, cu fața în sus, mai avea încă în mână dreaptă un pistol calibru 6,35 mm.

Pe noptieră, lângă pat, sinucigașul lăsase două scrisori prin care mărturisea că el a fost acela care o împușcase pe mama sa Sofia Aslan, în noaptea de 27. aprilie 1932, rugând autoritățile să întreprindă demersurile necesare pentru punerea în libertate a spărgătorului Ion Ștefănescu care nu era autorul crimei pentru care a fost judecat și condamnat.

De prisos să mai consemnăm în acest final că rezultatul noii expertize balistice demonstra categoric: Gheorghe Aslan se sinucisese cu același pistol cal. 6,35 mm pe care îl folosise cu patru ani în urmă la uciderea mamei sale.

Prin ignoranța vremurilor și împotriva vicisitudinilor de tot felul, tânărul comisar de poliție, expert criminalist, Constantin Țurai, începuse să-și facă temeinic drum.

Eroarea: 25 ani de muncă silnică la care a fost condamnat Ion Ștefănescu, zis Tata Moșu.

Sursele erorii: o mixtură de disfuncții.

Ancheta nu sesizează șubrezeniile depozițiilor și nu pune la îndoială buna-credință, extrapolată pripit.

Judecata nu clarifică chestiuni fundamentale, nu controlează probele, ignorând expertiza balistică, lipsa experimentului judiciar.

Apărarea: nu fructifică raportul de expertiză balistică.

Probe în acuzare:

Declarația lui Picu:

- faptul că numitul Picu dezvăluie intenția lui Ion Ștefănescu de a comite o spargere împreună cu el pe str. Pictor Romano, casa Aslan;
- Faptul că Ion Ștefănescu se află permanent în posesia unui pistol mic, cal. 6,35 mm;

Declarația fiicei spălătoresei:

- Faptul că ea fusese aceea care dăduse „pontul“ și că se purtase discuții asupra modului de operare;

Declarația lui Ion Ștefănescu:

- Fularul recunoscut ca aparținându-i;

Dar undeva, de cealaltă parte, s-a produs ireparabilul, frustrarea nedreptății provocate de eroare, percepută în funcție de structura caracterială a individului, iar în plan obiectiv s-au produs distorsiuni, abateri de la normal, ceva ce a fost fără să fi trebuit să fie.

În momentul în care individul pretinde încălcarea unui drept subiectiv al său, pătrunde în mecanismul instituționalizat al Justiției statale, în plin câmp al dreptului obiectiv. Eroarea apare și aici inerentă naturii omenеști, alterând raporturile interumane prestabilite. Eroare de fapt este scuзabilă în Drept, în măsura în care sunt reparabile consecințele sale, iar sancțiunea merge de la anularea actelor săvârșite din eroare în timpul persistenței erorii, până la totala disculpare a individului generator al erorii și la restabilirea situației anterioare. Eroarea creează aparența bunei-credințe și o rezumă, restabilirea situației anterioare și repararea prejudiciului fiind într-un fel, și o „primă” acordată bunei-credințe, principiu moral deosebit de important în Drept.

Acest mod de a privi lucrurile este specific dreptului privat, în special celui civil, bazat pe egalitatea și independența participanților, persoane fizice, la raporturile care formează obiectul acestui domeniu al dreptului.

Eroarea „judiciară” ține de domeniul dreptului penal ca ramură a dreptului public, cu reguli specifice, în care intervine statul ca apărător al interesului public. Intrăm într-un domeniu „mai serios” al dreptului, prin consecințele grave pe care le antrenează, în special în plan psihic, și ținând de imprevizibil și, mai ales, de ireparabil. Practic, accentul cade pe relația judecător – inculpat, al căror rol se schimbă față de cel jucat până în momentul pronunțării hotărârii: judecătorul trece în prim plan, el este în același timp și subiect pasiv, în mintea căruia se produce greșita reprezentare a situației de fapt, a realității obiective, și subiect activ, generator a ceea ce se numește „eroare judiciară”, adică el dispune condamnarea pe nedrept a inculpatului, deoarece nu el a săvârșit fapta. Inculpatul se transformă din acuzat în victimă, el trebuie să suporte consecințele unei fapte pe care nu a comis-o.

De fapt, eroarea judiciară ca atare, se poate califica abia în momentul descoperirii și condamnării adevăratului făptuitor, până atunci hotărârea de condamnare definitivă are o valoare relativă de adevăr, fiind executabilă ca atare.

Punctul central al discuției despre eroarea judiciară este, așadar, mecanismul formării convingerii intime a judecătorului, eronată datorită insuficienței probatoriului administrat sau

- Luarea pontului;
- Recunoașterea comiterii faptei în scop de jaf – 3600 lei;
- Spargerea sertarului;
- Împușcarea victimei cu pistolul găsit asupra sa.

Probe în apărare:

Avocatul Henry Meitani

1. Șubrezenia depozițiilor martorilor acuzării, confirmă fapte colaterale, nu directe:

- Putea să fie luat „pontul”, să fie pus la cale modul de operare, dar fapta să o fi făcut alții (în lumea interlopă sunt lucrate frecvent ponturi comune);
- Fularul putea fi un element pe care membrii familiei Aslan să nu-l recunoască ca atare, iar Ion Ștefănescu să fi avut un fular asemănător sau chiar identic.

2. Îndoicli asupra bunei-credințe a martorilor:

- recrutați din lumea interlopă și a concubinelor acestora (profilul moral și interese dubioase);
- „Picu” era în detenție, avea interese, nu era liber, ci constrâns.

Chestiuni de clarificat:

- pe pantofii albi cu vârfurile maron, pe care-i purtase Gheorghe Aslan, comisarul Țurai descoperise urme fine de sânge care păreau a fi pulverizate dintr-o arteră proaspăt secționată;
- în afara urnelor digitale ale defunctei Sofia Aslan și ale fiului ei Gheorghe Aslan, în încăperile în care operase autorul crimei, nu s-au mai găsit și alte categorii de urme (digitale, șterse...);
- concluziile expertizei balistice: tuburile și proiectilele recoltate în crima comisă, prin împușcarea cu arma de foc a victimei Sofia Aslan, nu au fost trase și nu provin de la pistolul cal. 6,35 mm, găsit asupra lui Ion Ștefănescu și cu care acesta afirma că împușcase victima – același calibru, elemente traseologice distincte, excludere.

ignorării anumitor probe esențiale pentru stabilirea adevărului, dar bazată în principal pe buna sa credință, pe convingerea că soluția sa este cea corectă, corespunzătoare situației de fapt și de drept. Buna sa credință este și premisa nesancționării judecătorului pentru provocarea erorii judiciare, el având dreptul la intima convingere, adică dreptul de a aprecia liber, conform conștiinței sale; cauza, și de a se pronunța ca atare, drept conferit de lege ca o „primă de încredere” în judecata și conștiința magistratului, legea lăsând soluționarea cauzei „la luminile și înțelepciunea judecătorului”.

Reaua-credință a magistratului în soluționarea cazului excede problema convingerii intime, ca motivație psihologică a pronunțării hotărârii. Judecătorul nu mai este subiectul pasiv al erorii de fapt, el provoacă sau cel puțin acceptă producerea erorii judiciare, atitudinea sa psihică ținând de domeniul intenției. El a ignorat total, cu bună știință, probatoriul administrat în cauza care conducea la concluzia nevinovăției inculpatului sau a cunoscut caracterul său fals, contrafăcut, pronunțând totuși o hotărâre de condamnare a inculpatului².

2. Cazul Sacco I Vanzetti

24 decembrie 1919, Bridgewater, în apropiere de Boston, S.U.A. Un autoturism marca Buick blochează calca unui camion ce transporta suma de 30.000 dolari, salariile pentru muncitorii unei fabrici de încălțăminte. Din autoturism coboară 3 bărbați care nu reușesc, totuși, să oprească camionul.

15 aprilie 1920, South Braintree, tot în apropiere de Boston, S.U.A. Doi indivizi necunoscuți îi împușcă pe doi salariați ai unei fabrici de încălțăminte și le sustrag suma de 30.000 dolari, salariile lucrătorilor. Tâlharii dispar cu un autoturism marca Buick. Observațiile martorilor nu sunt elocvente, se contrazic. La sediul poliției se primește un telefon anonim prin care se dă un indiciu. Se fac cercetări. În absența celui denunțat de către telefonul anonim, un anume Coacci, de origine italiană, polițiștii iau urma unor apropiați ai acestuia. Nicola Sacco și Bartolomeo Vanzetti sunt arestați sub acuzația de participare la al doilea atac și, respectiv la ambele atacuri (Vanzetti). Cei doi sunt emigranți italieni, ambii sunt membri ai mișcării anarhiste, mișcare deloc agreată în S.U.A. În baza unor probe irelevante și insuficiente, beneficiind și de serviciile unei apărări foarte slab pregătite și ineficiente, cei doi acuzați sunt condamnați la moarte pentru asasinat de gradul întâi. Deși opinia publică din America și Europa li se alătură celor doi, aceștia sunt executați după mai mult de șase ani de așteptare.

După 50 de ani de la moartea celor doi, în urma efectuării unor noi anchete, contraanchete și expertize s-a putut dovedi nevinovăția acestora. La 20 iulie 1977 s-a pronunțat reabilitarea lor oficială și s-a proclamat ziua de 20 iulie, zi de amintire în întreg statul Massachusetts.

Date rezultate din cercetarea la fața locului:

– Șoferul camionului atacat în prima acțiune declară că agresorii erau trei. Unul dintre ei era înalt, brunet și purta o mustață foarte deasă. Ei foloseau un autoturism Buick.

– Al doilea atac – mașina folosită aici era aceeași cu cea din primul atac. Cele șase gloanțe trase asupra victimelor au fost marcate de către medicii legiști. Singurul glonț mortal care a atins-o pe una dintre victime a fost notat cu un „III” roman. În cele din urmă totul va depinde de el.

– Atât Sacco, cât și Vanzetti purtau asupra lor arme.

Erori de interpretare – disfuncții în exigențele de competență

1. Faptul că cei doi acuzați sunt membrii ai mișcării anarhiste nu este o garanție că cei doi au comis cele două atacuri;
2. Lipsa alibiului pentru cele două atacuri a lui Vanzetti este doar un indiciu dar nu și o garanție că el ar fi comis faptele;
3. Faptul că acuzații și-au învățat depozițiile pe dinafară, ei neputând vorbi bine limba engleză nu înseamnă că ei sunt nesinceri;
4. Disfuncții în exigențele de competență ale avocaților apărării: absența capacității de persuasiune, comunicare redusă, lipsă de argumentare – participare la ședințe, practic, inexistentă.

Efecte psihologice de distorsiune a intimei convingeri

Rea-credință datorată:

1. efect Halo – aparența celor doi acuzați la mișcarea anarhistă;
2. efect Halo – condamnarea lui Vanzetti la 12 ani închisoare pentru primul atac a încurajat instanța în condamnarea celor doi și pentru cel de-al doilea atac;
3. judecătorul Webster Thayer, președintele completului, era un magistrat integru dar era un om al tradiției ieșit dintr-o veche familie americană, un puritan care cu greu i-ar putea înțelege pe imigranții încă slab integrați, oameni care vociferează, care gesticulează, latini („Marile crime ale istoriei” – Bellemare P., Nahmias, J-F, pag. 11);

Inculpatul devine, după cum am mai spus, din acuzat victimă, fiind uneori, în cazul relei credințe a magistratului, antecondamnat încă din faza urmăririi penale, în care se adună probatoriul cauzei. Se încalcă astfel, în mod flagrant, principiul prezumției de nevinovăție, care funcționează în favoarea inculpatului până în momentul pronunțării hotărârii de către instanța de judecată, singura în măsură să aprecieze vinovăția sau nevinovăția acestuia. Încălcarea acestui principiu înseamnă nu numai lipsirea învinuitului sau inculpatului de un drept al său fundamental în procesul penal, ci și inducerea pentru inculpat a unei stări de teroare, de tensiune psihică, aceasta realizând că probatoriul cauzei îi este nefavorabil, rechizitoriul susținând vinovăția sa deși el se știe nevinovat. Individul simte că i s-a făcut o nedreptate și resimte acest lucru mai mult decât ca o simplă frustrare, ci ca pe un complet împotriva sa, el se simte prins în mecanismul judiciar statal și strivit fără nici o putere de apărare. Este un moment critic, de ruptură, care intră în sfera ireparabilului.

Trebuie amintită însă și posibilitatea reparării prejudiciului suferit în urma condamnării pe nedrept, de către inculpat, posibilitate conferită de lege (art. 504 și urm. C.p.).

Practica judiciară a mers pe principiul „reparării atât a consecințelor negative patrimoniale, cât și morale suferite de o persoană ca urmare a faptei ilicite, săvârșită de o altă persoană, sau alte suferințe de ordin psihic” (Decizia C.S.J. – Secția civilă nr. 1995/29.10.1992).

În completarea legislației interne, art. 50 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului ratificată și de România, prevede posibilitatea acordării „părților lezate o reparație echitabilă”, înțelegând prin aceasta atât acoperirea prejudiciului material, cât și moral, bineînțeles în măsura în care se poate vorbi de o „reparare”, în adevăratul sens al cuvântului, a prejudiciului moral, iar acesta poate fi evaluat în bani³.

4. confuzia produsă de numeroasele expertize balistice care nu au avut concluzii foarte clare.

Subiectivism al corpului de jurați datorat faptului că selecționarea lor s-a făcut din oficiu, împotriva voinței lor. Ignoranță:

1. a negării faptelor de către acuzați, chiar și pe scaunul electric;

2. a faptului că deși Vanzetti a fost acuzat că șofa Buick-ul în cele două atacuri, acesta nu știa să conducă.

Concluzie:

Prezentarea defectuoasă a apărării a contribuit la acuzarea celor doi. Introducerea procesului pe terenul politic, act realizat de către apărare, a reprezentat practic, condamnarea propriilor clienți. De aici influența politică s-a impus, fiind posibilă producerea erorii judiciare.

3. Afacerea Dreyfus

În 1894, Ministerul de Război Francez, ajunge la concluzia că documente secrete sunt comunicate serviciilor germane de informații. Pentru a stabili filiera, serviciul francez de informații a plasat o agentă, o femeie de serviciu la Ambasada Germană. Misiunea agentei era de a recupera toate hârtiile pe care le va găsi în coșurile de hârtii sau sobele ambasadei.

La 25 septembrie 1894, printre hârtiile remise se află și dovada pertinentă că în Statul Major General Francez se află un trădător. Documentul va purta denumirea „Borderou”. Bănuielile s-au concentrat prea repede asupra lui Dreyfus. Principalul indiciu împotriva lui Dreyfus era asemănarea dintre scrisul acestuia și cel de pe borderou. Probele administrate în cauză erau atât de inconsistente și precare, încât dacă nu ar fi existat o campanie dezlnțuită de presa antisemită, acesta nu ar fi fost condamnat.

Organul de cercetare a urmărit o singură pistă. S-a pornit de la ideea greșită potrivit căreia datele nu puteau fi furnizate decât de un ofițer de stat major stagiar care avea acces la birourile de la care proveneau documentele.

La 10 octombrie 1894, rezultatele anchetei provizorii sunt comunicate. Conducerea armatei se întrunește pentru a decide dacă Dreyfus trebuie trimis în judecată pentru înaltă trădare. Se cade de acord asupra necesității de a se lua în prealabil avizul a doi grafologi: Gobert – care a arătat că scrisul poate aparține și altei persoane decât a lui Dreyfus – și Bertillon – care a fost categoric în a atribui scrisul de pe borderou lui Dreyfus, argumentând că asemănările și deosebirile dintre scrisul lui Dreyfus și cel de pe borderou sunt o probă indiscutabilă a vinovăției, deoarece în cazul deosebirilor și-ar fi putut modifica deliberat scrisul pentru a nu fi recunoscut.

Dreyfus este arestat de Ministerul de Război. Este pus să scrie sub dictare frazele de pe borderou și i se sugerează că soluția optimă este să se sinucidă. Dreyfus își declară nevinovăția și susține că vrea să dovedească acest lucru.

8.4. Surse de distorsiune psihologică implicate în erorile judiciare

Am arătat deja că elementul esențial în producerea erorii judiciare este intima convingere

Maiorul Paty, care a instrumentat cauza, atrage atenția asupra fragilității probelor care obligă la măsura achitării. Cu toate acestea, Dreyfus este trimis în judecată pentru delictul de înaltă trădare. În timpul procesului, singura probă a acuzării, raportul expertului Bertillon a fost concludent înlăturat de apărare. Au fost prezentate acte secrete, neaduse la cunoștință nici a apărării și nici a acuzării. Un act provenea de la atașatul militar italian, era adresat atașantului militar german și făcea mențiuni la planurile furnizate de un anume D. Tribunalul l-a identificat cu Dreyfus. Al doilea înscris era o telegramă cifrată adresată de atașatul militar italian șefului său de stat major, prin care solicita o dezmințire că Dreyfus nu a avut relații cu el. Înscrisul a fost interpretat tendențios. În baza acestor elemente, Dreyfus a fost condamnat la deportare pe viață și degradare.

Recursul este respins, iar la 13 aprilie 1895, Dreyfus este îmbarcat și transportat pe insula Diavolului unde rămâne până în 1899, supravegheat în permanență și maltratat.

După deportare, familia căpitanului susținută de câțiva ofițeri și unele ziare ale vremii au declanșat o campanie de reabilitare. Aceștia li se alătură și Emile Zola prin ziarul său.

La 1 martie 1896 este interceptată o telegramă a atașatului militar german adresată maiorului E., din al cărui conținut reiese că E. furniza Ambasadei Germane informații secrete. Cercetarea destinatarului telegramii, examinarea scrisurii acestuia, identice cu cel de pe borderou, conduce spre adevăratul trădător — maiorul Esterhazy, ofițer de informații din armata franceză.

Încercările de a restabili adevărul se izbesc de rezistența îndârjită a celor care au contribuit, unii de bunăcredință, iar alții intenționat, la grava eroare judiciară.

La 4 decembrie 1897, Consiliul de război începe instrucția în afacerea E. E. este achitat.

Ofițerul care instrumentase cauza, trimite o scrisoare deschisă președintelui Consiliului de Miniștri, prin care arată că este în măsură să dovedească autorităților că două din documentele citate în Cameră și datate din 1894, nu au legătură cu Dreyfus, iar al treilea document este fals. Ofițerul este arestat.

La 26 septembrie 1898, Ministerul Justiției sesizează Curtea de Casație cu o cerere de revizuire a procesului Dreyfus. E. este compromis prin probele descoperite la anchetă și părăsește Franța.

La 3 iunie 1899, Curtea de Casație, în secții reunite, hotărăște, în unanimitate, casarea sentinței cu condamnarea lui Dreyfus. Acesta este readus în Franța. Hotărârea tribunalului a fost neașteptată și surprinzătoare. Dreyfus este declarat vinovat.

La 12 iulie 1906, Curtea de Casație este din nou sesizată. La 20 iulie 1906, afacerea Dreyfus se încheie definitiv. Alfred Dreyfus va fi definitiv reabilitat, reintegrat, avansat și decorat cu „Legiunea de Onoare“. Se termină, în sfârșit, un proces care a zdruncinat din temelii societatea și statul francez.

Rezumatul procesului:

Eroarea: Deportarea pe viață și degradarea.

Sursele erorii: Un concurs de nereguli.

Ancheta:

- nu constată șubrezenii, nici probe, borderou;
- organul de cercetare a urmărit o singură pistă;
- punctul de plecare în investigație a fost greșit;
- trădătorul este ofițerul de stat major stagiar, pentru că numai stagiarii aveau acces la documentele respective.

Judecata:

- nu lămurește aspecte importante, nu controlează veridicitatea probelor și nu pune la îndoială bunăcredința a celor care le-au furnizat;
- interpretează greșit documentele secrete aduse ca probă (D. nu înseamnă neapărat Dreyfus);
- se desfășoară sub imperiul presiunii opiniei publice potrivnice evreilor.

Apărarea:

- nu consolidează netemeinicia, falsitatea aprecierilor grafologice asupra borderoului. Nu solicită o expertiză suplimentară;
- ce alți ofițeri aveau acces sau erau interesați în furnizarea de documente secrete;
- raționamentul greșit al grafologului;
- rea-credința a celor implicați în cercetarea cazului și a celor care aveau cunoștințe de nevinovăția lui Dreyfus;
- măsura în care presiunea mass-media a influențat hotărârea luată.

Probe în acuzare:

- faptul că borderoul avea pe el mențiuni scrise asemănătoare cu scrisul lui Dreyfus;

a judecătorului în aprecierea cauzei. Dar în mecanismul său de formare pot interveni diverși factori de distorsiune, care apar ca surse indirecte ale erorii judiciare⁴.

a) Un asemenea factor îl poate constitui în primul rând, **proba testimonială administrată** în cauza respectivă care este adesea o probă esențială în clarificarea situației de fapt, și care, coroborată cu alte probe administrate, poate duce la aflarea adevărului și la stabilirea vinovăției inculpatului.

1. Declarația grafologului Bartillon:

- Raționamentul greșit potrivit căruia asemănările și deosebirile dintre scrisul lui Dreyfus și cel de pe borderou atestă vinovăția, pentru că în cazul deosebirilor, Dreyfus și-ar fi modificat deliberat scrisul pentru a nu fi recunoscut;

2. Înscrierile secrete prezentate instanței:

- D. nu înseamnă Dreyfus;
- Solicitarea de a arăta că Dreyfus nu a avut relații cu atașatul militar italian a fost interpretată ca vinovăția aparatului militar italian de a apăra un agent.

În recurs:

- Instanța persistă în eroare;
- Consiliul de Miniștri dispune, incorect, măsura arestării ofițerului care a instrumentat cauza și a afirmat că poate dovedi că cele două documente secrete nu au legătură cu Dreyfus, iar al treilea este fals.

Probe în apărare:

- Șubrezenia afirmației grafologului;
- Interpretarea univocă a documentelor secrete susceptibile de cel puțin două interpretări;
- Efectul Halo: specialist grafolog egal cunoscător sigur, proba incontestabilă;

În recurs:

- Greșita interpretare a documentelor care au stat la baza condamnării;
- Reaua-credință în luarea în considerare a noilor aspecte relevante.)

4. Afacerea Anca

În vara anului 1977, Anca Broscotean, în vârstă de 18 ani, venită din Sibiu pentru examene, este ucisă cu o ferocitate dementă, și șase colete cu segmente desprinse din cadavrul ciopârțit sunt găsite în puncte diferite din parcurile Capitalei. Zvonul despre un nou Rîmaru alarmează autoritățile care ordonă prinderea de urgență a ucigașului.

Echipa de anchetatori, în urma cercetărilor efectuate într-un timp record, îl găsește vinovat de Gheorghe Samoilescu, o cunoștință întâmplătoare a victimei. Inițial fusese scos din cauză pe baza probelor adunate până atunci. Samoilescu este condamnat la 25 de ani închisoare și executase deja 4 ani de detenție când absolut întâmplător, este arestat adevăratul criminal. Romca Cosmici, care își mărturisește vinovăția și în cazul Anca. Procuratura s-a văzut nevoită să revizuiască dosarul prin care s-au susținut învinuirile ce i-au adus lui Samoilescu condamnarea, ordonând, în final, scoaterea de sub urmărire penală a acestuia, executarea pedepsei fiind anterior suspendată prin ordinul procurorului general.

A. Aspecte legate de interpretarea probelor în acuzare

1. În cazul Anca, prin modul cum a fost administrată proba testimonială s-a demonstrat clar încălcarea dispozițiilor procedurale de către echipa de anchetatori.

Astfel, declarațiile martorilor au fost obținute prin derutarea acestora în cadrul recunoașterii de obiecte sau prin presiuni psihice: martora principală, prietena soților Samoilescu, care susținuse inițial alibiul în favoarea inculpatului pentru ziua crimei, și-a schimbat ulterior declarația, deși aceasta a fost infirmată de alte mărturii, în cursul anchetei având, în general, o poziție oscilantă: un alt martor, vecinul tatălui inculpatului, declarând că nu cunoaște nimic în legătură cu cauza, a fost arestat imediat și ținut 51 zile în arest deși nu plana asupra sa nici cea mai mică umbră de îndoială.

2. Cel mai înspăimântător fapt al acestei pseudo-anchete judiciare a fost însă modul de audiere al principalilor învinuiți: Gheorghe Samoilescu și soția sa Elisabeta (Tuți), acuzată de complicitate la omor deosebit de grav, audiere efectuată în condiții de teroare psihică, agravată și de suferințele fizice provocate în cazul lui Samoilescu prin tortura după metode inchizitoriale. Cedând psihic, Elisabeta Samoilescu a scris pur și simplu declarația prin care afirma vinovăția soțului său după dictarea anchetatorilor.

3. Sinuciderea părinților inculpatului în cursul urmăririi penale a fost interpretată ca dovadă a vinovăției acestuia „fiind consecința temerii de urmărirea omorului comis în locuința lor și ale participării Silviei Samoilescu (mama inculpatului) la secționarea și transportul cadavrului”, deși este știut că un fapt de o asemenea natură nu poate constitui o probă pertinentă și concludentă în fața instanței.

4. Petele de sânge descoperite în baia apartamentului părinților lui Samoilescu au fost considerate ca aparținând cu certitudine victimei, deși datorită procesului de hemoliză rezultat în urma spălării cu apă a pardoselii nu se putea stabili grupa de sânge din care provenea. Astfel, o urmă neutră, irelevantă, prin concluziile sale, a fost interpretată cert în defavoarea învinuitului.

Analizând cauzele unor erori judiciare în procese penale celebre, unul din marii maeștri ai Baroului din Paris aprecia că „persoanele care dețineau, fiecare în parte, un fragment de adevăr au tăcut de teamă, interes sau indiferență”. Printre aceste persoane se numără, desigur, și martorii audiați în proces, care fie că au tăcut, fie că nu au spus adevărul în legătură cu faptele cunoscute de ei, ce reprezintă împrejurări esențiale ale cauzei. Ei se situează pe poziția psihologică a „releicredințe”, deoarece cu intenție au ascuns sau denaturat adevărul în relatările lor, fie că aceasta se datora fricii, interesului, indiferenței, iar atitudinea lor este folosită de persoanele interesate pentru construirea unei versiuni mincinoase, a unui „alibi” care să nu poată fi combătut printr-o probă contrară, chiar dacă mărturia ar fi născut îndoială sau relatări false. De aceea putem spune că este aproape imposibil ca mărturia de bună-credință să fie sursă a erorii judiciare: ea este la rândul ei, produsul erorii în care s-a aflat martorul în legătură cu împrejurările de fapt ale cauzei, explicată în

5. Procesele verbale de recunoaștere a corpurilor delictive au fost întocmite „cu încălcarea dispozițiilor procedurale și cu ignorarea principiilor psihologiei judiciare”: martorii le-au fost prezentate numai corpurile delictive ca atare, fără a fi incluse într-un grup de obiecte cu caracteristici apropiate. De altfel, în actele procedurale s-a consemnat că martorii recunosc cu certitudine lucrurile ca aparținând părinților inculpatului, deși susținerile se refereau la perioade situate cu 5-7 ani în urmă, iar sacoșele respective erau obiecte de serie fără elemente de individualizare.

B. Ignorarea probelor în apărare

Au existat probe clare care demonstau că Samoilescu nu poate fi autorul crimei, care însă au fost înlăturate:

- Astfel, alibiul susținut de inculpat a fost înlăturat prin mărturia unei singure persoane deși aceasta a fost contrazisă de declarațiile altor martori, vecini ai inculpatului;
- Cel puțin un colet, Samoilescu nu l-ar fi putut depune, deoarece exista un martor ocular care a stabilit ora depunerii acestuia, ora pentru care inculpatul avea alibi susținut de martori;
- Tipul se sacoșă pe care unii martori l-au recunoscut ca aparținând familiei Samoilescu, nu se fabricase încă în anii '71-'72, când martorii au susținut că le-au văzut la aceștia;
- Ampretele papilare de pe ambalajul coletelor nu aparțineau lui Samoilescu.

C. Încălcarea exigențelor de competență

Considerăm că este necesară tratarea distinctă a problemei încălcării exigențelor de competență, fiind evidentă încălcarea expertizelor de specialitate sau interpretarea lor în defavoarea inculpatului atunci când concluziile acestora erau incerte.

Astfel, încă din faza inițială a cercetărilor, a fost solicitată investigarea conduitei simulate a învinuiților Gheorghe Samoilescu și Elisabeta Samoilescu, soția acestuia. Concluziile, în ambele testări efectuate, au fost cert negative, cu alte cuvinte a fost evidențiată absența stres-ului emoțional în raport cu problematica critică pentru ambii subiecți.

Dat fiind caracterul de relativă noutate al acestei tehnici de investigație în România (cu aceasta se lucra la Institutul de Criminalistică din 1975, iar în anul — 1977 —, expertul I. psiholog Butoi Tudorel, actualmente colonel, abia efectuase un stagiul de instruire în Iugoslavia), expertiza biodetecției comportamentului simulat a fost efectiv ignorată de anchetator și plasată în afara probatoriului necesar cauzei.

Expertiza psihiatrică a fost efectuată „de un organ necompetent”, după cum susține Procuratura în ordonanța de scoatere de sub urmărire penală, iar concluziile sale ar fi trebuit să meargă în direcția stabilirii psihopatiei autorului (așa cum s-a întâmplat în cazul adevăratului criminal), ceea ce nu era cazul lui Samoilescu.

De asemenea, proba expertiză a măsurătorii deschiderii dintre degetul gros și degetul arătător, irelevantă prin concluziile prezentate, a fost interpretată în defavoarea lui Samoilescu.

D. Problema convingerii intime a instanței de judecată

Am precizat deja că intima convingere a judecătorului în pronunțarea hotărârii reprezenta o ultimă șansă de anihilare a distorsiunilor provocate în cursul procesului, prin administrarea probelor propuse de organul de urmărire penală în dovedirea vinovăției inculpatului. În cazul Anca, însăși intima convingere nu a îndeplinit acest rol, pentru simplul motiv că nu era posibil acest lucru: totul fusese înscenat cu minuțiozitate, fuseseră înlăturate toate urmele care ar fi putut da naștere unor cât de mici suspiciuni, îndoieli, probele în acuzare sunau verosimil și convingător. Instanța și-ar fi putut exercita mai insistent rolul activ, dar nu este sigur că ar fi reușit să contracareze versiunea organului de anchetă și, oricum, ar fi fost inutil; deoarece pârghiile controlului ierarhic s-a fi pus în mișcare și ar fi împins lucrurile în direcția dorită.

A fost o eroare judiciară provocată, învinuitul antecondamnat încă din faza cercetării și urmăririi penale, din rațiuni care excedau sfera vinovăției sale în comiterea faptei, iar intima convingere a judecătorului, ca izvor imediat al erorii judiciare, a fost dirijată, „manipulată” în direcția dorită, respectiv a condamnării unui om nevinovat.

În sinteză:

literatura juridică prin conceptul „unghiul de deviere“, iar în plan intențional îi corespunde convingerea martorului, întemeiată pe buna sa credință, că lucrurile s-au petrecut în realitate astfel cum el le-a perceput și le-a relatat. Lipsește aici intenția fabricării unei versiuni mincinoase care să îndrume pe o pistă falsă cercetarea. Numai când intervin și alte surse de distorsiune, ținând de exigențe de competență, atunci când nu s-a făcut dovada contrară, deși aceasta se putea realiza prin administrarea altor probe, se poate vorbi de mărturia de bună-credință ca sursă a erorii judiciare.

b) Un alt posibil izvor direct al erorii judiciare îl constituie **exigențele de competență**, mai sus amintite, care presupun adaptarea pregătirii de specialitate a magistratului la cerințele tehnologiei judiciare moderne, aceasta însemnând în primul rând capacitatea lui psihică de a înțelege caracterul de noutate al acestei tehnologii și importanța sa în soluționarea cauzelor judiciare, solicitând contribuția expertizelor de specialitate în procesul penal, sub formă de probe, ale căror concluzii să fie apreciate la valoarea lor reală și coroborate cu alte mijloace de probă revelatoare pentru aflarea adevărului. În al doilea rând, trebuie să ținem cont și de răspândirea tehnologiei respective din punct de vedere al utilizării ei în practică, de impunerea ei ca o probă serioasă în procesul penal, ale cărei rezultate să fie recunoscute și apreciate la justa lor valoare, să capete, cum s-ar spune în limbajul juridic, opozabilitate erga omnes.

Avem, deci, de a face cu eroare judiciară prin consecințele hotărârii pronunțate de instanța de judecată – condamnarea pe nedrept a inculpatului, dar o eroare provocată, o înscenare diabolică realizată încă din faza urmăririi penale, când au fost administrate numai probe în acuzare, printre care unele obținute cu încălcarea normelor procedurale. Probele evidente care excludeau vinovăția lui Gheorghe Samoilescu au fost înlăturate sau neglijate, după cum releva ordonanța de scoatere de sub urmărire penală a lui Samoilescu din 15.07.1981.

Se constată astfel intervenția, încă din faza anchetei penale, a surselor de distorsiune psihologică implicate în mecanismul de producere a erorii judiciare. Este vorba, în primul rând de încălcarea exigențelor legale: întreaga anchetă penală a fost condusă de la bun început, spre demonstrarea vinovăției bănuțului, cu încălcarea celor mai elementare reguli procedurale și mai ales, a prezumției de nevinovăție, ca principiu esențial care asigură nu numai desfășurarea în condiții de legalitate a cercetării și urmăririi penale, ci și apărarea poziției psihice a învinutului socotit nevinovat până în momentul rămânării definitive a hotărârii.

Totodată, au fost încălcate dispozițiile procedurale privitoare la tactica și psihologia ascultării învinuților, a martorilor, precum și la efectuarea recunoașterii de obiecte.

Este vorba, în al doilea rând, de nerespectarea exigențelor de competență, prin ignorarea expertizei biodetecției judiciare, a expertizei psihiatrice și a celor sanguine efectuate în cauză.

Dar, în special, este vorba de încălcarea exigențelor etice și moral-juridice, în condițiile relei-credințe a organismului de urmărire penală în administrarea și aprecierea probelor și formularea concluziilor. Aprecierile în termeni juridici ai relei-credințe a activității anchetatorilor nu aruncă decât o vagă lumină asupra celor petrecute în realitate: era neapărată nevoie de un „tap ispășitor“ și a fost găsit în persoana ghinionistului Gheorghe Samoilescu, arestat sub o învinuire oarecare în speranța liniștirii spiritelor agitate. Dar o dată format „bulgărele de zăpadă“ el nu a mai putut fi oprit și a luat-o la vale transformându-se într-o adevărată avalanșă. Autoritățile au ordonat pedepsirea extrem de severă a lui Samoilescu, chiar condamnarea lui la moarte.

Încercând surprinderea în planul psihologic a reflectării faptelor prezentate, fenomen pe care l-au denumit generic în termenii „încălării exigențelor etice și moral-juridice“ de către anchetatori s-ar putea spune că inițial a fost vorba de încercarea de găsire a unei soluții de moment – arestarea lui Samoilescu pentru furtul medalionului (nelegală în esență, neexistând nici o probă în susținerea acuzației) – pentru a potoli lucrurile și a preveni scandalul care deja se prefigura. Ulterior, când inevitabilul se produsese a fost evidentă reaua-credință a anchetatorilor: lipsa de scrupule și perseverența, aproape diabolică, în adunarea probelor pentru susținerea vinovăției unui om pe care îl știau nevinovat, toate pe fondul obedienței față de Puterea atotputernică și al carierismului, oameni pentru care frica de a nu-și pierde „scaunul“, de a nu-și periclita propria situație a însemnat mai mult decât gândul că un om nevinovat urma, prin fapta lor, să fie condamnat pe nedrept, cu consecințe psihice incalculabile. Aceasta ține de conștiința fiecăruia, dar nu trebuie să uităm faptul că totul a fost posibil, la proporțiile acestea, monstruoase, datorită mecanismului specific statului totalitar care, a făcut ca ordinul șefului statului să aibă, din treaptă în treaptă, pe linia subordonării ierarhice, valoarea unui „imperativ categoric“ perceput ca atare de persoanele abilitate să instrumenteze cauza penală și care s-au grăbit să-l îndeplinească cu frică pentru propria situație, dar și cu siguranța „spatului acoperit“ și cu conștiința împăcată, deoarece executau ordinul unui superior și deci, răspunderea nu le revenea în mod direct.

Așadar, încălcarea exigențelor legale și de competență a fost realizată cu bună-știință, urmare firească a încălcării exigențelor etice și moral-juridice.

c) Cât despre **exigențele moral-juridice și etice** ca posibile surse de distorsiune implicate în erorile judiciare, ele raportează activitatea magistratului la valorile morale general acceptate de societate, la valorile morale acceptate de propria conștiință și impuse în practică, la ansamblul drepturilor și îndatoririlor prescrise de profesia sa și aplicabile în fiecare cauză judiciară în parte. Existența unor lacune în ceea ce privește aceste exigențe, se subsumează conceptului de „rea-credință” a magistratului, pe care le-am folosit până acum, ca un concept operațional generic pe care l-am identificat ca o sursă directă principală, a erorii judiciare, care excede convingerii intime.

8.5. Izvoare și surse de eroare în demersul judiciar

8.5.1. Motivul probațiunii ca sursă de eroare. Expertiza criminalistică⁵

(Posibilități, limite, surse de eroare)

I. La nivelul organelor de cercetare (organe de poliție și organe ale parchetului)

În contextul întregului sistem probator de la noi, o contribuție în garantarea practică a principiului prezumției de nevinovăție o au și expertizele criminalistice.

a) Unele din cauzele obiective ale erorilor expertizei criminalistice se pot datora:

- Expertului care nu are cunoștințe temeinice în domeniul științei criminalistice și al metodelor de expertiză pe care le utilizează, este superficial în activitatea de cercetare, efectuând examinări incomplete sau de suprafață, este imprudent sau neglijent în exercitarea atribuțiilor sale;
- Calității judecăților expertului criminalist influențate de vanitate și orgoliu, de înclinarea spre cazuri rare, spre concluzii lipsite de logică, spre păreri preconcepute;
- Fetișizării tehnicii întrucât, în pofida progresului tehnic, riscul de a greși în investigații, persistă;
- Aplicării tehnicii nu ca mijloc de cercetare, ci ca un țel fără a fi permanent supusă spiritului critic și gândirii creatoare a expertului;
- Întreruperii repetate a expertului criminalist de la executarea cu continuitate a cercetărilor științifice de laborator;
- Participării expertului criminalist la realizarea unor acte de urmărire penală, care îl pot influența în concluziile formulate;
- Depășirii competenței sale profesionale sau încercării de a rezolva prin expertiză probleme de ordin juridic;
- Lipsei experienței practice a expertului criminalist;
- Activității auxiliarilor expertului criminalist, cu precădere a laboranților care, nepregătind proba în litigiu sau pe cea de comparație în prezența expertului, pot greși, determinând în final concluzii eronate.

b) Dintre cauzele subiective care pot genera erori în expertiza criminalistică, importante sunt:

- Teama de răspundere;
- Neîncrederea în sine;
- Atitudinea temerară;
- Lipsa de organizare a activităților;
- Comportamentul birocratic;
- Existența unei concepții lipsită de exigență cu privire la exercitarea profesiei de expert.

5. Vezi opera comună „Tratat practic de criminalistică”, Ed. M.I., București, 1982, – vol. IV, contribuția gen. dr. Ion Angheliescu, pag. 272-287 – scurte extrase, selectiv și prelucrări personale.

Vom analiza câteva categorii de erori care pot apărea în expertiza criminalistică:

1. Erori produse ca urmare a ridicării și ambalării necorespunzătoare a urmelor sau a corpurilor delict.

Orice abatere de la normele de ridicare și ambalare a urmei unui corp delict poate fi o sursă de eroare.

O simplă ridicare a urmei-materie de pe obiectul purtător, executată în mod necorespunzător, face ca în materialul recoltat să apară unele comportamente organice sau anorganice străine acestuia, care vor conduce uneori la imposibilitatea separării lor de componentele caracteristice urmei în litigiu și deci la formularea unei concluzii eronate.

Același deznodământ nedorit îl poate produce și o ambalare necorespunzătoare a urmelor în litigiu. Cel mai adesea, erorile se produc ca urmare a ambalării în același loc a urmei în litigiu cu probele de comparație.

O altă sursă de eroare o poate constitui și contaminarea produselor în litigiu în procesul pregătirii în laborator, în vederea examinării. În aceste împrejurări, din lipsa unei metodologii specifice de preparare a probelor pentru expertiză ori din neglijența expertului criminalist, se poate ajunge la contaminarea probei în litigiu pe plan calitativ sau cantitativ cu o serie de elemente străine, îngreunându-le formarea unei concluzii juste.

2. Erori produse prin neexaminarea probelor în aceleași condiții.

În majoritatea expertizelor criminalistice se folosesc și mijloace tehnice (spectrometru, spectrografe, gazocromatografe, laseri, microscopie și calculatoare electronice) care, în ipoteza unei simple modificări a parametrilor tehnici de lucru în examinarea modelelor de comparație față de parametrii utilizați în cercetarea probelor în litigiu, conduce în mod sigur la instalarea unei erori în concluziile formulate⁶.

3. Erori produse prin neexaminarea originalului

Expertul este obligat să efectueze examinarea urmei după originalul urmei sau probei în litigiu, căci altfel se ajunge lesne la erori⁷.

Există discuții în privința efectuării expertizei după copii în cazul expertizei grafice și a vocii și vorbirii. Dar și în aceste cazuri, oricât de bine ar fi realizată fotocopia originalului, în condiții de laborator, sau o copie a benzii magnetice, pot apărea o serie de deformări care pot genera erori.

Expertiza grafică nu trebuie efectuată niciodată după copii xerox, deoarece în cazul existenței ștersăturii, răzăturii, trășăturilor, urmele de apăsare etc. nu apar ca pe original, și deci nu pot fi percepute, examinate și puse în evidență în cuprinsul expertizei criminalistice.

4. Erori produse prin compararea urmei cu obiectul creator de urmă

Regulă potrivit căreia urma infracțiunii nu se compară cu obiectul creator, ci cu o urmă creată în mod experimental cu ajutorul acestuia, este de natură să genereze erori dacă este încălcată⁸.

6. Exemplu: Într-o expertiză dactiloscopică, inversarea sau neinversarea, după caz, a clișeului urmei digitale poate determina erori privind identitatea persoanei.)

7. Exemplu: În cazul urmelor materiale (de sticlă, plastic, tuș, spermă, sânge), dacă nu se cercetează urma propriu-zisă, nu se pot determina componentele acestuia și deci nu se poate formula o concluzie justă.

8. Exemplu: Comparația între urma lăsată de încălțăminte presupusului infractor, găsită la locul faptei și încălțăminte, generează eroarea. Comparația se face între urma lăsată de încălțăminte și urma creată experimental

5. Erori produse ca urmare a nefolosirii tuturor mijloacelor și metodelor de expertiză

Pe baza unei practici îndelungate, este necesar să se sublinieze că examinarea aceleiași urme cu ajutorul tuturor posibilităților oferite de știință, constituie în expertiza criminalistică o garanție a stabilirii adevărului științific, deci o cale sigură de înlăturare a erorii și a implicațiilor ei nefaste în procesul judiciar.

6. Erori produse în procesul constatării și interpretării caracteristicilor identificatoare

Ca urmare a neevaluării totale a caracteristicilor identificatoare generale și individuale oferite de proba în litigiu și de modelele de comparație, pentru obținerea întregii cantități de informație științifică, se poate instala eroarea în condițiile expertului.

Se poate vorbi în funcție de preponderență a unor părți izolate asupra ansamblului imaginii obiectului examinat.

Expertul cu experiență știe că nu poate întâlni în toate cazurile, o concordanță deplină între toate caracteristicile identificatoare, astfel încât să înceteze orice îndoială cu privire la identitatea acestora.

În raport cu valoarea caracteristicilor identificatoare constatate de expert apare uneori necesitatea gradării concluziilor. Etalonul vizat, care să permită gradarea concluziei, este rezultatul reunirii cunoștințelor de specialitate, experienței și datelor oferite de urmele și probele de comparație examinate.

O sursă de eroare în expertiza criminalistică poate fi introducerea de către expert a unor caracteristici foarte relative sau nespecifice în complexul de caracteristici care urmează a fi cercetate pentru formularea concluziei.

7. Erori produse din cauza aprecierii necorespunzătoare a detaliilor ne semnificative

Unele detalii găsite într-o urmă supusă expertizei pot fi uneori ne semnificative, determinând concluzii în cercetarea de laborator a acestora, mai ales atunci când expertul nu reușește să le aprecieze ca atare și să stabilească cum au acționat asupra lor agenții modificatori.

Detaliile relevante în urmă sau proba în litigiu pot constitui caracteristici cu valoare identificatoare numai dacă au o frecvență constantă. Atunci când un detaliu nu are o repetabilitate constantă, trebuie apreciată de expert ca un amănunt accidental. Este important pentru expert să rețină că un detaliu poate deschide, uneori, o nouă pistă de cercetare.

8. Erori de măsurare sau de calcul

Măsurarea și calculele sunt făcute de către expert în etapa intuitivă. În momentul în care începe să-și pună întrebări, trece în faza raționamentului necesar unei cercetări științifice. Ca atare, orice greșeală, făcută de expert în activitatea de măsurare ori în calcule, va produce eroare și în raționamentele întemeiate pe acesta.

9. Erori de logică

Asemenea erori sunt:

- erori de logică formală (aprecierea incorectă a deducțiilor);
- erori materiale (relatarea greșită a faptelor);
- erori verbale sau scrise (folosirea eronată a termenilor);
- erori produse prin nerespectarea principiilor de bază ale demonstrației;
- erori generate de raționamente greșite, datorate confuziei în delimitarea categoriilor filozofice: necesar – întâmplător, posibil – real, identitate – asemănare;
- erori datorate nerespectării raportului logic cauză-efect etc.

10. Erori produse prin aprecieri subiective

Subiectivismul poate fi determinat de:

- informațiile însoțitoare actului procedural de dispunere a expertizei;

- forța sugestivă a unor date preliminare;
- teama de a contrazice o apreciere aproape stabilită sau grija de a nu dezamăgi;
- netemeinicia concluziilor poate fi rezultatul crizei de timp;
- lipsa posibilității unei examinări prealabile a probei asupra căruia expertul este chemat să se pronunțe;
- confruntarea persoanei a expertului cu inculpatul în fața tribunalului;
- necesitatea unei continue perfecționări cât privește pregătirea de specialitate și gradul de obiectivitate;
- necesitatea nuanțării unor aprecieri;
- formularea unor concluzii de mare probabilitate etc.

11. Erori produse prin examinarea unui scris sau a unei voci în limbi străine

Expertul nu trebuie să procedeze niciodată la compararea grafică a două manuscrise străine, dacă nu are cel puțin la dispoziție modelele alfabetice ale țării respective. Este indicat ca cercetarea să fie făcută de un expert criminalist din zona lingvistică respectivă, care cunoaște bine limba.

12. Erori produse prin neefectuarea experimentelor

Neefectuarea experimentelor este de natură să pună pe expert în imposibilitatea de a formula o concluzie exactă și uneori poate chiar să determine instalarea erorii.

Eroarea poate să apară și atunci când expertul face experimentul impus, dar nu respectă principiul potrivit căruia aceleași cauze produc, în aceleași condiții, aceleași efecte. În aceste situații, eroarea poate apărea datorită diferențelor survenite între caracteristicile urmei în litigiu și a modelului de comparație ca urmare a condițiilor diferite în care au fost create.

13. Erori produse ca urmare a imperfecțiunii unor metode de expertiză criminalistică

Timpul foarte scurt în care au pătruns în expertiza criminalistică un număr mare de metode, relativ recente, ale științei și tehnicii, prin care: spectografia, spectrofotometria, difracția și absorbția, filtrul optic etc., nu a permis efectuarea unei game largi de experimente și deci, unele dintre aceste metode de investigare științifică pot prezenta și unele imperfecțiuni.

Se impune, atunci când proba în litigiu permite, ca expertul să efectueze mai multe examinări repetate, pentru a se evita orice posibilitate de eroare.

II. La nivelul instanțelor judecătorești

1. Cazurile în care o persoană este condamnată pentru o crimă care nu a fost săvârșită;
2. Mai frecvente sunt cazurile de condamnare a unui nevinovat⁹ în locul adevărului vinovat;
 - Fie pentru că justiția a tras, din elemente exacte, concluzii eronate;

9. Cazul Rosenberg

La data de 23 septembrie 1949, Uniunea Sovietică experimentează, la rândul ei, pentru prima dată bomba atomică, în condițiile în care secretul acestei arme îl deținea doar SUA, se deduce că, undeva, probabil la centrul de Cercetare din Los Alamos – New Mexico, se produce o scurgere de informații. După arestarea lui Harry Gold, declarat șeful spionajului sovietic în SUA, se găsește o pistă de cercetare a spionilor sovietici infiltrați în punea importante. Este descoperit un anume David Greenglass, tehnician la centrul de cercetare mai sus-menționate. Acesta declară că a fost înscris în Grupul Tinerilor Comuniști, iar mai târziu, când a ajuns tehnician la această bază, a fost obligat de către cumnatul său, Julius Rosenberg, să sustragă planul bombei atomice. Astfel, Julius Rosenberg și soția sa Ethel, sunt arestați și acuzați de spionaj. Având în vedere gravitatea faptei prin consecințele ei dezastruoase, opinia publică americană cere condamnarea celor doi Rosenberg, la moarte. Deși apărarea și-a făcut bine datoria, iar probele materiale invocate au fost irelevante, totuși, instanța de judecată îi găsește vinovați de spionaj și îi condamnă la moarte. La data de 19 iunie 1953, la aproape 3 ani de la arestare, soții sunt executați pe scaunul electric.

- Fie că în concluziile sale, justiția s-a sprijinit:

- pe o precunoaștere mincinoasă a faptei;
- pe documente apocrife;
- pe declarațiile inexacte ale unor martori mincinoși sau chiar de bună-credință;
- pe expertize defectuoase.

3. Situațiile când răspunderea pentru eroarea judiciară revine justiției care a neglijat să lămurească toate aspectele unui proces care părea simplu, reducând ancheta la minimum¹⁰.

În 1975, odată cu ridicarea secretului asupra dosarelor afacerii și studierea unor documente din arhiva FBI, s-a constatat că Julius Rosenberg vându-se, într-adevăr, secrete Uniunii Sovietice. Odată cu el fusese executată soția sa Ethel, care nu avusese nici o implicație în această afacere și nici în alte afaceri de aceeași natură. Ethel Rosenberg a fost nevinovată.

Date rezultate din cercetarea la fața locului:

La percheziția efectuată în apartamentul lui David Greenglass s-au găsit câteva file pline cu formule matematice scrise de Julius Rosenberg.

Din percheziția efectuată în apartamentul Rosenberg au fost reținute: 4 ceasuri ieftine de fabricație sovietică, fotografia lui Greenglass, alte fotografii cu prietenii familiei Rosenberg, o cutie pentru chetă pe care cei doi au folosit-o în ajutorarea republicanilor spanioli și o masă-consolă cu fundul dublu.

Erori de interpretare:

Răspata pentru predarea planurilor bombei atomice către sovietici a constatat în cele 4 ceasuri de fabricație sovietică.

Obiectele reținute la percheziție și considerate ca probe materiale au fost utilizate în scopul de spionaj.

Considerarea filelor cu formule matematice ca fiind părți din planul armei atomice.

Efecte psihologice de distorsiunea intimei convingeri

Ignoranța față de:

- Faptul că problemele administrate erau irelevante;
- Concluziile cercetărilor conform cărora formulele de pe foile găsite nu aparțin planului bombei;
- Declarația lui Harry Gold care, în calitate de șef al spionajului sovietic în SUA, nu îi cunoaște pe cei doi soți (chiar și atunci când lui Gold i s-au oferit circumstanțe atenuante în schimbul recunoașterii celor doi declarația a fost menținută);
- Faptul că Greenglass nu avea acces la plan;
- Refuzul recunoașterii vinovăției chiar și pe scaunul electric;
- Faptul că președintele completului de judecată era și el evreu și în condițiile manifestării unei clemente vizibile față de acuzați s-ar fi declanșat un curent negativ față de evreii din SUA.

Rea-credință provenită din:

- Faptul că cei doi soți erau evrei, dar și comuniști (în perioada respectivă se derula un vădit proces împotriva evreilor comuniști din SUA);
- Faptul că acuzaarea a exagerat consecințele negative ale faptei.

Minciună lui David Greenglass care s-a răzbunat pe rudele sale pentru niște neînțelegeri mai vechi.

Concluzii:

Condamnați după un proces inechitabil, bazat pe probe inexistente și sub presiunea unei opinii publice fanatizate, Julius și Ethel Rosenberg au fost și rămân pilda victimelor intoleranței care, din păcate, aparține tuturor epocilor și tuturor țărilor. Este un exemplu tipic de acțiune a polițicului și a mentalităților generate de acesta, în justiție.)

10. Cazul Raoul Villain

Este 31 iulie 1914. Europa se apropie de primul război. Austria, Germania și Rusia au făcut deja mobilizarea. Franța se pregătește și ea să le urmeze. La Paris este mare agitație. Ziarele scriu despre oportunitatea sau nu a războiului. Unul dintre ziaristii care luptă din răspuțeri pentru împiedicarea războiului este Jean Jaurés, un socialist convins, deputat și director al unui ziar. Pentru poziția sa, el este criticat în majoritatea ziarelor și este calificat drept trădător, spion german, vândut. Charles Paguy, în ziarul „La Sociale”, scria: „de cum se va declara războiul, primul lucru pe care-l vom face va fi să-l împușcăm pe Jaurés. N-o să-i lăsăm în urma noastră pe acești trădători”, iar Urbain Gobier: „în ajunul războiului,

Când pe fondul concidenței în ansamblu a unor acte, depoziții, se constată existența unor elemente care nu se conciliază, a unor contradicții, lucrurile se prezintă diferențiat:

Se știe că orice nepotrivire, orice contradicție între doi termeni probează falsitatea unuia dintre ei. Tot astfel, orice inconcordanță între două elemente ale depozițiilor succesive prestate de același martor probează falsitatea uneia dintre ele, după cum este posibil ca falsitatea să se răsfrângă asupra ambilor termeni, atunci când atât prima, cât și cea de-a doua depoziție, între care se constată contradicții, sunt contrafăcute. Cel mai frecvent însă, existența unei contradicții între depozițiile succesive ale aceluiași martor indică falsitatea uneia dintre ele, cel puțin în acele elemente asupra cărora poartă contradicția.

Operația de aprecierea a depozițiilor succesive între care constată existența unor contradicții presupune pe de o parte identificarea cauzei contradicției, iar pe de altă parte, precizarea caracterului, a întinderii, adică a măsurii în care se răsfrânge asupra mărturie.

Contradicțiile dintre depozițiile succesive ale aceluiași martor se pot datora fie bunei-credințe, fie relei-credințe a martorului.

Când între declarațiile martorului de bună-credință se constată nepotriviri, contradicțiile îmbracă forma erorii, a greșelii involuntare. Când martorul este de rea-credință, contradicțiile îmbracă forma unei atitudini deliberate, adică a minciunii.

Consecințele care decurg de aici asupra aprecierii unor atare mărturii diferă după cum contradicția se datorează erorii sau minciunii.

Când contradicția dintre depoziții se datorează erorii în care s-a aflat martorul, reținerea sau îndepărtarea mărturie din ansamblul probelor depinde de caracterul, de întinderea și modul în care se răsfrânge aceasta asupra depoziției.

generalul care ar comanda la patru soldați și un caporal să-l pună la zid pe cetățeanu Jaurés și să-i administreze pe loc plumbul care-i lipsește din ereier, și-ar îndeplini datoria cea mai elementară". În aceste condiții, instigat poate de astfel de articole, tânărul Raoul Villain ia o hotărâre decizivă. Raoul Villain are 29 de ani și când este vorba de politică, război și patriotism se lansează în mari discursuri înflăcărâte. El decide ca ziua de 31 iulie 1914 să fie ziua în care va fi ucis primul trădător. Îl va urmări pe Jean Jaures și, în restaurantul „Café du Croissant“, va descărea în corpul acestuia două cartușe din pistolul său. Va fi arestat în momentul imediat următor asasinatului, dar va fi judecat după război.

La data de 24 martie 1919 începe procesul lui Raoul Villain, asasinul lui Jean Jaurés. Cinci zile mai târziu, procesul se încheie. Raoul Villain este achitat, considerându-se că fapta a fost comisă fără premeditare!

Date rezultate din cercetarea la fața locului

Autorul asasinatului, Raoul Villain este arestat la fața locului, fiind prins în flagrant delict.

La percheziția corporală efectuată asupra asasinului se constată prezența a două pistoale. Inculpatul a declarat că cel de-al doilea îi era necesar în cazul blocării primului.

Erori de interpretare

Raoul Villain a fost influențat de articolele din ziare, el acționând cu convingerea că face un bine.

Specialiștii psihiatri au ajuns la concluzia că fapta a fost săvârșită fără discernământ numai datorită faptului că inculpatul provenea dintr-o familie cu deficiențe psihice: mama nebună, tatăl alcoolic, iar bunica mistică.

Efecte psihologice de distorsiune a intimei convingeri

Ignoranță:

- În expertiza psihiatrică;

- A avocaților acuzării care au orientat procesul spre politic. Guvernul era conservator, iar victima socialistă.

Rezultatul procesului putea fi previzibil: acuzatul, care era conservator, a fost achitat.

Concluzii:

Villain a fost prins în flagrant delict. El nu și-a negat niciodată fapta pe care nu a regretat-o nici o secundă. Cu toate acestea, tribunalul a fost hotărât achitarea lui. Mai mult decât atât, doamna Jaurés, soția victimei, constituită ca parte civilă în acest proces, este condamnată la plata cheltuielilor de judecată. Este o altă cauză în care politicul se implică în justiție.

Mărturia este divizibilă, în sensul că, organele judiciare pot așeza la baza convingerii lor acele părți considerate că reflectă adevărul și îndepărtează pe celelalte. De aceea, dacă efectele erorii sunt limitate, dacă poartă asupra a unor circumstanțe secundare, lipsite de importanță, acestea nu sunt de natură a se răsfrânge, a discredita întreaga mărturie, deoarece, pe de o parte, martorul ar fi putut să greșească asupra a unor împrejurări și să afirme adevărul cu privire la celelalte, iar pe de altă parte, pentru că ar fi greșit ca dintr-o eroare de minimă importanță să se deducă că tot atât de bine martorul ar fi putut să se înșele, să greșească și asupra celorlalte aspecte.

Dimpotrivă, dacă eroarea este grosieră, vădită, dacă privește un element intrinsec, adică este de natură a modifica datele în care se circumscrie, aceasta se răsfrânge asupra întregii mărturii. Pentru a produce astfel de consecințe, eroarea trebuie să poarte asupra unor împrejurări esențiale care, datorită importanței lor, în mod necesar trebuie să fi fost percepute și păstrate în memoria martorului.

Nu numai caracterul și întinderea erorii trebuie luate în considerare la aprecierea mărturiilor discordante, ci și aspectul cantitativ, numărul lor. Dacă existența unei singure erori parțiale, în general, nu este de natură a se răsfrânge asupra întregii mărturii, existența unui număr sporit de contradicții, chiar cu efect limitat la anumite împrejurări, este de natură a pune sub semnul întrebării veridicitatea întregii mărturii.

Situația este sensibil modificată atunci când martorul, între ale cărui depoziții există contradicții, revine, retractează una dintre ele. Reținerea depoziției în întregime sau numai în acele părți cu privire la care nu se constată contradicții, depinde de încrederea pe care o formează organului judiciar explicația dată de martor cu privire la cauza contradicției, de măsura în care această explicație se armonizează cu celelalte probe.

8.5.2. Motivul cercetării judecătorești ca sursă de eroare. (Instanța vis-à-vis de eroarea judiciară)

Unul din aspectele esențiale care condiționează pronunțarea unei hotărâri judecătorești este convingerea intimă.

Intima convingere reprezintă starea psihologic-intelectuală și modal-afectivă a persoanelor chemate să aplice legea bazată pe buna lor credință și în deplin acord cu conștiința lor morală, după care aceste persoane stabilesc adevărul într-un proces, în raport cu dispozițiile legale în vigoare și aplică consecințele prevăzute de lege la situația de fapt stabilită¹¹.

Judecătorul este supus unor exigențe cât privește pregătirea profesională, cunoașterea dispozițiilor de drept material și procesual, a drepturilor fundamentale ale omului. El trebuie să aibă în vedere valori umane perene: adevăr, dreptate, bună-credință etc. I se cer, așadar, nu doar cunoștințe interdisciplinare, ci și calități morale.

Legislația noastră asigură cadrul personal adecvat formării intimei convingeri. După închiderea dezbaterilor în fond are loc deliberarea completului de judecată. Deliberarea are caracter secret, la ea participând numai membrii completului. Judecătorii vor avea în vedere chestiunile de

11. În decembrie 1979, Adunarea Generală a O.N.U. a adoptat „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii“.

Articolul 1: „Persoanele răspunzătoare de aplicarea legii trebuie să se achite permanent de datoria pe care le-o impune legea, servind colectivitatea și protejând orice persoană, împotriva actelor ilegale, conform înaltului grad de responsabilitate pe care îl are profesiunea lor“.

Articolul 2: „În îndeplinirea sarcinilor pe care le au, răspunzători de aplicarea legii, trebuie să respecte și să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane“.

fapt și apoi pe cele de drept, după care judecătorii sunt obligați să-și spună părerea, ultimul cuvânt avându-l președintele, pentru a nu-i influența pe cei care au o mai mică experiență. Este posibil că în cadrul completului de judecată să existe o opinie separată, caz în care judecătorul aflat într-o asemenea situație, va trebui să o motiveze. Opinia separată, bine argumentată, va dovedi în acest caz forța convingerii intime, simțul moral, etic și juridic, curajul propriei opinii.

A abdica de la decizia pe care ți-o impune intima convingere înseamnă să-ți trădezi profesia, să realizezi un act injust.

Trebuie arătat că dreptul subiectiv la intima convingere cunoaște limite impuse de lege. Judecătorul trebuie să se supună legii.

Intima convingere beneficiază și de garanții legale: separarea puterilor constituționale în stat și independența judecătorilor care se supun, în luarea hotărârii numai legii. Independența judecătorilor este și ea garantată prin inamovibilitatea lor.

Din punct de vedere psihologic, garanția convingerii intime este dată de respectarea de către judecător a principiilor și legilor de formare a probelor, a utilizării criteriilor psihologice.

Sub aspect etic, garantarea este dată de moralitatea și buna-credință a judecătorului.

Încălcarea acestor garanții este de natură să ducă la eludarea legii, să genereze erori judiciare cu consecințe nefaste asupra participanților la procesul judiciar și care este de natură să știrbească credibilitatea într-o justiție parțială, egală.

Intima convingere, ca sursă de eroare, vizează și activitatea organelor de cercetare penală, activitate care se reflectă în actul prin care vor dispune: rezoluție, proces-verbal, ordonanță, organul de urmărire penală (fie cel de cercetare, fie procurorul) va lua decizii în raport cu intima sa convingere.

În procesul judiciar un rol are și avocatul a cărui intimă convingere nu trebuie să fie guvernată numai de promovarea și apărarea intereselor clientului, ci și de norme deontologice.

CAP. IX – Probleme juridice și psihologice privind detenția penitenciară

Secțiunea I – Făptuitorul din perspectiva mediului privativ de libertate

9.1.1. Noțiuni generale. Puncte de vedere și accepțiuni asupra pedepsei prin privarea de libertate	342
9.1.2. Reglementări internaționale privind tratamentul infractorilor	342
9.1.3. Consecințele sociopsihologice ale privării de libertate	344
9.1.4. Mediul închis (închisoarea)	344
9.1.5. Problematika deținutului	345
9.1.6. Potențialul patogen al mediului privativ	345
9.1.7. Principiul deschiderii mediului privativ	346
9.1.8. Tratatamentul diferențiat în mediul privativ	346
9.1.9. Etichetarea socială	346
9.1.10. Paradoxul penitenciar	347
9.1.11. Psihologia individului care a săvârșit infracțiunea	347
9.1.12. Factorii implicați în determinarea comportamentului infractorului	348
9.1.13. Personalitatea infractorului	349
9.1.14. Caracteristici ale personalității și modificările sale pe parcursul executării pedepsei cu închisoarea	349
9.1.15. Tipologia infractorului	350
9.1.16. Problematika recidivei și factorii care influențează recidiva	351
9.1.17. Personalitatea infractorului recidivist	351
9.1.18. Aplicarea și executarea pedepsei închisorii	351

Secțiunea II – Fenomene psihosociologice ale mediului privativ de libertate

9.2.1. Șocul depunerii (încarcerării)	353
9.2.2. Percepția deținutului asupra pedepsei și a mediului privativ	353
9.2.3. Fenomenul de prizonizare și deprizonizare	354
9.2.4. Ierarhia și statutul	354
9.2.5. Agresivitatea și violența	355
9.2.6. Frustrarea	356
9.2.7. Problema frustrare-agresiune	357
9.2.8. Teritorialitatea	357
9.2.9. Stresul	358
9.2.10. Violența colectivă	359

9.2.11. Panica	360
9.2.12. Automutilările. Refuzuri de hrană. Tatuajele	361
9.2.13. Tulburări psihice	362
9.2.14. Suicidul	363
9.2.15. Homosexualitatea	364
9.2.16. Zvonul	365
9.2.17. Grup. Relații interumane	366

Secțiunea III – Considerații și interpretări juridice asupra recidivei ca instituție de drept penal

9.3.1. Tratamentul penal al recidivei	370
9.3.2. Unele particularități psihologice ale infractorului recidivist	370
9.3.3. Problematika psihologică a recidivei	371
9.3.4. Aspecte psihologice determinante pentru delinvența și recidiva minorilor	373
9.3.5. Deținuți adulți recidiviști în închisoare	376

Secțiunea IV – Modelarea personalității umane în închisoare

9.4.1. Posibilități de diagnoză a pericolozității unor deținuți	376
9.4.2. Educatorul în mediul penitenciar	378
9.4.3. Relația de ajutor în mediul penitenciar	379
9.4.4. Opiniile deținuților privind mesajul educativ	382
9.4.5. Probleme specifice ale performanțelor și creativității în munca deținuților	383

Secțiunea V – Noi direcții de cercetare

9.5.1. Noi direcții în perfecționarea regimului pedepselor. Sistemul probațiunii în România	401
9.5.2. Scurtă prezentare a instituției probațiunii	402
9.5.3. Probațiunea în România	403
9.5.4. Activitatea practică în programele experimentale	404
9.5.5. Implicațiile legislative și administrative ale constituirii unui serviciu de probațiune și reabilitate socială în domeniul justiției penale în România	406

Probleme juridice și psihologice privind detenția penitenciară

„....Deținutul percepe timpul dintr-o poziție coercitivă, apăsătoare și artificială; el are conștiința faptului că intră în închisoare împotriva voinței sale, pierzându-și elementele de individualizare, spațiul de manevră fiindu-i limitat, iar viitorul proiectându-i-se incert și nesigur...”

Secțiunea I – Făptuitorul din perspectiva mediului privativ

9.1.1. Noțiuni generale. Puncte de vedere și accepțiuni asupra pedepsei prin privarea de libertate

În orice societate, abaterea comportamentelor de la normele și valorile sociale de bază constituie un fenomen obișnuit. Orice societate judecă comportamentul membrilor săi nu atât din punctul de vedere al motivațiilor sale intrinseci, cât mai ales din punctul de vedere al conformării acestui comportament la normele și valorile recunoscute. Violarea normelor atrage după sine – cum bine știm – măsuri punitive și coercitive¹. Societatea poate fi controlată și prin folosirea sancțiunilor.

Pretutindeni sancțiunile posibile și măsurile implementate în societate ar trebui să fie folosite înainte de privarea de libertate. Când este folosită privarea de libertate apar probleme deosebite. Este o situație complexă cu amplă rezonanță în modul de viață al individului. Pentru persoana care execută o pedeapsă privativă de libertate, mediul privat pune în ordine două grupuri de probleme:

- De adaptare la normele și valorile specifice acestui cadru de viață;
- De evoluție ulterioară a personalității sale.

Când este folosită privarea de libertate apar probleme ale drepturilor omului.

Dreptul la integrare fizică și psihică a persoanei este garantat prin articolul 22 din „Constituția României” care prevede ca nimeni să nu fie supus nici unui fel de pedeapsă sau tratament inuman ori degradant.

Persoanele cu un comportament antisocial și care aduc prejudicii altor persoane cât și statului sunt condamnate cu închisoarea conform „C. p.”, art. 57. Executarea pedepsei cu închisoarea se face în locuri de detenție anume stabilite, unde cei condamnați prestează o muncă utilă, dacă sunt apti și participă la acțiuni educative care să conducă la reeducarea celui condamnat.

Condamnarea persoanelor care au săvârșit infracțiuni trebuie făcută în urma unui proces penal conform art. 1 din „C. p. p.”, proces care are ca scop constatarea în timp și în mod complet a faptelor, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale.

Procesul penal trebuie să contribuie la: apărarea ordinii de drept, apărarea persoanei, a dreptului și libertății acesteia, la prevenirea infracțiunilor.

9.1.2. Reglementări internaționale privind tratamentul infractorilor

Națiunile Unite s-au ocupat de tratamentul uman al tuturor oamenilor, inclusiv al acelor care sunt închiși. Au fost create și adoptate o serie de instrumente internaționale care să apere și să garanteze drepturilor și libertățile fundamentale.

1. Rădulescu S. – „Anomie, Devianță și Patologie Socială” – Ed. Hyperion, București, 1991.

Astfel, la primul Congres al Națiunilor Unite – Geneva 1955 – a fost adoptat „Ansamblul de Reguli Minimale pentru Tratamentul Deținuților“, care a însemnat un jalon important în procesul de reformă penală.

De asemenea, eforturi în această direcție s-au făcut la Congresul al VI-lea al Națiunilor Unite – Venezuela 1980.

În contextul orientărilor menționate Comitetul pentru prevenirea criminalității a recomandat următoarele principii:

- Atunci când o persoană este trimisă la închisoare pedeapsa ce i se aplică trebuie să fie considerat ca un mijloc și nu ca un scop;
- Pe timpul cât se află în închisoare cel în cauză nu trebuie să fie lipsit de libertatea sa și de drepturile sale a căror suspendare derivă în mod expres sau în mod necesar din această privațiune de libertate.

Ținând seama de evoluția societății și de schimbările survenite în legătură cu tratamentul deținuților, comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a adoptat un „Standard Minim de Reguli pentru Tratamentul Deținuților“.

Obiectivele acestui Standard de Reguli sunt:

- Să stabilească un aranjament minim de norme;
- Să pună accentul pe tratamentul uman;
- Să stimuleze echitatea.

Principiile de bază sunt:

- Privarea de libertate se va face în condiții morale și materiale care să asigure respectul necesar față de demnitatea umană;
- Regulile se vor aplica imparțial – fără discriminare;
- Scopul tratamentului persoanelor în custodie va fi în așa fel susținut încât să ocrotească sănătatea, propriul respect;
- Protejarea drepturilor individuale ale deținuților:

- a) Dreptul la primire și înregistrare;
- b) Dreptul la împărțirea și clasificarea deținuților;
- c) Dreptul la cazare;
- d) Dreptul la igienă personală;
- e) Dreptul la îmbrăcăminte și așternut;
- f) Dreptul la hrană;
- g) Dreptul la servicii medicale;
- h) Dreptul la informare și plângeri;
- i) Dreptul la contactul cu lumea exterioară;
- j) Dreptul la asistență morală și religioasă;
- k) Dreptul la deținere de bunuri.

- Măsurile împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante. Prin „tortură“ se înțelege orice act prin care se provoacă unei persoane, cu intenție, o durere sau suferințe puternice, fizice sau psihice, mai ales în scopul de a obține de la această persoană sau de la altă persoană terță, informații sau mărturisiri. Astfel în „Convenția împotriva torturii“ se prevede:

1. Măsurile legislative, administrative, juridice pentru a împiedica săvârșirea unor acte de tortură;
2. Nici o împrejurare, oricare ar fi ea, nu poate fi invocată pentru a justifica tortura;
3. Nu poate fi invocat ordinul unui superior pentru a justifica tortura;
4. Actele de tortură se constituie infracțiuni în raport cu dreptul penal.

9.1.3. Consecințele sociopsihologice ale privării de libertate

Ca fenomen social criminalitatea lezează interesele societății, iar cei care încalcă regulile sunt etichetați ca atare.

Sanctiunea pentru aceștia este privarea de libertate, unde deținutul este supus efectelor coercitive ale vieții de penitenciar, având un statut de subordonat față de lege.

Privarea de libertate în mediul penitenciar constituie pentru orice om o situație de amplă rezonanță în modul său de viață atât pe durata detenției, cât și după aceea în libertate.

Restrângerea acută a libertății individuale, relațiile impersonale, sunt lipsa informării, regimul autoritar, mediul închis și activitățile monotone, toate acestea resimțite de către deținut drept atingeri ale integrității sale ca ființă umană.

În multe cazuri impactul privării de libertate asupra componentelor personalității este dramatic, generând și permanentizând conduite diferite față de cele avute anterior în mediul liber.²

Pentru a înțelege mai bine acest lucru este nevoie să analizăm grupul de oameni privați de libertate. Viața în închisoare este o viață grea, aici este anulată orice intimitate, totul este la vedere pentru ceilalți. Un loc important îl ocupă relațiile interpersonale din cadrul grupurilor de deținuți care sunt grupuri eterogene. Apar relațiile de atracție – respingere – indiferență și a liderilor informali.

Relațiile interpersonale sunt o golire, o risipire de sine, nu te poți ascunde de partea rea a conduitei celor din jur, dar mai rău, posibilitățile de schimbare aproape că nu există.

Penitenciarul crează un tip aparte de relații interpersonale care au un conținut dinamic și modalități aparte de structurare și manifestare.

Doi sunt factorii care determină aceste relații interpersonale:

- Cadrul specific al penitenciarului
 - a) Modul de organizare;
 - b) Genuri de activități;
 - c) Supravegherea permanentă.

- Specificul populației penitenciare³.

Privarea de libertate îmbracă mai multe forme. Analizând izolarea psihică și psihosocială pe de o parte și privarea de libertate prin executarea unei pedepse penale într-un loc de detenție pe de altă parte, vom constata că între ele există o multitudine de diferențe ce prezintă aspecte specifice și manifestări complexe.

Deosebiri sunt de ordin fundamental și vizează latura cantitativă cât și pe cea calitativă:

- a) Din punct de vedere cantitativ – privarea de libertate se întinde pe perioade mai mari sau mai mici, durata condamnării constituind principalul factor stresor;
- b) Din punct de vedere calitativ – privarea de libertate dă naștere unei game complexe de frământări psihice și psihologice începând cu criza de detenție.

Privarea de libertate înseamnă controlul crimei în societate și mai înseamnă închisoare și deținut.

9.1.4. Mediul închis (închisoarea)

Termenul de mediu închis a fost propus de către Goffman (1961) pentru a descrie locuința unde indivizii își petrec tot timpul (odihnă, muncă).

2. Gheorghe F. – „Psihologia penitenciară”, Ed. Oscar Print, București, 1996 – selectiv, scurte extrase și prelucrări personale din opera remarcabilă a distinsului autor.

3. Bogdan T., Santea I., Cornianu R. – „Comportamentul uman în procesul judiciar” – Ed. Serviciul Editorial și Cinematografic M. I., București, 1983.

Din punct de vedere metodologic, un asemenea mediu este un laborator natural, de exemplu: închisoarea, spitalul, azilul, internatul, cazarma militară, toate reprezintă medii totale sau medii izolate și restrânse.

Abordarea microsocioală a lui Goffman ne dă posibilitatea de a aprecia relațiile interumane în raport cu mediul respectiv prin izolarea de unele variabile ce acționează în mediul respectiv.

Mediul închis mai poate fi definit astfel:⁴ orice ambianță unde există o barieră greu de trecut între exterior și interior, barieră ce funcționează în dublu sens, în cadrul căreia apar fenomene grupate obișnuite dar și o seamă de fenomene specifice.

Aplicarea pedepsei private de libertate obligă individul să trăiască într-un mediu de constrângere. E. Goffman consideră închisoarea ca fiind o instituție totală în sensul de loc de rezistență la care un număr de indivizi care au o situație identică, fiind despărțiți de societatea exterioară pentru o perioadă de timp apreciabilă, duc împreună un ciclu de viață îngrădită prin interdicții formale de a desfășura anumite activități, de a avea contact cu familia, de a personaliza spațiul locuit, de a avea inițiative.

Pe lângă aceste norme formale se dezvoltă o întreagă cultură informală ca mijloc de rezistență la contactul oficial. Coerciția instituțională are nevoie de autorizarea societății. În acest sens, penitenciarul apare ca un fenomen – instituție ca fiind un ansamblu de reguli juridice cu caracter relativ stabil care reglementează un domeniu al relațiilor sociale în scopul apărării, conservării și promovării anumitor interese personale sau colective ale indivizilor, grupurilor sau comunităților sociale.

9.1.5. Problematika deținutului

Fenomenul-caz al instituției penitenciare este deținutul ca fenomen individual aflat într-o situație concretă reglementată de instituție. Ca urmare a privării de libertate, deținutul este constrâns juridic și material să locuiască în instituția penitenciară, obligat să se conformeze regulamentelor de ordine interioară.

Deținutul percepe timpul dintr-o poziție coercitivă, apăsătoare și artificială; astfel se pătrunde în psihologia deținutului. El are conștiința faptului că intră în închisoare împotriva voinței sale, cu un statut de subordonare pe termen lung și resimte pierderea libertății cu atât mai dureros cu cât libertatea era mai bogată în perspective și alternative, iar condițiile concrete din penitenciar sunt mai grele. Cu cât este mai prețuit timpul în libertate (valoarea lui personală) cu atât mai mult pierderea lui prin căderea la închisoare devine dureroasă, mai zdrobitoare, deci, pedeapsa este resimțită ca fiind mai represivă. Fiecare vine în penitenciar cu un univers specific, plin de contradicții, frustrări, nămpliniri, ca urmare a unei conduite antisociale, a săvârșirii unei infracțiuni.

Mulți sunt neadaptați social, refractari sau incapabili să se integreze în cerințele normelor de conviețuire socială, sau de o moralitate dubioasă și un trecut încărcat care apasă asupra conștiinței lor.

9.1.6. Potențialul patogen al mediului privativ

Venirea în penitenciar tulbură echilibrul personalității printr-o triplă reducere:

- A spațiului de viață;
- A timpului personal:
 - suspendarea viitorului;
 - relativitatea trecutului;

- A comportamentului social:
 - izolare;
 - abandon.

Stresul prelungit în faza de anchetă, intrarea într-o colectivitate de anonimi, controlul riguros al conduitei, dependența de personal, densitatea maximă (supraaglomerarea favorizează apariția și cronicizarea unei patologii specifice. Apatia, lipsa inițiativei, pierderea interesului pentru lucru, oameni și evenimente, anestezia afectivă, incapacitatea de a mai face planuri, resemnarea fatalistă, toate acestea conturează nevroza penitenciară.

Inexistența niciunui spațiu personal, absența unui refugiu, a sta treaz într-o ambianță monotonă, epuizarea subiecților de discuție conduc frecvent spre căderi afective, degradarea imaginii de sine și deci spre o adaptare patologică.

Frecvent se constată o adoptare pasivă la condițiile vieții din închisoare prin adaptarea unei atitudini filozofice sau evitarea concentrării pe anumite probleme incomode. Chiar dacă mulți deținuți au avut înainte de a veni în penitenciar o personalitate robustă, în timpul executării pedepsei se instalează o sensibilizare progresivă la mediu, o intoleranță emoțională, toate acestea conturând un posibil potențial patogen al mediului privativ.

9.1.7. Principiul deschiderii mediului privativ

În acest sfârșit de secol cei chemați să se ocupe de prevenirea crimelor și de tratamentul delincvenților se află în fața unei mari dileme⁵:

- Tratamentul infractorilor în închisori sau fără închisori;
- Tratamentul infractorilor în afara închisorilor.

Tratamentul în afara stabilimentului penitenciar și consecințele sale în privința deținutului este o chestiune care prezintă o mare importanță, ținând seama de controversa pe care o ridică la scară mondială rolul și funcțiile închisorii, dar și alți factori, precum:

- Aspectul dezumanizant al întemnițării;
- Incidentele debilizante asupra personalității umane;
- Realizarea din ce în ce mai netă a faptului că întemnițarea nu este în stare să îmbunătățească șansele ca un infractor să urmeze calea cea dreaptă și faptul că instituțiile penitenciare nu au reușit să scadă criminalitatea, au dat un impuls mișcător care favorizează deschiderea mediului privativ spre măsuri sporite de utilizare.

9.1.8 Tratamentul diferențiat în mediul privativ

Tratamentul diferențiat în mediul privativ nu este o discriminare. Aici trebuie făcută distincție între discriminarea din interogatoriul grupelor și diferențele dintre indivizi.

Prima expresie reprezintă impunerea unui prejudiciu sau a unui dezavantaj din motive injuste. A doua recunoaște nevoia de a trata în mod diferit deținuții, astfel încât să se țină cont de credințele și nevoile speciale, de situațiile speciale sau de statutul nefavorabil.

A trata diferențiat poate fi considerat legitim când se justifică printr-o cunoaștere bine fondată.

9.1.9. Etichetarea socială

Etichetarea socială reprezintă o formă a reacției sociale, este o stigmă⁶. În acest caz prima apare ca un produs al reacției sociale. Cei care se abat de la normele sociale sunt

5. Gheorghe F. – „Mediul penitenciar”, Revista de știință penitenciară, nr. 1, București, 1996.

6. Zamfir C., Vlăsceanu L. – „Dicționar de sociologie”, Ed. Babel, București, 1993.

etichetați ca infractori, ca urmare a reacției sociale de răspuns la criminalitate. Prin etichetare individul este trecut de la o poziție socială considerată normală în societate la una de deviant. Reacția socială presupune existența a două personaje:

- Unul individual – cel etichetat;
- Altul colectiv – societatea care etichetează.

Critica teoriei etichetării se concentrează pe două idei:

- a) Societatea reacționează față de comportamentul social distructiv al individului, nu față de poziția sa marginală;
- b) Etichetarea nu presupune pierderea identității considerată din punct de vedere social normală, pedeapsa în acest caz având rol de recuperare socială.

9.1.10. Paradoxul penitenciar

Se pune întrebarea: în ce măsură rolul recuperator al pedepsei private de libertate își atinge scopul? În acest context se evidențiază existența unui paradox penitenciar.

În detenție pot să apară efecte de corupție reciprocă a deținuților, având loc un proces de socializare inversă. Condamnatul se simte eliminat de societate astfel încât își dezvoltă o tehnică de reacție față de controlul formal.

Dificultatea reeducării este aceea de a converti relația formală obligatorie, într-una formală. În sistemul instituțional personalitatea este estompată. Paralel cu sistemul oficial de referință se dezvoltă o subcultură, ceea ce favorizează creșterea ratei de recidivism.

9.1.11. Psihologia individului care a săvârșit infracțiunea

Fenomenul de devianță este înțeles, de obicei, ca un fapt psihologic deși este în primul rând sociologic, deoarece este rezultatul unui produs colectiv⁷.

Infractorul adult se evidențiază printr-un profil psihologic care constă în:

- Încălnația către agresivitate
 - bazată pe un fond de ostilitate și negare a valorilor socialmente acceptate;
- Instabilitate emoțională
 - fragilitate eului;
 - carențe educaționale;
- Inadaptare socială
 - exacerbarea sentimentului de insecuritate;
 - vagabondaj;
 - evitarea formelor organizate de viață;
- Duplicitatea conduitei;
- Dezechilibrul existențial
 - patimi, vicii, perversiuni;
- Un surplus de experiențe neplăcute.

Sentimentul de autoapreciere pare a fi subminat, de aceea el nu pierde nimic dacă este criticat sau încarcerat, neavând un statut social de apărat, teama de a-l pierde nu-l motivează să facă eforturi pentru a se conforma nevoilor sociale.

9.1.12. Factorii implicați în determinarea comportamentului infractorului

Comportamentul infractorului este influențat de o serie de factori, după cum urmează:

- **factori endogeni (interni)**
- **factori exogeni (externi)**

Factorii endogeni sunt:

- **factori neuro-psihici:** disfuncții cerebrale;
- **deficiențe intelectuale:** capacitatea intelectuală redusă care îl împiedică în anticiparea consecințelor acțiunilor întreprinse (ex.: trăiește mai mult în prezent);
- **tublurări ale afectivității:** acest lucru creează probleme serioase pe linia adaptativă și anume:
 - stări de frustrare;
 - dorința unei vieți mai ușoare;
- **tulburări caracteriale:** imaturizare caracterială, și constă în:
 - instabilitate afectivă;
 - autocontrol insuficient;
 - impulsivitate, agresivitate;
 - subestimarea greșelilor;
 - respingerea normelor;

Factorii extrogeni sunt:

- **grupul și influența lui nefastă;**
- **climat familial:**
 - familii dezorganizate;
 - familii conflictuale.

9.1.13. Personalitatea infractorului

Prin personalitatea infractorului trebuie să înțelegem un câmp larg de investigații asupra ființei umane concepute ca un întreg (Eysenck).

Jean Pinatel în „Personalitatea criminală” consideră că trecerea la act constituie elementul deciziv. Condițiile trecerii la act sunt comandate la infractorii care comit acte grave, de un nucleu al personalității ale cărui componente sunt⁸:

- egocentrismul;
- labilitatea;
- agresivitatea;
- indiferență afectivă.

Nucleul personalității criminale este o structură dinamică, este reunirea și asocierea componentelor amintite, din care nici una în sine nu este anormală.

Jean Pinatel pune un accent deosebit asupra faptului că nucleul personalității nu este un dar, ci o rezultată. Analizând comportamentul infracțional, autorul arată că infractorul nu este reținut în săvârșirea actului său de oprobiu social deoarece este labil, incapabil să se organizeze pe termen lung și tot așa nu este în stare să depășească obstacolele care apar în calea acțiunii lui criminale, deoarece el este dinamic și eminent agresiv.

În același timp el reușește să depășească și aversiunea față de acte odioase căci, fiind indiferent afectiv, nu-i pasă de nimeni, nu nutrește sentimente de simpatie față de nimeni și, în consecință, poate comite orice infracțiune.

9.1.14. Caracteristici ale personalității și modificările sale pe parcursul executării pedepsei cu închisoarea

Ca element al personalității afectivitatea duce greul frustrărilor impuse de privarea de libertate. Este un izvor al multor frământări subiective sau conflicte interpersonale, manifestările afective fiind un seismograf sensibil al dinamicii sufletești a deținuților pe timpul executării pedepsei.

Un alt element al personalității este motivația⁹. La persoanele private de libertate prezintă o mare complexitate:

- un prim grup de aspecte cuprinde motivele prezentate de fiecare subiect ca fiind explicația faptei comise;
- al doilea grup se referă la motivele unor conduite disfuncționale precum și sursele de satisfacții – insatisfacții pe parcursul executării pedepsei.

În ceea ce privește motivația (justificările) infracțiunilor, în ciuda apartenenței diversității, pot fi totuși distinse cele elaborate înaintea comiterii infracțiunii, de cele fabricate după.

O altă componentă a personalității – voința, reclamă o reprezentare realistă, deoarece în munca de reeducare a deținuților se apelează la îndemnuri adresate voinței și se uită că actul voinței implică satisfacerea anumitor nevoi. În cazul, frecvent de altfel, în care deținutul își pierde încrederea în posibilitatea de integrare socială, voința începe să fie orientată spre acțiuni care-l îndepărtează și mai mult de așteptările cadrelor. În acest sens, putem enumera: acte de bravadă, tatuaje, deținuți mai puternici. În concluzie, se poate vorbi cu greu în penitenciar de modificarea voinței.

Trăsătura de personalitate care este supusă cel mai mult influențelor grupului de apartenență este temperamentul. În situația când în aceleași grupuri se întâlnesc mai mulți indivizi cu același temperament, se instalează o atmosferă caracteristică:

- un climat rece și indiferent – la flegmatici;
- liniște meditativă – la melancolici;
- un activism calm zgomotos – la sangvini;
- o tensiune, întreruptă de răbufniri agresive – la colerici.

Totuși, temperamentul nu crează prin el însuși, în penitenciar, probleme deosebite, care să influențeze asupra bunului mers al grupului.

Lăsat de motivația actului infracțional comis, deținuții îl prezintă ca fiind finalul unui proces fără alternative, că oricine în locul lor ar fi procedat la fel, vina fiind atribuită altora.

9.1.15. Tipologia infractorului

În cadrul mediului privativ de libertate putem întâlni diverse tipuri de personalitate ale infractorului:

- **Infractorul înveterat** – acesta are un comportament repetitiv obișnuit care face să apese o amenințare gravă asupra securității semenilor săi prin: agresivitate persistentă, indiferență absolută în privința consecințelor. Poate fi definit anormal dar trebuie ținut cont că la scară mondială nu există uniformitate în privința interpretării noțiunii de infractor înveterat.

• **Infractorul primejdios** – noțiunea de caracter primejdios nu se sprijină nici pe considerațiuni juridice, nici pe considerațiuni clinice. Această clasificare implică mai mult necesitatea de a recurge la măsuri severe față de infractor. Noțiunea de infractor se bazează pe următoarele criterii: gravitatea infracțiunii, numărul de infracțiuni săvârșite, starea mintală a infractorului, probabilitatea ca infractorul să continue să fie o amenințare pentru securitatea publică dacă este pus în libertate.

• **Infractorul dificil** – spre deosebire de infractorul primejdios, acesta este astfel denumit de către autoritățile corecționale, din cauza greutăților pe care le are de a se adapta rigorilor și privațiunilor detenției, mai cu seamă din cauza personalității sale într-un mediu fizic strict delimitat, pe o perioadă de timp considerabilă. Ei sunt produsul condițiilor și privațiunilor specifice vieții din închisoare, care tinde să cauzeze claustrofobia și care de fapt ocazionează la deținuți toate aceste simptome. Deținuții dificili sunt pur și simplu aceia care pun probleme administrative mai curând decât problemele de securitate.

• **Deținutul pe termen lung** – întemnițarea pe termen lung este o noțiune relativ fiindcă este în funcție de existența sau absența pedepsei capitale. Totuși în ceea ce privește această categorie de deținuți este posibil să facem deosebirea între deținuți, care pot să prezinte o amenințare fizică pentru societate, pentru personalul închisorii, pentru alți deținuți și cei care au fost condamnați la o pedeapsă de lungă durată, fiindcă societatea consideră crima pe care au săvârșit-o că este așa de oribilă, încât, o lungă condamnare este singurul mijloc de a stigmatiza asemenea fapte.

Cu cât pedeapsa este mai lungă, cu atât condițiile în care ea este ispășită sunt mai stricte și cu atât mai mult izolarea și alienarea deținutului vor fi mai durabile.

9.1.16. Problematica recidivei și factorii care influențează recidiva

Recidiva se poate defini ca o pluralitate de infracțiuni săvârșite de un individ¹⁰.

Dacă primul contact cu lumea închisorii este atât de traumatizant și are consecințe atât de ample pentru individ și cei apropiați lui, cum se explică recidiva și chiar multirecidiva?

Una din explicații ar putea fi dobândirea de către infractor a unei mai mari capacități de a risca.

În literatura de specialitate se pot întâlni diverse tipuri de recidiviști:

- Ocazionali – marginali;
- Pseudo-recidiviști;
- Recidiviști ordinari;
- Recidiviști din obișnuință.

O altă explicație ar putea fi neputința tratamentului penitenciar. Recidivistul nu a fost intimidat și nici readaptat datorită pedepsei precedente; din acest punct de vedere închisoarea este văzută ca o instituție de socializare și de învățare a crimei.

Acest punct de vedere a fost susținut și de Foucault. Dacă se utilizează nivelul de recidivă ca indicator al rezultatelor închisorii sau procesului penal, interpretarea eșecului este inversată, ajungem la 100% recidivă și ar semnifica faptul că numai cei asupra cărora s-a dat pronostic sigur de recidivă au fost încarcerați. Dar, de multe ori se constată că se folosește închisoarea ca primă soluție.

Recidiva poate fi influențată de următorii factori¹¹:

10. Banciu D. – „Factorii sociali care concură la apariția comportamentului recidivist”, Simpozion, București, 1983.

11. Vasile P., Banciu D. – „Factori sociali care favorizează repetarea faptelor antisociale”, Simpozion, București, 1983.

- Dificultățile de adaptare a infractorului în trecerea de la un tip de viață la altul;
- Situația socio-culturală a infractorului;
- Destructurarea și dezorganizarea familiei;
- Neintegrarea socio-profesională;
- Grupuri de prieteni sau grupuri stradale.

9.1.17. Personalitatea infractorului recidivist

Cunoașterea personalității infractorului recidivist constituie fundamentul măsurilor ce se întreprind pentru a se realiza prevenirea eficientă a comportamentului deviant.

Atitudinea comportamentală a celor care comit fapte antisociale se află în strânsă relație cu mediul educațional, formativ, cu factorii psihosociali individuali și de mediu care mențin recidiva.

Caracteristicile psihologice ale infractorului recidivist ar putea fi:

- Tendința de a merge cu banda;
- Semne de neadaptare;
- Vanitos și egocentric;
- Primește greu dezaprobarea;
- Îl stimulează aprobarea.

Prezintă o imaturitate intelectuală, dar aceasta nu trebuie înțeleasă ca fiind identică cu un coeficient de inteligență IQ scăzut.

Imaturitatea intelectuală înseamnă capacitatea redusă de a stabili un raport rațional între pierderi și câștiguri, în proiectarea și efectuarea unui act informațional. Se mai caracterizează printr-o ostilitate exagerată față de orice persoană, o teamă exagerată de a părea slab, incapacitatea de a prevedea pe termen lung consecințele acțiunii sale, carențe materne precum: starea emoțională deficitară, scăderea nivelului de aspirație, tendința sporită de identificare cu modele din penitenciar, instalarea stării de instabilitate psihică.

9.1.18. Pedepse și sancțiuni

Aplicarea pedepselor și a celorlalte sancțiuni constituie o etapă importantă în lupta împotriva fenomenului infracțional.

Prin executarea sancțiunilor penale se înțelege: punerea efectivă a condamnatului să înfăptuiască conținutul acestor sancțiuni¹².

În momentul în care condamnatul este pus să execute sancțiunea ce s-a pronunțat împotriva sa, acesta trebuie să-și dea seama că fapta sa este dezaprobată de societate.

Se cere ca sancțiunea să fie bine orientată, adică, să se facă după anumite principii și reguli.

Principiile aplicării sancțiunilor sunt:

- Principiul legislației;
- Principiul individualizării;
- Principiul pentru demnitate umană.

9.1.19. Aplicarea și executarea pedepsei închisorii

Pedepșa închisorii ocupă un loc important în sistemul pedepselor în vigoare. Este sancțiunea penală prin care se realizează, în condiții optime, atât funcția de constrângere, cât și cea de reeducare a celor condamnați.

12. Dobrinioiu V., Nistoreanu Gh. - „Drept penal“, Ed. Atlas Lex, București, 1994.

Pedeapsa închisorii, definitiv pronunțată, nu poate fi transformată într-o altă pedeapsă decât ca rezultat al folosirii unei căi de atac extraordinar, sau pe cale de grațiere.

Pedeapsa cu închisoarea poate însă să înlocuiască pedeapsa cu detenția pe viață (art. 55 Cod penal) și pedeapsa amenzii (art. 63 Cod penal) când cel condamnat se sustrage cu rea-credință de la executarea acestei pedepse.

La aplicarea pedepsei cu închisoarea se are în vedere, pericolul social concret al faptei și pericolozitatea făptuitorului.

Limitele generale ale pedepsei închisorii sunt de la 25 de zile la 30 de ani, iar limitele speciale ale acesteia nu depășesc 25 de ani.

Pedeapsa închisorii se execută numai în termenul stabilit prin sentința definitivă de condamnare.

Pedeapsa cu închisoarea se execută în următoarele modalități:

- În regim de detenție;
- Într-o închisoare militară;
- La locul de muncă;
- Prin suspendarea condiționată a executării pedepsei;
- Prin suspendarea executării pedepsei sub supraveghere.

Executarea pedepsei cu închisoarea în regim de detenție este reglementată într-o formă unitară în Codul penal art. 56 – 61 și în Legea nr. 23.

Principiile generale ale regimului de detenție sunt stabilite prin dispozițiile art. 57 Cod penal.

Potrivit dispozițiilor art. 56 din Codul penal, regimul executării pedepsei se întemeiază pe obligația condamnaților de a presta o muncă socialmente utilă, pe respectarea de către aceștia a disciplinei muncii, a ordinii interioare.

Condamnații, care au împlinit vârsta de 60 ani (bărbați) și 55 ani (femei) nu au obligația de a munci decât dacă ei cer asta.

Potrivit dispozițiilor art. 58 Cod penal, munca prestată este renumerată astfel: 10% revine acestuia din care 1/3 i se pune la dispoziție condamnatului, iar 2/3 i se înmânează la data punerii în libertate.

În ceea ce privește activitatea educativă, aceasta este necesară pentru a le forma o atitudine corectă față de legea țării și regulile de conviețuire socială.

Potrivit dispoziției art. 56, alin. 1 sunt întreprinse măsuri pentru stimularea și recompensarea condamnaților.

Una dintre aceste măsuri este și liberarea condiționată.

Instituția liberării condiționate constă în executarea unei părți din pedeapsa privată de libertate. Condițiile și modul de aplicare a acestei instituții sunt reglementate de art. 59-61 Cod penal și art. 25-28 din Legea nr. 23/1969.

Instituția liberării condiționate prevede următoarele condiții:

- Executarea unei părți sau fracțiuni de pedeapsă – conform art. 59 din Cod penal.
- Condamnatul să aibă o bună comportare în închisoare și să dea dovezi temeinice de îndreptare.

Alte explicații la art. 52 din Codul penal sunt prevăzute în Legea 23/1969.

Pentru încălcarea regulilor de disciplină se pot lua împotriva condamnaților următoarele măsuri disciplinare:

- Mutarea;
- Retragera unuia, a mai multor sau a tuturor drepturilor: de a primi vizite, pachete, de a primi și trimite corespondență pentru perioada la care au dreptul;

- Izolarea simplă până la 15 zile;
- Izolarea severă până la 10 zile, numai cu avizul medicului penitenciarului;
- Transferarea pe o durată de 3 până la 12 luni, pentru executare pedepsei, la un penitenciar unde se aplică un regim restrictiv;
- Izolarea severă poate fi prelungită cu avizul medicului, fără a depăși 20 zile.

Secțiunea II – Fenomene psihosociologice ale mediului privativ de libertate

Cunoștințele privind fenomenele psiho-sociale ce pot surveni în condițiile mediului privativ sunt necesare, deoarece instituția specializată în executarea sancțiunilor privative de libertate se deosebește prin profilul său psiho-social de oricare altă instituție sau grupare organizată de oameni.

Venirea individului în penitenciar nu este urmarea unui act propriu de viață sau a unei obligații cetățenești (cum este cazul internării într-un spital sau efectuarea stagiului militar), ci reprezintă o formă de sancționare aplicată de societate individului care s-a abătut de la normele ei morale și juridice. Odată cu intrarea în penitenciar individul resimte, într-o măsură mai mare sau mai mică, în funcție de vârstă, de structura sa psihologică, de maturizarea socială și de nivelul de cultură, efectul privării de libertate și reacționează într-un mod personal la această nouă situație.

9.2.1. Șocul depunerii (încarcerării)

Privarea de libertate implică mai multe forme, iar din punct de vedere calitativ dă naștere unui fenomen deosebit și anume **șocul încarcerării**. Acest lucru determină o gamă complexă de frământări psihice și psiho-sociale, începând cu criza de detenție manifestată de la închiderea în carapacea tăcerii până la comportamente agresive și autoagresive (sinucideri, autoflagelări). În comparație cu stările accidentale de izolare, privarea de libertate în sistemul detenției, are drept consecință absolut specifică, înlăturarea simbolurilor exterioare ale personalității prin obligativitatea purtării uniforme de deținut care standardizează modul de viață și estompează până la anulare diferențele individuale. Șocul depunerii se manifestă și prin restrângerea libertăților individuale. Relațiile interpersonale, lipsa de informații, regimul autoritar, sunt resimțite drept atingeri ale integrității sale ca ființă umană.

La toate acestea se adaugă contactul cu subcultura carcerală care în scurtă vreme îl face pe deținut să-și formeze o nouă viziune a propriei persoane și să-și elaboreze o strategie de supraviețuire constând într-un comportament de consimțire-integrare (de conformare pasivă).

S-a mai observat că în timpul detenției, spațiul de viață se reduce, în același timp având loc: regresivitatea satisfacțiilor, recenterarea intereselor pe lucruri mărunte, alterarea comunicării, supunerea totală, precum și manifestarea procesului real al penitenciarizării prin intensificarea unei mentalități specifice, un nivel de aspirații scăzut, lipsa preocupării pentru viitor, exprimarea convingerii că este etichetat definitiv, dar nu în ultimul rând, o imagine negativă de sine.

În relațiile lor, deținuții, strecoară o undă de fatalitate pentru faptul de a fi ajuns în penitenciar și asta, după părerea lor, echivalează cu un eșec moral ce îi va marca toată viața. Această devalorizare a lumii și a propriei vieți este handicapul cel mai greu rezultat în urma depunerii în penitenciar.

9.2.2. Percepția deținutului asupra pedepsei și a mediului privativ

Acest fenomen este determinat de cele mai multe ori de modul cum a rezolvat fiecare deținut problema ispășirii¹³. Când pedeapsa este apreciată ca fiind măsura faptei, condiția de

13. Mitrofan N. - „Aspecte privind relația etic-juridic-psihologică”, Revista penitenciară nr. 3, București, 1995.

zi cu zi exprimă o acceptare supusă tuturor rigorilor, când pedeapsa este văzută ca fiind mai aspră decât infracțiunea comisă, deținutul consideră că i s-a făcut o nedreptate și suferă o sancțiune nemeritată.

Ca urmare, deținutul va rămâne neîmpăcat, revendicativ și ostil administrației locului de detenție, dominat de sentimente de victimizare.

Cu cât adaptarea la viața de penitenciar este mai bună, cu atât toleranța față de condițiile de mediu este mai mare, chiar dacă în această situație problema incompatibilității între deținuți, ca urmare a istoriilor individuale și particularităților de personalitate, rămâne cronic nesoluționată.

În ceea ce privește fenomenul de percepție asupra mediului penitenciar, acesta este determinat de o multitudine de factori — materiali și spirituali; obiectivi și subiectivi; sociali și psihosociali; care numai în corelație și interdependență devin relevanți pentru înțelegerea climatului specific mediului privativ. Gradul de cultură redus, dar mai ales semnificația negativă atribuită executării pedepsei cu închisoarea, îi fac pe mulți condamnați să nu aprecieze corect mediul din penitenciar.

9.2.3. Fenomenul de prizonizare și deprizonizare

Încă în urmă cu decenii, criminologul D. Clemmer (1940), a semnalat fenomenul de prizonizare, definit ca „socializare” la cultura deviantă a deținuților, proces prin care deținutul ajunge să adopte sau să împărtășească punctul de vedere al încarcerărilor privind lumea din penitenciar și societatea în general.

Prizonizarea incumbă adoptarea unei atitudini ostile (fățișe sau ascunse) față de personalul închisorii, față de lumea din afară și, concomitent, dezvoltarea unei loialități față de ceilalți deținuți, sprijinirea reciprocă ori de câte ori interesele reale sau imaginare ale deținuților intră în conflict cu unele dispoziții ale autorității. Fără îndoială că adoptarea acestei norme carcerale ca și alte norme de același fel, atât de caracteristice subculturii carcerale, sunt generate dintr-o puternică motivație, care se subsumează, așa cum am văzut că a formulat A. Laslow, categoriei de motive desemnate prin „necesitatea apartenenței la grup”.

În această situație primul pas, motivat psihologic, va fi strădania deținutului de a se integra grupului informat de deținuți, de a-și dezvolta conduite dezirabile prevalate în acest grup printre altele și de supunerea necondiționată la liderul informal, chiar dacă riscă să fie prost văzut de cadre. El va opta pentru situația gratifiantă (imediată) deci face cauză comună cu grupul de deținuți, căci deținuții sunt mai în măsură în a-l sancționa premial sau penal decât cadrele.

Stanton Weeler (1968) subliniază că „fenomenul de prizonizare, de integrare în grupul deținuților, de identificare cu subcultura carcerală este doar o primă fază în evoluția deținutului”, căci în cea de a doua fază din viața de detenție, se poate vedea limpede fenomenul de prizonizare.

Cu alte cuvinte, la începutul detenției, asumarea rolului de captiv este logică la infractorii cu cât se apropie însă momentul liberării, ei vor tinde să adopte un rol tot mai apropiat de ceea ce este dezirabil din punct de vedere social. Fără îndoială că și aici există o motivare calculativă, căci un comportament adecvat poate prescurta uneori în mod sensibil durata sentinței.

9.2.4. Ierarhia și statutul

În general, prin ierarhie înțelegem „un sistem de priorități în raport cu importanța acordată lor”. În conștiința comună ideea de ierarhie este asociată cu o dispunere spațială pe verticală, elementul de deasupra este preferat celui de dedesubt.

Prin statut înțelegem poziția ocupată de o persoană într-un grup. În cadrul mediului privativ, unii deținuți beneficiază de mici avantaje, datorită unor activități pe care le desfășoară, iar în acest caz statutul lor crește.

Personalul închisorii încearcă să impună o anumită ierarhie formală, dar în cele mai multe cazuri aceasta corespunde cu cea informală.

În fruntea ierahiei informale se află șmecherii. Statutul acestora se obține odată cu creșterea experienței de penitenciar, cu creșterea valorii sumelor furate sau jefuite, cu gradul de îndrăzneală și de inventivitate implicate în actul infracțional.

Statutul de șmecher poate fi dobândit și prin protecția unui prieten sau rudele aflate în penitenciar, dacă acesta din urmă are o poziție ierarhică superioară.

Urmează apoi în ierarhie impresia, indivizi ce afișează și pretind un statut ridicat, dar fără a fi capabil să-l mențină un timp îndelungat.

În a treia linie ierarhică sunt nepoții, cei ce îndeplinesc muncile de curățenie și ordine, aflați la discreția celor cu rang superior.

Rolurile sociale sunt însă mult mai diversificate. Personalitățile deosebite cu un statut foarte ridicat sunt numite jupâni, iar un nume generic dat celor din zonele inferioare de ierarhie este de fraier.

Există însă și lideri informali al căror statut ridicat se datorează pregătirii lor profesionale sau intelectuale. Statutul poate evolua rapid în funcție de avantajele de care cei din pozițiile superioare pot beneficia, de la așa numiții căutați (persoanele ce primesc pachete). Un fraier sau nepot intră rapid în grupul șmecherilor dacă este căutat.

Subcultura de penitenciar susține instalarea unei asemenea ierarhii. Sistemul deținuților de culegere a informațiilor se focalizează asupra noilor veniți pentru a afla infracțiunile pentru care au fost condamnați, statutul social exterior, probabilitatea de a fi căutat.

Când informația nu este suficientă sau accesibilă, noul deținut este supus testelor, adică unor situații impuse de cei din grupul în care a fost repartizat, pentru a i se determina reacțiile și stabili statutul. Deținuții consideră că, în general, odată stabilit statutul (prin această metodă), acesta nu se mai schimbă.

Deținuții au o ierarhie depreciativă a infracțiunilor pe care le-au săvârșit. Pe baza acesteia o serie de deținuți dobândesc un statut de paria, fiind izolați și sancționați de grup.

Deținuții consideră inacceptabile, atacarea și terorizarea copiilor, homosexualitatea, omorul sadic sau omorul părinților sau bătrânilor. Cea mai evidentă reacție ostilă este față de violatori, mai ales când victimele sunt minori. Reacție ostilă merge de la izolare până la agresiunea zilnică.

9.2.5. Agresivitate și violență

„Prin agresivitate, înțelegem un comportament verbal sau acțional ofensiv, orientat spre umilirea și chiar suprimarea fizică a celorlalți”.

Comportamentul agresiv poate fi orientat:

- Contra propriei persoane (autoagresiune);
- Spre distrugerea obiectelor investite cu semnificații sociale;
- Heteroagresivitate (împotriva celorlalți și a conducătorilor).

Prin violență înțelegem utilizarea forței și a constrângerii de către un individ în scopul impunerii voinței asupra altora. Privarea de libertate favorizează apariția și dezvoltarea unor comportamente agresive.

Se poate ca unii deținuți să fie victime sau agresorii altora, conduitele lor agresive fiind fie incluse motivațional prin crearea unor stări de mânie și furie, fie determinate de efecte de grup, ca imitația coercitivă – comandată.

Altă formă de agresivitate este cea instrumentală¹⁴ care se manifestă sub forma conflictelor individuale sau de grup, în condițiile în care intră în competiție pentru o resursă de existență limitată, cum ar fi — teritorialitatea, dreptul de a lua primul masa.

O formă extremă de agresivitate verbală și fizică este a celor care sunt condamnați pentru delikte repudiate de mediul carceral, cum ar fi: violul cu incest, violul copiilor, uciderea copiilor, părinților, soției.

Ca formă de agresivitate specifică mediului apare sclavia, constând în folosirea de către deținuți a altora pentru menaj și alte activități considerate înjositoare.

Putem afirma că, mediul privativ de libertate dezvoltă un comportament agresiv care constă în respingerea agresivă a valorilor și normelor de grup din exterior.

9.2.6. Frustrarea

Un fenomen deosebit cu care se confruntă individul este frustrarea (a amăgi, a înșela). „Fenomenul se referă la o situație în care un obstacol intervine în calea satisfacerii unei trebuințe și modifică astfel comportamentul”. Consecințele frustrării sunt grave sau mai puțin grave în funcție de natura obstacolului.

Există două categorii de frustrări:

- **Frustrarea primară** — tensiunea și insatisfacția sunt provocate de absența obiectului necesar (lipsa hranei);
- **Frustrarea secundară** — un obstacol interior sau exterior, pasiv sau activ, apare în calea comportamentului motivat îndreptat spre obiect.

Se pot observa patru tipuri de obstacole:

- **Obstacol pasiv intern** (incapacitatea persoanei);
- **Obstacol activ intern** (pulsione secundară cu același obiect);
- **Ciocnirea a două trebuințe de intensitate egală dar de sens opus;**
- **Obstacol activ extern** — situație în care subiectului i se interzice de către cineva sub amenințarea pedepsei îndeplinirea unei activități.

În general, sursa conflictelor o reprezintă obstacolele interne care au o mare importanță pentru individ. Frustrarea în mediul privativ are diverse forme de manifestare:

• Frustrarea este resimțită cu deosebită tărie pe planul timpului. Organizarea impusă și în general foarte monotona a timpului, programarea sever reglementată a timpului liber, atât cât este, fiind și el impus mai cu seamă în primele perioade de detenție, provoacă sentimentul de frustrare continuă și în consecință mărește agresivitatea deținutului.

• Frustrarea mai este resimțită în mod dramatic de către deținut în ceea ce privește limitarea drastică a spațiului de mișcare. Aceasta înseamnă necesitatea impusă de regulamentul instituției penitenciare de a elabora noi conduite legate de spațiu și de timp, radical diferite de cele ale unui individ aflat în libertate. Reducerea perimetrului de mișcare a individului duce la apariția unor fenomene ancestrale de teritorialitate adică „comportamentul individului de apărare a teritoriului propriu” (H. F. Reading) care se manifestă printr-o exagerată îndârjire în apărarea spațiului personal (locul de culcare, locul de alimentare), deși fenomenul de teritorialitate se manifestă și în condițiile vieții obișnuite, în condițiile detenției fenomenul de teritorialitate devine exacerbat și suscită o agresivitate mărită.

14. Paulescu N., - „Instincte patimi și conflicte”, Ed. Fundația Anastasia, București, 1995.

La mărirea sentimentului de frustrare duce și renunțarea forțată la o seamă de obiecte de uz personal a căror lipsă este mereu resimțită.

De asemenea, deținutul este forțat să renunțe la cele mai multe din plăcerile pe care și le-a putut oferi în viața liberă (consumul de alcool, jocuri de noroc etc.). Aceste lucruri îl duc la crearea de surogate de satisfacții (Kener).

9.2.7. Problema frustrare-agresiune

Apariția neașteptată a unui obstacol real sau imaginar inversează fluxul normal al acțiunii, crează o dificultate majoră, dezorganizează individul și îl duce într-o situație de criză. O asemenea stare se numește frustrație, stare în care la cei mai mulți indivizi se declanșează mecanisme agresive. În starea de frustrare oamenii nu se comportă după legile rațiunii, căile obișnuite comportamentale sunt dezorganizate, apare o tensiune interioară.

Referindu-ne la deținuți putem constata că orice infractor este un frustrat, dar nu orice frustrat devine logic și infractor. La aceștia nu numai teoretic dar și practic este deschisă calea agresiunii în situații practice și de aceea întâlnim un înalt grad de intoleranță la stările de frustrare.

Frustrarea duce la agresivitate mai ales atunci când:

- Actul frustrant se poate atribui clar unui frustrator;
- În cultura sau subcultura dată, o situație frustrantă cere răspuns agresiv.

Chiar dacă nu se absolutizează raportul frustrare-agresivitate totuși putem afirma că actele deviante, în genere, și cele tipic infracționale în special, sunt motivate în mai mare măsură de existența unor frustrări. Stările frustrante sunt de moment, de durată medie ori continuă.

De asemenea un efect declanșator (constituie motive) stările de frustrare reale și în egală măsură cele imaginare. Acestea din urmă pot provoca la fel ca la frustrarea reală toate formele de agresiune, ostile sau instrumentale. Situația frustrantă de moment duce de obicei la infracțiuni sau chiar crime ocazionale, nu odată provocate sau precipitate de comportamentul victimei.

Putem concluziona că, stările de frustrare, periodice sau continue, duc la acte de agresiune, iar în ceea ce privește deținuții, aceștia își adaptează comportamentul în urma frustrărilor, după cum urmează:

- **Comportamentul agresiv** – caracterizat prin rezistență deschisă la regimul vieții din penitenciar, reliefindu-se adevărate crize ce se manifestă prin comportamente agresive, îndreptate spre alți deținuți sau chiar cadre și reacții autoagresive – mutilări și tentative de sinucidere.
- **Comportamente defensive (de retragere)** – care semnifică interiorizarea, izolarea deținutului primar de comunitatea celorlalți deținuți și de viața din penitenciar, el constituindu-și o linie imaginară unde încearcă să se refugieze.
- **Comportamente de consimțire** – prin care se înțelege conformarea pasivă a condamnatului la normele și regulile din penitenciare, respectarea acestora fiind făcută în manieră formală, astfel încât să nu atragă sancțiuni suplimentare.
- **Conduită de integrare** – conform căreia deținutul se relaționează activ cu ceilalți deținuți și cu mediul de detenție. Această formă de adaptare este vizibilă mai ales la deținuții condamnați pe termen lung.

9.2.8. Teritorialitatea

Fenomenul de teritorialitate „reprezintă caracteristica grupurilor și a indivizilor din interiorul acestora de a-și delimita teritorii și de a avea anumite comportamente specifice în

raport cu acestea¹⁵. Termenul a fost luat din etologie unde teritorialitatea se întâlnește în comportamentul celor mai multe specii superioare.

Se pot distinge două tipuri de teritorii:

- **Primare** – în care individul/grupul poate exercita un control total, iar utilizarea teritoriului este de lungă durată (dormitor, pat);
- **Secundare** – care sunt utilizate în mod regulat, dar controlul asupra lor nu se exercită decât în momentul utilizării (locul la masă, în bancă).

În cadrul acestor teritorii indivizii sau grupurile au comportamente specifice din care cele de apărare sunt cele mai importante (vorbirea în șoaptă).

Atât grupurile cât și indivizii marchează, de regulă, teritoriile. Pentru aceasta sunt utilizați marcatori de graniță care pot fi centrali, pentru a marca zona cea mai importantă a unui teritoriu. Ca marcatori pot fi utilizate: haine, afișe, fotografii, desene.

Legat de teritorialitate este spațiul interpersonal, care poate fi delimitat în zone ale acestuia:

- Zona intimă: – până la 45 cm
- Zona personală: – 45-120 cm
- Zona socială: – 1,2 – 3,6 cm

În fiecare zonă se pot desfășura diferite activități, iar accesul în interiorul lor este strict reglementat.

Studierea acestui fenomen în mediul privativ îmbracă forme specifice. La prima vedere se pare că teritorialitatea deținuților nu determină agresivitatea teritorială. În primul rând, deși există supraaglomerare, spațiul fiecărui deținut nu este marcat cu obiecte personale. Există chiar interdicția formală de a marca acest spațiu (prin abțibilduri, fotografii). Prin urmare, percepția acestui spațiu este mai puțin personalizată și, în consecință, neinterpretată ca prioritate.

În al doilea rând, comportamentul agresiv este mascat datorită strictei supravegheri. Totodată, motivația teritorială este surclasată de alte motivări (hrană, igienă, asistență medicală, activități culturale).

Legat de fenomenul de teritorialitate este și modul de utilizare a paturilor în funcție de ierarhie. În subcultura de penitenciar, cel ce doarme la patul doi (două paturi suprapuse) este un nepot, un fraier și este tratat ca atare; șmecherii își aleg patul nr. 1. Când nu există suficiente paturi 1 pentru toți deținuții de rang superior, aceștia preferă să stea câte trei în două paturi alăturate. În general în mediul privativ, conflictele motivate de fenomenul de teritorialitate sunt mai puțin frecvente.

9.2.9. Stresul

Acest fenomen „reprezintă un răspuns al organismului la orice solicitare”¹⁵ (presiune, încărcare, apăsare, solicitare). Hans Selye (1907-1982) a definit în 1935, pentru prima dată, termenul de stres. În accepțiunea sa stresul este o caracteristică a materiei vii, lipsa totală de stres fiind echivalată cu moartea.

Termenul de stres apare într-o dublă utilizare. Una se referă la situația stresantă (condiții dăunătoare, agresive, care asaltează sau amenință organismul, presiunile, constrângerile, privațiunile la care este supus individul). Cealaltă are în vedere starea de stres a organismului (suferința, uzura lui, precum și răspunsurile psihologice și fiziologice ale individului la acțiunea agenților stresori).

15. Floru R., - „Stresul psihic”, Ed. Enciclopedică, București, 1974.

Se spune că o persoană a fost supusă unui stres sau că trăiește într-o condiție de stres permanent, subînțelegându-se că este vorba de o suprasolicitare sau, în general, de o situație căreia îi poate face față.

Se poate spune, de asemenea, despre un individ că este stresat când se simte amenințat, frustrat, incapabil să facă față unor solicitări crescute (tensiune emoțională, nelișiște).

Atunci când accentul cade pe situație, pe factorii provocatori, se are în vedere de obicei caracterul lor neobișnuit, neașteptat, agresiv. Pot apare situații stresante colective.

Pieron identifică stresul cu agresiunea, cu acțiunea violentă exercitată asupra organismului.

Termenul de adaptare are la rândul lui diverse înțelesuri. Prosser denușește adaptarea fiziologică „orice proprietate a unui organism care favorizează supraviețuirea într-un mediu specific (într-un mediu stresant)”. Adaptarea comportă modificări (generale și particulare) ale organismului care-l fac apt pentru existență în condițiile de mediu.

Izolarea socială își exercită în mod diferențiat influența stresantă asupra conduitei, nu numai în funcție de particularitățile individuale, dar și de relațiile dintre persoanele aflate în aceste condiții.

Comportamentul oamenilor în situații de captivitate (izolări), în care stresul atinge limitele extreme, este determinat de o complexitate de factori care nu pot fi identificați decât printr-o analiză detaliată, rareori posibilă în asemenea condiții.

Alte tipuri de stres, în afara celui biologic, sunt: psihic, psihosocial, organizațional, socio-cultural.

Stresul nu reprezintă numai o stare nervoasă, nu este totdeauna consecința unei acțiuni nocive, efectul stresului persistând și după încetarea influenței stresorului. Rezistența la stres este diferită de la individ la individ.

Dintre aceste clasificări ale stresului, aproape toate se regăsesc în mediul privativ, în ceea ce îi privește pe deținuți.

Cu toate acestea sunt câteva surse de stres specifice mediului privativ:

- Cea mai mare presiune asupra deținutului vine din poziția în care este privit mediul penitenciar – dacă este privit ierarhic, marea majoritate a deținuților se află pe ultima treaptă, asupra lor acționând raporturile de putere și inegalitate. Această asimetrie este permanentă sursă de stres;
- O altă sursă de stres este atitudinea administrației;
- A nu avea nimic de spus pentru propriul destin;
- Intoleranța față de individualitate este stresantă; dacă un deținut vrea să fie în echipă el trebuie să se alăture nu numai fizic ci și emoțional ceea ce înseamnă conformare și supunere sentimentelor și atitudinilor;
- Monotonia activităților, a programului zilnic, respectarea regulamentului.

Se impun o serie de măsuri pentru a-l adapta pe individ: familiarizarea cu colective omogene care să-i dea posibilitatea individului de a-și expune problemele care-l tulbură, să poată primi o asistență psihologică.

9.2.10. Violența colectivă

Acest fenomen psihosocial care are loc în penitenciar este condiționat, întotdeauna, de acumularea unor tensiuni în interiorul unui grup de deținuți, având diferite cauze:

- Atitudini neconformiste;
- Prezența unora cu inadaptați marcante la mediul penitenciar;
- Revolta penitenciară.

Luând în considerație specificul vieții de detenție (frustrările care privesc independența și nevoia general umană de afecțiune), deseori actele violente au rolul „de descărcare afectivă, de ușurare, de catarsis (prin sentimentul de împlinire și satisfacție ce-l urmează)”. Micile acte agresive, de obicei trecute cu vederea, trebuie considerate ca semnale pentru aceea ce este valorizat de deținuți și încălcat de cineva: forța, prestigiul, vârsta, loialitatea, sentimentul de siguranță.

În fața unui mediu considerat ostil – mediul penitenciar – individul se simte vulnerabil, amenințat, incapabil de a face față unor dificultăți, chiar dacă, obiectiv, are posibilitatea de a-l preîntâmpina. Din aceste cauze, la deținuți ieșirile agresive sunt mult mai frecvente.

În cazul manifestărilor violente a unui deținut, și acest lucru se va petrece întotdeauna în mijlocul celorlalți (violența de unul singur trădează afecțiuni psihice sau simularea unor asemenea afecțiuni), se poate înțelege că prin această atitudine el se izolează rămânând fără apărare.

Violența colectivă în mediul penitenciar are o desfășurare fazică:

I – în urma unui incident apreciat de deținuți ca jignitor sau nedrept, se stârnește în rândul acestora o oarecare agitație. Faptul se propagă din gură în gură, este deformat, ornat cu detalii ireale sau exagerate. La nucleul agitației se adaugă noi indivizi și starea de spirit a grupului intră într-o nouă fază;

II – grupul crește, deținuții devin din ce în ce mai agitați și mai furioși, fără a ști precis ce vor. În acest moment poziția mulțimii este oscilantă și poate fi ușor dirijată de agitatori. Influența acestor agitatori depinde de autoritatea de care se bucură, de măsura în care exprimă trebuințele de bază ale grupului, și mai ales, reușesc să formuleze clar nemulțumirea de moment și cea latentă. Deși furia grupului crește, ea se menține în această fază în interiorul grupului;

III – în următoarea fază, agitația mulțimii este în continuă creștere. Cei mai tineri din grup încep să-și manifeste violența încercând să-i încurajeze și să-i distreze pe ceilalți prin fluierături, injurii, provocări verbale. Deținuții adulți care reprezintă centrul de greutate al mulțimii, nu se manifestă și de aceea trebuie să li se acorde maximum de atenție;

IV – ultima fază, când grupul este în situația de a comite acte de violență, orice intervenție verbală sau control este inutilă.

9.2.11. Panica

Este o reacție afectivă, individuală sau colectivă de frică alarmantă, caracterizată prin dezorganizări ale conduitei, pierderea autocontrolului, de unde și dispoziția spre acte impulsive și iraționale.

Ca fenomen psihosocial cu desfășurare dramatică, panica generează reacții dezordonate, de maximă intensitate, ce pot merge până la irațional.

A. Cauzele panicii se pot clasifica în:

a) Cauze determinante:

- De ordin psihosocial (promptitudinea mijloacelor de informare);
- De ordin situațional (aparitia bruscă a amenințării);

b) Cauze favorizante:

- Calitatea indivizilor care fac parte din grup (structuri psihologice, carente educaționale, gradul de anxietate a grupului);
- Atmosfera psihologică din grup.

În mediul penitenciar, grupurile sunt constituite pe criterii legate, fără a ține seama (nici nu e posibil) de criteriile psihosociologice, astfel încât gradul de coeziune al grupului este redus. În situația în care coeziunea grupului este redusă, reacția în cazul unui pericol, va fi dezordonată, iar acțiunile de salvare vor fi individuale pe principiul scapă cine poate. Prin specificul locului de detenție este de așteptat cu prima reacție în caz de panică, să fie aceea de a ieși cu forța și cu orice risc din încăpere.

B. Fazele panicii:

a) Faza premergătoare, cuprinde:

- Atmosfera generală din unitate;
- Starea psihologică a grupului (starea de spirit);
- Starea de spirit a indivizilor;
- Particularitățile circulației informațiilor;
- Autoritatea cadrelor și încrederea pe care o au deținuții în acestea;
- Autoritatea liderilor;
- Experiența grupului în situații deosebite.

b) Faza de șoc

În această fază pericolul apare instantaneu sau progresiv. Acest pericol poate fi și imaginar (zvon). La apariția pericolului, grupul se structurează în patru categorii:

- Cei care manifestă o groază exagerată;
- Indivizii cu fragilitate emoțională (încearcă să scape singuri);
- Cei care caută informații (așteaptă să i se spună);
- Cei care sunt nehotărâți.

În primele momente ale apariției pericolului, grupul de deținuți trece rapid la stare de regresivitate psihică și organizatorică (frică, depresie, nu mai ascultă liderul).

În cazul în care evenimentul se petrece noaptea, el va fi resimțit mai intens. După primele clipe, frica și panica pun stăpânire pe circa un sfert din grup. Faza de șoc poate dura câteva ore.

c) Faza de reacție

În această fază majoritatea sunt depresivi, exprimând prin cuvinte devalorizarea de sine.

d) Faza de restabilire – readaptare la viața obișnuită

Este o fază dominată de sentimentul de solidaritate. Este explicată de nevoia recâștigării încrederii de sine după deruta anterioară. Apar fenomenele de descărcare afectivă (se critică, se acuză, se caută vinovați), circulă zvonul despre repetarea evenimentului.

Recomandări privind prevenirea și combaterea panicii:

- Funcționarea canalelor de informații (întotdeauna așteptarea sau lipsa de informare produce o teamă mai intensă);
- Necesitatea aerisirii și iluminării adecvate a camerelor (lipsa de lumină accentuează dezorganizarea psihică la om);
- Nevoia de comunicare, de informație a stimulului verbal, crește pe măsura izolării de ambianța obișnuită;
- Existența unui grup organizat în care rolul liderului crește și mai mult.

Liderul se va impune ca o persoană disciplinată, receptivă, puțin anxioasă și va promova integrarea noii experiențe în sistemul de gândire obișnuit.

9.2.12. Automutilările. Refuzuri de hrană. Tatuaje

În mediul privativ, unul dintre fenomenele des întâlnite este și automutilarea. Aceasta se întâmplă adesea din cauza unor probleme psihice, sociale sau culturale. Pierderea încrederii

în viitor, situația socială din închisoare, hărțuirea sexuală, izolarea față de familie și prieteni, multe motive personale pot explica astfel de comportamente.

Automutilările – pot fi întâlnite (în cazul deținuților aflați într-o stare de melancolie anxioasă-raptus¹⁶) la obsedații sexuali ca semnificație de autopedepsire; la unii subiecți chinuți de scrupule religioase.

În penitenciar acest fenomen mai apare la deținuții hiper-emoțivi, pe fondul unei slăbiciuni psihice, după o perioadă de activități sau relații penibile cu alți deținuți. Acestui fenomen trebuie să i se acorde atenția cuvenită pentru că este extrem de important în ceea ce privește starea de spirit a deținuților.

Refuzul de hrană – în mediul penitenciar are o valoare simbolică și anume: subiectul vrea să arate că este gata pentru orice sacrificii dacă nu i se satisfac anumite cereri. Desigur, aceste cereri lui i se par justificate (revizuirea pedepsei, suplimentarea unor drepturi), deși regimul la care este supus corespunde normelor în vigoare. Acest tip de comportament are în el ceva spectaculos, vrea să atragă atenția și admirația celor din jur. Nu durează mult pentru că nu are rațiuni suficiente de susținere.

Tatuajul – această problemă a fost studiată de mult criminologi ca Lombroso, H. Minovici – care au emis diverse teorii cu privire la originea și semnificația tatuajului. T. Bogdan consideră că tatuajul are o mare importanță judiciară și psihologică, întrucât el dezvăluie atât identitatea individului, cât și diversele sale obiceiuri, fantezii și trăsături de caracter.

Principala cauză a tatuajului îl constituie nivelul scăzut intelectual și de cultură care favorizează apariția acestui fenomen. Motivele tatuării sunt următoarele:

- Imitația – ei susțin „că s-au tatuat pentru că i-au văzut pe alții”. P. Popescu Neveanu arată că fiecare individ emană oarecum – în jurul său, o serie de iradiații, crează un câmp psihic. Oamenii trăind în colectivitate, iar câmpurile menționate neexistând închise în sine, izolate la un moment dat, se cuplează devenind un câmp al vieții colective. Este vorba de o imitație în cea mai mare măsură inconștientă;
- Forma de manifestare a dragostei și prieteniei. Apariția în mod frecvent a unor forme tatuate pe corp, este motivată ca o formă de exteriorizare a sentimentelor ce le nutresc;
- Obsesie sexuală;
- Vanitatea – dorința de a demonstra rezistență la o durere.

În ceea ce privește atitudinea față de tatuaj, se constată că dacă deținutul regretă, faptul acesta se datorează în bună parte instabilității lui sentimentale, cât și influențelor educative. Tatuajul se efectuează sub influența momentului și nu ca un fenomen premeditat – datorită privării de libertate și al mediului de proveniență al infractorilor.

9.2.13. Tulburări psihice

La contactul cu viața de detenție pot apare o serie de tulburări psihice. Desigur că nu ne referim aici la manifestările care țin de constituția subiectului sau cele declanșate în stare de libertate, ci numai la acelea care apar ca reacții față de încarcerare. Acestea apar mai ales la deținuții primari. Ele survin la puțin timp după depunere și sunt tranzitorii.

În ordinea frecvenței lor se situează stările depresive care se caracterizează prin următoarele forme de manifestare:

- O puternică melancolie;
- Disperare;

16. Anghelufă V., Udangiu Șt., Udangiu L., – „Psihiatria preventivă”, Ed. Medicală, 1986.

- Agitație anxioasă;
- Tentative de suicid;
- Halucinații auditive și vizuale;
- Temeri delirante de persecuție.

Tabloul acestor manifestări este influențat de o serie de factori psihologici:

- Rușinea;
- Remușcările;
- Despărțirea bruscă de familie.

Alt grup de tulburări este constituit de stările confuzionale care apar după câteva săptămâni sau luni de la depunerea în penitenciar. Simptomatologia este constituită din:

- Dezorientare temporo-spațială;
- Privire rătăcită;
- Dureri de cap violente;
- Somn agitat;
- Vise de groază;
- Halucinații la care subiectul participă activ (se ascunde, se apără, se luptă).

Unele tulburări psihice mai pot fi determinate de sevrăjul (înfărcarea), la care sunt supuși alcoolici. Ei manifestă:

- Crize anxioase, violente;
- Delirium tremens (febră, tremurături);
- Tulburări de percepție;
- Agitație psiho-motorie;
- Halucinații (mai ales zoopsii – adică bolnavul vede animale: broaște, șerpi, șoareci, insecte);
- Insomnii;
- Puls accelerat.

Toate aceste tulburări psihice reclamă examinarea de specialitate și un tratament precoce.

9.2.14. Suicidul

E. S. Shneidman (1980) definea suicidul „un act uman de încetare din viață, autoprodus și cu intenție proprie”. Se poate detalia această definiție ca fiind „actul autooprimării existenței, desfășurat într-un moment de tensiune afectivă sau de perturbare a conștiinței”.

Semnificația și natura fenomenului suicid sunt: sub unghi psihologic, suicidului i se acordă semnificații multiple, ca aceea a curmării singurătății, a răzbunării ca ultimă sau unică soluție a unei situații intolerabile, înlăturării dependenței.

O altă semnificație este aceea a menținerii onoarei; se consideră că suicidul poate fi o sursă de ușurare. În funcție de semnificațiile suicidului întâlnim:

- **Suicidul altruist** (ce poartă marca sacrificiului de sine);
- **Suicidul egoist** (a cărui intenție și semnificație nu corespund scopurilor grupului social, ci se manifestă în detrimentul acestora);
- **Suicidul anomic** – descris de E. Durkheim (1897) – realizat ca urmare a pierderii statutului ori a schimbării rolului social.

Venirea în penitenciar tulbură echilibrul personalității printr-o triplă reducere a spațiului de viață, a timpului personal, a comportamentului social. Pe acest dezechilibru al personalității are loc o disfuncție a conduitei individuale. Aproape fiecare deținut trăiește traumatic perioada de detenție, mai ales la prima condamnare; frustrările în plan social, instinctul și în ce privește imaginea de sine, îl poate face să caute un remediu definitiv al nefericirii sale.

Reacția catastrofală a individului exprimă neputința de a se adapta la situația dată, ultimul eșec al existenței se transformă în eșecul vieții, fapt ce poate constitui un moment de ruptură, o criză de sens, gestul suicid nefiind o opțiune, ci mai degrabă negarea totală a posibilităților de a alege.

Oricum, soluția nu este rațională, deoarece nu există practic situație fără ieșire, limitele omului fiind infinite (Deshaies, 1947).

Fiind o tulburare a instinctului de conservare, suicidul se prezintă ca o realitate complexă a cărei fenomenologie poate lua forme diverse:

- **Conduite suicidare** – având ca variante suicidul propriu-zis, tentativa de suicid, sindromul presuicidar și ideile suicidare;
- **Echivalențe suicidare** – autorâniri, anomalii de conduită (simularea unei boli, refuzul îngrijirilor medicale, unele renunțări la viața socială, abandonarea rolului social, diverse toxicomanii, alcoolism), accidente de supărare dintr-o eroare sau prin desconsiderarea pericolului.

Cauze:

- Abandonul;
- Doliul;
- Separarea;
- Eșecul sentimental;
- Schimbări în situația socială.

Forme ale suicidului în mediul penitenciar:

- **Suicidul emotiv** – care rezultă dintr-o mare anxietate, fiind pentru subiect un mijloc de rezolvare al unei emoții puternice (teamă);
- **Suicidul pasional** – care este mai curând o conduită de disperare a individului care încearcă astfel să se elibereze de o durere morală insuportabilă;
- **Echivalențe suicidare** – sunt frecvente în mediul penitenciar, datorită beneficiilor secundare aduse de îngrijirile medicale.

În general, aceste conduite sunt ca un șantaj fără a se da o semnificație deosebită faptului că individul folosește moartea ca o monedă de schimb, trecându-se destul de ușor peste toate conduitele de revendicare ale deținuților. Trebuie făcută distincția între șantaj cu sinucidere și sinuciderea șantaj. În primul caz individul scontează că va obține beneficiul înainte de trecerea la act, iar în cel de-al doilea caz, după ce va muri.

Ceea ce trebuie estimat în fiecare caz în parte este intensitatea dorinței de a muri și nu autenticitatea gestului propriu-zis.

De obicei, soluționarea la un individ cu intenție sau tentativă suicidă este dificilă, deoarece acesta se prezintă ca o victimă cu mare aviditate afectivă, greu de satisfăcut în anturaj, dar mai ales pentru că subiectul are tendința de a reproduce în relațiile sale cu terapeutul, modul său obișnuit de revendicare (șantaj). Cheia înțelegerii subiectului este evaluarea adecvată a legăturilor dintre actul suicidar și modul de viață care-l conduce la această reacție de demisie.

9.2.15. Homosexualitatea

Înțelegem prin homosexualitate preferința sexuală a unei persoane pentru un partener de același sex. Adulții homosexuali nu se deosebesc de adulții heterosexuali în ce privește starea de sănătate, sentimentul de fericire sau nefericire. Efectele negative ale homosexualității se manifestă la persoanele care au un sentiment de culpabilitate în raport cu opțiunea sexuală.

Homosexualitatea reprezintă o tulburare a comportamentului sexual. Această tulburare constă în atracția exclusivă sau predominantă pentru persoanele de același sex. Ea este, totodată, o deviere sexuală care nu presupune factori patogenici în cazul unei boli propriu-zise.

Unii autori consideră homosexualitatea drept o perversiune, în adevăratul înțeles al cuvântului, doar atunci când persoana își caută în mod conștient și deliberat satisfacții în relația sexuală de acest tip.

O serie de orientări includ homosexualii printre psihopați, perversi sexuali, deoarece, în general, conduita lor relevă o serie de deviații caracteriale adânci, pe care nu le putem reduce doar la o simplă anomalie de satisfacere a instinctului sexual.

Importanța pe care modul de satisfacere a sexualității o are în structura existenței individului, mai ales în adolescență și tinerețe, este atât de mare, încât poate duce la o răsturnare a conduitelor, a normelor etice.

Cauzele homosexualității sunt, în mai toate tipurile de comportamente deviante, multiple:

- Existența unui fond genetic generator de tendințe homosexuale;
- Traumatismele psihosexuale din copilărie și în special inițierea homosexuală de către un adult;
- Influența stimulatoare din mediile închise.

Tipuri de homosexuali:

- **Homosexuali autentici;**
- **Homosexuali ambigui;**
- **Homosexuali ocazionali.**

Mediul privativ reprezintă una din cauzele homosexualității și, totodată, reprezintă un fenomen întâlnit în cadrul grupurilor de deținuți. Dintre tipurile de homosexualitate întâlnite în mediul privativ de libertate, cel ocazional este cel mai des.

Periculozitatea socială a fenomenului este dată de faptul că homosexualitatea poate constitui un element de recunoaștere, racolare, și coeziune a grupurilor de deținuți. În același timp demascarea lor poate declanșa o reacție puternică și cu urmări neprevizibile.

9.2.16. Zvonul

Reprezintă o afirmație prezentată drept adevărată, fără a exista posibilitatea să i se verifice corectitudinea. Zvonurile sunt puse în circulație pentru că au dublă funcție: de a explica și de a atenua anumite tensiuni emoționale.

Circulația zvonurilor este dependentă de:

- Contextele sociale (circulație a informației formale);
- Trăsăturile de personalitate ale indivizilor și grupurilor;
- Nevoile psihologice ale indivizilor și a grupurilor.

Lucrările lui Allport și Postman (1965) au pus în evidență trei legi de transmitere:

- **Legea sărăciei sau nivelării** (pe măsură ce zvonul circulă, el tinde să devină mai scurt, mai ușor de înțeles și relatat);
- **Legea accentuării** (întărirea anumitor detalii care dobândesc un loc central în semnificația zvonului);
- **Legea asimilării** (conservarea și reorganizarea informațiilor în jurul unor motive centrale).

Circulația zvonurilor apare ca un sistem de condicizare a fricii și incertitudinii în fața unor situații ambigue. De asemenea, circulația zvonurilor este corelată cu forma, cantitatea, calitatea și credibilitatea informației oficiale sau formale. Cu cât aceasta din urmă este mai săracă, incompletă sau puțin credibilă, cu atât se intensifică propagarea zvonurilor.

Asemenea condiții pentru circulația zvonurilor se întâlnesc și în climatul penitenciar, care reprezintă un ecran proiectiv al fenomenologiei umane, un zgomot de fond pe care se grefează problematica psihologică a unor indivizi tensionați permanent de situația în care trăiesc și de relațiile ce se stabilesc între ei.

Există o serie de preocupări constante ale deținuților care exprimă condiția lor specifică:

- Modificări de legislație penală;
- Decrete de grațiere;
- Existența unor comisii de propuneri pentru libertatea condiționată, apreciate ca mai blânde la anumite unități;
- Motivarea unor transferări de la o unitate la alta.

Opiniile care circulă, privitoare la toate aceste aspecte, sunt contradictorii de cele mai multe ori.

Neîncrederea cronică, dobândită în penitenciar, îl face să vehiculeze toate amănuntele auzite și să se alarmeze când aude păreri defavorabile. Această stare este întreținută și de obișnuința deținuților de a se adresa cu aceeași problemă oricărei persoane întâlnite.

Distincția între comunicarea oficială și neoficială a devenit un fapt cotidian. Mergând mai departe vom face deosebirea între comunicarea instrumentală și cea consumatorie. Prima urmărește realizarea unui scop, cealaltă un climat destins, securizant.

Informațiile care circulă pot fi sub formă de știri și zvonuri (informații neverificate).

Zvonul ca realitate psiho-socială este purtătorul unui conținut specific mai puțin cultural și mai mult afectiv. Credibilitatea lui este asigurată, deoarece întotdeauna există un precedent, iar conținutul său intră în sfera de interese și temeri permanent actuale în comunitatea respectivă.

O particularitate importantă pentru acest fenomen analizat este anxietatea; s-a demonstrat că persoanele mai anxioase propagă mai repede zvonuri decât cele calme.

Simplitatea sau complexitatea mesajelor joacă un anumit rol în apariția zvonurilor: cu cât conținutul transmis este mai bogat, cu atât posibilitatea denaturării în cursul vehiculării, este mai mare. De obicei, pe zgomotul de fond al comunicărilor banale și lipsite de semnificație, apar evenimente de amploare care paralizează atenția deținuților. Și cum nivelul de instruire al multora dintre ei este destul de redus, interpretările greșite sunt de așteptat.

În grupurile de deținuți, o influență mare în transmiterea mesajelor o are liderul de opinie. Mesajele diferă în conținut, dacă sunt transmise de un lider (concise, convingătoare) sau de un membru marginal (nesigur). Existența unui lider neoficial, puternic, reduce numărul zvonurilor, el cenzurând problematica din universul de discuție al grupului.

Zvonurile persistă mai mult în grupurile lipsite de coeziune. În cele coezive, liderul impune relativ repede un punct de vedere unic și, ca urmare, zvonul se stinge.

În penitenciar persistența zvonurilor mai poate fi explicată și printr-o nevoie de subiecte de discuție care să deruteze atenția deținuților de la rigurile privării de libertate. Zvonul subzistă până când nevoia sau așteptările din care s-a născut incertitudinea care îl susține, vor fi satisfăcute. Durata de viață a zvonurilor într-un penitenciar, a fost apreciată diferit de deținuți, cel mai mult rezistă cele care primesc confirmări parțiale din partea mijloacelor de informare în masă.

9.2.17. Grup. Relații interumane

Evidențierea câtorva expresii sub care pot apare grupurile sociale¹⁷:

- **Grupul ca mediu existențial al indivizilor** – spațiul în care aceștia trăiesc și își desfășoară activitatea, întrețin relații unii cu alții;

- **Grupul ca nivel specific de organizare al realității sociale**, al cărui specific derivă din interacțiunea pregnantă dintre toți membrii;
- **Grupul ca mijloc de socializare** – formare și dezvoltare al personalității umane, ca mediu educativ și educogen;
- **Grupul ca factor determinant al comportamentului și acțiunii umane**, cu influențe negative și pozitive asupra acestora;
- **Grupul ca centru activ** – dinamic, evolutiv, nu doar al devenirii umane, ci și al autodevenirii, al schimbării și transformării sale permanente;
- **Grupul ca produs al istoriei și al împrejurărilor.**

În cadrul grupurilor sociale există și funcționează o multitudine și o varietate de relații interumane:

- **Relațiile cognitive sau de cunoaștere dintre membrii grupurilor** care vizează colectarea de informații despre partenerii din grup;
- **Relațiile comunicaționale dintre membrii grupurilor** care favorizează coeziunea și unitatea grupului;
- **Relațiile afective – simpatice**, de preferință sau respingere, simpatie sau antipatie, dintre membrii grupurilor sociale.

Pentru a înțelege mai bine aceste fenomene este nevoie de analiza grupului de oameni privați de libertate. Viața în închisoare este în mod absolut o viață în grup, cu următoarele particularități:

- Este anulată orice intimitate;
- Totul este la vedere pentru ceilalți;
- Relația interpersonală este o golire, o risipire, de sine, nu te poți ascunde de partea rea a conduitei celor din jur;
- Posibilitatea de refugiu nu există.

Penitenciarul, în general, creează un tip aparte de relații interpersonale care au un conținut, o dinamică și modalități de structurare și manifestare. Sunt doi factori fundamentale care determină specificul relațiilor interpersonale ce se creează între deținuți, pe perioada când se află în detenție:

- Cadrul specific al penitenciarului ca instituție, mod de organizare, gen de activități, viață închisă și izolată, supraveghere permanentă;
- Specificul populației penitenciare, care prezintă particularități psihice și morale, în general nefavorabile, pentru constituirea unor relații psihosociale pozitive.

Universul penitenciar este dificil de pătruns și nu rareori greu de exprimat. Dacă marile categorii ce caracterizează populația penitenciară sunt în general cunoscute (repartizarea pe sexe, genuri de infracțiuni, pregătirea școlară, stare civilă), mai puțin abordate până acum au fost evenimentele din colectivitățile de deținuți oarecum invizibile, dar de a căror forță nu se îndoiește nimeni. Ne referim la modul cum apar liderii informali în penitenciar și cum își exercită ei autoritatea, la funcțiile pe care le îndeplinesc anumiți deținuți pentru a satisface nevoile de grup, la particularitățile comunicațiilor, a normelor neoficiale, la treptele integrării noilor membri în masa deținuților.

Grupul de deținuți, pe lângă elementele structurale comune tuturor grupurilor umane – structură formală și informală, staturi și roluri, a comunicației, a normelor și a puterii – are și particularități care-l diferențiază mult modificându-l uneori surprinzător funcționalitatea. Este destul de greu să vorbești în grupul de deținuți de echilibru și normalitate, moralitate, căci

atmosfera de bună înțelegere este de fapt o succesiune de momente foarte fragile, iar normalitatea și moralitatea sunt subordonate, în principal, intereselor materiale și biologice.

Comportamentele structurale ale grupurilor de deținuți sunt:

a) **Structura formală și informală a grupurilor de condamnați.** Din necesități organizatorice, o serie de deținuți primesc din partea administrației (șef de echipă, șef de detașament) unele responsabilități. Rareori însă această organizare oficială corespunde cu cea neoficială. Relațiile informale bazate pe antipatiile și simpatiile interpersonale sunt subordonate satisfacerii trebuințelor fundamentale pentru toți deținuții;

b) **Structura status-rolurilor** își pune amprenta și pe funcționalitatea grupurilor de deținuți. Între deținuți există un mare procent de indivizi cu un ego slab, cu o imagine nefavorabilă asupra propriei persoane, cu o crescută nevoie de dependență, cu o imagine neclară sau chiar întunecată a viitorului. Se poate vorbi chiar despre mentalitatea de deținut, bineînțeles cu caracter tranzitoriu, care se poate recunoaște după câteva aspecte la o parte din deținuți: lamentare permanentă, subordonare oarbă, autodeprecieri, eforturi precipitate de protecție împotriva oricăror noi frustrări, pierderea vitalității, obsesia culpabilității.

- Desigur, există în penitenciar privilegii diferite de la un statut la altul, dar ca principiu, statutele avute afară tind să se mențină și pe parcursul executării pedepsei. În acest sens, nu va surprinde faptul că indivizii cu o valoare deosebită (pregătire superioară) vor fi ținuti la distanță sau chiar persecutați, pentru că sunt motiv de umilire pentru majoritatea celorlalți care se simt inferiori.
- În orice grup uman, există o serie de necesități psihosociale care se cer satisfăcute și care în grupurile cu o anumită vechime iau aspectul unor caracteristici precum: securitatea, afecțiunea, informarea, identitatea, recreerea.
- Atâta timp cât în grupul respectiv nu au intrat indivizi care să acopere prin comportamentul lor necesitățile respective, grupul nu se stabilizează, existența tensiunilor absorbind o mare parte din energia și timpul membrilor acestuia.
- În grupurile de deținuți apreciate ca fără probleme deosebite, indivizii vor putea fi etichetați ca: moderați, moderni, bătrâni, clovni, înțelepți, fricoși, cei care riscă oricând. În aceste condiții, în funcție de capacitățile lor, indivizii ocupă locurile corespunzătoare (vacante) din viața afectivă a grupului.
- În cazul în care există mai mulți indivizi care au aceeași capacitate, intră în funcțiune criteriile calitative și alte criterii. Astfel, pentru statutul înțelept, dacă sunt mai mulți care se cred așa, va avea câștig de cauză cel care a comis fapta cea mai ușoară, muncește, are o experiență de viață bogată, este căutat de familie.

c) **Comunicația** – cu cele două variante ale sale, **comunicația formală și informală.** Sistemul penitenciar fiind puternic ierarhizat, comunicația oficială se desfășoară preponderent de sus în jos, dinspre administrație spre deținuți. În condițiile detenției, obiectiv săracă în informații, mesajele orale care circulă capătă o importanță majoră. Circulația mesajelor între deținuți, poate fi abordată și prin prisma utilității, constatând că multe mesaje nu servesc la nimic, sau chiar influențează în rău viața de grup.

- În detenție se folosește argoul care are un rol negativ evident pentru condiția de om aflat în detenție. Cuvintele și expresiile se referă la majoritatea lor doar la universul de activitate al infractorilor, făcându-se apel destul de des la termeni țigănești. Se poate considera că un deținut este cu atât mai recuperabil, din punct de vedere social, cu cât folosește mai puțin limbajul argotic.

- În viața cotidiană a grupurilor de deținuți nou constituite, normele neoficiale nu apar de la început: întâi, pe baza afinităților, se formează subgrupurile; într-o a doua fază se statuează normele; iar în faza a treia se realizează selecția celor care vor rămâne în grup, prin recunoașterea utilității respective în detrimentul relațiilor afective. Acest proces nu este valabil și pentru grupurile constituite care se primenesc în timp prin intrarea permanentă a altor deținuți și eliberarea unora.
- Pornind de la toate acestea s-ar putea trage concluzia că în grupurile de deținuți, încet-încet se întronează liniștea, fapt înfirmat de realitate, tensiunile interpersonale permanente între deținuți sau între diversele subgrupuri din aceeași cameră, nu permit echilibrarea pozitivă în timp a diverselor tendințe ce animă deținuții. Și de aici concluzia: normele informale nu pot asigura singure autoorganizarea grupurilor de deținuți.

d) Structura puterii în grupurile de deținuți este o adevărată problemă pentru administrația locurilor de deținere: cine și cum își exercită influența dintre deținuți se află la originea multor evenimente negative. Sunt descoperiți lideri informali a căror autoritate este incontestabil mai mare decât a celor numiți oficial. De cele mai multe ori sunt preferați de majoritatea deținuților, unii care sunt mediocri, dar care știu să se poarte și prezintă constant un anumit stil în relațiile cu ceilalți. Ca o caracteristică generală, liderul agreeat de cei mai mulți deținuți este cel care își exercită influența din mijlocul grupului și nu din fața lui.

Toate aceste elemente trebuie înțelese în condițiile în care subiecții ce compun grupurile, sunt persoane lipsite de libertate, cu o parte a trebuințelor greu, imposibil sau anormal satisfăcute, trăind într-o ambianță în care plictiseala, incertitudinea și anxietatea sunt permanente. De aceea, rareori și pentru scurte perioade, climatul într-un grup poate fi apreciat ca: destins, pozitiv, optimist sau relaxat. Aproape tot timpul se întâmplă câte ceva care polarizează interesul unui mare număr de deținuți sau a tuturor: conflicte între deținuți, autorâniri, refuzuri de muncă sau hrană, tentative de sinucidere.

Secțiunea III – Considerații și interpretări juridice asupra recidivei ca instituție de drept penal

Având în vedere elementele de diferențiere față de concursul de infracțiuni, ca formă a pluralității de infracțiuni, recidiva poate fi definită ca: „starea, situația, împrejurarea în care se găsește o persoană ce săvârșește din nou o infracțiune după ce anterior a fost condamnat sau a și executat o pedeapsă pentru o infracțiune¹⁸”.

Modalitățile recidivei sunt formele pe care acesta le poate avea în funcție de variațiunile celor doi termeni ai acesteia și anume:

- Primul termen constă într-o condamnare definitivă la o pedeapsă privativă de libertate;
- Cel de-al doilea constă în săvârșirea din nou a unei infracțiuni.

Vom avea în vedere modalitățile recidivei în funcție de momentul săvârșirii noii infracțiuni.

A. Recidiva postcondamnatorie presupune comiterea unei noi infracțiuni după rămânerea definitivă a hotărârii de condamnare pentru infracțiunea anterioară și mai înainte de executarea în întregime a pedepsei pronunțate pentru acea infracțiune.

18. C-tin Bulai, A. Filipas, C-tin Mitache – „Drept Penal Român”, curs selectiv pt. licență, „Edit Press Mihaela” SRL, București, 1997.

B. Recidiva postexecutorie presupune săvârșirea unei noi infracțiuni după executarea pedepsei sau stingerea executării pedepsei prin grațiere, prescripție, pronunțare pentru infracțiunea anterioară.

9.3.1. Tratamentul penal al recidivei

Prin săvârșirea din nou a unei infracțiuni după o condamnare definitivă la pedeapsa închisorii, pentru care a și executat eventual pedeapsa, infractorul dovedește o periculozitate sporită și de aceea față de el reacția represivă trebuie să fie mai energică.

Caracterul de cauză de agravare facultativă a pedepsei pe care îl are recidiva rezultă din sistemul de sancționare prevăzut de Codul penal român, care apreciază că este posibilă agravarea pedepsei pentru cel ce săvârșește infracțiuni în stare de recidivă.

Prin dispozițiile art. 39 alin. 1 Cod penal, s-a consacrat ca sistem de sancționare pentru recidiva postcondamnatorie, sistemul cumulului juridic cu spor facultativ, sistem prevăzut pentru concursul de infracțiuni.

Pedeapsa pentru infracțiunea comisă în stare de recidivă postexecutorie se stabilește ținându-se seama de această stare, între limitele speciale prevăzute de lege pentru respectiva infracțiune, putând fi chiar maximul special la care se mai poate aplica un spor.

9.3.2. Unele particularități psihologice ale infractorului recidivist

Criminologul german Erich Wulffen caracterizează pe infractorii profesioniști ca fiind acele persoane care au o incapacitate psihică de a desfășura o muncă socială susținută. Această incapacitate se dublează și cu un dispreț față de muncă, cu o atitudine negativă față de cei ce desfășoară o muncă organizată.

Această „incapacitate psihică” de a munci nu provine în nici un caz dintr-o lipsă de voință. Procesele volitive funcționează la ei în mod normal însă conținutul se îndreaptă spre acțiuni conflictuale în raport cu societatea.

Dezgustul de lucru și lipsa unor preocupări susține care să dea un scop mai consistent vieții, provoacă la infractorii recidiviști o stare continuă de neliniște, de mulțumire de sine, o continuă stare de irascibilitate.

Această neliniște este aceea care alimentează tendința elaborată în cursul vieții lor de vagabondaj și aventuri. Pe de altă parte viața de instabilitate nomad-vagabondă, convine și favorizează strălucit activitatea lor infracțională.

Viața afectivă a infractorilor se îndreaptă spre un hedonism de speță inferioară, brutală, exemplificată prin consumul de alcool, stupefiante, desfrâu sexual și plăceri „artistice” în genul varietelui de mahala. Trăirea în acest mod a vieții afective le provoacă o stare continuă de excitabilitate psihică la nivel subcortical și astfel devin din ce în ce mai mult robi ai instinctelor. Din această cauză singurul amănunt important pentru ei este clipa, ei trăiesc veșnicul prezent sau într-un viitor foarte apropiat.

Infractorul se simte mereu în continuă apărare legitimă față de „societatea nemiloasă” care refuză să-i ofere de bună voie ceea ce capriciul lui de moment îi pretinde. Trăind în conflict cu societatea și acționând mereu împotriva ei, infractorii recidiviști, prin „succesele” obținute ajung să se supraaprecieze și manifestă uneori excese de vanitate.

Indiferența față de viitor este determinată de lipsa unor rădăcini în viața colectivă și a unor valori etice spre care să tindă, iar acest lucru creează aparența unei totale nepăsări față de propria soartă. Din acest motiv ei par a fi curajoși dar în realitate nu sunt decât mult mai sensibili. Îi caracterizează o indiferență elaborată în urma tensiunii continue, în urma obișnuinței de a fi mereu în pericol.

Se cunoaște sentimentalismul ieftin al infractorului recidivist. Acesta nu duce lipsă nici de sentimente „simpatice“ nici de sentimente „nesimpatice“, Un lucru sigur este faptul că sentimentele „nesimpatice“ sunt cele cu forțe mobilizatoare, ele fiind resorturile principale care adesea îi împing la acțiunile nelegiuite.

9.3.3. Problematika psihologică a recidivei

În fața prezenței obsedante a recidiviștilor chiar în interiorul instituției a cărei principală funcție este să-i izoleze și să reducă infraționalitatea, pare mai important să discutăm despre personalitatea acestor deținuți.

În literatura de specialitate găsim diverse categorii de recidiviști:

- Ocazionali și marginali, la J. Pinatel¹⁹;
- Pseudo-recidiviști, când comiterea faptei are un caracter fortuit;
- Recidiviști ordinari, cu caracter dificil și care caută situațiile favorabile pentru infracțiuni;
- Recidiviști din obișnuință, care sunt respinși de ordinea socială²⁰;

Grupul destul de numeros al recidiviștilor, pune pentru specialiști problema existenței față de deținuți a unor diferențe în ce privește modul de viață și atitudinile lor. Această diferență este unul din argumentele care justifică dezbaterile frecvente asupra instaurării stabilimentelor speciale sau cu securitate întărită. Pentru reformatori recidiviștii reprezintă eșecul oricărei măsuri de recluziune penală, al neputinței tratamentului penitenciar. Diferitele clasificări și subclasificări sfârșesc prin a funcționa ca un fel de profeție autojustificatoare; ca rezultat, prognosticul se confirmă întotdeauna. Unica resursă a practicienilor este să se afunde și mai mult în mania clasificării prin re-segmentare, care permite să se extragă din rest un ultim rest. Această strategie a ultimului rest este mijlocul sigur de a nu pierde speranța permițând sistemului nostru penal să repare o eventuală eroare de prognostic²¹.

Distingem printre teoriile penale, teoriile retributiviste orientate spre trecut, adică în căutarea unei adecvări între pedeapsă și actul pe care îl sancționează aceasta și teorii utilitariste îndreptate spre viitor, adică atribuindu-se pedepsei efectul așteptat: schimbare, neutralizare, readaptare²².

Mai trebuie notat faptul că aceste efecte, uneori cumulate, sunt așteptate în principal de la pedepsele cele mai grele: anterior de la pedeapsa cu moartea, astăzi în mod esențial, închisoarea²³.

Funcțiile utilitariste ale închisorii sunt dezmințite de existența recidiviștilor; prin definiție un recidivist nu a fost nici adaptat, nici readaptat printr-o pedeapsă precedentă.

Toate observațiile asupra funcționării sistemului penal au pus în evidență un proces de selecție al populațiilor încarcerate, după tipul de delincvență, caracteristicile socio-profesionale ale autorilor și poziția actorilor în sistemul penal. De altfel, la un tip egal de infracțiune, probabilitatea de a fi încarcerat este cu atât mai mare cu cât autorul infracțiunii prezintă caracteristici de instabilitate socială și dacă, mai ales a mai suferit condamnări precedente²⁴.

19. J. Pinatel: „Le criminologie“, Les editions ouvriers, Paris, 1979.

20. P. Cannat: „La reeducation des delinquants recidivistes“, Paris, I.A.MELUN, 1995.

21. C. Faugeron – J.H Le Boulaire: „Quelques remarque a propos de la recidive“, Univ. de Criminologie de Lausanne, 1/1193.

22. Gh. Florian: – op.cit.

23. A. Pires: „Le devoir de punir: le retributivism face aux sanctions“.

24. C.B. de Aubusson, „Hommes, peines et infraction: la legalite de l'inegalite“, 1985.

Această supraîncărcare statistică a persoanelor deja condamnate se cumulează de altfel cu dispozitivul juridic al „recidivei legale” care, agravând încriminările, sporește posibilitatea unei sancțiuni mai severe.

Recidiva este întotdeauna interpretată ca un rezultat, chiar dacă termenii acestuia sunt inversați; de la rezultatul unei incapacități de a face bine, s-a trecut la rezultatul unei capacități de a face rău²⁵.

Putem spune că recidiva apare ca o construcție socială în care procesul penal este departe de a fi singurul în joc, cu atât mai mult cu cât soluția de încarcerare este rareori primă sau imediată: faptul de a aparține categoriilor „delincvente” predispune la a fi ținta dispozitivelor de acțiune socială.

Un eșec „probat” în forma sa extremă de recidivism penal, justifică de altfel intervenția socială asupra căreia cea mai mare parte a lucrătorilor sociali sunt totuși fără iluzii. Ne putem întreba atunci dacă nu ar trebui să se evalueze jocul dintre politicile penale și politicile sociale²⁶.

Dacă se utilizează nivelul de recidivă ca indicator al rezultatelor închisorii sau al procesului penal, atunci rămânem într-o logică a reformei închisorii sau a procesului penal. În acest caz, interpretarea eșecului este inversată, apropierea de nivelul 100% recidivă ar semnifica faptul că numai cei asupra cărora s-a dat prognostic sigur de recidivă au fost încarcerați. Dar se constată că nivelul de recidivă este cu atât mai slab cu cât se încarcerează mai multe persoane pentru prima dată, adică faptul că există tendința puternică de folosire a închisorii ca o soluție de primă instanță²⁷. Se poate spune în acest caz că s-a reușit să se îngreudească recidiva?

Fenomenul recidivei poate fi analizat plecând de la relația șomaj – criminalitate presupusă că există în această perioadă de tranziție a țării.

Merton²⁸ propune teoria încordării a cărei idee centrală este aceea că inegalitatea și sărăcia pot împinge individul spre crimă. Faptul că majoritatea oamenilor nu comit acte criminale este explicat prin faptul că aceștia sunt legați de ordinea convențională prin atât de multe legături încât nu se simt destul de liberi pentru a încălca legea²⁹.

Tensiunea dintre individ și societate poate explica starea infracțională doar dacă este însoțită de o suprastructură culturală care promovează justificări împotriva inegalității³⁰. În perioada actuală, schimbările sociale au făcut ca ideea de egalitate să marcheze profund sentimentul de justiție al oamenilor. Ca urmare sentimentul justiției s-a întărit. Desigur, sentimentul de injustiție nu duce automat la criminalitate, Merton arătând că mai pot exista alte cinci reacții diferite la inegalitate socială: conformismul, inovația, ritualismul, retragerea, revolta.

Punctul de plecare motivațional al recidivei îl constituie ideea că inegalitatea prezentă în societate nu poate fi legitimă pentru toți cetățenii. Faptul că mediul de proveniență are o influență hotărâtoare asupra mărimii salariului este deja demonstrat în literatura de specialitate. De aici, sentimentul de nedreptate și insatisfacție față de propria poziție socială, poate conduce la o tensiune care crește șansele criminalității.

În ce-i privește pe șomerii care au ajuns în penitenciar, aceștia își pot spune întrebarea firească: de ce ar trebui să respecte legile de vreme ce din cauza lor au fost îndepărtați de pe piața muncii? Cu toate acestea numai 10% dintre șomeri comit infracțiuni.

25. C. Faugeron, J.H. le Boulaire, op.cit.

26. C. Faugeron, J.H. le Boulaire, op.cit.

27. M. Killias, „Precis de Criminologie”, Berne, Ed. Staenepfli et Cie, 1991.

28. R. Merton, „Elements de theorie et de la methode sociologique”, Paris, 1965.

29. Gh. Florian, op.cit.

30. H. Timmerman, „Șomajul și criminalitatea”.

Dintre factorii inhibitori care împiedică marea majoritate a cetățenilor să comită infracțiuni putem menționa:

- **Domeniul relațiilor semnificative:** familie, prieteni, colegi etc.; calitatea acestor relații îi unește pe participanți împiedicându-i să comită fapte antisociale.
- **Domeniul social:** investițiile afective în familie, educație, carieră, perspective de viitor, îl determină pe individ să evalueze pierderile și profiturile pe care i le-ar aduce conduita criminală.
- **Convingerile morale:** sunt funcții ale poziției persoanei în cadrul relațiilor sociale, modificându-se odată cu schimbarea acesteia. De aceea șomajul prelungit va produce modificări în opiniile persoanei.

9.3.4. Aspecte psihologice determinante pentru delinvența și recidiva minorilor

A. Studii privind etiologia comportamentului juvenil

Studiile de caz relevă că este necesară intervenția unor factori și circumstanțe speciale care să determine „ruperea” echilibrului comportamental, contribuind la transformarea conduitei benigne, nonconformiste a adolescentului, minorului, într-una malignă, infracțională.

Identificarea acestor factori de risc de natură familială, școlară, stradală, confirmă faptul că o bună parte din acești minori delinvenți sunt victime ale educației greșit dirijate sau ale unor împrejurări nefericite.

Așadar, climatul educațional familial poate fi analizat după mai mulți indicatori, cei mai importanți fiind următorii:

1. Modul de raportare interpersonală a părinților (nivelul de apropiere și înțelegere, acordul sau dezacordul în legătură cu diferite probleme);
2. Sistemul de atitudini parentale în raport cu diferitele norme și valori sociale;
3. Modul în care este perceput și considerat copilul;
4. Modul de manifestare a autorității părintești (unitar sau diferențiat);
5. Gradul de acceptare a unor comportamente variate ale copiilor;
6. Dinamica apariției unor stări tensionale și conflictuale;
7. Modul de aplicare a recompenselor și sancțiunilor;
8. Gradul de deschidere și sinceritate al copilului în raport cu părinții.

Fără a avea pretenția stabilirii ponderii și ierarhiei acestor factori delictogeni, ne vom opri asupra acelor care ni s-au părut a fi mai reprezentativi și care se referă la anumite situații și context ce vizează familia, școala, grupul stradal, instituția de ordine și resocializare:

1. Disfuncții și carențe educative ale mediului familial:

- Dezorganizarea grupului familial prin abandon, despărțire în fapt, deces, detenție;
- Deprecierea morală și afectivă a climatului conjugal;
- Insuficiențe ale controlului parental;
- Deficiențe ale stilului educativ;
- Climat familial hiperautoritar sau hiperpermisiv.

2. **Eșecul și abandonul școlar:** lipsa de supraveghere a școlii. Acest factor de risc are drept consecință imposibilitatea dobândirii unei calificări profesionale și a unui status socioeconomic ridicat, ceea ce îi determină pe unii minori să încerce să obțină venituri ilicite sau să ducă o viață parazitară. Copii inadaptați sau dezadaptați școlar intră în categoria

„copiii problemă“ care adoptă o conduită deviantă în raport cu cerințele vieții și activitățile școlare. Acești copii se caracterizează de obicei prin:

- Insubordonare în raport cu regulile și normele școlare;
- Lipsă de interes față de cerințele și obligațiile școlare;
- Absenteismul, chiulul de la ore;
- Repetenția;
- Conduită agresivă în raport cu colegii și cadrele didactice;

Cercetările efectuate confirmă faptul că există o corelație între conduita delinventă și nivelul pregătirii școlare în sensul că delinvenții minori, de regulă, prezintă un nivel de pregătire școlară foarte scăzut.

3. Asocierea în grup cu alți minori sau majori în unele anturaje dubioase care-l influențează pe minor în comiterea unor acte antisociale.

4. Consumul de alcool: acesta acționează în direcția dezinhibării tânărului de unele tendințe de autocontrol și autostăpânire și accentuării tendințelor agresive potențiale.

Astfel analizând fenomenul infracțional vom descoperi că deviația socială reprezintă rezultatul unor circumstanțe ale vieții, al unor înstrăinări dobândite, în care traseul către comiterea delictului străbate trei etape:

- ➔ **Faza predelictuală** – în care nu se ajunge la întâlnirea cu justiția, minorul încercând experiențe noi, de la micile furtușaguri sau practicarea jocurilor de noroc până la alcool sau experiența prematură a unor relații sexuale. Este momentul primului semnal de alarmă, când intervenția factorilor responsabili (familia, școala) are maxim de eficiență;
- ➔ **Faza comportamentului delictual stabilizat** – în care se pune deja problema intervenției poliției și a justiției dar șansele de resocializare se reduc simțitor;
- ➔ **Faza comportamentului infracțional recurent** – se desfășoară până în sfera patologicului, infractorul comișând acte de maximă gravitate și de mare pericol social, iar factorul recidivă devine preponderent, recuperarea fiind aproape imposibilă.

După această prezentare putem considera că societatea ne prezintă câteva cazuri oarecum tipice de delinvență juvenilă pe care le subsumează unui cauzalități exacte, plecând de la refuzul tutelării de orice fel, deci abandonarea formalismelor sociale, până la nevoia de compensație sau căutarea unor stimuli sociali artificiali creați care să alunge minorului plictisul bunăstării materiale. În toate situațiile prezentate apare ca o trăsătură definitorie inadaptabilitatea subiecților evoluând până la spațiul delictual.

De aceea putem afirma orice comportament deviant reprezintă manifestarea, mai mult sau mai puțin brutală, a unei stări conflictuale apărute între individ și colectivul căruia îi aparține, în lanțul stimul-reacție sau cauză-efect intervenind catalizatorul numit personalitate³¹.

Din perspectiva relației personalitate-infracțiune, profesorul londonez H.J. Eysenck, în lucrarea „Crime and Personality”³², atrage atenția asupra condiționabilității actului antisocial asupra individului, concluzionând că infractorii se recrutează preponderent din rândul extrovertiților, deci a celor greu condiționabili prin educație, indivizi în general sociabili, căutând senzaționalul, dornici de petreceri, oameni ai momentului, alergând după noi experiențe.

31. „Revista penitenciară”, nr. 3-4/1996.

32. H.J. Eysenck – „Crime and Personality”, Londra, 1965.

B. Minorii reveniți

În cazul în care minorii comit acte antisociale, se ridică problema reacției sociale organizate în raport cu ei. Această reacție vizează, pe de o parte, sancțiunea aplicată și, pe de altă parte, măsurile de reeducare și reinserție socială.

În cadrul sistemului nostru juridic (Codul Penal, Legea 3/1970 și Decretul 218/1977, aflat în vigoare), față de minorii cu comportamente delinvente se aplică următoarele sancțiuni educative:

- Internarea într-o școală de muncă și reeducare;
- Internarea într-un institut medical-educativ;
- Încercințarea unui colectiv de muncă sau învățătură;
- Internarea într-o școală specială de muncă și reeducare.

În lucrarea sa „**Psihologia penitenciară**“, dr. Gheorghe Florian remarcă faptul că în școlile speciale de muncă și reeducare, din efectivul de minori, aproximativ 10% sunt reveniți. Din această cauză sus numitul autor efectuează un studiu pentru a stabili măsuri de perfecționare a procesului de recuperare socială a lor.

Studiul efectuat în 1986 a fost conceput ca o discuție cu fiecare minor separat, urmărind dezvăluirea cauzelor care i-au făcut ca după liberare să săvârșească noi infracțiuni, lotul de minori care au făcut parte din acest studiu este format din 330 de tineri eliberați în baza Decretului nr. 290/1984. Tinerii aveau vârste de 16, 17 și 18 ani în proporție de 82,45% iar în acest lot analizat nu se afla nici o fată.

După realizarea acestui studiu au rezultat o serie de aspecte semnificative pentru orientarea procesului de recuperare și de reintegrare socio-profesională a lor.

Reține atenția faptul că o mare parte din acest lot au săvârșit infracțiuni la un interval scurt de timp după liberare:

- 40,48% sub 3 luni;
- 24,71% între 3-6 luni;
- 34,82% peste 6 luni.

Din analiza răspunsurilor date de minori se desprind unele concluzii cu privire la cauzele și condițiile în care au săvârșit noile infracțiuni. Faptul că după eliberare 82,14% dintre ei s-au întors în familie și 8,93 la rude ar fi trebuit să fie un factor favorizant pentru reintegrarea lor socială. Părinții sau rudele apropiate nu au fost în măsură ori nu s-au preocupat de supravegherea și îndrumarea minorilor respectivi, lăsându-i să săvârșească alte fapte penale.

Din aceeași cauză a lipsei de îndrumare și chiar a unor exemple negative din partea acestora, peste 21% dintre cei aflați în studiu au săvârșit noile infracțiuni aflându-se sub influența alcoolului. Din dorința de distracție și aventură 12,5% dintre minorii analizați au săvârșit din nou faptele penale.

Altă cauză o constituie influența negativă exercitată asupra lor de grupurile sau mediile în care au fost atrași. Ei înșiși apreciază în proporție de 52,38% că au săvârșit infracțiunea sub influența anturajului.

Constatarea principală a studiului este însă faptul că săvârșirea de noi infracțiuni a avut drept cauză de maximă importanță lipsa lor de pregătire pentru a se putea încadra în producție. Datorită perioadei scurte în care s-au aflat în școlile speciale, la liberare 95% dintre ei nu aveau calificare într-o meserie.

Posibilitățile de resocializare necesită o evoluție bună a minorilor după liberare, moment de la care tutela educațională dispare sau se estompează. Probabil după externare minorii vor

putea dobândi noi posibilități de evaluare morală a propriilor acte și pentru o perioadă se vor autocenzura.

9.3.5. Deținuți adulți recidiviști în închisoare

Din punctul de vedere al personalității infractorului recidivist, în literatura de specialitate găsim diverse categorii de recidiști:

- **ocazionali și marginali** la J. Pinatel;
- **pseudo-recidiviști** (comiterea faptei are un caracter fortuit);
- **recidiviști ordinari** (cu caracter dificil și care caută situațiile favorabile pentru infracțiuni);
- **recidiviști din obișnuință** (care sunt respinși de ordinea socială) la P. Cannat³³.

Acest mod de clasificare este desigur, empiric dar el se bazează pe o gnoseologie construită în timp și care-i conferă caracterul unei evidențe: ea pornește de la necesitățile de gestiune ale aparatului carceral dar și de la caracteristicile proprii populației condamnate, având scop final să diversifice tratamentul penitenciar.

Secțiunea IV – Modelarea personalității umane în închisoare

9.4.1. Posibilități de diagnoză a pericolozității unor deținuți

Întrucât delincvenții și infractorii prezintă o serie de caracteristici psihocomportamentale care-i diferențiază de categoria subiecților conformiști, se pune problema, pe de o parte a posibilităților de depistare a acelor caracteristici (potențial delincvențial) care predispun individul la comiterea unor acte antisociale și, pe de altă parte, cunoscând psihologia celui care a încălcat legea, se ridică problema adaptării pe cât posibil a „tratamentului” educativ, reeducativ și recuperativ pentru reabilitarea și reinserția socială.

Mai exact, rezultatele acțiunii de măsurare a potențialului delincvențial poate avea mai ales următoarele întrebări³⁴:

- identificarea predelinvenților în vederea supunerii lor la un tratament adecvat;
- îmbunătățirea deciziilor privind alternativele pentru reabilitarea infractorilor;
- de a determina care dintre infractorii condamnați pot fi eliberați condiționat și ce măsuri de supraveghere trebuie asigurate;
- de a oferi o măsură imediată a eficienței unui program de reabilitare și prevenție.

Există o permanentă nevoie de a avea o imagine clară despre o serie de fenomene umane din penitenciar și în același timp, de a depăși diferențele în modul de înțelegere a acestora, a specialiștilor și personalului care lucrează nemijlocit cu deținuții. Un astfel de fenomen îl constituie gradul de pericolozitate al unor deținuți, a cărui diagnosticare corectă asigură o eficiență sporită procesului de aplicare a regimului detenției penitenciare.

Pericolozitatea este o expresie a personalității în ansamblul ei. Este nevoie de multă experiență dar și de cunoștințe adecvate în aprecierea mentalității unui deținut, a carierei lui infracționale și a particularităților personalității, ca pe această bază să-l includem sau nu în categoria „periculos”. Pentru acesta lucrătorul în penitenciar are nevoie de stabilirea unor principii operative de revalorizare a deținuților.

33. P. Cannat: „Le reeducation des delinquants recidivistes”, Paris, I.A.MELLUN, 1955.

34. Hanley Charles – „The Gauging of Delinquency Potential”, in Toch, „Psychology of Crime and Criminal Justice”, Waveland Press, Inc. Prospect Heights, Illinois, 1986.

Astfel, posibilitatea de acomodare și reintegrare se poate aprecia printr-un „indice de inadaptare” care exprimă durata timpului scurs de la externare până la o coliziune socială, în raport cu tipul de comportament deviant (auto sau heterodistructiv, izolat, reactiv, pervers, etc.) cu incidența acțiunilor antisociale, cu numărul de deținuți, recidive, delincvenți nedescoperiți, cu gravitatea infracțională și chiar severitatea sentinței.

Aceasta este neadaptarea socială atât de frecvent întâlnită printre deținuți. De cele mai multe ori deținutul periculos este produsul unui anumit climat relațional interpersonal, în care valorile sociale sunt definite și ordonate greșit, centrate în exclusivitate pe satisfacerea nevoilor personale, deseori de nivel inferior. Chiar dacă individul este relativ bine adaptat la acest mediu, nu rezultă că și în penitenciar va face dovada aceleiași adaptări: o bună adaptare în interiorul locului de deținere nu garantează o eficientă readaptare după punerea în libertate.

Neadaptarea poate fi temporară – până la găsirea statutului dorit – sau permanentă, fiind urmarea frecventă a pierderii statutului, fapt ce aduce cu sine o ostilitate cronică, o mentalitate resentimentară.

Adaptarea la „mediul” de care am vorbit mai devreme se realizează la fiecare individ prin intermediul unui sistem mediator al personalității format din cunoștințe, concepții, modul de prelucrare al informațiilor, emoții și procesele fiziologice.

Astfel calitatea elementelor sistemului mediator va condiționa structura imaginii pe care și-o formează individul despre mediul în care trăiește și implicit va influența nivelul adaptării la exigențele acestuia.

De aceea structura sufltească ce se exteriorizează prin morală slăbită, rea voință și concepție greșită despre lume și viață poate fi considerată ca un „sindrom de compromitere a integrității personalității”. Acest sindrom este întâlnit atât de des în comportamentul deținuților și este unul din rezultatele devierii de la normele de organizare a personalității.

Trebuie trecută în revistă și problema mentalității pentru a putea evalua corect pericolozitatea deținuților. Aceasta este partea cea mai statică a conștiinței colective, materializată într-un mod particular de a vedea și înțelege lumea. Elementul central al mentalității este constituit de rolul social jucat de individ în împrejurări concrete de viață.

De aceea putem vorbi de o mentalitate stabilizată – generată de exercitarea îndelungată a unui „rol” – și o mentalitate de conjunctură, de fapte, un fel de concesie pentru o conduită implicată de anumite roluri în situații specifice.

În ceea ce privește deținuții, mentalitatea multora dintre ei este fondată pe o ierahizare greșită a valorilor sociale și pe crearea de justificări ale modului lor de viață.

Deținuții se dovedesc deseori mai puțin raționali și mai mult raționalizatori: ei își construiesc motivații pentru faptele lor după ce le-au comis și, aceasta din nevoia de a îndepărta remușcările, de a păstra nepătată imaginea de sine.

Cred că o bună perspectivă în clasificarea problemei pericolozității aduce explicația funcțională care presupune găsirea semnificației pentru individ a actelor sale, relevarea funcției pe care o au acestea în economia personalității sale. Astfel, izolarea unui condamnat de colectiv poate însemna nevoia de ispășire, sau în alt caz, separarea de un grup cu care nu are nici o afinitate.

Analizând comportamentul deținuților periculoși din penitenciare se pot desprinde câteva trăsături definitorii ale acestora:

- Calitatea slabă a mediului familial, în care părinții nu au avut capacitatea pedagogică sau psihologică de a modela pozitiv personalitatea copiilor.
- Prezența unei personalități dizarmonice cu toate particularitățile lor comportamentale: impulsivitate, abuz de alcool, minciună, încăierări periodice,

- sentimente cronice de deșertăciune și plictiseală, acte autoagresive, manie constantă, relații interpersonale instabile și intense etc;
- Eficiență intelectuală aflată sub medie;
- Sentiment cronic de ruptură cu ceilalți;
- Convingerea că au fost pedepsiți mai aspru decât au meritat;
- Eșecuri frecvente în viață și nerealizarea ca persoane³⁵.

În esență pericolozitatea este un „mod de a fi“ al individului, centrată pe căutarea „plăcerilor interzise“, pe cruzime și viciu, pe nevoia de a face rău, pe imposibilitatea de a-și utiliza constructiv capacitățile de a progresa ca om, pe o slăbiciune cronică în judecarea rolurilor sociale care i-ar putea oferi atributele maturității și consecvenței.

Desigur la toate aceste considerente psihologice trebuie adăugate în mod necesar cele privind devenirea infracțională în modul de pregătire și comitere a infracțiunilor.

9.4.2. Educatorul în mediul penitenciar

Activitatea de reeducare a celor care au încălcat legea și normele de conviețuire socială, presupune din partea personalului cunoștințe aprofundate de psihologie.

Educatorul este cel care trebuie să faciliteze apropierea de el a deținutului, să stabilească relația dintre infracțiune și constanțele personalității acestuia, să pregătească terenul unei noi raportări la valorile sociale după executarea pedepsei.

Pentru a avea succes în toate aceste activități, trebuie să aibă o concepție clară despre lume și viață, despre sistemul social pe care îl reprezintă.

Datorită faptului că munca de reeducare a deținuților se desfășoară în mare parte prin dialog, educatorul trebuie să fie un punct de referință pentru infractor, un model de înțelegere profundă a structurilor realității, a poziției autentice a omului în lume, a îndatoririlor și a drepturilor sale.

Capacitatea de a înțelege cadrul intern al subiectului, lumea lui obșnuită de trăiri și semnificații care ar mai putea fi denumită și empatie, chiar dacă nu este științifică, este suficient de exactă pentru a putea realiza un comportament optim față de deținut³⁶.

Deși empatia se găsește în grade variabile la diferite persoane, experiența profesională a educatorului joacă un rol important în îmbunătățirea ei.

Se poate face cu ușurință o diferențiere între educatorul care lucrează într-un centru de reeducare și cel care lucrează într-un penitenciar.

Astfel, în centrul de reeducare educatorul acționează mai direct și sistematic prin integrarea minorilor în societate, propunându-le modalități de comportament acceptate social.

Educația în penitenciar, însă „este considerată ca un mijloc ce favorizează integrarea și reintegrarea în societate, ceea ce poate fi un obiectiv valabil cu condiția să nu impună un anumit comportament indivizilor“³⁷.

Conduitele și acțiunile educatorilor au anumite trăsături comune care pot servi la conturarea unor tipuri și pot fi observate sub forma unor caracteristici dominante:

- **Educatorul amabil:** amabilitatea permite deținutului să se exprime liber, iar educatorul să sesizeze mai bine particularitățile psihologice ale subiectului.

35. T. Bogdan, I. Santea, R. Drăgan-Cornianu — „Comportamentul uman în procesul judiciar“, Serviciul Editorial și Cinematografic al M. I. București, 1983.

36. Marcus S.: „Empatia — Cercetări experimentale“, Ed. Academiei, București, 1971.

37. Comitetul restrâns de experți asupra educației în închisoare, Gh. Florian: op. cit..

- **Educatorul autoritar:** caută să impună deținutului voința sa. Sigur de sine „își fixează subiectul” dorind să-l domine. Postura rigidă a corpului și capului trădează această intenție. Așteaptă momentul în care poate interveni cu eficiență, conduce discuția luând în considerație toate amănuntele.
- **Educatorul cabotin:** în mod normal orice educator trebuie să fie și un bun actor, să poată simula nerăbdarea, simpatia, fără a-și pierde vreodată sângele rece. Dacă va exagera însă în teatralizarea atitudinilor sale, se va trăda, ceea ce va avea ca urmare închiderea deținutului în sine.
- **Educatorul vorbăreț:** emine un adevărat potop de cuvinte, întrerupe des deținutul, propune exprimări mai potrivite (din punctul lui de vedere), anticipează cu voce tare ceea ce vrea să spună subiectul în continuare etc. Cauzele acestui debit verbal exagerat pot fi nevoia de descărcare a tensiunii afective sau trebuința afirmării de sine, ceea ce va afecta calitatea convorbirilor cu deținuții.
- **Educatorul patern:** dat fiind specificul relației educator-deținut, există posibilitatea ca primul să manifeste o conduită asemănătoare cu a „tatălui”, iar al doilea una „infantilă”, ceea ce de asemeni nu este benefic în această relație.

Mijlocul de relaționare a educatorului cu deținuții îl constituie convorbirea. Aceasta nu trebuie înțeleasă ca răspunsurile unuia la întrebările celuilalt, ci ca un proces complex, cu eșecuri posibile de o parte și de alta.

De la începutul convorbirii se urmărește câștigarea încrederii deținutului și cunoașterea cât mai profundă a acestuia, mai ales sub aspectul „planului de viață”, al autoevaluării, al integrării lui în viața socială.

În majoritatea cazurilor autodezvăluirea depinde de modul în care deținutul percepe educatorul, de gradul de cointeresare al acestuia în acțiunea de cunoaștere de către alții a vieții sale, de tipul său de personalitate.

La prima întâlnire dintre educator și deținut, educatorul îi cere subiectului să exprime cât mai amănunțit biografia sa, să stabilească toate relațiile pe care le consideră justificative între infracțiune și împrejurările vieții sale. Educatorul nu va întrerupe relatarea dar va interveni episodic prin scurte întrebări sugerând dezvoltarea unor probleme, alteori sintetizând o zonă a relatării.

Întrebările adresate deținutului sunt clar formulate, fără a se face comentarii inutile care pot schimba sensul întrebării inițiale. Dacă apar momente de tăcere în discursul deținutului acestea nu sunt suprimate imediate, deoarece ele reprezintă deseori un mod de comunicare cu multiple sensuri ce trebuie descifrate de educator. Astfel, tăcerea poate fi uneori tensionată, alteori meditativă, alteori cu potențial exploziv sau chiar perplexă.

Pe baza tuturor informațiilor obținute, precum și a celor rezultate din examenul psihologic și din ancheta socială, se reconstituie imaginea pe care infractorul o are despre sine și despre ceilalți, poziția sa față de viață, legăturile intime dintre infracțiuni și personalitatea sa.

9.4.3. Relația de ajutor în mediul penitenciar

Activitatea de ajutor trebuie să contribuie la dezvoltarea potențialului indivizilor, angajându-i în participarea la diferite acțiuni și punând accentul mai mult pe experiență decât pe simpla acumulare de cunoștințe.

O astfel de concepție este evident susceptibilă de a intra în conflict cu cerințele, mai ales de siguranță, ale unei bune funcționări a penitenciarelor.

Probleme mai exacte, cum ar fi transferarea deținuților, măsurile disciplinare, absența unei infrastructuri adecvate sunt, de altfel, tot atâtea obstacole în dezvoltarea proiectelor educative.

Cercetătorii reamintesc necesitatea concilierii celor două obiective antagoniste existente în mediul penitenciar și anume educația și securitatea, deoarece activitățile educative ajută atât bărbații cât și femeile aflate în detenție să se destindă, să se elibereze de tensiune interioară, să-și exprime și să-și dezvolte aptitudinile mentale și fizice, ceea ce face ca închisoarea să fie mai suportabilă și ușurează administrarea regimului penitenciar.

Particularitățile persoanelor aflate în regim de detenție cer o concepție dinamică asupra motivației în scopul favorizării participării acestora la diferite activități.

Important totodată, este ca activitățile educative să se deruleze într-un mediu fizic și social adecvat. Asociația cu o atitudine pozitivă din partea gardienilor, acești factori permit să se dea educației un statut care să-i sublinieze valoarea.

Dacă aceste activități sunt în mod inevitabil limitate de către exigențele sistemului penitenciar, ele trebuie cel puțin să beneficieze de un anumit grad de autonomie astfel încât să nu existe riscul ca deținuții, de teama manipulării, să se sustragă acestor activități.

Calitatea activităților, alegerea lăsată în seama deținuților și respectul care le este acordat sunt determinate pentru motivarea participării acestora la programul de reeducare³⁸.

Pe lângă aceste activități de socializare, în mediul de detenție cea mai eficientă formă de intervenție a psihologului și a educatorului o constituie psihoterapia nondirectivă.

Aceasta permite atingerea unor obiective esențiale pentru reeducare, obiective care au constituit ipoteze de lucru la începutul aplicării metodei în mediul de detenție:

- reintegrarea socială este influențată pozitiv de grăbirea maturității afective a subiectului;
- efectele durabile pe plan reeducativ, care apar doar când deținutul este ajutat să se cunoască pe sine.
- cunoașterea și activarea resurselor latente ale deținutului, sporesc încrederea în propriile capacități.

Iată pe scurt psihoterapia non-directivă așa cum a fost concepută ea de psihologul american Carl Rogers. Acesta descrie șapte stadii ale procesului de schimbare a personalității în decursul psihoterapiei, dar care nu sunt înălțuite într-o ordine strictă, elemente ale unor stadii avansate pot apare și la început:

Stadiul 1: – subiectul refuză comunicarea; relatează doar aspecte exterioare; sentimentele și opiniile personale nu sunt percepute și nici recunoscute ca atare, nu există dorința de schimbare; există blocaje în comunicările interne; subiectul reacționează la situația prezentă asimilând-o unei experiențe trecute și apoi reacționează la acest trecut înviat.

Stadiul 2: – subiectul se convinge că este total acceptat; observațiile privind alte persoane devin mai puțin superficiale; problemele sunt percepute ca exterioare Sinelui și de aceea nu resimte nici un sentiment de responsabilitate; sentimentele sunt descrise ca aparținând trecutului („Eram profund deprimat”); experiența imediată este legată de o structură impusă de trecut; contradicțiile sunt (pot fi) exprimate, dar sunt recunoscute cu greutate ca atare („Eu vreau să învăț dar rămân o oră la aceeași pagină”).

Stadiul 3: – discursul având Eul ca subiect devine mai ușor; subiectul vorbește de Eul său ca de un obiect despre care ceilalți au o imagine răsturnată; relatează sentimente și intenții non-actuale; experiența trăită este descrisă ca aparținând

trecutului său, ca fiind străină de sine: contradicțiile experienței imediate sunt recunoscute, alegerile personale sunt considerate adesea ca ineficace.

Stadiul 4: – Subiectul descrie sentimente foarte intense ca fiind neactuale în prezent („Aceea a fost o lovitură dură pentru mine“); începe să-și accepte sentimentele; experiența imediată este mai puțin determinată de structura trecutului; începe să descopere schemele personale de comportament și să se îndoiască de valabilitatea lor („Ironia mi-a servit toată viața ca apărare; e puțin idiot lucrul ăsta“); caută simbolismul exact al sentimentelor, schemelor, intențiilor sale; ține cont de contradicțiile dintre Eul său și experiența imediată; ia cunoștință de responsabilitatea față de problemele personale.

Stadiul 5: – Sentimentele sunt exprimate liber așa cum sunt simțite de subiect în prezent; își examinează critic schemele de conduită; caută să diferențieze exact sentimentele și intențiile sale; acceptă să-și privească în față propriile contradicții și incoerențe; comunicarea internă este ameliorată iar blocajul redus.

Stadiul 6: – sentimentele blocate în evoluția lor sunt acceptate acum; experiența imediată ia aspectul caracteristic unui proces; relaxările fiziologice (plâns, lacrimare, oftat etc.); comunicările interne sunt libere și devin un cadru de referință clar definit; diferențierea experienței afective este clară și fundamentală.

Stadiul 7: – crește acceptarea de sine și încrederea în propria evoluție; noile situații sunt trăite ca atare, nelegale din trecut, schemele personale de conduită sunt mai puțin rigide; subiectul face experiența unor noi maniere de a fi.

Psihoterapia non-directivă aplicată în penitenciar implică existența unor premise favorabile:

- Tensiunile (frământările) deținutului să fie suficient de puternice pentru ca subiectul să ceară sau să accepte ajutorul;
- Subiectul să aibă forța de a acționa și să considere situația rezolvabilă;
- Psihologul (educatorul) să poată coopera cu factorii de decizie ai locului de deținere pentru soluționarea cazului.

Eficiența acestei metode este determinată de posibilitatea ca în scurt timp (3-4 ședințe de câte o oră fiecare) să se analizeze profund și sincer problemele subiectului, să fie rezolvate într-o manieră care să-i asigure progresul relațional. Se creează astfel posibilitatea ajutării unui mare număr de deținuți.

Scopul acestei terapii este atins atât de repede deoarece, în penitenciar, educatorul are acces la informațiile din dosarul deținutului și de asemenea celelalte cadre îl țin la curent cu evoluția subiectului.

Față de etapizarea lui Rogers s-au constatat modificări în sensul concentrării: situația în care se află îl constrânge pe subiect să treacă rapid la fazele finale de la prima ședință. În ședința a doua se clarifică problemele și se aleg sau se recomandă modalitățile de acțiune eficiente, subiectul este asigurat că oricând poate apela la ajutorul psihologului.

Începutul psihoterapiei trebuie marcat de o informare amănunțită a educatorului cu o serie de aspecte privind personalitatea subiectului, fapta comisă precum și o evaluare a capacității sale de reintegrare după executarea pedepsei.

Evaluarea capacității de reintegrare se realizează în baza cunoașterii sprijinului din partea familiei, a atitudinii foștilor sau actualilor prieteni față de subiect, disponibilitățile lui de susținere morală.

Tot la acest punct sunt analizate și proiectele de viitor: realismul lor, gradul de încredere a subiectului în ele, dacă și-a elaborat alternative, ce va întreprinde dacă în mediul unde va merge va găsi situații psihotraumatizante etc.

Apreciem că această tehnică solicită mai mult capacitățile diplomatice ale educatorului, stilul de a dialoga cu subiectul, claritatea analizării problemelor acestuia, tactul cu care este sprijinit și mai ales experiența acumulată.

9.4.4. Opiniile deținuților privind mesajul educativ

În administrația locurilor de deținere sunt cunoscute două funcții ale opiniei colective:

- **Funcția de evaluare a evenimentelor;**
- **Funcția de control social,** în sensul că factorii de decizie își pot regla acțiunile după aceasta.

În penitenciar există o serie de factori a căror acțiune este diferită asupra recepționării mesajului educativ de către deținuți. Putem enumera printre factorii cu acțiune favorabilă:

- Ambianța de viață civilizată chiar în condițiile privării de libertate;
- Autoritatea și prestigiul cadrelor și prezența în rândul celor ce desfășoară activități cu deținuții, a unor experți în probleme importante pentru aceștia;
- Faptul că în activitatea de reeducare a deținuților sunt atrași chiar unii condamnați ce au pregătire și aptitudini deosebite.

Principalii factori defavorabili acțiunii reeducative în penitenciare sunt:

- Faptul că deținuții nu constituie o masă omogenă, reacționând diferențiat la activitățile educative;
- Mulți deținuți, apreciind pedeapsa ca fiind prea aspră, se închid în fața eforturilor reeducative depuse de personal;
- Deseori e dificil să se creeze publicului penitenciar interesul pentru o temă reeducativă sau altă, cu atât mai mult cu cât frecvent, modul de adresare este impersonal iar limbajul destul de specializat.

Din această enumerare de factori ai recepționării putem considera că interacțiunea va fi mai eficientă dacă cei anagajați în emiterea și receptarea de mesaje se află aproximativ la același nivel de comunicare.

Având în vedere interdicțiile impuse deținuților — în virtutea statutului lor de persoane private de libertate — putem aprecia că nivelul de comunicare este oscilant iar în unele grupuri se poate stabiliza la un nivel nefavorabil influențelor educative.

Astfel, unii deținuți din cameră pot transmite mesaje de nivel afectiv, în timp ce deținuții care le primesc să fie cantonați în momentul respectiv la alt nivel. Va exista astfel un decalaj între emițător și receptor care va perturba comunicarea. Uneori din această cauză pot apărea conflicte³⁹.

În practică așteptările cadrelor și deținuților privind activitățile cultural-educative desfășurate în penitenciar sunt diferite:

- Cadrele urmăresc să mențină un sistem de norme riguros, să ajute adaptarea celor de curând intrați în penitenciar, să formeze opinii corecte față de evenimentele din detenție și să le creeze sentimente umane autentice.
- Deținuții urmăresc: obținerea libertății înainte de termen, să alunge plictiseala, să se sustragă sentimentului de nesiguranță, să se relaxeze și să evite conflictele, să ia hotărâri acolo unde există alternative, să-și lărgască imaginea asupra realității, să

învețe să exercite mai bine anumite roluri sociale (tată, soț, mamă, soție), să-și satisfacă nevoia de a râde.

În rândul deținuților este o stare de așteptare a informațiilor ce vin din partea cadrelor, în funcție de situația concretă a unității: când lucrurile merg bine, ei așteaptă ca informațiile primite să facă referiri directe la acest lucru, iar când apar evenimente negative, vor să li se explice cauzele și să fie îndemnați la depistarea greutăților. Având informații corespunzătoare, deținuții consideră că trăiesc mai activ.

În cazul în care mesajele reeducative ce conțin afirmații insuficient susținute, care dau ocazia la contraargumentări, scopul nu este atins. Discreditarea uneia din secvențele mesajului este extinsă asupra întregului. Teoretizarea și insistarea excesivă pe teme abstracte sau incompatibile cu fenomenologia penitenciară, are ca rezultat indiferența și neangajarea atitudinală.

Deoarece în detenție contactele personale au o densitate foarte mare, nevoia de interacțiune cu mijloacele de informare în masă, în special presa și cartea, este mai scăzută. În consecință atrag numai mesajele frapante și care constituie soluții imediate la problemele personale.

Se remarcă însă, că deținuții nevrotici și cei care suportă mai greu rigorile privării de libertate, interacționează mai mult cu mass media deoarece găsesc astfel o formă de relaționare mai puțin solicitantă. Este o formă de evadare din frământările personale.

Penuria și lipsa posibilităților de verificare a informațiilor, face ca în mediul penitenciar liderul de opinie să aibă o autoritate mai mare decât în libertate. Acesta își asumă competențe existente în toate domeniile de interes local, în timp ce în afara acestui mediu, aceleași persoane i se recunosc competențele doar în câteva domenii. Se ajunge de multe ori la situația că la anumite probleme majore, punctele de vedere exprimate de deținuți să fie de fapt cele împărtășite de liderii din mijlocul lor.

Deținuții asociază cel mai adesea particularitățile psihologice ale vorbitorului cu însăși conținutul celor spuse. Urmarea este că pierderea prestigiului persoanei respective duce la pierderea încrederii în ideile susținute de aceasta.

În ierarhia nevoilor psihologice ale deținuților, pe primele locuri se află:

- Libertatea;
- Susținerea morală;
- Liniștea sufletească;
- Perceperea înțelegerii față de ei la cei din jur (familia).

Precum am arătat și la începutul acestui capitol, în modelarea personalității umane în închisoare nu poate fi omisă munca.

9.4.5. Probleme specifice ale performanțelor și creativității în munca deținuților

În funcționarea întreprinderile speciale – unde principala forță de muncă o reprezintă deținuții – problemele privind performanțele în muncă, ale manifestării și stimulării creativității, au o importanță deosebită în ce privește îndeplinirea cantitativă și calitativă a producției, precum și pregătirea persoanelor condamnate în vederea reintegrării socioprofesionale.

În realitate într-o primă etapă, în baza nevoii fundamentale de activitate și în scopul de a compensa frustrările pe care le resimt în penitenciar, deținuții doresc și insistă să fie folosiți la muncă. După ce este atins acest prim obiectiv însă, o parte din deținuți adoptă conduite de participare diminuată sau chiar de sustragere de la activitățile productive.

Acest lucru este atât de des întâlnit în penitenciare deoarece deținuții nu manifestă conștiința că practică efectiv o meserie și nu există la ei atașamentul pentru lucrul bine făcut,

ceea ce împiedică obținerea de performanțe superioare de activitate. Aceștia vor considera munca lor ca o simplă ocupație și le este indiferent unde și ce lucrează.

Din cercetările efectuate, atât pe persoane aflate în libertate, cât și pe deținuți, a rezultat că interesul pentru munca bine făcută și pentru obținerea unor performanțe superioare este determinat de răsplata muncii, de stimulente materiale și morale.

La deținuți atitudinea față de muncă este cantonată mai ales în domeniul trebuințelor personale — biologice și de securitate, precum și scopului declarat de a se libera mai repede. De asemenea, aceștia urmăresc și suma de bani pe care o primesc în raport cu munca depusă, dar mai ales lărgirea câmpului de relații și obținerea recompenselor prevăzute de regulament.

În cadrul interviurilor realizate de dr. Gheorghe Florian, a rezultat că în grupurile de deținuți nu este prezentă dorința de a fi apreciat în muncă de către membrii colectivului. Acest fapt este cauzat de părerea proastă a deținuților despre ceilalți priviți ca oameni și sunt indiferenți la aprecierile lor. În al doilea rând ei evită să iasă în evidență prin contribuții deosebite, de teama de a nu fi acuzați de către ceilalți deținuți că urmăresc recompense și tratament special din partea cadrelor și astfel să se rupă de grup, expunându-se ostilității acestuia.

Se constată frecvent că, în timp, concepția deținuților privind consecințele muncii depuse de ei se schimbă: în prima parte a executării pedepsei, așteptările lor (recompense, ambianță) sunt modeste, iau odată cu creșterea vechimii, devine în general mult mai pretențioasă. Pentru aceștia, contextul material al activității și eventualele încheități de orice natură, devin esențiale în aprecierea satisfacției în muncă.

Performanțele superioare în activitate depind în mare măsură de calitatea factorului uman, care sub aspect individual și colectiv se manifestă în primul rând prin nivelul scăzut al calificării multora dintre deținuți, dintre care o bună parte nu au lucrat niciodată în sistem industrial iar contactul cu actuala meserie îl realizează pentru prima dată în detenție.

Un aspect cu implicații largi în procesul participării deținuților la activitatea productivă este cel al stării de spirit din colectivele în care muncesc. Coeziunea redusă a grupelor de muncă, numărul mare de abateri comise individual dar și în grup, relații tensionate cu maiștrii, prezența multor indivizi izolați, nemulțumirea deținuților față de anumite măsuri luate de cadre cât și relațiile precare interpersonale dintre deținuți, ne îndreptățesc să apreciem că starea de spirit în ceea ce privește munca, nu este adecvată.

Tot în legătură cu această problemă remarcăm și existența unor prejudecăți în masa deținuților ce au implicații imediate asupra performanțelor în muncă:

- Înzestrarea tehnică a întreprinderilor din penitenciare este mult sub nivelul celor similare din țară;
- Normele de lucru sunt mai mari ca urmare a deciziilor arbitrare luate de conducerea întreprinderilor;
- Cei care suferă accidente de muncă, indiferent de cauze, sunt pedepsiți și îndepărtați din fabrică;
- În general, pentru o abatere a unui deținut este sancționat tot colectivul din care face parte.

Trebuie amintit că deținuții efectuează voit o muncă mai înceată în prima parte a zilei — până la ora 15 — pentru ca după plecarea maiștrilor și în condiții de supraveghere mai redusă, să poată confecționa obiecte interzise, să-și spele hainele și nu în ultimul rând să se întoarcă mai târziu în cameră.

Acest sistem de lucru în regim prelungit creează nemulțumiri permanente subofițerilor supraveghetori, care trebuie să-și prelungească programul de muncă în timp ce maiștrii pleacă

acasă, motiv pentru care și activitatea de supraveghere prestată de aceștia marchează perioade de scădere a spiritului de exigență.

Pe lângă prejudecățile deținuților, alte aspecte negative în realizarea muncii în penitenciar țin de organizarea și conducerea producției. Astfel:

- Introducerea unui număr de deținuți mai mare decât necesar în fabrică a permis pătrunderea unora care nu sunt deloc interesați să muncească sau chiar îi încurcă pe ceilalți. De asemenea, din această cauză a apărut și micșorarea retribuției, ceea ce a creat noi nemulțumiri;
- Menținerea unor deținuți cu statutul de ucenici timp îndelungat după ce aceștia începuseră să realizeze integral norma;
- Frecvent deținuții declară că nu cunosc reperele pe care le execută în anumite perioade, fapt care creează îndoieli în privința îndeplinirii normelor;
- Factorii de decizie în întreprindere se implică puțin în stimularea deținuților care au realizări deosebite.

O problemă cheie a creșterii performanțelor și a creativității o constituie stimularea interesului deținuților pentru munca pe care o depun și pentru obținerea unor rezultate cât mai bune în producție.

Interesul în muncă poate fi explicat dacă avem în vedere două mecanisme psihologice:

- Primul este format din succesiunea performanță – trebuințe materiale – satisfacție. În acest caz performanța este strict legată de siguranța împlinirii nevoilor, posibilitățile de stimulare fiind dinspre împlinirea nevoilor spre performanța superioară.
- Al doilea mecanism este mult mai complex și include ca elemente succesive sentimentul de autorealizare – satisfacție – performanțe superioare. Există cu adevărat nevoia de autorealizare la acei indivizi care caută să facă lucrurile cât mai bine, perfecționează continuu, dorește să facă ceva util și simt că prin muncă se realizează ca personalități.

Bunul mers al activității de zi cu zi este asigurat în bună măsură de șefii de departamente, aleși din rândul deținuților. Aceștia trebuie să fie astfel instruiți încât să-și centreze atenția și preocupările pe problemele personale ale deținuților. Rolul lor de mediatori între deținuți și personalul din penitenciare trebuie amplificat.

Secțiunea V – Noi direcții de cercetare

Împotriva tuturor încercărilor de a demonstra contrariul, este evident că nici un copil nu se naște mai infractor decât altul, iar agresivitatea o purtăm în noi indiferent de mediul familial din care provenim. Ființa umană reprezintă un minunat edificiu, conceput în așa fel încât să poată realiza lucruri de o măreție nebănuită. Acest edificiu însă, are în ansamblul său un spațiu extrem de intim, întortocheat, și pe cât de majestuos pe atât de neîndeajuns cunoscut: minunatul lăcaș numit PSIHIK.

Din nefericire sensibilitatea structurii sale îl face să fie total imprevizibil, putând în orice moment să cedeze în fața presiunilor, producând mari neplăceri atât individului cât și celor în mijlocul cărora trăiește. Ce poate oferi echilibrul de care avem nevoie? Răspunsul poate fi unul singur: EDUCAȚIA.

Psihicul este asemuit de profesorul Andrei Pașcu, cu un vitraliu compus dintr-o multitudine de „gemulețe extrem de viu colorate“, și care se găsește adânc în interiorul edificului uman. Traectoria evolutivă a fiecărui individ este plină de suișuri și coborâșuri.

Sub influența acestor factori externi cât și interni apare pericolul fisurării magnificului vitraliu.

La un moment dat unul dintre „gemulețe” cedează, fiind chemați pentru remediere cei apropiați, cei care au ca principală responsabilitate integritatea morală, fizică și socială a individului respectiv: familia. Pe lângă aceasta se află școala, rudele apropiate și prietenii, adică primul „cerc social” al individului.

Viața de zi cu zi ne arată că din păcate nu sunt rare cazurile în care toți acești factori responsabili sunt caracterizați de o indiferență înfricoșătoare sau, și mai rău, acțiunile lor sunt total defavorabile recuperării, fiind asociate sau chiar antisociale.

În acest context, pe zi ce trece fisurile din psihic se largesc tot mai mult, caracterul individului ajungând în scurt timp într-o stare deplorabilă. Este momentul producerii inevitabilului: individul cade în mlaștina comportamentului delincvent. Aceasta este faza în care încearcă să intervină ultimul factor care ar mai putea să remedieze situația: JUSTIȚIA⁴⁰.

Din păcate nici măcar acest ultim factor nu are la îndemână la ora actuală prea multe alternative pentru a-i ajuta pe cei care într-un moment al existenței lor au comis o greșală. Astfel, undeva, cât mai departe de ochii lumii, aceștia sunt uitați de soartă și aruncați în responsabilitatea unui grup restrâns de oameni care încearcă imposibilul – educatorii de penitenciar.

Ajunși în această fază putem spune că din minunatul edificiu al ființei umane, nu mai rămâne decât o amintire, o fișă, un număr. Ne putem întreba de cazurile recuperate. Acestea sunt rare, mult prea rare; cazurile sunt prea multe, educatorii prea puțini – aproximativ un educator la 400 de deținuți – iar mijloacele de care aceștia dispun sunt extrem de limitate.

Găsirea acestor noi metode de „tratament” a delincvenței este una dintre cele mai frumoase provocări pe care evoluția comunităților umane o pune în fața principalelor instituții specializate: Justiția și Administrația Penitenciară.

40. Valorificând în special literatura recentă de sorginte anglo-saxonă și americană, mr. prof. Andrei Pașcu, specialist exigent și competent în problematica reținerii personalității deținutului („Centrul de reeducare minori Găești”), aduce în discuție „potențialul justiției restaurative” într-o interesantă abordare personală, pe care, în interesul studenților noștri, ne permitem să o redăm integral: „Potențialul justiției restaurative în sistemul penitenciar.”

Una din problemele cheie ale societății contemporane este că trebuie să începem, o dată și o dată, să conștientizăm faptul că relațiile sociale reprezintă unul dintre elementele principale ale vieții noastre. Societatea, în ansamblul său, se transformă într-o structură tot mai complexă, astfel încât trebuie să încetăm să mai considerăm viața doar din punct de vedere individual. Totuși, o mare parte din legile noastre continuă să considere că numai indivizii contează. Acest lucru se observă cel mai evident în modul în care legea tratează relațiile interpersonale care dau naștere la conflicte.

În mod tradițional, procedurile judiciare consideră că scopul lor este de a discerne faptele care sunt legate de o anumită situație conflictuală particulară și apoi să identifice legea care se aplică acestor fapte. Procesul penal contemporan are două caracteristici principale: este adversarial și privește doar în trecut. El nu face decât să producă învingători și învinși. Majoritatea problemelor societății noastre se pot potrivit în acest model numai dacă sunt forțate, dar și atunci potrivirea este imperfectă. În mod frecvent, în conflict sunt implicate mai multe părți, iar problemele care disting părțile sunt multiple și complexe. În același sens, remediile pe care le iau în considerare părțile aflate în conflict nu se referă neapărat numai la repararea răului produs cuiva sau la restaurarea situației anterioare conflictului; adeseori părțile caută transformarea relației care s-a deteriorat.

Limitele justiției penale au fost clar demonstate de cercetători și teoreticieni. Un efort internațional deosebit a fost depus pentru a găsi alternative la pedeapsa penală și la încarcerare ca modalități de reabilitare a infractorilor. Dar ideea în sine nu este doar de a găsi cât mai multe și mai eficiente alternative la pedeapsa cu privire de libertate. Acestea există – cu trecerea timpului apărând noi și noi alternative –; sunt folosite pe o scară tot mai largă și cu rezultate destul de consistente. Lumea penală caută însă să găsească o altă abordare a fenomenului infracțional, care să recunoască disfuncționalitățile și contradicțiile ce se nasc în interiorul oricărui sistem penal tradițional și, cu atât mai mult, în interiorul oricărei închisori în oricare parte a lumii. Trebuie să găsim o soluție pentru profunda insatisfacție pe care o resimte societatea față de un sistem care, de multe ori, pare a fi deasupra oricărei înțelegeri umane, ceea ce produce în permanență o imagine deformată a instituției penale în ansamblul său și a celei

Poate fi numită aceasta o provocare? Da, pentru a găsi voința necesară de a străbate cu orice preț lungul drum care duce înspre momentul eliberării indivizilor din sfera criminalității.

penitenciare în particular. Există oare un mod de abordare a fenomenului infracțional care să aibă sens și să ofere victimei cu adevărat satisfacția că „s-a făcut dreptate” și care să încerce să sădească în infractor nu numai un sincer sentiment de vinovăție, dar și unul de responsabilitate pentru toate acțiunile lui viitoare?

Conceptul de justiție restaurativă reprezintă o promițătoare perspectivă pentru reasezarea legii penale, încercând să ofere o nouă modalitate de abordare și înțelegere a tuturor conceptelor cu care lucrează profesioniștii din domeniul sistemelor penale: infracțiune, infractor, victimă, proces penal, pedeapsă penală, închisoare etc.

Pe plan mondial, justiția restaurativă este caracterizată de o puternică dezvoltare, care o face să fie tot mai mult acceptată în interiorul sistemelor penale. Foarte multe țări nu numai că au demarat experimentarea practicilor specifice justiției restaurative în paralel sau în cadrul proceselor penale și pe parcursul executării pedepselor, ci au elaborat și adoptat prevederi legislative care să susțină dezvoltarea ulterioară a conceptului și a procedurilor particulare.

Conceptul și practicile pe care le implică și-au demonstrat din plin viabilitatea, astfel încât consider că nu trebuie să mai așteptăm pentru a adapta și adopta justiția restaurativă în practica penală și execuțională penală românească. În acest sens, scopul lucrării de față este de a vă prezenta conceptul de justiție restaurativă, practicile pe care le folosește pentru atingerea obiectivelor și câteva variante în care acest concept ar putea fi folosit de și în sistemul românesc de justiție penală. Sper ca această prezentare să fie destul de incitantă pentru a da naștere unor variante autohtone capabile să conducă la dezvoltarea unui sistem restaurativ de justiție penală în România. În acest fel, țara noastră se va situa în topul mișcării mondiale de reformă a sistemelor de justiție, oferind un model viabil care să fie folosit de sistemele penale și execuționale penale din alte țări.

Conceptul de Justiție Restaurativă

Evaluările pe plan mondial a nenumăratelor încercări ale sistemelor penale de a stopa fenomenul infracțional și a reduce recidiva – au condus la concluzia că acestea încă nu au găsit rețeta optimă pentru rezolvarea situației. Astfel, a apărut ideea că un răspuns viabil ar putea fi oferit de justiția restaurativă și, în baza experimentelor practice, ideea s-a transformat într-o tot mai puternică convingere.

Ce reprezintă, de fapt, această justiție restaurativă? Ea constituie o redescoperire și o rafinare a practicilor specifice „actelor de justiție” care se regăsesc în istoria nu foarte îndepărtată a comunităților și societăților. Este vorba de acele timpuri în care interesul „comunității” prima în fața celui „individual” și când „răufăcătorul” și „păgubitul” veneau în fața colectivității – a „sfatului bătrânilor” sau cel al „înțelepților” – și își prezentau punctele de vedere referitoare la „situația conflictuală” care a intervenit între părți înaintea, în timpul sau după comiterea unei fapte care contravenea „regulilor de conviețuire” stabilite de acea colectivitate. De cele mai multe ori, „sfatul” asculta părerile tuturor părților implicate, lua act de răul, moral sau material, care a fost produs și „procesul” se încheia prin rezolvarea situației create pe calea dialogului și a negocierii dintre părți, cu participarea tuturor celor ce au fost afectați, direct sau indirect, de conflict. Astfel de practici se regăsesc în istoria tuturor popoarelor, fie că este vorba de celții, geții, francii sau alte popoare europene, fie de maurii din Noua Zeelandă sau aborigenii din Australia, fie de amerindienii nord-americani sau alte popoare a căror existență este menționată de istoria mondială. Regăsirea acestor practici tradiționale la toate popoarele, nu numai în țările unde a apărut acest concept în epoca modernă, conferă justiției restaurative o trăsătură de universalitate, care o face atât de ușor de adoptat și de adaptat, cu toate diferențele care separă, mai mult artificial, diferitele grupuri ale speciei umane.

Termenul de „justiție restaurativă” își are originile în limba engleză, ceea ce demonstrează originile anglo-saxone ale conceptului. Într-adevăr, aplicarea practică a noului concept s-a născut în țările aflate în zona de influență a dreptului anglo-saxon: Australia, Canada, Marea Britanie, Noua Zeelandă și Statele Unite ale Americii. Cu toate că abordări asemănătoare se regăsesc în istoria popoarelor din întreaga lume, mișcarea contemporană pentru conceptualizarea și dezvoltarea justiției restaurative ca modalitate inovatoare prin care se caută să se dea un răspuns viabil și eficient infracțiunii și conflictului, s-a aplicat practic pentru întâia dată în anul 1974. Doi canadieni, Mark Yantzi și Dave Worth, au rugat un judecător din Kitchener, Ontario, să le permită să încerce o abordare diferită în intervenția justiției asupra a doi tineri infractori arestați pentru distrugerea de bunuri. Ideea a fost de a permite victimelor și infractorilor să joace rolurile principale în luarea deciziei referitoare la cea mai adecvată metodă de răspuns față de răul produs. De atunci încolo, a crescut continuu utilizarea justiției restaurative și acest concept s-a deplasat de la periferia politicilor penale spre o zonă centrală, fapt ce i-a conferit un binemeritat loc în cadrul practicilor penale.

Pe continentul european termenul este mai puțin cunoscut în forma sa anglo-saxonă – aceea de justiție restaurativă –, dar acest lucru nu înseamnă că nu există o fundamentare similară: dezbaterile teoretice asupra modului în care pot fi rezolvate consecințele infracțiunilor de către cei direct implicați, au început să se facă simțite în Europa încă de la sfârșitul anilor 1960. În acea perioadă au fost formulate propuneri concrete de proiectare inovatoare în diferite țări europene și, mai mult de atât, multe inițiative din S.U.A. și Canada au fost influențate de lucrările teoretice și gândirea academică europeană.

Pentru atingerea acestui scop trebuie răsturnare mentalității, ierarhii și reguli rigidizate, clasificări, mijloace sau modalități de abordare.

Una dintre cele mai complete definiții ale conceptului de Justiție Restaurativă este cea a dr. Mark S. Umbreit (Universitatea Minnesota – S.U.A.): „Justiția Restaurativă este un răspuns dat infracțiunii care oferă oportunități celor care sunt cei mai afectați de aceasta – victima, infractorul, familiile acestora și comunitatea – de a fi direct implicați în a răspunde răului produs de comiterea infracțiunii. Justiția Restaurativă se bazează pe valori care accentuează importanța oferirii posibilității de implicare mai activă în procesul de: oferire de suport și asistență victimelor infracțiunilor; responsabilizarea infractorilor față de persoanele și comunitățile cărora le-au făcut rău; restaurarea pierderilor emoționale și materiale ale victimelor (în limita posibilului; oferirea unei game mai largi de oportunități de dialog și de rezolvare a problemelor între victime, infractori, familii și alte persoane; oferirea infractorilor de posibilități crescute de dezvoltare corectă și reintegrare în viața comunitară; și întărirea siguranței publice prin construcție comunitară”.

În anul 1996, criminologul britanic Tony Marshall a oferit lumii o definiție procedurală a conceptului, definiție recunoscută ca fiind valabilă de întreaga mișcare mondială din domeniul Justiției Restaurative: „Justiția Restaurativă este un proces prin care toate părțile implicate într-o anumită infracțiune se adună la un loc pentru a decide în mod colectiv modul cum trebuie rezolvate consecințele infracțiunii și implicațiile viitoare”.

Canadianca Susan Sharpe în lucrarea „Justiția Restaurativă: „O Viziune pentru Vindecare și Transformare” (Edmonton, Alberta: Edmonton Victim Offender Mediation Society, 1998) a propus cinci principii cheie care ajută la clarificarea definiției lui Marshall.

Primul este că Justiția Restaurativă invită la o participare totală și la consens. Acest lucru se traduce prin faptul că sunt implicate atât victimele cât și infractorii, dar că se oferă posibilitatea de a participa și altor persoane care au fost, direct sau indirect, afectate de infracțiune – familii, prieteni, vecini etc. Caracteristica principală este că participarea tuturor este voluntară.

Al doilea arată că Justiția Restaurativă caută să vindece ceea ce a fost stricat. Întrebarea centrală a oricărui proces restitutoriu este „De ce are nevoie victima pentru vindecare, recuperare și recăștigarea sentimentului de siguranță?”.

Cel de-al treilea se referă la asumarea deplină și directă a responsabilității. Acesta asumare a responsabilității nu înseamnă doar că infractorul recunoaște că a încălcat legea: el trebuie să se confrunte cu cel/cei cărora le-a făcut un rău și să vadă cum acțiunea lui i-a lezat pe toți ceilalți; el trebuie să-și explice comportamentul astfel încât victima și comunitatea să-i găsească acestuia un sens; și trebuie să își recunoască obligația de a repara răul făcut.

Al patrulea face trimitere la încercarea de a reuni ceea ce a fost divizat: una din cele mai grave consecințe este că infracțiunea provoacă rupturi între oameni și comunități. Procesele restaurative încearcă o reconciliere a victimei cu infractorul și reintegrarea ambilor în comunitate. Din perspectiva Justiției Restaurative victima și infractorul nu trebuie să aibă roluri permanente ci doar temporare, oferindu-se posibilitatea ca în viitor să se poată rupe de trecutul lor și să nu mai fie definiți în funcție de răul pe care l-au suferit sau l-au provocat cândva.

În fine, cel de-al cincilea reprezintă încercarea Justiției Restaurative de a ajuta comunitatea în prevenirea unor acțiuni infracționale viitoare: infracțiunea produce pagube, dar ea poate și să scoată la iveală injustiții deja existente caracteristice unei mai vechi „dispute” între „infractor” și „victimă” și care au culminat cu comportamentul infracțional. Poate fi vorba de inegalități economice sau etnice care, cu toate că nu scuza infractorul, pot ajuta comunitatea să le rezolve și să devină, astfel, un loc pentru o viață mai sigură și mai liniștită.

Pentru a înțelege corect acest concept trebuie să plecăm de la a da răspuns unei întrebări pe cât de simple pe atât de importante pentru întreaga societate modernă: De ce pedepsim? Căutarea răspunsului la această întrebare a făcut să curgă râuri de cerneală, umplând tomuri întregi, scrise de cei mai mari criminologi, sociologi, psihologi și penologi ai lumii. Esența problemei constă în interpretarea pe care societatea o dă, la un moment dat, conceptului de pedeapsă. De-a lungul evoluției societății umane, pedepsele au cunoscut diferite aspecte, de la cele mai violente la cele mai blânde... Unde este ascuns adevărul? Iată o întrebare care trebuie să frământă nu numai lumea cercetătorilor, teoreticienilor și a celor care își desfășoară activitatea în interiorul unui sistem penal. Ea trebuie să fie o provocare pentru toți membrii unei societăți deoarece, direct sau indirect, atât infracțiunile cât și modul de pedepsire și de executare a pedepsei a impact asupra noastră a tuturor.

Mileniul II a fost marcat în permanență de profunde revoluții în toate domeniile vieții: social, politic și economic. Căutând cu înverșunare răspunsul cel mai viabil la întrebarea „Cum să pedepsim?”, penologia, ca știință cu serioase implicații sociale, a trecut și ea prin destule „cutremure” care au produs modificări în mentalități, în reguli și clasificări, în mijloacele și metodele de lucru. Întreaga evoluție modernă a penologiei s-a desfășurat pe o traiectorie direcționată spre găsirea unor sancțiuni penale mai umane, dar și mai eficiente. Din păcate, de cele mai multe ori mișcărilor reformatoare au fost puternic influențate de diferite interese politice și sociale, conceptul de pedeapsă suferind o lentă dar constantă transformare care a pornit de la pedeapsa – mijloc de educare și a ajuns la pedeapsa – scop în sine.

Justiția restaurativă nu este o mișcare paralelă sau împotriva sistemelor actuale de justiție penală. Tot mai multe voci se fac auzite în susținerea integrării acestei abordări în sistemele de justiție penală în scopul modificării fundamentelor, modurilor de operare și rezultatelor obținute de acestea. A devenit tot mai clar că „justiția restaurativă”

Trebuie să dezbrăcăm instituțiile Justiției de hainele strict represive în care s-au obișnuit să existe până acum. Justiția trebuie să servească societatea cu toate mijloacele pe care le are

nu înseamnă doar o anumită metodă, tehnică sau program, ci că acest concept este *un anumit mod de abordare și o viziune globală*. Așa cum și-a intitulat Howard Zehr cartea scrisă în 1990, este vorba de o „schimbare a lentilelor”.

Toate facilitățile pe care le oferă societatea modernă produc, încet, încet, o „atomizare” a acestora, reducând întreaga viață la mica „sferă” a individului: fiecare individ își construiește „micul imperiu”, un spațiu propriu, intangibil și inalienabil, uitând că dincolo de perete, la numai câțiva centimetri, trăiește un alt suflet, la fel de singur și supus acestei inumane „robotizări” a producției, consumului și informației. Ne întâlnim unii cu alții, pe scară sau în ascensor, ne dăm, eventual „bună ziua” din fugă sau trecem indiferenți unii pe lângă ceilalți, alergând cât mai repede pentru a ne închide în propriul „turn de apărare” în care trăim cu iluzia siguranței și de unde, cuprinși de amoroșia declarăm arareori și patetic: „ce pot să fac eu, sunt mic și neputincios!”.

Oare prin atitudinea noastră nu demonstrăm că am început să uităm că OMUL este prin excelență o ființă socială? Oare nu am început să uităm cât de frumoasă și importantă este o familie, un grup de prieteni, o colectivitate care împărtășește în comun necazuri și bucurii și în care toți sar în ajutorul celui aflat în dificultate? Oare aceasta uitare (sau încercare de a ignora?) nu este un prim semn al unui sumbru viitor, în care îi vom privi pe ceilalți, în cel mai bun caz, cu indiferență? Oare toată educația acumulată de milenii va ajunge să fie diluată într-un ocean de egoism și răutate? Oare bunătatea, iubirea aproapelui, iertarea, mila și bunul simț să reprezinte doar niște concepte utopice, rezultat al fanteziei unor „frumoși nebuni”? Oare să nu fi învățat nimic din atât de zbuciumata istorie a omenirii? Oare totul să fi fost în zadar?

Dacă vrem să fim considerați și respectați ca oameni, suntem obligați să redescoperim, numele moralei pentru care au luptat și s-au sacrificat atâtea generații, că ceea ce de fapt ne deosebește total de celelalte viețuitoare este umanismul! Cred că este momentul să ne reconsiderăm poziția față de noi înșine și față de semenii noștri și să nu uităm nici o clipă că, atât ei cât și noi, suntem oameni, iar a fi om înseamnă, înainte de orice, a fi moral! Încă nu este prea târziu...

Dați-mi voi să încep cu o scurtă istorisire...

Un imobil liniștit, pe o stradă liniștită, dintr-un cartier liniștit al unei liniștite localități. Nimeni nu bănuiește neplăcerile care vor urma. Viața decurge normal, locuitorii nebănuind furtuna care se apropie. Dar iată că într-o zi, din cauze ignorate de locatari, într-un geam al căldirii apare o mică fisură. Totuși, această mică fisură ar trebui să fie un semnal că „lucrurile nu mai stau așa cum au fost până mai ieri”, că s-a întâmplat ceva și nimeni nu întreprinde nimic... Dar egoismul își pune în continuare amprenta pe atitudinea indivizilor, prezența acestei fisuri nefiind înregistrată decât, în cel mai bun caz ca un fapt divers... „Asta e situația, nu avem ce să facem...”.

Însă timpul, acest „inamic public”, nu iartă și, într-o zi, geamul se sparge... Îl urmează alte geamuri slăbite de intemperii și de indiferența locatarilor. Încet, totul se transformă în cioburi... În acest moment lumea începe să se impacienteze, să se întrebe ce este de făcut, dar, din păcate, este prea târziu: vântul, ploaia, frigul și soarele arzător și-au făcut din plin datoria distrugând, încet-încet, chiar și ceea ce mai putea fi recuperat. Cei cu posibilități încep să părăsească, unul după altul, clădirea, plecând spre alt imobil liniștit, pe de altă stradă liniștită... Cei care rămân, fără posibilități de subzistență, nu au decât să se desearce cum pot! „Nu e treaba noastră...!”.

Și astfel, clădirea va fi invadată de cei fără nici un fel de resurse materiale, care caută doar un acoperiș deasupra capului și nimic mai mult. Viața va începe să decurgă în promiscuitate, tot mai degradată și mai degradantă, singurul gând al locatarilor fiind... astăzi („măine vom vedea ce va fi”), insensibili la alte dureri care se fac auzite de dincolo de pereți, din alte unghere, la fel de întunecate și insalubre... Imobilul liniștit a devenit un bastion al durerii și neputinței... Invariabil, vine o zi când cineva crede că a descoperit cea mai bună soluție și în fața imobilului se oprește un bulldozer.

Mașinăria își face datoria fără nici o remușcare: din imobil nu mai rămâne decât un mare nor de praf care dă iluzia că locul a fost, în sfârșit, asanat... Societatea și-a făcut „datoria”... Din păcate nu toți au avut timp să fugă și mulți au sfârșit striviți de ruine... Pentru cei care au pierit, nevăzuți din cauza prafului, oare nu este nimeni responsabil? Să fie aceasta varianta de „ideal social” în care dorim să trăim și să o lăsăm moștenire copiilor noștri? Eu unul nu pot accepta așa ceva!

Parabola „Geamurilor Sparte” aparține sociologilor americani Kelling și Wilson („Broken Windows”, 1982). Pentru a-și demonstra teoria, ei au efectuat câteva experimente, în diferite orașe din Statele Unite, urmărind, în paralel, indiferența și violența distructivă a ființei umane, care se ascund atât de perfid sub masca sociabilității. Rezultatele pe care le-au obținut și concluziile la care au ajuns cei doi sociologi sunt pe cât de neașteptate, pe atât de tulburătoare.

Ei au lăsat o mașină, care dădea impresia a fi abandonată, într-un cartier rău famat din New York. Observând de la distanță locul respectiv, Kelling și Wilson au constatat că în trei zile de la „abandonarea” ei mașina era total dezmembrată. Constatarea a fost privită ca un fapt „normal”, având în vedere „renumele” de care se bucura cartierul respectiv. Dar experimentul a fost continuat în arhicunoscutul cartier Beverly Hills din Los Angeles: într-o parcare publică, unul dintre cei doi sociologi a trecut la distrugerea unei mașini sport nou nouțe, folosind o bătă de baseball... Rezultatul? În mai puțin de 30 de minute i-au „sărit în ajutor” și s-au angrenat în distrugerea mașinii aproape toți trecătorii din zonă... Și se știe foarte bine din ce categorii sociale fac parte cei ce locuiesc în Beverly Hills! Nimeni nu

la îndemână: prevenire, sancționare, mediere, consiliere, conciliere. În afară de toate acestea, și sistemul execuțional penal — Administrația Națională a Penitenciarelor — trebuie să-și

și-a pus o clipă întrebarea de ce este distrusă acea mașină și nici cine este proprietarul... „Broken Windows“, teorie care oglindește într-un mod cât se poate de fin o situație sumbră, încercând să deschidă ochii omenirii asupra unuia dintre cele mai teribile flageluri ale societății moderne, care tinde să cuprindă tot mai mult comunitățile umane: **indiferența socială**.

Pe zi ce trece, pe fiecare dintre noi îl interesează tot mai mult propria persoană, devenind tot mai indiferenți față de cei și ceea ce ne înconjoară: orice lucru și orice acțiune pornește de la și susține numai și numai prosperitatea propriului EU, lovind, din păcate de prea multe ori, alte entități umane, care se prăbușesc în abis, uitate de semeni și cu tot mai puține șanse de a fi recuperate. Stau și mă întreb cum de există asemenea situații într-o societate care flutură în permanență stindarde inscripționate cu „Drepturile Omului“, „Democrație“, „Bunăstare socială“, „Demnitate Umană“ și alte asemenea slogane? A venit momentul să ne preocupe cu adevărat — nu numai declarativ și demagogic — ce trebuie să facem în mod concret pentru a opri declinul moral și social care a început să se facă simțit odată cu (re)descoperirea atâtor drepturi și libertăți, a căror cunoaștere și aplicare au fost, pentru o lungă perioadă de timp interzise.

Orice „geam spart“ trebuie să incite la o acțiune concretă a tuturor factorilor responsabili, pentru o reechilibrare rapidă a situației. Un simplu „geam spart“ este indicul că „se întâmplă ceva“, este primul sem al degradării unui spațiu, situație care, dacă nu este rezolvată la timp, oferă posibilitatea unei singure concluzii: controlul societății nu se mai desfășoară cu eficiența necesară. S-a petrecut ceva, nimeni nu știe ce și nu se observă nici un semn al vreunei intervenții care să restabilească ordinea recunoscută, până la acea dată, ca fiind valabilă, intangibilă, indestructibilă...

Cei care au puterea de a decide soarta celorlalți, necercetând natura ființei umane și legăturile stabilite de aceasta (morale, sociale, economice), folosesc din plin buldozerele. Astfel, totul a început să cadă într-un mare nor de praf, chiar și ceea ce mai avea șansa de a fi recuperat. Închizând tot mai multă lume vom fi oare mai în siguranță? Și dacă da, până când?

Trăim vremuri de mari și rapide schimbări sociale. O mare parte din aspectele vieții noastre economice, sociale și geopolitice se mișcă cel mai adesea în direcții imprevizibile. În paralel cu aceste schimbări are loc și o foarte importantă și periculoasă evoluție care este mult prea puțin dezbătută și analizată și care, din nefericire, nu preocupă foarte multă lume. Este vorba de creșterea masivă a utilizării încarcerării, care riscă să treacă aproape nebagată în seamă. Totuși, cifrele sunt alarmante, ia implicațiile sociale și economice sunt deosebit de importante.

Încarcerarea masivă ca răspuns sau ca soluție pentru rezolvarea tuturor problemelor sociale poate avea consecințe dintre cele mai grave. Prin crearea unei tot mai numeroase clase alienate, antisociale, ostile valorilor sociale și înregimentată în viața infracțională, societatea se expune tot mai mult unui serios pericol la adresa securității publice. Gândind la atât de mulți oameni care își leagă prietenii în închisoare, care își afirmă acolo valorile și își constituie rețele de afaceri cu foști tovarăși de detenție, imaginea pe care o putem obține este doar una a unei lumi deosebit de periculoase. O tot mai mare minoritate de tineri care au învățat în timpul detenției să privească societatea ca fiind inamicul lor nr. 1 va deveni, odată procesată de sistemul închisorilor, o amenințare și mai mare decât a reprezentat-o fiecare dintre aceștia la începutul carierei infracționale.

De asemenea, trebuie să ne întrebăm câte locuri de deținere își poate permite societatea? Ce va fi sacrificat pentru a avea un procentaj tot mai mare de dependenți instituțional? Care domeniu, dintre cele de care depinde bunăstarea socială, va fi lăsat fără resurse pentru a putea susține financiar creșterea numărului locurilor de deținere și al deținuților? Nu este oare un pericol chiar și pentru democrația în sine dacă securitatea celor mulți nu se poate obține altfel decât privând de libertate o atât de importantă masă de oameni? Dacă nu analizăm consecințele, dacă nu luăm în considerare argumentele și dacă nu evaluăm costurile, ne îndreptăm spre un alt fel de societate, o societate în care vom închide o tot mai mare minoritate din populație pentru a oferi celeilalte părți o pace instabilă și o ordine efemeră. O perspectivă sumbră care, sper, totuși din tot sufletul, nu va fi atinsă niciodată.

Dar ideea nu este doar de a găsi cât mai multe și mai sigure alternative la pedeapsa cu închisoarea. Acestea există — cu trecerea timpului apărând noi modalități de executare a măsurilor și sancțiunilor penale — și sunt folosite pe o scară tot mai largă. Nu se pune nici problema ca închisorile să dispară. Ele vor rămâne încă mult timp pe poziție, fiind foarte clar tuturor că există și vor exista întotdeauna infracțiuni și infractori față de care nu se poate lua o altă măsură în afara privării de libertate. Totuși, cu toată dezvoltarea neîncetată a metodelor și mijloacelor de pedepsire, pare nefirească și illogică lipsa de interes a societății pentru ceea ce se întâmplă în viitor cu cei care au fost, la un moment dat, condamnați. Cu foarte mici excepții, condamnații de azi se vor reîntoarce mâine în comunitate... Cu ce sentimente, cu ce perspective, cu ce abilități, cu ce dorințe, cu ce posibilități?

Trebuie să găsim o modalitate capabilă să recunoască și să elimine, pe cât posibil, disfuncționalitățile, contradicțiile și ineficiența care, din păcate, caracterizează justiția penală în ansamblul său și, cu precădere, sistemul execuțional penal. Trebuie să găsim o soluție pentru profunda insatisfacție pe care o resimte societatea față de un sistem care pare a fi deasupra oricărei ființe umane și care scârțâie asemenea unei mașinării îmbătrânite. Trebuie să căutăm ceva care să aibă într-adevăr sens atât pentru societate, dar mai cu seamă pentru infractori și, în special, pentru victimă.

reconsidera poziția: principala misiune nu este a păzi pe cei condamnați în închisori ci de-a educa pe cei care au scăpat filtrului educațional al societății.

Executarea pedepselor a avut o evoluție agitată în decursul istoriei umane, căutându-se în permanență găsirea celei mai eficiente modalități de intervenție pentru atingerea dezideratelor majore ale Justiției Penale: prevenirea deznădăjduită fenomenului infracțional și stoparea/reducerea recidivei. În acest scop, mintea omenească a inventat tot felul de mijloace, de la tortură și exterminare fizică, trecând prin munca silnică și deportare, ajungând la formele carcerale moderne și oprindu-se pentru moment, în zilele noastre, la tratamentul penitenciar direcționat spre reabilitatea și resocializarea infractorilor. Cu toate că închisoarea s-a dovedit a fi, în general, cel mai eficient mijloc de pedepsire dintre cele încercate până acum, efectul puternic desocializant al acesteia nu poate fi mascat sau ignorat, iar tot mai puține rezultate pozitive obligă la concluzia că și acest mijloc de pedepsire, în forma utilizată în perioada contemporană nouă prezintă riscul de a se îndrepta, încet dar sigur, spre eșec. Această afirmație este susținută de faptul că, în pofida tuturor intervențiilor specializate sau semispecializate – de natură psihologică, socială și/sau educațională – și a programelor tot mai diversificate utilizate pentru a încerca, în limitele condițiilor oferite de situația obiectivă a sistemului penitenciar, activitatea funcției educative a pedepsei, numărul recidivistilor crește în mod constant, demonstrând că, încă de la începutul procesării individului de către sistemul penitenciar, stigmatizarea, marginalizarea, desocializarea și integrarea în sistemul de valori a ceea ce numim „subcultură carcerală” sunt atât de puternice încât tot mai puțini dintre cei care trec pragul închisorilor – și tot mai greu – reușesc să își refacă viața cu adevărat atunci când se reintorc în societate.

„Geamuri sparte”, edificii umane în ruină, comportamente deviate ale unor personalități aflate în derivă... Ele nu reprezintă o nouă categorie socială și nu țin de o nouă patologie. Această titulatură nu face altceva decât să unifice sub un singur spectru o multitudine de vechi apelative care, în fond, țin în totalitate de un singur aspect: lipsa de educație. Istoria inadaptablei se definește prin atitudinile și reacțiile pe care societatea le încearcă în fața unor anumite comportamente care se manifestă, în special, începând cu vârsta adolescenței. Acesta este momentul în care tânărul interpelează în forță societatea adultă: „Ce ai făcut pentru mine, unde este locul meu, cum mă primești printre voi, de ce îmi aplică reguli diferite de cele pe care vi le-ați aplicat vouă înșivă? Îmi cereți respect? Dar pe mine cine mă respectă?”

Educația morală este cea care stă la baza respectului de sine și de alții. Împotriva tuturor încercărilor de a demonstra contrariul, este evident că nici un copil nu se naște infractor și că toți purtăm în noi o trăsătură agresivă, indiferent de mediul familial din care provenim. „Infractor”, „delinevent”, „criminal”, „pușcăriaș”... Caracteristici înăscute? Nu, acestea reprezintă concepte create artificial în decursul evoluției sociale. Infractorii nu se nasc infractori, criminalii nu se nasc criminali: modul nostru de a gândi, modul nostru de a ne organiza, sistemele sociale și penale pe care le-au creat generațiile anterioare și pe care ne străduim zilnic să le „perfecționăm” – iată cauzele apariției acestor adevărate categorii sociale față de care ne construim o permanentă teamă care ne alimentează din plin sentimentul de insecuritate. În final, totul depinde numai de noi.

Fiecare dintre noi purtăm la naștere o coroană de prinț. Dar viața ne îmbrânțește, ne răsuște, ne scutură și ne trânteste în permanență și în așa hal riscăm ca acea minunată coroană să cadă în țărână. Dar ea nu este definitiv pierdută... Trebuie să găsim puterea să ne oprim un moment din vâltoarea vieții, să o căutăm la marginea drumului, să o găsim și să o purtăm din nou, cu demnitate... Dar nu toți pot face acest lucru numai cu forțele proprii. Cine poate da o mână de ajutor?

În caz de nevoie fiecare dintre noi solicităm ajutorul celor mai apropiați, respectiv familiei. În linia a doua a acestui front comun împotriva degradării se situează școala, rudele apropiate și prietenii. Din nefericire, nu rare sunt cazurile în care toți acești factori responsabili sunt caracterizați de o indiferență înfricoșătoare sau, și mai rău, acțiunile lor sunt total defavorabile recuperării, fiind cu pregnanță a- sau anti-sociale.

În acest context, „geamurile” încep să se spargă unul câte unul, „edificiul” ajungând în scurt timp într-o stare deplorabilă... Este momentul producerii inevitabilului: individul cade în mlaștina comportamentului infracțional... Aceasta este faza în care trebuie să intervină ultimul factor care ar mai putea să remedieze situația: Justiția. O ultimă „speranță” de ajutor pentru cei care, într-un moment al existenței lor, au făcut o greșală... Închisoarea...? Buldozer eficient pentru moment, dar în perspectiva reducerii recidivei apărând aproape total ineficient, putând spune chiar falimentar...! Și astfel, acest minunat edificiu numit *ființă umană*, care ar putea fi restaurat printr-o muncă, e drept migăloasă și de durată, riscă să se transforme într-un mare nor de praf! Cioburile rămase? Ascunse undeva, cât mai departe de ochii lumii... În urma acestei acțiuni destructive, privită de mentalitățile conservatoare și închinate drept „benefică”, din ceea ce se putea numi cândva *ființă umană* nu mai rămâne decât o amintire, o fișă, un număr... Cazuri recuperate? Din nefericire rare, mult prea rare...

Traectoria evolutivă a inadaptablei depinde în foarte mare măsură de răspunsul pe care societatea este capabilă să i-l ofere și de atitudinea pe care aceasta o demonstrează în relația sa cu persoana respectivă. Dar, în general, societatea se „apără” în fața unor astfel de manifestări pe care nu le înțelege sau nu vrea să le înțeleagă,

Situația actuală dovedește că simpla încarcerare este în realitate un eșec: pentru a putea crește eficiența pedepsei, caracterul punitiv al acesteia trebuie acompaniat de acțiuni care să

înființând numeroase locuri de pedeapsă, de izolare sau de „protejare“. Sunt acestea destul de eficiente? Se poate ușor constata că rețeta nu a fost prea bine aleasă, recidiva „înflorind“ pe zi ce trece! Nu trebuie, oare, să folosim alte metode și mijloace, cu o mai mare suplețe în individualizarea aplicării și executării diferitelor sancțiuni? Nu trebuie, oare, să reanalizăm scopurile Justiției și ale sistemelor execuțional penale, încercând să ne edificăm exact asupra a ceea ce urmărim de fapt? A PEDEPSI sau A RECUPERA? Ce este de făcut? Trebuie să... redescoperim America: să ne (re)amintim de adevăratele funcții ale pedepsei – cea morală și cea pedagogică!

Realitatea ne obligă să constatăm că persoanele care prezintă grave lacune educaționale, în marea lor majoritate tineri, își caută refugiul în comportamente deviante, cum ar fi consumul abuziv de alcool, toxicomania, prostituția, violența verbală și fizică și, în ultimă instanță, delinvența. Intoleranța, adeseori nejustificată, pe care societatea o are față de aceste persoane, fără a se interesa de adevăratele cauze ale acestor comportamente, este cea care favorizează folosirea adeseori excesivă a măsurilor de izolare de îndată ce teama și sentimentul de insecuritate pune stăpânire pe restul cetățenilor care se consideră – total fals – imuni față de „virusul delinvenței“: „Mie nu mi se poate întâmpla niciodată“?!

Prin cercetarea tuturor laturilor naturii umane, științele specializate au adus multe date prețioase în favoarea conștientizării cauzelor apariției sentimentului de insecuritate, permițând o profundă reflecție asupra fenomenului și găsind răspunsuri viabile la întrebările care încep cu „de ce“, „cum“ și „ce“. Toate aceste date au fost transpuse în diferite demersuri pentru găsirea unor noi și eficiente practici de „tratare“ a individului delinvent. Foarte multe dintre acestea și-au demonstrat viabilitatea. Găsirea acestor noi metode de „tratare“ a delinvenței reprezintă una dintre cele mai frumoase provocări pe care evoluția comunităților umane o pune în fața instituției abilitate în luarea unor decizii de care atârna viitorul multor membri ai societății: Justiția. Provocare? Da, deoarece trebuie să găsim voința necesară pentru a ne ajuta concetățenii să se elibereze din sfera fenomenului infracțional: nu numai să declarăm că trebuie, ci și să trecem la fapte, chiar dacă pentru a reuși trebuie să „rănim“ pe unii răsturnând mentalități, ierarhii, atitudini, clasificări, mijloace sau modalități de abordare.

În sistemul tradițional de justiție penală victima este, în cel mai bun caz, folosită ca martor al Statului în încercarea procurorului de a stabili vinovăția infractorului și de a cere condamnarea acestuia, iar infractorul, reprezentat de avocatul care vorbește în numele său, se luptă să își dovedească nevinovăția și nu să își asume responsabilitatea consecințelor faptei comise. Totul lasă impresia de artificial, chiar și, sau mai bine spus cu atât mai mult încheierea procesului în care, aproape invariabil, infractorii anunță judecătorul că regretă fapta și lasă la latitudinea instanței luarea unei decizii. În majoritatea cazurilor, atât infractorul cât și victima părăsesc sala de judecată cu un puternic sentiment de insatisfacție: infractorul deoarece consideră pedeapsa, aproape invariabil, ca fiind prea dură, iar victima deoarece nimeni nu a întrebat-o care sunt adevăratele sentimente pe care le nutrește, care sunt adevăratele probleme care „îi ard sufletul“. Nici infractorul și nici victima nu participă activ la un proces în care, totuși, viața lor este subiectul principal.

Spre deosebire de justiția retributivă – concept caracteristic sistemelor penale contemporane – care privește infracțiunea ca o violare a legilor Statului, în care se stabilește vinovăția și se administrează pedeapsa în cadrul unei adevărate competiții între infractor, pe de o parte, și Stat, de cealaltă parte, în baza conceptului de justiție restaurativă infractorul și victima sunt încurajați spre o implicare directă în rezolvarea conflictului prin dialog și negocieri, în prezența familiei infractorului, familiei victimei și a altor persoane care pot oferi un suport activ acestui adevărat proces de reconciliere.

Din punct de vedere filosofic, justiția restaurativă încearcă o redefinire a infracțiunii, privind-o nu atât ca o încălcare a legilor sau ca o crimă împotriva Statului, ci ca un rău sau o pagubă produsă unei alte persoane. În teoria justiției restaurative, infracțiunea este considerată ca lipsă de respect a infractorului față de o altă față umană și neasumarea de către infractor a responsabilității pentru consecințele acțiunii întreprinse. În acest context, actul de justiție nu trebuie să reprezinte doar un act de stabilire a vinovăției și de impunere a unei pedepse, ci trebuie privit și aplicat în primul rând ca un act moral de reparare a răului făcut, de restaurare emoțională și materială a triadei infractor-victimă-comunitate. În concepția justiției restaurative, îndeplinirea actului de justiție – în care este absolut necesar ca atât infractorul cât și victima să fie părți active și nu doar reprezentate – trebuie să fie benefică atât pentru infractor – care ajunge să învețe că trebuie să își respecte semenii, să își asume responsabilitatea acțiunilor și să înțeleagă gravitatea și consecințele nefaste ale acestuia – și pentru întreg ansamblul comunitar – care, prin participarea activă în acest proces, reușește să reîntărească legăturile dintre membrii săi, sporind astfel sentimentul de securitate publică.

Întrebarea majoră este dacă justiția restaurativă deține suficiente argumente care să ne ofere certitudinea, sau măcar șanse mai mari pentru atingerea unor rezultate de o calitate mai bună și să reușim o schimbare radicală de atitudine atât a infractorului, cât și a victimei și a comunității față de funcția și rolul pe care trebuie să îl joace Justiția Penală? Pentru a răspunde, voi folosi o prezentare comparativă, preluată și adaptată după dr. Howard Zehr:

vizeze, pe de o parte prevenirea alunecării cetățenilor în sfera fenomenului infracțional, și pe de altă parte oferirea unei șanse reale miilor de persoane care trec anual pragul închisorilor, luptând astfel pe toate fronturile împotriva recidivei.

Paradigmele justiției

Justiția Retributivă:

- 1 – Infracțiunea atacă Statul și legile acestuia.
- 2 – Se pune accentul și se concentrează pe stabilirea vinovăției astfel ca dozele de durere și suferință aplicate prin pedeapsă să poată fi măsurate.
- 3 – Actul de justiție este înfăptuit printr-un conflict între avocat și procuror, infractorul și victima fiind pasivi și chiar ignorați.
- 4 – Infractorul este tras la răspundere prin pedeapsă și reacția este concentrată asupra a unui comportament din trecut.
- 5 – Un proces strict rațional, dependent de reguli și intenții care influențează și direcționează rezultatele în direcția dorită de Stat: o parte câștigă și celalaltă pierde.

Justiția Restaurativă

- 1 – Infracțiunea este un rău făcut oamenilor și relațiilor dintre aceștia.
- 2 – Încearcă să identifice drepturile, nevoile și obligațiile infractorului și victimei.
- 3 – Se pune accent pe rezolvarea problemei astfel încât situația creată să poată fi îndreptată și răul produs să poată fi reparat, infractorul și victima având roluri active și principale.
- 4 – Infractorul dă socoteală demonstrând empatie și ajutând direct la repararea răului făcut, reacția fiind concentrată asupra consecințelor comportamentului infracțional.
- 5 – Permite exprimarea liberă a emoțiilor și sentimentelor, implică pe toți cei care au fost afectați – direct sau indirect – de infracțiune, se asumă responsabilități, sunt satisfăcute nevoile și este încurajată vindecarea atât a victimei, a infractorului și a comunității, cât și a relațiilor dintre aceste părți.

Nevoia ca acest concept să fie aplicat pe o scară tot mai largă este foarte bine cuprinsă într-o singură frază, enunțată de Mick Brown, președinte al unei instanțe pentru minori din Noua Zeelandă: „Într-o societate atât de preocupată de pedepsire, infractorii sunt „ascunși“ și nu sunt responsabilizați pentru acțiunile lor, iar victimele sunt, pur și simplu, uitate“. Iată exprimarea convingerii că pedeapsa – în special pedeapsa penală – s-a transformat, în decursul istoriei, dintr-un mijloc de acțiune într-un scop în sine, justiția devenind tot mai impersonală și dând impresia unei mașinării artificiale al cărei singur obiectiv îl reprezintă pedepsirea. Prin utilizarea conceptului justiției restaurative chiar și acțiunea de pedepsire primește o puternică încărcătură morală, prin toate activitățile desfășurate cu persoanele condamnate urmărindu-se atingerea unor obiective ca: responsabilizare, respect, reconciliere, reintegrare, reparație, evitarea etichetării etc. Chiar și pentru cei care nu au cunoștințe despre funcționarea sistemului tradițional de justiție penală și, cu atât mai mult, pentru practicienii acestui sistem, simpla prezentare de mai sus cred că este edificatoare pentru a înclina balanța în favoarea justiției restaurative, concept în baza căruia infractorul și victima sunt încurajați să rezolve împreună situația conflictuală și profund traumatizantă ce s-a creat odată cu comiterea infracțiunii.

Orice „proces“ de justiție restaurativă începe în momentul în care infractorul recunoaște sau, în cel mai rău caz, nu neagă comiterea infracțiunii și își exprimă în mod voluntar dispoziția de a se întâlni cu victima. Numai după obținerea acordului infractorului, este contactată victima pentru ca aceasta, la rândul său, să se decidă dacă dorește să se întâlnească cu infractorul. Acest mod de abordare este extrem de important deoarece, dacă s-ar contacta la început victima și s-ar obține consimțământul acesteia, iar ulterior nu s-ar obține consimțământul infractorului, victimele ar putea trăi un puternic sentiment de revitimizare datorită, în primul rând, faptului că și-au construit speranțe pentru rezolvarea problemelor și au fost respinse – cu alte cuvinte infractorul ar câștiga din nou. Atât decizia infractorului, cât și cea a victimei, trebuie să fie la libera alegere a acestora, fără nici o presiune, morală sau materială, din partea mediatorului. În continuare, mediatorul va avea o serie de întâlniri separate cu victima și cu infractorul. Rolul acestor întâlniri este, în principal, acela de a explica părților ce se urmărește prin procesul de mediere infractor-victimă și care este modul de desfășurare a întâlnirii.

În cadrul întâlnirii inițiale cu infractorul, mediatorul caută, în primul rând să stabilească o punte de încredere și credibilitate, care să facă infractorul să fie cât mai sincer și deschis în cadrul procesului ce urmează a se desfășura. Mediatorul urmărește îndeplinirea următoarelor sarcini: să asculte punctul de vedere al infractorului referitor la comiterea infracțiunii și consecințele acesteia, să înțeleagă emoțiile și sentimentele pe care acesta le încearcă, să ofere informații și să răspundă întrebărilor care, cu siguranță, nu vor fi puține. Prin discuțiile purta în cadrul întâlnirilor, mediatorul ajunge să cunoască și să înțeleagă realitățile trăite de infractor, iar acesta reușește să își ventileze emoțiile și sentimentele astfel încât să dobândească un tot mai puternic sentiment de încredere și siguranță. În urma întâlnirilor, infractorul trebuie să fie informat despre natura și rolul programului de mediere,

Cu alte cuvinte obiectivul final al oricărei pedepse trebuie să fie reprezentat de inserția sau reabilitarea socială a persoanelor în cauză. Cum? Conștientizându-i și educându-i în vederea

despre relația acestuia cu sistemul de justiție, despre drepturile sale și despre resursele și opțiunile pe care le are la dispoziție. Există o mare probabilitate ca infractorul să ceară diferite informații despre victimă și atitudinea acesteia. Este interzis ca mediatorul să ofere informații fără acordul prealabil al victimei. La dorința infractorului, sau în urma considerațiilor mediatorului se pot desfășura mai multe asemenea întâlniri, atâtea câte se consideră necesare pentru ca, în final, infractorul să dorească sincer să se întâlnească cu victima și să îi fie foarte clare riscurilor și beneficiile participării la întâlnirea de mediere.

În paralel, dar numai după ce a obținut acordul infractorului de a participa la întâlnirea de mediere, mediatorul se întâlnește cu victima. Această întâlnire trebuie, în principiu, să se desfășoare acasă la victimă, cu excepția cazurilor în care victima propune un loc de întâlnire. În toate cazurile victima este cea care decide asupra locului și momentului pe care le consideră convenabile pentru a se întâlni cu mediatorul. Scopul acestei întâlniri este de a stabili o relație de credibilitate și încredere astfel încât victima să se simtă cât mai în siguranță în derularea întregului proces de mediere. Identic cu cele prezentate mai sus, mediatorul are sarcina să asculte punctul de vedere al victimei referitor la comiterea infracțiunii, să înțeleagă consecințele acesteia asupra vieții victimei, să cunoască emoțiile și sentimente pe care le trăiește victima, să ofere informații și să răspundă întrebărilor care frământă victima. Mediatorul trebuie să ofere victimei informații referitoare la rolul programului de mediere, la modul de desfășurare a întâlnirii propriu-zise, la participanți și orice alte informații solicitate de victimă. Este foarte probabil ca aceasta să solicite informații referitoare la infractor: este interzis mediatorului a oferi asemenea informații fără acordul prealabil al infractorului. Victima trebuie ajutată să își ventileze emoțiile și sentimentele și să simtă că ea reprezintă o prioritate. În acest sens, mediatorul trebuie să ofere victimei posibilitatea de a alege locul și momentul întâlnirii — cu condiția să nu existe alte impedimente obiective care să oblige la un anumit loc și o anumită oră —, să decidă dacă întâlnirea va începe cu povestea sa sau dacă vrea să înceapă infractorul, dacă dorește participarea unor anumite persoane oficiale etc. Totodată, mediatorul trebuie să asigure victima că poate întrerupe oricând întâlnirea, dacă nu se simte în siguranță sau dacă încearcă un sentiment de revictimizare.

În momentul în care mediatorul constată că atât victima, cât și infractorul sunt deplin pregătiți pentru a se putea întâlni, va face preparativele necesare și va informa părțile asupra locului și orei de începere.

Întâlnirea propriu-zisă începe cu reamintirea de către mediator a regulilor de desfășurare care trebuie respectate de toți participanții. În încheierea introducerii, mediatorul prezintă faptele așa cum sunt ele cuprinse în actele oficiale — rechizitoriul, sentința etc. — după care dă cuvântul victimei sau infractorului — așa cum s-a stabilit în întâlnirile prealabile — pentru a-și expune punctul de vedere. Acest lucru se petrece sub formă narativă, cealaltă parte ascultând fără să intervină. După epuizarea fazei narative, mediatorul va încuraja dialogul dintre părți și va permite intervențiile — directe sau indirecte — ale celorlalți participanți. Atât faza narativă, cât și cea de dialog trebuie să beneficieze de o durată nelimitată în timp: pauzele și momentele de tăcere trebuie respectate și trebuie lăsat timp suficient exprimării părerilor sau derulării dialogului, cu condiția ca acesta să nu degenereze. Oricare dintre părți poate solicita și obține întreruperea întâlnirii dacă va considera că nu este în siguranță sau că această întâlnire nu își mai are rostul. Mediatorul nu poate întrerupe întâlnirea decât dacă există riscul ca discuțiile să degenereze în violență și, în acest caz, va discuta din nou separat cu cele două părți. Dacă acestea doresc să continue dialogul, dorința lor trebuie satisfăcută, dar numai după ce mediatorul își ia toate măsurile pentru desfășurarea întâlnirii în condiții de siguranță.

La dorința uneia sau ambelor părți, concluziile și rezultatele întâlnirii de mediere pot fi cuprinse într-o înțelegere scrisă, astfel încât întâlnirea să primească o și mai mare încălțătură morală prin încheierea unui act. Copii ale documentului se remit părților, mediatorului și, după caz, judecătorului sau procurorului.

După cum se poate observa, schema de desfășurare a procesului este destul de simplă. Infractorul își asumă responsabilitatea acțiunilor și conștientizează consecințele produse asupra celor din jurul său — apropiați sau străini. Acest fapt se petrece de față cu familia sa și cu persoanele, la început total necunoscute, care vin în sprijinul victimei. Relația infractor-victimă, la început conflictuală și tensionată se modifică în timpul procesului, atunci când infractorul ia act direct de sentimentele victimei, iar aceasta din urmă realizează dorința infractorului de a căuta iertarea pentru faptele sale și de a găsi soluții pentru comportamentul viitor. Centrul de greutate al relației se deplasează astfel de la o inițială blamare a infractorului spre dorința victimei, infractorului și comunității de a găsi soluții pentru viitor. Schimbul de opinii, de informații, cunoașterea mai bună a unuia de către celălalt, acceptarea responsabilității și a obligației morale de reparare a răului făcut, permit părților să considere infracțiunea ca un fapt aparținând trecutului și să-și concentreze atenția asupra consecințelor pe care le va avea pe viitor de înfruntat, de această dată, infractorul, și a beneficiilor care pot apărea pentru victimă și comunitate. O consecință logică a acestei acțiuni este conștientizarea de către infractor a faptului că ajutarea victimei și a comunității nu reprezintă un act de slăbiciune, ci o dovadă de unanimitate și că este nu numai în beneficiul acestora, ci și al propriei persoane.

În urma „procesului” de justiție restaurativă infractorul trage multe și profunde învățăminte din „confruntarea” directă cu victima. Pus față în față cu o victimă plină de mânie pentru tot ceea ce s-a întâmplat, orice infractor „normal” trăiește un sentiment de jenă. Faptul că întâlnirea are loc în prezența familiei sale și a

dobândirii unei abilități sociale care să-i ajute pe viitor să evite situațiile de criză, sau să le rezolve într-o manieră pozitivă, benefică tuturor părților implicate. Atât răul cât și binele se învață! Totul depinde de modelul educațional avut la dispoziție atunci când a fost mai mare nevoie.

multor persoane străine face ca acest sentiment de jenă să se transforme într-un sentiment de rușine. Iar acest sentiment de rușine reprezintă primul pas pe calea „restaurării”, pe calea unei evoluții pozitive în procesul de reintegrare socială a infractorului. Mulți dintre infractorii care au trăit experiența unor astfel de întâlniri – acolo unde acestea se practică pe o scară tot mai largă – au afirmat că preferau să nu fie „obligați” să facă față acestei încercări și că era mai bine dacă „judecătorul s-ar fi ocupat singur de problemă”. Aceste întâlniri au un puternic impact asupra infractorilor: cuvintele victimei lor, indiferent de tonul folosit, consecințele faptei comise le explodează în față, iar ei sunt obligați să accepte această confruntare și să-și asume direct și de față cu martori responsabilitatea pentru fapta comisă. Pe acest gen se clădește ulterior întregul eșafodaj al reintegrării sociale

Practicile specifice conceptului de justiție restaurativă

Pe plan mondial sunt puse în aplicare o diversitate de practici născute în baza principiilor acestui nou concept, dar se poate stabili un set de practici care sunt comune, fiind utilizate cu succes peste tot în lume:

- a – **Medierea directă Victimă/Infractor** – reprezintă modelul clasic de „proces restaurativ”, în care victima și infractorul se întâlnesc față în față, în prezența unui mediator. Este cea mai delicată metodă de abordare, mediatorul necesitând aptitudini deosebite pentru pregătirea și desfășurarea întâlnirii. Concluziile la care ajung, de comun acord, părțile participante fac cel mai adesea obiectul unei înțelegeri scrise.
- b – **Medierea indirectă Victimă/Infractor** – este o metodă folosită în cazurile în care una dintre părți, cu toate că își afirmă dorința de a participa la activitate restaurativă, are motive temeinice să evite întâlnirea directă. În acest caz, mediatorul alege o „navetă” ca mesager între victimă și infractor, fie propune și supraveghează desfășurarea unei corespondențe între părțile implicate.
- c – **Întâlniri Familiale Victimă/Infractor** – sunt caracterizate de o deosebit de puternică încălcare emoțională și moralizatoare. În acest tip de întâlniri, victima și infractorul sunt însoțiți de familiile acestora și de alte persoane apropiate afectate indirect de comiterea infracțiunii, care iau atitudine și își exprimă punctele de vedere referitor la situația creată. La aceste întâlniri, alături de mediatori pot participa și profesioniști din domeniul justiției penale.
- d – **Întâlniri Comunitare Victimă/Infractor** – acest tip de întâlniri sunt cele mai apropiate de practicile ancestrale care fundamentează conceptul modern de justiție restaurativă: întreaga comunitate poate participa, alături de victimă, infractor și familiile acestora, la găsirea celor mai adecvate soluții pentru îndepărtarea cauzelor care au condus la comiterea infracțiunii și la rezolvarea consecințelor provocate de această situație. Întâlnirile sunt conduse, în general, de mediator, dar există multe practici în care acestea sunt conduse chiar de un judecător.
- e – **Grupuri Victime/Infractori** – această metodă este utilizată în cazul în care infractorii nu au fost descoperiți sau dacă una dintre părți refuză să participe la orice fel de acțiune restaurativă. În asemenea situații formează grupuri care sunt constituite din infractori și victime care nu au o legătură directă dar care au comis sau au suferit același tip de infracțiune. Este o metodă prin care se reușește o ventilare a sentimentelor și se obține stabilitatea emoțională necesară recuperării.
- f – **Mediere Surogat Victimă/Infractor** – există cazuri în care una dintre părți refuză participarea la o acțiune restaurativă, iar cealaltă este prea timidă sau vulnerabilă pentru a participa la o întâlnire de grup. În aceste situații se asigură o întâlnire față în față dar se face apel la o victimă sau un infractor surrogat – o persoană care a suferit sau a comis același tip de infracțiune și se află în aceeași situație de refuz sau vulnerabilitate.

Chiar dacă prezentarea de mai sus este scurtă, cred că se poate obține imaginea diversității și multitudinii de practici care pot fi imaginare și utilizate pentru a obține rezultate care să satisfacă victimele și comunitatea și care să aibă efectul moralizant atât de necesar asupra infractorilor. În evoluția sa, conceptul de justiție restaurativă nu se rezumă la aplicarea acestor practici specifice, ci s-a dezvoltat cuprinzând și metodele tradiționale ale justiției penale, cu deosebirea că impune și urmărește atingerea unor rezultate cu adevărat restaurative. În acest sens, au fost reconsiderate scopurile pentru care se impun și modalitățile prin care se aplică compensațiile financiare/materiale, repararea directă sau simbolică a pagubelor, munca în folosul victimelor sau a comunității, planurile de acțiune pentru obținerea modificărilor comportamentale în viața infractorilor. De asemenea, practicile restaurative, atât cele specifice cât și cele cu scop restaurativ, sunt folosite în orice moment al „circuitului penal”: poliție, parchet, instanță de judecată, în timpul executării pedepsei, în perioada dinaintea punerii în libertate a deținutului și chiar și în perioada post-penală.

Se cere cu necesitate extinderea vocabularului execuțional penal, iar instituția care trebuie să grăbească și să susțină în permanență acest proces, fiind direct interesată și responsabilă este Administrația Națională a Penitenciarelor.

Au fost scrise tomuri întregi și vor mai fi încă multe scrise pentru a analiza și îmbunătăți conținutul teoretic și practic al acestui concept astfel încât voi încerca doar o rezumare a opțiunii restaurative:

Esența infracțiunii o reprezintă agresiunea sau răul produs: victimelor, comunității și infractorilor.

Scopul justiției este de a identifica nevoile și de a oferi o „vindecare a rănilor” produse victimelor, comunității, infractorilor și relațiilor dintre aceste părți.

Derularea procesului de înfăptuire a actului de justiție implică activ victimele, infractorii și comunitatea în găsirea soluțiilor și maximizează schimbul de informații între cele trei părți.

Tuturor părților li se oferă posibilitatea pentru a-și exprima emoțiile și sentimentele și a conștientiza fapta și consecințele acesteia, a decide ce trebuie făcut pentru „a îndrepta lucrurile” și a discuta despre intențiile și comportamentele viitoare.

Înțelesul restaurativ al responsabilității recunoaște că agresiunea creează obligații: obligația principală este a infractorilor pentru a conștientiza consecințele și a-și asuma responsabilitatea răului produs victimei – dar și societatea este responsabilă față de victimă și față de infractori.

Totul se reduce la a face pace în viețile și lumile noastre. Acest lucru nu necesită o modificare a naturii umane ci doar de o recunoaștere că absolut toți, indiferenți de proveniență sau de comportamentul afișat la un moment dat, suntem caracterizați și de o latură bună și că putem în orice moment reanaliza energiile dinspre violență înspre blândețe.

Învățăm să respectăm dacă suntem respectați și nu dacă suntem tratați fără pic de respect. O justiție care vindecă este o justiție care respectă.

În concluzie, ce așteaptă cu adevărat societatea de la actul de justiție și de la pedeapsă? Toată lumea este de acord că scopul urmărit este acela de a îi face pe infractori să înțeleagă gravitatea acțiunii întreprinse și să reducă riscul ca aceștia să recidiveze. Dorim ca, în și prin executarea pedepsei, infractorii să învețe să facă alegeri corecte și cinstite în viață, să dobândească sentimentul de valoare personală dat de unicitatea și irepetabilitatea ființei umane, să recunoască și să respecte faptul că și cei din jurul lor au aceleași drepturi și libertăți care nu trebuie încălcate, să conștientizeze consecințele grave, directe sau indirecte, pe care actul infracțional le are asupra unei multitudini de persoane – victima și familia acesteia, propria persoană și propria familie, comunitatea în ansamblul ei –, să înțeleagă și să învețe că a-ți păsa de ceilalți și a-i respecta nu reprezintă un semn de slăbiciune ci unul de forță, să învețe să își asume responsabilitatea propriilor acțiuni, să își dezvolte acele aptitudini și abilități care să îi ajute să ducă o viață normală, cu respectarea legilor, în societatea liberă. Oare nu acestea sunt adevăratele scopuri ale pedepsei? Pedepsim doar pentru a creca suferință fizică și morală sau pentru a încerca să îi responsabilizăm, să demonstrăm respect pentru propria persoană și, implicit, pentru cei din jur? Dar ce reușim să realizăm? Nefind o caracteristică specifică doar sistemului penitenciar românesc, îmi permit să citez o prezentare făcută de dl Dennis Challen, judecător în Wisconsin, S.U.A.:

„Vrem ca ei să aibă stimă și valorizare de sine...”

Așa că le distrugem stima de sine.

Vrem ca ei să fie responsabili...”

Așa că le luăm orice responsabilitate.

Vrem ca ei să fie parte a comunității...”

Așa că îi izolăm de comunitate.

Vrem ca ei să gândească pozitiv și constructiv...”

Așa că îi înjosim și îi facem nefolositori.

Vrem ca ei să nu fie violenți...”

Așa că îi punem într-un loc unde sunt înconjurați de violență.

Vrem ca ei să fie oameni blânzi și iubitori...”

Așa că îi supunem urii și cruzimii.

Vrem ca ei să nu mai fie niște duri...”

Așa că îi punem acolo unde numai duri sunt respectați.

Vrem să nu se mai întovărășească cu ratații...”

Așa că punem toți ratații sub același acoperiș.

Vrem ca ei să nu ne mai exploateze...”

Așa că îi punem acolo unde toți se exploatează unii pe alții.

Vrem ca ei să-și controleze propriile vieți și probleme, să nu mai fie paraziți...”

Așa că îi facem să devină total dependenți de noi.”

Trebuie găsite noi modalități privind regimul de executare a sancțiunilor penale și a tratamentului aplicat deținuților, care să răspundă cât mai eficient cerințelor impuse de orientările penale moderne:

Justiția Restaurativă în sistemul penitenciar

Asemenea tuturor sistemelor penitenciare de pe plan mondial, nici în România închisorile încă nu au reușit să își demonstreze eficiența pe care societatea o așteaptă de la ele, numărul recidiviștilor crescând în mod constant: la 30 iunie 2000 în penitenciarele românești exista un procent de recidiviști de 39,61%, dar logica ne obligă ca la acest procent să adăugăm și pe cei au antecedente penale (18,05%), ajungând astfel la rezultatul că 57,66% dintre deținuții au avut contact, într-un fel sau altul, cu sistemul de justiție penală, față de 30%, respectiv 49% în anul 1995.

Similar cu principiile și modelele aplicate pe plan mondial în anumite etape ale procesului penal, și în interiorul locurilor de deținere utilizarea modelului de justiție restaurativă implică nevoia de a restaura relația dintre victimă, infractor și comunitate, a cărei natură și stabilitate a fost cel puțin „deranjată” prin comiterea infracțiunii. Introducerea principiilor și practicilor justiției restaurative în modul de organizare și funcționare a așezămintelor penitenciare reprezintă un ideal al întregii mișcări mondiale creată pentru susținerea implementării noului concept în sistemele de justiție penală. Un ideal, deoarece acest fapt înseamnă că în interiorul unuia dintre cele mai stricte instituții se va produce o reorientare a culturii penale spre rezolvarea tuturor stărilor conflictuale prin comunicare și consultare între părți, cu luarea în considerare a nevoilor și așteptărilor acestora. Acest pas înseamnă foarte mult atât pentru societate și sistemul justiției penale în ansamblu – așa cum am văzut din prezentarea conceptului de justiție restaurativă – dar și pentru instituția penitenciară, deoarece aplicarea acestor noi principii și metode nu se adresează doar triadei victimă – infractor – comunitate, ci și relațiilor stabilite între personalul penitenciar și deținuți și relațiile profesionale și personale dintre lucrătorii din penitenciar.

Folosind un model de justiție restaurativă vom putea utiliza perioada privativă de libertate pentru a oferi posibilitatea confruntării deținutului cu consecințele acțiunilor sale astfel încât acesta să își asume responsabilitatea atât pentru el, cât și față de victimă și comunitate. Acest lucru înseamnă și implicarea deținutului, ori de câte ori este posibil, în acțiuni directe pentru a oferi victimei și comunității repararea răului produs. Obiectivul principal îl constituie ajutarea deținutului să își abandoneze rolul său pasiv.

Acest obiectiv este deosebit de important deoarece un lucru este evident în contextul penitenciar actual: „Închisorile încurajează negarea și permit infractorilor să-și împărtășească unii altora negarea. Negarea în grup dă forță, întărește. În acest cadru remușcările și bunăvoința sunt virtual inexistente. În schimb, un sistem care permite victimei să-și exprime durerea resimțită personalizează infracțiunea și obligă infractorul să asculte și să conștientizeze. Negarea este dificilă și acceptarea responsabilității e singura posibilitate logică. Infractorul înțelege și conștientizează direct, nu mod participativ, consecințele faptelor sale și nu prin intermediul unei bucați de hârtie, fie ea proces-verbal sau rechizitoriu, sau a unei terțe persoane”. (Helen Bowen – „Justiție Restaurativă – Teme și Practici Contemporane”).

Câteva din avantajele oferite de această nouă abordare sunt evidente din rezultatele intermediare ale experimentelor aflate încă în faze inițiale de desfășurare în acest moment la nivel european, respectiv în sistemele penitenciare din Belgia și Anglia, singurele care au trecut la implementarea conceptului de justiție restaurativă în executarea pedepselor cu privire de libertate:

- 1 – Dezvoltarea în interiorul închisorilor a unei culturi bazate pe respect, prin dezvoltarea structurilor pentru o consultare eficientă între diferitele servicii ale penitenciarelor și sensibilizarea tot mai puternică a personalului penitenciar față de principiile justiției restaurative.
- 2 – Oferirea posibilității de comunicare directă sau indirectă între infractori și victime prin:

- a) stabilirea unor structuri consultative între serviciile interne și cele externe;
- b) conștientizarea și sensibilizarea deținuților față de problemele victimelor și față de conceptul de justiție restaurativă;
- c) conștientizarea și sensibilizarea victimelor și comunităților față de problemele infractorilor, de rolul pedepselor privative de libertate și față de conceptul de justiție restaurativă.

Pentru a putea stabili modul și domeniile în care principiile și practicile specifice justiției restaurative pot fi aplicate în interiorul sistemului penitenciar trebuie, înainte de toate, să definim scopul privării de libertate. Într-adevăr, scopul principal al privării de libertate a infractorilor este acela de a proteja comunitatea de acțiunile acestora. Dar această protecție nu înseamnă doar una pe termen scurt (separarea, izolarea infractorului într-o situație penitenciară), ci în special o protecție pe termen lung, care nu poate fi atinsă decât printr-o eficiență reintegrare socială. Acest lucru înseamnă acțiuni care să ajute infractorul să se decidă să nu mai recidiveze și să

- Executarea sancțiunii fără a rupe, pe cât posibil, legăturile sociale ale individului (în semilibertate, sau chiar direct în libertate);

ducă o viață cu respectarea legilor. În penitenciare, programele adresate resocializării se bazează de cele mai multe ori numai pe eforturile și energia unui foarte mic, mult prea mic număr de persoane. Aceasta se întâmplă în pofida Regulii 65 din Standardele Minime pentru Tratatamentul Deținuților (O.N.U., 1984) unde se afirmă că: „Tratatamentul persoanelor condamnate la închisoare sau la măsuri similare trebuie să aibă ca obiectiv, atât cât permite durata sentinței, sădirea în acestea a dorinței de a duce o viață cu respectarea legilor după punerea în libertate și a-i învăța cum să facă acest lucru. Tratatamentul trebuie să încurajeze respectul de sine și să le dezvolte sîniul responsabilității”.

Acest aspect primește o nouă dimensiune prin aplicarea principiilor justiției restaurative în instituțiile penitenciare, fapt care ar conduce la o eficientizare a programelor desfășurate în perspectiva resocializării deținuților. Cum poate fi atins acest obiectiv?

În primul rând este nevoie de elaborarea unei strategii naționale în care prioritatea să o reprezinte schimbarea mentalității prevalente în instituțiile noastre, datorată în mare parte faptului că închisoarea, în mod tradițional, este percepută ca o instituție care trebuie să aibă un control total, fizic și psihic, asupra tuturor acelor care trăiesc sau muncesc perioade mai lungi sau mai scurte de timp în interiorul zidurilor. Din păcate, aceasta nu este numai percepția „societății libere”, ci și a personalului propriu. Schimbarea mentalității trebuie să înceapă cu acceptarea realității că deținuții sunt persoane care se află doar pentru moment în custodia noastră, că orice om poate greși, dar și că orice om poartă în el o sămânță de bunătate și se poate schimba, că pedeapsa privativă de libertate nu înseamnă altceva decât priver de libertate și că penitenciarele sunt instituții sociale menite să construiască personalități și caractere care să fie folositoare societății după momentul punerii în libertate. Pentru realizarea acestei schimbări trebuie pornit de la introducerea în programele de învățământ – atât ale Școlii Naționale de Administrație Penitenciară, cât și în cadrul pregătirii periodice a personalului – a unei noi materii care să ofere posibilitatea acumulării de cunoștințe teoretice și practice în domeniul justiției restaurative.

Pregătirea personalului nostru în această direcție trebuie dublată de aplicarea principiilor justiției restaurative în activitatea cotidiană desfășurată cu deținuții, fapt pentru care aceste principii trebuie să se regăsească atât în reglementările privind aplicarea regimului penitenciar, cât și în atitudinea adoptată de toate cadrele, indiferent de funcție sau loc de muncă, în timpul executării serviciului. În acest fel, fiecare lucrător de penitenciar va reprezenta un model educațional pozitiv pentru deținuții cu care lucrează, asigurându-se prelungirea intervențiilor socio-educative specializate și după terminarea orelor alocate acestor activități prin crearea și menținerea în permanență a unui climat restaurativ în întreg spațiul de deținere, pe întreaga durată a unei zile. În acest sens, consider că este necesară formarea câte unui lucrător de penitenciar în fiecare instituție care să dețină calitatea de consultant al directorului/comandantului de penitenciar pentru aplicarea conceptului și utilizarea practicilor justiției restaurative. Acest cadru, membru al serviciului/biroului socio-educativ din unitatea respectivă va putea, pe lângă calitatea de consultant, să dețină funcția de mediator al conflictelor care apar între deținuți, între aceștia și lucrătorii de penitenciar sau chiar între lucrătorii din penitenciar și, cu atât mai important, în situații de criză: revolte individuale sau de grup, luări de ostateci etc.

Un al doilea pas îl reprezintă elaborarea și desfășurarea de activități prin care să se caute obținerea unor rezultate restaurative. Astfel rezultate se concretizează prin:

- a) asumarea sinceră a responsabilității pentru acțiunile trecute, dar mai ales pentru cele viitoare;
- b) rușine pentru acte sau acțiuni care contravin normelor și valorilor sociale;
- c) compasiune pentru victimă și dorința de a îndrepta, moral sau material, răul produs;
- d) adoptarea unui comportament pro-social nedisimulat;
- e) dorința de reconciliere cu victima și cei apropiați acesteia;
- f) reconcilierea cu propria familie și cu societatea în ansamblul acesteia.

Aceste rezultate pot fi obținute fie prin utilizarea metodelor specifice conceptului de justiție restaurativă, fie prin adaptarea la noile cerințe a metodelor utilizate în intervențiile socio-educative, urmărind cu prioritate obținerea de efecte restaurative. Printre acestea pot fi enumerate, fără o prezentare limitativă:

- medierea infractor-victimă;
- grupuri de reconciliere familială;
- grupuri de reconciliere comunitară;
- comunitatea terapeutică în spațiul de deținere;
- consiliere individuală și de grup;
- munca în folosul victimelor;
- programe educaționale în domeniul relaționării și comunicării;

- Activarea cât mai puternică a procesului de pregătire a condamnaților pentru reîntoarcerea lor în societate, pentru a duce o viață cu respectarea legilor și a se îndepărta tot mai mult de spectrul recidivei.

- programe pentru control temperamental și rezolvarea conflictelor;
- programe de alfabetizare, școlarizare și calificare profesională;
- programe pentru ridicarea nivelului de cultură și educație morală;
- planificarea executării pedepsei cu participarea directă și activă a deținuților;
- programe speciale de pregătire pentru punerea în libertate, cu participarea activă a deținuților, familiei și a comunității în care acesta se va reîntoarce.

Adoptarea metodelor de lucru specifice justiției restaurative, adaptarea metodelor deja tradiționale pentru a obține rezultate restaurative, implicarea activă a victimelor și comunităților în procesul de resocializare a deținuților și deschiderea instituțiilor penitenciare spre societatea liberă – în special prin intermediul serviciilor/birourilor socio-educative – va produce cu siguranță emulația necesară nu atât schimbării percepției pe care societatea o are referitor la instituțiile noastre, cât mai ales pentru atingerea obiectivului atât de important reprezentat de „reducerea riscului de recidivă printr-o eficientă reintegrare socială a infractorilor”.

Un punct extrem de important îl reprezintă faptul că, indiferent cât de profunde sunt intervențiile socio-educative pe perioada detenției, rezultatele obținute în timpul executării pedepsei ar fi total și definitiv anulate fără o urmărire a comportamentului ulterior punerii în libertate și fără o sprijinire a eforturilor foștilor deținuți de a se reintegra în societatea liberă. În acest sens, este absolut necesară unificarea activităților desfășurate de serviciile socio-educative penitenciare și serviciile de reintegrare socială și supraveghere. Pentru a oferi eficiența datorită acestor intervenții la nivelul întregii țări și asupra tuturor infractorilor – sau cel puțin a unei cât mai mari majorități a acestora, considerăm ca fiind importantă nu numai simpla colaborare, ci unificarea instituțională a acestor servicii.

Pentru a asigura o implementare eficientă a conceptului de justiție restaurativă în sistemul penitenciar românesc, propun elaborarea unui plan național de acțiune, cu următoarele etape:

- 1 – Desfășurarea de programe experimentale, în 3-4 unități penitenciare (printre care obligatoriu un Centru de Reeducare a Minorilor), cu o durată de 6-12 luni și care să aibă următoarele faze:
 - a – selecționarea și pregătirea consultanților;
 - b – instruirea generală a lucrătorilor de penitenciar și specifică a membrilor serviciilor/birourilor socio-educative;
 - c – adaptarea programelor socio-educative tradiționale;
 - d – introducerea treptată a metodelor de lucru cu deținuții specifice justiției restaurative (în special medierea victimă-infractor și grupurile de reconciliere familială și comunitară);
- 2 – Evaluarea rezultatelor obținute în programele experimentale;
- 3 – Selecționarea și pregătirea consultanților în domeniul justiției restaurative pentru fiecare unitate penitenciară;
- 4 – Desfășurarea de cursuri de specialitate pentru utilizarea metodelor practice specifice conceptului de justiție restaurativă;
- 5 – Introducerea justiției restaurative ca materie de bază în pregătirea lucrătorilor de penitenciar;
- 6 – Elaborarea de propuneri legislative și reglementări penitenciare bazate pe aplicarea principiilor de justiție restaurativă.

Punerea în aplicare a programelor experimentale nu implică resurse umane și costuri suplimentare. Din cele prezentate mai sus se poate observa că, în general, activitatea serviciilor/birourilor socio-educative nu se modifică într-un mod radical. Singurul aspect de noutate este că în fiecare serviciu/birou va trebui special pregătită o persoană, din rândul personalului existent, care să elaboreze programe restaurative de intervenție și să pună în aplicare, în calitate de mediator, a practicilor specifice noului concept. Ceilalți membri ai serviciului/ biroului socio-educativ vor desfășura în continuare activitățile tradiționale, cu specificația că se va urmări cu prioritate obținerea unor rezultate restaurative. Deținuții care vor fi cuprinși în desfășurarea programelor experimentale vor fi atent selecționați, în baza unor criterii clare – domiciliul în zonă și participare voluntară atât a deținuților cât și a victimei, comportament corespunzător etc.

Cu siguranță că derularea unui program experimental de justiție restaurativă în sistemul penitenciar va avea rezultate pozitive. Iar dacă are rezultate pozitive în sistemul penitenciar, cu siguranță rezultatele vor fi și mai bune în momentul extinderii programului la nivelul comunității locale.

Un asemenea mod de abordare a actului de justiție va fi benefic pentru o schimbare majoră nu numai a atitudinii comunității față de instituțiile justiției penale, ci și a membrilor comunității unii față de alții, ajutând astfel

Sistemul execuțional penal trebuie să-și aducă contribuția la împlinirea unuia dintre cele mai incitante aspecte ale existenței umane: educația binelui!

la crearea unor comunități mai sigure, mai interesate și mai responsabile de soarta „aproapelui“, mai deschise spre rezolvarea comună a problemelor sociale și mai oneste. Dacă vom avea suficientă voință să recunoaștem că fiecare om are în el o sămânță de bunătate, atunci fără îndoială că vom reuși să construim comunități în care să putem trăi în siguranță și în pace unii cu alții.

Pe plan mondial, conceptul de justiție restaurativă câștigă tot mai mult teren, fiind aplicat cu rezultate deosebite atât în rezolvarea conflictelor, cât și, cu precădere în ultimii ani, în procesele penale și în executarea pedepselor.

Și pentru Justiția din România a venit momentul să-și analizeze poziția, atât față de victime cât și față de infractori, care trebuie priviți ca fiind membri ai societății și un produs al acesteia: indiferent de fapta comisă și de pedeapsa aplicată, mai devreme sau mai târziu aceștia se vor întoarce în societate. Cum? Depinde numai de noi, ceilalți membri ai societății! Creșterea eficienței reacției sociale față de criminalitate – respectiv sancțiunea penală ca efect al acesteia – constă în atingerea unei finalități viabile. Această finalitate nu poate fi, în nici un caz, eliminarea sau exterminarea fizică, sau excluderea socială a individului respectiv. Gândindu-ne că, prin simpla ei aplicare, o sancțiune penală duce invariabil la apariția unor mari probleme sociale pentru individ – dintre care etichetarea ca pușcăriaș și criminal are efecte nebănuite – înfăptuirea actului de justiție trebuie să acorde delinventului, ca finalitate, posibilitatea de a duce în viitor o viață socială decentă și acceptabilă atât pentru el, cât și pentru societate, odată sancțiunea fiind executată.

În acest context, Justiția trebuie să-și reconsidere atitudinea față de triada infractor-victimă-societate și să-și extindă cât mai mult posibil contactele cu comunitatea pe care o deservește, la rândul ei societatea fiind obligată să-și asume responsabilitatea atât pentru sancționarea, cât și pentru recuperarea delinventului: comunitatea joacă un rol deosebit de important în „tratarea“ comportamentelor recunoscut ca fiind antisociale. În acest sens nu trebuie să ne gândim numai la sistemul execuțional penal, ci la Justiție în ansamblul său: revenirea la Curțile cu Juri reprezintă numai un exemplu prin care s-ar putea realiza o responsabilizare a societății, ci și modificarea imaginii pe care comunitățile o au referitor la actul de justiție în sine.

În ceea ce privește aplicarea sancțiunilor, obiectul acestora nu mai trebuie să îl constituie exclusiv fapta, ci trebuie luat în considerare delinventul ca ființă umană, cu o anumită personalitate, cu un comportament datorat unor cauze specifice, cu aptitudini, nevoi și trebuințe, cu un anumit nivel de cultură, educație și calificare profesională. În ultimă instanță, delinventul nu este altceva decât un membru al societății care, într-un anumit context socio-psihologic, a încălcat normele stabilite pentru o viață normală în colectivitate. Adeseori acestea sunt prezentate ca „norme ale celor puternici, pentru cei slabi“. Într-adevăr ele sunt norme impuse de cei care au puterea să treacă peste greutățile vieții cotidiane și care sunt aplicate celor ce nu pot singuri să facă acest lucru, norme care vor fi mereu încălcate de cei slabi, care nu au educația și aptitudinile necesare supraviețuirii și care vor fi întotdeauna pedepsiți. Dar cei puternici nu trebuie doar să pedepsească, ci trebuie să și ajute.

Convingerea mea este că modul de viață delinvent se învață, iar noi, cei care am avut „șansa“ să fim educați pentru a duce o viață cu respectarea semenilor și a legilor, suntem obligați din punct de vedere moral să îi ajutăm pe cei cărora viața nu le-a oferit această șansă sau care nu au avut puterea să profite de ea... Numai în acest fel vom putea demonstra că modul nostru de a fi este cel corect! Numai așa vom putea lupta pentru și vom putea visa la atingerea idealului oricărei societăți civilizate: reducerea, dacă nu chiar eradicarea delinvenței! Ideal poate mult prea îndepărtat, dar pentru atingerea căruia merită să facem eforturi, indiferent cât de mari! Ce este de preferat: un individ pierdut, fizic și/sau moral, pentru societate, sau un individ recuperat?

Pentru ca Justiția să fie cu adevărat utilă societății, ea trebuie să înțeleagă care este adevărul său rol: nu acela de a elimina indivizii indezirabili, ci de a recupera membrii societății!

Consider că pentru sistemul penal românesc, implementarea acestui nou concept ar reprezenta un pas important în direcția alinierii la standardele europene, iar sistemul penitenciar, prin aplicarea practică a acestui concept pentru prima dată în România, s-ar constitui din nou într-un exponent al reformei penale din țara noastră.

Sunt sigur că bunătatea proverbială a poporului român – care nu a dispărut, ci a fost doar în mod voluntar estompată datorită greutăților întâmpinate de fiecare în parte în această perioadă istorică – ne va ajuta să demonstrăm că aplicarea cu succes a acestei noi modalități de abordare în justiția penală din România nu este o utopie. Dacă vom avea suficientă voință să ne recunoaștem fiecare propriile greșeli și vom găsi puterea să acceptăm că oricine poate cădea în păcat, dar și că fiecare om are în el măcar o sămânță de bunătate și că toți avem dreptul la „încă o șansă“, atunci fără îndoială că vom reuși să construim, așa cum preconiza Helen Bowen, comunități în care să putem trăi în siguranță și în pace unii cu alții.

Va trebui să respectăm la nesfârșit afirmația făcută de criminologul canadian Irvin Waller în cadrul celui de-al XI-lea Congres al Societății Internaționale de Criminologie (Budapesta, 1993): „E timpul să nu mai omorâm crocodilii! A venit momentul să asanăm mlaștina!”

9.5.1. Noi direcții în perfecționarea regimului pedepselor. Sistemul probațiunii în România

Instituția probațiunii, ce se află actualmente în atenția Ministerului Justiției, sugerează câteva modalități de rezolvare a problemei supraaglomerării penitenciarelor din România, promovează o manieră integrativă de lucru cu infractorii care prezintă un pericol scăzut, de eficiență scăzută față de modalitățile clasice din sistemul nostru penal.

Așadar, probațiunea este o instituție care are originea în spațiul anglo-saxon dar care a fost preluată și adaptată și de țări ca: Franța, Belgia, S.U.A., Germania și, mai nou, Ucraina și Jamaica.

Serviciul de probațiune a fost inițiat încă din secolul trecut de către organizațiile filantropice de pe lângă Biserica Anglicană. În 1907 acest sistem este legalizat printr-un act normativ numit „Probation of Offenders Act”, care oferea magistraților autoritatea de a numi și angaja ofițeri de probațiune pe lângă instanțe⁴¹.

În România, probațiunea a fost concepută ca o activitate de reducere a cazurilor de condamnare la pedeapsa închisorii și de mărire a eficienței acțiunilor de resocializare, abia de la sfârșitul anului 1996.

Proiectul de lege privind probațiunea cuprinde dispoziții referitoare la principiile și obiectivele acesteia, organizarea sistemului, activitatea serviciilor specializate de probațiune ce pot fi dispuse de organele de urmărire penală sau instanțele de judecată.

Acest proiect de lege, acceptat de Ministerul Justiției și trimis la Consiliul Europei, va fi dezbătut în Parlamentul României în perioada imediat următoare pentru a se crea cât mai curând cadrul legal necesar pentru această activitate.

Pentru a înțelege și mai bine ce conține în sine conceptul de probațiune voi cita definiția data de doamna M. Tomic-Malic și a dlui D. Kalogeropoulos în lucrarea „Probațiunea în Europa”, editată de Consiliul Europei în iunie 1981⁴²: „Probațiunea este o modalitate de penalizare cu fundament socio-pedagogic, caracterizată printr-o combinație între supraveghere și asistență. Ea este aplicată în regim de libertate delincvenților selecționați în funcție de personalitatea lor

Publications, 1999; 4. Consedine Jim, Bowen Hellen – „Restorative Justice – Contemporary Themes and Practice”, Ploughshares Publications, 1999; 5. Crawford Adam, Jo Goodey – „Integrating a Victim Perspective within Criminal Justice”, Ashgate Publishing Ltd., 2000; 6. Demet S., Jacqumain C., Parelo E. – „Le développement d'un concept de justice restaurative dans le cadre carceral”, Universite de Liege, 2000; 7. Gheorghe Florian – „Dinamica Penitenciară”, Ed. Oscar Print, 1999; 8. Jacqumain C., Malempre H. – „Orienter l'exécution de la peine vers la reparation”, Universite de Liege, 2000; 9. McCold Paul, Wachtel Ted – „Restorative Justice Theory Valiation”, material prezentat la Conferința Internațională de Justiție Restaurativă, Tubingen, 2000; 10. Mace Anne – „The Restorative Prison Project”, International Centre for Prison Studies, nov. 2000; 11. Orford Jim – „Psihologia Comunității – Teorie și Practică”, Ed. Oscar Print, 1998; 12. Pașcu Andrei – „Justiție Restaurativă”, Revista de Știință Penitenciară nr. 3/2000; 13. Stern Vivien – „A sin Against the Future-Imprisonment in the World”, Penguin Group, 1998; 14. Umbreit Mark S. – „The Handbook of Victim Offender Mediation”, Jossey-Bass Inc., 2001; 15. Van Ness Daniel W. – „Restorative Justice Around the World”, material prezentat la Congresul O.N.U., Viena 2000; 16. Zehr Howard – „Changing Lenses”, Herald Press, Scottsdale, Pennsylvania, 1990; 17. *** – „O nouă agendă pentru reforma penală”, document prezentat la Conferința Internațională pentru Reforma Penală, 13-17.04.1999, Royal Holloway College – elaborat de Penal Reform International și International Centre for Prison Studies; 18. *** – „Guide for Implementing the Balanced and Restorative Justice Model”, U.S. Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 1998; 19. *** – „From Restorative Justice to Transformative Justice”, in Law Commision of Canada Catalogue No. JL 2-6/1999.

41. Revista de știință penitenciară, nr. 3-4/1996.

42. M. Tomic – Malic și D. Kalogeropoulos: „Probațiunea în Europa”, Ed. Consiliului Europei, 1981.

criminologică și de receptivitatea lor în raport cu regimul, scopul principal fiind acela de a oferi subiectului posibilitatea de a-și modifica atitudinea față de viața în societate și de a reintegra în mediul social, la libera sa dorință și fără riscul de a încălca din nou o normă penală.”

9.5.2. Scurtă prezentare a instituției probațiunii

Dicționarul „Oxford Concise” oferă mai multe sensuri cuvântului „probation”, însă cele mai apropiate de sensul pe care îl vom studia noi sunt următoarele două:

- Un proces uriaș sau o perioadă de testare a caracterului sau abilităților unei persoane într-un anumit scop;
- Un sistem de supervizare și monitorizare a comportamentelor unor infractori nepericuloși ca alternativă la închisoare.

Scopul instituției probațiunii este de a realiza o mai bună resocializare și reintegrare a infractorilor în societate, incluzând într-o abordare pragmatică teoriile, metodele și tehnicile științifice din psihologie, sociologie, criminologie, penologie.

În cadrul instanțelor trebuie să existe un ofițer sau un consilier de probațiune. Acesta are două posibilități:

- a) Să supravegheze și să reabiliteze infractorul în comunitate;
- b) Să ofere instanței informații de natură psihologică, sociologică și criminologică despre infractori, propunând măsuri de recuperare a acestora.

Aceste măsuri de recuperare socială a infractorilor au la bază un studiu individualizat asupra delincentului, studiu ce cuprinde:

- Analiza infracțiunii;
- Evaluarea psiho-socială a infractorului: cunoașterea antecedentelor comportamentale;
- Plasarea în context structural, cultural și biografic a infracțiunii, identificarea motivelor, cauzelor posibile, intenției, nevoilor, a posibilităților de alegere;
- Identificarea atitudinii față de infracțiune;
- Evaluarea riscului pe care infractorul îl prezintă pentru comunitate.

Avându-se în vedere efectele de amplificare a conduitei infracționale pe care le are încarcerarea, precum și potențialul de încurajare și susținere a schimbării acestei conduite pe care îl are comunitatea, de cele mai multe ori ofițerul de probațiune propune măsuri non-custodiale comunitare.

Este important să se înțeleagă că ofițerul de probațiune nu apără și nici nu acuză în cadrul procesului penal, ci doar vine cu o altă perspectivă, științific obiectivă, care îl ajută pe judecător să pronunțe o sentință adecvată.

Activitatea de probațiune urmărește:

- Maximizarea auto-determinării individuale a infractorului și asumarea obligațiilor și responsabilităților ce decurg de aici;
- Utilizarea minimală a penalităților și a instituțiilor de exclusiune socială.

Serviciul de probațiune cuprinde următoarele compartimente:

- Biroul de reprezentare în fața instanței;
- Biroul de probațiune din penitenciar;
- Centrul de probațiune;
- Centrul comunitar⁴³.

În cazul în care judecătorul, în urma studierii dosarului, consideră că infractorul nu reprezintă un pericol public ridicat și că o pedeapsă alternativă poate fi mai eficientă, solicită ofițerului de probațiune din cadrul Biroului de Reprezentare un raport numit Raport Pre-sențial.

Acest raport este întocmit de ofițerul de probațiune după ce a intervievat cel puțin o dată infractorul, familia sa, victima, reprezentantul școlii sau a locului de muncă și, eventual, vecinii sau pe oricine poate oferi informațiile relevante despre infractori.

În partea finală a acestui raport, ofițerul de probațiune propune o măsură de resocializare a infractorului care poate fi:

- **Ordin de supervizare;**
- **Ordin de muncă în folos comunitar;**
- **Închisoarea.**

Ordinul de supervizare constă în obligarea infractorului de a întâlni periodic ofițerul de probațiune și de a pune în discuție eventualele dificultăți de adaptare pe care le întâmpină. De asemenea, mai trebuie să-l înștiințeze pe ofițerul de probațiune de fiecare dată când apar schimbări de locuință sau de loc de muncă.

Ordinul de probațiune adaugă noi obligații la cele de mai sus, printre care, unele sunt de ordin terapeutic:

- Să urmeze anumite programe de grup sau individuale ca: alcoolicii anonimi, dezvoltarea abilităților sociale, programe de restructurare cognitivă, dezvoltarea autocontrolului;
- Să urmeze anumite tratamente medicale sau psihiatrice;
- Să nu frecventeze locuri sau spații publice după anumite ore.

Ordinul de muncă în folos comunitar este cel mai complex, presupunând o latură punitivă mai accentuată. Aceasta constă în efectuarea unui număr de ore de muncă neplătită în folosul comunității, neplătită: să curețe străzi, să vopsească sau să vâruiască anumite spații, să ofere sprijin unor asociații guvernamentale sau nonguvernamentale, etc.

Tipul de muncă la care va fi supus infractorul se alege în funcție de particularitățile acestuia, de nevoile și de aptitudinile sale, astfel încât să cuprindă și o latură ergoterapeutică, în același timp.

În cazul în care judecătorul pronunță cu privire la cauza care i-a fost înaintată în instanță de organul de urmărire penală, o **sentință custodială** (cu privarea de libertate), responsabilitățile biroului de probațiune din penitenciar sunt: să organizeze programe de terapie comportamentală, programe de grup centrate pe diverse probleme, programe de rezistență la presiunea grupului și la abuz.

Încă din momentul pronunțării sentinței custodiale, ofițerul de probațiune din penitenciar, începe să-l pregătească pe deținut pentru eliberare prin menținerea și consolidarea relațiilor acestuia cu familia și cu toate persoanele importante pentru acesta, păstrarea locului de muncă sau găsirea unui loc în momentul de după eliberare, rezolvarea problemei locuinței, organizarea unor cursuri de calificare a deținuților.

Specific instituției probațiunii este implicarea victimei în procesul de reabilitare a infractorului în programe tip mediere și reparații, între infractor și victimă.

9.5.3. Probațiunea în România

În perioada imediat următoare lui decembrie 1989, sistemul penitenciar din România a fost supus unor presiuni foarte puternice, venite atât din interiorul cât și din exteriorul său.

Impactul schimbărilor sociale a fost resimțit din plin de sistemul penitenciar, Direcția Generală a Penitenciarelor (D.G.P.) și instituțiile aflate în subordinea acesteia, fiind deseori surprinse nepregătite în fața aflului de persoane și instituții, care își ofereau serviciile pentru diversificarea activităților desfășurate cu deținuții.

În această conjunctură D.G.P. a reacționat pentru a ține pasul cu transformările atât de profunde, constatate la toate nivelele structurale ale societății românești.

Primul pas a fost trecerea acestei instituții în cadrul Ministerului Justiției. Apoi s-a trecut la angajarea unui mare număr de persoane, din viața civilă – mare parte din aceștia fiind: profesori, psihologi și asistenți sociali – fapt care a condus la apariția unei noi mentalități în ceea ce privește relațiile interpersonale și aplicarea tratamentului penitenciar.

Această mișcare reformatoare a fost susținută de multiplele vizite de documentare făcute de cadre de la diferite nivele decizionale și execuționale în statele occidentale cu bogată experiență în domeniul execuțional penal.

Informațiile și documentația aduse de delegațiile care au avut contact cu alte sisteme penitenciare, au permis descoperirea unui concept deosebit de interesant, util și logic:
PROBAȚIUNEA.

Prin studierea prevederilor legislației penale românești s-a ajuns la concluzia că, în principiu, probațiunea, așa cum apare ea în toate țările dreptului european continental, există prevăzută și se aplică în sistemul justiției penale din România. Ceea ce nu există sunt acele servicii specializate – Serviciile de Probațiune – care să pună în executare sancțiunile și măsurile aplicate de comunicate.

Probabilitatea și necesitatea ca ideea creării unui Serviciu de Probațiune în cazul Ministerului Justiției, a prins contur tot mai clar de-a lungul anilor; stagiile de specializare al unor lucrători ai D.G.P. în Franța și Anglia, precum și materialele informaționale și discuțiile purtate de aceste cadre cu reprezentanții justiției și ai administrației publice, au creat în final cadrul necesar demarării Programului Experimental pentru Implementarea Probațiunii în România.

Astfel în 1996, ia naștere primul Serviciu Experimental de Probațiune din România la Penitenciarul Arad. Pe lângă deosebita deschidere demonstrată de conducerea acestuia și de primirea foarte bună făcută acestei noi instituții de către instanțele de judecată și de administrația publică locală, a beneficiat de sprijinul informațional și consilierea tehnică oferită de instituții de specialitate din Anglia.

Experiența acumulată și rezultatele pozitive obținute în cadrul Centrului Experimental de Probațiune Arad au făcut ca într-un interval de timp destul de scurt programul experimental să se extindă la nivelul a încă trei județe – Cluj, Dâmbovița, Vrancea – tot cu implicarea directă a personalului din cadrul instituțiilor penitenciare existente în aceste județe.

Toate aceste 4 centre de probațiune au fost constituite prin Ordine ale Ministrului Justiției care au la bază strategii locale de dezvoltare elaborate de specialiști care încadrează actualele servicii socio-educative din instituțiile penitenciare respective.

Pentru derularea programelor în cele mai bune condiții, centrele experimentale au încheiat protocoale specifice ale căror părți semnate sunt instituțiile din teritoriul ale Ministerului Justiției, Inspectoratele Județene ale Poliției, Administrația Publică Locală și organizații nonguvernamentale care și-au oferit sprijinul pentru reușita acestei acțiuni.

9.5.4. Activitatea practică în programele experimentale

La nivelul fiecărui centru experimental s-a desfășurat o selecție inițială, în urma căreia candidații declarați admiși au parcurs tematica unor cursuri de inițiere – formare, elaborate de

către specialiști ai instituțiilor de învățământ superior din zonele de competență pe baza unui „Manual Cadru” pentru ofiterii de probațiune, întocmit și oferit de cadre didactice ale Departamentului de Probațiune și Muncă Socială al Universității Exer.

O altă caracteristică comună celor 4 programe experimentale o constituie categoriile de delincvenți asupra cărora se acționează cu prioritate:

- Minorii – între 14 și 18 ani;
- Tinerii – între 18 și 20 ani;
- Nerecidiviștii;
- Cazuri speciale, adică delincvenții ale căror caracteristici psiho-sociale obligă din punct de vedere moral preluarea lor de către Serviciul Experimental de Probațiune.

În acest sens, începând cu anul 1996, au trecut prin activitățile desfășurate în cele patru centre penitenciare un număr de peste 2600 de cazuri, din care peste 930 de minori și mai mult de 1450 de tineri.

Din nefericire, introducerea pedepsei cu închisoarea pentru minori a făcut ca majoritatea cazurilor din această categorie să fie condamnați cu privarea de libertate, fie în închisoare, fie în centre de reeducare. Chiar și în aceste condiții dificile, programele experimentale de probațiune au reușit să participe activ atât la procesul de individualizare a pedepselor (peste 250 de Rapoarte de evaluare psiho-socială din care peste 150 pentru minori), cât și activitatea Comisiilor de propuneri pentru liberarea condiționată (peste 750 de Rapoarte de evaluare psiho-socială, din care peste 150 pentru minori).

La nivelul centrelor Arad și Cluj supravegherea în comunitate se desfășoară în baza unui Contract de Probațiune, în care probaționarul ia la cunoștință pe bază de semnătură despre măsurile cărora trebuie să li se supună și obligațiile pe care trebuie să le îndeplinească pe perioada cât se află în grija Serviciului Experimental de Probațiune (SEP).

În ceea ce privește activitățile cu caracter psiho-social, toate cazurile preluate de SEP au beneficiat de acțiuni de consiliere individuală, desfășurate în medie în regim bilunar, cu durata de o oră. De asemenea, tuturor celor preluați în sarcină li s-a oferit posibilitatea de a participa la programe de terapie psiho-socială de grup, desfășurate în regim de întâlniri săptămânale pe durata a trei luni, în grupuri de 6-8 cazuri și având ca teme: agresivitatea, consumul de alcool și droguri, educația civică, educația igienico-sanitară.

Programele au fost elaborate în funcție de caracteristicile infracționale ale zonei de competență și de trăsături psiho-sociale ale populației penitenciare. În paralel aceste programe au fost adaptate și desfășurate și cu cazurile aflate în supraveghere în comunitate.

În paralel cu activitățile menționate, se acționează și în direcția rezolvării unor probleme sociale, reușindu-se înlesnirea continuării studiilor școlare, a calificării profesionale și asigurarea unor locuri de cazare pentru minori.

Tot în această categorie de activități trebuie specificate și acțiunile prevenirii dezvoltării fenomenului infracțional. Acțiunile specifice se derulează în strânsă colaborare cu celelalte instituții abilitate și interesate de acest domeniu, în special cu serviciile specializate ale IJP și cu Inspectoratele Școlare.

Privitor la procedura folosită trebuie evidențiate următoarele:

- Cazurile sunt luate în evidență fie la depunerea lor în penitenciar, fie în momentul arestării preventive; în primul caz, toate persoanele nou depuse fac obiectul unei întrevederi de primire, fiind selectați în mod obligatoriu toți minorii și tinerii și după caz, alte persoane cu nevoi speciale; în cel de-al doilea caz, în baza protocolului încheiat, poliția sau Parchetul anunță Serviciul de Probațiune, în

general pentru a solicita un raport de evaluare sau pentru a asigura controlul judiciar pe perioada liberării provizorii.

- Tuturor minorilor arestați preventiv și depuși în penitenciar li se întocmesc Rapoarte de evaluare psihosocială care se înaintează instanțelor de judecată la solicitarea acestora sau din inițiativa Serviciului de Probațiune pentru cazurile în care există un context psihosocial puternic care poate sprijini reabilitarea socială a minorilor și unde poate exista posibilitatea executării pedepsei în comunitate.
- Toate cazurile în care se execută o pedeapsă privativă de libertate, preluate în sarcină de Serviciul de Probațiune, sunt introduse obligatoriu în programul de consiliere individuală, axat în principal pe oferirea unei terapii de suport și pregătirea condamnatului pentru reîntoarcerea în comunitate; ședințele de consiliere se desfășoară în medie, în regim de două întâlniri pe lună, minorii beneficiind de cel puțin o întâlnire pe săptămână; pentru cazurile supravegheate în comunitate, frecvența întrevederilor se stabilește în funcție de celelalte prevederi ale hotărârii judecătorești, minorii fiind planificați la cel puțin două întâlniri pe lună.
- În ultima lună înainte de punerea în libertate a cazurilor aflate în stare de detenție, personalul angajat în activitatea de probațiune de la nivelul instituției penitenciare, lucrează în echipă cu lucrătorii de nivelul comunității, cazul fiind preluat în mod gradat pentru a se asigura supravegherea pe durata liberării condiționate; în momentul punerii în libertate, dosarul de probațiune al persoanei respective este transmis echipei comunitare.
- În baza hotărârilor judecătorești de condamnare cu executare în comunitate sau de liberare condiționată, între Serviciul de Probațiune și probațional se încheie un contract de probațiune, în baza căruia se asigură supravegherea.

9.5.5. Implicațiile legislative și administrative ale constituirii unui serviciu de probațiune și reabilitare socială în domeniul justiției penale în România

În ceea ce privește implicațiile legislative putem spune că probațiunea reprezintă ansamblul intervențiilor desfășurate de un serviciu specializat, menite a regla comportamentele indivizilor care au încălcat legea, astfel încât aceștia să-și poate asuma un rol social adecvat, într-o manieră acceptabilă atât pentru ei, cât și pentru comunitatea din care fac parte. Caracterul de modalitate de penalizare, care este însoțit în permanență de acțiuni cu caracter social, este oferit de faptul că instanța de judecată poate pronunța o sentință de:

- Probațiunea propriu-zisă (în Dreptul penal anglo-saxon) sau suspendarea pedepsei cu supunerea la probă (în sistemul penal continental);
- Supravegherea celor condamnați la o pedeapsă privativă de libertate și care au făcut obiectul unei puneri în libertate condiționată sau în întreruperea executării pedepsei;
- Supravegherea modului de executare a libertății supravegheate și a liberării provizorii sub control judiciar;
- Supravegherea respectării diferitelor măsuri de siguranță, interdicții sau obligații impuse de instanță;
- Executarea muncii în folosul comunității, o pedeapsă tot mai frecvent utilizată datorită faptului că, se pare, este cea mai eficientă dintre sancțiunile executate în „regim liber“.

Aceste modalități de penalizare sunt însoțite de o serie de acțiuni cu caracter social, menite să sprijine direct delincventul și indirect societatea în încercarea de recuperare socială a acestuia. Putem reaminti pe scurt o parte din aceste acțiuni:

- Ancheta psihosocială pentru individualizarea pedepsei;
- Acțiuni de consiliere individuală, de terapie psihologică și socială desfășurate cu deținuții cu nevoi speciale, precum și programe speciale de pregătire a acestora pentru momentul punerii în libertate, în vederea unei cât mai rapide și eficiente integrări sociale;
- Asistența post penală acordată foștilor condamnați;
- Administrarea direct sau în colaborare cu diferite organizații a unor centre de resocializare sau de recuperare pentru delincvenții cu programe speciale (alcoolism, droguri);
- Acțiuni de prevenire a infraționalității și recidivei, desfășurate cu precădere în instituții de învățământ sau în diferite zone cu specific criminogen;
- Consiliere și asistență specială acordată victimelor fenomenului infrațional prin psihoterapie, mediere, conciliere.

Foarte pe larg, acestea sunt o parte dintre aspectele cuprinse generic sub denumirea de probațiune. Nu putem să nu remarcăm că ele apar și în Codul Penal al României. Mai mult chiar instanțele de judecată se pronunță în majoritatea cazurilor prin sancțiuni alternative la pedeapsa cu închisoarea: suspendarea executării pedepsei sub supraveghere, libertatea supravegheată a minorului, liberarea condiționată, liberarea provizorie sub control judiciar, măsurile de siguranță.

De aici rezultă clar că ceea ce în dreptul continental poartă numele de „probațiune“ există și în Codul Penal al României și se aplică. Problema este că supravegherea executării acestor modalități de penalizare este asigurată, cel puțin teoretic, de instituții care apelează la Poliție sau la organe ale administrației publice locale. Nici una din aceste două instituții publice nu beneficiază de reglementări exprese în această direcție.

Art. 863 C.pen. prevede doar că „supravegherea executării... se face de organele prevăzute la aliniatul 1, lit. a“ – respectiv „... judecătorul desemnat cu supravegherea sau organe stabilite de instanță“.

Deci instanțele de judecată nu sunt strict limitate la poliție sau la administrația publică locală. Atunci de nu s-ar folosi această prevedere pentru a oferi supravegherea executării unui serviciu special al Ministerului Justiției, respectiv Serviciul de Probațiune și Reabilitare Socială, specializat tocmai în supravegherea executării sancțiunilor și măsurilor neprivative de libertate.

Apare evident că unul dintre obiectivele majore ale aplicării sancțiunilor și măsurilor neprivative de libertate îl reprezintă implicarea comunității în recuperarea socială a delincvenților.

CAP. X – Conduite dizarmonice din perspectiva expertului psiholog și a psihologiei judiciare

10.1. Problematika simulării-disimulării	409
10.2. Problematika psihologică a conduitelor autodistructive (actul suicidal)	411
10.3. Problematika psihologică a conduitelor heteroagresive (conduite agresive)	412
10.4. Problematika psihologică a disfuncționalității principalelor procese și funcții psihice	416
10.5. Efectele produselor psihofarmacologiei în tratamentele psihopatologice	420
10.5.1. Expertiza medico-legală psihiatrică	420
10.5.2. Influența personalității asupra actului infracțional	421
10.6. Investigația psihologică	422
10.6.1. Posibilități, limite și obiective ale investigației psihologice pe terenul psihologiei judiciare	424
10.7. Instrumentar de psihodiagnoză – testul standardizat	426
10.7.1. Metoda Rorschach	426
10.7.2. Testul Szondi	427
10.7.3. Testul Lücher	429
10.7.4. M.M.P.I.	431
10.7.5. T.A.T.	432
10.7.6. Testul Rosenzweig	433
10.8. Investigația psihologică în expertiza și psihologia judiciară	434
10.8.1. Scop și deziderat în expertiza psihiatrică	434
10.8.2. Considerații psihologice asupra problematicei discernământului	437
10.8.3. Aportul instrumental de investigație psihologică în expertiza psihiatrică ...	438
10.8.4. Examinări paraclinice în expertiza psihiatrică	439
10.8.5. Cercetări asupra potențialului delicvent în incidența judiciară	440

Conduite dizarmonice din perspectiva expertului psiholog și a psihologiei judiciare¹

„...Psihicul apare ca principalul instrument al adaptării omului la mediu, dacă însă, unele sau toate structurile sale componente vor suferi, tulburarea mintală poate, în anumite circumstanțe, să-l aducă pe individ în conflict cu legea și cu semenii săi...”

10.1. Problematica simulării-disimulării

Simularea

Conduitele deviante de simulare constituie o formă particulară și în același timp specifică de manifestare a dezadaptării sociale. Această formă de exprimare a devianței situată prin semnificație la limita dintre normal și patologic, cu sau fără substrat psihologic, tinde de a scoate totdeauna în evidență patologicul, caracterizându-se prin motivație și scopul utilitar imediat.

Datele de istorie remarcă fenomenul din cele mai vechi timpuri, legându-l de evenimente sociale, concepții și trăsături culturale, situații psihologice particulare, forme predominante de manifestare privind tulburările mintale, simularea nebuniei.

Cercetările de specialitate clasifică fenomenele de simulare în:

1. Simulare preventivă – constă în caracterul premeditat și conștient de inducere în eroare, care antcipă un act, de cele mai multe ori cu conținut social negativ. Este o formă predeviantă, preinfracțională în care subiectul își pregătește terenul de acțiune, își caută argumente, își stabilește alibiurile.

2. Simularea contaminativă – este specifică unei colectivități restrânse cu regim special (detenție și alte medii restrictive), determinată în primul rând de situații de frustrare și cu caracter inductiv, sugerat, în care inițiativa aparține, de asemenea, în primul rând personalităților dizarmonice. Această formă se prezintă cel mai frecvent cu referire la patologia somatică generală prin simularea unor intoxicații, boli infecțioase, cât și la patologia specială (afecțiuni dermatologice, traumatologice etc.).

Disimularea

Este conduita deviantă care reflectă o motivație psihopatologică particulară, la care se adaugă, ca o condiție favorizantă, o situație psihologică sau de ordin social, de

1. Problematici reluate selectiv din opera colectivă, cpt. corespunzător contribuțiilor lector univ. avocat Zdrenghea Voicu și psiholog dr. Tudorel Butoi – expert criminalist, din opera comună: V. Zdrenghea. N. Mitrofan, T. Butoi – „Psihologia judiciară“, Ed. Șansa S.R.L., București, 1992 – vezi cpt. XI.

frustrare, de îngrădire a dreptului subiectului. Această formă poate însoți o conduită deviantă complexă, cum ar fi comportamentul autodestructiv și heterodestructiv, la melancolici cu idei de suicid sau obsedați de idei de răzbunare.

Acești subiecți neagă tulburările de percepție sau conținutul delirant al gândirii patologice pe care le prezintă, însă devin reticenți, suspicioși, temporizează sau, dimpotrivă, dau răspunsuri evazive în discuțiile cu interlocutorii, de care consideră că depind în realizarea scopurilor lor.

Practic examinatorul urmărește gestualitatea, vorbirea, fizionomia sau comportamentul subiectului, prin examinarea mascată, în care subiectul nu se știe observat, examinarea fiind în aceste cazuri ea însăși disimulată.

În toate aceste cazuri este necesară obiectivitatea diagnosticului conduitelor simulate, cât și a trăsăturilor de personalitate care le motivează.

Problema psihologică de bază a simulării este legată de sinceritate și minciună. Ea are în mod cert o componentă instinctiv emoțională, un substrat de apărare și conservare apărut în mod reflex în situații conflictuale majore. Fiecare simulant își compune un tablou de simptome corespunzător temperamentului, resurselor intelectuale, capacităților sale de rezistență psihică sau fizică.

Pentru depistarea cazurilor de disimulare se aplică metodele psihologice de investigare (Rorschach, MMPI, Szondi) în vederea precizării diagnosticului de simulare. Aceste teste psihologice permit obținerea nu numai a unui plus de informație cu valoare de explicație și obiectivare, dar scurtează perioada de observație clinică efectuată înainte și după tratamentele de probă.

O formă particulară a disimulării, din perspectiva medicinei legale, cu importante semnificații psiho și sociopatologice, este automutilarea. Unii autori atribuie acestei forme de disimulare un caracter de suicid parțial, pornind de la cazurile de autolezare grave la unii schizofreni sau a unor homosexuali deliranți de a-și schimba sexul.

În cazul acestor categorii de indivizi, ne aflăm în fața personalității dizarmonice caracterizate prin: autoagresivitate, impulsivitate, dezinhibare instinctiv-emoțională, dezechilibru afectiv, conversiuni instinctive și anestezie psihică oglindită în descărcări agresive caracterizate în plăgi tăiate, arsuri, înghițirea de obiecte metalice.

Automutilarea este determinată și de anumite condiții de mediu și situaționale în care se află personalitatea deviantă la un moment dat, caracteristică pentru personalitățile dizarmonice, fiind manifestarea concomitentă a mai multor forme și direcții de exprimare nespecifică a agresivității.

Categoria hoților de buzunare evidențiază cel mai mare procent de simulanți în sensul că de fiecare dată când sunt prinși în flagrant delict, simulează stări de rău (leșin, epilepsie, ajungând chiar să se taie pe față cu lame, arme pregătite și pe care le poartă asupra lor permanent), aruncându-se pe jos, scuipând, lovindu-se pe față și brațe, toate acestea în scopul, pe de o parte, de a atrage grupurile de curioși cărora să le trezească compătimirea, și pe de altă parte, să intimideze organele de ordine aflate în desfășurarea atribuțiilor de servicii.

Tot în scopul intimidării – impresionării organelor de cercetare, o serie dintre persoanele aflate în anchetă simulează în timpul interogatoriului stări de rău, sau simulează sinuciderea, izbindu-se cu capul de fișete, de geamuri, înghițind cuie, lame etc., toate acestea în scopul întreruperii cu puțină temporare a cercetărilor².

2 Spețe autentice în acest sens se vor prelucra cu studenții la seminarii. (vezi T. Butoi – arhiv. pers.).

Sinistroză – este o situație specifică de disimulare, care apare la traumatizații care perseverează într-o atitudine vicioasă, deși procesul patologic s-a rezolvat, însă care urmăresc în scop ulterior și rezolvarea favorabilă a procesului social sau judiciar, în care direcție caută permanent argumente, mimează unele apatii, amnezii, uneori chiar halucinații, în scopul de a obține o despăgubire materială, de a o majora, de a beneficia de o indemnizație.

Deviantul cu siniatroză – este permanent obsedat de rezolvarea favorabilă a revendicărilor sale. La aceasta contribuie și anturajul apropiat, care încurajează atitudinea deviantă a subiectului.

10.2. Problematika psihologică a conduitelor autodistructive (actul suicidar)³

Interesul psihologiei judiciare asupra potențialului autodistructiv constă în aceea că el devine caracteristic personalităților dizarmonice, psihopatice, la fel ca și tentativele anterioare de suicid, adăugându-se cadrului lărgit al stărilor tanatogene din morțile violente alături de stările de agresivitate potențială explicată neurofiziologic prin leziuni sechelare cerebrale sau de la nivelul sistemului hipotalamolimbic, în stările psihopatoide.

Suicidul – din punct de vedere psihologic și psihopatologic reprezintă o reacție comportamentală de tip antisocial autodistructiv care presupune explicarea factorului individual prin implicarea factorului instinctiv și cauzele psihopatologice specifice ca delirul, halucinațiile, ideile suicidului, din diverse perspective, oferă date impresionante asupra cauzelor acestui fenomen. Reținem definiția pe care Albert Camus o dă suicidului din perspectivă etico-filosofică: „un joc mortal, care duce de la luciditate în fața existenței, la evaziune în afara lumii, încheindu-se prin actul sinucigaș cu divorțul dintre om și viața sa.”

Sub aspectul subiectiv, demersul sinuciderii ilustrează, de regulă, trei etape:

1. Suicidația – este faza de incubație, faza mentală de cercetare a motivației, în cursul căreia subiectul își pune problema morții și a necesității de a muri. Ea este declanșată de una sau mai multe cauze, fie de ordin patologic, fie de ordin sociologic (diferențiate de adaptarea socială, slăbirea sau accentuarea coeziunii grupului social). Aceasta determină pe plan interpsihic, formarea unei atitudini motivaționale corespunzătoare pregătirii actului suicidar, cauza reprezentând momentul conflictului.

2. Suicidația – este faza de trecere de la imaginile abstracte, conflictuale, la etapa pregătirilor concrete, prin căutarea formelor și a metodelor de conduită autodistructivă. Această fază este influențată și inițiată de anumite circumstanțe care depind fie de individ, fie de social. În acest sens au valoare circumstanțele psihopatologice (etism cronic, narcomanii, psihopatii, stări reactive, somatogene, malformații congenitale, infirmități, boli somatice grave, incurabile și sociogene etc.). În cursul acestei faze, are loc o creștere marcată și progresivă a stării de tensiune intrapsihică, care ajunsă la paroxism „explodează” sub forma unei reacții psihogene, moment în care individul adoptă decizia „înfăptuirii suicidului”. Este momentul „exploziei autodistructive”.⁴

3. Traumatizația – este faza de punere în practică a modalităților autodistructive preconceptuate sau actul în sine, urmat sau nu de reușită, adică moartea. Importante în această etapă a conduitei suicidare sunt metodele folosite și efectul lor. Efectele pot fi psihopatologice

³ Vezi o abordare complexă în materie: T. Butoi, A. Boro, V. Iftenie, Al. Butoi – „Sinuciderea un paradox – considerații psihosociologice, biomedicale și juridice”, Ed. Științelor Medicale, București, 2002.

⁴ Studenții vor studia înserisuri și jurnale intime ale unor sinucigași, probele cu imaginile foto din spețe reale (vezi. T. Butoi – arhiv. pers.).

și sociale sau nespecifice. În legătură cu trebuințele moderne în comportamentul autodistructiv, se observă, în raport cu creșterea numărului și extinderii utilizării halucinogenelor, că narcomania poate fi încadrată în categoria conduitelor autodistructive pasive. Totuși, specificul situațiilor și stărilor de drogare, imprimă o serie de caracteristici distinctive între narcomanie și conduita autodistructivă specifică și majoră. Diferențele rezultă utilizând criteriile corp, timp și moarte.

— **Corpul** — pentru narcomani este un simplu joc de trecere, de schimb, epicentrul exigențelor și nocivității, pe când pentru suicidant este ultimul obstacol opus lumii ostile.

— **Timpul** — pentru narcoman este repetiția, așteptarea nebună, fuga vertiginoasă, apoi totul începe în celula îngustă a dependenței biologice. Pentru sinucigaș este o ruptură, oprirea bruscă, discontinuitatea, imaginea în fundul de sac al viitorului.

— **Moartea** — pentru narcoman este întâlnirea neprevăzută a sfârșitului logic al unui spectacol improvizat, este o neșansă psihică, printr-o extremă erodare a voinței, este colapsul existenței în decursul unei lente hemoragii a voinței. Pentru sinucigaș este cea mai înaltă referință a conținutului logic al protestului. Este exigența omului în momentul în care el coincide cu disperarea, cu plicitiseala, cu mania sa.

În ceea ce privește determinismul suicidului, centralizarea datelor oferite de cercetările de specialitate din România, indică următoarele proporții:

- Psihozele — 52,2%;
- Nevrozele — 23,2%;
- Alte tulburări psihice (între care se încadrează labilitatea psihoagresivă, considerată astăzi ca genetic determinantă) — 21,8%.

Între numeroasele cauze declanșatoare ale comportamentului suicidar, statistica evidențiază următoarele:

- Pierderea partenerului de viață, conflicte psihoafective cu neînțelegeri în familie, gelozie, adulter, divorț;
- Condamnare, urmărire penală;
- Stres-ul în anturajul trepidant la lumii moderne;
- Accidente de circulație suicidare sau urmate de mutilare.

10.3. Problematika psihologică a conduitelor heteroagresive (conduite agresive)*

Conduitele umane deviante heterodistructive au în vedere atitudinile agresive caracterizate prin utilizarea forței fizice în raporturile interpersonale. Spre deosebire de terorizare sau terorismul care constituie formele cronice ale violențelor fizice, atitudinea agresivă se caracterizează, atât la nivelul concepției, cât și la nivelul concepției, prin rapiditate.

O varietate minoră a agresivității este șicanarea, ce caracterizează forme de conduită în cele mai diverse relații interpersonale, la locul de muncă, între vecini, în familie, în cercul de prieteni etc. Șicanarea este o conduită deviantă ce caracterizează nivelul moral, caracterul asociat al agresorului și care face parte din arsenalul comportamental pe care îl folosește în atingerea scopului.

Agresivitatea, ca atitudine comportamentală, se regăsește în structura intimă a criminalității, interesând în aceste situații, psihologia judiciară.

Încercând o corelare între agresivitate și delicvență, literatura de specialitate stabilește următoarele categorii ale comportamentului agresiv:

* Vezi și contribuțiile dr. Mitrofan Nicolae, Zdrenghea Voicu, Tudorel Butoi din, Psihologie judiciară, Editura Șansa, București, 2000, pag. 23-39.

a) **Comportamentul agresiv nediferențiat** – ocazional, fără răsunet, antisocial, obligatoriu sau imediat; în asemenea cazuri, condiționarea fenomenului este pasageră, ocazională, neactivând un fond morbid preexistent;

b) **Comportament agresiv delictual** – propriu-zis, polimorf și permanent, în cadrul căruia se poate diferenția un comportament specific criminal, în asemenea situații condiționarea având un caracter permanent și fiind susținută predominanța de acțiune a factorilor de mediu, de ordin social negativ;

c) **Comportamentul agresiv** – ca expresie integrantă, nemijlocită a unei stări patologice, fie preexistente (homicidul patologic din diferite afecțiuni psihice sau suicidul), fie dobândite în urma unor modificări de personalitate produse în psihopatizări, diverse narcomanii etc.

Din punct de vedere sociologic și psihiatric, agresivitatea este considerată ca o componentă esențială, normală a personalității, care poate fi canalizată, determinată sau abătută până în momentul când scapă controlului rațiunii. Unii neurofiziologi, biologi și endocrinologi nu sunt de acord că agresivitatea ar reprezenta o propulsie majoră la care sunt supuse organismele în decursul existenței lor.

Primul punct de vedere care susține caracterul înăscut al agresivității, este reprezentat de lucrările lui Konrad Lorenz, laureat al premiului Nobel pentru medicină și fiziologie în 1973 și care ajunge la concluzia conform căreia comportamentul tuturor speciilor ar fi comandat de patru impulsuri: foamea, frica, sexualitatea și agresivitatea.

Cu o nuanță deosebită, lucrările lui K. Lorenz demonstrează și interpretează conținutul noțiunii de agresivitate, atât sub forma ostilității, a caracterului distructiv, răufăcător, cât și în sensul constructiv și posesiv al tendințelor active, ori orientate către exterior de afirmare a Eu-lui.

Astfel, după Olaff Klingberg, agresivitatea implică o noțiune de ostilitate. Ostilitatea este o valoare negativă, pe când agresivitatea poate avea o valoare de dialog în aceeași măsură pozitivă-constructivă.

Teoriile psihanaliste stau la baza unor măsuri terapeutice specifice, studiate de S. Noche și Locaum (1948). Astfel, când agresivitatea însoțește o psihoză emotivă sau psihonevroză, poate beneficia foarte bine de o cură psihoanalitică, condiționată de vârsta pacientului și de faptul inexistenței unei structuri psihotice foarte consolidată.

Agresivitatea, așadar, poate fi privită ca o calitate înăscută a individului, care se află nediferențiată în perioada de formare a personalității, urmând ca pe parcursul dezvoltării ontogenice să capete o anumită coloratură, cu tendințe de diferențiere în autoagresiune și heteroagresiune, fără să se poată vorbi de o diferențiere absolută, ci numai de predominanța uneia din aceste trăsături de bază.

Ulterior, datorită intervenției unor factori sociopsihologici sau neuropsihici se poate vorbi de o supra diferențiere a acestor forme, în care se poate distinge mai bine aspectul calitativ și care are în vedere atât aspectele etiopatologice, cât și reflectarea socială (comportamentul agresiv-distructiv specific și nespecific).

Pentru susținătorii naturii patologice (neurofiziopatologice) a agresivității și a celor care semnalează aspecte biologice, constituționale, pledează eficiența tratamentelor cu neuroleptice la care, dacă există o componentă anxioasă, aduc bune rezultate terapeutice substanțele tranchilizante.

Unii psihologi au pus accentul pe existența caracteristicilor constituționale care ar putea furniza o legătură între tipul morfologic, mezomorf (care corespunde aproximativ tipului athletic descris de Kretschmer) și deviațiile comportamentale. Corelația frecventă care ar exista între tipul morfologic și această dimensiune temperamentală ar conduce la presupunerea că aceasta din urmă ar fi legată de constituția fizică.

Deși aceste concepții care pun accentul asupra aspectului constituțional ce poate caracteriza o personalitate obișnuit agresivă, nu aduc, în ultimă instanță nici un argument decisiv, trebuie arătat că unii cercetători, mai ales clinicienii, au insistat asupra caracterului patologic al unor personalități agresive, pus în evidență în numeroase cazuri, începând chiar cu lucrările lui Lombroso, care acordă o importanță deosebită epilepsiei și comportamentului epileptic.

Tot în favoarea susținătorilor neurofiziopatologice a agresivității pledează teoria psihochirurgicală modernă, care contribuie la ameliorarea până la anihilare a unor manifestări agresive majore, demonstrate prin eficiența rezultatelor obținute și verificate în timp.

La noi în țară, profesorii V. Predescu și C. Belșugăteanu au constatat în stările psihopatoide caracterizate și prin componenta agresivă, modificări ale traseelor electroencefalografice, sugerând ipoteza unor mecanisme patologice limbice, care să explice manifestările impulsive și de agresivitate, presupunând că aceste modificări sunt expresia unor discrete leziuni cerebrale rhinoencefalice (rhinoencefalul fiind incriminat în procesele de materializare a electrogenezei).

Modele explicative ale conduitei agresive

Sunt cunoscute trei tipuri de modele explicative ale conduitei agresive; modelul biologic bazat pe noțiunea de instinct; modelul psihologic fundamentat pe fenomenul de frustrare; modelul socio-cultural.

a) Modelul biologic — bazat pe noțiunea de instinct, a fost explicat la nivelul psihologiei animale de Konrad Lorenz, iar la nivelul psihologiei umane de K. Greef. Dacă pentru agresivitatea animalelor termenul de instinct acoperă realitatea unui comportament înăscut, în cazul omului, acest termen nu poate fi aplicat. Pentru agresivitatea omului, termenul de instinct a fost înlocuit cu cel de pulsione, care are o altă semnificație decât existența spontană a nevoii de a ataca și de a distruge la anumiți stimuli (stimuli semnal). La individul uman, agresivitatea apare ca o referință la o nevoie vitală ca foamea, apărarea, sexualitatea etc., toate aceste necesități fiind supuse însă controlului cortical, ceea ce permite o creștere considerabilă a rolului proceselor cognitive care fac posibil exercițiul mental (judecata, raționamentele), posibilitatea de a prevedea consecințele unui act și de a elabora și realiza proiecte. În acest sens, se poate spune că omul este efectiv singurul animal capabil să omoare premeditat, pentru că el este singurul capabil să-și anticipeze conduita distructivă într-un proiect mai mult decât la animale, în afară de actul distructiv propriu-zis. Conduita heteroagresivă se poate traduce în încă două moduri:

- Printr-o depersonalizare a victimei, care își pierde toată valoarea afectivă pentru agresor;
- Printr-un mecanism prin care încearcă să justifice actul comis sau să-l integreze într-un sistem global de justificări.

Dacă în cadrul acestui model se pune problema patologiei, se va putea distinge o patologie individuală și una colectivă. Patologia individuală capătă două aspecte, în funcție de care agresivitatea poate fi constituțională sau accidentală (câștigată). La agresivitatea constituțională se disting epilepticii, unde periodic au loc descărcări paroxistice (furia epileptică) sau pe cea a caracterului paranoic, lucidă, care se exercită la rece. Există, pe de altă parte, agresivități accidentale sau câștigate, datorate unor factori și împrejurări precum:

- În patologia emoțională, rănirea amorului propriu sau stările pasionale care pot să se manifeste prin descărcări agresive;

- Impregnările toxice acute și cronice (alcoolismul);
- Encefalopatiile infantile, ale adolescentului sau adultului; traumatismele cranio-cerebrale, afecțiuni susceptibile de a lăsa ca sechele tulburări de caracter și care pot fi însoțite de agresivitate, ca o predispoziție reziduală;
- Psihozele cronice evolutive (schizofrenia, psihoza halucinatorie cronică) pot de asemenea să fie însoțite de manifestări agresive.

Nu trebuie uitat că tulburările psihice din patologia generală (afecțiuni hepatice, ulcere, diabet, arteroscleroză cerebrală, neoplasm etc.) se pot traduce pe plan comportamental prin devieri, atât în sensul heteroagresivității, cât și al autoagresivității.

b) La modelul psihologic – bazat pe fenomenul de frustrare – fenomenul frustrării constă într-o stare de contrarietate creată prin interferarea în planul unei acțiuni dezirabile subiectului a unor alte acțiuni, distorsionate în raport cu acțiunea dezirabilă și finalitatea acesteia. În literatura de specialitate sunt citate patru tipuri de frustrări;

- Existența unei imposibilități sau a unei bariere fizice, în calea acțiunii proiectate;
- Existența unei perioade de latență între debutul și sfârșitul actului secvențial;
- Omiterea sau reducerea recompensei care constituie scopul activității desfășurate;
- Apariția unei tendințe la răspunsul incompatibil cu situația existentă.

Problema frustrării este încă discutată în literatura de specialitate. Se precizează că frustrarea, prin ea însăși, nu declanșează un comportament agresiv.

După afirmațiile lui Berbovitz, ea suscită o anxietate, ca variabilă intermediară și se poate considera că tensiunea creată de această anxietate declanșează reacția agresivă.

Nu toate frustrările conduc la o stare anxioasă și de aici la comportamentul agresiv. Totul depinde de sensul pe care îl au acestea pentru individ. Acest sens se poate traduce în două moduri și din acest punct de vedere unele frustrări sunt acceptate de individul în cauză sau ele apar ca justificate, ele legându-se de înțelegerea pe care o are individul față de realități sau, în al doilea rând, intervine sentimentul de frică sau de neputință în fața unei situații date.

c) Modelul socio-cultural al comportamentului agresiv. Atât literatura de specialitate, cât și observațiile curente din practica vieții sociale pun în evidență rolul factorilor culturali și ai învățării în determinismul comportamentului agresiv.

Studiul etiologiei agresivității poate să nu țină seama și de condițiile pe care le oferă mediul familial sau colectiv, condiții care, în anumite cazuri pot constitui „terenul fertil” al „încolțirii” acestui tip de comportament. În general, se consideră că influența scenelor agresive depinde în mare măsură de existența prealabilă a obiceiurilor agresive și că această influență variază, în funcție de posibilitățile pe care le are spectatorul de a se confrunța cu mediul în care el se simte integrat și al cărui cadru de referință (în sens sociologic) este opus celui pe care îl presupun scenele cu încărcătură agresivă.

La aprecierea predictivă asupra conduitelor agresive este necesar să se țină seama de modul de proveniență și nivelul intelectual al indivizilor pentru că unii nu prezintă nici o disponibilitate psihologică spre un astfel de comportament, pe când alții găsesc aici modele comportamentale.

Între alți factori considerați că se impun atenției în sfera cauzalităților comportamentelor agresive cu etiologie socială sunt și narcomaniile care pot predispune sau favoriza trecerea la act mai ales dacă subiectul este dependent de utilizarea drogurilor. În aceste situații, starea de narcomanie poate fi considerată ca o cauză echivalentă în sfera generală a cauzalității actului agresiv.

Consumul de alcool – este unanim recunoscut ca toxicul cel mai virulent în declanșarea comportamentului agresiv, atât în sensul autodistructiv, cât și în cel heterodistructiv.

Abordarea modului socio-cultural al agresivității nu se poate dispensa de utilizarea și de analizele operaționale ale conceptului „calitatea vieții” sau „valoarea umană a vieții” cu următoarele niveluri:

- La un prim nivel dimensiunile: biologică, psihică și socială având semnificații atât relativ autonome, cât și semnificații interdependente, numai analiza lor integrată și dinamică putând conduce la concluzii consistente și valide;
- Valoarea vieții, pe care fiecare dintre cele trei dimensiuni, înțeasă ca adăunare a duratei parcurse a vieții, a calității acesteia și a semnificației atribuite de către subiect primelor două componente.

În cadrul dimensiunii sociale a vieții umane se vor avea în vedere subdimensiunile: economică, profesională, familială, politică, școlară, a participării culturale, a timpului liber, morală, ecologică etc.

Studiul cauzalității agresivității la modul operațional concret va trebui să aibă în vedere toți acești factori, pentru că de multe ori cauzalitatea agresivității este complexă, insidioasă, cameleonică chiar⁵.

10.4. Problematika psihologică a disfuncționalității principalelor procese și funcții psihice

Adaptarea constituie un fenomen universal în natură și societate, condiționând supraviețuirea ființelor vii. Sub aspect psihosocial, adaptarea constă în reflectarea corectă și comportarea adecvată cerințelor mediului social, fiind mijlocită de procesele și funcțiile psihice*.

Astfel, percepția permite orientarea imediată în mediul înconjurător, gândirea permite anticiparea unui efect posibil pornind de la anumite cauze și condiții sau explicația unui fenomen, identificându-i cauza, limbajul face posibilă comunicația interumană, memoria stochează informația utilă adaptării, imaginația oferă o rezolvare nouă sau mai eficientă a unor situații, reflexivitatea situează individul pe o anumită poziție față de evenimentele ambianței, voința îl susține în atingerea scopurilor propuse, aptitudinile îi asigură reușita și eficiența activităților desfășurate, caracterul îi pune de acord conduita cu cerințele și normele culturale ale colectivității etc.

Psihicul apare, deci, ca principalul instrument al adaptării omului la mediu. Dacă însă unele sau toate structurile sale componente vor suferi modificări cantitative și/sau calitative, capacitățile de adaptare psiho socială ale individului se vor îngusta, reduce sau chiar anula. Fără a fi unica, prima condiție în procesul anevoios și continuu al adaptării sociale a omului o reprezintă starea de sănătate mintală, respectiv gradul de dezvoltare și integritate funcțională a mecanismelor interne ale psihicului.

Domeniul patologiei mintale, azi obiect de studiu al unor discipline ca psihopatologia și psihiatria, a captat dintotdeauna atenția și interesul publicului larg, al învățăților vremii și mai târziu, al oamenilor de știință, ridicând în fața acestora numeroase întrebări de ordin teoretic și paretic, ca de exemplu: ce este boala mintală și care sunt cauzele? ce rol joacă diverși factori de mediu în apariția sa? este ea vindecabilă și cum anume? ce trebuie făcut cu bolnavii psihici? sunt dotați aceștia cu forțe supranaturale? există vreo legătură între geniu și boala mintală? dar între aceasta și crimă? sunt bolnavii mintali responsabili pentru actele lor?

5. Se vor studia spețe reale, în special în cauze de omor și lovituri cauzatoare de moarte – T. Butoi – arhiv. pers.

* Selectiv din psiholog dr. Spătaru Petre – Sinteză de uz intern asupra principalelor disfuncții psihice cu aplicabilitate în M.I., Editura M.I., București, 1982.

Afectând în grade diferite adaptarea individului la mediu, tulburarea mintală poate, în anumite circumstanțe să-l aducă pe individ în conflict cu legea, cu semenii și cu autoritățile, bolnavii mintali ca și infractorii sănătoși de altfel, putând comite acte antisociale îndreptate deopotrivă asupra persoanei, asupra proprietăților, asupra statului sau asupra moravurilor sociale.

Rezultă astfel că, adaptarea individului uman la mediu depinde în ultimă instanță de reacțiile informaționale om-mediu:

a) Tulburările de percepție – fără îndoială, rezultat al unei sinteze psiho-senzorial-funcționale, percepția ia naștere prin participarea văzului, auzului, pipăitului și a celorlalte simțuri, permițând individului orientarea în mediul ambiant. Tulburările de percepție, cele mai frecvent întâlnite în practica psihopatologică sunt:

– **Hiperestezia** – situație în care individul percepe și este vizibil deranjat de stimulii cotidiani, stimuli obișnuiți pe care altădată nu îi percepea sau nu-l deranjau; aceste cauze reflectă o stare de iritabilitate crescută a scoarței cerebrale, frecvent întâlnită în nevroze și în debutul unor boli psihice majore;

– **Hipoestezia** – reprezintă, de obicei, situația inversă, când individul acordă atenție și reacționează doar la stimuli de intensitate crescută; se întâlnește consecutiv epuizării neuro-energetice a organismului sau în stările de obnubilare generate de chimico-terapie sau beție alcoolică;

Din categoria tulburărilor predominant calitative fac parte:

– **Iluziile** – mai frecvent întâlnite la bolnavii mintali sunt iluziile de „déja connu“, „déja vu“ – adică impresiile individului că o persoană pe care atunci de fapt o vede pentru prima oară, îi este cunoscută, în consecință confundând-o cu o persoană cunoscută anterior și comportându-se ca atare: discută amical sau injurios, rezervat, suspicios etc.; nici un sănătos mintal nu poate fi scutit de împrejurarea de a confunda pe cineva, dar confuzia durează câteva momente; la bolnavul mintal, confuzia persistă și alimentează ideea patologică în absența reflecției autocritice;

– **Halucinațiile** – se înscriu în sfera percepțiilor fără obiect, fiind caracterizate prin: proiecția spațială a stimulilor uneori în câmpul perceptiv, alteori în afara sa; atitudinea necritică a individului față de tulburare, bolnavul fiind convins de existența stimulului și acționând în consecință: asistă pasiv, pune vată în urechi, perna pe cap, vociferează etc;

– **Halucinațiile auditive** sunt cele mai frecvente, apar continuu sau intermitent, uneori au conținut favorabil, măgulitor, alteori din contră, unul injurios, negativ sau imperativ, provocând individul să execute o anumită acțiune. Din punct de vedere al diagnosticului, prezența halucinațiilor desemnează totdeauna o tulburare mintală majoră, niciodată o stare nevrotică sau psihopatic. Astfel de indivizi necesită spitalizare și tratament urgent.

b) Tulburările de memorie – memoria stochează informația care s-a dovedit utilă adaptării individului, conferind astfel continuitate și logică vieții de relație a acestuia. Cele mai frecvente tulburări ale memoriei sunt:

– **Hipermnezia** – care constă în creșterea capacității de evocare a unor fapte, evenimente, situații demult fixate și care păreau uitate;

– **Hipomnezia** – care constă dimpotrivă, în scăderea capacității de fixare și evocare a unor fapte, situații, idei, conținuturi, este întâlnită în stările de convalescență și nevroze când se asociază cu scăderea capacității de concentrare a atenției;

- **Amnezia** – tulburare majoră constând în pierderea memoriei; cel mai adesea pierderea memoriei este consecutivă unor traumatisme cranio-cerebrale, boli neurologice, intervenții neurochirurgicale, intoxicații cronice sau degradare psihică. Un cunoscut psihiatru compara memoria cu jurnalul intim scris în cursul vieții acestuia. La individul amnezic, acest jurnal nu a fost bine păstrat, lipsesc pagini de la început (amnezia de evocare), pagini recent scrise (amnezia lacunară), iar la alți indivizi „s-a vărsat cerneala” peste anumite pagini cu conținut neplăcut (amnezie psihogenă tematică).

În ceea ce privește tulburările predominant calitative ale memoriei, paramneziile cuprind disocieri ale amintirilor, fie de locul producerii lor, de autorii lor, fie de momentul în care s-au produs astfel:

- **Confabulația** – constă în elaborarea de către individ a unor date, fapte sau istorioare imaginare, cu trăirea sentimentului de a fi participat direct, având convingerea realității celor declarate; frecvent se întâlnește în cazul alcoolismului cronic, al parafreniilor unde are uneori un conținut fantastic; al psihozelor confuzive unde are deseori un conținut critic, cât și în oligofrenii, manie, demențe, schizofrenie;
- **Criptomnezia** – constă în prezentarea unor lucrări, opere, realizări străine, ca fiind creații proprii, după cum fenomenul invers constă în nerecunoașterea propriilor fapte, comportări, amintiri ca fiind proprii individului;
- **Ecmnezia** – constă în evocarea vie și foarte intensă în prezent, a unor amintiri puternic încărcate afectiv, cu conștiința realității și trăirii lor prezente.

c) **Tulburările de gândire** – mecanismul gândirii asigură stabilirea de relații și legături între fenomene; ele presupun o serie de operații logice mintale, îndeplinește mai multe funcțiuni și își exprimă produsul mintal în concepte, judecăți și raționamente, între aceste tulburări menționăm:

- **exacerbarea ritmului gândirii** – prin analogie presupunând defecțiuni în sistemul de filtrare-codare a reacției în mintea individului se produce o invadare de idei și asociații care se succed rapid, fiind lipsite de continuitate și sens, individul în stările maniacale și episodice în alte boli pe fondul excitației cerebrale;
- **încetinirea ritmului și fluxului ideativ** – se întâlnește în epilepsie, stările depresive și dereglările mintale, astfel de indivizi realizând asociații puține, sărace în conținut, stereotipe, lăsând impresia de încetinire a reacției, vâscozitate mintală și exprimarea verbală automată, greoaie, rară.

Tulburările de conținut ale gândirii sunt reprezentate de:

- **ideile obsesive** – care presupun existența unor idei și întrebări parazite, supărătoare, ce determină și asediază permanent ideea individului; interesant este că acesta le percepe caracterul patologic, supărător, dar nu le poate alunga din conștiință în ciuda eforturilor pe care le face, conștient fiind de caracterul lor absurd; obsesiile se întâlnesc în nevroza obsesivo-fobică (psiastenie);
- **ideea delirantă** – reprezintă convingerea falsă, patologică a individului cu privire la realități inexistente sau autentice, dar incorect interpretate, în cazul delirului, individul este lipsit de conștiința caracterului său patologic; este convins de realitatea lui și cel mai adesea, îl transpune în conduita sa;
- **prezența ideii delirante** – ca și a halucinațiilor de altfel desemnează totdeauna o tulburare mintală gravă, niciodată o tulburare ușoară; ideea delirantă cunoaște grade foarte diferite de sistematizare, argumentare, coerență și consistență logică.

Așadar, ideea delirantă este în vădită detașare sau contradicție cu realitatea, este durabilă, necritică și rebelă la orice argumentare, demonstrație logică, toate acestea conferindu-i aspectul său patologic și deosebind-o de eroarea de judecată a omului sănătos mintal.

În funcție de tematica lor dominantă, delirurile se clasifică în:

- **deliruri expansive** – care traduc în general o notă de proprietate și de bună dispoziție;
- **delir de grandoare** – individul afirmă că este posesorul unor bogății însemnate sau ale unei poziții și influențe sociale marcante;
- **delir genealogic sau de filiație** – că este înrudit sau descendent al unor mari personalități politice, științifice, artistice etc.
- **delir megalomaniacal** – deosebit de inteligent, spiritual, atrăgător, puternic, talentat;
- **delir de invenție** – că a inventat sau lucrează la o importantă invenție, de regulă din cele care vor revoluționa știința.

Delirul expansiv este întâlnit în stările maniaceale, parafrenii, unele psihoze de involuție senilă etc.

Delirurile depresive au ca expresie generală nota de interiorizare, de existență și suferință:

- **Delir de culpabilitate** – individul se consideră profund vinovat și responsabil pentru fapte reale sau imaginare;
- **Delir de ruină** – ruinat, sărăcit, adus în sapă de lemn;
- **Delir de inutilitate** – inutil social, un balast pentru familie și societate;
- **Delir de ipohondrie** – convins că suferă de o boală grea, incurabilă, nedagnosticată, interpretând ca semne specifice acestora o serie de tulburări banale;
- **Delirurile paranoice** – traduc în expresie psihocomportamentală ideea de frustrare, agresiune, revendicare;
- **Delir de urmărire, conspirație** – individul are impresia că ar fi pus sub observație, urmărit, ascultat, că se conspiră împotriva lui;
- **Delir de persecuție** – frustrat de drepturi și avantaje legitime poziției sale sociale, profesionale, familiale, capacităților sale psihofizice;
- **Delir de relație** – că spre ex. între soția sa și unul dintre colegii de serviciu sau între aceștia și organele de stat există înțelegerea referitoare la urmărirea și persecutarea sa;
- **Delir de influență** – că asupra sa s-au exercitat influențe deosebite de radiații, farmece, inducții hipnotice, menite să-i reducă puterea fizică, intelectuală, sexuală etc;
- **Delir de otrăvire** – că se încearcă otrăvirea sa;
- **Delir de gelozie** – că soția îl înșală.

Delirurile paranoice se întâlnesc în paranoia, schizofrenia paranoidă, psihozele de involuție, alcoolism cronic.

d) Tulburările afectivității – având să facă față cotidian solicitărilor celor mai diverse, omul dezvoltă anumite reacții afectiv-emoționale față de acestea, în funcție de semnificația lor pentru sine, stările emoțional-afective mobilizându-l și susținându-l:

- **Depresia** – poate apărea reactiv, secundară, consecință a unor evenimente, situații, întâmplări dramatice și relație semnificativă cu acestea sau în lipsa unor asemenea evenimente, nejustificate; caracteristică acestei ultime variante în ideea bolnavului apare ideea vinovăției, a inutilității și a negării propriului corp și trebuințelor;
- **Anxietatea** – starea emoțională resimțită ca încordare, tensiune, temere nelămurită, așteptare, de regulă, fără a fi generată de ceva anume; este însoțită de perturbări neurovegetative: paloare, transpirație, acuze digestive, respiratori etc;

- **Fobia** – este resimțită ca temere puternică, repulsia față de un fenomen precis, de cele mai multe ori fobia poate apărea reactiv, consecutiv anumitor evenimente traumatice sau nemotivat, având un puternic substrat nevrotic și însoțindu-se de adevărate ritualuri comportamentale;
- **Perversiunile afective** – subiectul râde când ar trebui să plângă și invers, rămâne indiferent la evenimente ce ar trebui să-l zguduie puternic sau urăște pe acei de care este atașat și îi iubea, toate desemnând o gravă dezordine mintală întâlnită în schizofrenie și în demența senilă.

e) **Tulburările de voință** – voința reprezintă capacitatea individului de a depăși prin efort propriu obstacolele ivite pentru atingerea scopurilor propuse; efortul voluntar poate fi orientat extern, acțional, în a face ceva inhibitor, în a se abține, a întârzia sau a comuta o reacție.

Principala tulburare a voinței – hipobulia sau abulia – constă în scăderea capacității de efort, mobilizare și inițiativă, prin comparație cu posibilitățile anterioare ale aceleiași individ în sarcini similar motivate. Este consecutivă unor boli ale sistemului nervos, endocrin și muscular sau de altă natură, antrenând scăderea resurselor energetice ale organismului.

Tulburările calitative ale voinței apar mai evidente în cazul psihozelor, fie prin lipsa de stăpânirea de sine și autocontrol a diverselor pulsii interne, fie prin deficitul constituțional de voință, fie prin severe pulsii și tendințe orientate împotriva persoanei.

10.5. Efectele produselor psihofarmacologiei în tratamentele psihopatologice

În epoca modernă, caracterizată prin evoluția produselor farmaceutice, produsele psihofarmacologice au adus modificări importante în tabloul „clasic” al patologiei mintale. În acest sens, chiar dacă medicația psihotropă și celelalte metode de tratament nu vindecă întotdeauna o serie de afecțiuni mintale, totuși, prin administrarea substanțelor psihotrope se obțin o serie de ameliorări privind scurtarea episodului psihotic, modificarea aspectului clinic al bolnavului în perioada de stare a bolii, grăbirea remisiunii, lărgirea intervalului dintre spitalizări, amânarea procesului de cronicizare a bolii și încetinirea evoluției către demențiere. Totuși, boala mintală, dat fiind de cele mai multe ori evoluția ei imprevizibilă, rămâne ca o amenințare permanentă. Ea determină incapacitatea de adaptare și în cazul multor bolnavi psihici, un potențial antisocial ridicat ce îl poate aduce mai ușor în ipostaza de victimă a unor infracțiuni sau de unealtă în mâna unor infractori versați.

În afara bolii ca atare și a procesului inițial de îmbolnăvire, în personalitatea suferinzilor mintali se poate întâlni și o serie de alterări secundare, de natură depresivă, isterică, obsesivofobică, anxioasă etc. cu rezultate din interacțiunea bolnavului cu cei din jur, din adaptarea deficitară și reacția diferită, deseori contradictorie sau intolerantă a colectivității.

10.5.1. Expertiza medico-legală psihiatrică

Expertiza medico-legală psihiatrică este un act prin care o comisie de medici experți, anume desemnați, analizează, pe baza faptelor, documentelor și examenelor de specialitate, starea de sănătate mintală a unei persoane (presupusă bolnavă) în scopul final al aprecierii discernământului. Expertiza trebuie să răspundă la întrebările pe care instanța judecătorească le consideră necesare în vederea elucidării unor fapte săvârșite de bolnavi⁶.

⁶ Se vor studia varii expertize medico-legale psihiatrice în contextul întregului material probatoriu. (Vezi T. Butoi – arhiv. pers.).

Concluziile raportului de expertiză nu vor cuprinde părerea experților cu privire la soluția care trebuie dată în cauză cu privire la vinovăția sau nevinovăția celui expertizat, ori dacă este responsabil sau nu pentru fapta săvârșită, ci numai dacă persoana supusă expertizei suferă sau nu de o tulburare psihică de natură să-i afecteze capacitatea normală de a înțelege și de a-i dirija voința sau dacă starea sănătății lui îl împiedică sau nu să ia parte la procesul penal.

Expertiza medico-legală psihiatrică permite evitarea unor aprecieri și sentințe nepotrivite asupra bolnavilor psihici care, în cazurile delictuale, vor fi internați obligatoriu în spitale sau servicii de psihiatrie specializate pentru tratament de lungă durată fiind, în felul acesta, puși în imposibilitatea de a le mai săvârși.

Obiectivele expertizei medico-legale psihiatrice se pot sintetiza astfel:

1. Aprecieri asupra stării psihice a subiectului prin diagnostic și excluderea simulării;
2. Care sunt trăsăturile esențiale ale personalității deviate raportate la diagnosticul de bază și reflectate în comportamentul deviant;
3. Stabilirea stadiului de evoluție a tulburărilor, dacă s-au declanșat concomitent cu săvârșirea infracțiunii sau dacă prezintă pericolul de agravare;
4. În vederea aprecierii responsabilității sociale și juridice, concluziile raportului de expertiză trebuie să precizeze:

- a) legătura de cauzalitate dintre trăsăturile personalității deviate și elementele constitutive ale actului antisocial (mobil, conținut);
- b) precizări cu caracter prognostic privind existența sau posibilitățile de recuperare a personalității în formare și tendințele cu caracter pozitiv sau negativ în definitivarea structurării lor la vârsta adultă, precizând măsurile ce se impun în vederea acestei recuperări.

Expertiza trebuie să argumenteze elementele care pledează pentru integritatea, diminuarea sau abolirea posibilităților de discernământ critic, deoarece scăderea acestor posibilități poate să antreneze în anumite cazuri responsabilitatea, iar în responsabilitate, stabilirea discernământului scăzut sau diminuat este insuficientă. Este necesar deci să se precizeze capacitățile sau incapacitățile psihice în aprecierea consecințelor faptelor respective.

10.5.2. Influența personalității asupra actului infracțional

O analiză strict psihologică a actului infracțional, fundamentată excesiv pe cerințele determinării conținutului juridic al infracțiunii, constă în analiza modului în care, în pregătirea, săvârșirea și atitudinea post-infracțională, se manifestă psihicul autorului, elementele sale: inteligența, afectivitatea și voința. O asemenea analiză este indispensabilă pentru stabilirea responsabilității și culpabilității în formele sale curente de manifestare, dar ea nu mai este suficientă pentru criminogeneză și funcțiile sale principale: cunoașterea cauzelor criminalității în general și în mod individual pentru fiecare infracțiune; organizarea socială a prevenirii infracțiunilor, individualizarea pedepsei; tratamentul în penitenciar și tratamentul post-execuțional.

Din această cauză, în realitate există mai degrabă o tendință de cercetare de tip „sinergic” a infracțiunii, atunci când se pune în discuție geneza ei sau, altfel spus, când se determină „criminogeneză”.

Astfel, personalitatea infractorului este studiată din perspectiva sinergică implicând:

- a) **cercetarea clinică** – pentru reconstituirea antecedentelor personale și patologice ale subiectului, aici lucrând și excluderea simulării prin testul de biodetecție;

b) examinările paraclinice – având rol principal probarea și obiectivarea diagnosticului clinic, precum și aprofundarea etiopatogeniei unor tulburări (investigații de laborator, radiologice, electroencefalografice);

c) investigările biogenetice – având ca premiză rolul factorilor ereditari, în structura personalității, iar ca scop identificarea completă a factorilor de ereditate;

d) interpretarea neurofiziotapologică – pentru explicarea cauzalității manifestărilor agresive de comportament cu răsunet antisocial;

e) cercetarea sociologică – care are două obiective: în primul rând pentru reconstituirea structurii personalității delicventului și a modului în care s-a încadrat în mediul social, a incidentelor conflictuale și a modului în care au fost soluționate, și în al doilea rând pentru orientarea asupra posibilităților de reechilibrare și reinserție socială;

f) rezolvarea medico-legală – adică furnizarea datelor obiective pe baza cărora se concluzionează asupra stării de imputabilitate (conștiință, discernământ).

Abordarea din acest punct de vedere a comportamentelor deviante permite:

- aprecierea corectă asupra stării psihice, asupra personalității deviante, prin precizarea diagnosticului și excluderea simulării sub toate formele în care aceasta se poate manifesta (prin urmare rezultă că biodetecția este esențială);
- determinarea trăsăturilor esențiale ale personalității analizate din perspectiva sinergetică;
- determinarea naturii și evoluției tulburărilor care au însoțit sau precedat săvârșirea actului deviant și dacă acesta reprezintă riscul de agravare sau cronicizare;
- aprecieri asupra pericolozității trăsăturilor de personalitate și a tulburărilor de comportament care au precedat sau însoțit comportamentul deviant.

Exactitatea acestor concluzii permite evitarea unor erori judiciare care s-ar putea plasa în sfera ireparabilului cum ar fi, aplicarea unor măsuri punitive, în locul unor măsuri medicale sau invers. Justiția își racordează activitatea apelând, fiind vorba de actul infracțional, la autorul acestuia, la personalitatea sa înțeleasă ca sinteză a tuturor elementelor care concură la formația mintală a subiectului și căruia îi dă o fizionomie proprie, specifică. „Această formație rezultă din nenumăratele particularități ale constituției sale psihofiziologice, ale componentelor sale instructiv-afective, ele însele alimentate de aferențele senzitivo-senzoriale, a modului său de a reacționa, de amprente lăsate de experimentele trăite, care au jalonat istoria sa individuală.” (Dragomirescu V.)

„Personalitatea și mediul formează o totalitate funcțională, iar atunci când aceste elemente se schimbă, se modifică și această totalitate funcțională.” (Klineberg)

Sistemul personalității este lipsit de transparență astfel încât el nu poate fi cunoscut decât prin investigații complexe. Elementele sale constitutive, atât cele simple, cât și cele complexe se află într-un sistem de legături multiplu determinate, astfel încât fenomenul personalității este dificil de cunoscut, și reclamă utilizarea unor mijloace științifice deosebit de sensibile pentru a efectua o analiză eficientă. Analiza este posibilă datorită proprietății personalității de a se proiecta în lumea exterioară prin impulsuri, atitudini, conflicte, ceea ce fundamentează și face posibil întregul sistem al științelor comportamentale.

10.6. Investigația psihologică

În accepțiunea simțului comun, personalitatea este echivalată cu „individul de excepție”, cu persoana creativă pe plan social sau cultural. Pentru știința psihologică, personalitatea

este o calitate, pe care o poate dobândi virtual orice individ într-o anumită etapă a dezvoltării sale, întrunind într-o anumită etapă a dezvoltării sale, anumite note sau caracteristici definite. Sub unghi psihologic „personalitatea reprezintă îmbinarea unitară non-repetitivă a însușirilor psihice care caracterizează mai pregnant și cu un mai mare grad de stabilitate omul concret și modalitățile sale de conduită“.

Personalitatea poate fi privită ca un tablou elaborat prin abstracție științifică cu care abordăm individul concret, analizând modul său de a fi și de a se comporta în situații diferite.

Lewin concepe personalitatea ca un ansamblu de trebuințe, valori, motive și percepții. În concepția sa, elementul care conferă heterogenitate persoanei prin starea fiziologică, intenție, dorință, este trebuința. Aceasta este elementul dinamizator care tulbură echilibrul zonei personale prin creșterea nivelului tensional. Deoarece tendința întregului sistem este aceea de dezechilibrare, tensiunea va fi deviată către regiuni cu un nivel coborât. În procesul de realizare a trebuinței, mediul psihologic poate căpăta anumite valențe cu valori pozitive sau negative în funcție de satisfacerea acesteia. Trebuința va produce energie și va putea determina „locomoția“ individului, în funcție de vectorul realizat, adică de forța cu care acționează valențele asupra persoanei. Locomoția, afirmă Lewin, este modalitatea de echilibrare către care tinde sistemul, echilibru tulburat prin nașterea trebuinței. Această locomoție poate fi adecvată în situații normale și imaginativă, aberantă, inactivă în situații patologice.

Dezvoltarea personalității se realizează prin diferențierea progresivă a persoanei și a mediului psihologic, prin complicarea rețelei relaționale ierarhice și selective între diversele puncte și zone ale sistemului persoanei.

Teoriile care explică personalitatea din punct de vedere genetic se bazează pe principiul conform căruia personalitatea se structurează progresiv, de-a lungul existenței individului. Teoria personologică a personalității, elaborată de A.H. Murray se bazează pe analiza longitudinală a istoriei dezvoltării individuale. Murray consideră că personalitatea constituie o integrare a influențelor ambianței într-un sistem pulsional. Această teorie se bazează pe conceptul de pulsione, care va provoca echilibrul și în același timp va determina dezvoltarea. În funcție de organizarea acestor pulsioni sau trebuințe se constituie aparatul dinamogen și motivațional al individului, asigurând astfel socializarea în cadrul conduitelor sale, determinând caracterul lor adoptativ.

Iată câteva dintre ideile pe care Murray le fundamentează în cadrul teoriei sale:

- organismul trebuie considerat împreună cu mediul, întrucât acestea, în continua lui schimbare, determină conduita (care nu poate fi apreciată, fără a caracteriza situațiile pe care insul trebuie să le înfrunte);
- organismul reacționează la stimulii din mediu, cărora le acordă semnificații și pe care îi sistematizează conform unei scale bipolare: plăcere – neplăcere;
- reacțiile organismului la stimulii din mediu manifestă o tendință spre coordonare, organizare și unitate, întrucât numai unitatea permite organismului supraviețuirea. În tendința lor spre unitate, aceste reacții sunt și adoptative, servind restaurării echilibrului deranjat (sau evitării prejudiciului adus) de către stimulii din mediu;
- conduita adoptativă poate fi studiată fie ca o mișcare a corpului, fie prin analiza efectelor pe care această mișcare le-a produs;
- orice tendință comportamentală poate fi atribuită unei forțe ipotetice (pulsione – trebuință);

- fiecare reacție pulsională (consecutivă unei influențe) are un destin ce poate fi apreciat în termeni de satisfacție. Orice episod terminându-se prin satisfacție sau insatisfacție (succes sau eșec) va influența progresiv sau regresiv evoluția individuală;
- prin jocul succesiv al succeselor sau eșecurilor se realizează învățarea și maturizarea, care-și gravează treptat pecetea originalității individuale.

Viața fiind o suită ireversibilă de evenimente inedite, multe din ele ireversibile, nu orice epocă va fi reprezentativă pentru ansamblu, fapt care impune cunoașterea longitudinală biografică a individului.

Caracteristică pentru teoria lui Murray este concepția sa despre procesele dominante, adică acele acțiuni mutual dependente, care constituie configurații dominante în creier. Conștiința rezultă din asamblarea acestor dominante. Pe parcursul unei singure clipe numai o parte a procesului dominant ajunge la conștiință, de aceea în explicarea faptului de conștiință sunt necesare mai multe variabile și nu doar cele prezente în momentul respectiv.

Teoria lui Murray, bazată după cum spune autorul pe concepțiile lui Freud, Jung, Adler, McDougall și Lewin a fost depășită de K. Jaspers care consideră personalitatea nu doar produsul unei predispoziții ereditare, ci și o devenire care se produce în funcție de situația omului în lume.

10.6.1. Posibilități, limite și obiective ale investigației psihologice pe terenul psihologiei judiciare*

Valoarea mijloacelor diagnostice, mai precis a testului psihologic este valabilă și în psihologia judiciară. Dar în cazul în care se ignoră anumite cerințe științifice ale acestor metode, ele pot aduce un adevărat deserviciu cercetării și activității practice.

Astfel, în construirea testelor este nevoie de o etapă extrem de importantă, și anume o examinare a valorii lor diagnostice. Este nevoie de o testare a testelor. Calitățile de a căror prezență depinde valoarea testului ca instrument diagnostic și prognostic sunt: fidelitatea, validitatea și sensibilitatea.

Fidelitatea unui test ne va indica dacă diferențele individuale obținute cu ajutorul lui sunt determinate de diferențele reale dintre subiecți, sub aspectul trăsăturii măsurate sau sub efectul unor factori exteriori respectivei trăsături, efectul unor factori variabili.

Principalele elemente care reflectă fidelitatea unui test sunt următoarele: stabilitatea în timp a rezultatelor; stabilitatea rezultatelor în cazul când aceeași subiecți sunt examinați de persoane diferite; caracterul adecvat al tuturor probelor care constituie testul în ansamblu; omogenitatea probelor.

Pentru a se constata stabilitatea în timp a rezultatelor, testul este aplicat aceluiași persoane, la un interval de timp nu prea lung, și se calculează corelația dintre cele două serii de rezultate. Dar o identitate absolută a rezultatelor nu se poate întâlni deoarece pot apărea factori variabili: gradul de motivație al subiectului, oboseala, condiții de mediu perturbante etc.

Acest procedeu numit testare-retestare prezintă anumite limite, întrucât dacă reexaminarea se face la intervale de timp scurt, subiecții își pot aminti unele din răspunsurile anterioare, atât cele corecte, cât și cele incorecte; dacă se extinde timpul dintre examinări, se pot obține rezultate diferite deoarece trăsătura măsurată s-a modificat.

Omogenitatea instrumentului de măsurare se pune în evidență prin procedeul de divizare: testul este aplicat în întregime, dar se stabilesc rezultatele pentru fiecare jumătate a

* Vezi și contribuțiile dr. Mitrofan Nicolae, Zdrenghea Voicu, Tudorel Butoi din, *Psihologie judiciară*, Editura Șansa, București, 2000, pag. 329-421, citat de noi selectiv și prelucrări personale.

testului și se calculează corelația dintre ele. Dificultatea constă în a găsi modalitatea optimă de distribuire a probelor pentru a obține jumătăți de valoare egală. Un procedeu constă în gruparea probelor impare și a celor pare. Astfel, condițiile favorizante (antrenarea în activitate, familiarizarea cu situația de examen) și defavorizante (oboseala, plictiseala) se vor distribui în mod egal. Cu cât testul este compus din mai multe probe, cu atât fidelitatea divizării în jumătate crește.

Fidelitatea formelor echivalente – se calculează atunci când există două teste paralele. Necesitatea reexaminării acelorași subiecți în scopuri diagnostice apare în mod frecvent. Testele paralele trebuie să conțină un număr egal de probe care să abordeze aceleași funcții și să aibă aceeași dificultate, iar condițiile și timpul necesar să fie identice.

Fidelitatea depinde de calitățile de construire ale unui test, dar și de natura trăsăturilor măsurate. De pildă, fidelitatea în cazul metodelor de explorare a personalității este mai mică decât în testele ce măsoară funcții senzoriale. Este de mare importanță să se cunoască coeficientul de fidelitate al fiecărui test pentru a aprecia gradul de încredere ce i se poate acorda.

În psihologia judiciară, folosirea unui test ce nu dovedește fidelitate va oferi rezultate diferite în timp. Dacă în cazul unui test de personalitate, la o primă testare subiectul va prezenta un grad ridicat de imaturitate social-emoțională și în același timp va manifesta hiperagresivitate în relaționarea cu ceilalți, iar la o nouă testare rezultatele vor fi opuse, se poate concluziona că fidelitatea testului are valori scăzute⁷.

Validitatea unui test se referă la faptul că el măsoară în mod adecvat trăsătura psihică propusă spre măsurare, adică informația oferită de test trebuie să fie confirmată de către conduita subiectului în cadrul unei activități viitoare, iar rezultatul, randamentul subiectului în activitatea reală, pentru care s-a făcut testarea reprezintă criteriul. Un test este valid atunci când există o corelație pozitivă între predictor și criteriu.

Există diferite procedee de validare a unui test. Prin validitatea predictivă se urmărește măsura în care subiectul va avea în activitatea reală o reușită asemănătoare cu cea obținută în timpul testului. Validitatea de concurență constă în stabilirea corelației dintre rezultatele obținute la testul în curs de examinare și rezultatele la un test care și-a dovedit deja validitatea (scara Binet-Simon a fost utilizată drept criteriu de validare la multe alte teste de inteligență ulterior construite).

În domeniul psihologiei judiciare, pentru a determina validitatea predictivă, este necesar să se măsoare subiecții în două perioade de timp diferite. Pentru validitatea concurență se măsoară subiecții delicvenți și nedelicvenți. În acest caz, o măsură a potențialului delicvențial nu are o validitate concurență când ea poate să distingă între criminali cunoscuți și persoane normale. Subiectul cel mai frecvent întâlnit este predicția comportamentului viitor al unor copii și adolescenți. Trebuie subliniat faptul că majoritatea eforturilor de măsurare a potențialului delicvențial au fost făcute în direcția validității concurențe, ceea ce înseamnă că instrumentele lor sunt imposibil de evaluat ca predictor. Dacă câțiva investigatori au urmărit subiecții destul de mult timp pentru a obține estimări ale validității predictive.

Anticiparea momentului în care un individ cu un înalt potențial delicvențial va comite un act infracțional este dificilă deoarece actul antisocial apare în urma combinării acestui potențial cu factorii circumstanțiali.

În domeniul psihologiei judiciare, cel mai des folosite sunt testele de personalitate și probele proiective. Principiul acestora din urmă constă în faptul că manifestările comportamentului existenței umane, cel puțin cele mai semnificative, scot în evidență personalitatea (Rappaport).

10.7. Instrumentar de psihodiagnoză – testul standardizat

10.7.1. Metoda RORSCHACH

Metoda, cunoscută și sub denumirea de proba petelor de cerneală, a fost elaborată de psihiatrul elvețian H. Rorschach, care o descrie în lucrarea sa „Psychodiagnostic” apărută în 1921.

În perioada de fixare a metodei, H. Rorschach a lucrat cu numeroase pete de cerneală și cu subiecți aparținând diferitelor grupelor psihiatrice. Pe baza a numeroase încercări, el a selecționat acele imagini care prin răspunsurile și prin asociațiile pe care le provocau, diferențiau mai net indivizi aparținând variatelor sindroame psihiatrice și persoanelor normale cu caractere psihice cunoscute. Materialul păstrat în forma ultimă a metodei RORSCHACH originale constă din 10 imagini standard: 5 din imagini sunt realizate în nuanțe de negru și cenușiu, 2 conțin porțiuni colorate în roșu, iar 3 sunt multicolore.

Planșele se prezintă una câte una, iar subiectului i se cere să spună ce anume îi sugerează imaginile și i se atrage atenția să dea cât mai multe răspunsuri.

În cotarea răspunsurilor se iau în considerare multiple aspecte, printre care cele mai importante sunt: numărul răspunsurilor, locația, determinanta, conținutul.

Numărul răspunsurilor. H. Rorschach consideră că numărul răspunsurilor ar depinde mai mult de particularitățile emoționale decât de cele intelectuale. Persoanele care dau un număr mai mic de răspunsuri ar fi depresive, ursuze, preocupate de perfecțiune, care preferă să dea răspunsuri elaborate la un nivel înalt. Invers, subiecții care dau răspunsuri mai numeroase decât media au o dispoziție veselă, fantezie, sunt preocupați să lucreze bine.

Locația sau timpul de aprehensiune – indică organizarea perceptivă. Operându-se cu acest criteriu, se stabilește dacă percepția este globală și conținutul răspunsurilor se referă la pata în întregime, în care caz se notează G, sau percepția este analitică, desprinzându-se un detaliu extins (D), or un detaliu foarte limitat (Dd). Se distinge de asemenea detaliile oligofrenice (Do), care constau nu în desprinderea unor forme umane în întregime, ci a unor părți ale acestora. O mare proporție de răspunsuri G ar indica predominarea gândirii abstracte, o elaborare rațională a realității. Invers, un număr ridicat de D s-ar obține la persoanele impulsive, preocupate de lucruri mărunte, lipsiți de originalitate. Apariția în răspunsuri a unor detalii minore, neuzuale (Dd) poate indica preocupări obsesive, stări anxioase.

Determinanta – se referă la însușirea perceptivă ce se concretizează în răspuns (formă, culoare, mișcare, perspectivă). Răspunsurile sunt notate cu F+ atunci când subiectul percepe o formă bună. Asemănarea între pată și răspuns indică un nivel ridicat de organizare a impresiilor senzoriale. În schimb, un răspuns F– (formă proastă) indică percepții denaturate de trebuințe, de interese sau de emoții deosebit de acute. Se consideră că proporția de F+ în protocolul unui subiect indică și posibilități de integrare adaptivă, de acomodare a reacțiilor pe baza unei analize obiective a mediului. Culoarea constituie o altă variabilă, desprinsă uneori ca un indiciu suplimentar al formei (Fc); alteori referirea se face în primul rând la culoare, forma fiind secundară (CF); când asociațiile sunt provocate numai de culoare se notează simbolul C. La imaginile acromatice, însăși combinațiile de lumini și umbre pot sugera un răspuns (cl.ob. = clar obscur). Referirile la culoare dau indicații asupra vieții afective. Micșorarea (K) constituie o variabilă cu o mare valoare diagnostică în sistemul RORSCHACH. Existența unui număr mare de răspunsuri de tipul K, adică de răspunsuri în care ființa sau obiectul este văzut în mișcare, ar denota introversiune, o preocupare pentru viața interioară, fantezie și relații personale mai degrabă intensive decât extensive.

Conținutul – este apreciat în mod relativ diferit de către autorii care au dezvoltat metoda lui Rorschach. În general se consideră simptomatic faptul că se face referire la ființe sau

obiecte inanimate. Se notează dacă imaginile i-au sugerat subiectului oameni (H), animale (A), desene anatomice (Anat.), peisaje, artă abstractă etc.

Tabloul de ansamblu, psihograma rezultă nu atât din considerarea valorilor absolute ale diferiților indici, ci din relația lor.

Valoarea metodei RORSCHACH este controversată. Adepții fără rezerve ai metodei consideră că ea este aplicabilă nu numai în studiul devierilor patologice ale personalității, ci și în stabilirea tabloului personalității normale, în determinarea aptitudinilor în scopul de orientare sau de selecție profesională.

În mod curent însă nu se poate ajunge la o descriere psihologică valabilă, sau la un diagnostic clinic pe baza exclusivă a acestui test.

Fidelitatea metodei a fost verificată prin tehnica înjumătățirii, prin cea a testării-retestării făcute de mai mulți sau de același psiholog la un anumit interval de timp. Cele mai multe studii s-au făcut în legătură cu fidelitatea cotării inter-examinatorii. Dar nu este suficient să se demonstreze că mai mulți examinatori cotează în mod asemănător un protocol. Diferențe mari pot apărea în stadiul interpretării cotelor. Metoda înjumătățirii, de asemenea, nu are deplină valoare, deoarece, după părerea specialiștilor, funcția celor 10 planșe nu este identică.

Se poate conchide că proba RORSCHACH are o valabilitate limitată, că ea poate fi utilizată ca instrument diagnostic numai paralel cu alte metode, de persoane cu o practică îndelungată.

Neajunsurile probei RORSCHACH originale au stimulat numeroase cercetări: astfel unii autori au standardizat alte pete de cerneală (Holtzman, Thorpe, Schwartz, Herron, Behn, Karo) sau au modificat tehnica examinării și cotării.

10.7.2. Testul SZONDI

Szondi arată că metoda sa de diagnostic se ocupă de psihologia profundă care face parte din psihologia aplicată; această metodă ajută la lămurirea următoarelor fapte:

- aspirațiile pulsionale inconștiente ale individului;
- luarea de poziție inconștientă a Eu-lui față de pericolul pulsional;
- dialectica dintre pulsuni și Eu.

În concluzie, această metodă înfățișează psihologului procesele inconștiente ale destinelor, pulsuniilor și Eu-lui.

Proba constă în simpla reacție de alegere a două fotografii mai simpatice și două mai antipatice de către subiect, din cele 6 serii, ce cuprind fiecare câte 8 fotografii. Aceste fotografii reprezintă indivizi suferinzi de maladii pulsionale manifeste, foarte pronunțate, a căror anamneză și diagnostic clinic sunt exact cunoscute. Așadar, în urma administrării testului, subiectul alege 24 de fotografii. Alegerile făcute pun în evidență un profil pulsional, Szondi stabilind 4000 de profiluri.

Plecând de la ideea unei polarități între aspirații și trebuințe, Szondi stabilește două feluri de polarități:

1. Factorială
2. Vectorială

Polaritatea factorială are ca origine antagonismul tendințelor pulsionale materne și paterne.

Polaritatea vectorială este născută din antagonismul a două trebuințe care se asociază pentru a forma o pulsuniune.

Szondi stabilește 4 grupe pulsionale pe care le numește vectori pulsionali care evidențiază un quantum pulsional delimitat, având direcție pulsională particulară, direcție în care se manifestă trebuințele și aspirațiile pulsionale implicate. Acești vectori pulsionali sunt:

1. Vectorul S (pulsione sexuală);
2. Vectorul P (pulsione paroxismală, de surpriză, de protecție etică);
3. Vectorul Sch (pulsionea Eu-lui);
4. Vectorul C (pulsione de contact).

La acești vectori, Szondi raportează 8 trebuințe pulsionale specifice, pe care le numește factori pulsionali, realizând astfel:

1. Vectorul S cu trebuința pulsională:
 - h (homosexualitate);
 - s (sadism);
2. Vectorul P cu trebuința pulsională:
 - e (epilepsie);
 - h (isterie);
3. Vectorul Sch cu trebuința pulsională:
 - k (schizocatalonică);
 - p (schizoparanoică);
4. Vectorul C cu trebuința pulsională:
 - d (stare depresivă);
 - m (manie).

Acești factori pot avea valori pozitive sau negative, rezultând 16 tendințe pulsionale, pentru cei 4 vectori pulsionali.

Pentru psihodiagnostic, alegerea făcută de subiect este interpretată din punct de vedere cantitativ și al direcției tendinței.

Se disting 3 feluri de alegeri:

1. Reacția medie (când se alege 2-3 imagini ale unui factor);
2. Reacția vid sau 0 (când nu se alege nici o imagine);
3. Reacția plină (când alege cel puțin 4 imagini ale unui factor).

Se consideră că fotografiile constant excluse de la alegere (reacția zero) sunt cele ale subiecților care prezintă formele de manifestare patologică extremă a trebuinței în prezent, sub o formă oarecare, deci semnifică manifestarea pulsională prezentă.

Reacția plină poate avea două feluri de semnificații:

1. Relevă factorul cel mai dinamic dintre trebuințele pulsionale nou manifestate (ce determină direcția de alegere pulsională);
2. Decelează tendințele pulsionale premanifeste aproape de exteriorizare.

Se disting 3 feluri de reacții pline:

1. Reacția simpatcă (+);
2. Reacția antipatică (-);
3. Reacția ambivalentă (+, -).

Reacțiile zero și plină se deosebesc practic, doar din punct de vedere dinamic. Ele reprezintă de fapt, două faze succesive de acumulare maximală a unei tendințe pulsionale și apoi descărcarea. Reacția zero semnifică tendința care, datorită descărcării, și-a pierdut activitatea dinamică, în momentul considerat.

Reacția plină, ca încărcătură de tendințe pulsionale, ce nu pot fi satisfăcute în prezent, este o stare care poate fi depășită de către subiect, prin două mecanisme:

1. Exteriorizarea — descărcarea (calea reacției premanifeste care precede satisfacția directă);
2. Interiorizarea spre instanțe psihice mai profunde, sau refularea din concepția psihanalitică.

Interpretarea factorială și vectorială se fac ținând cont de întregul profil, de reacțiile vectoriale vecine.

Pentru practica imediată se utilizează adesea un singur profil, rezultat dintr-o singură aplicare a testului. Este necesar însă, ca atunci când vrem să ajungem la un diagnostic exact să folosim cel puțin 10 profile, rezultate din aplicarea consecutivă a testului la intervale de cel puțin 7 zile.

Dacă circumstanțele ne obligă să ne pronunțăm, orientându-ne după un singur profil funcțional, este bine, mai ales în cazurile patologice, să ne orientăm după tabelele sindromatice date de Szondi.

Szondi a stabilit o serie de sindroame patologice cu grupe specifice de simptome, precum și o serie de sindroame caracteriologice.

Printre domeniile de aplicare a acestei metode, pe lângă psihiatrie, orientare profesională, sociologie, autorul preconizează utilizarea ei în criminologie, sau în psihologia criminală.

Astfel, se indică în investigarea psihologică din timpul anchetei, în stabilirea metodelor de reeducare din diferite stabilimente, în furnizarea indicațiilor asupra mijloacelor de întrebuințat pentru prevenirea din timp a impulsurilor, periculoase la criminalii încarcerați, unde evoluția pulsională trebuie de asemenea controlată prin testări.

10.7.3. Testul LÜCHER

În testul LÜCHER subiectului i se prezintă 8 cartonașe, iar el trebuie să decidă care îi place cel mai mult. Subiectul va alege culoarea preferată și o va așeza deoparte, apoi va alege culoarea care îi place cel mai mult din cele 7 rămase, operația repetându-se până la epuizarea tuturor cartonașelor. După aceasta, întreaga acțiune va fi realizată ca și când ar fi pentru prima oară. Culorile nu trebuie asociate cu nimic altceva (obiecte, materiale de îmbrăcăminte etc.).

În testul LÜCHER structura unei culori rămâne constantă, ea este definită ca înțelesul obiectiv al culorii respective, rămâne aceeași pentru oricine. De exemplu, albastru închis înseamnă liniște și pace, indiferent dacă cuiva îi place sau nu. Pe de altă parte funcția este atitudinea subiectivă față de culoare și aceasta este cea care variază de la o persoană la alta și tocmai pe ea se întemeiază interpretarea textului LÜCHER.

Observând în ce poziție din șir apare culoarea putem determina ce funcție reprezintă culoarea respectivă deoarece atitudinea subiectului către variatele culori se schimbă de la cea mai mare la cea mai scăzută simpatie. La începutul șirului, atitudinea este de preferință decisă urmată de o arie care este încă cea a preferinței, dar e mai puțin marcată, vine apoi o arie privită ca indiferență urmată în final de o arie de antipatie și refuz.

• Preferință puternică pentru culoare	simbol +
• Preferință pentru culoare	simbol X
• Indiferență față de culoare	simbol =
• Antipatie sau respingere a culorii	simbol -

Pot fi stabilite următoarele atitudini sau funcții, odată ce culorile au fost plasate în ordinea preferințelor.

- **În poziția I:** cea mai plăcută culoare reprezintă o orientare către prezent (indicată de plus). Indică metoda inițială, modus operandi al persoanei: semnificațiile spre care se orientează sau pe care le adoptă pentru a reuși să-și atingă obiectivul.
- **A II-a poziție (notată +):** arată care este obiectivul actual. Depinzând de notarea și gruparea testului, poate fi notată cu X. Când este notată numai prima culoare cu +, modus operandi și obiectivul actual sunt aceleași (mijloacele adoptate au devenit un scop în sine).

- **A III-a și a IV-a poziție (indicate de X):** arată starea prezentă a lucrurilor, situația în care simte că se află acum sau maniera în care circumstanțele îl obligă să acționeze.
- **A V-a și a VI-a poziție (notate =):** reprezintă indiferența. Culorile din aceste poziții arată că particularile lor calități nu sunt nici respinse dar nici proprii situației actuale, ci sunt ținute în păstrare pentru siguranță și nu în acțiunea prezentă.
- **A VII-a și a VIII-a poziție (notate -):** reprezintă o întoarcere de la culorile care sunt respinse ca nefiind simpatice; constituie o dorință particulară pentru care există un motiv special să fie inhibitate (pentru că o asemenea acțiune ar fi dezavantajoasă). Aceste culori reprezintă o trebuință care este reprimată în chip necesar.

Pentru ușurința referirii s-au dat numere fiecărei culori. Astfel:

Culori fundamentale:

1. Albastru-întunecat

Primare psihologic:

2. Albastru-verde

3. Portocaliu-roșu

4. Galben-strălucitor

Culori auxiliare:

5. Violet

6. Maro

7. Negru

8. Gri-neutru

Cele patru culori fundamentale au o semnificație aparte, după cum urmează:

1. Albastru-întunecat – reprezintă adâncimea sentimentelor și este concentric⁸ heteronom, sensibil, perceptiv, unificator. Aspectele sale afective: liniștire, mulțumire, tandrețe, dragoste.

2. Albastru-verde reprezintă elasticitatea voinței și este concentric pasiv⁹, autonom, posesiv, neschimbabil. Aspectele sale afective: persistența, afirmarea de sine, încăpățănarea, aprecierea de sine.

3. Portocaliu-roșu reprezintă forța voinței și este ex-centric¹⁰, activ¹¹, ofensiv-agresiv, locomotor, autonom, competitiv. Aspectele sale afective: dorința, excitabilitatea, dominarea, sexualitatea.

4. Galben-strălucitor reprezintă spontaneitatea și este ex-centric, activ, proiectiv, heteronom, investigator. Aspectele sale afective: variabilitatea, expectanța, originalitatea, veselia.

Fiecare din cele două culori a fost aleasă cu atenție datorită înțelesului ei psihologic și fiziologic particular – datorită structurii sale. Acest înțeles are o semnificație universală, același la toată lumea, atât pentru tânăr cât și pentru bătrân, bărbat sau femeie, educat și înapoiat, civilizat și necivilizat. Singura limitare pe care o cere aplicabilitatea acestui test este necesitatea de a comunica cu persoana testată. Dacă poate înțelege ce se cere de la ea, dacă

8. Concentrico – preocupat subiectiv; deși are anumite aspecte de introversie, nu trebuie confundată. Concentrico înseamnă a fi exclusiv interesat în ceea ce este o extindere proprie și interesul pentru sine.

9. Pasiv – are înțeles asemănător lui concentric.

10. Ex-centric – interesat obiectiv și este apropiat de extroversie.

11. Activ – are înțeles asemănător lui ex-centric.

poate vedea planșele de culori (indiferent dacă e sau nu daltonist) și poate afirma preferințele sale, atunci testul este aplicabil respectivului.

10.7.4. M.M.P.I.

Inventarul de Personalitate Multifazic Minessota (M.M.P.I.) a fost elaborat în cadrul școlii de medicină a Universității Minessota, în 1940, de către S.R. McKinley. Autorii au selecționat o multiplicitate de simptome concretizate în întrebări ce se referă la aspecte variate pe care clinicianul le abordează în mod obișnuit, cu ocazia interviului unei persoane a cărei conduită și adaptare ridică anumite probleme.

Chestionarul, aplicabil începând de la vârsta de 16 ani, ar trebui să servească nu numai pentru depistarea indivizilor cu tulburări de personalitate, ci și pentru diagnosticul psihiatric. Răspunsurile sunt cotate în funcție de 9 grupe clinice, fiecare grupă de întrebări constituind o scară.

Cele 9 scări de bază, numite și scări clinice (sau patologice) sunt următoarele:

- **Ipohondrie (Hs)**,
- **Isterie (Hy)**,
- **Deviații psihopatologice (Pd)**,
- **Masculinitate-feminitate (M-F sau MF)**,
- **Paranoia (Pa)**,
- **Psihostenie (Pt)**,
- **Schizofrenic (Sc)**,
- **Hipomanie (Ma)**.

Subiectul primește afirmațiile scrise pe câte un cartonaș și le clasifică pe baza aprecierii sale, în trei categorii:

- **adevărat**,
- **fals**,
- **nu pot să mă pronunț**.

Iată o schiță a conținutului scărilor constitutive ale M.M.P.I.:

- **Scara 1 (ipohondrie)** cuprinde afirmații la dureri sau senzații organice neplăcute, trăite ca reale.
- **Scara 2 (depresia)** conține afirmații care în funcție de modul în care sunt apreciate de subiect (adevărate sau false), indică dispoziția lui afectivă de descurajare, nemulțumire de sine.
- **Scara 3 (isteria)** cuprinde întrebări referitoare la anumite simptome organice, dar care nu sunt specifice, mai conturate, decât cele descrise la scara 1, precum și la anumite moduri de conduită socială.
- **Scara 4 (deviații psihopate)** servește la depistarea persoanelor cu tendința spre conduită asociată (plângeri asupra familiei, sentimentul de plictiseală) sau antisocială (minciună, furt, alcoolism, imoralitate sexuală). Afirmațiile din această scară se referă la prezența dezacordului și neadaptării la anumite forme ale mediului social.
- **Scara 5 (masculinitate-feminitate)** explorează anumite interese ce ar putea pune în evidență inversiunea sexuală masculină, care nu este încă însoțită de manifestări psihopate. Afirmațiile se referă mai ales la orientarea feminină a intereselor.

- **Scara 6 (paranoia)** descrie manifestări ce se referă la hipersensibilitate, la tendința spre suspiciune, idei de persecuție sau de grandoare. Scara detectează tendințe paranoide chiar la subiecții care nu au ajuns încă la manifestări patologice.
- **Prin scara 7 (psihoastenia)** se încearcă să se pună în evidență persoanele la care apar fobii, acțiuni irezistibile. Întrebările se referă la fobii și la obsesii și în mai mică măsură la simptomele psihosteniei, în sensul acordat de J. Piaget.
- **Scara 8 (schizofrenia)** cuprinde cele mai multe simptome (78 de întrebări foarte variate). Descrierile se referă la moduri bizare de a gândi, la particularități ale percepției, la impresia de alternare socială, la dificultăți de concentrare și control, precum și la unele aspecte ale vieții sexuale.
- **Scara 9 (hipomania)** a fost etalonată pe persoane cu manifestări mai puțin accentuate decât la maniaco-depresivi. Întrebările se referă la exactitatea emoțională, hiperactivism și la fuga de idei.

În afara scărilor de bază, clinice, inventarul Minnessota cuprinde și 4 scări de validitate (nu servesc la stabilirea validității probei) și prin ele se determină atitudinea subiectului față de probă, sinceritatea lui, înțelegerea instrucției și a întrebărilor.

- **Scara „nu pot să mă pronunț” sau „sunt indecis”** indică numărul de afirmații pe care subiectul nu le-a grupat nici la categoria celor false, nici la categoria celor adevărate. O cotă ridicată scade mult validitatea întregii examinări.
- **Scara L¹²** – cuprinde 15 afirmații referitoare la unele defecte foarte răspândite, admise de normali aproape în unanimitate ca fiind adevărate. Se poate acorda o mică încredere completărilor efectuate de un subiect cu o cotă ridicată la scara 1.
- **Scara K** – Cotele ridicate la această scară sunt indiciul unei tendințe de autoapărare excesivă, subiectul dorind să apară cât mai normal.
- **Scara F** – Unele persoane, în loc să nege aspectele patologice sau deficitare, le exagerează.

Înainte de a interpreta rezultatele la scările clinic, se face verificarea celor 4 scări de control.

Intenția originală a autorilor a fost de a crea un instrument psihometric care să permită diagnosticul diferitelor sindroame psihiatrice. În cursul anilor, experiența de verificare a instrumentului a generat îndoieli în legătură cu valoarea lui în diagnosticul diferențial. Majoritatea autorilor sunt de acord că M.M.P.I. poate servi pentru distingerea cazurilor evident patologice de cele normale, dar nu pentru diferențierea grupelor clinice. M.M.P.I. se utilizează în prezent în scopul unei trieri a cazurilor de anormalitate psihică.

10.7.5. T.A.T.

T.A.T. sau testul de apercepție tematică este una din tehnicile proiective cu cea mai lungă utilizare clinică. T.A.T. nu a fost construit inițial ca un instrument de punere în evidență a manifestărilor patologice ale personalității. Imaginile cu scene umane au fost utilizate de A.H. Murray ca instrumente de studiu clinic și experimental al personalității normale. Constatându-se că elaborarea povestirilor pe baza imaginilor este o situație care dă numeroase informații în studiul cazului, s-a trecut la perfecționarea succesivă a acestei metode.

Materialul constă din imagini în alb și negru, cu unul sau mai multe personaje (3 planșe sunt fără element uman și redau peisaje). Acțiunile în care sunt angajate personajele sunt redade ambiguu, oferind posibilitatea unor interpretări diferite.

La baza acestei probe se află ipoteza conform căreia o persoană care interpretează o situație socială ambiguă o face prin prisma experienței sale anterioare, a dorințelor, a conflictelor proprii.

Din cele 30 de imagini care constituie garnitura completă, 10 sunt valabile pentru toate categoriile de subiecți, iar celelalte au caracter mai specific. În acest mod se alcătuiesc 4 serii de câte 19 ilustrații ce se utilizează în examinarea băieților, a fetelor, a persoanelor de sex masculin și a celor de sex feminin care au mai mult de 14 ani.

În procedura originală se recomandă ca examinarea să se facă în două ședințe, pentru cea de-a doua păstrându-se imaginile cu caracterul cel mai bizar, mai dramatic. Ilustrațiile sunt prezente într-o ordine determinată, iar ilustrația este diferențiată în funcție de grupa de vârstă și de nivelul intelectual.

Prelucrarea materialului presupune traversarea unor puncte ale răspunsurilor:

- Descoperirea eroului, adică a personajului cu care subiectul se identifică;
- Desprinderea forțelor ce determină activitatea eroului (utilizarea T.A.T.-ului ca atare presupune operarea cu conceptele fundamentale care constituie miezul teoriei personalității formulate de Murray: trebuințele și constrângerile);
- Analiză deznodământului. Este necesar să se stabilească dacă croul provoacă evenimentele sau le suferă; în ce măsură luptă împotriva forțelor care i se opun; proporția dintre deznodămintele fericite și cele nefericite;
- Analiză și interpretarea temelor povestirilor. Se urmărește care este tema cea mai puternică și cea mai frecvent utilizată. Repetarea aceleiași teme are o valoare diagnostică, reflectând trebuințe acute, conflicte de durată.

Se acordă o deosebită atenție personajelor introduse din imaginație.

Unul din avantajele T.A.T. este că se evită mecanismul de autoapărare. Subiectul atribuie personajului idei, sentimente pe care nu le-ar admite că ar fi ale sale, sau de care nu este deplin conștient. Fidelitatea metodei este apreciată ca limitată de însuși autorul ei. Răspunsurile la T.A.T. reflectă atât dispoziția schimbătoare cât și situația de viață prezentă a subiectului.

În interpretare trebuie să se țină seama însă de condițiile sociale ale subiecților. Aceleași amănunte incluse în povestirile create de persoanele aparținând anumitor condiții pot să apară ca normale, uzuale, iar alte persoane ca deviante. Din această cauză s-a simțit nevoia creării de noi variante, cu sferă de aplicare mai restrânsă.

10.7.6. Testul ROSENZWEIG

În lucrarea „Picture Association Study for Acting Reaction to Frustration“, S. Rosenzweig creează o metodă proiectivă restrânsă destinată relevării tipurilor de reacție la stresul vieții curente și care intră în cadrul psihanalizei ca o metodă experimentală.

Această metodă constă în a pune subiectul în situațiile imaginate de 24 de desene, reprezentând diverse frustrări din viața socială curentă, în care 2 personaje sunt angajate într-un dialog în care unul pune o întrebare, înscrisă în desen, iar subiectul pus în situație trebuie să dea răspunsul. În funcție de aceste răspunsuri, care s-au clasificat în 3 tipuri: extrapunitive, intropunitive și impunitive, se stabilesc 3 tipuri de reacții: de depredominanță a obstacolului, de apărare a Eu-lui și de persistență a necesității. Combinarea acestor 6 categorii duce la constituirea a 9 factori, care pot fi cotați.

Reacția de frustrare poate fi înfățișată din trei perspective principale:

A – Tipul de reacție după trebuințe frustrate;

B – Tipul de reacție după direcție;

C – Tipul de reacție după caracterul mai mult sau mai puțin adevărat.

În ceea ce privește tipul de reacție după trebuințele frustrate, se pot dobândi 2 tipuri:

- a) – reacție de persistență a trebuinței care se referă la viitorul trebuinței segmentar frustrate și care reacție are ca scop satisfacerea trebuinței;
- b) – reacția de apărare a Eu-lui, care se referă la viitorul personalității întregi și apare numai în condiții speciale, de amenințare a acestuia.

Această reacție poate fi:

1. **Extrapunitivă (E)**, în care individul atribuie agresiv frustrarea persoanelor sau lucrurilor exterioare, având ca emoții adiacente mânia și iritarea;
2. **Intropunitivă (I)**, în care individul atribuie agresiv frustrarea lui însuși, având ca emoții adiacente culpabilitatea și inacțiunea;
3. **Impunitivă (M)**, în care individul evită să facă reproșuri, înfățișând situația frustrantă în mod conciliant.

Tipul de reacție după direcție poate fi:

- a) **Reacție directă**, în care răspunsul este adaptat situației frustrante;
- b) **Reacție indirectă**, în care răspunsul este mai mult sau mai puțin substitutiv.

Tipul de reacție după caracterul mai mult sau mai puțin adecvat al acesteia se stabilește astfel: se consideră ca adecvate reacțiile în care găsim tendințe progresive și nu agresive.

În prelucrarea datelor, avem în vedere pe de o parte direcția agresivității care poate fi E, I, M și pe de altă parte tipul de reacție, care poate fi:

1. **De predominare a obstacolului (OD)**, obstacolul, cauza frustrării, fiind menționat de către subiect în una din direcțiile: E sau de accentuare a severității obstacolului; I sau favorabilă; și M adică fără importanță. OD indică tendința subiectului de a fi, mai mult sau mai puțin, dominat de obstacole frustrante.
2. **De apărare a Eu-lui (ED)** în care subiectul fie că aruncă vina asupra altora (E), fie că acceptă responsabilitatea (I), fie că nu declară pe nimeni vinovat (M). ED este un indice al slăbiciunii și forței Eu-lui.
3. **De persistență a trebuinței (NP)**, în care tendința răspunsului este dirijată spre soluționarea problemei inerente situației frustrante și reacția urmează una din cele 3 direcții: E, I, M, adică, fie se apelează la serviciile altei persoane (e), fie subiectul rezolvă singur (I), fie așteaptă ca timpul să rezolve situația (M). NP este un indice al aptitudinii sau inaptitudinii de a rezolva problemele puse de situațiile frustrante.

În interpretarea rezultatului testului ROSENZWEIG se calculează și indicele de conformitate la grup sau G.C.R. (Group Conformity Rating) care are drept scop măsurarea conformității răspunsurilor subiectului cu cele ale mediei populației.

10.8. Investigația psihologică în expertiza și psihologia judiciară

10.8.1. Scop și deziderat în expertiza psihiatrică

În decursul dezvoltării sale, societatea, în funcție de etapa și condițiile în care se găsea, a tras la răspundere pe membrii săi care au încălcat normele de conduită, sancționându-i.

În același timp, de foarte multă vreme, aproape pretutindeni s-a admis principiul după care o persoană nu poate răspunde de actele pe care le comite atâta timp cât nu se găsește în deplinătatea funcțiilor sale mintale. Acest principiu a fost și este valabil atât pentru cei care comit acte infracționale, cât și pentru exercitarea unor capacități civile: căsătorie, donație, vânzare-cumpărare, depozitia de martori etc.

Și în țara noastră, ca urmare a propunerilor venite din partea profesorului C.I.Parhon, a fost adoptat în anul 1930 Decretul nr. 2515 în care se menționează că internarea bolnavilor psihici se face după același procedeu ca pentru bolile somatice. În urma cercetărilor de teren conduse de V. Predescu s-a ajuns la recunoașterea necesității ca perturbările din sfera discernământului să fie urmărite încă din stadiul predelictual, iar acțiunea de profilaxie să înceapă de la nivelul policlinicilor și să continue la nivelul spitalelor de bolnavi psihici acuți, unde internările se pot face de urgență. Principiul că un bolnav psihic nu poate să răspundă de actele sale este ligiferat în întreaga lume.

Codul penal definește infracțiunea ca fapta prevăzută de lege, care prezintă pericol social și este săvârșită cu vinovăție, și subliniază că nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală, dacă făptuitorul, în momentul săvârșirii faptei, fie din cauza alienației mintale, fie din alte cauze, nu putea să-și dea seama de acțiunile sau infracțiunile sale, ori nu putea fi stăpân pe ele (art. 48). Rolul psihiatrului apare atunci când organele judiciare se află în imposibilitatea de a formula o părere asupra stării psihice a persoanei care a comis o faptă prevăzută de Codul penal. Astfel se va dispune efectuarea unei expertize psihiatrice legale prin care să se răspundă asupra stării psihice a subiectului și prin aceasta justiția va putea stabili existența sau inexistența responsabilității actului, valabilitatea actelor civile și a măturilor subiectului.

Efectuarea unei expertize psihiatrice este obligatorie în cazul unei infracțiuni de omor și atunci când organele judiciare au îndoieli asupra stării psihice a subiectului. Expertizele se efectuează în instituții de specialitate în care inculpatul este internat pe perioada necesară examinării. Pentru ca expertiza să fie cât mai eficientă trebuie efectuată la scurt timp sau chiar imediat după comiterea faptei, iar mediul de detenție poate să provoace apariția unor tulburări psihice.

După efectuarea expertizei, se întocmește un raport scris care se depune la organul de urmărire penală care a dispus examenul psihic. Raportul de expertiză trebuie să cuprindă în partea introductivă date despre organul judiciar care a dispus efectuarea expertizei, date despre expert, obiectul expertizei și întrebările la care se cer răspunsuri. Este necesară descrierea operațiilor de efectuare a expertizei. Concluziile cuprind răspunsurile la întrebările puse și părerea expertului asupra obiectului expertizei. În cazul în care subiectul a fost internat anterior într-un spital de boli mintale se va menționa diagnosticul și evoluția de atunci. Se recomandă o anchetă socială, în special pentru cei care comit o infracțiune sau pentru cei care comit o faptă gravă. Urmează apoi, un examen somatic general – nu trebuie neglijate anumite afecțiuni medicale care pot influența comportamentul individului (afecțiuni neurologice, endocrinologice etc.). În același timp cu cercetarea clinică se vor efectua și analizele de laborator: fundul de ochi, lichidul cefalorahidian, encefalografia. Este obligatorie luarea în considerare a oricărei schimbări psihice sau comportamentale apărute în timpul internării. Pe lângă precizarea bolii psihice de care suferă subiectul, trebuie relevate fenomenele care au dus la comiterea faptei penale; expertiza trebuie să dezvăluie corelația bolii cu fapta și să facă propuneri cu privire la măsurile ce trebuie adoptate față de bolnavul inculpat.

Dacă este necesar se poate dispune efectuarea unui supliment de expertiză fie de către același expert, fie de altul.

Expertiza psihiatrico-legală poate fi de mai multe tipuri:

1. **Expertiza în cabinetul procurorului sau a altor organe judiciare.** Expertiza se poate termina după această primă etapă, atunci când expertul este convins că examinatul este un bolnav psihic. De regulă, însă, după ce acuzatul este examinat, este trimis la spital pentru observație.
2. **Expertiza de spital.** Aceasta este efectuată în spitalele de psihiatrie unde subiectul este ținut sub observație și supus examinării.
3. **Expertiza ambulatorie.** Se face foarte rar, la dispensare și policlinici.
4. **Expertiza în timpul procesului.** Este fixată abia în timpul judecării procesului dacă se constată prezența unor tulburări psihice sau comportamentale în această perioadă.
5. **Expertiza în contumacie.** Este rar întâlnită și se desfășoară pe baza probelor din dosarul judiciar.

Pentru ca un act antisocial să fie considerat simptom de boală, și nu ca o încălcare a legii, el trebuie să fie comis de un individ cu grave deficiențe psihice și care să nu fi acționat în cunoștință de cauză, cu voința anulată de tulburările sale psihice. Toate acestea vor fi demonstrate de expertiza medico-psihiatrică.

La Consfătuirea de Medicină Legală din 1962 s-au făcut propuneri pentru delimitarea cadrului expertizei medico-legale psihiatrice în următoarele situații: când conduita anormală a unei persoane în timpul anchetei este de natură a pune sub semnul de întrebare starea psihică a acestuia, când sunt indicii sau dovezi că învinuitul a suferit de diferite boli care ar avea repercursiuni psihice, când infracțiunea este lipsită de mobil evident sau a fost săvârșită cu deosebită cruzime, când pe perioada detenției condamnatul are o comportare anormală.

O expertiză medicală, în general, și medico-legală, în special, este o lucrare complexă care are drept scop transformarea datelor medicale ale unei spețe în elementele probatorii pentru descoperirea adevărului, prin aceasta căpătând un conținut specific. O expertiză medico-legală, așa cum arată McKernbach, trebuie să prezinte o sinteză completă a datelor rezultate din examinarea locului în care s-a produs infracțiunea, examinarea persoanei lezate, examinarea instrumentelor cu care s-au produs leziunile, examinarea infractorilor.

Pornind de la prevederile legislației noastre și nevoile practicii judiciare și medico-legale se poate aprecia că obiectivele expertizei medico-legale psihiatrice rezidă în stabilirea unui diagnostic cât mai precis și excluderea simulării sau disimulării, etiologia bolii psihice, precizarea măsurii în care starea psihopatologică constatată alterează conștiința, discernământul bolnavului, stabilirea legăturii de cauzalitate dintre starea psihopatologică, natura și modul de comitere al faptei, precizarea caracterului permanent sau tranzitor al tulburărilor psihopatologice, stadiul de evoluție a bolii psihice și prognosticul ei, pericolozitatea socială privită prin prisma tulburărilor psihice evidente și a potențialului lor evolutiv, măsurile medico-legale cele mai adecvate pentru recuperarea și reintegrarea socială cât și pentru siguranța mediului social (tendența de individualizare a acestor măsuri, în raport cu particularitățile fiecărui caz în parte impune o diversificare a metodelor, mijloacelor și cadrului instituțional de aplicare a acestor măsuri).

Expertiza trebuie să argumenteze în capitolul de discuție a faptelor care sunt elementele ce pledează pentru integritatea, diminuarea sau abolirea posibilităților de discernământ critic. Scăderea acestor posibilități poate să antreneze în anumite situații responsabilitatea, în altele iresponsabilitatea; deci exprimarea în sensul discernământului scăzut sau diminuat nu este suficientă, necesitând precizarea capacității sau incapacității psihice în aprecierea conținutului și consecințelor faptelor respective, în momentul săvârșirii acestora.

10.8.2. Considerații psihologice asupra problematicei discernământului

Actul infracțional este determinat social, iar subiectul infracțiunii este și el determinat de factori sociali. Dar această determinare nu-l împinge orbește spre un act, căci societatea îl face, pe de-o parte, conștient de actele lui, iar pe de altă parte îi oferă tabelul valorilor care reprezintă barierele necesare pentru a se feri de urmările actului său. Argumente că am fost determinat de împrejurări sunt numai pe jumătate adevărate deoarece aceleași împrejurări furnizează suficiente posibilități de rezolvare a conflictelor. Un individ normal care va căuta soluții dincolo de barierele legii se va expune în mod conștient, iar infracțiunea va putea fi explicată doar din punct de vedere științific, dar din punct de vedere social-juridic ea este condamnată și cel care a comis-o va răspunde de ea.

Problema responsabilității penale este privită sub 3 aspecte: juridic, psihologic și psihiatric. Rezolvarea aspectului psihologic înseamnă a da premisele necesare rezolvării aspectului juridic (social) și psihiatric (individual, particular) al problemei.

Responsabilitatea penală presupune existența unei intenții criminale (excluzând accidentele din imprudență, etc.) o deplină conștiință în judecarea propriilor acte, în previziunea urmărilor lor, apoi o normală funcție a proceselor cognitive (precepții, imaginație, gândire) și o normală funcționare a proceselor voinței (sub aspect declanșator și sub cel trenator) care permit dirijarea acțiunilor. Cu alte cuvinte, prin responsabilitate din punct de vedere psihic vom înțelege totalitatea de însușiri pe care un individ trebuie să le aibă în momentul săvârșirii unei infracțiuni, pentru ca ceea ce a săvârșit să i se poată imputa. Absența acestor însușiri condiționează iresponsabilitatea. Noțiunea de iresponsabilitate – opusul celei de responsabilitate – este considerată ca totalitatea tulburărilor provocate de boli psihice sau somatice care pun pe fătuitor în imposibilitatea de a aprecia faptele sale și consecințele acestora.

Iresponsabilitatea este starea de incapacitate psihofizică a unei persoane care nu-și poate da seama de caracterul, sensul și valoarea socială, morală și juridică a faptelor pe care le săvârșește și a urmărilor acestora, sau care nu-și poate determina și dirigui în mod normal voința în raport cu faptele sale.

Se consideră că o persoană răspunde în fața legii numai atunci când se bucură de capacitatea de a discerne, de a distinge binele de rău, de a judeca caracterul faptelor, cu alte cuvinte de a înțelege (momentul intelectual) și când are libertatea de a se conduce, de a lua o hotărâre (momentul volitiv)¹³.

Ori, după cum este cunoscut, fără existența celor doi factori psihici nu poate exista vinovăția și deci caracterul penal al faptei, iar pe cale de consecință înlătură și răspunderea penală a făptuitorului.

În ceea ce privește problematica responsabilității, în prezent se impune răspunsul la două întrebări, și anume dacă există și o răspundere atenuată și dacă stabilirea stării de responsabilitate a subiectului revine în sarcina expertului psihiatru. Problema responsabilității atenuate este discutată în toate centrele de psihiatrie și interesează în egală măsură organele judiciare, deoarece acceptarea unei responsabilități atenuate înseamnă o pedeapsă atenuată, astfel infractorul ar fi încurajat în comiterea actelor sale și în recidivă; dar se pune întrebarea dacă se poate delimita precis sănătatea de starea de boală, normalul de patologic, și dacă nu există o stare intermediară. În ceea ce privește cea de-a doua problemă, rolul expertizei nu este de a aprecia dacă individul învinuit prezintă tulburări în mod direct sau indirect prin stabilirea relației dintre faptă și starea psihică din momentul comiterii faptei penale.

¹³ Se vor studia în seminarii, rapoarte de constatare tehnico-științifică și expertize psihologice asupra personalității, dispuse în cauze complexe de organele judiciare. Vezi T. Butoi – arhiv. pers.

Stabilirea iresponsabilității se face după două tipuri de criterii:

- Criteriul medical, prezența unei boli psihice cronice, a unei tulburări temporare sau a unei stări morbide;
- Criteriul juridic, absența capacității de a fi conștient de acțiunile sale sau de a le stăpâni.

Ambele criterii se referă la stabilirea prin expertiză a discernământului. Sunt autori ca Gilbert, H. Claude care afirmă că rolul psihiatrului este acela de a stabili prezența bolii psihice. Dar alți autori, cum ar fi H.E.Y. Buneev și Wedenski afirmă că stabilirea discernământului revine în sarcina psihiatrului. Există însă și păreri care împart sarcina stabilirii responsabilității fie instanței de judecată, fie expertizei psihiatrice. Astfel, S. Schirmer numește 4 trepte de afecte criminale, caracterizate astfel:

1. Afectul care însoțește virtual toate actele intenționale și atinge doar marginal personalitatea; este penal irelevant.
2. Afectul care dirijează acțiunea și o duce la o lipsă de concentrare; cade în sarcina exclusivă a judecătorului.
3. Afectele patologice și somatogene sunt întotdeauna supuse legilor generale ce privesc responsabilitatea. Psihiatrul le revine sarcina de a aprecia gradul de afectare a discernământului, de a decide asupra responsabilității.
4. Dacă unele afecte foarte puternice implică anihilarea conștiinței, atunci nu mai poate exista o acțiune penală, problema culpabilității pierzându-și sensul. Ultimele două modalități cad în sarcina psihiatrilor.

În cazul în care nu se pot stabili decât stări psihogene de afect, psihiatrul se va limita numai la aprecierea măsurii în care capacitatea de discernământ ar fi putut fi influențată, optând cel mult pentru acordarea de circumstanțe atenuante.

10.8.3. Aportul instrumental de investigație psihologică în expertiza psihiatrică

Respectul față de ființa umană implicată în drama judiciară, obligă ca încă din debutul mileniului trei investigația psihologică să se implice masiv și competent în expertiza personalității prin readucerea în prim plan a tehnicilor proiective – testele de personalitate (Rorschach, Szondi, Lücher, Rosenzweig etc.) singurele apte să dea expertizei psihiatrice credibilitate, obiectivitate și forță, profilul psihodiagnosticului astfel obținut fiind opozabil „erga omnes“.

Problema cunoașterii stării psihice a bolnavului se pune în prezent cu acuitate nu numai în psihiatrie, ci și în toate domeniile medicale, inclusiv în cele chirurgicale ultraspecializate.

Cercetarea complexă, deci inclusiv psihologică a oricărui bolnav se impune datorită faptului că odată cu debutul bolii, subiectul pătrunde într-o lume a semnelor de întrebare. Acestea se referă la gravitatea, durata, modul de evoluție a bolii, dar și la posibilitățile fizice sau psihice ulterioare, uneori chiar la existența sa.

Psihologia și psihopatologia modernă tind să renunțe la investigarea analitică, în manieră clasică, a fiecărui proces psihic: senzații, percepții, memorie, gândire, imaginație, afectivitate, activitate și voință. Primele procese alcătuiesc sfera cognitivă – explorabilă în special prin teste cognitive, iar ultimele alcătuiesc sfera volitional-afectivă, mai strâns legată de personalitate, explorabilă mai ales prin tehnici proiective.

De altfel, investigarea personalității constituie una din preocupările cele mai actuale în psihologia clinică și experimentală. Astfel, dacă în anul 1940 existau doar câteva lucrări despre principalele metode proiective uzuale, acestea se ridică la zeci de mii în prezent.

Dezvoltarea deosebită de care se bucură în ultimul deceniu tehnicile de explorare a personalității, ca metode de investigare a aspectului global, sintetic și prin excelență

individual al personalității, se datorează și unei reacții împotriva analitismului excesiv și interpretării acontextuale ce caracterizează testele psihometrice.

Interesul cercetărilor pentru investigarea aspectelor patologice în ansamblul personalității se explică și prin convingerea că urmărind modul patologic de degradare a personalității, se pot obține date despre alcătuirea ei.

10.8.4. Examinări paraclinice în expertiza psihiatrică

Datele obținute la examenul general somatic, neurologic și endocrin, ca și unele aspecte ale stării psihice, impun o serie de investigații paraclinice: homoencograma, fundul de ochi, electrocardiograma, electroencefalograma, precum și alte probe care trebuie efectuate în raport cu natura bolii.

Având în vedere importanța deosebită a metodelor paraclinice în practica expertizei medico-legale psihiatrice, ne vom referi la aspectele care ajută în studiul personalității dizarmonice și lămurirea unor modificări organice sau funcționale din comportamentul deviant.

Înregistrarea encefalografică constituie o metodă prețioasă în dovedirea modificării funcționale cerebrale, care este răspândită în diverse domenii de cercetare: psihiatria, medicină legală, medicină experimentală, este ca o caracteristică biometrică ale cărei elemente sunt transmisibile ereditare.

În ceea ce privește comportamentul bolnavilor mintali, Hill și Watterson arată că agresivitatea celor cu tulburări psihice se însoțește de anomalii bioelectrice în 65% din cazuri.

Alți autori arată că disritmiile nu sunt mai frecvente la bolnavii mintali decât la normali. Studiile întreprinse de Gibbs și Galladur arată că nu există o relație între dezvoltarea personalității și anomaliiile EEG.

L. Goyral arată că în majoritatea cazurilor nu există o relație între tulburările psihopatice și traseul EEG și că examenul EEG aduce un serviciu când pune în evidență anomalii acute, repetate și când e vorba de anomalii caracteristice de epilepsie, pe când în expertizele medico-legale și expertizele criminale concluziile trebuie să fie rezervate.

H. Ey constată că anomaliiile EEG sunt frecvente în grupul dezechilibratilor.

Modificările de personalitate traduse în comportamentul deviant pot să apară și pe fondul unor leziuni de micro-organicitate, de obicei posttraumatice, la psihopatizați.

În această categorie apar modificări calitative în sensul unor schimbări caracteriale. Se deosebesc două feluri de modificări: hipertipice (evidențiază apariția unor trăsături negative care înainte de traumatism au fost marcate de însușirile pozitive ale personalității) și hipotipice (dispar particularitățile caracteristice personalității individului conducând la scăderea activității și adaptării sociale, la decădere pe plan moral și social).

În formularea expertizelor, traseele EEG au doar un rol secundar, ele trebuie coroborate cu aspectul clinic și cu celelalte examinări.

Psihopatizarea în cazul traumatismului cranio-cerebral modifică o personalitate cu însușiri pozitive, privându-l pe individ de a-și exprima liber voința pentru a nu comite acte impulsive. În timp ce psihopatul comite acte antisociale prin lipsa unei critici ce nu s-a dezvoltat prin educație, psihopatizatului are leziuni ireversibile care generează o serie de tulburări ce-l determină să comită actul antisocial.

D. Hill și W.W. Sorgant afirmă că individul trebuie plasat în condiții cât mai apropiate de cele existente în momentul comiterii delictului și de-abia atunci să se facă înregistrarea activității bioelectrice. Aceasta nu este posibil în majoritatea cazurilor, dar examinarea repetată și la un interval de timp scurt față de momentul delictului va furniza informații prețioase pentru expertiză.

O valoare ridicată o are EEG în cazurile în care se bănuiește simularea. Cele mai frecvente cazuri de simulare se întâlnesc la psihopați și psihopatizați, iar sindromul clinic sub care ei se prezintă este epilepsia, căutând astfel să justifice mobilul delictului. În aceste cazuri examenul EEG este deosebit de prețios, deoarece epilepsia are o expresie electrografică la aproximativ 80% din cazuri.

În concluzie, în precizarea diagnosticului de psihopatie, examinarea individului trebuie să fie completă și complexă. Pe lângă examenul psihiatric sunt necesare și examene neurologice, endocrinologice și paraclinice. Foarte importante sunt examinările efectuate în mod dinamic și în funcție de comportarea delicvenților. Expertiza medico-legală psihiatrică trebuie să aibă în vedere necesitatea plasării subiectului în circumstanțe biologice cât mai apropiate de cele existente în momentul săvârșirii delictului.

Corelarea examinărilor EEG cu cele pneumoencefalografice în conduitele agresive constituie încă o posibilitate de evidențiere a substratului lezional organic, care motivează aspectele psihopatologice.

Examinările paraclinice au rolul de probare a diagnosticului clinic și de aprofundare a eptogeniei unor tulburări. Caracteristica lor generală este dată de punerea în situație a subiectului și reconstituirea circumstanțelor biopsihologice cât mai apropiate de cele din momentul comiterii infracțiunii.

10.8.5. Cercetări asupra potențialului delicvent în incidența judiciară

Având în vedere structura dizarmonică a personalității psihopatice, marea lor incidență delictuală, V. Dragomirescu a considerat necesară cunoașterea trăsăturilor personalității infractorilor prin aplicarea unor teste proiective. Unul din scopurile cercetărilor l-a constituit stabilirea unor posibilități de aplicare a acestor teste în practica investigării psihopatului infractor, în diferitele etape în care se cere o expertiză medico-legală psihiatrică.

Astfel, V. Dragomirescu aplică testele SZONDI și ROSENZWEIG pe un lot de 50 psihopați delicvenți, aflați în condiții de spitalizare pentru investigare clinică și de laborator, necesare expertizei medico-legale psihiatrice.

Datele obținute în urma aplicării testului SZONDI au relevat că grupul de psihopați delicvenți cercetați manifestă o trebuință accentuată de tandrețe, căldură, dar pe de altă parte se manifestă agresiv cu tendințe spre sadism și spre activitate. Sunt ascunși, au tendință spre minciună, pe plan ideal construiesc ușor o lume imaginară. Manifestă sentimente de culpabilitate și teama de pedeapsă, solitudine, izolare.

Aceste constatări se traduc în tabloul psihiatric al personalității dezvoltate dizarmonic, ca având la bază o dizarmonie a afectivității nematurizate, carențiale, tradusă adeseori prin izbucniri agresive compensatoare, egocentrism și lăbilitate afectivă.

Testul SZONDI are o valoare deosebit de importantă în diagnosticul individual, permițând stabilirea reacțiilor pulsionale și evoluția lor, ceea ce, pentru prognostic, tratament și reeducare este foarte important.

Testul ROSENZWEIG a condus la următoarele concluzii: datele cercetării nu au mers în toate cazurile în întâmpinarea ipotezei inițiale conform căreia datorită tabloului clinic al psihopatiei în general, rezultatele la test trebuiau să confirme parametrii adaptării sociale, reacții agresive față de frustrare și toleranță scăzută la frustrare. Dar atitudinea agresivă față de frustrare apare evidentă doar la paranoici (60%) și isterici (50%), iar indicele de conformitate la grup sau G.C.R (Group Conformity Rating) scăzut cu semnificație statistică nu găsim decât la psihopați oligofrenopați (80%).

Se ridică problema momentului în care se aplică acest test. V. Dragomirescu afirmă că rezultatele la test au fost influențate de condițiile de schimbare a mediului și de tratament

intraspitalicesc. Momentul optim de aplicare este cel imediat după comiterea delictului și testul trebuie repetat dinamic, în etape.

Testul ROSENZWEIG are valoare practică pe linia explorării individuale. Pentru practica expertizei medico-legale psihiatrice testul este util, permițând prognoze și măsuri corespunzătoare individualizate și când se pune problema revizuirii programului de tratament.

Testul de apreciere tematică (T.A.T.) a fost folosit în cadrul unor cercetări asupra acestui mijloc diagnostic de către V. Predal (1981). În 83% din cazurile examinate cu ajutorul acestui mijloc diagnostic, minorii care au săvârșit furturi își proiectează, în istorioare, stări afective negative: sentimente de frustrare afectivă (46,66%), sentimente de insecuritate (13,33%), sentimente de abandon (26,3%), labilitate afectivă etc., generate mai ales de relațiile psihosociale nefavorabile din familie. De asemenea, la 88% din cazuri, în povestioarele realizate la T.A.T. de către delicvenții minori, se proiectează agresivitatea verbală sau fizică (bătăi, furturi, crime), precum și un sentiment de priverie materială¹⁴.

Un alt obiectiv al studiului lui V. Dragomirescu l-a constituit compararea frecvenței și aspectelor anomaliilor de traseu EEG la psihopați cu aspectele întâlnite la studiul unui lot de 111 minori cu tulburări de comportament traduse în conduite deviante delictuale. (Aspectul EEG se schimbă în raport cu vârsta și cu modificările neuroendocrine. EEG nu reprezintă la copii și adolescenți o constantă biologică bine conturată ca la adulți. Se pune deci problema delimitării aspectului normal corespunzător vârstei, față de ritmurile cu semnificație patologică ce denotă o disfuncție cerebrală.)

Cei 111 minori au fost reprezentați de 96 băieți și 15 fete între 12 și 17 ani. Analiza traseelor EEG a condus la următoarele constatări:

- a) Trasee de aspect normal s-au găsit la 20 de cazuri.
- b) Trasee cu anomalii electrografice de diverse tipuri apar la 91 de cazuri (82%), cele 91 de cazuri au fost grupate în raport cu tipul dominant de descărcări patologice în 3 grupe:
 1. Trasee EEG constituite din ritmuri lente, cu frecvențe din banda theta, sporadice unde delta și cu aspect disritmic constatate la 36 de cazuri. Acest tip de descărcări patologice denotă o retardare neuropsihică, cu aspect electrografic sub vârsta cronologică.
 2. Trasee EEG cu ritmuri funcționale sub forma undelor theta și alfa lent, de 7-8 cicli pe secundă, ascuțite și nemodulate constatate la 31 cazuri. Acest tip de anomalii denotă o stare de hiperexcitabilitate neuronală.
 3. Trasee EEG de tip patologic la 24 cazuri, la care s-au evidențiat anomalii de tip epileptic.

Din aceste date rezultă că la cele 91 de cazuri de delicvenți cu anomalii electroencefalografice există influențe morbide, care determină tendința de delikte.

CAP. XI – Problematika psihologică a actului de administrație publică

11.1. Justiția administrației publice din perspectivă psihologică	443
11.1.1. Considerații psihologice asupra implicației funcționarului public în înfăptuirea actului de justiție	443
11.1.2. Reglementări juridice și psihologice privind conduita profesională a organelor de urmărire și cercetare penală	444
11.2. Perspectiva psihologică asupra comportamentului reprezentanților autorităților de stat	447
11.2.1. Laturi structurale ale personalității umane	447
11.2.2. Personalitatea și comportamentul uman	449
11.2.3. Metode utilizate în investigarea fenomenelor psihice	451
11.2.4. Comportamentul normal și comportamentul deviant	454
11.3. Factori psihologici implicați în relația interpersonală cetățean-funcționar public ...	460
11.3.1. Timiditate. Afectivitate. Agresivitate	460
11.3.2. Determinanți psihologici ținând de temperament	461
11.3.3. Determinanți psihologici ținând de caracter	462
11.3.4. Aspecte psihologice particulare ale contactului dintre funcționarul public și publice (grupuri sau mulțimi)	462
11.4. Concluzii	463

Problematica psihologică a actului de administrație publică

„...În exercițiul apărării și aplicării legii, în înfăptuirea actului de dreptate, atât funcționarul public, cât și magistratul intră în contact cu oamenii reprezentând cele mai diverse psihologii (temperamente și caractere) în funcție de vârstă, cultură, sex, religie, naționalitate, pregătire și mediu social...”

11.1. Justiția administrației publice din perspectivă psihologică

11.1.1. Considerații psihologice asupra implicației funcționarului public în înfăptuirea actului de justiție

Relațiile dintre statul de drept și cetățenii săi au conotații psihologice ample și complexe oglindite în comportamente, conduite, atitudini, stări de spirit, judecăți de valoare, trăiri și sentimente al căror liant leagă în mod concret funcționarii publici ca reprezentanți ai autorității statului și cetățenilor.

Cetățenii își reprezintă statul de drept ca fiind instrumentul realizării aspirațiilor, năzuințelor, idealurilor lor, soluționării nevoilor mărunte din cotidianul vieții sociale.

Din punct de vedere psihologic o astfel de viziune le creează cetățenilor reprezentarea unei societăți în care funcționarii publici, magistrații sunt puși în slujba și în apărarea intereselor lor legitime, motiv pentru care toate acțiunile, faptele, gesturile și atitudinile lor sunt concepute la nivel de expectanță a cetățeanului, ca fiind subordonate acestui scop în exclusivitate.

Efectuarea defectuoasă sau cu rea-credință a atribuțiilor de serviciu a funcționarului public este interpretată de către cetățeanul statului de drept ca fiind un atentat la drepturile și libertățile personale, o îngrădire abuzivă a acestuia, în consecință făcându-și apariția neîncrederea, suspiciunea și lipsa de credibilitate în valorile moral-juridice și etice ale democrației.

Civilizația modernă, exigențele moral-juridice și etice ale statului de drept cer funcționarului public un înalt nivel de cultură și profesional, o mare capacitate de adaptare și înțelegere a raporturilor inter-umane. În exercițiul apărării și aplicării legii, în înfăptuirea actului de dreptate, funcționarul public intră în contact cu oamenii reprezentând cele mai diverse psihologii în funcție de vârstă, cultură, sex, religie, naționalitate, mediu social.

Dezideratul înfăptuirii justiției este acela că, în activitatea sa de funcționar public și intelectual, magistratul trebuie să dovedească o înaltă ținută morală civică, competență, probitate profesională și conduită aleasă, care, în final să influențeze pozitiv atitudinea societății față de justiție și creșterea respectului acesteia față de autoritatea de stat.

Aprofundarea cunoștințelor de psihologie umană apare ca o necesitate de la sine înțeleasă, domeniul administrației publice oferind disciplinelor psihologice conotații specifice, nuanțate.

Psihologia administrației publice poate fi înțeleasă ca o componentă informativ-normativă distinctă a psihologiei juridice, care sintetizează legislațiile și particularitățile psihologice caracteristice actului de administrație, în statul de drept ale cărei existențe moral-etice și juridice pun funcționarul public în slujba cetățeanului.

11.1.2. Reglementări juridice și psihologice privind conduita profesională a organelor de urmărire și cercetare penală

A. Reglementări juridice și psihologice privind conduita profesională văzută din perspectiva Constituției României

„Statul poate impune prin forță legalitatea, nu însă și legile morale! Fiecare trebuie să înțeleagă necesitatea de a face binele și de a evita răul și să se impună acestei necesități printr-un efort al propriei sale voințe.”

România, potrivit art. 1, alin. 3, din Constituția din 1991, în vigoare, este un stat de drept, democratic și social în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățeanului, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic, reprezintă valori supreme și sunt garantate pentru toți cetățenii români fără deosebire de rasă, naționalitate, religie, sex. Totodată sunt reglementate în Constituție drepturile și libertățile fundamentale.

Potrivit art. 22, alin. 2 din Constituție „nimeni nu poate fi supus torturii și nici unui fel de pedeapsă sau la tratament inuman ori degradant” ceea ce presupune că în toate împrejurările, indiferent de situație, înainte de toate trebuie apărat dreptul la viață, integritatea fizică și psihică, în care rolul organelor de urmărire și cercetare penală este primordial și esențial, neputând îngrădi în vreun fel, din punct de vedere legal acest drept, că de altfel și alte drepturi fundamentale: „Libertatea individuală” (art. 23), „Dreptul la apărare” (art. 24), „Viața intimă familială și privată” (art. 26). Respectarea și apărarea acestor drepturi ține de o înaltă moralitate, a cărei frumusețe lasă o amintire neștersă aceluia care a văzut-o, fie și o singură dată. Frumusețea morală ne mișcă mai mult decât frumusețea naturii sau a științei, cel care o stăpânește capătă prin ea o putere stranie, inexplicabilă, urmărește forța inteligenței, aduce pacea între oameni. Mai mult decât știința, arta și religia, ea este temelia civilizației. Așadar, respectarea și apărarea acestor drepturi presupune setea de adevăr și dreptate, dăruire și devotament în înfăptuirea justiției pentru asigurarea climatului de liniște și ordine în societate.

Autoritățile publice, potrivit art. 47 din Constituția României, au obligația legală și morală de a răspunde la petițiile adresate de cetățeni în condițiile stabilite de lege, iar în cazul unor inadvertențe sau neclarități ele trebuie să ajute pe cetățeanul în cauză, să-i spună care îi sunt drepturile, obligațiile și cum trebuie sau poate fi soluționată doleanța, dând, totodată, dovadă de răbdare și calm.

Cetățeni cărora le-au fost încredințate funcții publice, potrivit art. 50, trebuie să răspundă de îndeplinirea cu credință a obligațiilor ce le revin, deoarece mai înainte de toate sunt interesele țării care trebuie respectate cu bună-credință fără a încălca drepturile și libertățile celorlalți cetățeni. Art. 123 din Constituție prevede că justiția se înfăptuiește în numele legii indiferent de apartenența politică, pregătire profesională, religie, sex etc. Nu există vreo îngrădire, orice persoană se poate adresa pentru apărarea drepturilor, libertăților, intereselor legitime, justiției.

În raporturile de serviciu cu cetățenii, funcționarul public trebuie să respecte cu strictețe Constituția și prevederile legale în vigoare.

B. Reglementări juridice și psihologice privind conduita profesională văzută din perspectiva Codului Penal

Asigurarea și înlăptuirea legalității în statul de drept democratic în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme garantate de Constituția țării, este condiționată printre altele de înțelegerea și aplicarea corectă de către funcționarii publici a normelor legale în spiritul și litera lor.

Aspectele psihologice și juridice privind conduita profesională a organelor de urmărire și cercetare penală, din punct de vedere al Codului penal, reies din: cunoașterea, însușirea, aplicarea și respectarea întocmai a prevederilor legale, a drepturilor, îndatoririlor și libertăților fundamentale prevăzute de Constituție.

Codul penal în art. 1, specifică „Legea penală apără împotriva infracțiunilor România, suveranitatea, independența și unitatea statului, proprietatea personală și drepturile acesteia precum și întreaga ordine de drept.” Din prevederile acestui articol rezultă clar multitudinea și complexitatea sarcinilor ce le revin organelor de urmărire și cercetare penală, a căror rezolvare depinde de un înalt grad de profesionalism, acțiune susținută în pregătirea și continuitatea acesteia, verificarea și stocarea informațiilor care prezintă caracter operativ în activitatea de descoperire și contracarare a actelor antisociale care pun în pericol valorile fundamentale prevăzute și apărute de legea penală.

Prin vinovăție se înțelege starea de conștiință a făptașului în momentul comiterii unei fapte penale, constituind latura subiectivă a infracțiunii, ea este un act de conștiință care implică în primul rând un factor interactiv și apoi unul volitiv deci un proces de conștiință și apoi unul de voință, conștiința fiind premisa voinței.”

Potrivit art. 19 din Codul penal există vinovăție atunci când fapta care prezintă pericol social este săvârșită cu intenție sau din culpă. Cu intenție, când făptuitorul prevede urmările faptelor sale și deși nu urmărește producerea lor prin comiterea acelei fapte (intenție directă) prevede rezultatul faptei sale și deși nu urmărește să se producă, acceptă posibilitatea producerii lui (intenție indirectă).

Fapta este săvârșită din culpă, atunci când făptuitorul prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce (ușurința sau culpa cu previziune).

Nu este suficientă numai cunoașterea prevederilor legale care incriminează și sancționează o faptă săvârșită de către unul sau mai mulți indivizi, fără o analiză obiectivă a factorilor psihologici care au dus la comiterea delictului. Aceasta presupune cunoașterea amănunțită, din toate punctele de vedere (social, profesional, material etc.) a contextului respectiv, a stărilor de fapt care au stat la baza comiterii infracțiunii, modului de operare, participanții și calitatea lor (autor, instigator, complice – art. 24, 25, 26 C.Pen.)¹.

Fapta comisă trebuie analizată cu obiectivitate, ținându-se cont de la bun început de trăsăturile esențiale ale infractorului (art. 17-C.pen.), de stabilirea exactă dacă fapta în cauză

prezintă sau nu pericolul social al unei infracțiuni (art. 18, 19 C.p.). În vederea stabilirii gradului de pericol social trebuie să se țină seama de:

- Modul și mijloacele de săvârșire a faptei;
- Scopul urmărit;
- Împrejurările în care fapta a fost comisă;
- De urmarea produsă sau care s-ar fi putut produce;
- Persoana și conduita făptuitorului.

Necesitatea cunoașterii acestor aspecte ajută la delimitarea corectă a faptelor care trebuie sancționate potrivit legii, avându-se în vedere eficiența sancțiunii, care trebuie să ducă la prevenirea unor alte încălcări ale normelor de conviețuire socială.

Eficiența aplicării legilor trebuie să aibă un caracter nu numai sancționar, ci și unul preventiv-educativ, care să creeze în subconștientul persoanelor în cauză sentimentul de supunere unei ordini legal stabilite, iar organele de urmărire și cercetare penală nu sunt altceva decât instrumentele prin care societatea în ansamblul ei obligă pe toți membrii să respecte această ordine.

Ținând cont de complexitatea activităților întreprinse, a gradului ridicat de risc, a stresului, organele de cercetare și urmărire penală, trec uneori prin situații delicate, care necesită un consum enorm de energie nervoasă într-un timp foarte scurt, secunde sau fracțiuni de secundă în care trebuie să ia unele hotărâri capitale, să dea dovadă de spirit de orientare, maximă atenție, să se bazeze pe stimulii interni care există în fiecare ființă umană.

În anumite condiții când se depun eforturi susținute în rezolvarea unor cauze penale, în care vinovăția este greu de dovedit datorită lipsei probelor, sau insuficienței lor, intervine la un moment dat la organele însărcinate cu rezolvarea cauzei o stare de insatisfacție care nu trebuie amplificată și corelată cu alte stări de nemulțumire. Indiferent de situația existentă, în permanență este nevoie de calm, de răbdare și liniște sufletească, pentru a nu crea stări de nemulțumire la alte persoane cu care organul respectiv vine în contact prin natura profesiei, iar pentru obținerea unor declarații nu poate să recurgă la forță sau la amenințări de tot felul: supunerea la rele tratamente, tortură (art. 267 C. pen.), deoarece în urma unor tratamente inumane (purtare abuzivă, art. 250 C. pen.), persoana în cauză poate rămâne cu sechele tot timpul vieții.

Pentru îndeplinirea îndatoririlor de serviciu organele de urmărire și cercetare penală trebuie să dea dovadă de o înaltă ținută morală să nu fie stăpânite de vicii și să manifeste înțelegere în toate împrejurările, în îndeplinirea atribuțiilor de serviciu sau în legătură cu serviciul. Nerespectarea acestor criterii poate fi considerată potrivit art. 246 C. pen. abuz în serviciu contra intereselor persoanelor, dacă s-a creat sau cauzat o vătămare a intereselor legale ale unei persoane. De asemenea tratarea cu inferioritatea sau crearea unei astfel de stări pe temei de naționalitate, rasă, sex sau religie, constituie potrivit art. 247 C. pen., abuz în serviciu prin îngrădirea unor drepturi, infracțiunea fiind sancționată ca atare. Încălcarea acestor articole duce la crearea unei imagini nefaste despre instituția în cauză (procuratură sau poliție) și la scăderea prestigiului față de persoana respectivă, a cetățenilor care apelează la servicii în diferite probleme ce țin de competența lor. Trebuie acordată o atenție deosebită asupra modului cum sunt rezolvate cererile și doleanțele cetățenilor în anumite situații critice când sunt victime ale infracțiunilor sau au comis infracțiuni și încearcă pe toate căile, să scape de rigorile legii („Dare de mită”, art. 255 C. pen.).

Paradoxal pare în acest context, fapta funcționarului care primește sau pretinde direct sau indirect bani sau alte foloase care nu i se cuvin, de la persoanele cu care vine în contact având ca scop îndeplinirea, întârzierea ori neîndeplinirea unui act privitor la îndatoririle sale de serviciu („Luarea de mită”, art. 254 C. pen.).

Mai poate interveni o altă faptă prevăzută de legea penală („Traficul de influență“, art. 257 C.pen.), ce are ca obiect, tot pretinderea ori primirea de bani, foloase, promisiuni de daruri, direct sau indirect, pentru sine ori pentru altul, săvârșită de către o persoană care are influență asupra unui funcționar pentru a-l determina să facă sau să nu facă un act ce intră în atribuțiile sale de serviciu. În ceea ce privește tratarea cu superficialitate a urmărilor, organele de urmărire și cercetare penală au un rol însemnat în depistarea și contracararea acestor fapte cu toată asprimea pentru a nu submina instituția sau organul în cauză.

O atenție deosebită trebuie acordată întocmirii înscrisurilor, caracterului și importanței acestora. Falsificarea unui înscris oficial cu prilejul întocmirii de către un funcționar ori salariat aflat în exercițiul atribuțiilor de serviciu constituie potrivit art. 289 C.pen., infracțiune de „fals intelectual“.

Urmările comiterii unor astfel de infracțiuni de fals și uz de fals pot avea prejudicii foarte mari dacă nu sunt descoperite la timp, iar atunci când sunt descoperite, în mod automat se creează unele stări cu caracter psihologic (dispreț, compătimire, ură, subestimare, umilință, etc.), însă de cele mai multe ori aceste fapte atrag oprobriul public.

Din punct de vedere al Codului penal, nu există o reglementare strictă a aspectelor psihologice ce pot fi folosite de către organele de cercetare și urmărire penală în desfășurarea atribuțiilor lor. Acestea sunt și trebuie folosite în funcție de fiecare conjunctură, care practic generează o situație aparte prin comportamentul și trăirile participanților din fiecare context, iar comparațiile de la o anchetă la alta se aseamănă într-o mică măsură privind partea psihologică, deoarece fiecare individ este unic. Referitor la latura penală trebuie avute în vedere principiile fundamentale ale dreptului penal: principiul legalității, umanismului, egalității în fața legii penale, prevenirii faptelor prevăzute de legea penală, personalității răspunderii penale, individualizării sancțiunilor de drept penal.

Necesitatea îmbinării acestor laturi, penală și psihologică reiese din complexitatea și diversitatea infracțiunilor care devin din ce în ce mai greu de probat, iar organele însărcinate cu contracararea lor trebuie ca, în permanență, să fie cu un pas înaintea celor ce încalcă legea. Aceasta presupune pergătirea continuă și multilaterală în domeniile de activitate existente, adoptând metode noi în funcție de situația existentă ce trebuie menținută sub control pentru asigurarea și îndeplinirea legalității. De aici rezultă clar că știința despre om se servește de toate celelalte științe. Aceasta e una din cauzele dificultății ei.

La om, experiența cea mai simplă este întotdeauna folosirea metodelor și conceptelor mai multor științe.

11.2. Perspectiva psihologică asupra comportamentului reprezentanților autorităților de stat

11.2.1. Laturi structurale ale personalității umane

Cunoașterea personalității umane trebuie să plece de la înțelegerea conceptului de persoană a omului ca o entitate concretă într-un cadru relațional dat, referitor la modul de manifestare în exterior într-o colectivitate umană determinată.

În funcție de structura personalității, fiecare om adoptă, într-o situație socială dată un anumit stil de comportare asumându-și, totodată, un anumit rol, tinzând să realizeze în plan personal-comportamental conținuturile personalității.

O analiză atentă prin conexiune inversă, reliefează faptul că, efectele care se obțin în plan personal-comportamental al individului în cauză pot determina la rândul lor modificări mai mult sau mai puțin semnificative în planul personalității.

Deosebirea esențială dintre noțiunea de persoană și cea de personalitate rezultă din aceea că persoana ne dezvăluie psihologia omului ca agent al unei succesiuni de episoade concrete ale vieții sociale, iar personalitatea ne evidențiază determinațiile fundamentale potențiale ale structurii interne a omului.²

Personalitatea, ca termen, este utilizată cu nuanțe semantice diferite, în filozofie, etică, sociologie, istorie și pedagogie. Ea exprimă calitatea de ansamblu a organizării individului uman ca membru al societății, ca element al unui complex sistem de relații și interacțiuni sociale, având ca atribute fundamentale unitatea, integrarea ierarhică a funcțiilor, proceselor, stărilor și conduitelor, relevanța structurii, dinamismul, orientarea și finalitatea acțiunilor.³ Este o rezultantă specifică a influențelor mediului social, a celor de ordin existențial economic și spiritual, etice, estetice, politice și științifice asupra individului, o entitate biologică care nu implică în mod necesar atributul personalității, putând exista și în afara acesteia. Indiferent de potențialul predispozițiilor native ale individului, acesta nu generează trăsăturile și profilul personalității ca organizare complexă multinivelară, nu se constituie dintr-o dată, instantaneu, imediat ce individul uman este pus în relație de comunicare și interacțiune cu mediul social, parcurgând o evoluție îndelungată de la naștere și până la vârsta tinereții (20-25 ani). Dinamica formării personalității este guvernată de legi sociale și psiho-sociale care subordonează și acțiunea legilor biologice (ale dezvoltării, maturizării), iar procesul devenirii are un caracter dialectic contradictoriu a cărui traiectorie nu este lină și uniformă, punând în evidență momente de salt calitativ, de discontinuitate.

În plan ontogenetic se desprind așa zisele perioade „nodale“, critice, legate de apariția unor contradicții interne mai pregnante a căror rezolvare duce la o mutație calitativă globală în structura personalității. Din punct de vedere psihologic cele mai semnificative perioade nodale sunt:

- Perioada 2 1/2 ani la 3 1/2 ani;
- Perioada de la 6 la 7 ani;
- Perioada de la 11 (12) ani la 13 (14) ani;
- Perioada de la 16 la 18 ani.

Semnificația primei perioade rezidă din saltul ce se produce în structura organizării psihice prin însușirea de către copil a limbajului și prin apariția conștiinței de sine ca funcție activă de autoraportare, autorefectare și autoevaluare. Copilul începe să se perceapă în cadrul raporturilor cu cei din jur în calitate de „eu“ (de subiect), din care cauză se spune că aceasta este perioada care marchează „prima naștere a personalității“.

A doua perioadă are o semnificație legată de intrarea copilului în școală și de înlocuirea unei forme dominante de activitate cu alta, de la joacă la învățătură, lărgind sistemul de relații

2. A. B. Tucicov, M. Golu - „Dicționar de psihologie socială“, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pag 315.

3. Idem, pag. 316-317.

al copilului cu mediul social obligându-l să conștientizeze și să se integreze în noi statusuri și roluri.

Perioada a treia este datorată amplelor modificări și mutații de ordin biofizilogic cu efecte notabile asupra vieții psihice interioare și a comportamentului, producându-se maturizarea funcțiilor sexuale, concomitent cu conștientizarea și integrarea în structura personalității a statusurilor și rolurilor ce decurg din apartenența la un sex sau altul.

Perioada a patra, denumită și „cea de-a doua naștere“, se caracterizează printr-un salt decisiv în integrarea funcțiilor cognitive, volitive, afective, motivaționale, atitudinal-caracteriale. În această perioadă are loc un amplu proces de autoanaliză, de autoevaluare prin raportări succesive la cei din jur, la anumite modele etalon de clasificare și formulare a liniei ulterioare de conduită, a idealului de voință.

Din punct de vedere psihologic și psiho-social, definitorii pentru sistemul personalității sunt unele legături elaborate pe baza semnificațiilor constituite social-istoric, a unui ansamblu de etaloane și norme valorice, din care reiese că personalitatea este o structură „semantică“ cu implicații axiologice și cu valențe reglatoare superioare care pune de acord comportamentul cu activitatea omului în societate. În interpretarea și evaluarea personalității este necesară adoptarea unei viziuni sistemic-dialectice, reținând aspectul relațional al caracteristicilor biologice, fiziologice sau psihologice, locul și valoarea pe care le dobândesc ele în cadrul ansamblului unitar.

Cadrul de referință în cursul analizei trebuie să-l constituie realitatea socială în succesiunea logică a momentelor evoluției ei istorice, iar cercetarea psihologică și psiho-sociologică să fie structurată pe o serie de întrebări fundamentale:

- Care este modelul de personalitate pe care îl promovează societatea?
- Care este specificul grupului social căruia îi aparține individul?
- Care este poziția grupului dat față de tendința legilor obiective ale dezvoltării sociale?
- Care a fost și este conținutul influențelor pe care individul le-a suferit sau le suferă în cadrul procesului educativ instituționalizat, în cadrul grupului căruia-i aparține, din partea altor grupuri sociale cu care a venit în contact direct sau indirect?

Prin urmărirea acestei scheme care prezintă avantajul de a demonstra un lucru capital pentru o teorie psiho-sociologică a personalității, pe baza unor mecanisme psiho-fiziologice și a unor legi de integrare generale comune tuturor oamenilor, se constituie în fapt profiluri de personalități diferite a căror cunoaștere oferă cheia pentru explicarea comportamentelor concrete, atât a celor individualizate, cât și a celor de grup.

Personalitatea de bază cuprinde un ansamblu structural stabil de componente psihice interne (cognitive, afective, motivaționale și atitudinale), de tipuri de răspunsuri (comportamente) fundamental constituite în cadrul interacțiunii individului cu realitatea socio-culturală, definind, totodată, modul de raportare la lumea externă a membrilor unei colectivități. Acest concept își are rădăcinile în teoria psihoanalitică despre organizarea ierarhică supraetajată a personalității.

Baza personalității constă în orientarea cu precădere asupra individului mediu (a omului de rând) care exprimă mai pregnant trăsăturile generale ale matricei fundamentale a culturii căreia îi aparține.

Subiectul investigat poate să fie considerat un specimen într-o serie culturală care presupune recunoașterea rolului esențial al grupului familial în transmiterea structurii primare

a culturii, recunoașterea continuității experienței din copilărie la vârsta adultă, specificarea în fiecare moment a situației sociale a individului.

Eul de bază exprimă acțiunea pe care mediul social o exercită asupra individualității lor, precum și capacitatea membrilor colectivității de a se adapta la mediul respectiv. Prin contactul sistematic pe care indivizii îl realizează de la naștere cu un mediu socio-cultural dat se elaborează principalele nivele ale personalității de bază:

- Anumite tehnici și modalități de gândire – înțelegere, interpretare, evaluare;
- Sisteme tipice de acțiune;
- Sisteme de securitate individuală;
- Structura asupra Eului prin interiorizarea normelor și îngrădirilor impuse de cultură;
- Sistemele de convingeri și atitudini față de probleme fundamentale ale existenței.

11.2.2. Personalitatea și comportamentul uman

Personalitatea integrează în sine (ca sistem) organismul individual, structurile psihice umane și totodată relațiile sociale în care omul este prins, ca și mijloacele culturale de care dispune. Personalitatea se constituie fundamental în condițiile existenței și activității din primele etape ale dezvoltării individului în societate.⁵

Subiectul uman este privit în trei ipostaze:

- **Subiect pragmatic al acțiunii** (homo-faber) – cel ce transformă lumea și tinde să o stăpânească;
- **Subiect epistemic al cunoașterii** (homo-sapiens apiente simus) – ce ajunge la conștiința de sine și lume;
- **Subiect axiologic, purtător și generator al valorilor** (homo-valens) – acea ființă care, fără a se rupe de natură, a depășit-o, intrând sub imperiul culturii, a valorii adevărului, binelui, frumosului, călăuzindu-se după semnificații, credințe, idealuri, conferind un sens superior propriei vieți.

În sens larg personalitatea este un rezultat al dezvoltării depline și al valorificării sociale a însușirilor și calităților persoanei, iar în sens restrâns, definește persoana cu aptitudini și însușiri intelectuale, artistice, morale, etc.

Personalitatea nu este un dat, ci un produs reprezentând răspunsul compensator conștient al subiectului la realitatea înconjurătoare. Personalitatea este unică și originală, fiecare individ pornind de la o zestre ereditară unică, proprie tuturor oamenilor din toate locurile și timpurile. Modelul general uman⁶ este abstract, nu ține seama decât de prezența notelor, funcțiilor și caracteristicilor definitorii pentru om, fără a se referi concret la gradul lor de dezvoltare, specificări de conținut și organizare internă.

Modelul general uman cuprinde:

- **Apartenența la specia umană;**
- **Calitatea de ființă socială și membru al societății;**
- **Calitatea de ființă conștientă, dotată cu gândire și voință;**
- **Participarea la cultură, dotarea cu valori și orientarea după aceste valori;**
- **Potențialul creativității.**

În cadrul sistemului psihologic uman, activitatea psiho-comportamentală este variabilă, implicând fenomene locale accidentale, trecătoare și prea puțin caracteristice pentru subiectul respectiv.

Pe baza cunoașterii structurilor de personalitate se pot face previziuni asupra reacției și conduitei subiectului într-o situație dată sau în fața unei sarcini ce i se încredințează. Însuși subiectul care se observă și se compară cu altul ajunge să-și constate capacitățile și trăsăturile sale de caracter ca și cum ar fi ale altora.

Omul se cunoaște și poate să decidă asupra a ceea ce trebuie să facă și cum. Fiind conștient de sine, încearcă mereu să-și ia în stăpânire propria-i ființă cu tot ce are ea, inclusiv structurile personale, bazându-se pe o lege fundamentală a sistemului de personalitate: autodepășire și realizare de sine.

Individul semnifică caracterul de sistem al organismului pe latura indivizibilității acestuia, iar individualitatea semnifică individul luat în ansamblul proprietăților sale originale.

Personalitatea – simetrică cu individualitatea – este un concept care cuprinde întreg sistemul atributelor structurilor și valorilor de care dispune o persoană.

Din punct de vedere judiciar conceptul de personalitate presupune o analiză psihologică a actului infracțiunii, fundamentat pe cerințele determinării conținutului juridic al infracțiunii constând în analiza modului în care pregătirea, săvârșirea și atitudinea postinfracțională se manifestă, psihicul autorului, elementele sale, inteligența, afectivitatea și voința.

Comportamentul ca trăsătură a personalității poate fi ușor vizibil dar trăsătura nu, deoarece se manifestă la individ un număr mare de situații diferite.

Trăsătura este tendința de reacție largă, relativ permanentă, având mai multe clasificări:

- **Trăsături ale cunoașterii**, care cuprind acuitatea perceptivă, gândirea superficială;
- **Trăsături ale afectivității**: ușor emoționabil și sentimente profunde;
- **Trăsături temperamentale**: lent, iute, alert;
- **Trăsături dinamice**: referitor la modul de acțiune, decizii, la motivații și interes.

Trăsăturile de personalitate evoluează în cursul vieții individului, de aceea el este în permanentă interacțiune cu mediul social și cu cel fizic în continuă transformare.

Cunoașterea reală a personalității presupune cunoașterea dominantei (dominantelor) specifice și sistemului de subordonare.

11.2.3. Metode utilizate în investigarea fenomenelor psihice

Intuiția este instrumentul cu ajutorul căruia facem deducții asupra posibilităților înțelegerii unor situații supuse conștiinței noastre la un moment dat.

1. **Metoda observației**⁷ constă în urmărirea intenționată și înregistrarea exactă, sistemică a diferitelor manifestări comportamentale ale individului (sau grupului) ca și al contextului situațional al comportamentului.

A. Conținutul observației:

1. **Simpptomica stabilă**, care cuprinde trăsăturile bio-constituționale ale individului:

- Înălțimea;

6. V.D. Usinski – „Omul ca obiect al educației”, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1975.

7. P.P. Neveanu, M. Zlate, T. Crețu – „Psihologie”, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1995.

- Greutatea;
- Lungimea și grosimea membrilor;
- Circumferința craniană, toracică, abdominală;
- Trăsăturile fizionomice, aspectul capului, feței, fruntea, nasul, bărbia, pomeții obrazilor, ochii, maxilarele.

Chipul este oglinda sufletului, iar ceea ce se arată este o imagine a ceea ce nu poate fi văzut. De aici decurge concluzia că bucuriile sau tristețea își pun amprenta asupra sufletului.

2. Simptomatologia labilă cuprinde multitudinea comportamentelor și conduitelor flexibile, mobile ale individului:

- Conduita verbală;
- Conduita estetică;
- Conduita inteligentă
- Varietatea expresiilor comportamentale, afective, atitudinale.

B. Forma de observație:

a) Autoobservația – este orientată către surprinderea particularităților propriului comportament.

b) Observația propriu-zisă – este orientată către observarea manifestărilor comportamentale ale altor persoane.

c) Prezența sau absența observatorului:

- **Directă** – bazată pe prezența observatorului și pe conștientizarea ei de către subiecții observați;
- **Indirectă** – observatorul este amplasat în umbră, cu vedere unilaterală sau beneficiară de TV cu circuit închis;
- **Cu observator uitat – ignorat** (observatorul este prezent, cunoscut grupului)
- **Cu observator ascuns** (în spatele unor draperii sau paravane).

d) Implicarea sau nonimplicarea observatorului:

- **pasivă** (fără implicare directă a observatorului în activitate)
- **participativă** (observatorul devine membru al grupului și participă direct la activitatea lui);

e) Durata observării:

- **Continuă** – pe o durată mare de timp;
- **Discontinuuă** – pe unități de timp mai mici și la intervale diferite.

f) Obiectivele urmărite:

- **observație integrală** (surprinderea tuturor sau a cât mai multe manifestări de conduită);
- **selectivă** (o singură conduită).

C. Calitatea observației depinde de o serie de particularități psiho-individuale ale observatorului: capacitatea sa redusă de concentrare a atenției, de selectivitate, de sesizare a esențialului, de gradul său de sugestionabilitate.

E. Este influențată de tipul de percepție al observatorului:

- **Descriptiv** (înregistrează minuțios);
- **Evaluativ** (face aprecieri, estimări, interpretări);
- **Imaginativ și practic** (neglijază faptele, dă frâu liber imaginației).

F. Condițiile unei bune observații:

- Stabilirea clară a scopului și obiectivului urmărit;
- Selectarea formelor ce vor fi utilizate, a condițiilor și mijloacelor necesare;
- Elaborarea unui plan viguros de observație;
- Consemnarea imediată a celor observate;
- Efectuarea unui număr optim de observații;
- Desfășurarea și în condiții variate;
- Să fie maximal discretă.

II. Metoda experimentului – este o metodă prin care se intervine efectiv, provocând intenționat fenomenul, izolând variabilele dependente de altele care ar putea interveni, devia sau perturba manifestarea fenomenului investigat – variabile independente.

- Variaza și modifică condițiile de manifestare a fenomenelor pentru a sesiza mai bine relațiile dintre variabile și experimente.
- Repetă fenomenul pe același subiect sau pe subiecți diferiți pentru a determina legitatea lui de manifestare.
- Compară rezultatele obținute trăgând concluziile.

III. Metoda convorbirii**A. Constă în purtarea unui dialog ce presupune:**

- Relația directă de tipul „față în față”;
- Schimbarea rolului și locului partenerilor;
- Sinceritatea deplină a subiectului;
- Existența la subiect a capacității de introspectare și autoanaliză, evaluare și autodezvăluire;
- Abilitatea cercetătorului pentru a obține motivarea subiecților, angajarea lor în convorbire;
- Prezența la cercetător a unor capacități referitoare la gradul ridicat de sociabilitate.

B. Forme ale convorbirii

1. **standardizată**, dirijată, structurată, bazată pe formularea acelorași întrebări în aceeași formă și ordine, tuturor subiecților indiferent de particularitățile lor individuale;
2. **semistandardizată**, semidirijată, se axează pe întrebări suplimentare, reformularea altora, schimbarea succesiunii lor;
3. **liberă** – spontană, asociativă în funcție de particularitățile situației în care se desfășoară, de cele psiho-individuale ale subiectului, de particularitățile momentului când se face;
4. **psihoanalitică**;
5. **nondirectă**.

IV. Metoda anchetei psihologice – constă în recoltarea sistematică a unor informații despre viața psihică a unui individ sau grup social, interpretarea acestora în vederea desprinderii semnificației lor psiho-comportamentale.

Ancheta pe bază de chestionar presupune stabilirea obiectivelor urmărite, documentarea și formularea întrebărilor lor.

A. Tipul întrebărilor:

- cu răspunsuri „da” sau „nu”;
- cu răspunsuri libere, și
- în evantai.

B. Greșeli în formularea întrebărilor:

- Întrebări prea generale;
- Folosirea unui limbaj greoi;
- Cuvinte vagi;
- Tendențioase;
- Prezumtive;
- Ipotetice.

Ancheta pe bază de întrebări se bazează pe raporturile dintre participanții aflați față în față.

V. Metoda biografică – se referă la istoria persoanei în cauză – mai este denumită **cauzometre sau cauzogramă** – și este necesară în stabilirea profilului personalității persoanelor.

VI. Metoda analizei produselor activității – Această metodă se referă la compuneri, desene, creații literare, materializate în diverse disponibilități psihice, informații despre însușirile psihice ale individului.

VII. Metoda psihometrică – vizează măsurarea capacităților psihice ale individului în vederea stabilirii nivelului lor de dezvoltare, validitate, fidelitate, standardizarea, eșalonarea.

Clasificarea metodelor

- După modul de aplicare: individuale și colective;
- După materialul folosit: verbal, neverbal;
- După durata lor: cu timp strict determinat, cu timp la alegerea subiectului;
- După scopul urmărit: teste de performanță, comportament, cunoștințe, nivel intelectual, atitudini, inteligență.

VIII. Metoda modelării și simulării – constă în crearea unor scheme logice ale organizării și desfășurării diferitelor funcții psihice: percepție, gândire, memorie.

Strategii de cercetare psihologică:

- **Strategia cercetării genetice** – studierea genezei, evoluției fenomenelor psihice a comportamentelor în plan istorico-filo-genetic și individual-autogenetic;
- **Strategia cercetării comparate;**
- **Strategia cercetării psiho-patologice** – ce constă în studiul tulburărilor sau devierilor funcțiilor psihice și comportamentale în scopul completării și precizării legilor generale și particulare de organizare și manifestare a psihicului normal;
- **Strategia cercetării longitudinale** – presupune urmărirea unuia și aceluiași individ de-a lungul mai multor etape ale evoluției lui;
- **Strategia transversală** – constă în cercetarea mai multor indivizi aflați la niveluri diferite de dezvoltare.

11.2.4. Comportamentul normal și comportamentul deviant

A. Comportamentul normal

Luât în ansamblul său, comportamentul uman se explică prin totalitatea faptelor, actelor, reacțiilor notorii, verbal-afective – prin care o persoană răspunde solicitărilor de ordin fizic sau social ale lumii externe. La nivelul persoanei, comportamentul apare ca un traducător de **atitudini**; cele două categorii (normal și deviant) aflându-se în raporturi de complementaritate. Atitudinea este un comportament virtual care la rândul ei este o atitudine explicită.

Decizia subiectului de a se comporta într-un mod oarecare, exprimă măsura consistenței unice sau alteia dintre atitudini, gradul ei de reprezentativitate în acel moment pentru întreg sistemul atitudinal.

Pentru înțelegerea organizării comportamentului uman, afară de atitudini mai apar **motivele** – cu rolul lor de suport energetic și **scopurile** ca modele mentale care prefigurează și orientează anticipat comportamentul, care la rândul lui se află în strânsă legătură cu conștiința, funcționând sub controlul ei și exprimă lumea internă a persoanei, decurgând ca o suită de evenimente, fapte, acțiuni care sunt reglate psihic, conștient și voluntar.

Condiția imediată a comportamentului este una psihică subiectivă, cauza producerii lui. Factorii determinanți sunt obiectivi, rezidă din situațiile de viață cu care se confruntă și interacționează persoana. În unele cazuri când comportamentul nu are nici o legătură cu subiectul, acesta sesizează în situația respectivă existența unor factori care îl obligă la comportamente neașteptate, deviate de la starea normală a „comenzii” interne.

Comportamentul exprimă o realitate psihologică dependentă simultan de lumea internă și externă, în funcție de modul în care se conjugă situația, cu atitudinea, motivul și scopul. Nu este un simplu expozeu extern și dezarticulat de reacții și mișcări, fiind un tot unitar, integrat, grație acțiunii unificatoare, pe care o exercită asupra lui conștiința cu sistemele ei de imagini reflectorii, mobiluri, scopuri care imprimă o notă personală comportamentului.

Reacția musculară poate fi înregistrată obiectiv și interpretată fizic, ca o categorie psihologică cu rolul de a servi ca întrupare și obiectivare a conținutului intern al persoanei și prin aceasta ca mijloc de cunoaștere a particularităților ei psihice de a permite confruntări cu realitatea și implicit de a întări și confirma sau infirma, prin legături retroactive anumite idei, stări și atitudini ale persoanei.

Comportamentul tinde să devină mai complicat, mai coerent, căpătând, printr-un proces de reverberație, capacitatea de a se autoreproduce, subiectul emițând un răspuns în raport cu care se manifestă tendința de a-l repeta. Interpretarea afectivă a rolului comportamental, reprezintă variabilele „de ieșire” ale sistemului persoanei, în care se regăsesc sintetizate psihologia concretă a omului și cerințele sociale care decurg.

Desfășurarea vieții și activității oamenilor se face într-un spațiu relațional, inter-personal și de grup, iar dimensiunile comportamentului lor se interpersonalizează, aflându-se într-o perpetuă interdependență și interacțiune, fiecare individ influențând comportamentul partenerilor cu care interacționează, iar la rândul lui este influențat și depinde de comportamentul partenerilor de interacțiune, care poate fi simetrică sau asimetrică, mai extinsă sau mai restrânsă, însă indiferent de nuanțele particulare, producerea ei este un fapt psiho-social logic. Oamenii își furnizează reciproc modele de comportament, susceptibile de a fi transferate prin imitație de la unul la altul, luând naștere o circularitate

intercomportamentală, caracterizată prin faptul că, spre deosebire de relația stimulului fizic, reacția comportamentală în planul interuman se manifestă ca sistem de stimuli și ca sistem de răspunsuri: ceea ce întreprinde cineva pe linie de comportament incită la răspunsuri comportamentale din partea altcuiva, formând mecanismul de adaptare interpersonală.

Un rol important în comportament îl are **atitudinea**, care este o organizare durabilă de motive, emoții, percepții în raport cu un anumit aspect al universului individual, reflectând fidel forma în care experiența anterioară este acumulată, conservată și organizată la individ în anumite condiții, fiind cheia înțelegerii și organizării comportamentului pe termen lung (nu se confundă cu comportamentul).

B. Comportamentul deviant

Comportamentul deviant are premise psihologice, la nivel substanțial, unde se cercetează personalitatea comportamentală deviantă a individului și la nivel metodologic, unde sunt utilizate testele psihologice.

Comportamentele personalității biopsihologice cuprind toată zestrea nativă a individului, indiferent dacă unele caracteristici se regăsesc și la predecesori (de ereditate) sau au un caracter înăscut.

Atât calitățile cât și deficiențele majore ale organismului, caracteristicile temperamentale, constelația aptitudinală a individului, constituie forțe determinante în comportamentul deviant.

Calitățile și deficiențele majore ale organismului, cele vizibile și mai puțin vizibile își pun amprenta în mod hotărâtor asupra personalității. oamenii cu un organism bine structurat, cu o înfățișare atrăgătoare au o siguranță de sine, comportamentul lor fiind determinat în mare parte de constituția lor fizică. Sentimentul inferiorității este o caracteristică a infractorilor, care este influențată de temperament, de înzestrarea aptitudinală a personalității.

Inteligența dacă nu este asociată cu onestitatea (socială pozitivă) poate să evolueze în direcția formării unei personalități negative de escroc, șantajist, delapidor.

Un rol important îl au componentele sociale, referitor la efectele acțiunii unor agenți de natură socio-culturală (mediu social, fenomenul învățării ca substrat și mecanism al educației spontane și instituționalizate) traduse în structuri achiziționate (caracter, atitudini) care, pe măsura consolidării lor devin forțe motrice care modelează comportamentul.

Atitudinea individului de a se comporta într-o situație, maniera sa atât față de alții, cât și față de sine, constituie fundamente ale caracterului, care determină formarea unei personalități echilibrate (om sociabil, activ, exigent față de sine) sau formarea unei personalități deviante (bănuitor, distant, nepăsător față de alții, cu o mare doză de egoism).

Comportamentul deviant al infractorului trebuie studiat din perspectiva sinergetică care implică:

- Cercetarea clinică pentru reconstituirea antecedentelor personale și patologice ale subiectului;
- Examinările paraclinice care au un rol principal în probarea și obiectivarea diagnosticului clinic și de aprofundare a etiopatogeniei unor tulburări (investigații de laborator, radiologic, encefalografie);

- Investigații biogenetice, având ca premisă rolul factorilor ereditari în structurarea personalității, iar ca scop identificarea concretă a factorilor de ereditate;
- Interpretarea neurofiziopatologică pentru explicarea cauzalității manifestărilor agresive de comportament cu răsunet antisocial legate de condițiile biopsihologice care le exacerbează sau declanșează.

Cercetarea sociologică⁸ presupune două obiective:

- a) pentru reconstituirea personalității delicventului, a modului în care s-a încadrat în mediul social, a incidențelor conflictuale și a modului cum acestea au fost soluționate;
- b) orientarea asupra posibilităților de reechilibrare și reinscriere socială.

Rezolvarea medico-legală prin furnizarea datelor medicale, obiectiv pe baza cărora se concluzionează asupra stării de imputabilitate (conștiință, discernământ), va permite:

- a) aprecierea corectă asupra stării psihice a personalității deviante prin precizarea diagnosticului; excluderea simulării sub toate formele în care aceasta se poate manifesta;
- b) determinarea trăsăturilor esențiale ale personalității analizate din perspectiva sinergetică;
- c) natura și evoluția tulburărilor care au însoțit sau au precedat săvârșirea actului deviant și dacă acesta prezintă riscul de cronicizare sau agravare;
- d) aprecierea asupra pericolozității trăsăturilor de personalitate și a tulburărilor de comportament care au precedat sau însoțit comportamentul deviant.

Din punct de vedere juridic actul infracțional este rezultatul comportării negative a ființei umane responsabile în raport cu cerințele normelor penale pozitive.

Există o margine de toleranță socială față de comportamentele deviante aparente sau ascunse care nu periclitează semnificativ bunul mers al societății.

În cazul în care comportamentul deviant manifestat pune în pericol valorile fundamentale ale societății (viața oamenilor, proprietatea, etc.) devine infracțiune și este sancționat ca atare de societate, ori ca expresie extremă a comportamentului observat (anormal) care atrage nu numai sancțiunea ci și demersuri terapeutice medicale.

Deviantul acționează divergent față de normele existente, fiind un element creator de nou în societate, cu condiția ca activitatea comportamentală a devianței să fie pe linia progresului social.

Prin comportament deviant se înțelege totalitatea faptelor, reacțiilor, prin care o persoană răspunde solicitărilor de ordin fizic sau social, printr-o distanțare semnificativă de la normele de conviețuire ale lumii externe.

Într-un comportament deviant se manifestă în mod normal și caracteristicile temperamentale (cele innăscute) ale subiectului, iar devianța ca atare reflectă o stare conflictuală a individului cu ambianța socială, care este generată fie de insuficiențe educative, fie de disfuncții sociale sau de concurența ambilor factori.

Delicvența juvenilă desemnează ansamblul abaterilor și încălcărilor de norme sociale sancționate juridic, săvârșite de minori până la 18 ani. Devianța în categoria minorilor apare ca urmare a înclinației spre agresivitate (latentă sau manifestă), bazată pe un fond de ostilitate și negare a valorilor socialmente acceptate, inadaptarea socială provenită din exacerbarea sentimentului de insecuritate pe care individul caută să-l suprimă (ex.: prin schimbarea domiciliului, vagabondaj, evitarea formelor organizate de viață și activitate), duplicitatea conduitei manifestată în discordanța dintre comportamentul tainic, intim în care se pregătește infracțiunea și nivelul comportamental de relație cu societatea prin care își trădează de multe ori infracțiunea.

Uneori dezechilibrul existențial este exprimat prin patimi, vicii, perversiuni.

Din punct de vedere fizic, delicvenții sunt de constituție mezomorfă (solizi, au forță musculară mare), cu atitudini ostile, sfidătoare, sunt plini de resentimente, suspiciuni, încăpățânați, dornici de afirmare în grup, cu spirit de aventură, neconvenționali, iar ca temperament sunt energici, neastâmpărați, impulsivi, agresivi, distructivi (adesea sadici).

Din punct de vedere psihologic, delicvenții tind spre exprimări diverse socio-culturale, și provin în proporție mult mai mare decât cei din grupul de control, din familii neînțeleghătoare, neafective, instabile, lipsite de ținută morală.

Nevârșnicii și tinerii care au venit în conflict cu normele legale și morale prezintă caracteristici distincte, atitudini nefavorabile față de legi și muncă, față de ei înșiși, părinți și alte persoane.

„Delicventul este un individ care aparent are un surplus de experiențe neplăcute și care simte că trăiește într-o lume disconfortantă, amenințătoare.”⁹

Influențele educative, reeducative, recuperative, trebuie să pătrundă în personalitatea minorului delicvent depășindu-se aspectul formal prin utilizarea adecvată a unor metode și procedee eficiente.

C. Criteriile de clasificare a delicvenților

Criteriile de clasificare a delicvenților sunt determinate de:¹⁰

- **prezența sau absența intenției:** acte delicvente spontan-intenționate, acte premeditate etc.;
- **numărul infracțiunilor comise:** prima infracțiune, mai multe infracțiuni;
- **gradul de normalitate psihică:** anormal (bolnav) – normal;
- **gradul de responsabilitate:** perfect responsabil, intelect redus, intoxicație, dezorganizare psihică;
- **motivația ce stă la baza conduitei delicventului:**

a) **predominant extrinsecă** (interesul principal orientat spre atingerea unor scopuri);

b) **predominant intrinsecă** (interesul este orientat spre aspectele de conținut ale activității antisociale).

9. A. Roșca – „Delicventul minor”, Ed. Institutului de Psihologie, 1932.

10. V. Dragomirescu – „Psihologia comportamentului deviant”, Ed. Științifică și Enciclopedică.

Insuficiența maturității sociale a unor persoane, conform teoriei disocialității, pune accentul pe factorii psiho-sociali, care se exprimă în:

- a) neacceptarea colectivității, a societății;
- b) falsă percepție socială a celor din jur;
- c) lipsa aprofundării și evaluării adecvate a consecințelor actelor comise;
- d) respingerea rolului social ce i s-a acordat înainte de a deveni delicvent și pe care i-l pretindea colectivitatea.

Delicvența este determinată de o serie de factori, interni – individuali și externi – sociali. Cu privire la factorii interni, aceștia includ: particularitățile și structura neuro-psihică precum și particularități ale personalității în formare și care s-au format sub influența unor factori externi familiali. În a doua categorie, intră factorii socio-afectivi și educaționali din cadrul microgrupurilor și macrogrupurilor umane, în care trebuie să se integreze treptat, copilul și tânărul începând cu familia.

Cauza conduitei delicvente este legată de efectele specifice ale „întâlnirii” celor două categorii de factori, iar cunoscând acest lucru se poate interveni în direcția prevenirii alunecării cât mai pronunțată spre devianță, ca urmare a modificării în ambele planuri: extern (social, educațional, relațional) și intern (reorganizare psihică, intervenții corectiv-constructive, terapie, etc.).

1. Factorii neuro-psihiici

- Disfuncții cerebrale relevate prin EEG. Prin această metodă s-a observat că undele sunt găsite mai frecvent la recidiviști. Dată fiind frecvența mare a anomaliilor de traseu EEG la preadolescenți și adolescenți delicvenți, este necesară semnalizarea acestora din momentul descoperirii lor în scopul dispensarizării acestor subiecți, pentru control și supravegheri de specialitate.
- Examenul EEG trebuie însoțit și de alte investigații medicale și psihologice;
- Trebuie studiate antecedentele și climatul familial în care trăiește subiectul.

2. Deficiențele intelectuale – se referă la carențele în ceea ce privește dezvoltarea lor psiho-intelectuală. Capacitățile intelectuale reduse îi împiedică în anticiparea consecințelor și implicațiile acțiunilor întreprinse.

Delicventul trăiește mai mult în prezent, desfășurându-și acțiunile sale sub presiunea impulsurilor și trebuințelor presante, are dificultăți de anticipare pe plan mental, a urmării infracțiunii, reduse în gândire, absența emoțiilor și înclinațiilor altruiste simpatice, lipsa frânelor condiționate ce se află la baza incapacității de a-și controla și înfrâna tendințele, impulsurile care-l împing la acte antisociale, sugestibilitate mărită.

3. Tulburări de afectivitate

Afectivitatea joacă un rol important în viața și activitatea individului uman, iar orice abatere de la normal creează probleme serioase pe linie adaptativă. Minorii delicvenți se caracterizează prin nivel insuficient de maturitate, sau stări de dereglare a afectivității.

Insuficiența maturității afective se caracterizează prin:

- Lipsa unei autonomii afective, ceea ce duce la creșterea sugestibilității;
- Insuficienta dezvoltare a autocontrolului afectiv legat de insuficienta cunoaștere și capacitate de stăpânire a reactivității emoționale;
- Slaba dezvoltare a emoțiilor și sentimentelor superioare, a celor morale;
- Stări de dereglare a afectivității:
 - a) De frustrație afectivă și sentimentală;
 - b) Conflicte afective;
 - c) Instabilitate afectivă;
 - d) Ambivalență afectivă;
 - e) Indiferență afectivă;
 - f) Absența emoțiilor și a înclinațiilor altruistice și simpatetice.
- Instabilitatea emotiv-acțională caracteristică, specifică delinvenților, care este diferită față de a omului obișnuit, la care aceste relații sunt relativ stabile, rezultate determinate în parte de ambianța și de sistemul de valori etico-sociale.

Stabilitatea omului normal se realizează prin durată reacțiilor sale reglate voit și conștient, lipsa de oscilații excesive, constanța acestor reacții care rămân calitativ și cantitativ, relativ identice, în raport cu stimulii declanșatori.

Delicventul este instabil emotiv-activ, element care în relațiile lui trădează discontinuitatea, prin salturi nemotivate de la o extremă la alta, inconstanță în reacții față de stimuli, inconstanță de origine endogenă specifică.

Instabilitatea emotiv-acțională apare ca o trăsătură emoțională a personalității deformate a delicventului minor sau adult, ca fiind o latură unde traumatizarea personalității se evidențiază mai bine decât pe planul componentei ei cognitive.

Instabilitatea se asociază cu agresivitatea ducând la reducerea pragului de delicvență și la săvârșirea unor infracțiuni prin acte de violență.

4. Tulburări caracteriale

Caracterul, în calitatea lui de nucleu al personalității, se formează și se dezvoltă în antogeneză, fiind dependent de ansamblul condițiilor și împrejurărilor în care trăiește individul uman în mod nemijlocit, de ansamblul factorilor de ordin socio-cultural care influențează și modelează procesul dezvoltării antogenetic.

Climatul educațional familial este o formațiune psiho socială complexă, cuprinzând ansamblul de stări psihice, moduri de relaționare interpersonală, atitudini ce caracterizează grupul familial o perioadă mai mare de timp, poate fi pozitiv sau negativ, interpunându-se ca un filtru între influențele educaționale exercitate de părinți și activitățile comportamentale realizate la nivelul personalității copiilor.

Climatul educației familiale poate fi analizat după mai mulți indicatori:

- Modul de raportare interpersonală a părinților (nivelul de apropiere și înțelegere, acordul sau dezacordul în legătură cu diferite probleme) la problemele copiilor;
- Dinamica apariției unor stări tensionale și conflictuale;
- Gradul de deschidere și sinceritate al copilului în raport cu părinții.

Famiiliile dezorganizate, famiiliile incomplet unite sau nelegitime, dezmembrate, tip „cămin gol“, famiiliile în criză datorită unor cauze ce determină absența temporară sau

permanentă a unuia dintre soți, existența în cadrul familiei a unor situații care determină fundamental eșecurile comportamentului, îi determină pe copii la adoptarea unor atitudini anti-sociale individuale sau în grup, când de multe ori sunt dirijați de către indivizii maturi sau chiar de către proprii părinți sau a unuia dintre ei.

Activitatea profilactică sau preventivă presupune luarea măsurilor de intervenție din partea factorilor sociali, educaționali, pentru preîntâmpinarea conduitei deliemente.

Delicvenții minori prezintă un tablou comportamental specific constând în obiectivarea unei structuri de personalitate neechilibrată cu o serie de componente afectate, cum sunt cele motivațional-afective, atitudinal-relaționale, volitiv-caracteriale.

Profilul psiho-comportamental al delicventului minor se caracterizează prin: imaturitate afectivă și socială, rezistență scăzută sau frustrație, valoare crescută a agresivității și ostilității, având o influență deosebită cadrul familial caracterizat prin vicii (alcoolism, agresivitate, promiscuitate morală și sexuală).

Prevenirea comportamentului deviant la unii indivizi se realizează prin măsuri juridico-sociale. În cazul minorilor, pentru determinarea tuturor cauzelor și condițiilor care au generat comportamentul deviant, un rol hotărâtor îl are conduita atitudinii în familie și societate. Reintegrarea socială a delicvenților presupune reabilitări timpurii, în funcție de atitudinea comportamentală, individualizarea măsurilor și procedeele de reeducare în funcție de particularitățile de vârstă, caracteristicile psiho-comportamentale ale fiecărui delicvent în parte.

11.3. Factori psihologici implicați în relația interpersonală cetățean-funcționar public

11.3.1. Timiditate. Afectivitate. Agresivitate

Observațiile neinspirate, pripite, trecerea în grabă de la o impresie la alta, multiplicitatea imaginilor, lipsa de regulă și efort împiedică dezvoltarea spiritului.

O serie de factori psihologici angajează relația funcționar public – cetățean, dându-i conținut uman, viața concretă colorând-o în sensul perfectibilității și omeniei, alternând-o cu o serie de dificultăți și disfuncții.

a) **Timiditatea** – este o trăsătură psihologică a personalității ce se manifestă printr-un comportament defensiv anxios, ezitant și astenic, putând genera chiar tendința de adaptare nuanțat negativă la exigențele vieții sociale (oportunism, senilism, lipsă de răspundere, implicare, suspiciune, etc.).

Psiho-analitic, trăsăturile timidității sunt explicabile prin dificultățile de adaptare ale miciei copilării, prin conștientizarea culpabilă a unor complexe, prin evoluția într-un climat ofensiv, ostil.

Dezavantajul este faptul că în relația interpersonală timidul manifestă nesiguranță, rețineră dictată de noțiuni supraexigente.

Depășirea timidității printr-un efort de autocontrol este o necesitate permanentă a funcționarului public, acesta trebuind să-și asume responsabilități majore, să aibă inițiativă și curaj, însușind aceste sentimente și cetățeanului cu care intră în contact.

Funcționarul public trebuie să cunoască la rândul său că cetățeanul timid este lipsit de îndrăzneală, de încredere în sine, iar în relațiile cu reprezentantul autorității este rușinos, sfios,

motiv pentru care trebuie încurajat, „înțeles și ocrotit” în demersurile sale de a-și afla dreptatea.

b) **Afectivitatea** – se definește ca fiind sensibilitatea în sensul rezonanței intime cu care, la nivel de trăire emoțională, este resimțit efectul stimulărilor externe plăcere-neplăcere, bine-rău, frumos-urât.

Din această direcție pentru funcționarul public hiperemotivitatea comportamentală, sensibilitatea exagerată, impresionalitatea, sunt dezavantaje, ducând la scăderea vigilenței, acurateței discriminării raționale, capacității de acțiune și hotărârii.

Ca om, funcționarul public, magistratul are și el stări și reacții emoțional-afective, mai mult sau mai puțin profunde.

Exercițiul profesional constă nu în reprimarea totală a stărilor emoțional-afective, ci în autocontrolul adecvat al acestora, ca sens, valoare și grad de intensitate în raport cu afectivitățile pe care le îndeplinește. Emoțiile pozitive în raport cu cetățenii constituie o formă de atașare sufletească a funcționarului public față de oameni, o garanție în sensul constituirii unui cadru rațional optim al îndeplinirii actului de justiție.

c) **Agresivitatea psiho-comportamentală** – reprezintă o formă inter-relațională tensionată, ofensivă cu caracter disjunctiv, inhibitoriu, manifestată prin violență verbală, amenințare, atitudini, posturi, gesturi de lovire menite să aducă interlocutorului agresor o satisfacție fizică, psihică sau materială. Deși în mod frecvent tendința curentă a omului, agresivitatea nativă este de a răspunde unei opoziții cel puțin printr-o conduită agresiv verbală, funcționarul public este nevoit să evite permanent soluționarea în acest fel a eventualelor relații de agresivitate în raport cu solicitările și interesele cetățeanului. Trebuie avut în vedere, totodată faptul că mai totdeauna tachinarea, batjocorirea, aroganța, amenințarea, umorul, chiar aflate în exces în relația interumană, pot determina evoluția raporturilor către confruntarea care poate deveni acută, degenerând în acte de violență fizică. Clari în expresii, civilizați, fermi în atitudini, dar nu rigizi și cât se poate de concilianți și moderați în expresia verbală, funcționarii publici vor răspunde la solicitările cetățenilor fără a da dovadă de slăbiciune sau incompetență (evitarea angajării, tăcere, sustragere) printr-o manieră inteligentă de continuă adaptare la situație. Trebuie evitat ca agresiunea verbală să degenereze și să ajungă la violență.

Pentru a dezamorsa agresivitatea verbală este indicată alegerea cuvintelor, sensul frazelor, intonația, ticurile, mimica, gestualitatea, acestea fiind unele repere care pot modifica percepția și expectanța în raport cu demersul relației interpersonale. Tactic, funcționarul public trebuie să răspundă în așa fel încât ceea ce spune să provoace la interlocutor modalități noi de inter-relaționare în sensul înțelegerii unor situații și sensuri, liniștirii, calmării și dezamorsării agresivității verbale. Intrațiunea dintre cadrul normativ restrictiv pe care funcționarul public îl exercită și toleranță, constituie o adevărată artă în al cărei conținut se subînscriu o serie de strategii comportamentale. Având o determinare complexă și o structură plurivalentă aceste strategii comportamentale generează și presupun multiple implicații: culturale, economice, politice, religioase, sociologice. O conduită corectă a oamenilor nu este reglată exclusiv pe norme juridice și morale. În raporturile interumane acțiunea persuasivă a funcționarului public de înlăturare a conduitelor agresive va lua în calcul opiniile, prejudecățile, credințele, obiceiurile, tradițiile, nevoile cotidiene, aspirațiile politice, religioase, ale fiecărui individ sau grup asupra căruia acțiunea persuasivă se exercită.

11.3.2. Determinanți psihologici ținând de temperament

Temperamentul reprezintă latura dinamico-energetică a personalității umane, reflectându-se în raport cu norma juridică în conduite, fie de asimilare, subordonare, fie de refuz, insubordonare a acesteia, jucând totodată un rol important în condiționarea configurației și dinamicii relațiilor interpersonale.

Persoanele cu temperament sangvin se adaptează ușor la cerințe și exigențe normativ-juridice noi, intră fără dificultăți prea mari în raporturi cu funcționarii publici deși nu prea acceptă ușor sugestiile acestora dat fiind o excesivă încredere în forțele proprii. Sangvinii sunt siguri pe ei, îndrăzneți, fermi, rapizi în luarea deciziilor și se încadrează relativ fără dificultate într-un cadru juridic – legislativ nou.

Persoanele cu temperament flegmatic, au un ritm mai lent al vieții sufletești, mimica și gestică le este mai puțin exprimată, abandonează mai greu vechile stereotipii și deprinderi, inclusiv cele legate de subordonarea în raport cu norma juridică, date fiind opțiunile lor mai mult conservatoare. Sunt ceva mai rezervați, nu-și manifestă pregnant opiniile și scopurile, chibzuiesc mult până iau decizii. Sunt de regulă receptivi la sugestii, însă punerea în practică a unor orientări se face lent și cu întârziere.

Persoanele cu temperament coleric sunt hipersensibile, mobile în gândire și gestică, au reacții rapide și nestăpânite. Deseori devin chiar impulsive mai ales în fața unor obstacole, inclusiv în fața normei juridice menită a le periclita o serie de interese. Din rândul acestora sunt recrutați indivizii critici și contestari ai unor situații și raporturi noi, pe care le percep ca frustrante. În munca persuasivă cu aceste persoane se va avea în vedere faptul că suportă cu greu contrazicerile și sugestiile, motiv pentru care se va insista în a le fi explicat cu răbdare sensul noilor realități la care trebuie să se alinieze.

Persoanele cu temperament melancolic manifestă o rezonanță emoțional-afectivă crescută, fiind timizi și impresionabili. Sunt îndeobște oameni liniștiți și calmi, aparent nehotărâți, ezitanți în exprimarea opiniilor și intențiilor. Pentru a se integra noilor cerințe social-juridice ori comportamentale, deseori apelează la consilierea funcționarului public, vădind un interes crescut în cunoașterea noutăților juridic-legislative.

În raport cu persoanele melancolice, funcționarii publici trebuie să acționeze cu răbdare, delicatețe și tact, riscând în sens contrar ca melancolicii să devină refractari și suspicioși. Indiferent de tipologia temperamentală a cetățenilor aflați în contact cu funcționarul public, acesta din urmă nu va recurge niciodată la argumente cu caracter negativ: argumentul poziției personale, argumentul autorității, argumentul amenințării, argumentul aluziei, argumentul insultei.

În exercițiul contactului interpersonal, funcționarul public va apela la argumente cu caracter pozitiv: explicația, comparația, analogia, diverse structuri de raționament (dilema, inducția, deducția, paradoxul, reducerea la absurd, alternativa) practica demonstrând că, dublate de ton, gestică și toleranță, acestea garantează moralitatea relațiilor interpersonale.

11.3.3. Determinanți psihologici ținând de caracter

Nimic nu este mai greu de cunoscut decât constituția unui individ dat.

Caracterul exprimă profilul psiho-moral relativ constant al personalității și profilează câteva cerințe în fața strategiei persuasive a funcționarului public.

În acest sens întâlnim:

a) **omul dificil** – nu trebuie contrazise părerile sale, trebuie ascultate, este pretențios și schimbător, se hotărăște greu și revine paradoxal asupra propriilor hotărâri. Din discursul său, trebuie evidențiate inadvertențele flagrante care ulterior evidențiate logic trebuie să-i fie prezentate persuasiv prin procedeele explicației, reducerii la absurd, comparației;

b) **omul a-tot-știutor** – este tipul care se consideră competent în legătură cu orice problemă și este doritor să facă în orice împrejurare dovada acestei competențe. În raport cu acesta, funcționarul public va acorda o strategie persuasivă din care să rezulte raportul formal cu opiniile sale folosind însă orice prilej de a-l dirija către spiritul și cadrul legal corespunzător;

c) **omul nehotărât** – chibzuiește îndelung până să accepte o idee, un sfat, o nouă cerință sau normă. Este foarte atent la valoarea de adevăr a acestora și la modul de argumentare al funcționarului public, va insista îndeosebi asupra valorii sociale și individuale, a comportamentului și nu asupra obligativității unui anumit tip de comportament.

d) **omul impulsiv** – prezintă note distincte caracteriale, caracterizate prin decizii subite în raport cu caracterul de noutate al unei împrejurări sociale, care-l vizează. De regulă, se regăsește în sfera caracterului dificil, nu trebuie contrazis, dar vom avea grijă să-i evidențiem prin comparație demersuri similare, al căror final a fost dezatsuos;

e) **omul entuziast** – este puternic impresionat de tot ceea ce e spectaculos și nou, inclusiv de norma juridică pe care găsiind-o ordonatoare o respectă și o compară, susținând-o argumentat. În general, își construiește conduite adaptive corect adecvate demersului social. Funcționarul public va tolera acest entuziasm în comportamente de durată.

11.3.4. Aspecte psihologice particulare ale contactului dintre funcționarul public și publice (grupuri sau mulțimi)

Anticiparea politicii publice și pedepsirii reduce pierderea datorată infracțiunilor și astfel mărește bunăstarea socială descurajând pe unii infractori.

Noțiunea de publice, grup sau mulțime pune în discuție comportamentul care se subordonează legităților desprinse din studiul psihologiei mulțimilor.

Individul uman se comportă în mod diferit în mulțime față de situațiile în care se găsește izolat.

Gustave Le Bon în lucrarea sa „Psihologia mulțimilor“, face o distincție clară între mulțimea de oameni, în sensul obișnuit al cuvântului, și mulțimea psihologică. În mod uzual, noțiunea de mulțime, desemnează o adunare de oameni, de indivizi oarecare, indiferent de naționalitate, profesiune, sex, sau de împrejurări și care se unesc întâmplător. Mulțimea psihologică se creează în jurul unor întâmplări sau evenimente deosebite, care catalizează motivațiile participanților uniți afectiv în efuziuni emoționale comune.

Într-o astfel de mulțime psihologică, indivizii umani își pierd personalitatea conștientă, iar sentimentele și ideile tuturor se orientează în aceeași direcție. Aglomerarea respectivă de oameni, devine o mulțime structurală sau o mulțime psihologică. Ea constituie o ființă unică supusă legii unității mentale a mulțimilor.

Trăsături psihologice distincte ale individului uman aflat în mulțime

Datorită „sufletului colectiv“ al mulțimii, Gustave Le Bon, preciza că: aptitudinile intelectuale, individuale ale oamenilor se șterg, distincția dispăre. Eterogenul se confundă în omogen, însușirile înconștiente domină, mulțimile acumulează mediocritate, conducându-se

după instincte, creându-se așa-zisul spirit de turmă (în cazul mitingurilor, când rolul funcționarilor publici este important datorându-se în special unirii eforturilor dintre toți funcționarii publici – poliție, justiție, procuratură, primării, etc. – în vederea aplicării legilor și a respectării acestora de către toți cetățenii).

Individul dintr-o mulțime încearcă grație numărului, sentimentul unei puteri invincibile, care îi permite să nu cedeze unor insistențe, pe care izolat fiind, ar fi fost nevoit să și le înfrângeze. Mulțimea fiind anonimă, face ca sentimentul responsabilității, ca factor inhibant în acțiunile contrare legii, să dispară.

În cadrul mulțimii apare contagiunea mentală pe baza căreia individul se subordonează interesului colectiv cu mare ușurință. Sugestibilitatea determină la indivizi caracteristicile psihologice ale grupului de referință (agresivitate, umor, veselie) pe care izolat individul nu le-ar fi putut dezvolta. În timp ce anumite facultăți sunt anihilate altele pot fi exaltate, exagerate prin reciprocitate și imitație, sugestia fiind aceeași pentru toți indivizii.

Se poate conchide că cel puțin sub raport intelectual mulțimea este inferioară omului izolat. Impulsive, iritabile, cu o modalitate adesea contradictorie, mulțimile nu au o voință statornică, tocmai pentru faptul că nu au o gândire proprie. Simplitatea și exagerarea sentimentelor mulțimilor, constituie motivele care le apără de îndoieli și incertitudini, iar sugestibilitatea exagerată le împinge ades la acțiuni extreme.

Pentru individul component al mulțimii psihologice nu există „imposibil”, certitudinea invulnerabilității și impresie forței de moment generând acte și sentimente de contagiune, imposibile pentru individul izolat.

Aflați în contact cu mulțimile în exercițiul aplicării legii, funcționarii publici întâmpină serioase obstacole în calea derulării firești a unor relații normale, civilizate cu indivizi care le compun.

Iată de ce cunoștințele de psihologie sunt un argument în plus care dau o bază solidă pregătirii profesionale și experienței funcționarului public în excitarea atribuțiilor sale, ce trebuie să decurgă firesc, normal și legal.

11.4. Concluzii

Etica funcționarilor publici cuprinde și studiază o serie de valori morale cu specificitatea lor, integritatea personalității de pe poziția acțiunii de asigurare a ordinii de drept. Ea are în vedere relațiile profesionale interumane, datoria profesională și responsabilitatea, normele, principiile, atitudinile și îndatoririle ce stau la baza activității funcționarilor.

Cerințele moralei funcționarilor publici sunt cuprinse în jurământ, în regulamente, ordine și instrucțiuni, ca parte componentă a condiției acțiunii de asigurare a ordinii și liniștii publice, de îndeplinire a justiției.

Morala funcționarului public este definită ca o formă a conștiinței sociale care reflectă și fixează ansamblul sentimentelor, deprinderilor, convingerilor, atitudinilor, principiilor și normelor care privesc raporturile dintre individ și colectiv (familie, națiune, stat, societate), care se manifestă în fapte, în modul de comportare a individului în toate ipostazele vieții.

Înțelegerea adaptării unei conduite corecte față de colectivitate, de semenii, nu este impusă din afară, ci decurge dintr-un impuls interior al individului.

Simțul moral nu este înăscut. Normele morale devin un impuls interior al omului datorită educației, însușirii exigențelor, moravurilor, obiceiurilor, deprinderilor promovate de societate.

Impulsul interior de a-l ajuta, respecta și „saluta“ pe semenul tău, există doar dacă ai învățat acest lucru și ai o anumită convingere cu privire la necesitatea respectării lui. Însuși obiectul muncii funcționarului public îl constituie faptele și comportamentele oamenilor în diferite ipostaze.

Din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre, gânditorii au fost preocupați și viitorul omului, de opoziția dintre bine și rău, căutând să elaboreze norme și principii de comportare morală, întemeiate pe bunul simț, care să-i conducă spre o viață profundă și demnă, pe calea adevărului și fericirii.

Raportarea binelui la socialul și naturalul lumii înconjurătoare are caracter strict individual și se exprimă prin conduita internă (trăirea subiectivă), și prin conduită externă (comportamentul obiectiv).

Conduita umană a individului în raport cu mediul său de relație cuprinde gama tuturor manifestărilor comportamentelor adaptative.

Nici un om nu are o conduită în afara unui scop, mediu, interes, la baza demersului oricărei conduite cu finalitate juridică stând gândurile, sentimentele, atitudinile și faptele individuale.

Motivația conduitei umane presupune concordanța dintre factorul extern stimulativ și cel intern subiectiv energizator, găsindu-și exprimarea în pregătirea pentru acțiune și creșterea receptivității în raport cu stimularea externă.

Exigențele psihologice care se impun exercitării profesionale a actului administrativ, se deosebesc astfel:

a) **sub raport intelectual** – rezistența de a activa în regim de solicitare psihofiziologică crescută și risc profesional:

- știința și arta relațiilor cu comunitatea, arta persuasiunii și convingerii, arta vorbirii retorice, arta politeții de expresie mimico-gesticulară;
- capacitatea de a soluționa sub aspect eficient, prompt și legal, problematici socio-umane care se derulează presant și în condiții mari de risc.

b) **sub aspectul moral-volitiv** – conduita funcționarului public se va oglindi în integritatea caracterială (onestitate, modestie, virtute etc.).

Conduita funcționarului public trebuie să-și găsească exprimarea în sentimentul de datorie împlinită, prin concordanța deplină între satisfacerea, în cadrul legal, a tuturor solicitărilor cetățeanului și sentimentele sale de a le fi dus la îndeplinire conform obligațiilor care îi revin.

Motivația funcționarului public este energizată de sentimentul profund de a fi folositor semenilor săi, de a apăra adevărul și de a înfăptui justiția statului de drept. Supusă unui continuu proces de dezvoltare, diversificare, specializare și perfecționare, conduita funcționarului public este mereu perfectabilă, fapt care trebuie interiorizat de către acesta, ca una dintre exigențele sale motivaționale.

1. Autorii înțeleg conotațiile „psihologiei judiciare“ din perspectiva obiectului, ca sferă de extensie a realității studiate: act infracțional, priver de libertate, psihologie a cuplului penal victimă-agresor etc., în timp ce „psihologia juridică“ s-ar referi, în sens restrâns, exclusiv la: martor-mărturie, interogatoriu, judecată, duel judiciar, psihologia apărării, prima înglobând-o pe cea din urmă.

CONSIDERAȚII FINALE

Autorii găsesc de cuviință să mulțumească acelor care au făcut posibilă finalizarea demersului de față.

Răspunzând provocării de a aduce acasă „psihologia judiciară”¹ risipită în varii refugii ale domeniilor cunoașterii, nu putem să nu ne exprimăm gratitudinea față de cei care, în momente de regretabilă obtuzitate, i-au oferit acestora un generos „azil intelectual”:

- prof. dr. Rodica Stănoiu – ministru de justiție – gazdă generoasă a elementului psihologic în eforturile de explorare criminologică a fenomenului infracțional;
- prof. dr. Valeriu Stoica – (ex) ministrul justiției – pentru introducerea psihologiei judiciare ca disciplină distinctă în programa auditorilor de justiție ai Institutului Național de Magistratură;
- prof. dr. Ion Neagu și prof. dr. Constantin Mitrache – în ale căror întreprinderi pe terenul dreptului, elementul psihologic este de o remarcabilă permanență și acuitate;
- prof. dr. Emilian Stancu – elemente de tactică criminalistică cu observații psihologice de mare finețe;
- prof. dr. Iancu Tănăsescu – excelente trimiteri psihologice asupra laturii subiective a infracțiunii pe terenul penalului;
- prof. dr. Aurel Ciopraga – tactică criminalistică excelând în psihologia martorului și sondarea vinovăției.

Și nu în ultimul rând, distinsilor mei colegi: prof. univ. dr. Nicolae Mitrofan și lector univ. avocat Zdrengea Voicu, citați selectiv în prezenta operă.

Un loc aparte în conturarea liniilor directoare ale tratatului l-au avut ideile excelențelor noastre studenți, care au finalizat lucrări de licență în psihologie judiciară.

Tuturor le mulțumim!

CAZUL RÎMARU – Carte document

Autor: Comisarul Traian Tandin

pret 99.000 lei

Carte-document – prezintă drumul sinuos parcurs de polițiști pentru identificarea și prinderea criminalului care a îngrozit, în 1971, populația capitalei, precum și abordarea psihologică a comportamentului deviant al criminalului. Romanul este însoțit de fotografii-document, care nu au mai fost publicate până în prezent.

SOLDAȚII ULTIMEI ȘANSE

Autor: Ion Aramă

pret 99.000 lei

O carte extrem de bine documentată despre controversele evenimente de la 23 august 1944 și participarea armatei române la cel de-Al Doilea Război Mondial.

VÂNĂTOARE DE HOȚI – Cine-roman policier

Autor: Tudorel Butoi-Severin

pret 99.000 lei

Cazuistică exemplificativă rezolvată cu ajutorul poligrafului (mijloc tehnic de identificare a comportamentului simulat) de către cel mai bun psiholog-criminalist român. Cartea se adresează în principal studenților și specialiștilor din domeniul psihologiei judiciare.

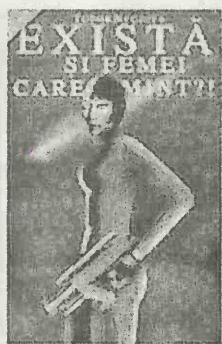
PREȚUL TĂCERII

Confesiunile criminalistului Andrei Zavera

Autor: Olimpian Ungherea

pret 99.000 lei

Senzaționale cazuri de crimă din lumea interlopă de lux a Bucureștiului.

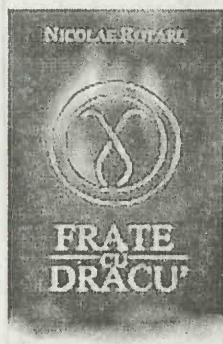

EXISTĂ ȘI FEMEI CARE MINT?!

Autor: Tudor Negoiță

pret 99.000 lei

O cuceritoare carte SF în care mafiei interplanetare îi vine de hac un inspector de poliție cibernetic, excelent pregătit, incoruptibil și incapabil, ca orice android, să mintă.

FRATE CU DRACU'

Autor: Nicolae Rotaru

pret 89.000 lei

Un roman inedit, scris de un autor prolific al genului, un „oștean al limbii române cu șanse de a-i fura bastonul de mareșal“ (Nichita Stănescu).

JOCURI INTELIGENTE PENTRU MICI ȘI MARI

Autor: Raluca Mocanu

pret 35.000 lei

Povești ilustrate prin rebusuri și labirinturi ce stimulează memoria și dezvoltă gândirea logică.

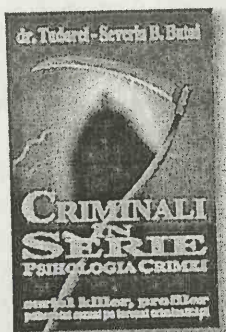

PUMNUL DE FIER

Autor: Dan Gîju

pret 149.000 lei

KURSK, cea mai mare bătălie de tancuri din istorie, relatată de Gheorghe Cojocă, fost *leutnant* în Wehrmacht.

CRIMINALI ÎN SERIE – psihologia crimei –

Autor: Tudorel Butoi-Severin

pret 129.000 lei

Lucrarea se adresează în primul rând studenților dar și specialiștilor (psihologilor, medicilor legiști, polițiștilor, magistraților, avocaților, criminologilor), pentru studierea comportamentului deviant și în special al psihopatului sexual pe terenul criminalității.

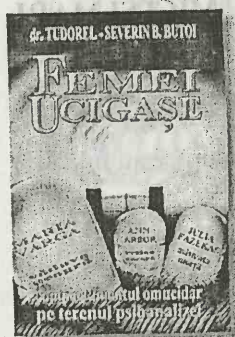

AGONIA

Autor: Olimpiu Unghelea

pret 99.000 lei

Afaceri criminale celebre dezvăluite din cronica neagră a Bucureștilor.

FEMEI UCIGAȘE

Psihanaliza crimei

Autor: Tudorel Butoi-Severin

pret 129.000 lei

Introspecție în comportamentul omucidar feminin pe terenul psihanalizei.

PHOBOS[®]
PUBLISHING HOUSE
WORD KEEPER

NU SE TIMBREAZĂ

CORRESPONDENȚĂ
RĂSPUNS

C.R.

SE TAXEAZĂ LA DESTINAȚIE

București, Bd. Iuliu Maniu nr. 152A, bl. K, sc. A, ap. 10, sector 6
Tel./Fax; (021) 769.68.72; 434.38.16;

editura_phobos@post.ro • editura_phobos@yahoo.com

TALON DE COMANDĂ

Depuneți talonul de comandă, completat conform dorinței
dumneavoastră, în cea mai apropiată cutie poștală!

- NU AVEȚI NEVOIE DE TIMBRU •
- TALONUL POATE FI FOTOCOPIAT •

EXPEDITOR: (vă rugăm să completați cât mai cît posibil)

Numele și adresa (persoană fizică) _____

Telefon _____ E-mail _____ Profesia _____

Numele și adresa (persoană juridică) _____

Cod fiscal _____

Telefon _____ E-mail _____

Numele persoanei de contact _____

Plata va fi achitată de: ☐ (persoană fizică) ☐ (persoană juridică)

DESTINATAR
EDITURA PHOBOS

București, O.P. 76, C.P. 101

Livrarea se va face în limita stocului disponibil, iar plata
ramburs (la primirea coletului poștal)

Taxele poștale de expediție sunt suportate de editură

REDUCERE 15 %

pentru orice carte comandată pe adresa editurii

Titlu/Autor	Preț (lei)	Număr exemplare comandate
CAZUL RÎMARU – Traian Tandin	99 000	
SOLDAȚII ULTIMEI ȘANSE – Ion Aramă	99 000	
VÂNĂTOARE DE HOȚI – Tudorel Butoi	99 000	
PREȚUL TĂCERII – Olimpian Ungherea	99 000	
EXISTĂ ȘI FEMEI CARE MINT?! – Tudor Negoită	99 000	
FRATE CU DRACU – Nicolae Rotaru	89 000	
JOCURI INTELIGENTE PENTRU MICI ȘI MARI – Raluca Mocanu	49 000	
TRATAT UNIVERSITAR DE PSIHOLOGIE JUDICIARĂ – Tudorel Butoi-Severin	250 000	
AGONIA – Olimpian Ungherea	99 000	
FEMEI UCIGAȘE – Tudorel Butoi-Severin	129 000	
PUMNUL DE FIER – Dan Gîju	149 000	
CRIMINALI ÎN SERIE – Tudorel Butoi-Severin	129 000	

REDUCERE 15 %

pentru orice carte comandată pe adresa editurii

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

6939/09

B.C.U. "M. EMINESCU" IASI

250.000 lei

Conf. univ. dr. Tudorel Butoi
psiholog criminalist
specialist în psihologie judiciară

titularul cursurilor de psihologie judiciară și devianță specială ale Facultăților de Drept și respectiv Sociologie-Psihologie, Universitatea Spiru Haret, licențiat în psihologie, licențiat în drept, curs postuniversitar în științe penale-criminalistice, doctor în psihologie judiciară, specializări în laboratoarele de criminalistică din Rijeka, Splitz, Zagreb și Belgrad, consacrat în domeniile psihologiei judiciare și criminalisticii cu remarcabile contribuții pe teritoriul științelor penale, mediciner legale și criminologiei, membership APA-SVA (Asociația Experților Americani în Tehnica Poligraf), prim-expert în tehnica poligraf, conferențiar al Auler Quesura di Roma și al Universității Sapienza-Italia 2000 - în tehnicile "profilor-serialkillers", consultanță și expertiză judiciar-psihologică, peste 30 de ani de experiență în domeniul psihologiei criminaliste ca șef al Laboratorului de Detectie a Comportamentelor Simulate - Serviciul Criminalistic Poliția Capitalei.

Operă scrisă

Psihanaliza crimei - Femeia asasin, Editura Știință și Tehnică, București 1996.
Crima sub lupa detectorului, Editura Șansa, București, 1997.
Vânătoare de hoți, Editura Phobos, București, 2002.
Psihologia interogatorului judiciar, Editura Enmar, 2003.
Criminali în serie, Editura Phobos, București, 2003.
Psihologie judiciară - curs universitar, Editura Fundației România de Măine, București, 2003.
 Peste 120 de articole, comunicări și contribuții de coautor în lucrări de specialitate.

Asistent univ. Teodora Ioana Butoi
avocat apărător
Baroul București

seminarizează disciplinele: psihologie judiciară și procedură penală valorificând problematicele spețelor reale prin analize de caz, preocupată predilect de valorificarea *elementului psihologic* pe terenul "duelului judiciar" acuzare-apărare, pledează pentru interdisciplinaritatea dreptului cu domenii conexe: medicină legală, psihologie, logica, criminalistică, investigație poligraf, psihanaliză etc.

**"numai o apărare temeinică, profesionistă,
 asigură legalitatea și acuratețea actului de
 dreptate, înlăturând abuzurile și erorile judiciare"**

Operă scrisă

Testimoniabilitatea în mărturia minorului - a IX-a sesiune a cadrelor didactice, Editura Europolis, 2003.
Circumstanțe psihologice de invalidare a mărturiilor cu caracter autoincriminatoriu - a X-a sesiune a cadrelor didactice, Editura Europolis, 2003.
Infraacțiunea premeditată - psihopatul sexual, Revista de Criminalistică, Nr. 4, 2003.
Psihologie judiciară - curs universitar, Editura Fundației România de Măine, București, 2003.
Argumente psihologice vizând formarea convingerii intime a judecătorului, Simpozion Criminalistic, București, 2003.
 Peste 30 de articole, comunicări și contribuții de coautor în lucrări de specialitate.

973-85820-9-1

PHOBOS
 PUBLISHING HOUSE
 WORD KEEPER